

OTAKAR KADNER

II. DÍL

VÝVOJ A DNEŠNÍ
SOUSTAVA ŠKOLSTVÍ

ŠKOLA VŠEVĚDNÁ

PROGRAM:

Účelem knihovny Škola vševědná je shrnouti v systematickém utřídění veškeré obory vědní.

Základem jest soustavné rozvrstvení jednotlivých oborů tak, aby se postupovalo od úvodních pojednání neb všeobecných přehledů jednotlivých disciplín k speciálním odvětvím oboru.

Tím je již dáno zároveň také určení knihovny. Základní a úvodní díla, jež mají pokud možno vyjítí nejdříve, slouží k povšechné informaci o příslušném vědním oboru a jako úvod pro další studium. Souhrn těchto základních pojednání bude tak ve svém celku představovati přehled toho, co průměrně vzdělaný člověk má povšechně znáti. Další svazky speciální, rozdělené podle obsádnosti a složitosti odboru, jsou určeny hlavně studujícím k opakování a doplnění vědomostí, ovšem i vzdělaným laikům a vůbec všem, kdo bedlivě prostudovali úvodní, resp. předešlé svazky příslušného oboru vědního.

Základní zásadou zpracování bude, aby byl obsah podán v skutku přístupně, pokud možno zajímavě i názorně bez újmy vědecké hodnoty, jmenovitě pak, aby každý spis vedl čtenáře k samočinnosti a vlastnímu přemýšlení.

REDAKCE:

Hlavní redaktor: univ. prof. Dr. Otakar Kádner.

Odborní redaktoři:

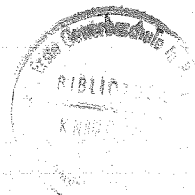
Čáda, univ. prof. Dr. Fr.	(Vědy právní)
Dědina, univ. prof. Dr. Václav	(Zeměpis)
Hac, prof. čes. techn. Dr. Rudolf.	(Chemie)
Haškovec, univ. prof. Dr. P. M.	(Dějiny literatur)
Hrejsa, univ. prof. Dr. Ferdinand	(Evangel. theologie)
Hujer, univ. prof. Dr. Oldřich	(Filologie)
Chocholka, MUDr. Em.	(Vědy lékařské)
Kozák, univ. prof. Dr. Jan B.	(Filosofie)
Kugler, prof. čes. techn. inž. Josef	(Vědy technické)
Procházka, univ. lektor, Dr. Jan Svat.	(Přírodopis)
Rón, prof. Dr. Karel	(Matematika a fyzika)
Vajs, univ. prof. Dr. Josef	(Katolická theologie)
Zábrt, univ. prof. Dr. Čeněk	(Dějepis)

SFINX, BOHUMIL JANDA, PRAHA

VÝVOJ A DNEŠNÍ SOUSTAVA ŠKOLSTVÍ

~~33-07~~
M-C-227/2

i 4305

ŠKOLA VŠEVĚDNÁ

SVAZEK 33

REDAKCI UNIV. PROF. DR. OT. KÁDNERA

ODBOR PEDAGOGICKÝ

REDAKTOR: UNIV. PROF. DR. OTAKAR KÁDNER

DR. OTAKAR KÁDNER

VÝVOJ A DNEŠNÍ

SOUSTAVA ŠKOLSTVÍ

DRUHÝ DÍL

VYTISKLA KNIHTISKÁRNA »IMPRESSA« V PRAZE

SFINX BOHUMIL JANDA V PRAZE 1931

PŘEDMLUVA

Druhý díl mého souborného spisu o školství, který tuto odevzdávám veřejnosti, obsahuje vyličení dnešního stavu školství v státech, které vznikly na půdě bývalého mocnářství Rakousko-uherského, tedy v republice Československé, Rakouské a Maďarské, k nimž z dalších států střední Evropy připojil jsem přehled školství v dnešním Německu. Přes to, že jsem se snažil býti právě v tomto posledním oddíle co nejstručnější a že jsem postavil v popředí především jen Prusko, vyličení školy německé, jež již před světovou válkou stála rozhodně nejvýše a i po válce zachovala si svou rozmanitost a složitost, zabralo tolik místa, že jsem původně zamýšlený oddíl o Francii odložil do dílu III., aby rozsah II. části příliš nevzrostl. Připomínám výslovně, že jsem své líčení (i údaje literární) dovedl do července 1930 a že o případných změnách nejnovějších budu moci promluvit až v dodatcích k poslednímu dílu, ježto z pochopitelných důvodů nebylo by lze podnikati větší změny v hotové sazbě.

Panu Jar. Kovářovi, profesoru stát. reál. gymnasia v Praze XII., děkuji za účinnou pomoc při korektuře tohoto svazku.

Prof. Otakar Karstner

Školství v Republice Československé po válce světové

§ 1. STAV ŠKOLSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉHO VŮBEC. SNAHY REFORMNÍ VE ŠKOLSTVÍ ELEMENTÁRNÍM

Situaci školství v republice Československé po prvním desetiletí jejího trvání můžeme celkem — nehledíme-li k péči o školu v nově přibylých zemích slovenských a podkarpatoruských — charakterisovati jako podstatně nezměněnou proti dobám rakouským, neboť mimo nezbytné změny, podmíněné právě osamostatněním a novou politickou úpravou státu, nedošlo dosud k pronikavé zásadní opravě rakouské formy našeho školského systému vůbec. Byly sice také u nás, zvláště hned po převratě, podány četné návrhy opravné; byly také u nás pořádány opětně ankety školské; byl dokonce již roku 1919 zřízen při ministerstvě školství Pedagogický ústav Jana Amosa Komenského, o němž se všeobecně soudilo, že má připravit novou úpravu našeho školství¹ — ale ve skutečnosti všechny ty akce měly dosud výsledky velmi skrovné; mnohé z návrhů, pokud nevyšly dříve tiskem a byly podány přímo ministerstvu, odpočívají snad dosud spánkem hlubokým v archivu ministerském; ankety způsobily sice pravidelně mnoho hluku a vyvolaly dosti zájmu i v širší veřejnosti, ale zapadly záhy bez ozvěny; a ústavu Komen-

¹ Srv. na př. stručnou zprávu o jeho vzniku v Dílně lidskosti I. 144: „Pedagogický ústav J. A. Komenského byl zřízen při ministerstvě školství. Má se státi střediskem reformních snah výchovných a školských.“

ského nedostalo se, bohužel, od počátku účinné podpory právě od těch, jimž měl býti co nejvíce vítán, a tak nedostav včas ani potřebné kompetence ani rozhodujícího vlivu, zrušen po nedlouhém trvání, až na skrovné zbytky úplně, sdíleje ostatně stejný osud s podobnými mnohoslabnými institucemi v republice Rakouské a Polské.

Zatím prošly také u nás doby prvního nadšení, strany konservativní nabyly převahy také v tomto oboru národní kultury², nebyla provedena u nás ani tak nezbytná podmínka reformy, jako je odluka školy od církve, ba nebyly ve skutečnosti ani učiněny přípravy k řešení potřebnému³; naopak objevily se záhy nepochybné známky reakce, jež pomalu, ale jistě hledí odstraniti i ty skrovné vymoženosti, kterých se škole dostalo za prvních pokrokových ministrů⁴. Kvantitativně na venek sice školství naše zmohutnělo a vzrostlo, ale ve vnitřní jeho úpravě změnilo se dosud pramálo, takže dnešní naše národní (a de facto i střední) škola je vlastně stále ona stará škola rakouská, se všemi svými světly i stíny⁵;

omluvou jistou může tu býti faktum, ostatně potěšitelné, že škola naše již před válkou stála rozhodně na stupni vysokém a že se její práce osvědčila právě za války přes to, že byla řízena nepřátelským ústředím vídeňským.

Bohužel, také u nás je škola stále a stále politicum ve smyslu nepřiznivém, takže ani bývalá ani nynější koalice vládní při různosti svého složení nedovedla a ani nemohla se vůbec sjednotiti na společném programu kulturním a raději proto trpí i ve věcech rozhodně zastaralých status quo, jen aby nedošlo k sporům a bojům uvnitř vlády samé. Mělo konečně nepříznivý vliv na vývoj školství našeho také časté střídání ministrů školství, jichž v 10 letech úřadovalo osm (Haberman, Šusta, Šrobár, Bechyně, Markovič, Srdínko, Krčmář, Hodža — a od té doby zase již dva: Štefánek a Dérer) a z nichž většina odešla dříve než mohla vůbec provésti své opravné úmysly, ačli jaké měla⁶.

A tak líčiti vývoj školství v republice Československé značilo by vlastně přehlédnouti řadu marných návrhů a podnětů, planých slibů vládních a zbytečných anket školských a naproti tomu neveliký celkem počet nových opatření organizačních, jež se vskutku již vžily a osvědčily: je pochopitelné, že právě v oné první polovici úkolu budeme co nejstručněji, neboť netěší nikoho probírat se trpkými zklamáními a lichými nadějemi.

*

² Je zajímavé, že Hans Fischl ve spise *Wesen und Werden der Schulreform in Oesterreich* (Wien-Leipzig, 6) právě tomuto posílení konservativních živlů přičítá vinu toho, že nedošlo vůbec k hlubší reformě našeho školství, ač tu byly s počátku pro ni stejně příznivé podmínky jako v Rakousku.

³ Srv. trpká, ale pravdivá slova Stan. Vrány v čl. K reformě národní školy ve *Věstníku pedagogickém* 1930, 5: „Osudná chyba ve vývoji našeho školství není v tom, že konečná reforma není dosud provedena, ale v tom, že se nepřipravovala, ne v tom, že se dosud nerozřešila, ale v tom, že se dosud ani neřešila.“

⁴ „Místo éry nového věku prožíváme dobu hlubokého duševního úpadku, jehož symptomy můžeme denně najíti kdekoliv... Dnes není chuti, není síly a není ani naděje, že by šlo něco opravdu dobrého pro školu vykonat.“ (Učitel'ské Noviny roč. 44., 1930, str. 106).

⁵ Srv. článek -j s k- *Národní školství v prvním desetiletí Československé republiky* v časopise *Volná Myšlenka* 1928, 324; proto také zůstalo nezměněno obecné schéma školství našeho z dob rakouských, jak je znovu otiskuje *Monatschrift für das gesamte Schulwesen* I. 106.

⁶ „Na všech stranách vidíme nedostatky, ktoré nevyplyvajú len z finančných nedostatkov, ale priamo zo zákonných a organizačných väd. V prvom desaťročí sme sa venovali viac extenzívnej práci, v druhom bude treba viacej hľadieť na kvalitu,“ priznal uprimne sám ministr Štefánek v reči, ktorou zahajoval poslednú anketu školskou r. 1929. Srv. také *Naši Dobu* XXXVI. 429, kde je vypočítano, čo všetko zůstalo nevyřízeno a nedokončeno.

Přehlížíme-li dnes, třebaš jen letmo, nepřehlednou řadu návrhů reformních, které se objevily v naší veřejnosti od převratu ve školství obecném a středním, nelze se ubránit citům velmi smíšeným: s jedné strany radosti nad tím, že národ sotva jha rakouského zbavený s takovou horlivosťou se vrhl právě na řešení otázek školských a kulturních, s druhé strany zklamání nad tím, že vyplýváno tolik energie i nadšení s výsledky celkem nepatrnými. Již zajisté před koncem války, kdy v nás všech zvolna se rodila a sílila naděje na šťastný výsledek strašlivých bojů, objevují se ojedinelé návrhy v odborných časopisech, zvl. ve Škole našeho venkova a Komenském (na př. článek Jos. Peška Naše národní školství po válce, X Před počátkem nové doby atd.), které nesměle sice, ale přece jen upřímně a otevřeně hlásají potřebu nové školy vpravdě české, z pout rakouských vyproštěné, a hledí tak včas aspoň připravití půdu řešení konečnému; stejný účel sledovaly také nezávazné porady odborníků ze škol středních a vysokých od r. 1917, vzbuzené brožurou profesora pražské techniky Vaněčka (viz níže).

Po převratě naráz články toho druhu, v jichž čele jde důmyslný a hluboký projev nestora moravských pedagogů Jos. Úlehly v Dílně lid-skosti I. 1. s názvem Osnova zákona o národním školství, objevují se houfně ve všech časopisech odborných i listech denních, z nichž některé ad hoc otevřely i stálé rubriky; začaly dokonce vycházeti i časopisy, věnované především neb výhradně, otázkám reformním u nás i v cizině (Školské reformy od r. 1919, Věstník pedagogický od r. 1923, Nové školy od r. 1926). Vedle četných odborníků⁷ podaly své návrhy opravné tehdy

⁷ Sem hledí zvláště projev Jos. Peška jako mluvčího učitelstva na zemské poradě učitelské dne 14. prosince 1918 (Srv. Věstník ústř. spolku jednot učit. V. 184 sl.) dále články Jos. Kožíška (tamže V. 237), Fr. Pražáka (Národ

i organizace učitelské⁸ i někteří poslanci a strany politické,⁹ a to o všech možných otázkách a stránkách nové školy československé: o délce a rozdělení školní povinnosti (zda 5+4, jak chtěla navrhnouti Ústřední rada, či 4+4, jak navrhoval Pražák, či 2 léta dolní + 3 léta horní školy obecné + újezdni školy, jak chtěl Úlehla),¹⁰ o jednotné škole národní na vyšším stupni,¹¹ tedy sloučení školy měšťanské a nižší střední, úpravě školních úřadů a školní správy, volených správcích škol, volených okresních inspektorech, kteří by neměli vůbec postavení definitivních úřed-

III. 45), Jos. Úlehly, M. Šilhy (Dílka lidskosti f. 6. II. 49), R. Klimše (Národ III. 260), Rob. Nápravníka (Akademie III. 417), Režného (Pedag. Rozhledy XXIX. 106), V. Komárka (Dílka lidskosti I. 85), A. Gebauerové (tamže II. 55), H. Solitude (tamže II. 39), řed. J. Šafránka (Věstník pedagogický I. 145), prof. pražské techniky J. Jedličky ve zprávě Prvního sjezdu učitelského 1920, 34, četné návrhy uveřejněné tamže 41, 57, 215, 222, 275 atd.⁸ Tak zvl. Ústřední rada československých organizačních učitelských (příloha k 11. číslu Věstníku zem. ústř. spolku, škola měšť. XXI. 11, Věstník ústř. rady I. 4 a 14, 45 atd.), Zemská ústřední jednota učitelů v Časopise Učitelů XXVI. 89, Der deutsche Lehrerverein v časop. Schaffende Arbeit 1919 únor a Freie Schulzeitung 1920, 145.

⁹ Tak poslanci Krejčí, Houser a druhové (Věstník ústř. spolku V. 167), Zemínová, Bartošek, Houser a j. (tamže 167), Houser a j. (Akademie XXIII. 170), čeští národní socialisté (Český učitel XXIII. 400 a Národní kultura 1924, 250), čeští sociální demokraté (Rodina a škola II. 93, Učitelské Noviny XXXV. 194), komunisté (Časopis čes. učitelů XXXI. 248), strana lidová (katolická) (Národní kultura 1924, 274). Srv. také projevy zástupců politických stran v publikaci Sjezdu učitelstva 1920, 389 sl. a přehledný článek F. Pátka v čas. Školské reformy I. 58.

¹⁰ Je známo, že otázka tato jako stále ještě aktuální a nevyřízená, byla opětně položena na program školské ankety r. 1929 ve znění: „Má nižší a střední stupeň obecné školy podržeti jako dosud turnus pětiletý s tříletým stupněm vyšším, či se má zavéstí turnus čtyřletý, na který by pak navazoval čtyřletý stupeň vyšší?“

¹¹ Často se přehlídí, že nižší stupeň obecné školy měli jsme na rozdíl od Němců jednotně upravený již dávno před válkou: srv. Monatsschrift für pädagogische Reform 1918, 280 a Höfler Das Ganze der Schulreform 111.

níků státních,¹² o zestátnění všeho školství,¹³ odstranění škol církevních a provedení naprosté odluky školy od církve, zavedení učitelských komor jako stálých orgánů iniciativních, poradních, ochranných a disciplinárních (navrhovali zvláště Moravec, Úlehla, Šilha a j.), zákonné úprave škol menšinových, reformě učitelského vzdělání a učitelských zkoušek, přeměně škol ve smyslu ideje školy tvorné, zavedení laické morálky a občanské nauky, posílení tělesné výchovy, zveřejnění všeho vyučování¹⁴ atd. atd. zkrátka, jak patrně, o všech požadavcích, které současně hýbaly myslmi učitelstva zahraničního, zvláště německého.

Ale učitelstvo české bylo si zároveň dobře vědomo, že nestačí jen teoretické úvahy reformní, nýbrž že je třeba návrhy ty také prakticky zkoušeti po stránce jejich účelnosti a životnosti; proto zvláště valná hromada delegátů Ústředního spolku jednot učitelských 1921¹⁵ domáhala se všeobecného dovolení k pokusnictví ve škole obecné, zvláště v I. roce, a byly také vskutku hned po převratě v ojedinělých případech povoleny školy pokusné. Předchůdce jejich nutno hledat již ve škole maloskalské Fr. Bakule,¹⁶ jenž ve svých pokusech s neobyčejným zdarem pokračoval pak i v Jedličkově ústavu pražském i ve vlastní výchovně košířské a nabyt tak nakonec jména

světového;¹⁷ předchůdci byly dále i vídeňské pokusy Úlehlovy, konané za součinnosti Hrejsové a P. Suly,¹⁸ i konečně práce husovického ředitele měšťanské školy Bartoně, odchovance Reinova.¹⁹ Po převratě vznikly především pokusné třídy v Praze, a to Mužíkova (v Praze-II. v Hopfenštokově ul.),²⁰ Kühnelové²¹ (v Praze-VII. U studánky) a koedukační škola ve formě školní obce učitelů Sedláka a Žitného v Holešovicích;²² počátkem školního roku 1925-6 otevřena pokusná třída pro děti obzvláště nadané při pedagogickém semináři university brněnské,²³ ale nade všechny proslul Dům dětství v Horním Krnsku u Mladé Boleslavě, otevřený již roku 1920 učiteli Krchem a Švarcem pro sirotky legionářů, kteří tu až do 18 let měli býti vychováni v duchu národním a na podkladě vol-

¹⁷ Srv. o něm zvláště články Příhodovy v *Pedagog. Rozhledech* 1927, 181 a v *Nových školách* II. 1927, 128, E. Strnada a tamže II. 31 a 189, článek Matičův v *Bělehr. časopise Učitelj* VIII. 94, *Maucourantův* v *časopise L'école et la vie* 27. února 1928, spis *Ferrièreův* *Trois pionniers de l'éducation nouvelle* 1928, 157 a téhož *Bakule et son oeuvre éducative* 1929, *časopis Pour l'ère nouvelle* 1929, 251 a 1930, 4 a j.

¹⁸ *Pražák* v uv. sp. 24.

¹⁹ Tamže 50.

²⁰ Podrobnosti viz v článku *Jos. Keprty* *Pokusné třídy v Praze* ve *Věstníku pedagogickém* II. 38, dále v článku *Franka Mužíka* *Pokusná třída na Novém městě v Praze* tamže 44, ve spise *Pražákově* 41, v *časopise České obce učitelské* I. 148.

²¹ *Keprta* v uv. čl. 39; článek *M. Kühnelové* *Pokusná třída v Praze VII. U studánky* ve *Věstníku pedagog. II. 40*, téže článek *Zkušenosti z pokusné třídy v publikaci Třetí sjezd pro výzkum dítěte v Praze 1926*, 285; téže článek *Pokus o novou školu národní v Liter. sdružení českosl. učitelek* I. 51; článek *P. Suly* *Pokusná třída učitelky M. Kühnelové* v *časopise Obce učitelské* VII. 86.

²² *Keprta* v uv. článku 39 a článek *Sedláka-Žitného* *Pokusná pracovní škola v Holešovicích* ve *Věstníku pedagog. II. 42* a *Jar. Sedláka* *Základní podmínky práce na pokusných školách* v publikaci *Třetí sjezd atd.* 289.

²³ Srv. *Nové školy* I. 49, *Komenský* 54, 321, *Lidové Noviny* 10 července 1925,

¹² Řada článků o definitivě okresních školních inspektorů je ve *Věstníku moravského ústředního spolku* XX. 1923; srv. dále článek *Čálkův* v *časopise Obce učitelské* IV. 70, *Herynkův* v *Českém Učiteli* XXVI. 190, úvodník v témže časopise 641 a j.

¹³ Srv. o věci zvláště brožuru *J. Černého* *Škola a učitelstvo v poměru ke státu a státní správě 1925* dále obšírnou anketu v *Českém Učiteli* XXIX. 196 a 203, hlas německého učitelstva ve *Freie Schulzeitung* 1926, 143, článek *Rectův* ve škole měšťanské 1923, 553, *Prachařův* v *Komenském* 47, 2, 19, *Herynkův* v *školských reformách* I. 12.

¹⁴ Srv. zvláště školské reformy I. 13

¹⁵ Srv. *Český Učitel* XXIV. 642.

¹⁶ Srv. *Fr. Pražák* *Počátky české školy pokusné 1927*, 17 a *J. Čeněk* *Z našeho pokusného školství 1924*.

ného pohybu a projevu dítěte i lásky k tělesné práci, takže počátky čtení a psaní byly odsunuty co nejdále, počty i měřictví uvedeny v souvislosti s ručními pracemi, v reáliích posunuta v popředí vlastivěda a co nejvíce času věnováno bylo tělesné výchově a pobytu v přírodě.²⁴ Bohužel, byl ústav po tříletém trvání zrušen;²⁵ zato se udržela — třeba v podobě změněné — socialistická škola práce na Kladně,²⁶ otevřená r. 1919 zprvu o třech třídách (po 10 hoších a 10 dívkách), jež chtěla realizovati u nás volnou výchovu ve smyslu Ferrerově a připravovati zároveň občany pro příští stát socialisticko-komunistický; proto místo náboženství zavedena mravouka, uplatněna dále samospráva i účast žáků na domácích i hospodářských pracích ve škole a mimo ni; později doplněna škola soukromou školou měšťanskou.²⁷ Zatímně uzavřen jest reformní pokus Zemánkův v Praze-VII., určený především pro děti bez vyznání, jemuž vzdána největší chvála na anketě Štefánkové;²⁸ o pokusech reformních v Praze-Michli a Nuslích zmíním se ještě níže v souvislosti se školami měšťanskými. Konečně ještě v poslední době přibýly soukromé školy uč. L. Žofkové v Bakově a uč. Váškové-Zítkové v Chrastí.^{28a}

²⁴ Srv. o této škole Gamma v Domě dětství; Pražák v uv. sp. 54; článek Dům dětství na Horním Krnsku ve Věstníku pedagog. II. 47 a článek E. Strnada Na venkově u nových vychovatelů v časop. Dílna lidskosti III. 1921, 69 sl.

²⁵ Učitelské noviny XXXIX. 85 a Národní Listy 30. září 1923.

²⁶ Viz brožurku: Přehledná zpráva Volné školy v Kladně 1927, dále První sjezd učitelstva 1920, 271 sl., Časopis Obce učitelské I. 18. F. Kupka Volná škola práce v Kladně ve Věstníku pedagogickém II. 47, Nové školy I. 398; spisek Fr. Náprstka Chceme socialistické školství v Československé republice 1920 a článek J. Hostáně v časopise Komenský 57, 97.

²⁷ Škola měšťanská 1923, 162.

²⁸ Anketa ministerstva školství a národní osvěty o školské reformě etc. 1929, 73.

^{28a} Al. Mühlberger Versuchsschulen ve Freie Schulzeitung 1930, příl. k čís. 4, str. 28.

Celkem nelze zamlčeti, že výsledky všech těchto škol pokusných neodpovídaly nadlidské přímo námaze jejich zakladatelů a pěstitelů a měly na praxi průměrné školy obecné u nás celkem vliv nepatrný.²⁹ Pokusy ty byly totiž jednak příliš individualistické než aby bylo lze výsledky jejich beze všeho generalisovati, jednak přece jen málo svobodné, ježto se od nich vyžadovalo, aby vedle realizace svých pokusných myšlenek naučily také děti vědomostem normálním, což koneckonců přece jen činilo nepřekonatelné potíže i v poměrech jinak velmi příznivých;³⁰ konečně také trvalý a zostřený dozor školních úřadů na tyto školy svědčil o všem možném, jen ne o blahovlnném zájmu a opravdové přízni nadřízených úřadů.

Vůbec nutno popravdě konstatovati, že správa školství nevedla si od počátku právě v těchto věcech dosti liberálně, ani demokraticky; je výmluvné, že z několika školských anket ani jedna nebyla výlučně věnována reformám školy obecné a že poradní sbory odborníků, které slavnostně slíbil pro jednotlivé druhy škol hned první ministr školství Habrman na zemské poradě učitelské 14. prosince 1918,³¹ buď činnost nezahájily vůbec, buď se spokojily jen formálním ustavením, ježto patrně nebyly školní byrokracii vítány; a z týchž asi důvodů byly zrušeny záhy po převratě také okresní a zemské učitelské porady,

²⁹ Srv. slova Kühnelové v publikaci Třetí sjezd pro výzkum dítěte v Praze 1926, 285: „Po pětileté práci, ve které se člověk při poslední podmínce zbytečně utlouká, obětuje zdraví a nedosahuje toho výsledku, ve který věřil, došla jsem k závěru“ atd. — O pražských pokusech (mimo Zemánkův) velmi skepticky se vyslovil zemský školní inspektor E. Vebr na kv. místě Ankety.

³⁰ Srv. článek Sedlákův a publikaci Třetí sjezd 293, článek K. Průchy Naše školy v příloze Nár. Listů 18. září 1927; článek Ant. Heverocha ve Zprávě II. českého sjezdu pro výzkum dítěte 1923, 133 a slova St. Vrány v Ročence Dědictví Komenského V. 16.

³¹ Věstník Ústředního spolku čes. V. 183 sl.

jichž reaktivování odtud opět a opět se slibuje, ale stále odkládá.³²

A tak již po pěti letech republiky konstatuje se s trpkostí,³³ že nedošlo k základnímu řešení ani jediného z problémů reformních a že, co bylo učiněno, jsou jen nesmělé náběhy a nepatrné začátky. Sam vedoucí úředník ministerstva školství hleděl toto faktum svrchovaně zarážející omluviti důvody politickými, hospodářskými i historickými;³⁴ bohužel, nutno namítnouti, že právě ministerstvo neosvědčilo vždy dosti energie, aby s úspěchem čelilo těmto překážkám sice vážným, ale ne nepřekonatelným. Čekají tu tedy mnohé úkoly dosud nevyřízené na obnovené (v březnu 1930) studijní oddělení při ministerstvu školství, jehož sekci pro obecné školství řídí doc. Příhoda za účastenství významných odborníků z tohoto stupně naší školy.³⁵

§. 2. SPRÁVA ŠKOLSTVÍ,

Když po převratě vrátila se správa nově utvořeného státu do rukou našich, bylo hned článkem II. a III. prvního revolučního zákona ze dne 28. října 1918 stanoveno, že veškeré dosavadní zemské i říšské zákony a nařízení zůstávají zatím v platnosti a že tedy i všechny úřady jednají zatím podle dosud platných zákonů a nařízení; a tak i naše školy opírají se zatím v zemích bývalé koruny české s připojeným Vitorazskem, Valčickem a Hlučínskem o základní zákon říšský z r. 1869, doplněný později školní novelou z r. 1883, jakož i o příslušné zemské zákony české, moravské a slezské i příslušná nařízení bývalého ministerstva

vídeňského, kdežto na Slovensku je základním zákonem školským dosud zákon z r. 1868, doplněný r. 1876;³⁶ jen v některých podstatných a naléhavých věcech učinili jsme změny pro celou republiku t. řeč. malým školským zákonem ze dne 13. července 1922 č. 226.³⁷

Vrchní správu školství, až na určité vypočetné výjimky (školství zemědělské nižší a střední je podřízeno ministerstvu zemědělství, školství vojenské patří do kompetence ministerstva národní obrany a školy v trestnicích řídí ministerstvo spravedlnosti) náleží v naší republice v obor ministerstva školství a národní osvěty (zkratka: Mšano), rozděleného nyní na šest odborů,³⁸ vedle nichž pro věci speciálně slovenské existuje referát ministerstva školství v Bratislavě a pro Podkarpatskou Rus referát ministerstva školství v Užhorodě. Nově rozšířena kompetence ministerstva tak, že od 1. ledna 1921 na základě zákona z 9. dubna 1920 č. 292 převzalo samo ministerstvo právo rozhodovací, vyhrazené dosud zemským školním radám a jejich předsedům ve věcech škol národních a nově zřízených menšinových škol národních i mateřských (tyto menšinové školy jsou odtud vůbec vyňaty z pravomoci nižších úřadů školních a podřízeny přímo ministerstvu), dále i působnost zemských školních rad a zemských

³⁶ Srv. K. Buzek Úvod do právní organizace národního školství v republice Československé 1928. 21 sl.

³⁷ Srv. o něm Učitel'ské Noviny XXXVI. 62 a 255, Škola měšťanská XXIV. 510, Český Učitel XXV. 754, Volná Myšlenka XIII. číslo 28. — Velmi ostře se proti malému školskému zákonu vyslovil St. Vrána v brožurě Školské reformy a malý školský zákon 1922, 11 sl.: není prý to vůbec zákon, nýbrž jen novela, neřeší vůbec kardinálních otázek reformy školské, neprovádí odluku školy od církve, občanská mravouka nestala se povinnou pro všechny žáky, otázky reformy učitel'ského vzdělání vůbec nebylo dotčeno, snížení počtu žactva ve třídě oddáleno atd. — O původním návrhu zákona školního, který byl předložen organizacím učitel'ským k dobrozdání, srv. Časopis Obce učitel'ské II. 215 a 229.

³⁸ Celkový vývoj ústřední správy školské ličí publikace Deset let Československé republiky sv. I 1928, 345 sl.

³² Freie Schulzeitung 1923, 640.

³³ Viz slova St. Vrány v Ročence Dědictví Komenského V. 16.

³⁴ Viz Pedagogické Rozhledy XXXVIII. 393.

³⁵ Srv. časopis Český Učitel XXXIII. 521.

politických úřadů ve věcech škol vysokých, středních a odborných.³⁹

Ježto celý stát měl být rozdělen na župy, měly být podle téhož zákona z 9. dubna 1920 také školní úřady podřízené ministerstvu přetvořeny, jakmile župní řízení bude provedeno; v každé župě měla být ustavena župní rada školní, v níž vedle župana jakožto předsedy a jeho náměstka a vedle referentů vládních pro věci pedagogické, administrativní a právní měli zasedati volení zástupci učitelstva (v počtu pěti) a volení zástupci občanstva (v počtu dvojnásobném);⁴⁰ podobně se měl v každé školní obci zřídit místní školní výbor z předsedy, zástupců školy (2—5) a zástupců občanstva (v počtu zase dvojnásobném). Přímý dozor na školy obecné a měšťanské i ústavy výchovné, které náležejí v tento obor školy, měli konati v každé župě župní a obvodoví inspektoři školní, oni jako skuteční, tito jako zatímní úředníci státní. Ve skutečnosti, jak známo, nebylo župní řízení mimo Slovensko, kde existovalo již za vlády maďarské, provedeno vůbec a nahrazeno nakonec r. 1927 zase zřízením zemským, takže celý stát rozdělen na čtyři země (Slováci říkají krajiny): českou, moravskoslezskou, slovenskou a podkarpatoruskou. Nebyly de facto tedy nikdy ani ustaveny ony župní výbory školní, nýbrž zůstaly zatím i zemské školní rady i okresní školní výbory (místo starých okresních školních rad) a podrobněji vymezena jen kompetence místních výborů školních pro věci menšinové⁴¹.

³⁹ Srv. K Novák Výbor zákonů a nařízení školních republiky Československé 1925³, 9 sl.; Inn. Vačulík Doplnky a změny řádu školního a vyučovacího 1926; Jar. Havelka Práva a povinnosti místní školní rady a místního výboru školního pro školy menšinové 1926.

⁴⁰ Podrobnosti podává Novák v uv. sp. 10 sl.; srv. i Škola a rodina II. 9 sl., Věstník ústřední rady I. 43 sl., Věstník ministerstva školství II. 431 sl., Učitelské Noviny 1920, XXXV. 12. 254 a 275, Komenský 48, 47.

⁴¹ Novák v uv. sp. 19 sl. a 25 sl.

Odtud tedy jsou ministerstvu školství a národní osvěty podřízeny přímo především zemské školní rady v Praze a Brně, kdežto bývalá zemská školní rada opavská byla od 1. prosince 1928 sloučena s brněnskou⁴² a pro Slovensko i Podkarpatskou Rus analogické úřady zatím nebyly ustaveny vůbec; bohužel, složení těchto zemských rad, jimž jsou podřízeny střední školy, učitelské ústavy a školy národní (školství odborné a vysoké podléhá stejně jako školství menšinové přímo ministerstvu), zůstalo nezměněno v starém rozdělení rakouském⁴³ i se zástupci církvi a jmenovanými zástupci učitelstva přes všechny protesty organizací učitelských. V zemích koruny České jsou dále zemským školním radám podřízeny okresní školní výbory, v nichž za předsednictví náčelníka okresní politické správy a účasti okresních školních inspektorů zasedají 2—4 zástupci učitelstva a zástupci občanstva v počtu dvojnásobném; obě kategorie zástupců ustanovuje předseda zemské školní rady po návrhu učitelských organizací, resp. politických stran, a přednosty okresního úřadu politického⁴⁴. Okresním školním výborům jsou konečně podřízeny místní školní rady s 2—5 zástupci učitelstva a dvojnásobným počtem zástupců občanstva; první volí si samo učitelstvo, druhé zastupitelstva obcí, z nichž se skládá školní obec. Na Slovensku místní správu školy obstarávají dosud podle zákonů bývalých Uher školské stolice (pro školy obecné a církevní) a kuratoria (pro školy státní); v oněch jsou členové volení místním zastupitelstvem, duchovní správce a zástupci učitelstva, v těchto členové z povinnosti úřední, zástupci učitelstva a členové jmenovaní.

Státní dozor na školství konají jako za Rakouska inspektoři zemští a okresní, oni zase jako

⁴² Věstník ministerstva X. 469.

⁴³ Viz I. sv. str. 157 sl.

⁴⁴ Podrobnosti viz v uv. sp. Buzkově 13 sl.

úředníci stálí, tito jen dočasní. Staly se sice opětně pokusy, aby i okresní školní inspektoři přes všechny odpor učitelstva, obávajícího se ještě většího utužení školské byrokracie, byli ustanovováni definitivně⁴⁵, ale na konec po dlouhém jednání akce uvázla, ježto s konečným řešením, rozhodně kusým, nebyli spokojeni ani sami inspektoři; byly pouze zatím zostřeny požadavky o výběru inspektorů⁴⁶ a zvláštním výnosem (26. října 1926) znovu zdůrazněna jejich poslušnost služební proti nadřízené školní radě⁴⁷.

Protože po návratu k zemskému dělení republiky (zákonem o organizaci politické správy čís. 125 z r. 1927) a po faktickém tedy zrušení zákona o zřízení župním nastala současně potřeba nové úpravy školské správy (zemská školní rada se řídí starými zákony rakouskými, okresní školní výbory a místní školní rady novým zákonem školním), chystalo ministerstvo Hodžovo r. 1928 návrh zákona o nové úpravě školní správy, v němž nově vymezovalo i složení i kompetenci úřadů školních; současně slibovalo i okrskové a zemské konference učitelské i stálé okresní a zemské konferenční výbory. Bohužel, předloha současně zesilovala a rozšiřovala zastoupení církví i na školní úřady okresní a místní, ponechávala podřízení úřadů školních instancím politickým (tedy de facto i ministerstvu vnitra), rušila na škodu národní věci samosprávu místních školních rad, omezovala počet zástupců učitelstva, nechávala nerozřešenou otázku církevních škol na Slovensku, vydávala vyšší úřady školní docela do rukou byrokracie a církví (dokonce prý slibovalo ministerstvo Hodžovo i rozšíření autonomie Němcům); nelze se diviti, že proto návrh narazil na prudký

⁴⁵ Srv. zvláště článek Čalkův v Časopise Obce učitelské III. 70. a Herynkův v Českém Učitelu XXVI. 190.

⁴⁶ Věstník ministerstva VII. 214.

⁴⁷ Volná Myšlenka 1927, 54.

odpor učitelstva i občanstva a s odchodem Hodžovým zapadl, doufejme, nadobro⁴⁸.

§. 3. ZMĚNY VE VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ ÚPRAVĚ OBECNÉ ŠKOLY

Ve vnitřní úpravě naší školy obecné stala se zmíněným „malým školským zákonem“⁴⁹ důležitá změna, že mezi povinné učební předměty zařaděna občanská nauka i výchova a ruční práce, dále také pro dívky povinný tělocvik, po příp. i nauka o domácím hospodářství. Bohužel, ačkoli se pokusy o vyučování rukodělné a o občanskou nauku daly k podnětu samého ministerstva již hned po převratě,⁵⁰ nalezly nicméně předměty ty učitelstvo nepřipravené k svým úkolům; nutno konstatovati proto, že obtíže, zvláště v občanské nauce, jsou dosud značné a že se nepodařilo dosud vytvořiti v tom předmětu výchovnou tradici.⁵¹ Náboženství zůstalo sice mezi předměty povinnými pro všechny děti mimo děti bezkonfesní a význaní státem ne-

⁴⁸ K posouzení návrhu srv. článek Se. Návrh zákona o organizaci školské správy v časop. Škola měšťanská XXX. 297 a brožuru Reforma školské správy k návrhu zákona (vydáno v knihovně Svazu národního osvobození).

⁴⁹ Prováděcí nařízení k němu vyšla ve Věstníku ministerstva školství VIII. 120 a 169; srv. i zákony školské, odst. II. seš. 8 (celé sbírky 21.), str. 2035 a 2061 a přílohu k Českému Učitelu 1925, čís. 35 a rozbor tamže XXVIII. 705.

⁵⁰ Viz Věstník ministerstva I. 56 a 231.

⁵¹ Srv. o věci zvláště článek M. Rychlovského K t. řeč. krizi občanské výchovy v časop. Školské reformy XI. 74, dále článek J. Severy Hrst myšlenek o naší občanské výchově v časop. Pedagog. Rozhledy 1926, 359 a čl. Alf. Scholze Zwei Jahre Bürgerkunde v časopise Freie Schulzeitung 1926, příl. k čís. 25, str. 73. — Připomínám, že bylo původně úmyslem ministerstva zavésti vedle občanské výchovy také laickou morálku, ale že k nátlaku stran konservativních bylo nutno v poslední chvíli laickou morálku jako samostatný předmět vypustiti, ale za to se podařilo aspoň některé její kapitoly vsunouti do nových osnov pro občanskou nauku.

uznaných, ale i děti konfesijní, jejichž rodiče o to požádají u okresního školního úřadu, mohou být vyučování náboženského zproštěny;⁵² náboženské úkony (cvičení) byly hned po převratě výnosem ministerstva z 25. listop. 1918 prohlášeny pro žáky i učitele na ně dozírající za dobrovolné.⁵³ Od jiných povinných předmětů mohou žáci být osvobozeni jen po dobrém zdání lékařském; mezi nepovinné předměty zařaden také jazyk československý na ústavech s jinou řečí vyučovací a může dokonce rozhodnutím ministerstva pro určitou z těchto škol být prohlášen za povinný; analogicky učí se nepovinné němčině na školách českých, ale počátek její byl posunut o rok výše, na počátek 4. školního roku.⁵⁴

Z učebních osnov pro jednotlivé předměty vydány r. 1923 a 1926 nové osnovy občanské nauky a výchovy,⁵⁵ r. 1924 nové osnovy pro ruční práce výchovné,⁵⁶ pro ruční práce ženské a nauku o domácím hospodářství,⁵⁷ konečně téhož roku i nové osnovy pro tělesnou výchovu;⁵⁸ mimo to byl již r. 1923 nově stanoven počet týdenních hodin učebních pro jednotlivé druhy a stupně škol,⁵⁹ při čemž učení po odděleních (bez ohledu na třídy) dovoleno jen v náboženství, ručních pracích, tělocviku a nepovinných předmětech.⁶⁰ V posledních letech úsilovně se chystají nové úplné osnovy pro všechny předměty, jejichž předběžné znění pro po-

⁵² Ve skutečnosti dějí se v poslední době potíže rodičům, hlásícím se o osvobození svých dětí (Freie Schulzeitung 1929, 455). — Po 16. roce věku může nyní každý si svobodně voliti své náboženství.

⁵³ O vyrovnávání sporů v té věci a ve vyvěšování křížů viz Věstník ministerstva III. 424, o omezení státního dozoru na náboženství VII. 121.

⁵⁴ Novák v uv. sp. 176.

⁵⁵ Věstník ministerstva V. 1923, 210 a VIII. 1926, 176.

⁵⁶ Tamže VI. 1924, 356.

⁵⁷ Tamže 305.

⁵⁸ Tamže 282.

⁵⁹ Tamže V. 1923, 452 sl.

⁶⁰ Zákony školské v uv. díle 2049 a 2084

rady i úsudky odborníků vydáno bylo r. 1927.⁶¹ Teprve mezi tiskem této knihy (v květnu 1930) vydány byly dlouho slibované nové osnovy pro obecné školy v zemích České, Moravskoslezské a Slovenské a to zatím na zkoušku na tři léta.^{61a}

Připomínám, že od r. 1923 podává se žákům v posledním roce škol obecných i měšťanských soustavný výklad o ústavní listině naší republiky; tolikéž od r. 1926 na všech školách věnuje se o jubileu Komenského poučení žactva o mírovém hnutí vzdělaných národů.⁶² Jinak ve vnitřní organizaci, zvl. i kázni, zkoušení a klasifikování žactva nebyly provedeny změny podstatné; byla toliko dětem zakázána účast na politických projevech a průvodech⁶³ a omezena účast ve cvičeních sportovních spolků na sdružení, která nepěstují výhradně kopanou neb těžkou atletiku a nejsou národnostně nebo nábožensky či sociálně nesnášlivá.⁶⁴ Konečně pro užší styk školy s rodinou doporučuje výnos ministerstva školství ze dne 19. května 1930 zřizovati rodičovská sdružení ve školách národních, středních i ústavech učitelských.^{64a}

*

⁶¹ Obširný posudek návrhu nových osnov pro obecné školy přináší z pracovní schůze olomoucké v řadě článků téměř celý sešit Komenského 1927, roč. 54, str. 145 sl.; jiný úsudek Freie Schulzeitung 1927, 529; velmi nepříznivě se o nich vyslovuje prof. Chlup v Nových školách I. 343 sl. Předběžnou zprávu o chystaných nových osnovách podává J. Šimek v Pedagog. Rozhledech 1930, 218.

^{61a} Rozbor jejich podán bude až v dodatcích k poslednímu dílu; předběžné ocenění podávají Čes. Učitel XXXIII. 674. Pedagog. Rozhledy 1930, 353 a List. říš. svazu čl. učitelek V. 177.

⁶² Věstník VIII. 66.

⁶³ Tamže IX. 200.

⁶⁴ Tamže X. 342.

^{64a} Věstník ministerstva 1930, 320.

Po převratě dostalo se konečného řešení také vleklé a trapné otázky škol menšinových.⁶⁵ Trpěly mnoho za války jednak stěhováním občanstva do míst lépe zásobovaných, jednak zvýšeným útlakem státních a německonacionálních orgánů.⁶⁶ Kdežto r. 1913-14 dosáhl počet žactva na českých školách menšinových rekordního čísla 17.564, klesl ve čtvrtém roce války na 15.862. Národní shromáždění odhlasovalo jednomyslně již 3. dubna 1919 zákon⁶⁷ o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (o Slovensku se mělo rozhodnouti později), podle něhož může býti veřejná škola národní zřízena v každé obci, ve které podle tříletého průměru jest nejméně 40 dětí školou povinných, když ve školní obci není veřejné školy s jazykem vyučovacím, který jest řečí mateřskou těch dětí; při každé veřejné škole, do níž chodí aspoň 400 dětí ze školní obce, může býti zřízena také veřejná škola měšťanská, a to buď pro žáky neb začky neb smíšená, do které mohou býti přijímány i děti z obcí vzdálenějších než 4 km.

O zřizování těchto škol rozhodoval zprvu s konečnou platností sám předseda zemské školní rady neb jeho zástupce po vyslechnutí zemského výboru; od r. 1920 přešlo právo to na samo ministerstvo, které může také v případech pochybných zříditi školu veřejnou i pro menší počet dětí.⁶⁸

⁶⁵ Připomínám, že podle mírové smlouvy Saint-Germainské a naší ústavy (§ 151—52) je republika Československá povinna tam, kde je usedlý značný zlomek československých státních občanů jiného jazyka mateřského než československého, opatřiti dětem toho zlomku možnost vzdělání ve vlastní řeči; ale k těmto § nebyly dosud vydány speciální zákony a zvláště nebylo také přesně vymezeno, co jest vlastně označiti oním „značným zlomkem“. Srv. spis *Emila Soboty* *Republika národní či národnostní?* 1929, 51 sl.

⁶⁶ Zítřek roč. I. čís. 2. str. 4.

⁶⁷ *Věstník ministerstva* I. 75 sl. a článek *Rud. Stránské* - *ho* *Metelkův zákon* v časopise *Česká Revue* 1924, 271.

⁶⁸ *Věstník ministerstva* II. 431.

školy ty vydržuje výhradně stát a dozírá na ně přímo s vyloučením nižších instancí školních; stát má také právo získat pro tyto školy (po příp. i vyvlastnit) přiměřené místnosti. Vedle škol veřejných dovolují se i soukromé školy národní (ale pod dohledem státní správy), které mohou dosíci i státní subvence.

Tímto zákonem, zvaným podle svého původce zákon *Metelkův*, bylo zabráněno zdlouhavému řešení komisionálnímu a zbytečným průtahům, které za Rakouska trvaly třebaš desetiletí; takřka rázem byla na podzim 1919 otevřena řada škol obecných a měšťanských, ba i středních v území t. řeč. uzavřeném a dokumentována byla stejně jako předchozími volbami do obcí podle rovného práva hlasovacího lživost tvrzení, že by v některých krajích českých bylo výlučně usazeno jen obyvatelstvo německé. Kdežto v „území uzavřeném“ bylo za Rakouska nakonec jen 26 českých škol veřejných a 65 soukromých s 16.580 dětmi, bylo jich r. 1919 podle nového zákona již 1185 s více než 60.000 žáky.⁶⁹ Bohužel, i přes tento zákon, který notabene pečoval o školy všech národnostních menšin, nepřestal tajný i zjevný odpor Němců proti novým českým školám, umístěným dosud leckde ještě v nevhodných místnostech, najatých bez bytů pro učitele;⁷⁰ i přes zákon *Metelkův* se stále ještě odnárodňují sem tam české děti⁷¹ a je skutečně divno, že se může i z české strany viděti časem v těchto ústavech, tak nezbytných, jen prostředek čechisace a příkoří nebohým

⁶⁹ *Nár. Listy* 15. IV. 1919 večer. Stav školství menšinového na počátku r. 1920 ilustruje *Hockeov* a *mapa Naše pohraničí* (slovem doprovází *Jan Dvořák*).

⁷⁰ Jen nedostatkem informací lze si vysvětliti podivný výrok ministra financí *Engliše* o luxusním vybavení těchto škol.

⁷¹ To dokazuje jmenovitě insp. *Fr. Lang* v čl. *Germanisace v naší republice* v časop. *Nár. Listy* 11. 5. 1923, srv. i brožuru *K. Polánka* *Z dob žalu i slávy* 1928, zvl. 11 sl.

Němcům.⁷² Tím méně lze souhlasiti s tím, že se r. 1928 staly i z ministerstva školství pokusy, aby některé z těchto menšinových škol byly z dosavadního svého prostředí přeloženy jinam do krajiny ryze české a že ke komisím o tom opatření byli zváni dokonce i němečtí zástupci.

Nutno po pravdě přiznati, že se přece zřizují podle téhož zákona i menšinové školy národní pro Němce a Maďary, ba dokonce i cikány⁷³ a že tedy o nějakém národnostně jednostranném zneužívání zákona nemůže býti ani řeči.⁷⁴ Naopak možno právem si stěžovati, že zákon v posledních letech neprovádí se dost energicky⁷⁵ a že zvláště vnitřní vypravení škol je namnoze ubohé, jak ukázalo zvláště zasedání zástupců menšin v Praze počátkem dubna 1922.⁷⁶ Netřeba ovšem dokazovati, že se zákonem Metelkovým značně ulevilo také našim obranným jednotám, zvláště Ústřední Matici školské, která nyní za to vydržuje školy mateřské

⁷² Srv. polemiku F. V. Soukupa s Rádlem v *Pedagog. Rozhledech* 1929, 175 a článek Klim š ů v ve sborníku Hendrichově *Devisa pokrokových ideálů v národní škole* 1929, 44.

⁷³ O těchto školách se vyslovuje Fr. Š t a m p a c h ve spise *Cikáni v Československé republice* 1929, 59 takto: „Ale pro cikány zřizovati samostatné školství cikánské nebylo v cestou k skutečnému splnutí cikánů s obyvatelstvem tohoto státu a to je cílem usazení kočovného a nebezpečného živlu cikánského. Vytvořiti novou menšinu za nových poměrů, mající možnost značného rozvoje, nemůže býti účelem vývoje cikánské ras u nás“

⁷⁴ Že zvláště Němci nemají tu příčiny k nářkům a že mají více škol než jim podle poměru obyvatelstva patří, dokazuje *Ročenka republiky* 1927, sl. — Srv. i rozpočtovou zprávu H n í d k o v u z r. 1928, str. 159.

⁷⁵ Stav školství menšinového v jednotlivých letech registruje *Ročenka české republiky*, např. 1924, 59 sl.; 1926, 51; 1927, 39; 1928, 51 a 79; 1929, 39; srv. i *Ročenku Dědictví Komenského* V. 203 a 207 a článek -s- *Státní školy národní ve smíšeném území v čas. Česká Revue* XXI. 1929, 278. — Různé stížnosti pronáší *Časopis České obce učít. III.* 353 a publikace *První sjezd učitelstva* 1920, 80, 128 a 161.

⁷⁶ Srv. *Lidové Noviny* 2. dub. 1922 a článek M á š ů v *Žalujeme*, tamže 25. července 1922.

(před prázdninami 1922 bylo jich již 53 ve správě Matice), jazykové kursy (23), podporuje školy průmyslové a pokračovací (24), zakládá obchodní akademie menšinové (v Jablonci a Teplících).⁷⁷ O velikomyslnosti naší vlády a až nadbytečné nestrannosti svědčí také faktum, že jsme dovolili, aby místo pověstného Schulvereinu, který se stal po převratu spolkem zahraničním, směl jeho úkoly u nás převzítí nově utvořený Kulturverband,⁷⁸ jenž již r. 1924 neostýchal se vrátiti k starému názvu *Deutscher Schulverein für die tschechoslovakische Republik*.

O vydržování obecných škol stanovil nově § 35 zákona 292 z r. 1920, aby věcný náklad školní hradila obec školská, náklad na sbírky pomůcek a knihy, jakož i osobní náklad stát, ale zákon ten nebyl dosud po té stránce proveden⁷⁹ a zůstalo při starém ustanovení rakouském, resp. uherském, o různém podílu státu, země, okresu, obce (školní, politické a náboženské), takže bude nutno vydati nový zákon pro celou republiku.⁸⁰ Trvá tedy dosud i povinnost obcí slovenských a podkarpatskoruských zříditi veřejnou školu státní všude tam, kde není vyhovující školy církevní. Školy smíšené nutno dělití na samostatné chlapecké a dívčí, jakmile počet (učitelů) tříd přestoupil 6. Počet dětí připadající na třídu byl malým zákonem školským až do šk. r. 1931/2 snížen na jednotřídních školách mimo Podkarpatskou Rus na 65, na ostatních na 70, od šk. roku 1932/3 na 50, resp. 60; týmž zákonem byla školní povinnost stanovena všude na plných osm let, takže všechny úlevy od školní docházky

⁷⁷ Podle provolání Ústřední Matice o svatováclavském daru r. 1929 vydržovala tehdy 151 opatroven, jednu školu měšťanskou, 4 školy rodinné, dvě obchodní akademie, 105 živnostenské školy pokračovací, dva dívčí a jeden chlapecký internát.

⁷⁸ *Nár. Listy* 8. II. 1920 (v čl. M a r e š o v ě *Několik poznámek o národním školství v Čechách*).

⁷⁹ *Deset let republiky I.* 353.

⁸⁰ Nařízeno toliko pro novostavby, aby se včas pamatovalo na hřiště (*Věstník ministerstva* IV. 489).

odstraněny; jen na Podkarpatské Rusi zůstala dosud podle starého zákona uherského šestiletá docházka do školy obecné a tříletá do školy pokračovací, kdežto na Slovensku rozšíření návštěvy na osm let provedeno postupně až do šk. roku 1927/8. Soupis dětí školou povinných provádí v zemích koruny České místní školní rada, na Slovensku a Podkarpatské Rusi politická obec; nově upraveny pokuty za nepřihlášení do školy a špatnou docházku.⁸¹ Návrh na úplné zrušení školného přijal sice kulturní výbor Národního shromáždění již r. 1920 jednomyslně, ale ježto se proti němu vyslovil zástupce ministerstva financí, trvá školné ve formě přírážek dále.⁸² Nově upraveny hlavní prázdniny na dobu od 29. června do 31. srpna i feriální dny v roce; zato odstraněny vedřiny.⁸³ Vedle škol veřejných podrženy i na dále soukromé a po případě jen vyučování domácím.⁸⁴

*

V dosazování učitelských čekatelů — tak sluje učitel nyní v prvních třech letech služby — a učitelů zatímních i definitivních staly se po r. 1918 některé důležité změny. Především při obsazování míst má se dbáti toho, aby na každé škole byla polovice míst (mimo správce školy) obsazena učiteli, polovice učitelkami; při lichém počtu míst patří liché místo na chlapecké škole učitel, na dívčí učitelce, na smíšené škole volné soutěži mužů a žen; při místech správců škol na chlapeckých školách mají přednost muži, na dívčích ženy, na

smíšených je zase volná konkurence.⁸⁵ Při ustanovování na místa definitivní přihlížeti jest podle článku IV. zákona z 9. dubna 1920,⁸⁶ jímž se upravovaly přechodně právní svazky učitelstva na veřejných školách obecných a měštanských, k služebnímu stáří a kvalifikaci (tuto ustanovují nyní zvláštní komise při okresních školních výborech, a to v pěti stupních), v druhé řadě k rodinným poměrům a obtížím dosavadní služby uchazečovy. Každý učitel — i definitivně ustanovený — může nyní býti dočasně přikázán službou na místo jiné v oblasti republiky, ale musí mu jeho definitivní místo býti zachováno, ačli se ho dobrovolně sám nevzdá.⁸⁷ Na Slovensku dosud ustanovuje učitele škol obecních školská stolice, církevních církevní školské vrchnosti, kdežto ministerstvo dosazuje jen učitele škol státních. Na vyznání náboženském nyní nezáleží a zvláště byla zrušena podmínka, že správce školy musí býti téhož vyznání jako většina žáků té třídy.⁸⁸

Služební poměry učitelstva byly upraveny vládním nařízením ze dne 14. září 1928⁸⁹ ve formě t. řeč. učitelské pragmatiky, jež je v podstatě jen opakováním pragmatiky učitelské,⁹⁰ chystané již za Rakouska a prohlášené pro učitele škol středních r. 1917⁹¹ — a to i se všemi odiosními odstavci; při tom byla normální povinnost učebná učitele školy obecné stanovena výměrou 28 hodin týdně, měštanské 24 hod.; mimo to je povinen učitel až do výše 4 hodin týdně převzít také povinnost

⁸⁵ Že tato ustanovení, in theoria naprosto spravedlivá, vedou v praxi jen k výsadám učitelek, tvrdí A. r. n. Č e r m á k v čl. Pro volnou konkurenci v časop. Škola měštanská XXXI 1 sl.

⁸⁶ Věstník ministerstva II. 455.

⁸⁷ ib. I. 382.

⁸⁸ ib. I. 81.

⁸⁹ ib. X 470, Zákony školské seš. 26, Český Učitel XXXII. 75, Volná Myslenka 1928, 386.

⁹⁰ Tak tvrdí sám K. Buzek v Pedagog. Rozhledech 1928, 398.

⁹¹ Viz o tom díl I. 313 sl.

⁸¹ Buzek v uv. sp. 52; srv. také zákony školské II. seš. 8. str. 2056 a 2097.

⁸² Srv. Naši Dobu XXXVI. 184 (řeč Houserova o tom).

⁸³ Věstník ministerstva VII. 220 a VIII. 21, Zákony školské II. 8. 2065.

⁸⁴ Buzek v uv. sp. 61, Deset let 355.

učebnou na veřejných školách pokračovacích, v činnosti lidovýchovné, veřejné knihovně atd.; zato vedle svého učitelského úřadu nesmí provozovati zaměstnání výdělečná ani přijmouti postavení, jež by se přičilo vážnosti a důstojnosti učitelského povolání a nesmí také přijímati darů peněžitých; konečně si musí pro řádné studium na vysoké škole vyžádati jako jiní státní zaměstnanci předběžné svolení k zápisu u příslušného ústředního úřadu školního.⁹² Vůbec bylo udílení dovolených (mimo na zotavenou) nově normováno, resp. omezeno, takže se má především přihlížeti k potřebám služebním.⁹³

Zákonem t. řeč. rovnostním (paritním) ze dne 23. května 1919 čís. 274⁹⁴ upraveny byly nově služební příjmy a výslužné učitelů škol národních tak, že jim přiznány byly z á s a d n ě tytéž požitky, jaké mají státní úředníci souhlasného předběžného vzdělání v příslušných hodnostních třídách a skupinách; pozdější zákony z 13. července 1922⁹⁵ doplnily tato zásadní ustanovení dalšími detaily, zvláště o přídavicích řediteli školy, platech učitelů náboženství a vedlejších předmětů i ručních prací; bohužel, byl také na učitele rozšířen r. 1924 pověstný zákon restrikční (úsporný),⁹⁶ jímž také ve školách byl omezen počet zaměstnanců na míru nezbytně nutnou a zastaveno přijímání nových učitelů, takže mezi absolventy učitelských ústavů a mladými učiteli došlo k nebývalé krizi a nouzi o místa (svého času bylo na 3000 učitelů bez zaměstnání!). Konečně při nové úpravě platových a služebních poměrů státních zaměstnanců byly zákonem z 24. června 1926⁹⁷ upraveny znovu požitky učitelů, ale zároveň prolomena zásada pa-

ritní, v níž učitelstvo právem vidělo cennou vymoženost i sociální uznání; neprošel však při tom odstavec vládního návrhu, který chtěl opětně zavést celibát učitelek (zrušený výslovně již 24. července 1919),⁹⁸ resp. chtěl propustiti ze služby všechny učitelky provdané.⁹⁹

Podle posledních ustanovení¹⁰⁰ používají čekatelé podle velikosti místa služebního adjutum v první polovici služby 9768—11.100, v druhé 10.824 až 12.500 Kč, výpomocní literní učitelé bez zkoušky dospělosti učitelské jen 75% z těchto platů; definitivní učitelé škol obecných mají základní služné 9000, jež se vždy po 3 letech zvýší až do maxima 27.600, vedle toho činovné 2640 až 4800 podle velikosti místa a výchovné na jedno dítě 1800, na více 3000. Učitelky mají týž plat co učitelé, ale bez výchovného. Učitelé, kteří z obecné školy po odborných zkouškách přestoupili na měšťanskou, dostávají přídávky 780, později 1080 Kč. Ředitelské přídávky jsou 600 na obecných, 900 na měšťanských školách, mimo to 150 Kč za každou třídu až do maxima 1500, resp. 2100 Kč. Za přespočetné hodiny i vyučování nepovinným předmětům a substituci učitelů jsou požitky zvláštní; někde mají učitelé nadto ještě naturální byt nebo užívají školních pozemků. Také pensijní požitky učitelů, jejich vdov a sirotek byly nově upraveny. Zvláštní předpisy konečně se týkají požitků vyměřených učitelům náboženství a vedlejších předmětů a učitelkám ručních prací (tyto definitivně ustanovené mají plat 9000—24.000 Kč); naproti tomu právní poměry učitelek škol mateřských nebyly bohužel dosud zákonem upraveny; taktéž se teprve chystá úprava platů učitelů škol nestátních na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, jimž se

⁹² Věstník ministerstva XI. 260.

⁹³ Ib. XI. 290.

⁹⁴ Ib. I. 119 a Novák v uv. sp. 56 sl.

⁹⁵ Novák v uv. sp. 72 a 84.

⁹⁶ Novák v uv. sp. 144 sl., Věstník ministerstva VII. 28 a 72. a 2.

⁹⁷ Věstník VIII. 160, Zákony školské seš. 17. str. 1102.

⁹⁸ Novák v uv. sp. 136.

⁹⁹ List říšského svazu učitelek 1928 III, 262, Učitelské Noviny LX. 257.

¹⁰⁰ Buzek v uv. sp. 82 sl. — Zastaralý a v lecčem nesprávný je příslušný oddíl ve spise Boubouově La situation matérielle et morale de l'instituteur dans le monde 1925, 77.

zatím doplňují platy ze státní pokladny.¹⁰¹ Disciplinární předpisy učitelské jsou obsaženy v služební pragmatice z r. 1928, kde jako tresty se uznávají důtka, vyloučení z postupu do vyššího služného (nejdéle na tři léta), zmenšení služného až o 25% (rovněž nejdéle na tři léta), přeložení do výslužby na čas nebo trvale se zmenšeným odpočivným platem až o 25%, konečné propuštění.¹⁰²

Velice roztržštěné jsou stavovské organizace učitelské v republice.¹⁰³ Vedle starší vrcholné organizace Československé Obce Učitelské (od r. 1920) na podkladě zájmovém, jejímiž členy jsou Říšský svaz učitelstva škol měšťanských, Říšský svaz učitelstva škol obecných, Říšský svaz učitelek literních, polovina Říšského svazu učitelek domácích nauk, Svaz učitelstva menšinového a Říšský svaz učitelek škol mateřských, vytvořil se r. 1926 Svaz učitelstva československého na podkladě všeučitelském,¹⁰⁴ slučující v sobě Ústřední spolky jednot učitelských v zemi české a moravskoslezské, ale protože četné menší organizace učitelské (zvl. i na Slovensku a v Podkarpatské Rusi) zůstávají dosud mimo tato dvě ústředí, lze vlastně pro učitelstvo české uznati neméně než 37 organizací českých, které vydávají neb vydržují na 30 odborných časopisů, tedy počet horentní,¹⁰⁵ který by měl sám sebou každého upřímného přítele české školy naplniti obavou a nespokojeností. R. 1928 došlo mimo to k vytvoření volné Federace učitelstva všech národností v republice, ale pouze ze škol obecných; zástupci jednotlivých sdružení národních proklamují tu občas své požadavky spo-

lečné. Ačkoli samo učitelstvo uznává veliké škody, jež plynou z této roztržštěnosti organizační, není naděje, že by v dohledné době došlo aspoň k smíru obou vrcholných organizací.

*

Celkem není pochyby, že na poli obecného školství za prvé desetiletí stala se řada opatření důležitých a časových, třebaš nesdílíme ve všem optimismus příslušného oddílu jubilejního spisu Deset let Československé republiky (zvl. 356 sl.). Zhoubné vlivy války v zemích českých odčiněny celkem záhy, kdežto na Slovensku a Podkarpatské Rusi, jak ještě svým místem bude pověděno, vybudovali jsme v krátké době takřka od základu celou soustavu školství. Upravili jsme dále včas, zvláště zásluhou zvěčnělého prof. Metelky, otázku školství menšinového v duchu spravedlnosti, ba dali jsme i Němcům a Maďarům více, než jsme jim podle smluv mírových byli povinni dáti; stárali jsme se, jak uvidíme, i o školství pro děti úchylné (abnormální) a řešili jsme nově i sociální a právní poměry učitelstva; vyhověli jsme aspoň nejnaléhavějším požadavkům malým školským zákonem a posílili jsme i národního i demokratického ducha školy obecné (bylo odvoláno zvláště i prováděcí nařízení Marchetovo k lex Perek na Moravě a odstraněn ve Slezsku zhoubný vliv lex Zeynek a utrakvismus tamějších škol, a to hned r. 1919),¹⁰⁶ zlepšili jsme v mnohém i vypravení školních budov i opatření pomůcek učebních; konečně jsme učinili aspoň náběh k vyproštění školy z vlivů církevních a k osvobození jejímu v duchu rovnosti všech občanů bez rozdílu vyznání.

Bohužel, zůstalo přes to ještě mnoho, přemnoho desiderát nesplněných a nelze vždy jejich ne-

¹⁰⁶ Srv. díl I. str. 171 sl.

¹⁰¹ Deset let 356.

¹⁰² Srv. ostaně spis B u z k ů v 91.

¹⁰³ Srv. přílohu Časopisu Českosl. obce učitelské k čís. 6. roč: X.

¹⁰⁴ Český učitel XXX. 1926, 193.

¹⁰⁵ Ve skutečnosti je organizací učitelských ještě více (viz Časopis Obce X. 107). Není ovšem lépe ani u Němců, kteří mají 25 organizací a 9 časopisů.

splnění omlouvatí jen důvody politickými neb finančními, nýbrž často jen nerozhodností a liknavostí příslušných činitelů vládních. Třeba jen pročísti na př. 1. číslo nového (XXXIII.) ročníku Českého Učitele nebo přehledný článek Naší Doby roč. XXXVI. str. 429^{106a}) a shledáme se s řadou stesků, jimž nelze upříti oprávnění, třeba snad někde byly tendenčně vyličený pisatel, pocházejícími z politických stran, tehdy oposičních. Vadou podstatnou je především, že také u nás školství není soustředěno v jediném ministerstvu, nýbrž že se připravuje dokonce ještě další tříštění nynější jeho správy, a že se po léta vlekl zvláště spor o kompetenci ve věcech škol mateřských mezi ministerstvy školství a sociální péče. Není dosud ani ve dvanáctém roce republiky provedena unifikace základních zákonů školních mezi zeměmi bývalé koruny České a zeměmi přejatými z bývalého království uherského; zůstaly spory vnitřní mezi složením zemských školních rad a nových orgánů okresních i místních, zůstaly i v složení těchto nových instancí některé nedostatky.¹⁰⁷ Léta trvalo než byla provedena aspoň jednotná úprava dozoru na školství Velké Prahy, ale zůstala při tom i nadále nerozřešena otázka 34 místních školních rad v jednotlivých částech města, jež mají právo vlastního rozpočtu.¹⁰⁸

Není dosud ani v zásadě rozřešena otázka tak eminentní důležitosti, kdo vlastně má hraditi náklad na školy a zvláště na učitelské platy¹⁰⁹

^{106a} Srv. také čl. J. Berana Krise obecné školy? v časop. Školské reformy 1950, 278 (připouští výtky, ale hledí je vysvětliti a omluviti.)

¹⁰⁷ Věstník hl. města Prahy XXIX. 229 ukazuje zvláště k tomu, že tam kde se v jednom městě zřídí několik místních školních rad, každá z nich má pak vlastní rozpočet bez ohledu na celou obec školní, která přece musí všecky ty náklady nakonec uhraditi sama.

¹⁰⁸ Tamže 204, 217 a 218, Věstník učitelstva IX. 25.

¹⁰⁹ Český učitel XXXII. 73 a článek L. Jarolímkova Kdo je zaměstnavatelem učitelstva národních škol a kdo by jim měl býti? v časop. Pedagogické Rozhledy 1950, 169.

a jaký je tedy poměr učitelstva k státu i ostatním úředníkům státem placeným. Zůstala dosud i absurdní závislost správy školní od politické (předsedou okresního školního výboru je stále úředník politický, nikoliv školský!). Nepřestal ani tlak stran zpátečnických, ba naopak v posledních letech po slibném náběhu reformním roste znovu reakce školská na všech stranách: ve výběru některých okresních inspektorů i v troufalosti lidových zástupců¹¹⁰ i v pokusech omeziti dovolené učitelů zaměstnaných v obecných a okresních zastupitelstvech¹¹¹ i v zmíněném návrhu Hodžově na novou úpravu školní správy i v překážkách, které se činí rodičům odhlašujícím své děti z náboženství atd.¹¹²

Samo hnutí reformní, v tomto oboru školy s počátku tak mnohoslibné, záhy utuchlo i v úředních kruzích nadobro a ironií osudu právě předměty nově zavedené daly nejvíc podnětu k závažným steskům.¹¹³ Nic se neděje také, jak uvidíme, v otázce reformy učitelského vzdělání, ač předlohu o pedagogických akademiích, zavážených dnes i v cizině, úplně připravilo ministerstvo školství dokonce ve dvou variantách a ač sami ministři každé deputaci učitelské tuto reformu slibují jako hotovou věc. Hmotné postavení učitelstva je rozhodně neuspokojivé a zvláště

¹¹⁰ Tak řeč lidového poslance Boh. Staška v parlamentě 25. listopadu 1926 byla podle odpovědi posl. Vojty Beneše v brožuře Nepromluvíš křivého svědectví! jediným řetězem pomluv i nepravd o naší škole a učitelstvu.

¹¹¹ Srv. Školu měšťanskou XXXII. 427.

¹¹² Srv. k tomu všemu: Český Učitel XXXI. 313 a 372, Freie Schulzeitung 1927, 74 (Der Rückschritt ist auf dem Marsche). Naše doba XXXV. 193 (V. Beneš: Ohrožená škola), 253 a 255, Volná Myšlenka 1928, 50; brožury: Národe, braň svou školu! a Výchova k otroctví či ke svobodě? (obě nákladem knihovny Svazu národního osvobození).

¹¹³ Sám zemský školní inspektor E. Vebr Několik poznámek k reformování školy (škola měšťanská XXXI. 571) mluví o fiasku občanské nauky i hospodyňské nauky i ručních prací. „Věčná škoda času vyplývaného na tyto předměty ke škodě trivna.“

nepatrné plus v počitech učitelů škol měšťanských nijak neláká ani k přípravě ke zkouškám pro školy měšťanské; uvázly, jak uvidíme, i předlohy o školách měšťanských, uvázl zákon o okresních školních inspektorech, proti němuž ostatně učitelstvo samo opětně protestovalo, není spokojenosti namnoze ani s obsazováním míst uprázdněných, ježto pověstný onen článek IV. zákona z 9. dubna 1920, zaručující při obsazování přednost nejstaršímu kompetentovi, neustále se obchází, protože důsledné jeho provádění vedlo skutečně k zjevům velmi povážlivým. Není spokojenosti s dosazováním zástupců učitelských v komisích kvalifikačních a disciplinárních,¹¹⁴ kde se příliš uplatňují vlivy politické na újmu schopností odborných. Není také lhostejno, že pro učitelstvo po dlouhém jednání prostě dekretována „nová“ pragmatika, převzatá z profesorské pragmatiky rakouské, která vydána byla v době nejtuzšího absolutismu a kursu protičeského.¹¹⁵ Konečně nutno konstatovati, že přes všechny oběti finanční je skutečný stav obecné školy i v zemích koruny České v některých krajích, zvláště odlehklých a chudých, nedostatečný, jak ukazuje na př. brožura B. Brosmana a Valašské školství, uvádějící doklady budov naprosto zchátralých a rozměrů nedostatečných.

A tak je nutno ještě ledacos doháněti a napravovati v tomto oboru školy než budeme moci zase s klidným svědomím prohlásiti, že stojí ve všem vskutku na výši doby a že se shoduje s dnešními reformními požadavky u nás i v cizině.

¹¹⁴ Srv. protest Československé obce učitelské v jejím Časopise IX. 227.

¹¹⁵ Srv. čl. -jsk- C. k. pragmatika v časopise Volná Myšlenka 1928, 386. a čl. Ad. Škrabala Právní postavení učitelstva v příloze Časopisu Čsl. Obce učit. k čís. 18. roč. X.

§. 4. ŠKOLY MĚŠŤANSKÉ A POKRAČOVACÍ

Také školám měšťanským přinesl převrat nebývalý a rychlý vývoj kvantitativní:¹¹⁶ bylo-li koncem r. 1918 v Čechách 390, na Moravě 189, ve Slezsku všeho všudy 8 měšťanských škol českých a mimo to v Čechách 38, na Moravě 4 a ve Slezsku jediný čtvrtý ročník, za pět let potom počet ten vzrostl v Čechách již na 680 (tedy o 75%), na Moravě na 321 (o 62%) a ve Slezsku docela na 45 (o 462%!), mimo 4 české školy měšťanské na Hlučínsku a 97 škol slovenských (v celku tedy přibýlo 551 škol čili 92.6%); ještě patrnější je přírůstek čtvrtých ročníků, otevřených po převratě po prvé také v Praze,¹¹⁷ jichž bylo r. 1927 již 285 českých a 70 německých v Čechách, 107 českých a 24 německé na Moravě, 23 české, 18 německých a 15 polských ve Slezsku, mimo to 46 československých, 2 německé a 3 maďarské na Slovensku a 1 československý a 1 ruský v Podkarpatské Rusi.¹¹⁸

Ale také o tomto oboru školství vyšel zvláště v odborném orgánu (Škola měšťanská) v prvních letech po převratě značný počet článků, jež řešiti chtěly zásadní i podrobné otázky nové úpravy; projevy v tom smyslu podaly i Zemská ústřední jednota učitelstva škol měšťanských v Čechách, Školský odbor Zemského ústředního spolku jednota učitelských v Čechách, Zemská ústřední jednota učitelů, Ústřední rada organizací učitelských, učitelstvo německé (srov. Deutsche Bürgerschulzeitung 1921, 367), i některé strany politické a řada jednotlivců.¹¹⁹ V projevech těch se uvažuje zvláště

¹¹⁶ Ročenka Dědictví Komenského V. 210. — Přehled a soupis škol měšťanských podle doby založení podává Frant. Schützner v brožurě: Rozvoj měšťanských škol na území republiky Československé 1929 (nákladem Říšského svazu učitelstva měšťanských škol republiky Československé).

¹¹⁷ Jos. Keprta O národním školství v hlavním městě Praze 1922, 158.

¹¹⁸ Schützner v uv. sp. 51, srv. i Školu měšťanskou XXXI. 200.

¹¹⁹ Tak Fr. Čálek ve Škole měšťanské XXI. 187, Ant. Kalivoda tamže 292, B. P. ve Škole a rodině II. 40, B. Plu-

o tom, má-li býti škola měšťanská rozlišena podle místních poměrů¹²⁰ či podle nadání žáků (po vzoru rakouském), jak v ní uplatnit ideu školy činné, reformovati tělesnou výchovu i učení jazykům, je-li na místě koedukace na tomto stupni školy, má-li navazovati škola měšťanská v rozsahu tříletém na pětiletou školu obecnou či mají-li oba ty stupně míti po čtyřech třídách, má-li zůstatí vyučování odborné, mají-li se zřizovati třídy pro žáky zvláště nadané, jak změnití vnitřní organizaci školy, mají-li býti ředitelé škol těch na čas voleni sborem či ustanoveni stále, má-li býti zostřena klasifikace žáků atd.

Ale nejtěžší spory byly a jsou dosud také u nás o poměr měšťanské školy k nižší škole střední, spory podněcené a posílené také svého času samým ministerským návrhem Bechyňovým-Maškovým (viz níže), neboť do otázky té zasahují velmi mocně také momenty stavovské a osobní s obou stran. Stoupenci školy jednotné právě na tomto stupni věku jsou ovšem pro úplné splnutí školy měšťanské s nižší střední, resp. pro nahrazení obou společným útvarem novým: tak prof. Krejčí,¹²¹ Fr. Šádek,¹²² učitelská anketa v r. 1921,¹²³ Jos. Úlehla,¹²⁴ Anna Čermáková,¹²⁵

hař ve škole měšť. XXII. 399, Krůta ib. 402, Bažant, Čálek a Pacák v publikaci První sjezd učitelstva 1920, 58 sl., Boh. Kádner ve škole měšť. XXV. 290, Ant. Kůř v časopise Obce učít. VII. 70, Polánek v časop. Komen-ský 55, 187, K. Čoudl tamže 340 atd.

¹²⁰ Tak se stalo vskutku ve Zlíně, kde dle zmíněné brožury Brosmanovy str. 31 rozdělili r. 1919 měšťanskou školu na dvě: na školu rázu hospodářsko-živnostenskou a obchodně-průmyslovou.

¹²¹ Věstník učitelstva V 167.

¹²² Škola měšťanská XXIII. 135.

¹²³ Český Učitel XXIV. 520.

¹²⁴ Ve Věstníku mor. XX. 302 v polemice se stanoviskem Bratislav. fakulty filosof., kdežto v řeči oslavné na prof. Drtinu podle Čes. Učitele XXV. 104 mluvil pouze o tom, že újezd-ní škola měšťanská bude rovnocenná nižší střední.

¹²⁵ Časopis učitelek XXIX 87.

prof. Bažant,¹²⁶ V. Beneš,¹²⁷ Vojtěch Runčík,¹²⁸ řed. Kameníček¹²⁹ a j.

Naproti tomu proti splnutí se vyslovili zvláště B. Pluhař,¹³⁰ Jos. Baudyš,¹³¹ Ad. Vlček,¹³² pražský odbor Ústředního spolku profesorů středoškolských,¹³³ leták vydaný Říšským svazem učitelstva škol měšťanských s názvem Existence školy měšťanské ohrožena 1922,¹³⁴ Pacák,¹³⁵ Roupá,¹³⁶ anonym v Časopise učitelek škol měšťanských,¹³⁷ Herynk,¹³⁸ čtvrtý sjezd Národní demokracie,¹³⁹ Č. Stehlík,¹⁴⁰ reformní komise při ministerstvu školství¹⁴¹ atd. — vesměs ukazují s větší či menší rozhodností k tomu, že se oba typy školství vyvinuly samostatně i neodvisle a že mají také své samostatné a speciální úkoly, pro které musí i nadále setrvati vedle sebe, jinak že by bylo nutno podnikat zase diferenciaci uvnitř nové společné školy samé jako v rakouské Hauptschule a že tedy řešení palčivé té otázky nutno hledati ne v nivelisaci rozdílů daných histo-

¹²⁶ Ale teprve po čase (První sjezd 58).

¹²⁷ Dělnická Osvěta VIII. 109; chce měšťanskou školu nahradit nižší střední.

¹²⁸ Akademie 1923, 176.

¹²⁹ V Lidových Novinách 14. října 1921 (srv. i Školu měšť. XXIII. 418 a Věstník mor. XIX. 53 sl.); ale dodatečně prohlásil v týchž novinách 2. prosince 1921, že nemyslí, aby nyní ještě vyšší škola obecná nahradila školu nižší střední, nýbrž příští nová čtyřtřídní vyšší škola obecná s učiteli vzdělanými na úplné střední škole a dvouleté pedagogické akademii.

¹³⁰ Škola měšťanská XXIII. 53 (jeden typ by nestačil, ježto by nebylo lze dostatečně respektovati různé nadání dítěte).

¹³¹ ib. 139.

¹³² Školské reformy III. 23 a 36.

¹³³ Věstn. českosl. prof. 29, 241.

¹³⁴ Str. 2 (že nelze školu měšťanskou nahraditi nižší střední).

¹³⁵ První sjezd 67.

¹³⁶ Věstník mor. učít. XX. 286.

¹³⁷ Roč. XXX. str. 4.

¹³⁸ Český učitel XXVIII. 547.

¹³⁹ Srv. Nár. Listy 17. dub. 1928.

¹⁴⁰ Česká Mysl 1925, 356.

¹⁴¹ Věstník ministerstva V. 680.

ricky i sociálně, nýbrž v jejich zrovnoprávnění, resp. tedy in concreto v tom, aby se co nejvíce usnadnil přechod ze školy měšťanské do střední a naopak.¹⁴²

A na tomto stanovisku stanula nakonec i naše vyučovací správa, když reformní návrh Bechyňův-Maškův jakožto nepřipravený a nepropracovaný narazil na nepřekonatelný odpor veřejnosti a nebyl vůbec dále projednáván. Znovu se otázka poměru školy měšťanské k nižší střední i odborné, jakož i jejího účelu a rozsahu objevila na programu ankety Štefánkovy v dubnu r. 1929, v níž byly zvláště položeny otázky, má-li škola měšťanská navazovati na pátý rok školy obecné tak, že by zůstala školou tříletou s fakultativním ročníkem čtvrtým či v rozsahu čtyřletém s fakultativním ročníkem pátým by navázala na školu obecnou rovněž čtyřletou, dále má-li zůstatí jako dosud povinnou školou pro vyšší stupeň školy národní či býti školou výběrovou pro žáky schopnější; a konečně, má-li se státi náhradou nižší střední či podržeti svůj dosavadní cíl praktický.

V jednání ankety, právě v těchto bodech velmi pohnutém, utkaly se ostře oba názory krajní, ovšem bez konečného resultátu, takže otázka zůstala i nadále otevřenou; ale po dlouhém jednání povolilo nakonec ministerstvo školství ve šk. roce 1929/30 za podmínek velmi tíživých (zvláště také v tom, že žáci, kteří chtějí přestoupiti na střední školu, musí se podrobiti zkoušce přijímací ze všech předmětů) pokusné diferencované školy měšťanské v Praze-Michli, Nuslích a Hostivaři, dále v Říčan-

ech, Humpolci a Zlíně,¹⁴³ aby tak aspoň z části byly vyzkoušeny návrhy Reformní komise při škole vysokých studií pedagogických, vypracované vedením doc. V. Příhody^{143a} a čelící k zřizování nové školy II. stupně místo dosavadních škol nižších středních a měšťanských (viz níže při škole střední); třebaž pokus není dnes ještě uzavřen, vyvolal již řadu projevů pozoruhodných a pro praksi vyučovací cenných.¹⁴⁴

Trvá tedy také měšťanská škola naše de facto i za republiky na starých základech daných již za Rakouska a byly také v tomto oboru školy dosud provedeny jen změny nutné se zřetelem

¹⁴³ Pedagogické Rozhledy 1929, 388; Škola měšťanská XXXII. 51, List říšského sdružení čl. učitelek IV. 194. Školy v Michli a Nuslích narazily sice na odpor samých rodičů špatně informovaných, ale byly na konec přece otevřeny třeba s menším počtem dětí (Školské reformy XI. 154) za to nebyla vůbec otevřena škola v Říčanech, takže je v celku jen pět škol toho směru, při čemž škola ve Zlíně opustila prvotní osnovu řečené komise reformní při ŠVSP a řídí se zvláštní osnovou řed. Vrány (Naša škola 1929, 254; srv. také článek St. Vrány Pokusná jednotná škola ve Zlíně v časop. Školské reformy XI. 67, Věstník pedagogický 1930, 19 a Pedagog. Rozhledy 1930, 108, anonymní zpráva Reformní školy ve Zlíně ve škole měšťanské XXXII. 198). — Mimo tyto pokusné školy měšťanské otevřeny také v Michli a Nuslích reformní školy I. stupně (tedy na stupni školy obecné). Srv. List říšského Svazu čl. učitelek V. 1930, 152.

^{143a} Srv. publikaci: Organizační a učební plán reformních škol podle návrhu školy vysokých studií pedagogických v Praze 1930.

¹⁴⁴ Srv. články: Jar. Nykel, Organizace a praxe reformní měšťanské školy v časop. Školské reformy XI. 153., Jar. Komárek Dosavadní stav vyučování na reformních školách měšťanských v Praze v časop. Škola měšťanská XXXII. 265; Em. Horký Pokusná diferencovaná škola měšťanská v Humpolci v časop. Školské reformy XI. 186; K. Čondl Komenium v Praze-Michli v časop. Komenský 1930, 212; Ant. Grác Přírodověda na zlínské pokusné škole ve Věstníku pedagogickém VIII. 91; F. Svatoš Kreslení na pokusné diferencované měšťanské škole v Praze-Michli, v časopise Obce učít. X. 147; St. Stuna Čtení na pokusné diferencované měšťanské škole v Nuslích v časop. Škola měšťanská XXXII. 1930, 550. D. Masarykovy školy ve

¹⁴² Srv. vídeňský Paedagogisches Jahrbuch 1919, 24; článek J. Čeňka Poměr střední školy ke škole národní ve sborníku Československá škola a výchova 1928, 15 sl. a článek Jar. Komárka Škola měšťanská a nižší střední škola v časop. Škola měšťanská XXV. 225 sl. (podává důkladný a výborný přehled otázky; Komárek sám je pro splynutí).

k nové politické situaci.¹⁴⁵ Především vládním nařízením z 18. června 1925 byla rozšířena organizace našich trojtřídních škol měšťanských i na Slovensko¹⁴⁶ a byl pro ně vydán nový řád školní a vyučovací 30. září 1925. Mezi učební předměty byly malým školským zákonem jako samostatné discipliny také na školy měšťanské zařaděny ruční práce a občanská výchova; tělesná výchova stala se povinnou pro obě pohlaví a domácí hospodářství předmětem fakultativním; na školách s jiným jazykem vyučovacím než československým má býti dále žákům poskytnuta možnost, aby se naučili řeči státní, jež se může nařízením ministerkým pro určitou školu zavést dokonce povinně; vedle toho se svolením školních úřadů může se nepovinně učit i jiným jazykům (u nás zvl. franštině po 3 hod. týdně), těsnopisu, psaní na stroji a hudbě. Počet hodin pro jednotlivé předměty byl nově stanoven r. 1926¹⁴⁷ a po řadě vydány i nové osnovy pro jednotlivé předměty i pro zeměpis a dějepis již r. 1919,¹⁴⁸ pro občanskou nauku 1925

Zlíně v Listě říš. svazu čl. učitelek V. 1950, 196; anonym: Dosavadní vývoj a stav školské reformy v Časopise Obce učitelské 1950, 217; Jan Kosina Ruční práce výchovné pro chlapce (ve škole v Nuslích) ve škole měšťanské XXXII.-621; Vlad. Konvička Ruční práce výchovné na pokusné škole ve Zlíně ve Věstníku pedag. VIII. 213; Pokusná škola ve Zlíně 1929—30 (výroční zpráva). — Německé školské pokusy v Československu vypisuje Alois Mühlberger ve Věstníku pedag. VIII. 201 a t ý ž v čl. Versuchsschulen v příloze k 20. číslu časop. Freie Schulzeitung 1950, str. 25.

¹⁴⁵ Buzek v uv. sp. 53 sl., Deset let 353

¹⁴⁶ V Podkarpatské Rusi trvá dosud stará čtyřtřídní úprava uherská (Deset let 354).

¹⁴⁷ Věstník ministerstva VIII 220.

¹⁴⁸ Věstník ministerstva I. 163; v zeměpise se odtud zdůrazňuje zvláště znalost republiky, kdežto o ostatní Evropě a ostatních dílech světa stačí se znalost přehledná; zeměpis fyzikální i matematický se doplňují stupňovitě; v dějepise podobně se staví v. popředí znalost dějin vlasti a ze všeobecných dějin jen těch událostí, které měly vliv na kulturní vývoj lidstva a na dějiny našeho národa.

a 1926,¹⁴⁹ pro krasopis 1925,¹⁵⁰ pro ruční práce výchovné,¹⁵¹ tělesnou výchovu¹⁵² a těsnopis,¹⁵³ vesměs 1924. Největší počet dětí ve třídě stanoven nyní do konce šk. roku 1931/2 na 70, od r. 1932/3 na 60; jak již bylo řečeno, lze nyní zřizovati i menšinové školy měšťanské.

Také pro IV. ročníky měšťanských škol byly r. 1925 vydány nové rámcové osnovy,¹⁵⁴ kterými se má vnést soulad do velikých růzností, jimiž se dosud jednotlivé kursy od sebe lišily; mezi povinné předměty vřaděn i druhý zemský jazyk, resp. jazyk státní. Celkem je předepsáno pro školy měšťanské nyní toto rozvržení hodin:

Pro školy:	chlapecké			dívčí		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
náboženství	2	2	2	2	2	2
občanská nauka a výchova	1	2	2	1	2	2
jazyk vyučovací . . .	5	4	4	5	4	4
zeměpis a dějepis . .	3	3	3	3	3	3
přírodopis	} 3	2	2	} 3	2	2
přírodopis		2	2		2	2
počty s jednoduch. účetnictvím	4	4	4	4	4	3
měřictví a rýsování .	2	2	3	1	1	1
kreslení	3	3	3	2	2	2
krasopis	1	—	—	1	—	—
zpěv	1	1	—	1	1	—
tělesná výchova . . .	2	2	2	2	2	2
ruční práce výchovné	1	1	1	—	—	—
ruční práce ženské a domácí hospodářství	—	—	—	4	4	5 (6)
celkem týdně	28	28	28	29	29	29 (30)

¹⁴⁹ Tamže V. 64 a VIII. 176.

¹⁵⁰ Tamže VII. 228; odvolána zase VIII. 221.

¹⁵¹ Tamže VI. 356.

¹⁵² Tamže VI. 282.

¹⁵³ Tamže VI. 354.

¹⁵⁴ Tamže VI. 309.

Na Slovensku má jazyk vyučovací i v II. a III. roce po 5 hodinách, zato přírodopis a přírodopyt dohromady jen po 3.

Osnova IV. ročníků obsahuje: občanskou nauku a výchovu (2 hod.), jazyk vyučovací (4), druhý jazyk živý (3), zeměpis a dějepis (3), přírodopis (2), přírodopyt (2), počty s měřictvím (5), rýsování (2, pro dívky jen 1), kreslení (2), ruční práce výchovné pro chlapce (2), ruční práce ženské s naukou o domácím hospodářství (6), tělesnou výchovu (2), tedy týdně povinných hodin pro chlapce 29, pro dívky 32; mimo to jako předměty nepovinné jazyk francouzský neb jiný živý (2), těsnopis (2), psaní strojem (1) a zpěv pro dívky (1).

Koedukace na měšťanských školách rozšířena již r. 1919 tak, že se dovoluje přijetí i většího počtu dívek než je třetina žactva a že se dívky prohlašují za rovnoprávné žáčky všude tam, kde je zatím jen měšťanská škola chlapecká; vedle toho se hned po převratě zřizovaly přímo školy smíšené (na př. v Liberci, Čouši) a také jednorozční kursy (IV. tř.) se měnily podle potřeby ve smíšené s nejvyšším počtem 50 žáků; toliko v měřictví a rýsování, tělocviku a ručních pracích mělo zůstatí vyučování oddělené. Ve skutečnosti¹⁵⁵ změnila se nyní již všechny koedukační školy měšťanské ve smíšené, t. j. přijímají se žáci a žáčky beze všeho omezení vzájemného poměru, což bylo jasně vyřčeno také v § 9. malého školského zákona;¹⁵⁶ ovšem se i tu stále dává přednost školám rozděleným.¹⁵⁷

Protože zavedením nivelisace ve státních úřadech a zvláště na drahách i poštách vzrostl netušeně počet těch, kdož ještě v dospělém věku se podrobují dodatečným zkouškám, aby mohli získati potřebné vysvědčení ze školy měšťanské,

¹⁵⁵ Srv. tamže VI. 145 a VII. 177.

¹⁵⁶ Prováděcí nařízení viz Zákony školské seš. 21. str. 2012.

¹⁵⁷ Podrobnější rozbor otázky koedukace na škole měšťanské je ve Věstníku ministerstva III. část informační 141.

byly nově upraveny¹⁵⁸ zkoušky těchto osob, a to zpravidla jen na jediné škole v okrese za předsednictví samého okresního školního inspektora. Byl také vydán seznam vyučovacích ústavů,¹⁵⁹ do kterých mohou dnes vstoupiti jednak absolventi školy měšťanské, jednak jednorozčních kursů s nimi spojených a vytčeny také podmínky přijetí do škol středních, učitelských ústavů, obchodních akademií, veřejných škol obchodních atd. Trvalý nedostatek zkoušeného učitelstva pro školy měšťanské přiměl dále ministerstvo k tomu, že dočasně upravilo předpisy¹⁶⁰ o těchto zkouškách tak, že je nemusí kandidát vykonati najednou, nýbrž rozdělití si na dvě podle určitých norem.

Ale vedle těchto změn, jistě nutných, ministerstvo školství pokusilo se změnití také vžilý a ustálený název školy měšťanské docela zbytečně ve školu „občanskou“, patrně jen z příčin politických (název měšťanská škola má příchuť buržoasní) a snad i proto, že školy toho druhu jsou již také po vesnicích, takže starý název mohl by se zdáti příliš úzký. Ale nový název je zato zase příliš široký (občanské jsou přece školy všechny, i universita!) a vede často k zbytečným, ba i komickým nedorozuměním již podobností zkratkou obec. a obč.;¹⁶¹ podle zprávy odborného časopisu¹⁶² píše se nyní leckde správně a učitelstvu těchto škol: na obecných školách občanských nebo na měšťanských školách občanských! Bohužel,

¹⁵⁸ Věstník ministerstva V. 1 a Novák v uv. sp. 179.

¹⁵⁹ Věstník ministerstva VII. 186.

¹⁶⁰ Tamže VII. 259.

¹⁶¹ Srv. článek B. P. Občanská nebo měšťanská? v časop. Škola měšťanská XXIV. 521.

¹⁶² Tamže XXIII. 359; srv. také tento výrok Olgy Fastrové v Ženské hlídce Národní Politiky 20. února 1921: „Obory, o nichž se nemluví nejenom ve škole občanské, ale ani v měšťanské ani ve střední!“...; výrok ten ukazuje, že Fastrová myslí školou občanskou vlastně školu obecnou!

učitelstvo těchto škol¹⁶³ i sami odborníci filologičtí¹⁶⁴ marně se dosud ohrazují proti zbytečné novotě, opuštěné ostatně již před 50 lety, kdy se sice název občanská škola čte sem tam ve školních zápisech, ale šk. rokem 1873/4 mizí nadobro.¹⁶⁵

*

Příliš kvapný vývoj měšťanských škol po převratě měl a má dosud také leckteré stránky stinné: mnohé nové školy jsou vypraveny nedostatečně a nemají ani dostatečného ani vhodného nábytku ani učebních pomůcek; leckde vedlo otevření měšťanské školy k neblahé redukci i místních škol obecných, jinde docela k střídavému vyučování nebo rozstrkání škol po místech nevhodných.¹⁶⁶ A protože dále podle malého školského zákona připouštějí se do školy měšťanské děti z obvodu o poloměru 4 km, ale ve skutečnosti chodí do škol toho druhu i děti z dalekého okolí, kdežto náklad věcný podle dosavadních předpisů hradí jen místní obec školní, způsobují se jí tím přílišné výdaje; této nespravedlnosti chce vláda čeliti novým zákonem o t. řeč. obvodových (či újezdních) školách měšťanských,¹⁶⁷ aby se tak náklad na vydržování školy přesunul na všechny obce účastněné; bohužel, i tento zákon narazil na odpor již v kulturním výboru senátu a další jeho projednávání zatím

¹⁶³ Srv. na př. uvedený leták Říšského svazu 1924, článek K. J. Topinky ve škole měšťanské XXI. 202, projev soc. dem. poslance Housera ib. XXIII. 498 (název měšťanská škola odpovídá dosavadním základním zákonům školním).

¹⁶⁴ Tak prof. Zubatý již r. 1919, řed. Jan Šafránek v VI. ročníku Naší řeči a j.

¹⁶⁵ Je zajímavé, že soc. demokr. poslanec prof. F. Mareš ve svém návrhu kulturního programu strany soc. demokratické v časop. Akademie 1924 XXVII. 415 užívá sám raději názvu: vyšší obecná škola.

¹⁶⁶ Doklady a detaily uvádí škola měšťanská XXII. 298 a 450; XXIII. 106 a 350; XXIV. 485; XXV. 168; XXVI. 319.

¹⁶⁷ První újezdni škola měšťanská otevřena již r. 1921 v Hostivici u Prahy (škola měšť. XXVI. 592).

uvázlo;¹⁶⁸ stejně tak je nejisté dnes zákonné postavení IV. ročníků, jež jsou dnes ve skutečné krizi. Také kvapné zavedení nových předmětů bez předchozí náležité přípravy odborného učitelstva způsobilo leckde značné obtíže.¹⁶⁹ Nelze popřítí také, že i sám přechod ze školy obecné do měšťanské činívá leckdy dětem potíže změnou metody učebné i učitelů třídních v odborné.¹⁷⁰

V jednotlivostech vytýká se dále školám měšťanským špatný prospěch v cizích jazycích,¹⁷¹ příliš laxní klasifikace žáků¹⁷² a jednostranný „výběr“ žactva zvl. v městech, pro nějž na př. A. K a n t o v á¹⁷³ zve školy ty přímo školami proletářské mládeže. Ale rozhodně nejhorší nedostatkem jest neustále rostoucí počet učitelů odborně nezkoušených, způsobený jednak příliš rychlým kvantitativním vzrůstem škol, jednak znehodnocením postavení, jež se na rozdíl od kvalifikace pro školy obecné honoruje dnes rozhodně velmi nedostatečně; před převratem měli učitelé škol měšťanských nejméně o 30% platu více než na školách obecných, paritní zákon z r. 1919 zre-

¹⁶⁸ Návrh vládní otištěn v úplném znění v příloze k 3. číslu XXXII. ročníku Školy měšťanské. Srv. o něm tyto články: Václ. Š n e l e r Zákon o obvodových školách měšťanských a škol v obecné v témž časop. XXXII. 185. R o b. K l a č a n s k ý Vládní návrh zákona o újezdních měšťanských školách ib. 91; K. P. Osudy osnovy zákona o obvodových školách v časop. Nár. Listy 21. června 1929; a n o n y m Budou obvodové měšťanské školy? v časop. Český Učitel XXXII. 727.

¹⁶⁹ Srv. článek A d. V l i č k a Neudržitelné poměry na chlapeckých měšťanských školách po zavedení občanské výchovy a nauky v časop. Škola měšťanská XXV. 461; srv. tamže XXV. 454 a Časopis Obce učít. IV. 204.

¹⁷⁰ Srv. článek F. Š e r a c k é h o Potíže přechodu ze školy národní na měšťanskou v časop. Pedag. Rozhledy XXXV. 295.

¹⁷¹ Výsledky vyučování němčině označuje za špatné škola měšťanská XXVIII. 244.

¹⁷² Doklady uvádí anonym v čl. Klasifikace žactva na měšťanských školách v témž časop. 1921, 371.

¹⁷³ V čl. Žáci našich měšťanských škol velkoměstských, ve Věstníku pedag. 1928, 187.

dukoval rozdíl ten na 10%, reparační z r. 1922 na 6,2% a stabilizační z r. 1923 dokonce jen na necelá 2%,¹⁷⁴ takže s počátku je vlastně výhodnější i finančně působiti na škole měšťanské bez zkoušek, ale se zvláštním substitučním přídatkem.^{174a} A tak počet nezkušených učitelů odborných neustále roste:¹⁷⁵ již v r. 1925 bylo jich v Čechách 40, na Moravě 36, ve Slezsku dokonce 50% všech, podle stavu z 1. října 1924 scházelo zkušených učitelů na českých a slovenských školách přes 2000 a nebyl řídký zjev, že na škole byl jen ředitel neb k němu ještě jeden odborník se zkouškou, ba objevily se i případy, že zkoušku odbornou neměl v celém sboru nikdo, ani sám ředitel!

A tak po překotném vývoji vnějším — r. 1921 bylo 1.564, r. 1928 již 1.799 škol toho druhu v celé republice¹⁷⁶ — ocitla se dnes měšťanská škola u nás ve vážné krizi a další vnitřní vývoj její jest bez odporu vážně ohrožen.

*

Poměrně málo se dosud u nás uvažuje o nové úpravě škol pokračovacích, ač jejich nezbytná potřeba jest i po reformě školy obecné a měšťanské na jevě. Nehledíme-li k informačnímu spisku *Nevečeřalova*,¹⁷⁷ dnes ostatně v leccems zasta-

¹⁷⁴ Inn. Vaculík *Měšťanská škola a její význam pro kulturní povznesení národa 1925*, 26.

^{174a} Škola měšťanská XXXII. 480; srv. i spis Al. Fikara *Služební příjmy státních zaměstnanců a učitelstva národních škol 1930*.

¹⁷⁵ Časopis Českosl. Obce učitel. IV. 66 a leták A. I. Servít *Vleklá krize měšťanské školy a její nebezpečí ve světle statistiky*.

¹⁷⁶ Srv. příslušné oddíly článku E. Čapka *Národní školství v ČSR. v časopise Pedagogické rozhledy 1930*, 10 sl., dále čl. Jar. Komárka *Měšťanské školy v prvním desetiletí ČSR. v časop. Škola měšťanská XXXI. 153*, Knob *Rozvoj měšťanských škol v posledních letech ib. XXXII. 299*, srv. i XXVIII. 51.

¹⁷⁷ Přehled nejdůležitějších předpisů, informačních poznámek a statí o živnostenských školách pokračovacích. Seřadil Čeněk Nevečeřal 1924.

ralém, a projevům toho druhu ve *Věstníku živnostenských škol pokračovacích*, vyslovil se pro povinné školy pokračovací učitel Herynk již v II. ročníku *Školských reforem*, dále podali svůj návrh socialisté,¹⁷⁸ kteří zároveň protestovali proti jednostrannému řešení venkovských škol pokračovacích;¹⁷⁹ vlastních budov pro živnostenské školy pokračovací, zvláště v Brně, se dožadoval Vlad. Hatlák;¹⁸⁰ řadu požadavků do odborného vypravení a náležitého finančního zabezpečení škol těch vyslovil První sjezd československého učitelstva 1920;¹⁸¹ důležitost pokračovacích škol pro hluchoněmé učně¹⁸² dokazuje Melichar Bednářík;¹⁸³ podrobný a promyšlený návrh, jak osnovy živnostenských škol přizpůsobiti praktickému a dílenskému vzdělání žactva, vypracoval školní rada Jar. Kohout;¹⁸⁴ konečně situaci škol pokračovacích u nás na anketě Štefánkové r. 1929 dobře vyličil řed. Arnošt Rosa,¹⁸⁵ podle něhož školy živnostenské přes všechny nepříznivé okolnosti (nemají ani vlastního učitelstva ani svých místností ani učebních pomůcek) vyvíjejí se v republice slibně, ale potřebují nicméně ještě dalšího z odbornění a doplnění kursy absolventů pro určitá povolání.

Není pochyby, že dnes je u nás nejlépe opatřeno školství hospodářské toho druhu, ježto přešlo do pravomoci ministerstva zemědělství, jež mohlo mu věnovati ze svých bohatých dotací podporu snad až nadbytečnou, vidouc v školství tom

¹⁷⁸ Škola a rodina I. 1921 čís 4. str. 1.

¹⁷⁹ Tamže I. 201 sl.

¹⁸⁰ Lidové Noviny 6. ledna 1922.

¹⁸¹ V publikaci sjezdové 353 sl. a 428 sl.

¹⁸² Jsou u nás tři školy toho druhu: v Praze, Plzni a Křemnici.

¹⁸³ V čl. *Pokračovací škola pro hluchoněmé* v publikaci *Třetího sjezdu pro výzkum dítěte v Praze 1926*, 456.

¹⁸⁴ *Věstník živnostenských škol pokračovacích 1929* 37.

¹⁸⁵ *Anketa ministerstva školství etc. 1929*, 271 a *Střední škola IX. 224*; srv. i jeho článek *K reformě živnostenských škol pokračovacích* ve *Věstníku pedagogickém VII. 229*.

také jeden z prostředků, jak zajistiti vliv politický straně, která z pochopitelných důvodů právě toto ministerstvo má za svou výhradní doménu. Školství to se ujalo po venkově celkem velmi rychle,¹⁸⁶ třebaž jednostranně přihlíží jen k potřebám zemědělského občanstva; je chvályhodno, že ministerstvo pečuje horlivě i o odborné a pedagogické vzdělání učitelstva i o vhodné pomůcky učebné.

Zato stav škol živnostenských a obchodních (kupeckých), ač povinnost jejich návštěvy znovu byla zdůrazněna zákonem ze dne 13. července 1922 č. 226¹⁸⁷ a ač na Slovensku uložena byla povinnost účastniti se těchto pokračovacích cvičení všem dětem, které chodily do školy obecné jen šest let, je stále ještě neutěšená a má vážné nedostatky. Ministerstvo školství sice opětě naléhalo na to, aby večerní vyučování bylo ze škol těch odstraněno a ponecháno nanejvýš jen na dobu přechodnou, ale pro odpor příslušných činitelů a nedostatek vhodného učitelstva i místností dlouho všechna nařízení toho druhu mýjela se s účinkem i v samé Praze, kde ještě r. 1920 došlo k bouřím a stávce žactva, které nechtělo večer choditi do školy a kde ještě r. 1929 znovu se městská rada usnesla na bezodkladném zrušení vyučování nedělního a večerního;¹⁸⁸ teprve roku 1927 konstatuje E. Š u b e r t,¹⁸⁹ že večerní vyučování přece již jest jen výjimkou, ale že za to všude ještě trvá vyučování nedělní. Týž odborník prohlašoval však také ještě r. 1926 na sjezdě učitelstva živnostenských škol pokračovacích, že odborné zařízení škol pokračovacích je provedeno dosud jen ve větších městech a střediskách průmyslu, že zaměstnavatelé

¹⁸⁶ Podle zprávy V. Procházk y (viz Věstník pedagogický V. 34) vzrostl počet těch škol za posledních pět let nové správy na 793 školy o 33.864 žácích.

¹⁸⁷ Buzek v uv. sp. 59 a Kandel Yearbook I. 161.

¹⁸⁸ Učitelské Noviny 43, 128.

¹⁸⁹ V čl. Živnostenské pokračovací školství ve Věstníku pedagogickém V. 6.

dosud se vzpírají tomu, aby bylo zrušeno úplně vyučování večerní a nedělní, že je nutno prodloužit vyučování na 10 měsíců v roce a získati vlastní, odborně vzdělané i dobře placené učitelstvo i vhodné vlastní učebnice.¹⁹⁰ Je zkrátka naléhavá potřeba nového podrobného a úplného zákona o těchto školách, zákona, který byl od r. 1920 opět a opět slibován a posud přece jen nevyřízen: není dosud zvláště zákonných ustanovení o zakládání ani o vydržování těchto škol^{190a} a také poslední publikovaný návrh ministerstva školství na zavedení devítiměsíčního vyučování po dvě léta místo dosavadního sedmiměsíčního po tři léta narazil právě u učitelstva škol, a to českého i německého na prudký odpor.¹⁹¹

Také v tomto oboru školství zatím tedy provedeny změny jen nejnútnejší. Bylo také u nás podrženo rozdělení škol pokračovacích na všeobecné, zpravidla dvouleté, a na odborné, zpravidla tříleté, při čemž r. 1929 zahájena akce ministerstva školství, aby soustavně bylo pracováno k z odbornění škol těch i po venkově, kde by se slučovaly podle odborů školy až do obvodu 6 kilometrů;¹⁹² byla dále povinnost návštěvy škol pokračovacích rozšířena i na dívky a vydány osnovy pro lidové dívčí školy pokračovací;¹⁹³ bylo vydáno nové nařízení o kursech pro učitele těchto škol¹⁹⁴ a o jejich platech;¹⁹⁵ založen také fond pro pod-

¹⁹⁰ Národní Listy 3. února 1926.

^{190a} a) Vydán zatím jen minist. výnos o organizaci, vyučování a správě samostatných kupeckých škol (Věstník ministerstva XII. 115).

¹⁹¹ K. P. v článku K reformě živnostenského školství v Časop. Národní Listy 28. března 1928, dále článek A. Pižla Zavedení desítiměsíčního vyučování na učňovských školách v časop. Nár. Politika 15. listopadu 1927; K. P. Učňovské školy v časop. Nár. Listy 2. března 1929 a Freie Schulzeitung 1927, 553.

¹⁹² Národní Listy 6. prosince 1929.

¹⁹³ Věstník ministerstva II. 352 a IV. 177.

¹⁹⁴ Tamže IX. 117.

¹⁹⁵ Tamže VI. 404 a X. 15.

poru na stavbu samostatných budov, do něhož mají plynouti zvláště také pokuty za přestupky živnostenského řádu;¹⁹⁶ vydán nový organizační statut pokračovacích škol kupeckých¹⁹⁷ — ale to vše ani zdaleka nestačí, aby stav škol byl vskutku zajištěn dokonale a trvale.

Pro dvouleté všeobecné školy pokračovací byla stanovena r. 1922 tato osnova:¹⁹⁸ jazyk mateřský po 2 hod., matematika a vedení knih po 2 hod., občanská nauka po 1 hod., pedagogika a výchova společenská po 1 hod., ruční práce pro dívky po 2 hod., takže hoši mají mít 6, dívky 8 hodin týdně. Kupecké školy podle řečené úpravy z r. 1925 mají 2 hod. týdně v I. roce věnovati obchodní nauce, v II. roce účetnictví, dále 2 hodiny v I. a 1 hodinu v II. roce obchodní korespondenci, 2 hodiny v obou letech kupeckým počtům, 2 hodiny v I. roce zeměpisu a tolikéž hodin v II. roce nauce o zboží, konečně 1 hodinu v II. roce občanské nauce, celkem tedy po 8 hodinách vyučování v obou ročnících.

§ 5. PÉČE O MLÁDEŽ A ÚSTAVY S NÍ SOUVISÍCÍ

Instituce souvisící s péčí o mládež vyvíjejí se sice v republice na základech daných za Rakouska,¹⁹⁹ ale vykazují stále značné nedostatky, hlavně v tom, že veřejné orgány a stát ani zdaleka tu neplní svých povinností, ponechávajíce napařád hlavní starost soukromníkům, a že vůbec sociální péče není dosud u nás náležitě zákonem upravena:

¹⁹⁶ Věstník ministerstva IX. 47.

¹⁹⁷ Tamže V. 268.

¹⁹⁸ Podle Kandela I. 163 osnova ta není ještě uvedena v činnosti.

¹⁹⁹ Srv. čl. Ant. Tůmy Sociální péče o mládež ve sborníku Tobolkově Politika 1925 díl II. str. 1 sl. a téhož spis Právní základy sociální péče o mládež v republice československé 1925, zvl. 135 sl.

„V naší společnosti není ještě dosti smyslu — veřejnost učitelskou nevyjímajíc — pro záchranu osob úchylných.“²⁰⁰ Není zvláště dosud v tomto oboru provedena unifikace zákonů našich a bývalých uherských, namnoze značně odlišných, není zákona o povinné výchově dětí neplnosmyslných, není upravena výchova všech dětí zpustlých a mravně vadných, není postaráno o náležitě přípravné vzdělání učitelstva také v tomto oboru výchovy (na ženských ústavech učitelských se nevěnuje výchově dětí abnormálních vůbec žádná pozornost), není dosud dostatek odborné literatury, ba není vlastně ani spolehlivé a úplné statistiky o skutečném počtu dětí abnormálních.²⁰¹ To všecko jsou nedostatky tím více zarážející, že máme přece od počátku republiky také zvláštní ministerstvo sociální péče; teprve r. 1929 po dlouhém jednání, jak uvidíme, vyšel první zákon o školách pomocných.

Nejčilejší hnutí reformní v tomto oboru školství projevilo se v instituci, jež má u nás svou dobrou tradici již z dob rakouských: ve školách mateřských (dětských zahrádkách), kde také, jak jsem pověděl svým místem již v I. svazku,²⁰² činili jsme náběhy k ustavení mateřské školy vpravdě české (zásluhou Š u s s o v é, H r e j s o v é, Š u l í k a). A tak hned v I. čísle Školských reform na str. 3. objevuje se programový článek Jos. Sulíka: Úsilí o českou školu mateřskou, podávající nástin dvou typů, samostatné školy rodinné a přičleněné ke škole obecné; otázka české školy mateřské zaměstnávala opět i první sjezd

²⁰⁰ Jos. Zeman, Črty z pedopathologie 1928, 13.

²⁰¹ Zeman v uv. sp. 35 sl.

²⁰² Str. 196 a pozn. 394, srv. také článek Fr. Štampacha Ideový vývoj mateřského školství u nás (Pedag. Rozhledy 1929, 449) který vytýká, že jsme nepokračovali v ideách Komenského a Svobody a příliš se přidrželi Fröbla, který rozhoduje dosud ovšem také v německých ústavech toho druhu u nás (srv. čl. Marie Galliny v Nových Školách IV. 297, zvl. 307.)

učitelstva československého;²⁰³ požadavky učitelek toho stupně prohlašuje jejich sjezd r. 1920²⁰⁴ (povinné zřizování a zařazení do organizace školy národní, zastoupení v chystaných učitelských komorách atd.); objevuje se první reformní školka v Praze-VII. u Studánky,²⁰⁵ k níž přibýly záhy další v Praze-II. a Brně;²⁰⁶ vyšla i první výzva ministerstva k největší podpoře této instituce, zatím aspoň péčí obce, pokud prý nebude lze přistoupiti k zákonné úpravě nákladem státu;²⁰⁷ učiněn konečně i první návrh zákona v Národním shromáždění (posl. R ý p a r a a druhů), aby byly povinny zřizovati ústavy ty obce aspoň o 800 obyvatelů a aby učitelky mateřských škol byly postaveny na roveň učitelkám ženských ručních prací.²⁰⁸ Také učitelská anketa z r. 1924²⁰⁹ po referátech P á t k o v ě a S u l í k o v ě vyslovila se jednomyslně pro povinné zřizování školek a povinnou docházku v případech, kdy normální rodinné vedení dětí jest ohroženo, a pro připojení k soustavě školství národního. Ostré výtky dosavadnímu nehygienickému, neuměleckému a nedětskému vypravění škol mateřských i v samé Praze učinil E m i l E d g a r;²¹⁰ znovu se objevují návrhy reformní i na třetím sjezdě pro výzkum dítěte v Praze 1926,²¹¹ kde zvláště se znovu na léhá na zákonnou úpravu tohoto stupně školy, i konečně v obou sbornících Ch l u p o v ý c h : *Mateřská škola 1928 a Nová škola mateřská 1929*

²⁰³ Publikace sjezdu str. 40, 43, 48 a 156.

²⁰⁴ Srv. Časopis učitelek škol mateřských 1920, 62.

²⁰⁵ Tamže 65.

²⁰⁶ Ročenka Dědictví Komenského IV. 200.

²⁰⁷ Věstník ministerstva I. 97.

²⁰⁸ Srv. Freie Schulzeitung I. 121 sl.

²⁰⁹ Srv. Český Učitel XXIV. 459.

²¹⁰ Československá škola mateřská v časopise Ženský svět XXV. 1921, 204 a znovu v rozšířené formě s četnými ilustracemi v jeho spise Stavba a zřizování škol 1922, 147.

²¹¹ V čl. B. M o r á v k o v ě a F r. Š e r a c k ě h o Naše reformní snažení v mateřské škole (v publikaci sjezdové 233 sl. a v resoluci sjezdové (tamže 584).

(zvláště v článku L a d. R a t h a u s e Československá škola mateřská, její stav a vyhlídky).

Bohužel, všecken slibný rozvoj této instituce výchovné, jejíž význam se téměř napořád podceňuje, trpěl několikaletým sporem kompetenčním mezi ministerstvem školství a sociální péče, sporem ostatně pochopitelným potud, že na školy mateřské lze pohlížeti i jako na instituci výchovnou i sociální. Pro kompetenci ministerstva sociální péče vyslovil se sice s počátku i kulturní výbor Národního shromáždění i ministerská rada,²¹² ale pak zase již r. 1920 bylo uloženo ministerstvu školství, aby vypracovalo příslušnou osnovu zákona o zajištění škol mateřských v dohodě s ministerstvem sociální péče; bohužel, právě k té dohodě nedošlo a jednání se vlekle ke škodě věci dále, při čemž učitelstvo samo v úmyslu přikázati školy mateřské v obor působnosti sociální péče vidělo znehodnocení a zásadní přeměnu instituce výchovné.²¹³ Teprv koncem 1924 ministerská rada definitivně rozhodla ve prospěch ministerstva školství,²¹⁴ jemuž znovu uloženo vypracovati příslušnou osnovu zákona; k tomu nálezem nejvyššího správního soudu ze dne 11. června 1927 připojena také péče o menšinové školy mateřské. A tak po dalších průpravách teprve začátkem 1928 ohlásilo ministerstvo přípisem svým ke Svazu československých učitelek škol mateřských potřebu nových osnov a podle zpráv časopiseckých vypracovalo — tentokrátě vskutku v souhlase s ministerstvem sociální péče — již i návrh zákona, který však v leckterých detailech nevyhovuje ani

²¹² Srv. Nár. Listy 25. června 1929.

²¹³ Srv. článek Ke sporu o kompetenci mateřských škol v Časopise Obce učit. IV, 120, dále Ročenku Dědictví Komenského V. 200, článek R a t h a u s ů v ve sborníku Naše škola mateřská 162 sl. a leták M i l. K e l l e r o v ě Výchovné, sociální a kulturní poslání mateřské školy.

²¹⁴ Čes. Učitel XXXIII. čís. 7 str. 9.

zájmům učitelstva,²¹⁵ ani občanstva.²¹⁶ A tak zatím zůstávají i v tomto oboru školství stále v platnosti zase jen ustanovení rakouská, dávno již zastaralá,²¹⁷ a toliko pro připouštění externistek ke zkouškám způsobilosti učitelské pro tyto ústavy bylo nově stanoveno r. 1929, že musí se vykázati předběžným vzděláním aspoň z úplné školy měšťanské neb nižší střední.²¹⁸

A přece již sám značný počet těchto škol nutí k tomu, aby osud jejich byl definitivně zajištěn a úkol jejich zákonem upraven: ve šk. roce 1927/8 bylo v naší republice již 923 mateřských škol československých, 549 německých, 32 polské, 25 rusínských a 32 maďarských.²¹⁹ Až do r. 1927 zřizovala v t. řeč. uzavřeném území mateřské školy Ústřední matice školská; odtud převzal úkol ten sám stát.²²⁰

*

Utěšeně se rozvíjí v naší republice školství pomocné, jemuž se po delším jednání dostalo v republice i konečné úpravy zákonné,²²¹ když před tím (roku 1923) několika výnosy bylo nově upraveno přijímání dětí do těchto ústavů, zaveden nový osobní arch pro chovance, upraven dozor na školy, uloženo učitelům konati pravidelné odborné porady, zařídití sbírku vlastních pomůcek a knihovnu pro žáky i vlastní školní kroniku.²²² Byly dále také u nás pořádány občas spe-

ciální kursy pro učitele škol pomocných, vyrostla i potřebná literatura odborná a utvořil se Svaz učitelstva škol pomocných; dobré je také, že vnitřní úprava ústavů, vyžadujících po učiteli obzvláštní péče a pedagogické zdatnosti, je odlišena podle místních poměrů, přihlížejíc někde více k pracím řemeslným, jinde k zahradnictví a zas jinde k hospodyňství a vaření.²²³ Výnosem ministerstva školství ze dne 6. září 1928²²⁴ byla také po prvé upravena celková osnova pomocných tříd tak, že na nižším stupni má se věnovati náboženství 1 hod., prvouce 8, tělesné výchově 6 a ručním pracím 3, tedy celkem 18 hodin týdně a teprv na středním a vyšším stupni nastupuje diferenciacie podle předmětů s vydatným pěstěním prací ručních a tělesných cvičení (celkem pro hochy na středním stupni 22, na vyšším 25 hodin, pro dívky 23 a 27).²²⁵

Po devítiletém úsilí (první návrh zákona byl podán ministerstvu samým učitelstvem škol pomocných již r. 1920) konečně r. 1929 odhlasován senátem i poslaneckou sněmovnou zákon o pomocném školství,²²⁶ jenž upravuje i účel škol i jejich vydržování (státem, zemí, okresem, obcí nebo soukromíky), stanoví dále, že to mají býti zpravidla samostatné třídy s vlastní budovou, dílnou, zahradou a hřištěm a že, kde není možno

²²³ Ze by měly venkovské školy pomocné býti doplněny ještě útluky pro žáky, dokazoval ředitel pomocné školy pardubické Jar. Pokorný na třetím sjezdu pro výzkum dítěte (v publikaci sjezdové str. 505).

²²⁴ Věstník ministerstva X. 348.

²²⁵ O významu tohoto výnosu, týkajícího se všech ústavů pro děti úchylné, jedná J. Zapletal v čl. Nové učební osnovy a výchovné směrnice pro československé školy dětí úchylných (ve Věstníku pedagog. VII. 83).

²²⁶ Věstník ministerstva XI. 170 sl., německé znění viz ve Freie Schulzeitung 1929, 454 a v časop. Die Hilfsschule 1929 30 (Hilfsschulgesetz in der tschechoslovakischen Republik); řeč posl. Lukavského ve sněmovně otištěna v Nár. Listech 3. května 1929. — Srv. článek Z. d. Vašíčka Jednotlivé třídy pomocné — nebo několikatřídní útvary? v Časopise Obce učit. V. 21.

²¹⁵ Srv. Časopis Obce učit. IX 7 (K vládnímu návrhu zákona o mateřských školách).

²¹⁶ Podle slovního znění návrhu by vlastně i v Praze měla býti jediná škola toho druhu!

²¹⁷ Srv. Buzek v uv. sp. 60, Ant. Tůma v uv. sp. 133, Ida Jarníková Školy mateřské 1926, táž Výchovný program mateřské školy 1927.

²¹⁸ Věstník ministerstva XI. 157.

²¹⁹ Péče o mládež 1929, 47.

²²⁰ R. Polánek Z dob žalu i slávy 1928, 17.

²²¹ Starší předpisy viz v knize Buzkové 58 sl.

²²² Věstník ministerstva VII. 297, Zeman v uv. sp. 33 sl. a 52 sl.

zřídít školu zvláštní, mají to býti třídy přičleněné ke škole obecné jako oddělení zvláštní; největší počet dětí na třídu stanoví se číslem dvacet; docházka je povinná pro děti ve věku školním, o kterých bylo zjištěno úředně,^{226a} že pro nedostatek duševních schopností nemohou se s náležitým úspěchem vzdělávati na normální škole obecné. Úřední šetření o tom, má-li se dítě zařaditi do školy pomocné, provede zvláštní odborná komise učitelů a lékařů. Pro učitele vyžaduje se odborná zkouška a zaručuje se jim osobní přírůstek k platu učitele školy obecné nebo měšťanské; upravuje se i správa a dozor na školu. Celkem se r. 1929 počítalo v republice 96 pomocných tříd českých, 62 německých, 1 polská, 2 slovenské a 3 rusínské, dohromady 164.²²⁷

Pollepšovny pro mládež mravně vadnou existují dnes ve 23 místech (jediná v Košicích je státní, ostatní jsou zemské neb soukromé); zmíněný ministerský výnos z r. 1928 dobře ukazuje na jejich obzvláštní potíže a klade důraz na osobnost vychovatele i pěstění fyzické práce i tělesnou výchovu, dobrou četbu, samosprávu i kázeň.²²⁸

^{226a} O zřizování a úřadování odborných komisí pro vřadění dětí do pomocných škol nebo tříd vydán r. 1930 zvláštní výnos (Věstník ministerstva XII. 172), podle něhož členy komisí jsou vedle předsedy jednak učitel pomocné školy a učitel veřejné školy obecné, jednak lékař obvodní neb školní a zástupce okresní péče o mládež, vesměs jmenování příslušným školním okresním výborem.

²²⁷ Český učitel XXXII. 692, starší statistiky viz v Naší Době XXX. 259, v Kalendáři učitelském na rok 1922-23 a v uv. spise Zemanově 34 a 76 sl.

²²⁸ Srv. Zeman v uv. sp. 52 a A. Tůma v uv. sp. 166 i v článku V boji proti pustnutí mládeže v Nár. Politice 28. března 1920 (uvádí tehdy ještě jen 3 v Čechách a 1 pollepšovnu na Slovensku asi pro 800 chovanců, kdežto sama košická pojme podle Naší Doby XXXI. 474 pět set chovanců). Srv. také článek Rich. Filly O výchovných v časop. Pedagog. Rozhledy 1924, 209 a brožuru: Komenského ústav v Košicích 1919—1929.

Ústavů pro idioty vypočítává Zeman²²⁹ celkem osm; po převratě přibyl zvlášť roku 1923 ústav pro děti duševně úchylné v Kelči na Moravě a r. 1926 ústav v Opořanech u Tábora.²³⁰ — Pro mrzáky vedle známého ústavu Jedličkova v Praze²³¹ otevřen r. 1919 další ústav v Králově Poli u Brna, dále je v Mukačevě útulek pro opuštěné a zmrzačené a rachitické děti, na Slovensku ve Štávnici podobný ústav pro mrzáky atd. Celkem je těchto ústavů podle Zemana 13,²³² což daleko nestačí, neboť (podle časopisu Péče o mládež 1926, 298) potřebuje ošetření asi 11.000 zmrzačených dětí! Rečený ministerský výnos z r. 1928 zdůrazňuje, že při výchově dětí tělesně vadných všeho druhu je hlavní věcí výchova jejich pokleslé vůle a usměrňování jejich zvýšené citovosti, při čemž se v každém případě musí postupovati zvlášť.

Velikému zájmu také u nás se těší školy v přírodě. Po pokusu kosteleckém²³³ nový pokus toho druhu proveden r. 1923 v Olomouci v lese Domášově zásluhou učitele Fr. Hrušáka, dále r. 1926 v Pardubicích, r. 1923 v Olivovně v Říčanech, jiný na Žižkově, v Kinského zahradě v Pra-

²²⁹ V uv. kalendáři učitelském 8. Srv. i jeho článek Školství pro mládež úchylnou v prvním desetiletí ČSR v časop. Úchylná mládež 1928, 205, a dále spisek K. Kotka Ústav pro mládež duševně úchylnou v Kelči na Moravě 1928 — Zasluky Amerlingovy, Herfortovy a Čádovy o tyto ústavy ličí Zeman v uv. sp. 67 a K. Herfort Péče o duševně abnormální děti 1926, 4 sl. — Podrobný výčet všech ústavů, souvisejících s péčí o mládež, podle stavu z r. 1925, je v Ročence republiky IV. 274 sl. další statistika V. 58 a VI. 247

²³⁰ Věstník pedagogický V. 15.

²³¹ Aug. Bartoš - Jiří V. Klíma Snahy a práce zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků 1926.

²³² V uv. sp. 52, kdežto J. V. Klíma v čl. Péče o zmrzačené v Československu v časop. Pedagog. Rozhledy 1930, 121 tvrdí, že skutečnými ústavými jsou jen čtyři z nich. Srv. o věci dále publikaci Prvního sjezdu učitelského 45, Třetího sjezdu pro výzkum dítěte 523, uv. sp. Tůmův a Věstník pedagogický V. 16 (O ústavu v Král. Poli).

²³³ Viz I. sv. str. 199 sl.

ze, v Rajnochovicích a zvlášť obětavostí učitele Ed. Štorcha na libeňském ostrově v Praze;²³⁴ bohužel, všechny ty pokusy setkaly se nakonec s nepřekonatelnými potížemi i se strany úřední (nedostatkem zákonitých ustanovení) a záhy zanikly; k jiným návrhům (jako v Purkrabském lese v Šárce) vůbec ani nedošlo.²³⁵ — Sem můžeme přiřaditi i ústavy pro děti skrofulosní a tuberkulosní v Luži, Chroustovicích, Smokovci, Žamberku, Šumperku atd.;²³⁶ r. 1924 otevřeno bylo po prvé 23 o z d r a v o v e n p r á z d n i n o v ý c h na různých místech venkovských pro 2800 dětí, učňů a studentů nákladem města Prahy, a to dílem v osadách, dílem ve zvláštních stanových letních táborech v lese nebo přírodě.²³⁷ Uvedené ministerské nařízení z r. 1928 věnuje také těmto ústavům stručný odstavec a zdůrazňuje zvlášť jejich léčebný význam a hygienický úkol.

Ústavů pro slepce jsme měli do převratu jen devět; nyní je jich 17,²³⁸ z nichž však

²³⁴ V. Rohlena Školy v přírodě 1928, 144; Ed. Štorch Dětská farma 1929, 38 sl.; Školské reformy VI. 131 a 384 (o Pardubicích). Věstník pedagogický V. 114 a 16; Jos. Černoch v Lidových Novinách 23. července 1926 (o Domášově), Komenský 56, 342 (o Rajnochovicích). K. Mrázek Škola v přírodě v škol. Reformách XI. 304 (zvl. o novém pokuse v Brně 1929 na Strážné u České).

²³⁵ Nár. Politika 10. října 1926.

²³⁶ Zeman v uv. kalendáři 72 a Věstník pedagog. V. 114.

²³⁷ Srv. článek J. Zemana a Věnujme více tělesné péče mládeži ohrožené ve Věstníku pedagog. V. 277 a čl. Šváchů v osadě německobrodské, vzniklé již r. 1918, v Pedagog. Rozhledech XXIX. 44.

²³⁸ Zeman v uv. sp. 30 a Třetí sjezd 44, kdežto Ročenka republiky II. 1923 jich udává teprve 8 a uvedený kalendář učitelský 71 ještě k tomu ústav v Ústí; Růž. Jesenská ve feuill. Nár. Listů 28. března 1920 uvádí opatrovnu na Hradčanech, ústav Deylův v Praze a ústav německý v Ústí n. L. pro děti do 14 let, dále ústav na Klárově a na Hradčanech pro chovance od 14 let, slepecký ústav pro neduživé na Smíchově, pro dívky neschopné práce na Kampě v Praze s filiálkou v Mnichovicích, konečně ústavy v Brně, Prešově a spolek v Bratislavě. — Srv. dále Naši Dobu XXVII. 455, článek J. Doskočila Slepcecké školství v Če-

10 je pro osoby dospělé a dva pro mládež předškolní; za republiky vydali jsme pro nevidomé děti i dospělé řadu učebnic čtení a realii, reliefní mapy, nauku o hudbě, ba i zvláštní vydání Masarykovy Světové revoluce v 9 dílech, konečně velmi podrobné pokyny v oddíle řečeného nařízení ministerského 1928 (str. 353), kde je rozvrh hodin pro školy dvojtřídní až pětitřídní, osnovy jednotlivých předmětů a soupis Brailleových značek upravených pro československou potřebu. Ústavů pro hluchoněmé je nyní 19 (před převratem jich bylo jen 13) o 125 třídách, z nichž je 60 českých, 23 německé, 33 slovenské, 5 ruských a 4 maďarské;²³⁹ v tom jsou započteny i třídy pokračovací a pomocné. Všude již ovládla metoda orální (ústní), při čemž podle globální metody vratislavského učitele Mušla učí se chovanec najednou vysloviti celé slovo, ne jednotlivé hlásky. V Čechách jsou nyní 4 ústavy církevní, 2 veřejné světské a 1 městský, na Moravě 4 vesměs zemské (3 české, 1 německý; největší ve Val. Meziříčí o 11 třídách), na Slovensku byly až do převratu jen ústavy maďarské, z nichž tam zbyl nyní jen jediný (ostatní jsou slovenské).²⁴⁰ Neprávem

chách v Čase 15. května 1921, První sjezd učitelstva 494 (požadavky reformní), článek Jos. Zemana Die gesetzliche Regelung der Blindenerziehung v Prager Presse 8. března 1925 a téhož Dějiny slepecké péče (separát z Národní kultury).

²³⁹ Zeman v uv. sp. 70.

²⁴⁰ Dosavadní ustanovení podává Tůma v uv. sp. 181 sl. — O ústavech pro hluchoněmé v Praze srv. uvedený spis Keprův o pražském školství 175 sl. — Dále sem hledí tyto čl. a spisy: Fr. Látaš Péče o hluchoněmé; J. Mauer v Rodině a škole II. 17; První sjezd učitelstva 476 sl. (požadavky reformní); Jos. Mašlaň v Pedagog. Rozhledech XXII. 1922, 3 (o ústavu pražském, vzniklém zásluhou zednářů); Jitka Haunerová-Staňková České školství hluchoněmých v zemích českých v časop. Ochrana mládeže VIII. 286; Lad. Vaníček Pohled do léčebného vyučování hluchoněmých ve Věstníku ministerstva veřejného zdravotnictví VI. 1924, 147 (že je nutno připojit i školky i pokračovací školy a postarati se také o odbornou

hledí se do těchto ústavů časem vřaditi také děti nedoslýchavé, pro něž není dosud u nás ani jediné třídy (v Německu je jich již asi 150); existuje pouze poradna pro rodiče takových dětí při ušní klinice v Brně.²⁴¹

Konečně sirotčinců bylo již roku 1923 v celé republice na 200;²⁴² ale i u nás se celkem dává přednost jednotlivé výchově rodinné před hromadnou výchovou ústavní.²⁴³ Nařízením ze 14. března 1930 upravena také ochrana dětí manželských i nemanželských v cizí péči, t. j. tedy mimo vlastní rodinu.^{243a}

§ 6. ÚSTAVY UČITELSKÉ

Není u nás oboru školství, o jehož reformě, více než naléhavě, tolik již bylo uvažováno po celá desetiletí,²⁴⁴ v němž by se došlo k návrhům tak promyšleným a prakticky proveditelným a v němž by přece nakonec správa školství odbývala řešení jen a jen planými sliby, jako je vzdělání učitelů škol národních. Hned po převratě ve schůzi Národního shromáždění 21. listopadu 1918 podali posl. Smrčka, Udržal a Sonntag návrh, aby ministerstvo školství vykonalo hned přípravy k vysokoškolskému vzdělání učitelstva, načež se objevila řada nových návrhů, více méně propracovaných: řed. Jos. Úlehly (o fakultách peda-

přípravu učitelstva); Jos. Čáp Školy pro hluchoněmé v časop. Český Učitel XXXII. 154 a V. Souček Hluchoněmí v Československu 1928 (oba uvádějí jen 17 ústavů) a j.²⁴¹ Věstník pedagogický V. 16. — Srv. článek Hub. Synka a Děti nedoslýchavé v našich školách v publikaci Třetího sjezdu, 432 sl.

²⁴² Ročenka republiky II. 410.

²⁴³ Srv. spisek Rud. Seckého Sirotčinec nebo rodina? 1926.

^{243a} Srv. Věstník ministerstva 1930, 101.

²⁴⁴ Srv. I. díl. 211 sl., můj referát v anketě Šustově ve Věstníku ministerstva školství III. část inf. 141 sl., Ročenka Dědictví Komenského V. 226 sl. a Návrh zákona o vzdělání učitelstva škol národních 25 sl. (přehled bohužel velmi kusý!).

gogických),²⁴⁵ prof. B. Pospíšila (o akademických učitelstvech),²⁴⁶ prof. Jos. Šustala (o pedagogické přípravě středoškolské a vysoké školy pedagogické),²⁴⁷ Jos. Černého (o dvouletých akademických),²⁴⁸ návrh šesti učitelů pražských (o zřizování školských fakult),²⁴⁹ můj vlastní návrh (o dvouletých akademických),²⁵⁰ projevy Keprtův a Soukupův na prvním sjezdu učitelstva československého,²⁵¹ opakující zásady onoho návrhu šesti, konečně i návrhy prof. pražské techniky Jedličky (o sedmiletém studiu středoškolském a roční přípravě pedagogické),²⁵²

V únoru 1921 uspořádal tehdejší ministr školství Šusta obsáhlou anketu zástupců všech stupňů škol českých i německých v republice,²⁵³ kde většina účastníků projevila souhlas s mým referátem a návrhem na přípravné vzdělání učitelstva na úplné škole střední a na odborné vzdělání na dvouletých školách pedagogických rázu vysokoškolského; ale kdežto učitelstvo škol středních chovalo se k návrhu tomu celkem sympaticky nebo aspoň se nestavělo na stanovisko nesmiřitelné,²⁵⁴ vyvolala akce Šustova rozhodný odpor u profesorů vysokoškolských²⁵⁵ i v kon-

²⁴⁵ Dílna lidskosti I. 5.

²⁴⁶ Pedagogické Rozhledy XXIX. 174. (K otázce reformy školské.)

²⁴⁷ Dílna lidskosti I. 124.

²⁴⁸ Věstník zemského ústředního spolku jednot učitelstev v Čechách 1919-20, čís. 19.

²⁴⁹ Universitní vzdělání učitelstve 1919.

²⁵⁰ Pedagogické Rozhledy XXX. 5.

²⁵¹ V publikaci sjezdové 170 sl.

²⁵² V téže publikaci sjezdové 36 sl. a v brožurě Návrhy na reformu školství 1922, 45.

²⁵³ Průběh ankety líčí Národní Listy 22. února 1921.

²⁵⁴ Srv. zvláště projev pražského krajinského spolku profesorského ve Věstníku čes. profesorů XXVIII. 305; s druhé strany obvyklé jalové námitky se čtou v článku F. Mareše v Dílně lidskosti IV. 1921, 49.

²⁵⁵ Je zajímavé, že (klerikální) Hlídko 1921, 231 napsala o tom tehdy tato významná slova: „Pražská česká minorita, jejíž vážnější členové již mají hradních poručnických ho-

servativních stranách politických, takže Šusta neodvážil se v ní pokračovati a nabízel učitelstvu pouze odborné školy,²⁵⁶ jež se měly teprv časem vyvinouti ve školy vysoké. což však zástupci učitelstva jednomyslně odmítli a sáhli k svépomoci tím, že v říjnu 1921 zřídili v Praze a Brně vlastní soukromé školy vysokých studií pedagogických, k nimž pak záhy přičleněny i vysokoškolské kursy pro vzdělání učitelů škol měšťanských²⁵⁷; ústavy ty pěstují vědeckou pedagogiku všech oborů vedle vzdělání filosofického, biologického a lékařského řadou přednášek a cvičení, jež až na skromné výjimky konají vesměs učitelé škol vysokých. Dopravení těmito snahám svépomocným dostalo se r. 1929 zřízením jednoleté soukromé pedagogické akademie v Brně a dvouleté soukromé pedagogické fakulty v Praze pro vzdělání abiturientů středoškolských a přípravu jejich k doplňovací maturitě učitelské.

Ani po úředním nezdaru akce r. 1921 neutuchl ruch reformní v tomto oboru a vyšly další projevy i návrhy opravné. zvl. brněnské pedagogické společnosti.²⁵⁸ Projev Československé obce učitelské.²⁵⁹ žádající aspoň zatím zůstání škol vysokých studií pedagogických a přípojených kursů pro školy měšťanské, skeptický hlas V.

kusopokusů asi zrovna dost. oněla se tomu“ atd. — Později spolek vysokoškolských profesorů mluvil již příznivě (srv. Učitelské Noviny XXXVI. 218); zatím prv učitelské ústavy, a vysoké školy teprv, až bude dorost vědecký.

²⁵⁶ Tvrzení o tom v zmíněném Návrhu zákona atd. 26 není přesné. — Srv. o věci Časopis Obec. učít. IX. 1 sl. (můj článek k otázce vysokoškolského vzdělání).

²⁵⁷ Srv. Časopis Obce učitelské I. 289, 292 a III. 421, jakož i publikaci: Škola vysokých studií pedagogických v Praze 1927.

²⁵⁸ Věstník ústředního spolku moravského XX. 1923, 170; srv. i článek N. Černého v témž časopise v 13. čísle (paginace ročníku je chybná!)

²⁵⁹ Časopis Obce učitelské III. 159.

V a n í č k a,²⁶⁰ další resoluce učitelská:²⁶¹ všem těm hlasům na vzdory první sjezd ředitelů českých středních škol neschválil ani návrh ředitele Michla na zřízení šestiletých ústavů učitelských a spokojil se jen s resolucí řed. P í s e c k é h o, který požadoval jen pětileté studium odborné a některé změny dosavadních osnov.²⁶²

R. 1922 zasáhl do jednání znovu parlament, který koncem července přijal resoluci, aby ministerstvo školství v krátkém čase předložilo návrh zákona o reformě učitelského vzdělání, načež ministr Bechyně uložil vypracovati příslušné návrhy spolu s reformou střední školy ministerskému radovi Maškovi: podle článku IV. tohoto návrhu²⁶³ měli kandidáti učitelství nabývatí všeobecného vzdělání na vyšší škole střední, jejíž pátý ročník měl mimo jiné míti i sekci pedagogickou, a odborného vzdělání na jednoleté pedagogické akademii. Když návrhy ty, rozhodně nepropracované a nedomyšlené — fama zločajná tvrdila tehdy, že je Mašek na rozkaz Bechyňův pořídil za jeden den a noc — narazily na rozhodný odpor veřejnosti, Bechyně zřídil v červnu 1923 pracovní komisi při poradním sboru pro reformu školskou za předsednictví profesora matematiky na pražské universitě Boh. B y d ž o v s k é h o, která nejprve uveřejnila zásady příští úpravy²⁶⁴ a později po četných úradách podala nový úplný a propracovaný návrh na úpravu učitelského vzdělání.²⁶⁵

²⁶⁰ K našemu vzdělání v časop. Český Učitel XXVI. 478.

²⁶¹ Tamže XXVII 523, 539 a 580 sl.

²⁶² Zpráva o prvním sjezdu ředitelů středních škol českých 1921, 91 sl. a 99 sl.; ředitel Písecký mluvil tehdy mimo jiné také o tom, že nemáme dosud ani jediného profesora empirické filosofie (!).

²⁶³ Srv. Škola měšťanská XXV. 286; Český Učitel XXVI. 562. XXVII. 14 sl., Věstník čes. profesorů XXX. 289, Časopis Obce učít. III. 312 sl., Česká Revue 1923, 253, Freie Schulzeitung 1923, 397 a 417.

²⁶⁴ Věstník ministerstva školství 1924, 582.

²⁶⁵ Srv. Návrh zákona o vzdělání učitelstva škol národních (bez roku) a článek J. Čenka Nové vzdělání učitelské v časop. Naše Doba XXXIII. 198. — Posudky návrhu při-

jímž chtěla vyhověti dávným požadavkům učitelstva po stránce všeobecného i odborného vzdělání.

Podle návrhu toho má se vzdělávati učitelstvo škol národních na pedagogických akademických, které má zřizovati jen stát, a to především v sídlech universit pro odborné theoretické i praktické vzdělání kandidátů učitelských a další vzdělání učitelstva. Theoretické obory studijní mají býti: filosofie, biologie, psychologie, pedagogika a vědy pomocné; úroveň výkladů a cvičení má býti vysokoškolská. Dále se navrhuji speciální metody jednotlivých předmětů učebných, dovednosti, výchova tělesná, hudba a zpěv, výklady z jazyka vyučovacího a výcvik v řečech cizích. Pro praktický výcvik kandidátů mají se zřídit v dostatečném počtu cvičné školy obecné i měšťanské.

Návrh sám podával dvě alternativy řešení pro učitelstvo škol obecných: o dvou a o čtyřech semestrech; mimo to pro didaktické vzdělání příštích učitelů škol měšťanských měly býti podle potřeby zřizovány zvláštní dvousemestrové kursy; vedle toho měly býti otevřeny po případě také dvousemestrové kursy pro vzdělání učitelů školní mládeže úchylné a jiné kursy dvousemestrové pro vzdělání učitelů škol cvičných a konečně i občasné kursy pro další vzdělání učitelů škol národních. Oborům theoretickým měli učiti profesori a docenti vysokoškolským, praktickým lektori, na cvičné škole cviční učitelé; v čele akademie měl býti děkan, volený z profesorů vysokoškolských na tři léta a potvrzený ministerstvem, cvičnou školu po stránce administrativní by řídil správce školy. Řádným posluchačem může býti

nesly tehdy zvláště tyto časopisy: Český Učitel XXIX. 212; Freie Schulzeitung 1924, 697 a 1925, 713; Škola měšťanská XXVIII. 214 a 409; Časopis Obce učitelské VI. 261; Věstník pedagogický 1926, 8 sl. a 107 (čl. Pražákův); Škola měšťanská XXVIII. 347 (Ant. Kalivoda); Průvod X. čís. 3 (Ant. Kolář); opětně o něm psal také sám Bydžovský (v České Revui 1926, 16 a v sborníku Československá škola a výchova 1928, 10.) Srv. i spis Eckardtův in Der gegenwärtige Stand der neuen Lehrerbildung 1927, 82 sl.

podle návrhu komise jen abiturient střední školy nejméně 18letý, který prokáže vysvědčením neb zkouškou dostatečné znalosti v kreslení, zpěvu a hře na housle neb klavír, jakož i osvědčí průkazem úředního lékaře, že je tělesně i duševně způsobilý k povolání učitelskému.

Pro vzdělání učitelek domácích nauk, pro které teprv od r. 1919 zřizovány dvouleté ústavy odborné, slibovala komise ústavy čtyřleté v sídlech pedagogických akademií, spravované ředitelem neb ředitelkou; přijímati se měly jen dívky zdravé, které s prospěchem vychodily buď nižší střední neb čtyřletou školu měšťanskou a dovršily aspoň 15 let věku.²⁶⁶ Konečně pro odborné vzdělání učitelů škol měšťanských měly se zřizovati vedle onoho dvousemestrového kursu didaktického ještě dvousemestrové kursy vědecké na vysokých školách.

Ale ani tento návrh nebyl ani na zkoušku třeba v obmezeném rozsahu proveden, ač s ním — ovšem jen jako s řešením zatímním a přechodním vyslovily souhlas učitelské organizace,²⁶⁷ ač dále by nevvzadovalo úplné jeho uskutečnění ani větších nákladů finančních (ba naopak bylo by rozhodně úspornější, než dnešní značný počet pedagogií) a ač konečně bychom mohli využítí již i zkušeností získaných na podobných ústavech německých. Jen čas od času objeví se v denních

²⁶⁶ Srv. článek M. Vítkové Reforma učitelského vzdělání a učitelky domácích nauk v Časopise Obce učitelské VIII. 170.

²⁶⁷ Srv. na př. projev říšského svazu učitelů škol měšťanských v časop. Škola měšťanská XXX. 565; Český Učitel XXXI. 747 a 769; výroční zpráva Zemského ústř. spolku v Čechách za r. 1927 a j. Učitelé pedagogií trvají ovšem dále na stanovisku konservativním, jehož znovu hájí brožurou K otázce učitelského vzdělání (srv. také články řed. Jos. Šimka v Nár. Listech z 22., a 25. května 1925). — Když byla obnovena reformní komise v ministerstvě školství, sekce profesorů učitelských ústavů při Ústř. spolku čsl. profesorů oživila znovu původní návrh prof. Drtiny na pětileté pedagogické akademie a dvouleté vysoké školy pedagogické (po dvouleté úspěšné praxi). Srv. Věstník čsl. profesorů 37, 262.

listech a odborných časopisech nový slib vládní neb nové těšinské jablíčko ministrovo.²⁶⁸ A tak s jedné strany nepřestává se učitelstvo domáhati svého práva²⁶⁹ a znova probíráti zvlášť otázku pedagogických akademií, při čemž se ozvou časem i ojedinělé hlasy pro ústavy i zas pro vzdělání přímo na universitě;²⁷⁰ s druhé strany úřední kruhy trvají v naprosté nehybnosti, ježto reforma, jak jinde jsem ukázal,²⁷¹ stala se dnes patrně politicum a není podle všeho ani stranami t. řeč. pokrokovými vymáhána poctivě a neústupně.²⁷² A přece nelze se v té věci vymlouvat ani na spory národnostní, ježto německé učitelstvo tu jde svorně s českým,²⁷³ ani na překážky finanční, ba ani na nezvyklost řešení, jinde osvědčeného.

²⁶⁸ Tak ve škole měšťanské XXVI. 354, XXIX. 565 a XXX. 44 (ministerstvo prý vážně chystá dvouleté akademie a tříleté vzdělání učitelů škol měšťanských); Český Učitel XXXI/5, 747 a 769; Časopis Obce učit. VII. 353, 560, článek K. Spalové Vysokoškolské vzdělání učitelstva v Listu říš. svazu učitelek III. 1928, 250, článek K. Velemínského Reforma učitelského vzdělání v časop. Naše Doba XXXV. 1927, 14 (pro pedag. akademie), článek Ot. Chlupa Pedagogické akademie v časop. Nové školy II. 81 sl. a j. Mezi tiskem se objevila zpráva, že ministerstvo školství zamýšlí na svůj náklad otevřítí jednoroční pedagog. akademii v Bratislavě při tamním učitelském ústavu.

²⁶⁹ Srv. zvl. resoluci Třetího sjezdu pro výzkum dítěte 1926, 585, opětně projevy Obce učitelské i Zemského ústř. spolku i Svazu atd.

²⁷⁰ Srv. článek F. A. Soukupa Reforma učitelských ústavů ve Věstníku čes. profesorů roč. 35. 300; projev v Časopise Obce učit. IX. 7, článek Vlad. Ůlehly O školské reformě v čas. Školské reformy 1929, 194 a čl. Kubálkův v Čes. Učitelu XXXII. 568 (proti Soukupovi).

²⁷¹ V čl. K otázce vysokoškolského vzdělání v Časopise Obce učit. IX. 1.

²⁷² Dosud nejsou úředně uznány ani nová pedagogická akademie brněnská ani fakulta pražská, ba ani Školy vys. studií pedagog. (pro tyto žádáno uznání již r. 1921!).

²⁷³ Srv. na př. úvodník Zur Frage der Lehrerbildung ve Freie Schulzeitung 1927, 601; tamže 1925, 540 a 1924, 529; článek Grimmův v Mitteilungen des Zentralvereins der deutschen Lehrerinnen in Böhmen 1921, Dez. 7 sl. a spisek Rud. Peerze Die neue Lehrerbildung in den Österr. Nachfolgestaaten 1921.

Ministerstvo školství, místo aby budovu učitelského vzdělání vystavělo znovu a ze základu, spokojuje se také zde jen s „opravami“ sešlé budovy dosavadní a provedlo hned r. 1919 „zatímní“ úpravu statutů učitelských ústavů, a to tak, že náboženství omezeno na 1 hod. v I. ročníku, hospodářství na 1 hod. v III. roč., odstraněna (mimo Slovensko) vůbec hra na varhany a klavír (na ženských ústavech dokonce i na housle), zato přidáno sem tam ostatním předmětům, zvl. přírodním vědám a kreslení, nově zavedeno rukodělné vyučování a druhý zemský jazyk, obé jen nepovinně a vyučování tělovědě v I. roce místo lékařů svěřeno učitelu přírodopisu.²⁷⁴ Nová normální osnova učitelských ústavů mužských je nyní tato:

	Ročník:	I.	II.	III.	IV.
náboženství		1	—	—	—
pedagogika a prakt. cvičení		—	3	5	10
vyučovací jazyk		5	5	4	4
zeměpis		2	2	2	2
dějepis		2	2	2	2
počty a měř. rýsování		4	3	3	2
přírodopis		2/3	2/3	2	1
fyzika a chemie		3/2	3/2	2	2
polní hospodářství		—	—	1	—
krasopis		1	—	—	—
kreslení		3	3	2	2
zpěv		2	2	2	2
hra na housle		2	2	2	1
tělocvik		2	2	2	2
práce rukodělné		—	—	2	2
druhý zemský jazyk		3	3	3	2
Celkem		32	32	34	34

²⁷⁴ Věstník ministerstva I. 107, 177, 352 a 397; Naše doba XXVII. 49 sl.; článek Kepřtův v Pedagog. Rozhledech XXIX. 359; článek Havelkův ve Věstníku čes. profesorů XXVII.; část pedagog. 29; Buzek v uv. sp. 66 sl.

Na ústavech ženských není polního hospodářství, ani hry na housle, ani prací rukodělných, ale za to ženské ruční práce v I.—III. roce po 2 hod., takže celkový počet hodin je v I. a II. roce po 32, ve III. a IV. pouze po 31 týdně.

V podrobnostech bylo v pedagogice podrženo celkem staré rozdělení látky, ale zvláště zdůrazněny výklady ze speciální metodiky v posledním roce, konané buď příslušnými profesory odbornými neb učiteli praxe (cvičnými), dále i vyučovací pokusy v roce III. a IV.; češtině a dějepisu je určen nyní též úkol co na gymnasiu; v zeměpise zdůrazněn moment vlastivědný; v matematice rozšířena látka o logaritmy a základy trigonometrie a rovnice II. stupně; v přírodopise vytkten zvláště úkol hygieny; podrobně rozvržena látka kreslení, kde se měla pěstovati i kresba lidské postavy podle modelu, dále látka zpěvu, tělocviku a ručních prací.

Vzhledem k nestejnému předchozímu vzdělání kandidátů, jakož i vzhledem k okolnosti, že jsou na ústavech mnozí profesori, kteří sami nikdy nepůsobili jako učitelé na školách národních, jsou i výsledky nových osnov značně různé. Nelze při tom pominouti mlčením, že jsou vůbec látkou přeplněny²⁷⁵ (v dějepise na př. při stejné osnově jako v analogických ročnících středních škol je o 4—6 hodin méně!) a žactvo vůbec je přetíženo, třebaš cizím jazykům (i němčině) je věnována pozornost nedostatečná: je charakteristické, že všude zavedeno sice obligátní učení státnímu jazyku,²⁷⁶ ale že se mu na ústavech s jiným jazykem vyučovacím ukládá pouze úkol shodný s úkolem

²⁷⁵ Srv. články Jos. Jančaříka O studiu na učitelských ústavech v časop. Pedagogické Rozhledy 1927, 400 a Československý jazyk jako vyučovací na ústavech učitelských v časop. Střední škola VIII. 1927, 34 sl. — Že rozšíření látky učebné bude namnoze v praxi ilusorní, tvrdil již předem Fr. Pražák v posudku nových osnov v časop. Národní Listy 23. září 1919.

²⁷⁶ Věstník ministerstva V. 441.

nižší školy střední.²⁷⁷ Později vydána i nová osnova němčiny (pro ústavy s německým jazykem vyučovacím)²⁷⁸ i nauky o výchově dětí úchylných;²⁷⁹ dále nařízeno, aby se v II. ročníku všude podával soustavný výklad o ústavní listině republiky;²⁸⁰ upravena nově látka kreslení;²⁸¹ nařízeny také cviky ve čtení a užívání vojenských map.²⁸² Nově upraveny i zkoušky maturitní od r. 1927, takže se přibírá mezi předměty zkušební nyní němčina,²⁸³ resp. čeština, a písemné práce se ukládají z jazyka vyučovacího, pedagogiky i druhého jazyka. Nedílné vyučování nebylo u nás pro ústavy učitelské zavedeno pro veliký počet hodin.²⁸⁴ V městech, kde je jediný ústav učitelský, dovoluje se nyní zásadně koedukace;²⁸⁵ přijímací zkoušky se omezují na jazyk vyučovací a počty (mimo zjištění hudebního sluchu i tělesné způsobilosti, jakož i průkaz grafických prací, resp. ženských ručních prací). Prohlášeno konečně zásadně, že učitelé zkoušení pro školy měšťanské, hlásí-li se k doplňovací zkoušce maturitní na gymnasiu nebo reálce, mají býti osvobozeni od zkoušky ve všech předmětech, pro které mají aprobaci pro školy měšťanské (mimo deskriptivu).²⁸⁶

Mnohé z ústavů učitelských byly po převratě zestátněny a nepoměr mezi školami českými a německými zlepšen; taxy za zkoušky nově upra-

²⁷⁷ Tamže V. 449; podobně je tomu v němčině na ústavech českých.

²⁷⁸ Tamže V. 445.

²⁷⁹ Tamže V. 58.

²⁸⁰ Tamže 443.

²⁸¹ Tamže IX. 249.

²⁸² Tamže XI. 99.

²⁸³ Po převratě stala se sice i na ústavech moravských předmětem nepovinným (tamže I. 134), ale od r. 1925 zavádí se postupně (jako na středních školách) jako předmět povinný na ústavech, které ministerstvo školství výslovně určí (ib. V. 441).

²⁸⁴ Zákony školské seš. 12., str. 1029.

²⁸⁵ Věstník ministerstva IV. 309.

²⁸⁶ Tamže IV. 145.

veny, resp. zvýšeny od r. 1922.²⁸⁷ Pro veliký počet kandidátů nezaměstnaných byl dočasně počet nově přijímaných žáků omezován a teprv od roku 1929 stanoven zase měrou normální.²⁸⁸ Učební závazek ředitelů a profesorů pedagogií byl nově vymezen²⁸⁹ tak, že onen je povinen učit 10, titi 20, učitelé cviční a vedlejší 25 hodin týdně; řediteli uloženo bdíti i nad jednotným pedagogickým postupem i nad pokusy vyučovacími; upraveny i remuneratione za hodiny přespočetné.²⁹⁰

Konečně místo dosavadních ročních kursů pro vzdělání učitelek ručních prací zřizují se nyní dvouleté ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk, do nichž se přijímají dívky nejméně 17leté se vzděláním z úplné školy měšťanské neb nižší střední a dvou ročníků školy průmyslové;²⁹¹ externistky se vůbec nepřipouštějí.²⁹² Učební osnova obsahuje pedagogiku (v I. roce 3, v II. 4 hod. týdně), vyučovací jazyk (v obou ročnících po 2 hod.), počty (rovněž), občanskou nauku (v I. roce 2 hod.), zdravotnictví (tolikéž), sociální péči (v II. roce 2 hod.), nauku o tkaninách (v I. roce 2), tělesnou výchovu (v obou po 2 hod.), zpěv a hudbu (po 1 hod.), kreslení (v I. roce 5, v II. 4), výchovné práce (v II. roce 1 hod.), ženské ruční práce (v I. 2, v II. 10), nauku o vedení domácnosti (v I. 2) a vaření (v I. 4, v II. 6 hodin), celkem po 34 hod. týdně.

Statistická data o ústavech učitelských podávají spolu s ostatními školami zprávy statistického úřadu každý rok;²⁹³ vrátím se k nim na konec oddílu.

²⁸⁷ Tamže 100.

²⁸⁸ Věstník VII. 182, VIII. 103, IX. 171, X. 205 a XI. 121.

²⁸⁹ Zákony III. 3, str. 551.

²⁹⁰ Tamže 557.

²⁹¹ Věstník ministerstva I. 355 a XI. 261.

²⁹² Zákony školské seš. 13. str. 1405.

²⁹³ Mimo to občas i Ročenka republiky na př. VII. 84. Srv. i článek R. Neuhöfra Dívčí studium středoškolské v Československé republice ve Věstníku pedag. VI. 47.

§ 7. ŠKOLSTVÍ STŘEDNÍ

Jako v jiných zemích, tak i u nás největší počet návrhů reformních týče se školství středního jakožto spojovacího článku mezi školstvím obecným, u něhož potřeba reformy jeví se vždy spíše ve vnitřním obsahu a úpravě učení nežli ve změnách vnější organizace, celkem již ustálené, a mezi školou vysokou, jež je všude činitelem nejkonzervativnějším, opřeným o staleté tradice a zachovávacím proto nezměnné formy podání. V oboru středního školství má u nás hnutí reformní dokonce své počátky již v dobách Jungmannových, Voellových, Purkyňových a Kollárových a bylo živé zvláště již před válkou světovou, jak ostatně ukazují dějiny české pedagogiky²⁹⁴ a českého školství středního, jež vytvořilo mimo jiné i nový typ reálného gymnasia Křížkova i osnovu typu, zvaného podle svých původců typem Drtinovým a Wagnerovým.

Již za války objevují se jednotlivé články toho druhu, zvláště v Národních Listech a Národě. Tak Jos. Pithard²⁹⁵ chce po třech společných ročnících míti rozchod na gymnasium akademické a praktické a podobně na reálku akademickou a praktickou, takže by akademické větve byly přípravou pro studium vysokoškolské, praktické pro určitá povolání životní; Jan Šafránek²⁹⁶ odkazuje zvláště na anonymní článek v Národních Listech z 15. prosince 1915, mluvící o tom, že se

²⁹⁴ Viz příslušné oddíly v 3. svazku III. dílu mých Dějin pedagogiky. — Nejlepší přehled hnutí reformního u nás, bohužel opět kusý, podává elaborát pracovní komise při poradním sboru pro školskou reformu: Návrh zákona o střední škole 20 sl.; výtah je ve spise Čenkově Střední školství 169 sl., jiný v Ročence Dědictví Komenského V. 215 sl.; srv. také anonymní článek Před anketou o reformě školství v Nár. Listech 6. dubna 1929.

²⁹⁵ Několik poznámek k chystané reformě školní v Nár. Listech 30. května a 11. června 1916.

²⁹⁶ V článku Co bude s českou střední školou po válce? v témž časopise 16. března 1917.

reforma musí opíratí o historický vývoj i zkušenost a dbáti hlavně vojenského výcviku, zemských jazyků i věd přírodních, dále na zmíněné články Pithardtovy, na článek Lukavského v České Revui 1916 (Školské problémy vyvolané válkou), a nakonec i na některé články v Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien a v německém sborníku *N o r r e n b e r g o v ě*. Měli své porady o reformě reálek a technického studia tehdy již i čeští inženýři,²⁹⁷ zahájena také soukromá anketa reformní moravského lékaře *S v í t i l a* počátkem února 1917 v Národních Listech, jež dala podnět k velmi horlivé diskusi pro i contra;²⁹⁸ ozvaly se po první hlasy pro jednotnou školu²⁹⁹ a pro omezení klasických jazyků,³⁰⁰ v nichž se již tehdy viděla pravidelně největší překážka jednotné úpravy střední školy.

Hlavně však studie³⁰¹ profesora pražské techniky *M. Vaněčka* K reformě studia středoškolského (v České Revui 1914 a v samostatném otisku), později i jeho projev v časopise *Mladá generace* I. 106, který vytykal nedostatečnou přípravu realistů pro studium vysokoškolské, daly podnět k ustavení širší komise ze zástupců Ústředního spolku českých profesorů a spolku ředitelů středních škol, jež pak od října 1917 za předsednictví řed. *Vykoukala* v řadě schůzí se radila o všech otázkách úpravy příští střední školy.³⁰²

²⁹⁷ Věstník čes. profesorů XXIV. 116 a spisek *Fleischerův* v *Technická kultura* 1919.

²⁹⁸ Naše Doba XXIV. 696 a moje *Dějiny pedagogiky* III. 5. 250 sl.

²⁹⁹ Tak *Fr. Mašek* v *Národě* I. 562 navrhl pětiletou střední školu bez náboženství, tělocviku a cizích jazyků, ale za to s prohloubeným studiem mateřštiny a věd reálních, doplněných volnými kursy jazyků.

³⁰⁰ Tak *Ant. Kudrnovský* v *Národních Listech* 29. ledna 1918 navrhl, aby se latinou počínalo až v III. tř., řečtinou, resp. franštinou až v V. tř.

³⁰¹ Srv. referáty *Wagnerovy* v *Naší Nobě* XXV. 217 a 617.

³⁰² Srv. referáty otištěné ve *Věstníku čes. profesorů* XXV. Část pedag. 41 sl., *Komenský* 1918, 14, 7 a *Naše Doba* XXV.

Bylo uvažováno tehdy o tělesné výchově, ručních pracích, estetické výchově, činné škole, disciplinárním řádě atd., ale hlavně a především o úpravě společného základu bez latiny či s latinou, v čem se názory účastníků ankety lišily nejvíce; zvláště nedošly tehdy souhlasu většiny ani návrhy řed. *Šafránka*, který byl pro společný základ s volitelnou latinou od II. semestru I. třídy.³⁰³ Po první tehdy také profesori češtiny přihlásili se s požadavkem úplně shodným se současným úsilím německých filologů (o t. řeč. *Deutschkunde*), aby totiž středem všeho učení středoškolského byl jazyk mateřský, jak chtěli vlastně již *Čupr*, *Jungmann* i *Vocel*. Nakonec komise, která vlastně měla původně pracovatí návrhy pro *Videň*, ale která záhy jala se uvažovatí o škole speciálně české, nedovedla se ve své většině sjednotiti ani na žádném návrhu výsledním (při posledním hlasování byly pro návrh prof. *Drtiny* na společný dvouletý základ bez latiny jen 4 hlasy, pro čtyřletý bez latiny 27, ale proti němu 5 hlasů); přes to mají porady ty historický význam, ježto po první probírána tu reforma střední školy v celé své šíři a spletitosti.

Po převratě uspořádalo ministerstvo školství v letech 1919—1921 obsáhlou anketu písemnou na základě velmi podrobného dotazníku, vypracovaného tehdy prof. *Bydžovským*, zem. škol. inspektorem *Frantou* a mnou,³⁰⁴ a výsledky ankety té vydalo r. 1922 prací *Československého pedagogic-*

618. — Připomínám, že současně tehdy také němečtí profesori středoškolskí připravovali své návrhy (zvl. na sjezdě učitelském r. 1917), proti nimž námitky jsou v *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen* 1917, 1 sl.; středem reformního hnutí mezi Němci byl tehdy *Deutscher Verein für Mittelschulungestattung in Tetschen*.

³⁰³ Srv. *Věst. čes. profesorů* XXV. Část pedag. 92 a 155 sl.

³⁰⁴ Ježto dotazníku později opět byla vytykána přílišná podrobnost a přílišný počet otázek, konstatuji jen v zájmu věci, že můj vlastní návrh neměl otázek těch ani čtvrtinu, ale že počet jejich byl tak značně rozšířen jen zásluhou ostatních členů komise.

kého ústavu J. A. Komenského (státní nakladatelství v Praze). Bohužel, celá pracná akce neměla praktického výsledku, ježto anketa uspořádána byla příliš záhy, kdy ani odborníci sami nebyli ve svých názorech dostatečně ustáleni, podléhající příliš ještě prvním dojmům poválečným; nadto mimo okruh školský zájem jiných vrstev občanstva osvědčil se měrou velmi skrovnou (neodpověděla k dotazníku na př. ani jediná obchodní komora), takže výsledky byly přece jen kusé a jednostranné.

Ale již v poradách řečené komise profesorské a ještě více v odpovědích na dotazník ankety ostře proti sobě stanuly hlavně dva tábory, jeden vedený Jednotou českých matematiků a fyziků, druhý Jednotou českých filologů. První se vyslovoval pro střední školu pouze o šesti ročnících, z nichž čtyři by byly společně bez latiny, načež by se 5. a 6. třída dělila na větev humanitní a reální a závěrem by byla v 7. roce přípravek vysokoškolská o třech ročnících; s návrhem tím v podstatě souhlasil i Klub moderních filologů, který chtěl upravit vyučování cizím jazykům na této šestitřídní škole tak, že by se franštině učilo hned od I. tř., němčině neb angličtině od II., latině (jen ve větví humanitní) od V., konečně angličtině neb řeči slovanské od VI. tř.; souhlasil i Klub přírodovědecký, kdežto česká sekce Klubu moderních filologů přála si některých změn podstatných, hlavně jeden cizí jazyk od tř. II. a jeden slovanský již od III., při čemž by češtině dáno bylo dominující postavení ve všech třídách;³⁰⁵ konečně klub historický souhlasil sice se šestiletým rozsahem střední školy, ale společný základ bez latiny chtěl mít jen dvouletý a na to hned navrhoval rozchod na větev gymnasiální a reální; po VI. třídě byl by pak dvouletý kurs připravující k studiu na škole vysoké. Naproti tomu návrh Jednoty filologů (ostat-

³⁰⁵ Srv. článek V. Ertla Humanismus národní ve Věstníku čes. profesorů XXVI. 1918, část pedag. 1 a článek J. V. Klímy s tímž názvem tamže 176.

ně v detailech opětěně měněný stejně, jako návrh matematiků) chtěl s počátku latinu až od III. tř.³⁰⁶ ale v odpovědi své na dotazník ankety změnila tato skupina odborníků své názory a trvala na latině hned od tř. I. — Jiné korporace podávaly návrhy pouze omezené na určitý obor vědní:³⁰⁷ tak zeměpisci, filologové angličtí,³⁰⁸ sekce pro tělesnou výchovu, pro uměleckou výchovu, svaz kreslířů, profesori přírodopisu, kroměřížský odbor Ústředního spolku českých profesorů,³⁰⁹ čeští lékaři,³¹⁰ první sjezd ředitelů středních škol.³¹¹

Vedle toho se objevila nepřehledná řada návrhů jednotlivých odborníků, jichž všech nelze tu ani vypočítávati: tak Fr. Granáta³¹² (chtěl ředitele volené), Fr. Krejčího³¹³ (navrhoval jednotnou školu nižší), Jos. Ulehly³¹⁴ (byl rovněž pro jednotnou školu), J. K.³¹⁵ (vedle profesorů navrhoval vyslechnouti i jiné stavy), Benáka³¹⁶ (proti klasickým jazykům a pro praktické dovednosti), J. Roubala³¹⁷ (pro latinu od II. třídy), Vl. Lísty³¹⁸ (pro radikální obmezení práva a učení jazykům po skupinách), J. Šafránka,³¹⁹ Ant. Kolář³²⁰ (pro společný základ

³⁰⁶ Srv. článek Fr. Novotného Návrh klasických filologů pro reformu střední školy ib. 130.

³⁰⁷ Srv. v témž časopise XXVII. část pedag. 55—123.

³⁰⁸ Tamže 84 a znovu ve Střední škole VII. 1927, 244.

³⁰⁹ Věstník čes. profesorů XXVI. 251.

³¹⁰ Dle zprávy v Listech filologických 1920, 122 trvali na latině od I. a řečtině od III. tř. jakožto nejlepší přípravek studiu medicíny.

³¹¹ Po referátech Pithardtově a Kameníčkově domáhal se řešení pokusného a neukvapeného.

³¹² Národ 1918, 571.

³¹³ Věstník ústř. spolku učitelstva V. 167.

³¹⁴ Komenský 46, 6, 7.

³¹⁵ Akademie 1919, 395.

³¹⁶ Tamže 400.

³¹⁷ Národní Listy 15. ledna 1922.

³¹⁸ Tamže 17. srpna 1922.

³¹⁹ Opětěně, zvl. v Osvětě 1921, 321 a v Nár. Listech 17. září, 1., 3. a 4. října 1924 v článku Poznámky k návrhu středoškolské reformy o vyučování jazykovém.

³²⁰ Věstník čes. profesorů XXVI. 54.

čtyrletý s němčinou od I., franštinou od II. a latinou od III.), Ed. Plevy³²¹ (pro reformu podle návrhu matematiků), V. Příhody³²² (pro osobitou úpravu každé školy a proti šablonovitému rázu všech, dále pro společný pětilletý základ s dalším jednoročním kursem praktickým neb dvouletou přípravkou pro školy vysoké), B. Pospíšila³²³ (pro čtyřletou školu lidovou od 10.—14. roku a tříletou střední podle systému elektivního), J. Maček³²⁴ (modifikuje návrh matematiků), Čeňka a Hájka³²⁵ (pro čtyřletý společný základ s latinou od I. tř. a tři větve společný základ s latinou od I. tř. a tři větve vyšší), V. Kubelky³²⁶ (pro tříletý společný základ s němčinou od I. tř.), některých profesorů vysokoškolských^{326a} atd. Nejradikálnější byly rozhodně návrhy profesora pražské techniky Jedličky,³²⁷ jež po škole obecné a „občanské“, společně všem do 15 let, chtěl akademie jednak na úrovni středoškolské, jednak vědecké o 22 ústavech,³²⁸ své návrhy měli ovšem i profesori němectí, zvl. Wejde³²⁹ a Pöcksteiner.³³⁰

V samém ministerstvě školství nebylo rozhodně jednotného názoru na reformu střední ško-

³²¹ Tamže XXVII. 154.

³²² Národ IV. 1920, 72.

³²³ Pedagogické Rozhledy XXIX. 161.

³²⁴ Klasifikace věd a reforma našich středních škol 1921.

³²⁵ K reformě střední školy 1922.

³²⁶ Střední škola II. 69.

^{326a} Věstník I. říšského sjezdu československých učitelů vysokých škol 94 sl. (Horáček), 182 (Jedlička), 197 (Bydžovský) a j.

³²⁷ Ve spisech: Návrh na organizaci vědění a vyučování 1919 a 1921, Návrhy na reformu školství 1922, Návrh na jednotnou školu střední 1925.

³²⁸ S ním polemisovali zvl. Fr. Mareš v Akademii XXVI. 18, Kettner v Nár. Listech 21. května 1922, Vavřínek tamže 4. června 1922, Šafránek ve Střední škole 1922, 175, Bydžovský v. 1. seš. V. roč. Naši vědy: souhlas vyslovila Čermáková v Časopise učitelek XXIX. 209.

³²⁹ Srv. Střední škola I. 159.

³³⁰ Srv. Věstník čes. profesorů XXVII. 517.

ly a od počátku zápasil i tam proud konservativní, jenž chtěl jen pozvolný vývoj, hlavně po stránce vnitřní, se stoupenci reformy více méně radikální; záleželo pak na samém ministru, kam se přiklonil a zdali vůbec něco podnikne v otázce stále nerozřešené. Za ministra Šusty byla v červnu 1921 velmi důkladná debata v poradním sboru středoškolském, kde jsem přednesl úvodní referát a předložil poradě k rozhodnutí hlavně otázky po vysokoškolských přípravkách, učení latině na společném základě střední školy a poměru jejím ke škole měšťanské;³³¹ ani tehdy nebylo docíleno shody aspoň v těchto zásadních otázkách. Teprv ministr Bechyně, sám stoupenec řešení radikálního, pověřil r. 1923 min. radu F. Maška vypracováním návrhu, jež pak vyšel jako příloha 4. sešitu Věstníku ministerstva školství téhož roku. Mašek navrhoval tříletou povinnou školu občanskou a s ní paralelně tříletou střední nižší tak, že počátkem roku bylo by lze beze zkoušky přecházeti ze školy občanské na střední a naopak, a vyšší střední školu čtyřletou, rozdělenou na dva typy: A s povinnými dvěma jazyky cizími a B s jediným jazykem cizím, ale zato s větším studiem deskriptivy a kreslení. Absolventi této čtyřleté školy vyšší, kteří by chtěli vstoupiti na školu vysokou, měli ještě studovati v třídě V., kde by byli vedeni k samostatné práci a jež by se dělila na různé skupiny (klasickou, moderní, přírodovědeckou, matematickou a pedagogickou). Návrh Maškův, napodobený podle vzoru německých Aufbauschulen a tehdejší úpravy polské, způsobil u nás nebyvalý rozruch³³² a byl většinou kritiky

³³¹ Věstník ministerstva III. část inf., 101 sl.

³³² O návrhu Maškově psali tehdy zvláště: Vetter (ve Věstníku čsl. profesorů. XXX. 275), Čeněk (tamže 277), Hendrich (tamže 280), Kubelka (tamže 285), Šafránek (tamže 284), Masný (tamže 286), Vodehnal (505), srv. i 310, 312, 316 a 329; dále Český Učitel XXVI. 547, Střední škola 1925, 145 (Kubelka), 149 (Jos. Novák) a 171 (Mačhat), Věstník mor. učitelstva XX. 282 (Roupec), 340, Naše

zamítán někdy až příkře, přes to, že měl některé rysy dobré; největší jeho vadou byla ovšem nepracovitost a příliš schematický i široký rámec návrhu, dále nedostatečný zřetel ke skutečnému vývoji dítěte a jeho zdraví; zvláště jeho požadavek 35—36 hodin týdně byl rozhodně přílišný.³³³

Po zamítnutí návrhu Maškova, jenž po čase zapadl vůbec a nadobro, byla ustavena v ministerství školství reformní komise za předsednictví prof. Bydžovského, jež se jala řešiti otázku od začátku i zásadně a koncem r. 1924 podala k posouzení odborníkům nový návrh reformy střední školy jako školy studijní (výběrové). Podle návrhu toho³³⁴ měla míti střední škola normálního typu čtyřletý jednotný základ, dvě větve (gymnasiajní a reální) od V.—VII. a tři oddělení třídy VIII. (duchovědné, přírodovědné a matematické); v I. tř. se mělo učit jazyku národní menšiny, resp. státnímu, od III. tř. franštině neb angličtině, od V. latině a od VII. jednomu jazyku slovanskému; vedle normálního typu projektovány byly jako zvláštní typy střední školy škola klasická s latinou od II. a řečtinou od V. tř. (mimo onen jazyk menšinový, resp. státní a mimo franštinu neb angličtinu), a škola slovanská se zvláštní péčí o studium jazyků slovanských (jednoho od V., dru-

hého od VII. tř.). Mezi povinnými předměty všech typů se objevuje občanská nauka, hygiena, ruční práce, zpěv, ve vyšších třídách i národní hospodářství; počet hodin týdenních měl býti nejvýš 28, počet žáků ve třídě nejvýš 40.

Také tento návrh byl hojně komentován a posuzován;³³⁵ právem mu bylo vytýkáno, že by dosavadní pestrost typů zvýšil až v roztržitost a že by mnohé jeho detaily zůstaly aspoň prozatím jen na papíře; také pozdní počátek latiny v normálním typu narážel na prudký odpor stejně jako alternativa franštiny a angličtiny, nestejně zatížení obou větví vyšších a přílišná liberálnost pro přestup na školu vysokou, nejasnost stanoviska k dívčímu vzdělání, zbytečné tříštění v třídě VIII., nedostatek podrobnějších osnov i rozvrhu hodin mezi předměty, konečně i přílišná volnost některých speciálních ustanovení a zas přílišná pravomoc ministerstva v stanovení typu školy a rozdělení hodin.

Ani tomuto návrhu nedostalo se zkrátka na konec lepšího osudu než měl návrh Maškův, a otázka reformy středoškolské usnula zase až do roku 1929, kdy ministr Štefánek svolal novou anketu, v níž mimo otázky týkající se výslovně školy obecné a měšťanské, byly i otázky o střed-

³³³ Srv. zvláště článek Magierův v časop. Rocznik pedagogiczny III. 126. Velemínského v časop. Przegląd pedagogiczny 1928, 563. Bydžovského ve Věstníku pedagog. 1928, 281. Čeňkův ve Střední škole 1925, 173 a Naší Době XXXVI. 44. Komárkův ve škole měšťanské XXVII. 134. Šmokův ve Věstníku čes. profesorů XXXII, 189. Čížkův ve Věstníku pedagog. III. 81. Pithardtův (tamže 86), Sulův (tamže 89), E. Č. v časop. Nové Čechy VIII. 62, projevy filosofické fakulty v Brně v Lid. Novinách 5. dubna 1925 a v Bratislavě tamže 4. dubna, Ústředního spolku čes. profesorů Věstník prof. XXXII. 205, 211 sl., Freie Schulzeitung 1925, 256, anketu Nových Čech roč. VIII. čís. 8, články Šimkův, Stejskalův a Novákových v Střední škole V. 201 sl., projev České Obce učit. V. 246, stanovisko Klubu mod. filologů v Časopise pro mod. fil. XI. příl. 47, projev něm. profesorů a j. ve Věstníku pedagog. III. 178 sl. atd.

Doba XXX. 497 (řada námitek), Freie Schulzeitung 323 (prohlášení německého ústř. spolku), Časopis Obce učit. III. 303, Venku 1. června 1925 (Srdínko), Národní Listy 12. června 1925 („u nás má býti dolejšek střední školy řídká kašička, její vršek pak překořeněná polévka“), Ústřední spolek učitelů vysokoškolských (prohlášení v denních listech 27. června 1923), Dílna lidskosti V. 129 (Pražák), Časopis učitelů škol mateřských XXX. 1923, 4, Česká Revue 1923, 218 (Hendrich), 226 (dobrozdání filosof. fakulty pražské), 332 (K a p r a s), 363 (dobrozdání právnické fakulty), Věstník Pedag. ústavu I. 81 atd. atd. — Mašek sám odpověděl zvlášť na články Š a f r á n k o v y v Nár. Listech 7. prosince 1924, tedy již post festum.

³³⁴ Srv. Č e n ě k v uv. sp. 172 a Ročenka Dědictví Komenského V. 223.

³³⁵ Návrh zákona o střední škole (bez r.)

ní škole: má-li měšťanská škola býti náhradou nižší střední; má-li se upravit přechod z měšťanské školy do střední; má-li se vedle normálního typu středoškolského zřizovati ještě typ zkrácený (asi pětiletý), který by navazoval na školu měšťanskou; má-li býti zachován dosavadní dvojitý základ středoškolských typů, gymnasiijní a reální tak, že by se gymnasiijní typ dělil pak ve vyšších třídách na gymnasium klasické a reálné, a reální typ podobně na reálku a reformní reálné gymnasium či má-li býti společný základ čtyřletý a tři pobočné větve vyšší; lze-li latinu na společném základě nahraditi jazyky živými; konečně má-li býti podržena maturita. Průběh ankety, při níž se opět mnoho a mnoho mluvilo k programu i mimo něj, ale vůbec nehlasovalo, vyzněl celkem pro dosavadní stav věcí a proti všem radikálním změnám dalším.³³⁶

Vedle této akce úřední nepřestal i mimoúřední ruch reformní a objevily se další návrhy a příspěvky k otázce nové úpravy střední školy, zvláště Em. Čapka,³³⁷ Návrata,³³⁸ Ústředního spolku českosl. profesorů,³³⁹ Vodehnala,³⁴⁰ Bílka,³⁴¹ No-

³³⁶ Úplné znění přinesla publikace: Anketa ministerstva školství a národní osvěty o školské reformě, konaná ve dnech 8. až 12. dubna 1929. Větší, menší rozbor ankety přinesly zvláště tyto časopisy: Národní škola slovenská 1929, 195; Věstník čes. profesorů 1928-9, 227, Naše Doba 1928-9, 490, Naša škola 1929, příl. k čís. 5., Věstník pedagogický 1929, 149, Tvořivá škola IV. 203, Střední škola IX. 193 sl. (referáty Šmokův, Červenkův a Novotného), Pedagogické Rozhledy 1929, 274 (zpráva Příhodova) a 1930, 6 (velmi podrobný rozbor Příhodův).

³³⁷ Nové Čechy X. 5 (přehled ankety Masarykovy akademie práce); Oč běží při chystané reformě střední školy? 1929 a zvláště v obsáhlém spise: Reforma střední školy v ČSR 1929, navazujícím na návrhy komise Bydžovského. Srv. i jeho publikaci: 100 hlasů o střední škole 1930.

³³⁸ Pedagogické Rozhledy 1927, 51.

³³⁹ Věstník českosl. profesorů roč. 37, str. 65.

³⁴⁰ Střední škola VII. 225.

³⁴¹ Střední škola VII. 235.

váka,³⁴² Vl. Úlehly,³⁴³ Hronce,³⁴⁴ Pithardta;³⁴⁵ některé hlasy jiné týkají se speciálně lyceí a dívčího školství vůbec (tak Vaňurův),³⁴⁶ nehledíc k starším projevům, jež byly vyvolány zrušením lyceí.³⁴⁷ Nejpropracovanější a nejpromyšlenější až do detailů jsou návrhy reformní komise, jež se ustavila řízením doc. V. Příhody při Škole vysokých studií pedagogických v Praze a jež řešiti chce reformu střední školy spolu s měšťanskou, a to utvořením jednotné školy devítileté (od 6 do 15), a to tak, že po pětileté škole obecné (škole I. stupně) nastoupila by všeobecně povinná, koedukační, čtyřletá škola II. stupně (Komenium) s větší technickou (analogickou asi nynější měšťanské škole) a humanitní (s oddělením klasickým a moderním); metody i učivo samo byly by přizpůsobeny individualitě žáků, a to t. řeč. elektivním systémem (volitelností předmětů po vzoru amerických high schools) vedle základních předmětů, všem povinných; vyučovací doba byla by rozdělena na semestry, aby propadající žák neztratil celý rok a mohl postoupiti aspoň v ostatních předmětech; dovršením Komenia byla by jednotná škola III. stupně, rovněž čtyřletá, jež by zahrnovala v sobě všechny dnešní typy vyšší školy střední, ale i vyšší školy průmyslové a obchodní; konečně jako IV. stupeň by nastoupila jednotná škola vysoká, zahrnující v sobě universitu i techniku.

Návrhy ty došly sice ve veřejnosti i odborných kruzích značné pozornosti,³⁴⁸ ale minister-

³⁴² Střední škola VIII. 156 a IX. 97.

³⁴³ Školské reformy 1929, 194.

³⁴⁴ Věstník pedagogický VII. 109.

³⁴⁵ Střední škola 1928 VIII. 221 a Věstník pedagog. 1928, 176.

³⁴⁶ Potřeba praktické dívčí školy střední v časop. Věstník pedagog. 1929, 4.

³⁴⁷ Srv. zvl. článek Klímův v Naší Době XXIX. 203, projev profesorů ve Věstníku prof. roč. 29, str. 153 a referát Vaňurův v Střední škole II. 58.

³⁴⁸ Srv. o nich zvláště tyto články: V. Příhoda Jednotná škola v časop. Školské reformy X. 1 a Naše škola 1929,

stvo po delších úvahách povolilo jen, jak již bylo vyloženo, pokusy s diferencovanou školou měšťanskou v roce 1929—30 a teprve po výměně ministrů školství (Dérera místo Štefánka) obnovilo v březnu 1930 studijní komisi při ministerstvě školství, jejíž sekce středoškolská³⁴⁹ za předsednictví prof. B y d ž o v s k é h o má zkoumati i činiti návrhy na novou úpravu naší školy střední.

*

Celkem není pochyby, že také naše střední škola, postavená stále ještě v podstatě své na základech rakouských, nevyhovuje požadavkům nové doby a změněným poměrům státním i politickým a potřebuje naléhavě nové úpravy; potřebí si všimnouti jen hrozivého faktu, jak stoupal v posledních desetiletích počet hodin učebných přidáváním nových a nových disciplin, jak roste rapidně obsah učebnic a tím denní příprava žáků, a uznáme, že nebezpečnoství přetížení žactva bylo a je vždy v tomto odvětví školy více než patr-

3; dále polemiky a projevy souhlasné: Škola měšťanská XXXI. 104, Školské reformy X. 56, 179 (H o r á k) a 196 (P ř í h o d o v a odpověď), Časopis Obce učitelské IX. 7 a 125, Komenský roč. 56, str. 289 (M. V í t k o v á), Český Učitel XXXII. 611, Věstník čes. profesorů 36, 265; Věstník pedagogický VII. 163 a 123; Naše Doba XXXVI. 362 a 451, M. K o s t ý ř o v á Jednotná škola 1929, 37 (v příloze Zbyspísu Obce učít. 1929), Literární oznamovatel stát. nakladatelství 1929, 1 (S t e j s k a l). Jar. H a l b h u b e r Reforma čsl. školy a náboženská výuka čsl. církve v Náboženské revui čsl. církve I. 26 sl. a j. Připomínám, že se ze zbytečné konkurence proti reformní komisi při ŠVSP vytvořil také reformní sbor pro nár. školství ve Velké Praze, jenž vydal rovněž Rámcový návrh úpravy pražského školství 1929; srv. článek Pražský pokus o reformu školství v Nár. Listech 17. července 1929, podle něhož se na konec oba sbory sjednotily a rozdělily si úkoly a působnost.

³⁴⁹ Složení její viz na př. v Českém Učiteli XXXIII. 521.

né.³⁵⁰ Bohužel se také u nás stále a stále přeceňuje vnější stránka reformy, t. j. rozvržení na typy, a v těch zase rozvržení hodin na jednotlivé třídy a předměty, kdežto vnitřní struktura školy se změnila dosud velmi málo.³⁵¹ A protože ony vnější úpravy vyžadují přece jen mnoho času a jsou předmětem opětých úvah a sporů, pochopíme, že tak radikální reformátor školy, jako je vídeňský spolupracovník Glöcklův H a n s F i s c h l, opětně vytkl našim snahám reformním přílišnou zdlouhavost a odklon od demokratických ideálů.³⁵²

A tak pro samé úvahy o nové úpravě rozvrhu předmětů a hodin nevidí se vážné nedostatky vnitřní, zastaralost metod, závady hygienické, nedostatečnost mnohých budov školních, mezery učebných pomůcek a knihoven, po léta trvajících a ještě ne úplně zažehnaná nouze o zkoušené a zkoušené profesory.³⁵³ Konečně nesmí se zapomínati, že do otázek reformních značně zasahá i okolnost, že z příčin hospodářských a sociálních mění se nápadně obliba (a tedy i počet) jednotlivých typů školních: nejen že po převratě řada klasických gymnasií změnila se v reálná,³⁵⁴ ale také realky,

³⁵⁰ Srv. článek Jos. Kozlovského Přetížení žactva na středních školách ve Věstníku českosl. profesorů roč. 34, str. 160; srv. i článek V ž k. v Naší Době XXIX. 247.

³⁵¹ Srv. článek Č i ž k ů v Co se změnilo? ve Věstníku čes. prof. 33, 177.

³⁵² Srv. jeho článek Schulreform in Tschechoslowakei v časop. Schulreform 1925, 18, dále jeho článek Ein Kampf um das Recht auf Bildung v souborném spise Zehn Jahre Schulreform in Oesterreich 1929, 67 a konečně jeho spis Wesen und Werden der Schulreform in Oesterreich 1929, 6.

³⁵³ O nedostatcích budov viz data a fakta ve Věstníku čsl. profesorů roč. 32 str. 113 a ve Věstníku pedagogickém III. 62, o nedostatcích hygienických viz Střední školu IV. 338.

³⁵⁴ Podle spisu N e u h ö f r o v a Střední školství v prvých deseti letech Československé republiky 1928, 54 sl. stalo se tak na 41 ústavech českých, 15 německých, 6 maďarských a 3 rusínských, mimo to dvě gymnasia na Slovensku se změnila v reformní reálná.

kdysi tak oblíbené, postihl v poslední době překvapující pokles žactva, takže se mluví přímo o její krizi a neodkladné potřebě rozšíření reálék o osmý ročník.³⁵⁵

Sama správa vyučovací vedla si tu dosud rozhodně konservativně, neboť ankety, jež čas od času svolávala spíše ut aliquid fieri videatur než z nezbytné potřeby, neměly celkem valného významu a zmíněné celkové návrhy, vypracované Maškem a Bydžovským, nedostaly se vůbec k projednávání parlamentnímu. Místo toho nové ministerstvo školství a národní osvěty rozhodlo se r. 1919 „pro dobu přechodnou než bude možno přikročiti ke konečné zákoněné úpravě středního školství, vykonati v organisaci tohoto školství v mezích dosavadních zákonů změny, jimiž by bylo vyhověno aspoň některým naléhavým požadavkům, jež nová doba klade na střední školy“.³⁵⁶ Zvláště mělo býti čeleno tomu, že z obecné školy vycházejí žáci, vlivem okolností válečných zanedbaní; dále měla býti větší péče věnována jazyku mateřskému, poskytnuta příležitost k rozmanitějším studiím jazyků jiných, zvýšeno přírodovědecké vzdělání gymnasistů (naopak realistům mělo se dostati také průpravy filosofické); také některé drobné nedostatky dosavadních osnov měly býti novou úpravou odstraněny, jakož i vyrovnány neodůvodněné rozdíly jednotlivých typů, konečně měl býti splněn požadavek obecný: přiblížiti školy střední duchu doby. Podle těchto zásad zavedena pak pro gymnasia na dobu přechodnou tato úprava:

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—	8
jazyk vyučov.	5	4	3	3	3	4	3	4	29
" latin.	6	6	6	6	5	6	5	5	45
" řecký	—	—	5	4	5	5	4	5	28
dějepis	—	2	2	2	4	3	3	4	20
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	4	11 ³⁵⁷
matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
přírodopis	2	2	—	} 2	2	2	—	—	6
chemie	—	—	—		2	2	2	2	12
fysika	—	—	2	2	—	—	4	4	12
filosof. proped.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—	10
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
jaz. živý (cizí)	3	4	3	3	3	3	3	2	24
Celkem	50	30	32	52	31	31	32	32	250

Proti předchozí osnově, přejaté z Rakouska, ubylo náboženství 8 hodin, latině 2 hod. a druhému jinému jazyku 2, resp. 3 hodiny; zato jazyku vyučovacím přídány 3 hodiny, zeměpisu 1 (resp. 4) hod., matematice 1 hodina, přírodním vědám 3 hod.; nově zavedena chemie jako samostatný předmět. Bylo dále dovoleno, aby po návrhu učitele jazyka vyučovacím mohl sbor učitelů počet hodin latiny v I. tř. zvýšiti o 1 hodinu na újmu češtiny; druhým jazykem jiným, a to nepovinným, měl býti odtud zpravidla druhý zemský jazyk, ale nečinilo se námitek, aby vedle něho neb místo něho byl zaveden i jiný jazyk západoevropský neb slovanský od tř. I. neb V., přihlásil-li se do něho dostatečný počet žáků a bude-li na ústavě vhodný učitel.

Účast na náboženství prohlašuje se od VI. tř. za nezávaznou pro všechny konfese; později stanoveno, že toto neobligátní učení náboženství má se díti po 2 hod. týdně, když se přihlásí do oddělení nejméně 20 žáků; postupná oddělení smějí býti

³⁵⁷ Pozdějším ustanovením z r. 1921 bylo zeměpisu od V. do VII. tř. přídáno po 1 hod., a to v V. na újmu dějepisu, jenž má tedy jen 3 hod., a v VII. na újmu němčiny, kdežto v VI. se hodina prostě přidala a celkový počet hodin týdně zvýšil se tak na 32 (ib III. 393).

³⁵⁵ Srv. články Neuhöfrov y Krise našich reálék v časop. Česká Revue XXI. 8 sl., podle nichž na př. do I. tř. reálky v Jevíčku se přihlásilo r. 1921-2 žáků 72, ale r. 1927-8 jen 11, podobně v Kostelci n. Orli. 70 a 11, na Kladně 191 a 41, v Nymburce 171 a 42 atd. Srv. i téhož spis Deset úvah o středním školství 1930, 9 sl.

³⁵⁶ Věstník ministerstva školství I. 136.

nejvýše dvě.³⁵⁸ Dovolují se dále pokusy i s jinými změnami: praktickými cvičeními přírodopisnými, vyučováním cizím jazykům po odděleních o malém počtu žáků, zaváděním jiných disciplin filosofických, učením laické morálce po vzoru francouzském, ručními pracemi, prohloubením výchovy tělesné. Nově vytčen úkol jazyka vyučovacího, k čemuž připojena i slovenština; jinak formulován cíl učení latině, kde zdůrazněn více moment kulturní a nově upraven kanon klasiků (v IV. tř. v posledním období II. sem. má se čísti Ovidius, v V. v I. pololetí jen Ovidius, v II. vedle Livia může býti ještě četba Ovidia, v VII. čtou se lyrikové; v řečtině v 2. běhu V. tř. může se upustiti od četby Anabase, v VI. 1. pololetí věnuje se četbě Iliady, v VII. 1. pololetí Odysseie.) V dějepise byly ovšem zdůrazněny dějiny československé a znalost občanské nauky, při čemž látka nově rozvržena po třídách, později stanoveno, že se má počítati vlastivědou, stejně jako v zeměpise se má vycházeti od vlastních poznatků žakovských a věnovati zvláštní zřetel našemu státu, jakož i jeho poměru k ostatním státům.³⁵⁹ Občanské nauce mělo se odtud učit jednak příležitostně při všech předmětech, jednak soustavně v IV. a VIII. tř. v souvislosti se zeměpisem a dějepisem Československé republiky; menší změny osnov staly se i v matematice; zato podstatně v přírodopise, kde byl odtud stanoven tento pořad: v IV. tř. mineralogie, v V. (celý rok) botanika, v VI. (po celý rok) zoologie v pořádku vzestupném, v VII. 1. sem. somatologie, 2. mineralogie, v VIII. geologie. Osnova chemie přizpůsobena osnově gymnasií reálných; látka fyziky nově rozdělena; pořad filosofických disciplin obrácen, při čemž v logice mají se vypustiti některé partie zastaralé (zvl. syllogismus) a zato větší péče věnovati klasifikaci

věd a názvosloví filosofickému; němčině stanoví se úkol po výtce praktický.³⁶⁰

Podobně byly na reálkách v duchu týchž zásad provedeny některé změny a stanoveny tyto osnovy od šk. roku 1919-20:

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	1	—	—	8
jazyk vyučov.	6	4	4	3	4	3	4	28
franština	—	4	4	4	4	3	3	22
dějepis	2	2	2	3	3	2	3	17
zeměpis	2	2	2	2	1	1	—	10 ³⁶¹
fyzika	—	—	3	2	—	4	4	13
matematika	4	3	3	4	4	4	5	27
přírodopis	2	2	—	3	3	3	—	9
chemie	—	—	—		2	3	3	3
desk. geom.	—	2	2	3	3	3	3 (2)	16 (15)
propedeutika	—	—	—	—	—	—	—	2
kreslení	4	4	4	3	3	2	3	23
psaní	1	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	14
2. jaz. živý	4	4	3	3	3	3	2 (3)	22 (23)
Celkem	29	31	31	33	33	33	34	224

Proti dosavadní osnově největší změny byly v náboženství (ubylo 5 hodin) a v češtině (přibyly 3); druhým jazykem živým měla býti také na reálce pravidelně němčina (na něm. ústavech čeština neb angličtina); pro Slezsko stanoven druhý zemský jazyk povinně pro tř. I.—IV., načež byla možná alternativa mezi ní a franštinou neb angličtinou podle zákona z r. 1914.³⁶² V jednotlivých předmětech osnova co nejvíce uvedena v souhlas s osnovou gymnasiijní; menší změny provedeny zvlášť v češtině, franštině a matematice. Nově zavedena jako samostatný předmět filosofická

³⁶⁰ Rozumí se, že bylo nutno pro první dvě léta stanoviti ještě přechodná ustanovení, kterých tuto neuvádíme, ježto byla jen dočasná.

³⁶¹ Od šk. r. 1921-2 přiřčeno zeměpisu v V. a VI. tř. po 2 hod. a zvýšen tak počet hodin týdně na 34 (Věstník III. 393); počátek látky zeměpisné upraven jako na gymnasiu (ib. IV. 343).

³⁶² Věstník I. 179.

³⁵⁸ Tamže I. 308 a 352.

³⁵⁹ Tamže IV. 343 sl.

propedeutika, ale jen do třídy VII. s omezeným rozsahem učiva.

Reálná gymnasia A obdržela od šk. r. 1919-20 až na další tuto normální osnovu:

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—	8
jazyk vyučov.	5	4	3	3	3	4	3	4	29
„ latin.	6	6	6	6	5	6	4	6	45
„ franc. (angl.)	—	—	4	4	5	4	3	3	25
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	1	20
dějepis	—	2	2	2	4	3	3	4	11 ³⁶³
matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
deskrip. geom.	—	—	—	—	—	2	2	1	5
přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2	12
chemie	—	—	—	2	2	2	—	—	6
fysika	—	—	2	2	—	—	4	4	12
filosof. proped.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—	10
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
druhý jaz. živý	5	4	3	3	3	3	3	2	24
Celkem	50	50	51	52	51	52	52	52	250

Proti předchozí osnově ubylo náboženství 8 hodin, za to přidány jazyku vyučovacímu 3 hod., franštině 2 (na něm. ústavech jen 1 hod.), dějepisu 2, matematice 1, deskriptivě, jež posunuta o třídu výš, 1 hod., chemii, posunutá naopak o třídu níž, 2 hod., propedeutice 1, němčině 2. V podrobnostech je osnova všude skoro táž, co na gymnasiu, od něhož se tedy koneckonců odlišilo reálné gymnasium jen tím, že 28 hodin řečtiny rozděleno na 23 hodin franštiny + 5 hodin deskriptivy a tím de facto upravena cesta ke konečnému splnutí v jediný typ s bifurkací od III. tř. v jednom, resp. dvou předmětech.

³⁶³ Od šk. r. 1921-2 naměřeny v V. zeměpisu 2 hod., dějepisu 3, latině 6, celkem 52, v VI. zeměpisu 2, latině 5 při počtu celkovém nezměněném, v VII. zeměpisu 2, němčině 2 hod. při celkovém počtu rovněž nezměněném; počátek látky v dějepise a zeměpise upraven stejně jako na gymnasiu (Věstník IV. 343).

Osnova reformního gymnasia (typ B) upravena ve vyšších třídách zatím takto:

	Tř. V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	1	—	—	—	1
jazyk vyučovací	3	3	4	3	13
„ latinský	7	8	8	7	30
„ francouzský	3	3	3	3	12
dějepis	2	3	3	3	3 ³⁶⁴
zeměpis	1	1	1	1	11
matematika	3	3	3	2	11
přírodopis	2	2	2	2	8
chemie	2	2	—	—	4
fysika	—	—	3	4	7
filosofická propedeutika	—	—	—	3	3
deskriptiva	—	—	2	2	4
kreslení	2	2	—	—	4
tělocvik	2	2	2	2	8
druhý živý jazyk	3	3	2	2	10
Celkem	31	32	33	33	129

Proti předchozímu stavu utrpělo největší ztrátu opět náboženství (ztenčeno o 6 hodin); nově zavedeny chemie a deskriptiva; jinak osnova zase změněna v soulase s gymnasiem, resp. reálným gymnasiem, toliko v latině stanoveno ovšem jiné rozvržení klasiků (pro VI. předepsáni Caesar a Ovidius, pro VII. Sallustius, Livius, Cicero a Vergilius, pro VIII. Cicero, Tacitus, lyrikové a Horác). Nová správa vyučovací měla s počátku právě v tomto typu obzvláštní zálibu a zřizovala jej zvláště v městech národnostně smíšených, na př. v Duchcově, Mostě, Jihlavě, Liberci, Znojmu a j.³⁶⁵ Řed. Ant. Kudrnovský dokonce teh-

³⁶⁴ Od škol. r. 1921-2 přidáno zeměpisu v V. a VI. po 1 hod. (v VI. se tak stalo na újmu němčiny, v V. přibyla tato hodina, takže celkový počet stoupl na 32).

³⁶⁵ Bohužel, jak ukázal řed. Jar. Kubišta v článku Nové české školy střední na severu Čech a jejich bída v časop. Nár. Politika 30. dubna 1922, trpěly právě tyto nové ústavy nedostatkem vhodných místností a bytů; tak ústav v Čes. Lípě umístěn v německé obecné škole (třída o 5,8×7 m rozlohy určena pro 32 žáků!) a sborovna, ředitelna i kabinet měly jedinou místnost; nově jmenovaný profesor kreslení vůbec nastoupil, o druhé místo profesorské nikdo nezádal; drahotní poměry tamější o 30 proc. byly prý horší než v Praze atd.

dy³⁶⁶ pokládal za obzvláštní přednost toho typu jeho demokratičnost, ježto prý umožňuje žákům reálek, lyceí a měšťanských škol doplniti si vzdělání v latině a otvírá jim tak cestu na universitu; ve skutečnosti bylo reformní reálné gymnasium vždy de facto jen výpomocí z nouze, kde nebylo lze otevřítí gymnasium i reálku; ku podivu zřízeno i v Praze (Bubenči), kde by bylo na místě spíše reálné gymnasium A.

Na typu t. řeč. děčínském obdržel od šk. r. 1921-22 zeměpis v V. 2 hod. (dějepis 3), dále v VI. a VII. po 2 hod.,³⁶⁷ jinak osnova nezměněna zvláště. Zato ovšem dostalo se nové osnovy pro přechodnou dobu lyceím, a to s českým jazykem vyučovacím v této úpravě:³⁶⁸

	Tř. I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Celkem
Náboženství	2	2	2	1	—	—	7
jazyk český	5	5	5	4	5	5	29
„ francouzský	—	—	5	4	5	5	16
dějepis	2	2	2	3	2	3	14
zeměpis	2	2	2	2	2	1	11
matematika	4	3	3	3	3	3	19
přírodopis	2	2	—	} 3	2	2	8
chemie	—	—	—		2	2	
fysika	—	—	2	2	2	2	8
vychovatelství	—	—	—	—	—	2	2
kreslení a rýsování	3	4	2	2	2	2	15
krasopis }	1	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	12
jazyk německý	4	4	3	3	3	3	20
Celkem	27	26	28	29	29	30	169

Na lyceích německých určeno jazyku vyučovacím ve všech třídách po 4 (celkem tedy 24), franštině v I.—III. tř. po 4, v IV. a V. po 3, v VI. 2 hod. (celkem 20), angličtině v IV. 4, v V.—VI. po 3 (celkem 10), dějepis měl v IV. o 1 hod. méně, matematika podobně v I. o 1 hod. méně, jazyku českému určeno v I.—III. po 4, v V. a VII. po 2,

³⁶⁶ Věstník čl. profesorů XXV. část pedagog. 154.

³⁶⁷ Věstník ministerstva III. 393

³⁶⁸ Tamže I. 176.

v VI. 3 hod. (celkem 19); ostatní předměty shodovaly se s osnovou českou, takže celkový počet hodin byl proti ústavám českým o něco vyšší (29, 28, 30, 30, 30 = 175). — V souhlase s novou osnovou němčina stala se na lyceích českých předmětem nepovinným,³⁶⁹ ale vedle ní neb místo ní mohl býti zaveden jiný jazyk živý (západoevropský neb slovanský); kde byla místo němčiny hned od I. tř. zavedena franština, byla ovšem povinná a od tř. III. byl zato místo ní jiný jazyk nepovinný; podobně na německých lyceích byla čeština neobligátní, ale mohla se státi povinnou od tř. IV. místo angličtiny, která naopak zůstala v tom případě jen nepovinnou. V podrobnostech v dějepise ovšem zase zdůrazněny dějiny naše místo dějin Rakouska; zeměpisu, občanské nauce, chemii a fysice stanoven týž úkol, co na gymnasiu; v přírodopise pro I. sem. V. tř. nařízena geologie, pro II. sem. botanika, v VI. v I. sem. zoologie, v II. tělověda a zdravotvěda.

Bohužel, právě tato zatímní osnova lycejní, kterou se osud tohoto odvětví školy střední zdál býti konečně zajištěn,³⁷⁰ měla trvání velmi krátké, neboť z čista jasna vyšel již v červenci 1921 výnos ministerstva školství,³⁷¹ jímž se poukazuje na rozkvět (!) dívčího školství středního, ale také přílišnou jeho různotvárnost, takže se prý jeví naléhavá potřeba omeziti poněkud (!) dosavadní volnost, která by dalším trváním mohla v organizaci středního školství dívčího přinést poměry chaotické. Školské správě a celé veřejnosti musí prý záležeti na tom, aby dívky byly vzdělávány na školách středních rovnocenných a stejně organizovaných se středními školami chlapeckými, přičemž prý jest záhodno ustáliti se na typech záko-

³⁶⁹ Přestala býti ovšem i předmětem písemné zkoušky maturitní, kdežto ústně se mělo odtud zkoušeti jen z jazyka vyučovacího, franštiny, vlastivědy a fysiky (Věstník ministerstva II. 122).

³⁷⁰ Viz předešlé osudy lyceí v I. díle str. 288 sl.

³⁷¹ Věstník ministerstva III. 420.

nem přípustných pro chlapecké střední školy, má-li jedenkrát celkový vývoj středního školství vyústiti v jednotné škole střední. Zvláštnostem, jichž vyžaduje výchova dorůstajících dívek a praktické jejich postavení v životě, bude prý možno vyhověti v rámci příslušných osnov učebných, jakož i zavedením potřebných oborů praktické výuky jako předmětů nepovinných (!). Proto se mají kuratoria lyceí vybídnouti, aby co nejdříve reorganisovala své ústavy jako úplné střední školy, a to buď jako osmitřídní reálná neb reformní reálná gymnasia, při čemž by se však na těchto posledních učilo jako na školách chlapeckých v nižších třídách podle osnovy platné pro reálky. Organizaci dnešních šestitřídních lyceí nehodlá prý ministerstvo rozšiřovati v ústavy vícetřídní, zvláště ne závěrečnou třídou VII., ale nečiní prý námitek proti tomu, aby v páté a šesté třídě reorganisovaných dívčích škol byly zřizovány paralelní třídy s nově upravenou osnovou lyceijní pro ty dívky, které chtějí nabýti vyššího vzdělání bez zvláštní oprávněnosti (ke studiím dalším). Učebné osnovy těchto tříd budou prý vřaděním vhodných předmětů teoretických i praktických upraveny tak, aby připravovaly dívky také pro vzorné vedení domácnosti. Podobně se prý nečiní námitek, aby také na řádných třídách gymnasijských těchto škol byly zaváděny vhodné obory toho směru jako předměty nepovinné nebo kursy (vedení domácnosti, ošetřování a výchova dítek, pedopsychologie a pedopatologie, zhožiznalství, vaření, šití šatů a prádla, ženské ruční práce).

Bylo již jen důsledné, když o rok později (výnosem z 31. října 1922) zrušena byla lycea jakožto typ veřejné střední školy vůbec od šk. roku 1923-1924 tak, že zatímní jejich statut se všemi pozdějšími doplňky prohlášen odtud za neplatný a dovoleno je jen zřizovati jako ústavy soukromé, jimž

však nebude prý lze uděleti právo veřejnosti.³⁷² Toto opatření, jímž ministerstvo školství škrtnutím pera, bez souhlasu parlamentu, ba i bez předchozího dobrozdání příslušných sborů a instancí odsoudilo prostě na smrt celou kategorii středního školství, nelze rozhodně nazvat šťastným a bylo právem v odborných kruzích podrobena zdrcující kritice: pod heslem zrovnoprávnění bylo provedeno vlastně „pochlapečtění“ dívčích škol a ignorovány tak naprosto i dosavadní výsledky šetření pedologických i zkušenosti ciziny o potřebě zvláštních škol dívčích.³⁷³ Nebylo lze si vůbec přece mysliti, že by se někde ujaly ony soukromé ústavy lyceijní, které by ve skutečnosti neposkytovaly pražádné oprávnění k dalšímu studiu.

A tak úkolu, u nás dvojnásob důležitého, aby se dívkám dostalo vzdělání sice rovnocenného se vzděláním hochů, ale aby přece nebyly naprosto pomíjeny jejich příští úkoly rodinné — i naše studované ženy, jak známo, v četném počtu se prodávají — nebylo tohoto příkrou „reformou“ rozhodně dosaženo, naopak byl by býval na místě další organický vývoj lyceí v duchu naší samostatnosti a podle nových potřeb národních. Jakousi náhradu opatření drakonického lze viděti v tom, že stát se ujal konečně také těchto ústavů, změněných v gymnasia reálná obou typů³⁷⁴, a zachránil je před finanční záhubou tím, že nejdříve převzal náklady osobní a později i věcné.

³⁷² Věstník ministerstva IV. 451.

³⁷³ Srv. článek J. V Klímy Dívčí studium v časop. Naše doba XXIX. 203 a článek Al. Vaňury Sjednocení organizace dívčího školství středního v časop. Střední škola II. 58 sl.

³⁷⁴ Podle článku Neuhöfrova Dívčí studium střední školy v Československé republice v časop. Věstník pedagogický VI. 4 sl. německá lycea změnila se na gymnasia reálná neb reformně reálná velmi rychle do roku 1923, kdežto na českých lyceích byla poslední třída lyceijní zavřena až 1926 v Chrudimi.

Uznávajíc oprávněnost stesků na veliký počet hodin týdenního vyučování na střední škole, přikročilo ministerstvo školství výnosem ze dne 17. června 1927 k druhé úpravě osnov,³⁷⁵ která současně směřuje k vytvoření společného základu čtyřtřídního pro gymnasium klasické a reálné typu A tím, že se počátek řečtiny a franštiny posuzuje až do tř. V.; na reformních reálných gymnasiích upravuje se prý vhodněji učení deskriptivě tím, že se přesouvá z tř. VII. a VIII. do V. a VI. a zjednává se tak spojitost deskriptivy s rýsováním od tř. II. do VI., odstraňuje se dále kreslení z V. a VI. tř.; umenšuje se potom počet hodin latiny, aby bylo lze zavést nový cizí jazyk moderní (angličtinu, italštinu neb jazyk slovanský). Podle tohoto výnosu, jež jubil. publikace Deset let Československé republiky na str. 370 nazývá přece jen hyperbolicky malou středoškolskou reformou, má gymnasium s českou neb německou řečí vyučovací v Čechách, na Moravě a ve Slezsku toto rozdělení předmětů:

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—	8
jazyk vyučov.	4	4	4	4	3	3	3	4	29
jazyk němec., resp. čsl. ³⁷⁶	4	4	4	4	3	3	2	2	26
jazyk latinský	6	6	6	6	4	4	4	5	41
" řecký	—	—	—	—	6	6	6	6	24
dějepis	—	2	2	2	3	3	3	3	18
zeměpis	2	2	2	2	1	2	2	2	15
matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2	12
chemie	—	—	—	2	2	2	—	—	6
fysika	—	—	3	2	—	—	3	4	12
filosof. proped.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—	10
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Celkem	30	30	30	30	30	30	32	32	244

³⁷⁵ Věstník ministerstva IX. 253 sl.

³⁷⁶ T. j. na školách s českým jazykem vyučovacím němčina, na německých čeština.

Reálce — stále ještě sedmileté³⁷⁷ — dostalo se této nové úpravy s československým jazykem vyučovacím:

Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	1	—	—	8
jazyk vyučov.	6	4	4	3	4	3	4	28
" němec.	5	3	3	3	3	2	2	21
" franc.	—	4	4	4	3	3	3	21
dějepis	—	2	2	3	2	2	3	16
zeměpis	2	2	2	2	2	2	2	12
matematika	4	3	3	4	4	4	5	27
přírodopis	2	2	—	3	2	3	3	12
chemie	—	—	—	3	3	2	—	8
fysika	—	—	3	2	—	4	4	13
deskr. geom. a rýsování	—	2	2	3	3	3	2	15
filosofická propedeut.	—	—	—	—	—	—	2	2
kreslení	4	4	3	2	3	2	2	20
psaní	1	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	14
Celkem	30	30	30	32	32	32	32	218

Táž osnova platí také pro německé reálky na Moravě a ve Slezsku (ovšem místo jazyka německého je jazyk státní), kdežto na německých reálkách v Čechách má jazyk vyučovací o hodinu méně v VII., jazyk československý o hodinu méně v V. tř., franština o hodinu méně v tř. V.—VII., přírodopis o hodinu méně v VI. a hodin takto získaných užito k zavedení povinné angličtiny od V. do VII. tř. po 2 hodinách (celkem tedy 6).

Reálné gymnasium s československým neb německým neb polským jazykem vyučovacím má nyní tuto osnovu vyšších tříd (nižší se shodují s gymnasijními):

³⁷⁷ Proti jejímu rozšíření na 8 let vyslovil se zvláště prof. pražské techniky Ot. Quadrat v čl. Statistický obraz prospěchu realistů a gymnasistů studujících na vysokých školách technických ve Věstníku pedagog. 1929, 256, ježto prý potřebám technického studia dosud lépe vyhovovala sedmitřídní reálka než osmitřídní reál. gymnasia.

Třída	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem na celém ústavu
náboženství	1	—	—	—	8
jazyk vyučovací	3	3	3	4	29
„ něm. neb čsl.	3	3	2	2	26
„ latinský	4	4	4	5	41
„ franc. neb angl.	6	6	4	4	20
dějepis	3	3	3	} 3	18
zeměpis	1	2	2		13
matematika	3	3	3	2	24
přírodopis	2	2	2	2	12
chemie	2	2	—	—	6
fysika	—	—	3	4	12
deskript. geometrie	—	—	2	2	4
filosof. propedeutika	—	—	2	2	4
kreslení	—	—	—	—	10
psaní	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	16
Celkem	30	30	32	32	244

Reformní reálné gymnasium podrželo i nadále v nižších třídách osnovu reálek a pro vyšší třídy obdrželo toto nové rozdělení předmětů:

Třída	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem na celém ústavu
náboženství	1	—	—	—	8
jazyk vyučovací	3	3	3	4	30
„ něm. neb čsl.	3	3	2	2	24
„ francouzský	4	4	3	3	26
„ latinský	5	4	4	4	17
„ angl. neb ital. nebo slovanský	—	—	4	4	8
dějepis	2	2	2	} 3	15
zeměpis	1	2	2		81
matematika	3	3	3	2	25
přírodopis	2	2	2	2	12
chemie	2	2	—	—	7
fysika	—	—	3	4	12
deskript. geometrie a rýsování	2	3	—	—	12
filosof. propedeutika	—	—	2	2	4
kreslení	—	—	—	—	13
psaní	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	16
Celkem	30	30	32	32	246

Konečně bylo pamatováno i na novou úpravu také t. řeč. děčinského typu (ve Věstníku IX. 235 označen prostě názvem: v vyšší reálné gymnasium), jež však ještě zase dodatečně měněna, aby se mohlo vyhovět četným přáním po zavedení povinné angličtiny do vyšších tříd. Uvádím jen tuto změněnou osnovu z r. 1929,³⁷⁸ zavedenou od šk. roku 1929-30: (viz tab. na str. 100 a 101.)

Nutno přiznati, že některé tyto nové změny nesetkaly se u odborníků se souhlasem,³⁷⁹ zvláště téměř obecně se odsuzuje přesunutí řečtiny a franštiny až do tř. V. gymnasiijní a reálné gymnasiijní, v čemž se vidí krok zpět, třebaž se tak získává společný základ čtyřletý obou typů; nejlhůře pochodilo rozhodně reformní reálné gymnasium, které v této formě sotva bude schopno dlouhého života a utrpělo smrtelnou ránu zvláště značným omezením studia latiny, čímž umenšeno bylo oprávnění absolventů typu toho k dalším studiím tak, že bylo nutno ihned k naléhání samých vysokých škol provést radikální novou úpravu oprávnění pro posluchače nově odtud přicházející, jak ještě se zmíníme níže; podobně odsunutím deskriptivní geometrie do tříd V. a VI. vznikly zase obavy u profesorů techniky, budou-li absolventi tohoto neblahého typu dost odborně vzděláni pro studium technické. Byly-li — a to vskutku byly — již před tím vážné námitky proti studiu na gymnasiích reformních, vyžadujících po žáku vskutku zvýšené píle a nadání, bylo by snad bývalo důslednější typ ten co nejvíce omezit nebo vůbec odstranit, než jeho postavení, dříve již svízelné, ještě zase zhoršiti a zvlášť přeplniti pěti jazyky povinnými, které samy zaberou polovici učebných hodin.

³⁷⁸ Srv. Věstník ministerstva XI. 127.

³⁷⁹ Srv. článek Jar. Vocílky Komentář ve Věstníku čes. profesorů roč. 55, str. 4, článek Jos. Pečeného Latina a franština na reálných gymnasiích v časop. Střední škola X. 15 a odpověď F. Grepla k témuž článku tamže X. 215.

	Třída: I. II. III. IV.				V.		
					G.	Rg.	R.
náboženství	2	2	2	1	1	1	1
jazyk německý	4	4	4	4	5	5	5
„ československý	4	4	4	5	5	5	5
„ latinský	6	6	5	6	4	4	—
„ řecký	—	—	—	—	6	—	—
„ francouzský	—	—	—	—	—	6	6
„ anglický	—	—	—	—	—	—	—
dějepis	—	2	2	2	3	3	3
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1
matematika	4	5	3	3	5	5	4
přírodopis	2	2	—	—	2	2	2
chemie	—	—	—	—	2	2	3
fysika	—	—	2	2	—	—	—
deskript., geom. a rýs.	—	—	2	2	—	—	2
filosof. propedeutika	—	—	—	—	—	—	—
kreslení	3	3	2	2	—	—	2
psaní	1	—	—	—	—	—	—
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2
Celkem	30	30	30	31	30	30	32

Celkem, jak patrně, tato druhá úprava osnov čelila k tomu, aby počet typů středoškolských byl koneckonců zredukován jen na dva: gymnasiijní (s volbou mezi řečtinou a franštinou od tř. V.) a reálný, kde by vedle reálných tříd vyšších v budoucnosti také rozšířených na čtyři, byla paralelní větev, odpovídající nynějšímu reformnímu reálnému gymnasiu; rozhodování mezi gymnasiijním a reálným směrem studií zůstalo by i tak přece jen v 10. roce věku, tedy zase předčasně.

*

Ale dříve než mohly vůbec býti získány zkušenosti s touto poslední úpravou střední školy, ministerstvo školství, řízené posl. D é r e r e m, přikročilo těsně před prázdninami 1930 k nové, a to neméně pronikavé úpravě osnov, jejíž návrh vypracovala zmíněná již komise reformní pod vedením prof. matematiky na přírodovědecké fakultě pražské B y d ž o v s k é h o. V kulturním výboru poslancecké sněmovny přednesl ministr Dérer obsáhlé

	VI.			VII.			VIII.			Celkem			
	G.	Rg.	R.	G.	Rg.	R.	G.	Rg.	R.	G.	Rg.	R.	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8	8	
3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	29	29	29	
3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	25	25	25	
4	4	—	—	4	4	—	5	5	—	40	40	23	
6	—	—	—	6	—	—	6	—	—	24	—	—	
—	6	4	—	—	4	5	—	4	4	—	20	17	
—	—	2	—	—	—	2	—	—	2	—	—	6	
3	3	3	3	3	3	3	} 3	3	3	3	18	18	18
2	2	2	2	2	2	2		2	2	2	15	15	15
3	3	3	3	3	3	4	2	2	3	24	24	27	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	12	12	12	
2	2	2	2	—	—	—	—	—	—	6	6	7	
—	—	—	—	3	3	3	4	4	4	11	11	11	
—	—	3	—	—	2	2	—	2	2	4	8	13	
—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	4	4	4	
—	—	3	—	—	—	2	—	—	2	10	10	19	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	16	
30	30	32	—	32	32	32	32	32	32	245	245	249	

exposé o reformě střední školy,^{379a} v němž konstatoval především těsnou souvislost vnější a vnitřní úpravy a jako hlavní zásady reformní stanovil tři požadavky: aby střední škola správně se umístila do organizace všeho školství, zvláště aby byl správně vyřešen její poměr ke školám souběžným; dále aby se co nejvíce přihlíželo k různým stupňům duševního vývoje mládeže středoškolské; a konečně aby studium na vhodném typu střední školy bylo přístupno za podmínek, pokud možno, stejných všem žákům přiměřeně nadaným. Proto nutno prý sjednotiti střední školy na stupni nižším (ježto v 10. neb 11. roce, kdy žák vstupuje na střední školu, nelze ještě bezpečně rozhodnouti, pro který směr studií se hodí) a postupně rozložit na stupni vyšším (kdy již po pubertě se začínají nápadněji jevit kvalitativní rozdíly nadání). Požadavek jednotné nižší školy střední, jež umožní sblížení její

^{379a} Otištěno ve výtahu v denních listech (na př. v Nár. Listech 13. června), v úplném znění zvláště v časop. Národní škola slovenská VIII. 1930, 314 sl.

se školou měšťanskou a tím i další demokratizaci naší školské soustavy, vysloven byl prý již v předmluvě k organizačnímu statutu z r. 1849 a proveden skutečně v některých státech cizích ve formě nelatinského základu v různém rozsahu. Ministerstvo školství rozhodlo se proto pro první dobu posunutí počátek latiny na gymnasiích a franštiny na reálkách (a ref. reál. gymnasiích) do tř. III., aby se tak vyplnila zároveň mezera vzniklá odsunutím řečtiny, resp. franštiny při úpravě z r. 1927 do třídy V.; v prvních dvou třídách, společných odtud všem typům, zůstane tedy jako jediný cizí jazyk němčina, resp. jazyk státní, a nebude žactvo hned od I. tř. zatíženo studiem dvou řečí cizích. Tím bude jednak střední škola v nejnižších třídách přiblížena škole měšťanské, jednak odsunuto rozhodování mezi směrem studia gymnasiijním a reálným o dvě léta. Na tomto dvouletém základě nelatinském vybudovány budou další dvě třídy, a to opět jednotně až na jedinou diferenciaci vnitřní: žáci gymnasií a reálných gymnasií budou se učit od III. tř. latině, žáci reálek a reformních reálných gymnasií v téměř počtu hodin franštině. V třídě V. připojí se na gymnasiu řečtina, na reálném gymnasiu franština; k větvi nelatinské přidruží se jednak tři třídy sedmileté reálky, jednak vyšší stupeň reformního reálného gymnasia, v kterém se začíná od V. tř. učit latině. Konečně nepochybnému přetížení osnov v nejvyšších třídách reálných gymnasií (obou typů) má se čelit částečným zavedením tak řeč. elektivního systému (po vzoru americkém) tím, že se žákům ponechá v posledních dvou třídách možnost volby mezi deskriptivní geometrií a jazykem živým. Jak patrně, návrhy ministerstva ponechávají všechny typy dosavadní střední školy v rozsahu nezměněném a hledí je co nejvíce sblížit navzájem tak, aby v podstatě zůstaly na konec zase jen typy dva: s jedné strany gymnasia a reálná gymnasia, s druhé strany reálky a reformní reálná

gymnasia; ke konci svého exposé připustil dokonce min. Dérer i zkoušky s osmiletým vybudováním reálky v tom smysle, že by se od třídy V. k reformnímu reálnému gymnasiu připojily čtyři třídy vyšší reálky.

V duchu tohoto exposé ministerstva vydán byl 16. června nový normální přehled hodin učebných pro společný dvoutrídni nelatinský základ všech typů středoškolských.^{379b}

	Tř. I.	II.
náboženství	2	2
jazyk vyučovací	5	5
jazyk něm. resp. českoslov.	4	4
dějepis	1	2
zeměpis	2	2
matematika	4	4
přírodopis	3	3
kreslení a psaní	4	4
tělocvik	2	2
celkem	27	28

mimo to jako relativně povinný předmět se zavádí zpěv (po 2 hod. týdně), jako nepovinný ruční práce výchovné (v téměř rozsahu).

Dodatkem k tomuto přehledu hod., jenž vstupuje v platnost hned od šk. r. 1930/1, vydány ještě některé pokyny^{379c} zvláště o jazyce vyučovacím, kde si má žák osvojit za první dvě léta bezpečně pravopis i základní pravidla mluvnická, i o jazyce cizím, v němž se mají požadavky zvýšiti vzhledem k uvolnění, jehož se žákům dostává na jiné straně. V dějepise mají se nyní v I. tř. všech středních škol probírat obrazy z dějin státu československého od dob nejstarších až po naše časy se stálým zřením ke Slovensku; v II. tř. gymnasií a reálných gymnasií

^{379b} Věstník ministerstva školství XII. 354.

^{379c} Tamže 358.

trvají dosavadní osnovy, kdežto na reálkách (a ovšem i ref. reálných gymnasiích) předpisují se obrazy z dějin starověku; v přírodopise se má zvýšeného počtu hodin využití k prohloubení dosavadního učiva soustavnějším pozorováním přírody — podle možnosti v praktických cvičeních — a hojnějšími vycházkami do přírody i sbírek; psaní se má věnovati jedna hodina v prvním pololetí I. tř.; konečně pro zpěv podává se nová osnova praktická a theoretická, kdežto nepovinným pracím ručním má se vyučovati „podle dosavadních směrnic“.

Nová tato úprava středního školství, provedená s kvapem až nápadným a bez porady s jinými instancemi školními, odborníky, rodiči a vůbec širší veřejností, ač přece se dotýká zájmů všech tříd občanstva, vyvolala hned od počátku namnoze silný odpor: mimo četné politiky stran občanských vyslovily se proti ní zvláště také oba akademické senáty pražských universit. Okolností povážlivou je zvláště faktum, že od počátku nabyla rázu politického, ježto vydávána za vymoženost stran socialistických, jež se proto také za ni postavily jednosvorně, kdežto daleká většina stran občanských trvá v příkrém odporu. Po pravdě nutno konstatovati, že je daleko méně originální, nežli by se při prvním pohledu zdálo: je to přece ve skutečnosti jenom starý návrh prof. Drtiny, který již před převratem ve zmíněných poradách odborníků i jinde doporučel dvouletý základ bez latiny, volbu mezi latinou a franštinou v třídách III. a IV. a tři sekce vyšší,^{379d} podobně s odsunutím latiny do III. tř. počítal i prvotní návrh Jednoty filologické, záhy ovšem odvolaný a změněný; konečně otázka latiny v nižším oddělení byla i předmětem středoškolské ankety min.

^{379d} Srv. Věstník čes. profesorů XXV. 1918 část pedag. 178 a 228 a moje Dějiny pedagogiky III. 3. 199. — V omezeném rozsahu uplatnil Drtina nelatinský základ i v původní osnově typu valašskomeziříčského.

šusty.^{379e} Je proto charakteristické pro naše poměry, že návrh, který kdysi byl téměř jednomyslně zamítnut^{379f} a proti němuž se patrně tehdy vyslovili i někteří původci nové úpravy, obnovuje se po letech, aniž kdo uznal potřebu promluvití po zásluze také o předchůdcích návrhu.^{379g}

Namítá se dále, že provedení úpravy stalo se pouhou cestou administrativní, ač by byl prý na místě rozhodně postup zákonodárný: bohužel samo ministerstvo školství vytvořilo tu již r. 1919 i 1927 prejudic, ježto v obou případech volilo rovněž postup nařizovací. Je vůbec a opět charakteristické pro naše poměry, že zákonem podkladem všeho středního školství zůstává stále jen organizační nástin z r. 1849, kdežto ostatní změny za Rakouska i po převratě provedené dály se jen nařízením, takže školství to ve své nynější podobě stojí vlastně z valné části mimo půdu zákona.^{379h} Také při politickém pozadí nové úpravy není přece vyloučeno, že se neocitneme časem v podobné povážlivé situaci jako Rakousko a že se časem neobjeví zase jiné úpravy pouhým nařízením, změnění se politická situace;³⁷⁹ⁱ již proto bylo by z á k o n n é

^{379e} Srv. Věstník ministerstva školství III. část informační 101 sl.

^{379f} Pro návrh prof. Drtiny hlasovali v zmíněných poradách na konec pouze čtyři lidé.

^{379g} Konstatoval to z původců reformy teprv 3. srpna 1930 řed. J. Čeněk v Nár. Listech v čl. Reforma střední školy a naše veřejnost.

^{379h} Srv. článek Jar. Vocílky Reforma středních škol se stanoviska právního ve Věstníku čl. profesorů 37, 281 a téhož článek Reforma tamže 301.

³⁷⁹ⁱ Srv. tato slova E. Čapka k závěru jeho článku Z nové literatury o školských otázkách v Nár. Listech 18. července 1930: „Možná, že se dost brzy shledá, že je to sázka do loterie, když se tak vážné věci, jako je reforma školství, spojují s povrchní politikou, konjunkturou a klikařením. Tím se oslabuje, co je v obrodném hnutí společné.“ — Srv. také závěrečnou kapitolu v Čapkově spisku Nová střední škola 1930, 50 sl.

řešení reformy středoškolské jediné na místě, nehledě ani k tomu, že měly změny tak dalekosáhlé dříve býti vyzkoušeny v omezeném počtu škol a ne hned zaváděny všeobecně. Již dnes se ukazuje k tomu,^{379k} že první dvě třídy budou rozhodně ochuzeny a žáci nadaní v nich že zpohodlní, že za to bude nutno doháněti látku ve vyšších třídách, že zvlášť přírodopisu přirčeno zbytečně mnoho hodin; konečně z toho, že někteří žáci nejsou ještě v 10 neb 11 letech zralí k studiu latiny, neplyne přece beze všeho, že by se počátek její měl odsunovati u žáků všech. Zkrátka také zde bude nutno vyčkatí delší dobu, osvědčí-li se nová úprava, která se zrodila za takových obtíží a vyvolala odpor tak intenzivní.

Mimo normální typy dovolila vyučovací správa jen velmi omezený počet pokusů reformních, z nichž se některé dějí dokonce jen v rámci dosavadních osnov. Tak na třech reálných gymnasiích německých (v Bruntále, Olomouci a Praze-II.) jsou paralelky gymnasiijní tak, že se žáci rozcházejí jen na řečtinu a franštinu (s deskriptivou), učíce se ostatním předmětům všem společně;³⁸⁰ na ústavu pražském (reálném gymnasiu vinohradském) v jedné paralelce místo franštiny učí se povinné angličtině (od r. 1921-2).³⁸¹ Pozoruhodný pokus zvláštní osnovy v nižších třídách stal se od šk. r. 1921-2 na reálce karlínské a reálném gymnasiu smíchovském, aby vyzkoušen byl prakticky reformní návrh Jednoty čsl. matematiků a fysiků a to tak, že jedna z poboček řídila se po čtyři léta touto zvláštní osnovou:

^{379k} Srv. zvl. článek řed. Jos. Pitharda K reformě střední školy v Nár. Listech 22. července 1930. — Upozorňuji, že se také proti typu valašskomeziříčskému svého času namítalo, že je I. tř. příliš lehká a že proto v II. tř. je veliký počet propadlých.

³⁸⁰ Věstník čes. profesorů XXXIII. 164.

³⁸¹ Srv. čl. Fr. Lakomého Povinná angličtina na našich středních školách v časop. Střední škola XXX. 4 sl.

	I.	II.	III.	IV.	Celkem
náboženství	2	2	2	1	7
jazyk československý	6	6	4	5	19
první jazyk živý ³⁸²	4	4	3	3	14
druhý jazyk živý ³⁸³	—	—	4	4	8
dějepis	2	2	2	2	8
zeměpis	2	2	2	2	8
matematika	4	3	3	3	13
rýsování	—	2	2	2	6
přírodopis	2	2	—	—	4
fysika	—	—	2	2	4
chemie	—	—	—	2	2
kreslení	3	3	2	2	10
ruční práce	2	2	2	2	8
výchovná hodina	1	1	1	1	4
tělocvik	2	2	2	2	8
Celkem	30	31	31	31	123

Společným tímto nelatinským základem mělo se odsunouti rozhodování mezi studiem humanitním a reálním až po čtyřech letech střední školy; osou všeho vzdělání mělo býti pevné a podrobné vědění o vlastním domově, státu i kultuře; vzdělání jazykové mělo se podstatnou měrou opíratí o jazyky živé, především jazyk mateřský, jež měly tedy nahraditi formální vzdělání, dosud poskytované jazykem latinským. Jako nové povinné předměty zavedeny byly ruční práce a t. řeč, výchovná hodina, jež, podle speciální osnovy (vypracované řed. Pithardtem) chtěla prakticky ucelovati výchovu poskytovanou jednotlivými předměty.

Pokus opakován na reálce karlínské čtyřikrát v letech 1921—1928, na gymnasiu smíchovském pouze dvakrát 1921—1926 (ježto se po třetí ve šk. r. 1925-4 do I. tř. této paralelky přihlásilo jen 9 žáků, nebyla vůbec otevřena); byl na obou ústavech ukončen de facto předčasně, ježto nebyly vydány vůbec osnovy pro třídy vyšší (ústav úplný měl býti osmitřídní). Úsudky o výsledku pokusu se rozcházejí: kdežto výroční zpráva karlínské reálky za šk. rok 1927-8 tvrdí, že přes vše-

³⁸² V Karlině to byla franština, na Smíchově němčina.

³⁸³ V Karlině němčina, na Smíchově franština.

cky překážky a zvl. i nedostatek vhodných učebnic předstihují výsledky, kterých dosaženo, obdobné třídy reálné a že získány mnohé cenné zkušenosti, odborník smíchovský, jenž sám po všecka léta v reformních pobočkách učil jazykům, tvrdí, že pokus měl v sobě hned od počátku zárodky smrti, ježto se do reformních tříd hlásili většinou žáci slabší, kteří se báli latiny, a ježto nebylo dosti důvěry pro nový typ u samých rodičů; ruční práce prý dále mnoho neznamenaly, poněvadž na ně hleděli žáci spíše jako na zábavu než učebný předmět; konečně v učení jazykovém rozhodně prý nebyly výsledky rovnocenné s třídami normálního reál. gymnasia.³⁸⁴

Není ještě uzavřen pokus reformní, který se provádí k podnětu Jednoty českých filologů na reálném gymnasiu v Praze-II. v Křemencově ulici od šk. r. 1922-3. Po třídách III. a IV., v nichž zavedeno nově rýsování po 2 hod., měla se prvotně zkusit trifurkace, později jen bifurkace vyšších tříd, odpovídající třem, resp. dvěma normálním typům, takže po společném základě s latinou a franštinou byli by se žáci teprv od V. tř. rozhodovali mezi studiem gymnasiijním a reálné gymnasiijním (podle původní osnovy i reálným);³⁸⁵ ve škol. roce 1827-8 vykonána byla po prvé maturitní zkouška na oddělení gymnasiijním i reál. gymnasiijním. Od šk. r. 1929-30 likviduje se postupně pokus od tř. V. tak, že se netvoří již nové pobočky gymnasiijní³⁸⁶ a ústav zůstane jen normálním reálným gymnasiem. Podle sdělení samého ředitelství

³⁸⁴ Cituji slovně soukromý posudek V. Prokše. — Srv. o pokuse tom Věstník minister. školství IV. 49 (a III., část informační 174) a pojednání Jos. Pithardta Reformní pokus na reálce Karlínské v časop. Střední škola III. 1922-3, 1 sl. (předběžná zpráva tamže II. 20).

³⁸⁵ Podobné rozdělení hodin ve vyšších třídách je ve výroční zprávě ústavu z r. 1923 a z r. 1925. Oddělení reálné nebylo vůbec otevřeno, ježto nebylo lze očekávat, že by se do něho někdo přihlásil (mělo mít také 4 třídy).

³⁸⁶ Poslední maturity v tomto oddělení budou tedy ve škol. roce 1931/2.

žactvo pokusných poboček příliš bylo zatěžováno filologicky na újmu ostatních předmětů, zvl. matematiky, a řečtina, odsunutá až do tř. V., působila prý obtíže žactvu i učitelstvu a nebyla plně zažita po stránce gramatické. Není také již důvodu, aby pokračováno bylo v pokuse po vydání nových osnov gymnasiijních, v nichž právě počátek řečtiny položen až do třídy V.

Zajímavým pokusem byla konečně t. řeč. Dělnická střední škola, otevřená při gymnasiu vinohradském r. 1921 s úkolem připravit posluchače za rok ke zkoušce do V. tř. střední školy; první žáci byli různého věku (většinou starší než obyčejné žactvo středních škol), různého povolání a předběžného vzdělání. Nebyla to vlastně škola, nýbrž hromadná příprava ke zkoušce z látky nižší reálky, při čemž každý učitel šel úplně svou cestou; první absolventi dali se pak zapsati do V. třídy reformního reálného gymnasia.³⁸⁷ Později se vyvinuly z této instituce „přípravné kursy středoškolské“, jak zní nynější úřední název a to jako samostatná součást Ústřední školy dělnické (národních socialistů), takže se v kursu A za jediný rok probere látka nižší reálky, a v dalších třech (B—D) vždy látka V., VI. neb VII. třídy reální; žáci mohou po kterémkoli roce přestoupiti na veřejnou školu, ovšem po přijímací zkoušce. Učí se denně večer od 6—9 hod. a v neděli dopol. za režijní poplatek 500 Kč ročně. Pro absolventy reálek a obchodních akademií jest připojen kurs latiny, aby se mohli podrobiti doplňovací zkoušce gymnasiijní.³⁸⁸ Po-

³⁸⁷ Srv. tyto články: Dom. Filip Dělnická střední škola v časop. Čas 29. pros. 1921; zpráva Stiebitzova ve Střední škole XXIX 74; zpráva V. tamže XXX. 135; zpráva V. v časopise Národní kultura I. 1922, 56; Jos. Veverka Dělnická střední škola, ib. 172 sl.; S. Dělnická střední škola v témž časopise 1924 III. 65 sl. a V. Bukáč — J. Slabý Střední škola dělnická v posledním pětiletí, v témž časop. 1924, 117.

³⁸⁸ Srv. Seznam večerních a nedělních kursů, škol a přípravek, které pořádá ve Velké Praze Ústřední škola dělnická 1929—30, str. 9.

dobný pokus stal se svého času ve Slez. Ostravě zásluhou ředitele učit. ústavu Autraty, jakož i maturitními kursy prof. Jurenka, o nichž se však skepticky vyslovil prof. K. Rón,³⁸⁹ ježto by prý tak stačilo několik let večer se připravovat k maturitě a práce osmileté střední školy byla by podle toho zbytečná; ještě ostřeji se vyslovil týž odborník o něco později v České Revui,³⁹⁰ vytýkáje zvláště pražské Ústřední škole dělnické, že tu vlastně v době nezaměstnanosti dělníci zaměstnanci pomáhají rozmnožovat bídu absolventů středních a vysokých škol, že většinu žáků té školy jde jen o udržení neb dosažení úřadu neb podobného místa, tedy koneckonců jen o „listinnou kvalifikaci“ a že sice v povolání školy se odsuzuje dnešní střední školství jako plod kapitalismu, ale osnova dělnické školy se s ním vlastně úplně shoduje.

*

V jednotlivých předmětech byla možnost osvobození od náboženství, zavedená pro školy obecné a měšťanské malým školským zákonem, rozšířena i na obdobné třídy střední.³⁹¹ Jazyk státní prohlášen povinným na všech středních školách a ústavech učitelských bez rozdílu jazyka vyučovacího zákonem z 8. června 1923³⁹² a vydána

³⁸⁹ V článku Reorganisace lidové výchovy prostřednictvím profesorských sborů a učitelských organizací ve Věstníku čes. profesorů, roč. 29, str. 163. — Od r. 1929 děje se v Král. Hradci pokus o středoškolský kurs pro dospělé — úředníky, dělníky, obchodníky atd., připravující se k maturitě. (Srv. Jan Hořejší Několik zkušeností z didaktických a pedagogických pokusů, ve výr. zprávě gymnasia v Král. Hradci 1930, 11.)

³⁹⁰ V článku Racionalisace dělnického studia, 1926, 288.

³⁹¹ Zákony školské seš. 13. str. 1589.

³⁹² Věstník ministerstva V. 441; o češtině jako předmětu maturity na německých školách X, 65.

proň zároveň osnova pro školy s jiným jazykem vyučovacím;³⁹³ naopak jazyk národnostních menšin nařízením ministerským r. 1923 zaveden postupně jako povinný na určitých školách českých, což pak od šk. r. 1926-7 rozšířeno i na zbylých 20 ústavů českých, takže nepovinná němčina zůstala jen na Slovensku a Podkarpatské Rusi.³⁹⁴ Počet úloh německých na českých středních školách zmenšen;³⁹⁵ osnovy pro povinnou němčinu na českých školách vydány nově už r. 1929.³⁹⁶ kdežto čeština, jako vyučovací jazyk, obdržela novou osnovu již r. 1927, kdy zároveň zavedena také počáteční četba slovanských textů a čtení i psaní azbukou.³⁹⁷ Podobně vydána osnova pro maďarštinu jako jazyk vyučovací,³⁹⁸ povoleno i esperanto jako nepovinný předmět, kde jsou příznivé podmínky osobní i věcné;³⁹⁹ konečně upraveno i povinné a nepovinné učení jazykům slovanským a vydány osnovy r. 1929 pro ruštinu, srbochorvat. a polštinu.⁴⁰⁰

³⁹³ Tamže V. 449.

³⁹⁴ Věstník V. 441 a Národní Listy 21. října 1926. Připomínám, že až do zákona z r. 1923 byla čeština obligátní na všech německých reálkách na Moravě, na všech jinojazyčných ústavech na Slovensku a v nižších třídách reálek německých ve Slezsku (ve vyšších byla možnost volby mezi češtinou a angličtinou); na ostatních ústavech německých učilo se češtině buď jako relativně obligátní po třídách buď nepovinně po odděleních. Němčina byla obligátní na českých reálkách na Moravě; angličtina byla povinná jen na vyšších německých reálkách a na některých němec. reál. gymnasiích místo franštiny.

³⁹⁵ Věstník IX. 507.

³⁹⁶ ib. XI. 265.

³⁹⁷ ib. IX. 251 a 242 a XII. 111.

³⁹⁸ ib. VII. 154.

³⁹⁹ ib. III. 185.

⁴⁰⁰ Věstník XI. 254 sl. a 259; stav nepovinných předmětů vůbec dobře vyložil Neuhöfer v uv. sp. 109 a ve Věstníku pedagog. 1928, 167 a ve spise Deset úvah o středním školství 1930, 84. Povinná ruština je na ref. reál. gymnasiu v Turč. Sv. Martině (mimo Podkarp. Rus).

Nové osnovy obdržely dále latina na ref. reálných gymnasiích,⁴⁰¹ řečtina na gymnasiích,⁴⁰² franština na ref. reálných gymnasiích,⁴⁰³ franština na reálných gymnasiích,⁴⁰⁴ angličtina na reál. gymnasiích⁴⁰⁵ a na ref. reál. gymnasiích,⁴⁰⁶ italština na ref. reál. gymnasiích.⁴⁰⁷ Pro zeměpis a dějepis vydány nové osnovy již r. 1922,⁴⁰⁸ podle nichž, jak již ostatně bylo řečeno, začíná se v dějepise vlastivědou, v zeměpise vlastními poznatky a zážitky žáka z nejbližšího okolí; od šk. r. 1913-4 podává se i soustavný výklad o ústavní listině naší republiky, a to na gymnasiích v IV. a VIII., na reálkách v IV. a VII. buď při vlastivědě nebo občanské nauce,⁴⁰⁹ od r. 1929-30 pěstují se při zeměpise v nejvyšších dvou třídách cviky v čtení a užívání vojenských map.⁴¹⁰ Příležitostně má se dále přihlížeti i k výchově společenské.⁴¹¹ Konečně vydány nové osnovy pro matematiku na ref. reálných gymnasiích,⁴¹² pro deskriptivu,⁴¹³ pro kreslení⁴¹⁴ a předepsán zvláštní cvičný úbor při tělocviku.⁴¹⁵ Ve fyzice nově upravena látka učebná v nejvyšší třídě.^{415a}

Obširný výnos vydán o obsahu i úpravě učebnic po stránce vědecké, výchovné, didaktické i formální⁴¹⁶ a v souhlase s tím vyšel již před tím⁴¹⁷

⁴⁰¹ Věstník VII. 9; IX. 244 a 257.

⁴⁰² ib. XI. 249 a 257.

⁴⁰³ ib. IV. 310.

⁴⁰⁴ ib. XI. 250 a 258.

⁴⁰⁵ ib. XI. 252 a 258.

⁴⁰⁶ ib. XI. 254 a 258.

⁴⁰⁷ ib. IX. 245.

⁴⁰⁸ ib. IV. 345 (a III. 394).

⁴⁰⁹ ib. V. 44.

⁴¹⁰ ib. XI. 99.

⁴¹¹ Zákony školské, seš. 13. str. 1404.

⁴¹² Věstník VI. 55.

⁴¹³ ib. IX. 244.

⁴¹⁴ ib. IX. 245 sl.

⁴¹⁵ ib. IX. 459.

^{415a} Věstník XII. 378.

⁴¹⁶ ib. X. 300.

⁴¹⁷ ib. IX. 362 sl.

výnos o omezení učiva na nezbytnou míru, o soustavném pěstění samočinnosti žákovy, oproštění od bezdouchého memorování, o významu názorného vyučování, opakování učiva, zkoušení a klasifikování. Pro užší styk rodiny se školou doporučuje se výnosem ze dne 19. května 1930 zřizovati rodičovská sdružení na školách národních, středních i ústavech učitelských.^{417a}

Byla dále hned po převratě v leccems zjednodušena dosavadní úřední agenda na středních školách a rozšířena práva sboru na újmu kompetence ředitelovy tak, že zvláště sbor spolu s ředitelem měl rozdělovati učebné předměty a upravovati rozvrh hodin; sbor dále osvobozuje od kreslení i tělocviku, rozhoduje i o upotřebení dotací a o učebnicích, činí i ternové návrhy na obsazení uprázdněných míst.⁴¹⁸ Bohužel, leccos zase později odvoláno i znovu zcentralisováno přes protesty profesorů,⁴¹⁹ u nichž zase nově uloženo hospitovati ředitelům, a to zvláště u těch, kterým je pokynů obzvláště potřebí, nařízeno zase předkládati zemské školní radě konferenční protokoly o poradách úvodních i obdobních, rozdělení předmětů a úprava rozvrhu přiřčeny zase jen řediteli, který si může vzíti ku pomoci člena sboru učitelského, jehož sbor tím úkolem pověřil.⁴²⁰ Na konec zůstalo sboru jako nejčennější vymoženost⁴²¹ jen právo návrhu ternového na obsazení uprázdněných míst.

Nově upraveno hospodaření režijní zálohou a fondem na učebné pomůcky i školní hry na státních školách středních a ústavech učitel-

^{417a} Věstník XII. 320.

⁴¹⁸ Věstník ministerstva I. 14, 19.

⁴¹⁹ Věstník ministerstva III. 572 a Věstník čes. profesorů XXIX. 115.

⁴²⁰ Věstník ministerstva III. 595.

⁴²¹ Ročenka Dědicví Komenského V. 140 a Zákony školské seš. 13, str. 1599 sl.

telských a vydány i podrobné pokyny pro vypracování rozpočtových návrhů.⁴²²

Dozor na střední školy upraven nyní odborně tak, že se pro jednotlivé skupiny předmětů příbuzných (tedy oba jazyky klasické nebo filologie moderní atd.) ustanovují inspektoři zvláštní pro celou zemi a všechny ústavy; mimo to jsou nyní odborní inspektoři pro kreslení, tělocvik, od r. 1921 i pro zpěv.⁴³⁸ Vrchní správu střední školy má příslušné (II.) oddělení ministerstva školství, jemuž původně dán k ruce poradní sbor pro všechny otázky administrativní i osobní (sbor záhy zašel smrtí přirozenou, nebyv dále svoláván).

Také ve zkouškách učitelských pro školy střední staly se některé důležité změny. Především předběžná zkouška filosoficko-pedagogická byla posunuta o semestr později, tedy po dokončení VI. semestru, ježto její dosavadní umístění uprostřed III. ročníku působilo značné obtíže.⁴²⁴ Zrušen předpis, že všichni kandidáti jsou povinni prokázat znalost němčiny; zato nově upraveny zkoušky ze slovenštiny a jazyků slovanských; ve skupině historické místo rakouských dějin ovšem nastoupily dějiny českého národa.⁴²⁵ K dosavadním skupinám zkušebním, beztoho již dosti četným, přibýly r. 1919 ještě skupiny tělocviku s některým jazykem živým (mimo vyučovací) nebo matematikou, zeměpisem, přírodopisem a chemií⁴²⁶ a otevřen současně znovu kurs pro vzdělání učitelů tělocviku, do něhož se přijímají jen absolventi střední školy s podmínkou, že si aprobaci tělocviku doplní ještě zkouškou z některého určeného předmětu vědecké-

ho.^{426a} Kandidáti, kteří se chtějí podrobiti zkoušce z jazyka vyučovacího, musí se od r. 1929 vykáhati, že s prospěchem absolvovali alespoň dva semestry lektorských cvičení v jazyce ruském, srbochorvatšském a polském.⁴²⁷ Nově upraven zkušební řád pro kreslení ve spojení s matematikou a geom. rýsováním,⁴²⁸ po příp. i modelováním; mimo jiné podmínky požaduje se po těchto kandidátech nyní také zkouška pedagogická, před níž musí býti aspoň po tři semestry zapsáni po zkoušce maturitní na filosofické fakultě.⁴²⁹ Nový předpis vydaný pro zkoušky učitelské způsobilosti z jazyka maďarského^{429a} a pro zkoušky z těsnopisu;⁴³⁰ jako novum zavedeny lektorské zkoušky z metodiky vyučování jazykům moderním (zatím jen z franštiny a němčiny).⁴³¹ Úplně nově za republiky upraveny taxy zkušební (za zkoušku pedagogickou 40, vědeckou 400 Kč); nemajetní posluchači mohou žádat za poshovění v placení tax za hlavní zkoušku, zavázali se, že pak je zaplatí nejdéle do pěti let po zkoušce.

Místo zkušebního roku, který pro naprostý nedostatek zkoušených kandidátů byl dočasně zrušen, zavedeno uvádění do praxe v prvním roce zatímní profesury tak, že zatímní profesor má jen nejmenší přípustné minimum hodin (filolog 14, nefilolog 17, tělocvikář a kreslíř 20), ale je za to povinen bezplatně hospitovati v dalších 6 hodinách u odborného profesora, jemuž je přidělen, po příp. i u jiných profesorů, vynikajících pedagogickým taktem a zkušeností.⁴³²

^{426a} Aby do těchto kursů byli přijímáni vskutku jen posluchači fysicky zdatní, zavedena od šk. r. 1930-31 přijímací zkouška tělesného zdraví a tělesné síly i obratnosti podle určitých norem. (Věstník XII. 375.)

⁴²⁷ Věstník ministerstva IX. 516.

⁴²⁸ ib. II. 80.

⁴²⁹ ib. VII. 182.

^{429a} Věstník XII. 357.

⁴³⁰ ib. III. 52.

⁴³¹ ib. III. 493.

⁴³² Věstník ministerstva IV. 143, srv. i III. 154.

⁴²² Věstník ministerstva III. 621, srv. i tamže V. 11 sl. a XII. 370.

⁴²³ ib. II. 494.

⁴²⁴ ib. III. 592.

⁴²⁵ Věstník čes. profesorů XXVI. 83.

⁴²⁶ Protože již před tím se dovolovaly skupiny tělocviku se zeměpisem, přírodopisem a chemií, přibýly nově vlastně jen skupiny jazykové a s matematikou.

Maximum učebné povinnosti profesorů bylo nejprv nařízením ministerským dočasně zvýšeno o pětinu od šk. roku 1925-26, načež definitivně upraveno vládním nařízením ze dne 17. července 1928,⁴³³ a to tak, že na středních školách a učitelských ústavech je ředitel povinen učit 8 hodin týdně, profesoři naukových předmětů 21, jiných předmětů 25, ale podle učitelských norem započítává se ředitelům do jejich úvazku vždy 1 hodina za řízení 2 tříd, převyšujících normální počet osmi, dále profesorům třídním jejich úkol třídního jednou hodinou naukovou, oprava písemných prací z jazyka vyučovacího rovněž jednou hodinou, oprava úloh z jiných předmětů jednou půlhodinou, správa rozsáhlých sbírek a knihoven jednou hodinou; za každou přespočetnou hodinu vyměřuje se až do pětiny nejvyšší učební povinnosti odměna 480 Kč, nad tuto míru 600 Kč ročně.

Republika československá přinesla dále krátce za sebou mimo započtení let válečných do maxima 2½ roku tři úpravy platové. První z nich z května 1919⁴³⁴ stanovila, že suplujícími profesory mají odtud býti zváni jen ti, kdož nemají úplné způsobilosti učitelské, ale že učitelé zkoušení slují odtud až do definitivního ustanovení profesory zatímními a požívají zprvu jen adjuta 2200 Kč a teprv po dvou letech služby nejnižšího platového stupně X. třídy s aktivním přídatkem; při kvalifikaci méně než dobré mohou po dvou letech býti propuštěni ze služby. Konečnou úpravou platů všech úředníků státních ze dne 7. října 1919 odstraněny dále rozdíly platové mezi profesory škol středních a odborných a přiřčeny zatímním profesorům v I. roce nejnižší stupeň X. třídy hodn. bez přídatku, od 2. roku plné požitky X. třídy; ustanoveno dále, že po 4 letech stávají se definitivními ad personam v IX. tř. hodnostní a že po pěti letech postupují odtud do tř.

⁴³³ Věstník ministerstva X. 297, prováděcí nařízení 324 a 528.

⁴³⁴ ib. I. 150.

VIII., po dalších pěti do VII., kdežto ředitelé byli zařadění do VI. a nejstarší z nich dokonce do V. (stejně jako zemští školní inspektoři), upraveno konečně i postavení učitelů škol cvičných a asistentů.⁴³⁵

Ale tato úprava byla již r. 1926 nahrazena novým požitkovým zákonem ze dne 24. června společně s úpravou všech státních zaměstnanců.⁴³⁶ Aprobovaný kandidát učitelské středníhoškolského — neaprobovaný jsou i dále suplenty s adjutem 12.600 Kč ročně — jsou nejprve tři léta zatímními s adjutem v první polovici své čekatelské doby 15.600, v druhé 17.400 Kč ročně, definitivní profesoři mají základní služné o 9 stupních od 15.000 do 39.600 a činovné podle velikosti místa i stupně služného 2808—7200, ředitelé dále funkční přídavek podle velikosti místa a druhu ústavu 6240 až 12.480 Kč a příbytečné 3150—4500 Kč, konečně všichni profesoři a ředitelé po příp. výchovné na jedno dítě 1800, na více 3000 Kč. Nově upraveny také remunerace za vedlejší předměty.⁴³⁷ Jinak zůstala v platnosti pragmatika profesorská, zavedená již 1917 a rozšířená r. 1919 a 1923 i na Slovensko.⁴³⁸ Ředitele všech středních škol ustanovuje nyní prezident,⁴³⁹ načež ministr školství jim určí služební místo; profesory jmenuje ministr.

V poslední době zostřeny byly předpisy o zdravotních dovolených profesorů tak, že každé onemocnění musí se ihned hlásit a zaříditi vždy lékařská prohlídka, je-li možno tvrditi, že nemoc potrvá déle než týden; mimo prázdniny a feriální dny v roce má si profesor pro kaž-

⁴³⁵ ib. 324, II. 508, III. 591, Věstník čes. profesorů XXVII. 49 sl. (neuvádím detailů, ježto celé nařízení dnes již neplatí).

⁴³⁶ Věstník ministerstva VIII. 117, Věstník čes. profesorů 35, 300. Zákony školské seš. 17, str. 1039, Deset let republiky 375.

⁴³⁷ Věstník X. 343.

⁴³⁸ Srv. I. svazek str. 513 sl. a publikaci Ant. Kopečného o Služební pragmatika státních profesorů a učitelů 1928.

⁴³⁹ Na ředitelské místo sbor ternó nesestavuje (srv. Věstník ministerstva IX. 242).

dé vzdálení se z místa služebního vyžádání dovolenou.⁴⁴⁰ Pro mateřství povoluje se profesorkám i učitelkám 6 neděl před porodem a 6 neděl po něm.⁴⁴¹

Byly dále nově upraveny pense profesorů a jejich pozůstalých r. 1919 a 1922,⁴⁴² i započítávání let ztrávených na školách nižší kategorie neb v duchovní správě⁴⁴³ nebo beze zkoušky před čekatelskou lhůtou, i konečně sám vstup do státní služby, kde se vyžadují doklady o státní příslušnosti československé, o zdravotní způsobilosti, o získané aprobaci, o mravní zachovalosti a o tom, že uchazeč není zaměstnán v jiném oboru státní služby;⁴⁴⁴ kandidáti do státní služby přijatí zapisují se od r. 1925-6 u ministerstva školství do zvláštních seznamů podle vyučovacího jazyka.⁴⁴⁵ Od šk. r. 1919-20, kdy nastala nevídaná nouze o suplenty a zatímní profesoři,⁴⁴⁶ ustanovují se ženy i na chlapeckých středních školách, ale jen v případech nutných (r. 1922-3 jich bylo již 363). Protože počet hodin náboženství je nyní snížen tak, že by nestačil k zákonnému minimu katechetů, jsou povinni učitelé náboženství až do tohoto minima převzít vyučování latině, druhému zemskému jazyku, starému dějepisu v nižších třídách a matematice v I. neb II. tř.⁴⁴⁷ Všecky tyto opravy nedovedly ovšem zameziti nespokojenost profesorů středoškolských, zvláště s remunerací za přespočetné hodiny, jež neodpovídá ani zvýšené

⁴⁴⁰ Věstník ministerstva XI. 151.

⁴⁴¹ Zákony školské III. 3, seš. 9, str. 608.

⁴⁴² Věstník ministerstva II. 31 a 35, Příloha Časopisu Obce učit. III. č. 7.

⁴⁴³ Věstník ministerstva II. 429 a Věstník čes. profesorů roč. 34, str. 247.

⁴⁴⁴ Věstník ministerstva V. 3.

⁴⁴⁵ ib. VIII. 3.

⁴⁴⁶ Jaké následky měl dočasný nedostatek profesorů, ličí článek Rud. Schamse ve Věstníku čsl. profesorů roč. 34, str. 313.

⁴⁴⁷ Věstník ministerstva I. 175.

námaze ani dnešním drahotným poměrům,⁴⁴⁸ ani s předchozím povyšováním do vyšších platových stupnic, jež se dalo napořád opožděně,⁴⁴⁹ ani konečně s tím, že při propočítávání let byli zkráceni všichni profesori o 4 léta v postupu, a to i ti, kteří za šťastných okolností se dostali do býv. IX. hodn. třídy hned po zkoušce. Není také spokojenosti s tím, že teprv r. 1922⁴⁵⁰ začalo zas po letech vypisování cestovních stipendií pro profesory přírodních oborů k cestám o prázdninách, profesory klasické filologie i historie k studiím v Řecku a Itálii a profesory moderních jazyků k pobytu v cizině, ač přece potřeba těchto studií je více než naléhavá. Není konečně ani spokojenosti s tím, že z příčin úsporných nedošlo k obnově vysokoškolských kursů pokračovacích, jež za Rakouska pořádány bývaly pravidelně každý rok pro obory humanitní neb reální.

Nebývalá nouze o kandidáty profesury, která se objevila v první době po válce světové, takže u velikém počtu nastupovali službu lidé nezkoušení, ba ještě i zapsaní na universitě, změnila se v posledních letech tak, že se blíží krize všeho dorostu, zaviněná jak přílišným vzrůstem posluchačů na fakultách filosofických a přírodovědeckých, tak úbytkem žactva na střední škole, vysokým počtem jeho v jednotlivých třídách, značným zvýšením úvazku služebního a nepatrným odchodem profesorů starších do pense.⁴⁵¹

*

⁴⁴⁸ -x- Remunerace za přespočetné hodiny, ve Věstníku čsl. prof. XXX. 25.

⁴⁴⁹ Fr. N o v o t n ý, Naše povyšování, ib. 41 sl.

⁴⁵⁰ Věstník ministerstva IV. 6.

⁴⁵¹ Detaily viz v čl. V. I n g r i š e Několik čísel k vyhlídkám kandidátů profesury ve Věstníku čsl. profesorů roč. 37, str. 181 sl.

Nová správa vyučovací věnuje pozornost také revisi disciplinárního řádu pro žáky středoškolské, kde však nedošlo dosud k nové definitivní formulaci, ač přesvědčení o zaostalosti řádu toho bylo, jak jsme viděli, již za monarchie snad jednomyslné. Hned po převratě⁴⁵² byly hlavní nedostatky řádu odstraněny a dovoleno zvláště, aby se žáci sdružovali za souhlasu sboru učitelského k účelům výchovným, ale členy spolků a jiných organisací mohou se státi jen žáci nejvyšších dvou tříd se svolením sboru; jakákoli agitace politická ve školách je nepřipustná, rovněž nebudí do školy vnášena stranickost politická. Zavedení samosprávy žákovské povoluje se zásadně, ale jen děje-li se za součinnosti sboru; zásady definitivní budou prý stanoveny později. Změněn také předpis o kouření, jež se do 16 let zakazuje vůbec, kdežto starším žákům se dovoluje mimo budovu školní a nejbližší okolí. Později⁴⁵³ byl podrobněji vymezen rozsah pojmu sdružování žáků v ten smysl, že nepřipustné je sdružování za účely politickými nebo pěstění nesnášlivosti politické neb náboženské, ale dovoleno je se sdružovati pro další vzdělání ve vědě, umění, zručnostech, pro pěstění tělocviku a sportu, pro činnost obětavou a lidovýchovnou; podle týchž zásad má se posuzovati také vydávání studentských časopisů. Konečně uveřejnilo ministerstvo⁴⁵⁴ dva návrhy řádu středoškolského, jeden od členů Pedagogického ústavu J. A. Komenského, druhý od něm. profesora Blumentritta, aby k nim odborné kruhy i veřejnost mohly včas zaujmouti stanovisko. Více se zatím nestalo;⁴⁵⁵ byl pouze obnoven zákaz účastniti se spolků politických a zvláště i veřejných

⁴⁵² Věstník ministerstva I. 46.

⁴⁵³ Tamže III. 134.

⁴⁵⁴ Tamže IV. 293.

⁴⁵⁵ O tom, co by měl obsahovati kázeňský řád a jak by měl vypadati, viz čl. Jos. Pithardta Několik slov o školském řádu ve Věstníku čl. profesorů roč. 27., část pedag. 22 sl.

průvodů toho rázu;⁴⁵⁶ zakázány také všeliké nepřezřité sbírky prováděné školními orgány.⁴⁵⁷

V oboru zkoušek žákovských došlo k podstatným změnám i zkoušek přijímacích do I. tř. i zkoušek maturitních. Především odstraněna ve shodě s laickým rázem střední školy přijímací zkouška z náboženství⁴⁵⁸ a upravena evidence žáků při zkoušce té propadlých tak, že se nepříznivý výsledek poznamená na frekventačním vysvědčení obecné školy a do tří dnů oznámí také správě dotčené školy.⁴⁵⁹ Termin zkoušek přijímacích do I. i do vyšších tříd stanoven nyní⁴⁶⁰ pouze na dobu 28. června až 1. července, tedy před hlavními prázdninami; toliko těm, kdo se nemohli z vážných důvodů přihlásiti ke zkoušce před prázdninami, povoluje se dodatečný zápis po prázdninách na zvláštní žádost. Koncem šk. roku 1926-7 byl zaveden nový způsob přijímání žáků ve Vel. Praze,⁴⁶¹ aby se lépe zjišťovala inteligence i přirozená povaha žáka a zvýšila součinnost národních škol ve střední; rodiče žáků, kteří chtějí býti na střední školu přijati, oznámí to do konce května správě obecné školy, do níž žák dosud chodil, načež správa obecné školy zašle ředitelství střední školy vedle frekventačního vysvědčení také jeho úřední osobní list s poznámkou, je-li k návštěvě střední školy způsobilý; má-li žák na vysvědčení frekventačním z jazyka vyučovacího a počtů známku nejlepší, podrobí se před přijímací komisí, složenou z ředitele a aspoň čtyř profesorů, pouhé zkoušce informační, jejímž úkolem je kontrolovati a doplniti obraz všeobecné inteligence žákovy, kdežto ostatní, hůře kvalifikovaní,

⁴⁵⁶ Věstník ministerstva VIII. 175 a Zákony školské 21, 2238.

⁴⁵⁷ Věstník ministerstva IV. 5.

⁴⁵⁸ ib. I. 141.

⁴⁵⁹ ib. IV. 500.

⁴⁶⁰ ib. V. 268.

⁴⁶¹ Sr. Věstník ministerstva IX. část inf. 70 a článek C. Stejskala Před novým přijímáním primánů ve Věstníku čl. profesorů roč. 34, str. 298.

jakož i případy pochybné odkáží se ještě zkoušce odborné, písemné i ústní z jazyka vyučovacího a počtů. Tento způsob přijímací zkoušky, který je rozhodně složitější, ale i spolehlivější, byl r. 1929 rozšířen také na venkovské ústavy v Čechách a r. 1930 na všechny ústavy republiky.^{461a}

Nově upraven přestup žáků ze školy měšťanské do střední r. 1930 a to tak, že rodiče nejdéle do konce května oznámí úmysl svůj ředitelství měšťanské školy a uvedou i střední školu a třídu, do které chtějí dáti žáka zapsati; ředitelství měšťanské školy zašle ředitelství střední školy osobní arch žákův a připojí úsudek svůj o způsobilosti žákově ke studiím na střední škole; zkoušky samy jsou zpravidla jen diferenční a promíjejí se z náboženství, dějepisu, reálií, po příp. i vyučovacího jazyka.^{461b}

Protože od převratu byly dále všechny privátní školy prohlášeny za žačky veřejné a provedena všeobecná koedukace, mohou býti v místech, kde není zvláštní školy dívčí, přijímány nyní do I. tř. i dalších tříd žačky v počtu neomezeném; od šk. r. 1921-2 zrušeno omezení jejich počtu i tam, kde jsou zvláštní školy dívčí.⁴⁶² Opatření další, podle něhož mohl žák jako celkem způsobilý postoupiti do vyšší třídy i s jednou známkou nedostatečnou a jež nebylo ani za Rakouska vůbec provedeno na reálkách moravských,⁴⁶³ bylo po převratě vůbec zrušeno a nahrazeno zase zkouškou opravnou z toho předmětu, na jejímž výsledku závisí definitivní přijetí do vyšší třídy.⁴⁶⁴

Podstatně změněny i zkoušky maturitní, a to od letního termínu 1922.⁴⁶⁵ Ústní zkouška

^{461a}) Věstník ministerstva XII. 127.

^{461b}) Věstník XII. 171.

⁴⁶²) Věstník ministerstva I. 9 a 108, III. 331 a Neuhöfer v uv. sp. 128.

⁴⁶³) Věstník čes. prof. XXVII., pedagog. 26.

⁴⁶⁴) Věstník ministerstva II. 141.

⁴⁶⁵) ib. IV. 6; srv. i publikaci Jos. Bezdíčka Předpisy o zkouškách dospělosti na středních školách 1926.

koná se odtud na všech typech z jazyka vyučovacího, vlastivědy a matematiky a mimo to na gymnasiích buď z latiny neb řečtiny, na reálných gymnasiích z latiny neb jazyka živého, na reálkách z fyziky neb jazyka živého. Látka zkušební z češtiny se rozšiřuje i na předchůdce Husovy, husitství a česko-bratrství i humanismus, z němčiny jako jazyka vyučovacího i na literaturu středohornoněmeckou a počátky literatury novohornoněmecké. Výnos tento setkal se s živým odporem v odborných kruzích: tak řed. Jos. Pithardt počíná svůj článek Maturity (ve Věstníku čl. profesorů 29, 217) slovy, že těžko je asi naléztí něco, o čem by se dalo psáti s tak trapnými pocity jako o této nové úpravě zkoušek dospělosti; dokazuje dále, že ponechány zastaralé momenty zkoušky bez změny (zvláště i prohlašování za zralého většinou hlasů) a v tom, co bylo opraveno, nepřihlídnuto k veřejnému mínění ani k potřebám doby. Ještě ostřeji odsoudil výnos prof. D. Filip (v Akademii XXVI. 46), vytknuv zvláště, že fyzika měla zůstatí za všech okolností předmětem ústní zkoušky, ale zato vyloučen býti moderní jazyk, v němž prý nelze docílití řádného výsledku. Otázka maturit položena znovu na program poslední ankety středoškolské, kde většina účastníků vyslovila se sice pro její podržení, ale vydatnou reformu.⁴⁶⁶

Připomínám, že nedlouho po nové úpravě maturit vydáno nařízení, že ke státní zkoušce z filozofie (vyjímaje její kombinaci s klasickou filologií) mohou býti připuštěni také absolventi reálných gymnasií bez doplňovací zkoušky z řečtiny; rovněž může se tato doplňovací zkouška v jednotlivých případech k návrhu profesorského sboru

⁴⁶⁶) Termín únorový byl podle Věstníku ministerstva IX. 51 výslovně vyhrazen pravidelně jen pro ty, kdož v letním neb podzimním termínu byli na půl leta odkázáni.

filosofické fakulty promíjeti těm, kdož se chtějí podrobiti hlavnímu rigorosu z filosofie.⁴⁶⁷

Abiturienti reformních reálných gymnasií byli sice pro vstup na techniku a vysokou školu zemědělskou prohlášeni za rovnocenné s abiturienty reálných gymnasií,⁴⁶⁸ ale na fakultu filosofickou směřjí nyní po nové úpravě osnov býti zapsáni jen s podmínkou, že nejdéle do konce druhého semestru svých studií doplní si zkouškou z latiny požadavky kladené v tom předmětu na gymnasiích a pro studium klasické filologie, filosofie a historie nadto ještě dokáží zkouškou potřebnou znalost řečtiny, jinak se jim další semestry až do vykonání těchto doplňovacích zkoušek nevečtou do předepsané doby studijní;⁴⁶⁹ není pochyby, že je to podstatné zhoršení vyhlídek absolventů reformních reálných gymnasií pro další studia.

Opětne upravena délka a rozdělení školního roku,⁴⁷⁰ a to tak, že hlavní prázdniny jsou od 29. (event. již 28. neb 27.) června do 31. srpna (resp. 1. září); první běh se končí 31. (event. 30.) ledna, druhý běh se počíná 3. (event. 4.) února; písemné zkoušky maturitní se stanoví na dobu po 15. květnu, ústní od 10.—28. (resp. 27.) června. Feriálními dny jsou nyní na všech školách podřízených ministerstvu školství svátky a památné dny republiky (podle zákona z 3. dubna 1925), dále 2. (event. i 3.) listopad, vánoce od 25. (event. již 21.) prosince do 2. ledna, velikonoce od květné neděle do středy po velikonoční neděli včetně a dva dny ředitelské. Semestr se nyní dělí jen na dvě klasifikační období.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Po převratě bylo vyhlášeno (Věstník I, 107), že absolventům reálných gymnasií, kteří byli aspoň 2 semestry na vojně, po příp. i jiným posluchačům může se promíjeti zkouška z řečtiny také pro studium historie.

⁴⁶⁸ Věstník ministerstva V. 184.

⁴⁶⁹ ib. X. 223.

⁴⁷⁰ ib. I. 85, VII. 220 a VIII. 21.

⁴⁷¹ ib. IV. 348.

Konečně bylo opětne (r. 1922, 1925 a 1926) upravováno vybírání školného,⁴⁷² jehož výše se měla prvotně řídití příjmy rodičů, příznávními k zdanění, ale když tento způsob setkal se ve veřejnosti se značným odporem a byl dokonce i předmětem interpelace v senátě, byl v jednotlivostech modifikován a nakonec nahrazen jednotným paušálním obnosem 200 Kč za semestr, přičemž se zase osvobozují nemajetní žáci se známkou z chování aspoň dobrou a se žádoucí nedostačnou z povinných předmětů. Spolu stanoveny nové taxy za doplňovací zkoušky při přestupu ze státní školy jiného typu 50 Kč, za přijímací zkoušky do vyšší třídy 150, za mimořádnou zkoušku z učiva jedné neb několika tříd 200, ze živého jazyka neb jiného jednotlivého předmětu 30, za pololetní zkoušku privatisty 150, za zkoušku maturitní 100 (privatisté neb externisté 200).

§ 8. ŠKOLSTVÍ ODBORNÉ

Na rozdíl od záplavy knižní a časopisecké literatury o reformě škol středních je literatura toho druhu o školách odborných u nás velmi chudá, čehož jsou patrně dva důvody: jednak úprava těchto ústavů zajímá bezprostředně zpravidla jen úzký okruh odborníků a jen určité vrstvy občanstva, jednak — a to nutno vysloviti ke chvále odborných škol vůbec — organizace těchto škol také u nás byla a je vždy pružnější a životnější, ježto se dovedou včas přizpůsobiti změnám potřebám

⁴⁷² Věstník ministerstva IV. 93, 98, VII. 309, VIII. 313 a Národní Listy 15. prosince 1922. Srv. také tyto publikace: Neuhöfer v uv. sp. 117 sl. L u b o Školné na středních školách v časop. Česká Revue 1927, 12 sl. (historický přehled); Jindř. V o ŷ e n í l e k K reformě placení školného na školách středních ve Věstníku čsl. prof. r. 30, str. 149, t ý ž Reforma placení školného na státních středních školách ib. roč. 34, 183; Jos. K o z l o v s k ý Nové nařízení o školném a jeho provádění ib. 218. Neuhöfer Deset úvah 1930, 18.

praktického života, daleko snáze a rychleji než školství střední, také u nás příliš zuniformované a zbyrokratizované.

Také tu první hlasy reformní ozvaly se již za války. Tak Ed. Reich (ve spisku (Příští vybudování zemědělského školství, zvl. vysokého na Moravě 1917) dožaduje se pro Brno vysoké školy zemědělské s fakultami zemědělskou, lesnickou, ovocnářskou a vinařskou, rozšíření škol středních na čtyři ročníky, zřízení husté sítě škol hospodářských, odborného dozoru na školy hospodářské atd.; podrobný návrh úpravy odborného školství podal dále Fr. Mašek⁴⁷³ po obecné škole osmiletou chce 3—4letou dobu výuční, jež by byla věnována jednak praktickému výcviku v závodě, jednak vzdělání školnímu po čtyři měsíce v roce; tužby českého školství obchodního probírá Jos. Pazourek⁴⁷⁴ vysokou školu obchodní o třech fakultách navrhuje Jul. Braheč⁴⁷⁵ Po válce největší úsilí reformní vyvinulo ve svém oboru ministerstvo zemědělství, které otázkám těm, zvl. také náležitě přípravě svého učitelstva o doplnění sítě škol hospodářských, věnovalo i sjezdy učitelské i souborné publikace⁴⁷⁶ a vedle toho s úspěchem postaralo se i o jednotné učebné pomůcky, kdežto požadavky v oboru obchodního školství soustře-

⁴⁷³ Národ I. 564.

⁴⁷⁴ Nár. Listy 8. pros. 1917.

⁴⁷⁵ Česká Revue 1915-4 str. 265.

⁴⁷⁶ E. Reich Zemědělské školství v republice Československé 1920, 26; Z pedagogiky a didaktiky zemědělského vyučování. Sborník přednášek ze státní konference čl. učitelů škol zemědělských v Brně 1920 (vyšlo 1922); Reforma zemědělského školství a vyučování v ČSR. Sborník přednášek ve státní konferenci učitelů škol zemědělských v Plzni 1921 (vyšlo 1924); Didaktické stati z oboru zemědělského vyučování. Sborník přednášek z pedagogicko-didaktických kursů pro zeměděl. učitelstvo v Praze v září 1925 a v Chrudimi v březnu 1924 (vyšlo 1924); Zeitfragen der Landwirtschaft und des landwirtschaftlichen Schulwesens 1925. — Srv. také článek Kubečův v Zemědělském archivu 1919 čís. 7 o rozšíření hospodářských škol na čtyři ročníky.

dily se hlavně na postátnění škol a náležitou opravu osnov učebných.⁴⁷⁷

Samo ministerstvo školství uspořádalo anketu o reformě dvoutřídních škol obchodních⁴⁷⁸ a vydalo, jak svým místem bude uvedeno, četné výnosy normativní; že však přes to se stále cítí živá potřeba nové úpravy „státních škol odborných“, jak zní nyní úřední název⁴⁷⁹ patrně z toho, že otázka reformy škol odborných byla položena jako poslední i na program ankety Štefánkovy, ale bohužel nedostalo se jí po referátech Rosově a Zachovalově ani zdaleka již tolik času a pozornosti jako předchozím otázkám o škole obecné a střední (Rosa mluvil zvlášť o zlepšení škol pokračovacích a další nutné specialisaci škol průmyslových. Zachoval o srovnání přípravného vzdělání učitelstva na školách obchodních).⁴⁸⁰ Překážkou podstatnou všech reform jest, že dnes správa škol odborných není soustředěna v jediném ministerstvu: dokonce ještě několik škol odborných jest podřízeno zemskému zákonodárství v Čechách.⁴⁸¹ A tak vlastně i ona společná opatření, učiněná v ministerstvu školství o učebné povin-

⁴⁷⁷ Srv. Tindř. Schejbal Postátnění dvoutřídních škol obchodních ve Věstníku čes. prof. XXVI. 222; rokování v obchodní sekci zmíněné reformní komise středoškolské tamže 271. dále XXVII. 275. článek Fr. Dušánka Zdobornění I. ročníku obchodních akademií tamže část pedagog. 150; Národohospodářský Obzor XXIV. 141; Fr. Zachoval Na okraji učebných osnov pro obchodní akademie v progr. obchodní akademie smíchovské 1925.

⁴⁷⁸ Věstník ministerstva školství III. část inf. 150; srv. tamže 17 zprávu o zásadách a návrzích profesorů škol obchodních u nás.

⁴⁷⁹ Věstník ministerstva I. 82.

⁴⁸⁰ Referáty Rosův a Zachovalův otištěny v časop. Střední škola IX. 224 a 230 a v publikaci Anketv 271 sl. — O změně metod učebné jedná spis Janáček a B. Schmidta Problém průmyslové školy mistrovské 1930.

⁴⁸¹ Střední škola IX. 225 a Věstník pedagogický VII. 160.

nosti učitelů a odměnách za přespočetné hodiny,⁴⁸² týkají se jen omezeného úseku škol odborných.

Přes všechny nesnáze státu teprv se konsolidujícího nelze popřít, že převrat přinesl také všem oborům škol odborných netušený rozkvět a rozmach. Především školy hospodářské, jejichž správa — až na školy vysoké, které zůstaly v kompetenci ministerstva školství — byla přenesena zákonem ze dne 9. dubna 1920 na ministerstvo zemědělství, je dnes zásluhou dostatečně doto- vané nové správy vypraveno skvěle a v počtu až nadbytečném vzhledem k nevelké své návštěvě,⁴⁸³ a to ve všech kategoriích od nejnižší až po vysoké; kdežto r. 1918-19, tedy v době převratu, bylo u nás těchto škol 160, vzrostl počet jejich v r. 1927-8 již na 272⁴⁸⁴; z těch bylo 210 československých, 55 německých, 1 ukrajinská, 3 ruské, 2 polské a 1 ma- ěarská; dalekou většinou jsou to ústavy zemské neb zemí podporované, kdežto stát sám jich vy- držuje asi pětinu.

Vysoké školy zemědělské jsou dvě české, a to v Praze jako odbor zemědělského a hornického inženýrství, při technice v Brně jako samostatný ústav o dvou odborech: zemědělském a lesnickém. Kdežto odbor zemědělského inženýrství při pražské technice byl otevřen již 1906, přibyl k němu lesnický teprv 1920; rok před tím (1919) otevřena škola brněnská.⁴⁸⁵ Pro Němce zřízeno jest dětské oddělení pražské techniky se sídlem v Děčíně a

⁴⁸² Věstník ministerstva X. 299, 551, XI. 118.

⁴⁸³ Tak podle zprávy v Čes. Učitelů XXXII. 67 bylo na př. na vyšší škole čáslavské umístěné v nádherné budově, 15 profesorů pro 80 žáků, v Chrudimi podobně 20 prof. pro 105 žáků, v Poděbradech 16 pro 100, Táboře 22 pro 125 atd.; na rolnické škole ve Vysokém Mýtě bylo dokonce 8 prof. pro 17 žáků, v Sušici 11 pro 52 atd. — Jiná čísla má též časopis XXXIII. 444 a škola měšťanská XXXII. 378.

⁴⁸⁴ Ročenka republiky VII. 245; srv. i Štein Zemědělská škola ve službách zemědělce 1927, 77 sl. a pojednání Reichova v Tobolkově Politice II, 88 sl.

⁴⁸⁵ Věstník ministerstva I. 198 a II. 553.

Libverdě;⁴⁸⁶ nejbliže stojí ukrajinská akademie hospodářská v Poděbradech o třech oborech, jež se má postupně zrušiti.⁴⁸⁷ Typ hospodářských aka- demií zanikl u nás po převratě vůbec (táborská přenesena de facto do Brna a v místě zůstala jen střední); zato otevřeny nové školy střední, jichž bylo koncem r. 1921 12 českých a 4 německé, nyní 11 českých a 3 německé (ve Slezsku první česká střední škola hospodářská otevřena až r. 1927). Dosavadní tříletá osnova změněna od šk. roku 1920-1 na čtyřletou, načež osnovy znovu upraveny r. 1924;⁴⁸⁸ spolu byl název škol vzhledem k tomu, že ostatní školy níže organizované byly vždy označovány výrazem nižší, změněn na vyšší a protože vysoké školy zůstaly beze změny názvu i nadále v kompetenci ministerstva školství, máme nyní tuto anomálii názvů: školy nižší — vyšší — vy- soké.

Hospodářských škol nižších bylo ve šk. roce 1927-8 celkem 31 rolnických, 8 jednorozných (no- vého typu o 10 měsících vyučování) a 128 odbor- ných (bývalých škol zimních hospodářských); z to- ho bylo českých 22 + 7 + 100, němec. 8 + 0 + 26, po 2 ruských, po 1 polské a maďarské. Rolnické školy obdržely novou osnovu r. 1923 a 1924, od- borné r. 1923 a 1925.⁴⁸⁹ Dále je u nás speciální vyšší škola družstevní v Praze, 2 školy lukařské,

⁴⁸⁶ ib. II. 512.

⁴⁸⁷ Srv. tyto publikace: J. Kříženecký Vysoké školy ze- mědělské v Českoslov. republice v časop. Nové Atheneum II. 1921, 323; A. Ernest Vysoká škola zemědělského inže- nýrství v Informační brožuře o technickém studiu 1924, 190 sl.; Václ. Novák Vysoké školy zemědělské v sborníku Sou- dobá československá věda zemědělská, její budoucí vývoj a úkoly 1929, 19. Srv. také Ročenku republiky VI. 96.

⁴⁸⁸ Srv. spis Ant. Kopečného Sběrka oběžníků vydaných ministerstvem zemědělství pro státní školy zemědělské II. 1927, 69.

⁴⁸⁹ Tamže II. 11 sl. a 68; 17 sl. a 161. Srv. i článek F. Čvan- čary v Zemědělské školství odborné v uv. sborníku Soudobá věda 26 sl.

2 mlékařské, 1 lihovarská, 1 rybářská,⁴⁹⁰ 2 meliorační, 2 vyšší a 9 nižších škol zahradnicko-ovocnických. Hospodyňských škol udává statistika z r. 1927-28 tři (2 české, 1 německou), jednu dvouletou českou, 22 celoročních (20 + 2), 9 celoročních o dvou běžích (3 české, 5 německých, 1 polskou), 4 zimní s letními běhy a 11 pouze letních (obojí jen české).⁴⁹¹ Osnova jejich je z r. 1923;⁴⁹² proti rakouským poměrům utvořeno tu několik nových typů se zřetelem k novým potřebám.⁴⁹³

Jako náhrada za bývalé pokračovací školy hospodářské, které se nikdy v Rakousku plně neujaly, byly zákonem ze dne 29. ledna 1920⁴⁹⁴ nově organisovány i lidové školy hospodářské k prohloubení a doplnění vzdělání obecného v době 14—16 let věku nákladem státu a místních činitelů; škol těch bylo r. 1921-2 již 527, v 1927-8 již 871 o 1348 třídách pro 40.338 žáků (18.152 chlapců, 22.186 dívek). Přes tento vzrůst číselný narážejí ještě stále na značné potíže, ba i přímý odpor v samých kruzích učitelů škol hospodářských, kteří z nich chtějí odstraniti všecko vzdělání odborné.⁴⁹⁵ Připomínám, že je postaráno u nás také o hospo-

⁴⁹⁰ Dvouletá ve Vodňanech je jediná toho druhu škola v celé Evropě (srv. čl. Jar. Šámal a Naše rybářská škola v časop. Národní Listy 28. září 1924).

⁴⁹¹ Srv. Ročenka republiky VI. 87, Ročenka Dědictví Komenského V. 257, Deset let atd. 395, Reich v uv. čl. 90; Kandel Yearbook 1924, 177; Školská reforma VI. 49; Reich v knize Růž. Štěpánkové Učelná domácnost základem šťastného života 1929, 172 sl.; čl. Jos. Zahradníka Das weibliche Berufsschulwesen in der Tschechoslowakischen Republik v časop. Schulreform 1928, 16.

⁴⁹² Kopečný Sbírka II. 5, 15, 65 a 176.

⁴⁹³ Že však příliš pěstují vzdělání obecné na újmu odborného, tvrdí Kubíček v časop. Nové školy I. 187.

⁴⁹⁴ Zákony školské seš. 10. str. 854; osnovy u Kopečného II. 423 a 429; srv. i Český Učitel XXIV. 338 a Komenský roč. 48, str. 98, článek Reichův v uv. sp. Štěpánkové 177.

⁴⁹⁵ Srv. článek F. Fialy Novelisace zákona o lidovém školství hospodářském v časopise Obce učitelské IV. 141.

dářské vzdělání vojínů zvláštními kursy pokračovacími.⁴⁹⁶

Na všech školách hospodářských je zavedena koedukace, třebaš místy s omezením, upraveny nově respiria i prázdniny a školní řád;⁴⁹⁷ jako nové předměty přibylly po převratě na nižších školách vlastivěda, na vyšších povinná němčina, resp. státní jazyk, všude dále občanská nauka, laická morálka, společenská výchova, konečně i výklad o ústavní listině republiky.⁴⁹⁸ Dozor na školy hospodářské upraven odborně již zákonem z r. 1920;⁴⁹⁹ dále nově upraveny zkoušky pro učitele nižších škol hospodářských⁵⁰⁰ a pro učitelky škol hospodyňských,⁵⁰¹ kdežto pro učitele škol lidových jsou pořádány dočasné kursy.⁵⁰² Pro vzdělání učitelek škol hospodářských, pro jejichž zkoušky byl vydán nový předpis,⁵⁰³ je zřízen český seminář pedagogický při škole chrudimské od r. 1924 a německý při škole kadaňské,⁵⁰⁴ pro učitele vyšších seminář při škole v Táboře; mimo to je i docentura pedagogiky na zemědělské škole vysoké v Brně. Přes to vše je stále citelný nedostatek osob opravdu kvalifikovaných odborně i didakticky. Vládním nařízením ze dne 16. ledna 1930^{504a} stanovena nejvyšší míra učebné povinnosti u ředitelů na školách zemědělských aspoň s deseti-měsíčním vyučováním na 13 týd. hodin v předmě-

⁴⁹⁶ Osnovy jich podává Kopečný v uv. sp. II. 31, 122, 189 a 253.

⁴⁹⁷ Kopečný v uv. sp. 25 sl. 187, 108.

⁴⁹⁸ Věstník ministerstva školství V. 443 (při občanské nauce).

⁴⁹⁹ Věstník ministerstva VI. 585, Kopečný v uv. sp. II. 419; instrukce pro odborné inspektory podává Kopečný II. 53 sl.

⁵⁰⁰ Věstník ministerstva VIII. 14.

⁵⁰¹ ib. VII. 250.

⁵⁰² ib. III. 24 a Učitelské Noviny 55, 55.

⁵⁰³ Věstník ministerstva školství V. 1923, 60.

⁵⁰⁴ Kopečný v uv. sp. II. 152 sl.; Zeitfragen etc. 10 sl.; Reforma zemědělského školství 1924, 107; Fr. Dušánek Příprava k učitelství ve Věstníku pedagogickém VI. 327.

^{504a}) Věstník ministerstva školství XII. 82.

tech naukových, u profesorů a učitelů těch škol na 21, u ředitelů škol s vyučováním šestiměsíčním na 24, profesorů a učitelů 35 hodin týdně, při čemž správa tříd nadpočetných, korektury, třídnictví a správa sbírek započítává se podobně jako na školách středních; stejně opatření je i v remuneraci hodin přespočetných.

Přechod z vyšších škol hospodářských na vysoké upraven je nyní tak, že ti, kdož vybyli před tím nižší školu střední, mohou být výjimečně přijímáni za řádné posluchače na vysoké školy zemědělské po přijímací zkoušce z češtiny, matematiky a fyziky;⁵⁰⁵ podobně je upraven i přechod ze škol lesnických na techniku.⁵⁰⁶ Celkem lze říci, že rozvoj hospodářských škol není dosud u nás ukončen; pomýšlí se zvláště ještě na nový typ vyšší hospodářské školy tříleté, k níž by byl připojen ještě čtvrtý ročník pro vzdělání učitelek škol hospodářských.⁵⁰⁷

Rozhodná hypertrofie je u nás ve školství lesnickém. Původně měla být (podle zákona z 24. července 1919) jen jediná vysoká škola hospodářsko-lesnická v Brně, při čemž oddělení lesnické jen prozatím mělo zůstat v Praze při technice, ale z tohoto provisoria zásluhou některých vlivných osob, kterým se patrně nechtělo opustit Prahu, vyvinulo se také v Praze definitivum, a to hned třemi ročníky ve šk. r. 1920-1 a protože ovšem také v Brně si zřídili oddělení toho druhu, máme nyní vysoké školy lesnické dvě; k tomu se Němci domáhají postátnění a povýšení na vysokou školu své střední (vyšší) školy v Zákupech a Slováci usilují zase o vlastní školu vysokou ve Štávnici;⁵⁰⁸ protože vedle toho jsou čtyři školy střední (nyní přezvané též vyššími), a to 3 české

a i německá, a 7 škol nižších (4 české, 2 německé, 1 ruská).⁵⁰⁹ sama Ústřední jednota čes. lesnictva opětně se unesla žádat, aby byla provedena vydatná redukce škol, takže by v Čechách zůstala jen jedna česká a jedna německá, na Moravě a na Slovensku jen po jedné české⁵¹⁰ — ale dosud marně, a přece je podle odborných statistik potřebí ročně nejvýš 30—40 abiturientů vyšších škol toho druhu, i když bude provedeno zestátnění všech lesů a reorganisace její správy, kdežto naproti tomu jen r. 1928-9 vyšlo z lesnických škol 170 absolventů; byl proto aspoň r. 1929-30 zaveden numerus clausus (20 žáků pro třídu školy vyšší, 15 až 20 nižší).⁵¹¹ Také nelze beze všeho schvalovati, že ministerstvo zemědělství po dlouhém jednání jedinou vyšší školu vinařsko-ovocnářsko-zahradnickou, která by byla rozhodně patřila do Lednice místo tamější školy německé, umístila z části na Mělníce (první dva ročníky, společné všem odborům a dva vyšší ročníky vinařské), z části na Koniopišti (oba vyšší ročníky ovocnářské a zahradnické), při čemž současně zrušeny české paralelky při německé škole lednické.⁵¹²

Vysoká škola zeměrolékařská otevřena zákonem z 12. prosince 1918 v Brně s českým jazykem vyučovacím;⁵¹³ konečně ve věci vysoké školy montanistické v Příbrami svolala nová vláda česká hned v dubnu 1919 anketu⁵¹⁴ a po dlouhém jednání i trapných odkladech zavedla posléze v srpnu 1919 na škole té českou řeč vyučovací (hornická škola pro důlní mistry byla počeštěna hned po převratě). Tak se nám dostalo spravedlnosti i na škole, kde na př. ještě v r. 1918-9 z 294 posluchačů bylo 205 Čechů a Slovanů a jen 84

⁵⁰⁵ Věstník ministerstva školství I. 280 a 334.

⁵⁰⁶ ib. IV. 409.

⁵⁰⁷ Věstník ministerstva zemědělství II. 239; Komenský roč. 47. str. 91.

⁵⁰⁸ Nár. Listy 18. února 1922 a 11. března 1921.

⁵⁰⁹ Ročenka republiky VII. 245.

⁵¹⁰ Nár. Listy 18. března a 5. května 1920.

⁵¹¹ ib. 17. ledna 1930.

⁵¹² ib. 20. července 1922.

⁵¹³ Věstník ministerstva I. 2.

⁵¹⁴ ib. I. 85.

Němci (zbytek byli cizinci).⁵¹⁵ Zároveň byla odvolána možnost, aby posluchač směl vystudovati současně hornictví i hutnictví a dovoleno jen studium jednoho z těch oborů, zdůrazněn dále praktický výcvik a soustředěny proto přípravné disciplíny do prvních semestrů.⁵¹⁶ Pro upokojení Němců zřízen byl přípravný běh montanistický o dvou ročnících při pražské německé technice, jehož absolventi dále studují a podrobují se zkouškám v Příbrami; Němci pokusili se via facti tento běh rozšířiti o třetí ročník, ale vláda to včas zamezila.⁵¹⁷ Učebná osnova I. ročníku obou odborů byla r. 1927 nově upravena⁵¹⁸ a zdůrazněna i potřeba znalosti cizích jazyků. Po léta vleče se spor o přeložení školy té do Prahy, jak se opět domáhal i sbor profesorský i posluchači; řešení však naráží stále na obtíže finanční i administrativní a uvázlo na ten čas docela na mrtvém bodě.

*

Průmyslové odborné školy stály sice u nás již před válkou na stupni vysokém, ale právě za války mnoho utrpěly nedostatkem prostředků odchodem mnohých schopných učitelů, takže bylo nutno po válce v tomto oboru mnoho doháněti.⁵¹⁹ Vyšší školy průmyslové byly sice ponechány v rozsahu čtyřletém, ale osnovy jejich podstatně zrevidovány a přizpůsobeny novým po-

⁵¹⁵ Venkov 27. června 1919.

⁵¹⁶ Srv. článek Theuererův v Nár. Listech 4. září 1919, Drtinův tamže 5. října 1919 a Informační brožuru o technickém studiu 248 sl.

⁵¹⁷ Lidové Noviny 13. prosince 1922, Nár. Listy 24. listopadu 1922.

⁵¹⁸ Věstník ministerstva školství IX. 360.

⁵¹⁹ Srv. Deset let atd. 590, Rosa-Jindra Průmyslové a odborné školství v republice Československé I. 1928, 16 sl., Ročenka Dědictví Komenského V. 230, článek Rosův v Tobolkově Politice II. 114 sl. Kandel Yearbook 1924, 174, kde jsou příklady rozvržení předmětů.

žadavkům, zvl. v oddělení strojnickém a stavitelském, nejméně v chemickém;⁵²⁰ zlepšeny dále i rozšířeny také dvouleté školy mistrovské, kde omezeny předměty teoretické a rozšířeny neb nově zavedeny předměty důležité pro praktičtější dílnskou. Odborné školy dřevařské rozšířeny z dvou na tři ročníky a doplněny rovněž dvouletými školami mistrovskými; zrevidovány také osnovy škol pro průmysl kovodělný a textilní,⁵²¹ menší změny konečně podniknuty i v učení ostatních škol odborných.

Řada škol odborných byla dále zreorganizována neb nově zřízena; tak vznikly nové vyšší strojnické školy v Bratislavě, Karvinné, Košicích a Mor. Ostravě, nové stavitelské v Bratislavě a Prešově, chemická v Báň. Štávnici, vyšší textilní v Brně, elektrotechnické v Brně a na Smíchově, dále četné odborné školy pro průmysl tkalcovský, košíkářský, keramický, dřevařský, škola grafická (r. 1920-1 s oddělením techniky reprodukční, fotografie a knihařství), pro malíře pokojů, mlynáře atd. Doplněna síť škol pokračovacích, jež válkou byla zdecimována a rozmnoženy občasně kursy speciální, pořádané téměř ve všech školách odborných.⁵²² Změněny také zbylé zemské školy řemeslnické a to ve školy stavitelské neb strojnické; nové úpravy dostalo se r. 1925 odborným školám pro ženská povolání, jež doplněny ústavy po vzdělání učitelek těchto škol.⁵²³ Nově upraveno i trvání

⁵²⁰ Přehled hodin v jednotlivých odděleních viz ve spise Rosově-Jindrově 27 sl.; nové osnovy strojnické ve Věstníku ministerstva školství IX. 508.

⁵²¹ Nové osnovy textilní v témž Věstníku VIII. 176; srv. také článek Rosův v Nynější osnovy vyučovací na školách průmyslových ve Věstníku pedagogickém V. 151.

⁵²² Deset let 596, Ročenka Dědictví Komenského VI. 88, Věstník ministerstva IX. 185.

⁵²³ Deset let 595, Ročenka Dědictví Komenského V. 237, anonymní článek školství opomíjené v Nár. Listech 10. a 12. října 1926; nové osnovy škol rodinných a pro ženská povolání II. 181, 220, 232, 246, 252, VI. 44 a 50, VII. 229. — Podle úpravy z r. 1925 existují nyní roční neb dvouleté školy ro-

školního roku ve shodě se školami středními i placení školného a jiných poplatků;⁵²⁴ rozumí se, že značných nákladů vyžádala si také nová úprava budov školních a zvl. školních dílen.

Nově řešena byla také otázka přijímání žáků do vyšších škol průmyslových⁵²⁵ a to tak, že do I. ročníku mohou se hlásiti absolventi nižší střední školy neb jednoročních běhů (IV. tříd) při měšťanských školách neb úplných škol měšťanských s prospěchem uspokojivým, při čemž všichni se musí podrobiti přijímací zkoušce z jazyka vyučovacího, počtů a měřictví; pro jednotlivé druhy škol odborných byly nadto vydány pro přijímání žáků pokyny zvláštní o stáří, vzdělání i praktickém výcviku předchozím;⁵²⁶ do mistrovských škol stavebních, strojnických a elektrotechnických přijímají se nyní noví žáci jen podle počtu volných míst (nejvýš po 40) aspoň 17letí se vzdělaním ze školy měšťanské a výučným listem příslušné živnosti s praxí aspoň tříletou, tělesně zdraví a mravně zachovalí.⁵²⁷ Abiturienti vyšších škol průmyslových s maturitní zkouškou nově upravenou⁵²⁸ připouštějí se nyní všeobecně za řádné posluchače techniky v příslušných oborech.⁵²⁹

Řada požadavků čeká ještě na své splnění: nutno opatřiti zvláště nové levné učebnice, zmenšiti počet vyučovacích hodin pravidelné přílišný, zrevidovati osnovy, pokud se tak již nestalo, doplniti síť odborných škol zvl. na Slovensku a Podkarpatské Rusi, zlevniti návštěvu školy atd.⁵³⁰

dinné, dále pětíměsíční školy pro vedení domácnosti (hospodynské) a pětíměsíční kuchařské, živnostenské pracovní, školy pro sociální službu, lidové dívčí pokračovací, lidové kursy a speciální kursy oděvnícké (Deset let 396).

⁵²⁴ Věstník ministerstva II. 169 a VIII. 103.

⁵²⁵ ib. II. 150.

⁵²⁶ ib. V. 279 sl.

⁵²⁷ Věstník II. 197 a V. 282.

⁵²⁸ ib. VI. 589.

⁵²⁹ ib. I. 327 a VIII. 316.

⁵³⁰ Srv. Ročenku Dědictví Komenského V. 141.

Celkem vzrostl počet škol těch ze 700 v době převratu na 1889 v r. 1918-9, počet žáků z 57.000 na více než 172.000⁵³¹ — tedy rozvoj nepochybný a potěšující.

*

Situace obchodních škol po převratě nebyla skvělá;⁵³² nehledíc k tomu, že jejich finanční základ byl namnoze již za Rakouska slabý a umístění ne vždy vhodné a že býval i nedostatek vhodných osob učitelských, válka způsobila ještě další pohromy, takže nové ministerstvo naše musilo tu vlastně budovati ze základu.⁵³³ Spolehlivého podkladu dostalo se školství tomu zákonem ze dne 15. února 1922, který rozlišil ústavy na veřejné (vydržované státem neb veřejnoprávními korporacemi) a soukromé i stanovil zároveň hlavní jejich kategorie: obchodní akademie, školy obchodní dvouleté, jednoroční obchodní kursy a kupecké školy pokračovací. Vnější rozvoj tohoto odvětví školy byl vskutku rychlý:⁵³⁴ ve šk. r. 1917-8, tedy před převratem, vykazovala statistika obchodních akademií 9 českých o 70 třídách (7 v Čechách, 2 na Moravě) a 7 německých (5 + 2) o 48 třídách, k nimž připojeno bylo na českých školách 5 abiturientských kursů, dále 24 třídy dvouletých škol obchodních, 13 tříd kupeckých pokračovacích, na německých podobně 4 kursy abit., 16 tříd dvouletých, 23 pokračovacích a 5 jiných kursů; dále bylo samostatných dvoutřídních škol obchodních 21 (13 + 8) českých o 85 třídách a 15 (9 v Čechách, 4 na Moravě, 2 ve Slezsku) německých o 73 třídách, k nimž připojeno bylo na českých sko-

⁵³¹ Rosa - Jindra v uv. sp. 21.

⁵³² Deset let 388, Ročenka Dědictví Komenského V. 251, článek Zachovalův v Tobolkově Politice II. 131.

⁵³³ Srv. úvodní projev ministra Štefánka v publikaci Ankety 1929, 18.

⁵³⁴ Srv. čl. Zachovalův v Naší době XXXVI. 555.

lách 12 tříd pokračovacích, na německých 39 (!), pokračovacích a 3 jiné kursy; konečně jednoleté školy byly 2 české a 4(!) německé. V jediném školním roce 1918-9 stoupl počet českých obchodních akademií na 14 a dvoutrídčních dokonce na 31, takže se již tehdy ozývaly varovné hlasy, že nebude dost kvalifikovaných učitelů pro nové ústavy a že absolventi nenajdou dost vhodných míst. Nicméně přírůstek kvantitativní neustal: deset let po převratě (1927-8) bylo v celé republice (i se Slovenskem a Podkarp. Rusí) obchodních akademií 24 československých (12 v Čechách, 8 na Moravě, 4 na Slovensku), 1 rusínská, 9 německých (7 v Čechách, 2 na Moravě), 2 maďarské; jednoročních abiturientských kursů 6 českých a 7 (!) německých, dvoutrídčních škol veřejných československých 42 samostatné + 19 přiřazených k obchodním akademiím, rusínské 2 samostatné, německých 17 samostatných a 10 přiřazených, maďarská 1, jednoročních kursů 4 československé, 4 německé, 5 maďarských. Počet žáků na obchodních školách československých vzrostl ze 4769 v roce 1917-8 na 10.366 v roce 1927-8, německých z 3902 a 4866. Kdežto konečně v r. 1918 mělo své vlastní budovy jen 28 škol, bylo jich v r. 1928 již 65; také vnitřní zařízení vyžádalo si značných sum od pokladen státních a zemských.

Téměř všem kategoriím škol obchodních dostalo se po převratu nové úpravy vnitřní. Především r. 1922 nově upraveno resp. stíženo přijímání žáků do I. třídy akademií⁵³⁵ tak, že beze zkoušky přijímají se odtud pouze ti, kdož vychodili s prospěchem nejméně dobrým v češtině, zeměpise a matematice a aspoň dostatečným v ostatních předmětech čtyři třídy střední školy, po zkoušce přijímací ostatní absolventi nižší střední neb IV. ročníku škol měšťanských; do dvouletých škol po zkoušce přijímací dobří absolventi tří tříd střed-

ních neb měšťanských nebo beze zkoušky absolventi čtyř tříd týchž škol. K tomu dodatečně roku 1926⁵³⁶ byly stanoveny podmínky, za kterých žáci z veřejných obchodních škol nižších mohou přestupovati na akademie po přijímací zkoušce a k usnesení sboru profesorského. Pro dívky zřizují se nyní pravidelně oddělení zvláštní a jen tam, kde není pro ně v těchto odděleních dosti místa, mohou se souhlasem rodičů býti vřaděny také do oddělení jinošských.⁵³⁷ Učebná osnova obchodních akademií byla upravena zatím od šk. r. 1921-2;⁵³⁸ mimo jiné předměty obsahuje 11 relativně povinných jazyků cizích, z nichž si žáci mají voliti, dále výklady o občanské nauce a tělovědě (s poučením o pohlavních chorobách); zavedena dále přijímací zkouška z franštiny a fakultativní z němčiny (resp. češtiny), aby se rozhodlo, má-li nový žák býti v těchto předmětech vřaděn do oddělení pro pokročilé či pro žáky slabší;⁵³⁹ dovoleno učiti i jazyku ido.⁵⁴⁰ Zkoušky opravné také na obchodních akademiích jsou povolovány jen výjimkou; obdobné porady za semestr jsou rovněž jako na středních školách jen dvě, ale na rozdíl od středních škol podrženy ve stupnici známek výborná a chvalitebná. Právě se chystají osnovy nové (vydány zatím již pro českosl. jazyk a pro cizí jazyky), v nichž mimo jiné menší opravy má se zásadně změnit postup ve vyučování předmětům obchodním a položit větší důraz na učení se cizím jazykům,^{540a} za to se odstraňuje

⁵³⁶ Věstník VII. 90.

⁵³⁷ Tamže I. 64 a IV. 179.

⁵³⁸ Věstník ministerstva III. 209 a inf. část 33; Naše doba XXVIII. 539, K a n d e l Yearbook 1924, 172 (přehled hodin), Ročenka Dědictví Komenského V. 252; posudek dosti nepřiznivý je ve Střední škole 1921, 69.

⁵³⁹ Věstník VIII. 65.

⁵⁴⁰ ib. III. 495.

^{540a}) Podle nové osnovy má pak naučiti se cizímu jazyku prakticky a osvojit si náležitou znalost obchodních výrazů (Věstník XII. 116.)

⁵³⁵ Věstník ministerstva IV. 179, Deset let 388, Z a c h o v a l v T o b o l k o v ě Politice 125.

tělověda (v I. roce) a občanská výchova (ve IV.).⁵⁴¹ Místo tělovědy zaveden cyklus přednášek zdravotněvědných;^{541a} nová osnova vydána také pro vyučování cizím jazykům na německých akademiích.^{541b}

Zavedeny dále zkoušky maturitní pro ty absolventy akademií, kteří se chtějí dáti zapsat na vysokou školu obchodní,⁵⁴² a povolen dočasně r. 1924 i vstup absolventů na právnickou fakultu po doplňovací zkoušce z latiny a filosofické propedeutiky. Jen na papíře zůstalo ustanovení,⁵⁴³ že abiturienti střední školy, kteří si chtějí získati důkladnějších vědomostí odborných, než jim může dáti abiturientský kurs jednoletý, mohou vstupovati do III. ročníku akademií. Osnova těchto abiturientských kursů znovu upravena a zjednodušena⁵⁴⁴ (vypuštěna zvláště němčina i krasopis). Konečně vydán pro žáky akademií nový školní řád s podmíněčným trestáním, resp. odkladem trestu do konce pololetí neb školního roku.⁵⁴⁵

Také pro dvouleté obchodní školy zavedena nová osnova s povinnou němčinou, resp. jazykem státním (za to vypuštěna cvičná účtárna) a absolventům umožněno další studium na akademiích.⁵⁴⁶ Konečně upravena i osnova jednoletých kursů tak, aby hověla potřebám kancelářských a manipulačních sil v průmyslu a obchodu.⁵⁴⁷ Pro pokračovací školy kupecké zavedena 1923 jednotná osnova dvouletá s 10měsíčním školním rokem o 8 hodinách týdně; školy ty jsou nyní povinné všem učedníkům kupeckým a jsou obyčejně připojeny

⁵⁴¹ Naše doba v uv. čl. 558, Deset let 588, článek J. K a n d e l v u v. sp. 172, a Rich. F e d e r a ve Střední škole VIII. 295.

^{541a} Věstník XII. 370.

^{541b} ib.

⁵⁴² Věstník IV. 205, Naše doba v uv. čl. 557.

⁵⁴³ Věstník VII. 183, Naše doba 558.

⁵⁴⁴ Deset let 588.

⁵⁴⁵ Věstník IV. 202.

⁵⁴⁶ Věstník IV. 210, 222, inf. část 77; přehled hodin K a n d e l v u v. sp. 173.

⁵⁴⁷ Deset let 588; přehled hodin K a n d e l v u v. sp. 172.

k jiné škole obchodní.⁵⁴⁸ Konečně nově upraveny školné a taxy zkušební (za maturitní zkoušku na akademiích 150 Kč, za doplňovací zkoušku z latiny a propedeutiky 100 Kč; školné je na akademiích 400 Kč, na veřejných obchodních 200 Kč).⁵⁴⁹

Největší vymožeností republiky v tomto oboru jest vysoká škola obchodní v Praze, otevřená r. 1919-20 o třech ročnících a to jako odbor technický, jenž se měl po dvou letech osamostatnit; první dva ročníky měly podávati obecné vzdělání obchodní, třetí se dělil na odbor pro velkoobchod zbožím, bankovní a pro organisaci průmyslu; po druhém ročníku stanovena státní zkouška obecná z národního hospodářství, nauky právní, soukromé ekonomiky, účetnictví a dvou cizích jazyků, po třetím roce zkouška odborná.⁵⁵⁰ Roku 1929 byla provedena nová úprava tak, že škola byla trvale sloučena s technikou, dosavadní tříleté studium rozšířeno na čtyřleté a slíbeny nové studijní a zkušební řády.⁵⁵¹ Posluchači abiturientských kursů nesmějí býti současně na této vysoké škole zapsáni,⁵⁵²

Pro přípravu ke službě diplomatické a konsulární otevřeny r. 1919 kurzy při fakultě právnické, které měly na př. v šk. roce 1921-2 v zimním semestru 218, v letním 181 posl. a trvaly nejdřív rok, pak dvě léta; přijímali se absolventi fakulty právnické, vyšší školy obchodní i techniky, po příp. i posluchači posledních ročníků škol vysokých. Kurzy ty, z nichž nebylo naprosto vyhlídek pro přijetí do státní služby, byly zastaveny již v zim.

⁵⁴⁸ Deset let 588; přehled hodin K a n d e l v u v. sp. 162, Věstník V. 268.

⁵⁴⁹ Věstník III. 490, V. 59 a 147, X. 72.

⁵⁵⁰ Věstník II. 165, Informační brožura o technickém studiu 238 sl.; J o s. F u k s a Vysoká škola obchodní 1920-1.

⁵⁵¹ Věstník XI. 282; srv. i čl. J. M. Reforma vysoké školy obchodní v Praze v časop. Naše doba XXXIII. 624.

⁵⁵² Věstník III. 151.

semestru 1923-3 a příslušné výklady pojaty do právnického studia universitního.⁵⁵³

Přes všechna tato opatření zůstala i v tomto oboru školy různá přání nesplněna: uznává se zvláště potřeba ještě dalšího z odbornění učiva a doplnění teoretických výkladů praxí, posílení výchovy mravní a občanské, zlepšení odborného vzdělání profesorů;⁵⁵⁴ konečně sami učitelé těchto škol a snad i mnozí úředníci příslušného odboru ministerstva školství, vidouce nepochybný vnější rozkvět škol zemědělských od té doby, co se vymanily z pravomoci ministerstva školství, přejí si podobně, aby také správa škol obchodních přešla při nastávající změně kompetence ministerstev do ministerstva obchodu, jež prý však touží jen po školách pokračovacích a nižších obchodních.⁵⁵⁵

*

Ze škol uměleckých především nově upravena Akademie výtvarných umění v Praze, v níž zavedena koedukace a jež nyní vedle všeobecného oddělení tříletého má pět speciálních škol malířských, dvě speciální grafické, dále po jedné speciální škole architektury, sochařství a medailérství.⁵⁵⁶ Pražská konservatoř hudební byla zestátněna jako odborná škola s českým jazykem vyučovacím⁵⁵⁷ a obsahuje odtud pod jedinou správou školu střední a školu mistrovskou; v čele stojí rektor, volený z profesorů školy mistrovské, jemuž k vedení správní agendy je přičleněn administra-

⁵⁵³ Ročenka republiky II. 48 a III. 38; článek J. Grubra Otázka odborné přípravy pro službu konsularní a diplomatickou v Českoslov. republice a časop. Obzor národohospodářský 1923, 443.

⁵⁵⁴ Srv. uv. článek Zachovalův v Politice 133 sl.

⁵⁵⁵ Viz uv. článek Naší doby 559.

⁵⁵⁶ Srv. Almanach Akademie výtvarného umění v Praze 1926, 55.

⁵⁵⁷ Věstník ministerstva II. 370 a 487, III. 519,

ktivní správce, jmenovaný ministerstvem z profesorů střední školy na čtyři léta. Přidružena je dále škola dramatická a oddělení pedagogické (od šk. roku 1920-1) pro výchovu učitelů hudby a zpěvu; sama střední škola obsahuje oddělení instrumentální, klavírní, varhanické (toto byla do r. 1890 samostatná škola, zřízená r. 1830 Jednotou přátel hudby církevní), oddělení pro skladbu a dirigování orchestru, konečně oddělení operní a pěvecké. Studium trvá na těchto školách podle povahy předmětu 4—7 let, ve škole dramatické 4, pedagogické 2 léta. Vedle školy pražské otevřeny střední dramatická a hudební škola v Brně a Bratislavě a pro Němce zřízena 1920 hudební a dramatická akademie v Praze.

Zcela nové úpravy dostalo se po převratě školám vojenským, které byly do základů přerorganizovány tak, že obsahují nyní tři skupiny:⁵⁵⁸ 1. školy, v nichž jest vychováván dorost důstojníků a rotmistrů; 2. školy, v nichž se vojenské osoby zdokonalují v oboru vlastní služby a 3. informační kursy pro vyšší důstojníky o nových pokrocích ve válečné vědě. Podle posluchačstva lze rozoznati čtyři kategorie těchto škol; 1. pro výchovu a zdokonalení důstojníků z povolání; 2. pro výchovu důstojníků v záloze; 3. pro výchovu rotmistrů z povolání a 4. školy a kursy pro výcvik mužstva a poddůstojníků presenční služby. Do 1. kategorie patří především válečná škola v Praze na Pohořelci jako nejvyšší naše vojenské učiliště vůbec pro výchovu důstojníků generálního štábu a vyšších velitelů; dále dvouletá vojenská akademie v Hranicích na Moravě, přijímající žáky od 17 do 25 let s úplným středoškolským vzděláním nebo poddůstojníky s dvouletou výbornou službou (tyto jen po zkoušce přijímací), aby se tam vzdělali na důstojníky subalterní; vedle toho je několik speciálních škol pro vzdělání důstojníků pěchoty, dělostřelby, letectva, jízdy, oborů ženij-

⁵⁵⁸ Ročenka republiky V. 45 a VII. 64.

ních, vojenských železnic, intendance atd. Podobně je několik speciálních škol pro důstojníky v záloze, aby z branců, kteří mají vyšší předběžné vzdělání, vychováni byli schopní velitelé čet a nižší důstojníci. Pro vzdělání rotmistrů je 11 škol speciálních a 9 kursů, konečně pro výcvik mužstva jsou poddůstojnické školy u každého vojenského tělesa a řada kursů speciálních, zvl. i škola pro odborný dorost letectva a škola hudební.⁵⁵⁹

§ 9. VYSOKÉ ŠKOLY. VÝCHOVA LIDOVA

Také naše školství vysoké dovedlo si uhájiti pověst nejkonzervativnější složky v celé soustavě školské.⁵⁶⁰ Proto také počet projevů reformních je v tomto oboru minimální; poměrně nejvíce se u nás stále uvažuje o reformě právnického studia, kde se navrhují obyčejně ještě další omezení historické složky, připuštění studia pouze státně-deckého, zlepšení formy přednášek, zamezení studia in absentia, doplnění přednášek cvičeními seminárními, opravy zkoušek státních i rigoros.⁵⁶¹ Dále je hojně hlasů také o tom, že nutno nově upravit přípravu profesorů středoškolských, kde

⁵⁵⁹ O školách pro vojiny analfabety a další vzdělání vojínů zmíníme se až v § následujícím.

⁵⁶⁰ Srv. výrok J. o s. F u k s y ve spise Vysoká škola obchodní 1920, 44: „Jsme sice ve svém demokratickém státě, ale v tom směru se na všech našich vysokých školách ničeho nezměnilo, ba snad naopak — zdá se, že obecná škola naše jest ve svých reformách, zásadách a názorech sympatičtější nežli naše školství vysoké.“

⁵⁶¹ Srv. spis O. S o m m r a Reforma právnického studia 1925, kde je otištěn na str. 5 také dotazník komise ustavené při ministerství; dále anonymní čl. v Lidových Novinách 26. února 1922 (omezit úvodní část studia jen na 2 semestry), D o b r. K r e j č í h o (tamže 7. bř. 1922), J. V á ž n ě h o (tamže), článek M í ř í č k ů v ve Věstníku I. říšského sjezdu čsl. učitelů škol vysokých 235, E. C h a l u p n ě h o spis Sociologie a školy 1929; čl. B. T o m s y K reformě právnického studia v České Revui 1926, 80; O. S. ve Věstníku Čes. ústř. spolku učitelů vysokoškolských XXI, 20.

i vědeckému studiu se vytyká přílišný historismus a malý zřetel k potřebám skutečné praxe na škole střední, i odborné přípravě pedagogické pouhá theoretičnost studia a špatná úprava didaktické praxe i dosavadní rozsah a umístění státní zkoušky pedagogické.⁵⁶² Sem tam ozvou se jednotlivé hlasy také pro vydatnou opravu studií lékařských⁵⁶³ a lékárnických,⁵⁶⁴ dále tužby po reformě technického studia,⁵⁶⁵ kde se zase požaduje intenzivnější zřetel k praktickému životu, potřeba vědomostí právních i srovnávacích a znalost cizích jazyků. Z jednotlivých speciálních problémů také u nás čas od času se objeví návrhy na sloučení uni-

⁵⁶² Srv. návrhy P i t h a r d t o v y ve Zprávě o prvním sjezdu ředitelů čes. škol středních 1921, 14 sl., K a m e n í č k o v y tamže 29 sl., P r a ž á k o v y tamže 68 sl.; Věstník čes. profesorů XXI, 271; článek H a š k o v c ů v ve Věstníku I. říš. sjezdu českosl. učitelů škol vysokých 209; referáty C h l u p ů v a V a ů r ů v na členské schůzi pražského kraj. odboru ve Věstníku pedagog. 7, 49; čl. M. F e n d r y c h a v příl. Nár. Osvobození 14./5. 1924; C h l u p ů v tamže 30./4. 1924; čl. J a r. F r i e d r i c h a v časop. Střední škola 1924, 34; Š v a g r ů v ib. 79; Věstníku pedagog. I, 49; čl. M. F e n d r y c h a v příl. Nár. Osvobození ministerstva VIII. část inf. 168; Střední škola 1926, 40 a 139; Věstník pedagog. V, 294 sl.; čl. M i r. H a v r á n k a ve Střední škole 1927, 139; čl. V e t t r ů v ve Věstníku pedagog. 1928, 181.

⁵⁶³ Již za války vyšel čl. K. H e r f o r t a K reformě lékařského studia v časop. čes. lékařů 1918; zavést psychologii na medic. fakultu navrhl týž r. 1919; o reformě organizace lékařských fakult promluvil na I. říšském sjezdu učitelů škol vysokých prof. H l a v a (Věstník sjezdu 218).

⁵⁶⁴ Rozšířit na tři léta universitního studia, načež by teprve následovala praxe, navrhl lék. K u b á t na schůzi čsl. lékárníků v Praze 1919 (Nár. Listy 16. března 1919).

⁵⁶⁵ Srv. zvláště tyto publikace: Technické studium 6 sl.; článek K l í r ů v v Mladé generaci I, 9; tamže II, 124; čl. P r o k o p ů v tamže II, 138; zprávu o Valném shromáždění Ústředního svazu čsl. studentsva v Nár. Listech 31. ledna 1911, čl. V. F e l b r a Úprava vědeckého studia technického ve Věstníku I. říšského sjezdu učitelů vysokých škol 1922, 244. — Podle zpráv časopiseckých (na př. v Nár. Listech 29. března 1930) vytvořily se při pražské české technice jednak speciální komise při jednotlivých fakultách, jednak širší poradní sbor pro celou techniku o reorganizaci technického studia.

versity a techniky v jednotnou školu vysokou,⁵⁶⁶ na zlidovění studia vysokoškolského;⁵⁶⁷ lepší a soustavnější výběr profesorů a opravu řízení habilitačního,⁵⁶⁸ na prohloubení přípravy k povolání žurnalistickému,⁵⁶⁹ na rozšíření studií zahraničních,⁵⁷⁰ na novou úpravu přednášek atd.⁵⁷¹ Ve skutečnosti i zde daleko více vykonáno u nás v oboru vnější organisace a rozmnožení počtu vysokých škol než ve vnitřní jejich reformě.

Především teprv Národní Shromáždění republiky Československé odčinilo dávnou křivdu přijavši 28. ledna 1919 jednomyslně zákon,⁵⁷² kterým se v Brně zřizuje československá státní universita s jménem Masarykovým o čtyřech fakultách: právnické, lékařské, přírodovědecké a filosofické; spolu byl velikou většinou zamítnut návrh, aby k nové universitě byla připojena také fakulta theologická. K tomu přibyla zákonem ze dne 11. listopadu 1919⁵⁷³ třetí universita v Bratislavě s názvem Komenského a to tak, že nejdřív otevřeny III.—V. ročník fakulty lékařské, k nimž pak přibýly od šk. r. 1921-2 fakulty právnická a filosofická, (současně zavřena právnická fakulta maďarská);⁵⁷⁴ ve-

⁵⁶⁶ Navrhl zvláště Jos. Jedlička (Návrhy na reformu školství 1922, 82 a ve Věstníku I. říš. sjezdu etc. 187) a Fr. Mašek v Národě I. 564.

⁵⁶⁷ Vl. Novák Jak přiblížit vysoké školy lidu? ve Věstníku I. říšského sjezdu učitelů vysokých škol 1922, 79.

⁵⁶⁸ Viz návrh R. Kučery v Naší Době XXVII. 497 (na doplňování docentů z asistentů).

⁵⁶⁹ Fr. Šelopa Akademické vzdělání novinářů v časop. Česká Revue 1915-6, 217.

⁵⁷⁰ Srv. článek Tillův ve Věstníku I. říšského sjezdu českosl. učitelů vysokých škol 1922, 270.

⁵⁷¹ Srv. článek Miříčkův v tamže 238.

⁵⁷² Věstník ministerstva I. 3.

⁵⁷³ Věstník I. 385.

⁵⁷⁴ Počátky university bratislavské zajímavě líčí první její rektor, prof. Hynek v Ročence university Komenského za první pětileti 1925, 10 sl., jednání parlamentní 5 sl. — Je zajímavé pro posouzení naší úřední rychlosti, že prováděcí nařízení k zákonu o bratislavské universitě vydáno bylo teprve — 1927 (Věstník IX, 97).

dle toho projektována tamže i samostatná fakulta theologická, pro niž dokonce byli jmenováni i první profesori hned r. 1919, ale jež nevešla v život, ježto nedošla souhlasu papežské stolice.⁵⁷⁵

Byla dále zahájena akce, aby pražské české universitě vrácena byla práva i majetek, který při dělení university 1882 neprávem připadl universitě německé, a spolu aby nahrazeno bylo, oč nepřizní vlády rakouských po léta byla připravována. Bohužel, návrhy prof. Mareše, Syllaby a Krejčího o těchto věcech podané v Národním Shromáždění hned na počátku naší samostatnosti byly z plna sněmovního opět vráceny školskému výboru patrně z příčin politických a teprv skoro po roce (13. ledna 1920) přijat byl zákon t. řeč. Marešův, že česká universita Karlova — tento název ovládl usnesením senátu již před tím — je přímou dědičkou a pokračovatelkou staré university Karla IV., kdežto universita německá v Praze odděluje se od staré university jako „německá universita Československé republiky“, takže Karolinum, archiv, insignie a všechny věci historicky cenné z jednotlivých ústavů universitních patří universitě české, pro niž se spolu mají vystavěti nové rozsáhlé budovy. Tímto opatřením mělo býti čeleno zvláště také fikci, že jen universita německá je prý pokračováním staré university pražské, kdežto česká prý vznikla až 1882; zákon z r. 1882 totiž uznával obě university za úplně rovnoprávně vzniklé ze staré university Karlo-Ferdinandovy, ale jak přiznal sám akademický senát němec. university (ve svém spise Die Entstehung und Rechtstellung des deutschen Universität in Prag 1919), časem se prý vplížilo do onoho zákona ponětí, že jen německá universita je ta stará.⁵⁷⁶

Nepřekvapuje nikoho, že Němci v čele s rektorem Näglem, rozeným říšským Němcem, vyvi-

⁵⁷⁵ Nár. Listy 7. října 1921.

⁵⁷⁶ Srv. zprávu kulturního výboru NS o návrhu Marešově, zasedání NS. 1920, tisk 2112 a článek J. Opochenického Universitní zákon v časop. Naše doba XXVII. 401.

nuli hned horlivou akci, aby zmařili potvrzení a provedení zákona, jenž je prý zřejmým projevem národního chauvinismu a odporuje zásadám Saint-Germainského míru, kterého se tu ku podivu němečtí profesori dovolávají, ač ho němečtí politikové nikdy neuznali. Neustoupí prý ze své državy, leda násilím a postarají se, aby celý kulturní svět zvěděl o jejich „znásilnění“. Vskutku byl zákon vrácen presidentem republiky Národnímu Shromáždění pro některé formální vady právnícké, ač zvláště požadavek, aby totiž historická kontinuita české university s původní universitou, Karlovou byla přímo v zákoně vytčena, sám president označil za sympatický. Kulturní výbor proto přepracoval i doplnil v detailech své původní návrhy a hlavně ponechal značnou ingerenci ministerstvu školství, jež samo má rozhodnout ve věcech sporných; tento nový návrh byl přijat 19. února 1920 a potvrzen presidentem, ale ve skutečnosti nebyl dosud ministerstvem proveden.⁵⁷⁷ Nelze se proto diviti, že Němci, kteří po převratě chtěli své vysoké školy z Prahy přeložit do Liberce, nabyli znovu odvahy a dokonce v únoru 1930 uveřejnili v pražských německých časopisech protest všech profesorů německých, profesorů a docentů proti tomuto zákonu, aby se prý vláda postarala o náležitou jeho změnu a aby dopomohla historické pravdě i spravedlnosti opět k jejich právu i odčinila bezpráví, učiněné prý němec. universitě. Dobře vyvrátil tyto rekriminace německých profesorů dr. Vác. V a n e č k e⁵⁷⁸ hlavně odkazem k tomu, že universitu pražskou založil Karel IV. výslovně jako král český, nikoli jako císař německý.

⁵⁷⁷ Ještě r. 1930 V. D y k v čl. Neplní-li se zákony republiky (v Nár. Listech 18. února) právem se pozastavuje nad tím, že starobylé insignie atd. nebyly dosud vydány německou universitou české, jak nařizoval § 6. řečeného zákona; srv. také čl. Fr. M a r e š e v Nár. Listech 9. května 1920 a zprávu o schůzi žofínské ib. 22. února 1922. — Znění zákona viz ve Věstníku ministerstva II. 351.

⁵⁷⁸ V čl. Protesty pražské německé university v Nár. Listech 26. února 1929.

a že universita přestala být českou až koncem stol. XVIII. při všeobecné germanisaci vysokých škol rakouských.^{578a}

Za nové vlády československé byla dále doplněna, rozšířena a počestěna samostatná theologická fakulta olomoucká, již dáno jméno Cyrilo-metodějská;⁵⁷⁹ pro vzdělání kněží evangelických zřízena od 1. října v Praze čtyřletá koedukační česká Husova evangelická fakulta bohoslovecká jako ústav autonomní se všemi právy a výsadami vysoké školy;⁵⁸⁰ druhá theologická vysoká škola evangelická (akademie) otevřena v Bratislavě 1. října 1919 místo tamější maďarské akademie a má býti časem změněna rovněž v samostatnou fakultu pro vzdělání evangelických kněží obou vyznání, kdežto maďarská akademie pro evangeliky konfese kalvínské otevřena 1925 v Lučenci.⁵⁸¹ Kněží církve československé vzdělávají se jednak na fakultě evangelické v Praze jednak na theologickém učilišti v Olomouci, otevřeném r. 1921.⁵⁸²

Obnoveny dále v Praze i Brně tříleté kursy pro vzdělání učitelů tělocviku; pro odborné vzdělání těch, kdož se chtějí věnovat službě archivní nebo pěstovat zvlášť pomocné vědy historické a prohlubovat studium československého dějepytu vůbec, otevřena v Praze 1919 vysoká škola archivní⁵⁸³ o dvouletém kursu věd právních, historic-

^{578a} Ještě v květnu 1930 akademický senát university Karlovy odmítaje návrhy německé a opíraje se o dobrozdání prof. Novotného a Štiebra znovu se dožaduje toho, aby zákon Marešův byl konečně proveden. (Prohlášení akademického senátu Karlovy university o projevu akademického senátu německé university podle zákona ze dne 19. února 1920; podle str. 15 zabavilo Nár. Shromáždění pouze archiv, ale ostatní věci neprovedeny!)

⁵⁷⁹ Věstník I. 91.

⁵⁸⁰ Věstník I. 78 a 303.

⁵⁸¹ Lidové Noviny 1. srpna a 24. srpna 1925.

⁵⁸² Lidové Noviny 24. září 1922.

⁵⁸³ Věstník ministerstva I. 282; článek Friedrichův Vysoká škola archivní v čas. Nové Atheneum I. 147. O definitivní úpravě školy viz Věstník III. 501, o přijímacích zkouškách II. 169, o zkoušce státní V. 403.

kých a filologických. Pro vzdělání knihovníků otevřena r. 1920 roční státní knihovnická škola česká a německá.⁵⁸⁴ Soukromými podniky jsou školy vysokých studií pedagogických v Praze a Brně, soukromá dvouletá pedagogická fakulta v Praze a jednorocní pedagogická akademie v Brně (vesměs dosud úředně neuznané) a dvouletá Svobodná škola politických nauk, otevřená k podnětu ministra Hodži r. 1928⁵⁸⁵ o dvou odděleních: obecném (politickém) a speciálním (novinářským); vedle ní existuje v Praze dvouletá vyšší lidová škola politická a sociální hl. města Prahy pro vzdělání obětavých pracovníků v naukách sociálních.⁵⁸⁶

Zanikly dále neb byly zrušeny ústavy maďarské na Slovensku: universita v Prešpurku, právnické akademie v Košicích a Prešově, theologická akademie v Prešově a v Prešpurku, hospodářská akademie v Košicích a vysoká škola hornická v Báňské Štávnici. Protože se současně zřizovaly dvě nové university, vysoká škola obchodní, zvěrolékařská, dvě vysoké školy hospodářské, ozvaly se již varovné hlasy, na př. prof. Vladimíra Lístá,⁵⁸⁷ aby se postupovalo opatrněji a neotvírala se nová škola vysoká, dokud vedle nákladů a místností není pro ni včas postaráno také o vhodné učitele.⁵⁸⁸ Vskutku byl 19. ledna 1922 přijat Národ. Shromážděním zákon,⁵⁸⁹ že zakládání vysokých škol neb fakult státních, dále dělení universit na

⁵⁸⁴ Reorganisována r. 1928 (Věstník X. 321). — Srv. o ní ve spise A n t. M a t u l y Lidová výchova v Československé republice 1928, 40 sl. a ve spise A n t. R a m b o u s k a Lidová výchova československá po roce 1914, 30 sl. — Zkoušky knihovnické upraveny nařízením ve Věstníku XI. 157.

⁵⁸⁵ Srv. Ročenku republiky 1929, 338; statut uveřejněn ve Věstníku ministerstva X. 200; zkušební řád pro diplomovou zkoušku tamže XII. 322.

⁵⁸⁶ Viz článek K. G a l l y v Nár. Listech 5. května 1929.

⁵⁸⁷ Romantika vysokých škol v Nár. Listech 27. srpna 1919.

⁵⁸⁸ Srv. i projevy prof. J. V. H r á s k é h o a B o h. N ě m c e v Ročenke republiky II. 1923, 179 a ve Věstníku I. říšského sjezdu českoslov. učitelů škol vysokých 1922, 125.

⁵⁸⁹ Zákony školské, seš. 11. str. 734.

fakulty, určení a měnění jejich sídel může se vždy státi jen zvláštním zákonem.

Ze samostatných institucí vědeckých nutno uvésti vedle knihoven a zaniklého Pedagogického ústavu J. A. Komenského M a s a r y k o v u A k a d e m i i p r á c e (zřízenou zákonem z r. 1920) pro organizaci technické práce, dále ústavy S l o v a n s k ý a O r i e n t á l n í (založeny zákonem z r. 1922, ale aktivovány teprv 1927) pro styky s ostatními Slovany, resp. Orientem; konečně státní meteorologický ústav v Praze; nejistý a neupravený je dosud stav ústavu historického v Římě, který má býti náhradou za rakouský institut toho druhu.⁵⁹⁰ Pro všechny školy vysoké a vědecké ústavy bylo nutno s velikým nákladem budovati namnoze zcela nové budovy i vnitřní zařízení, zařizovati neb rozšiřovati knihovny a seminární místnosti atd.;⁵⁹¹ také tu zůstává proto ještě mnoho práce na řadu let.⁵⁹²

Z ústavů s cizím jazykem vyučovacím existuje dnes v Praze volná universita ukrajinská,⁵⁹³ dále ruská právnická fakulta,⁵⁹⁴ národohospodářský seminář prof. Struve, ruský ústav pro studium Ruska (Russkij institut dlja izučenijsa Rossiji), vesměs od r. 1922,⁵⁹⁵ k nimž přistoupiti měl ještě ústav sociální hygieny, kdežto dvouletý Ruský pedagog. ústav J. A. Komenského, otevřený v dubnu 1923, chce vychovávat instruktory obecného školství a profesory učitelských ústavů v budoucím Rusku; vedle žáků z učitelských ústavů při-

⁵⁹⁰ Lidové Noviny 7. února 1922.

⁵⁹¹ Podrobný výčet všech stavebních akcí podává Deset let republiky 405 sl.

⁵⁹² Srv. brožuru O. P. Přítomnost a budoucnost našich vysokých škol 1925.

⁵⁹³ O její činnosti dobře informuje spis Ukrainskij vilnij universitet v Prazi v letech 1921-6, vydaný 1927.

⁵⁹⁴ Věstník pedagogický 1928, 156.

⁵⁹⁵ Ročenka republiky II. 482.

jímá i absolventy fakult filosofické a přírodovědecké.⁵⁹⁶

*

Ze změn, které se dosud staly v úpravě vysokého školního studia u nás, sluší vytknouti především, že bývalá fakulta filosofická jako celek příliš složitý a různorodý byla rozdělena na filosofickou a přírodovědeckou, jak navrhl sbor pražské filosofické fakulty již r. 1907 k podnětu Drtinovu⁵⁹⁷ a jak se stalo hned od počátku na nových univerzitách v Brně a Bratislavě (v Praze od školního roku 1920/21). V souhlase s tím upraven nově i rigorosní řád nové fakulty přírodovědecké.⁵⁹⁸ Promoce sub auspiciis nahrazena slavnostní promocí ve velké aule universitní, jež se povoluje všem kandidátům s maturitní zkouškou s vyznamenáním a všemi rigorosy s prospěchem jednomyslně výborným, kteří podali disertaci obzvlášť vědecky cennou. Nový rigorosní a zkušební řád obdržela také pražská evangelická fakulta,⁵⁹⁹ podle něhož se kandidáti podrobují po druhém roce zkoušce „kandidátní“, po čtvrtém „bakalářské“. Upraveny dále nově zkoušky i rigorosa na právech tak, že místo německého práva jsou nyní dějiny veřejného a soukromého práva střední Evropy, místo dějin rakouských dějiny práva československého, všude zkrátka místo práva rakouského právo naše.⁶⁰⁰ Nově upraveno dále studium zubního lékařství, uzavřené zvláštní zkouškou jako samostatný obor lékařské praxe,⁶⁰¹ pomýšlí

⁵⁹⁶ Srv. článek Gessenův K otkrytiju Russkogo pedagogičeskogo institutu v časop. Russkaja škola za rubežom 1923, 92 a zprávu v Národních Listech 14. dubna 1923.

⁵⁹⁷ Sborník české pedagogické společnosti v Brně 1918, 59.

⁵⁹⁸ Věstník III. 573.

⁵⁹⁹ Věstník V. 4.

⁶⁰⁰ ib. I. 299 a II. 467.

⁶⁰¹ ib. II. 453.

se na rozšíření studia theologie katolické na pět let, aby se I. ročník mohl cele věnovati výkladům o filosofii scholastické. Farmaceutické studium upraveno je nyní tak, že abiturienti gymnasií vstupují nejdříve do dvouleté praxe v lékárně, po níž se podrobí t. řeč. tirocínální zkoušce u lékárnického gremia z chemie, botaniky a farmakognosie, a na to studují po dvě léta na fakultě přírodovědecké a podrobují se předepsaným zkouškám státním.⁶⁰²

Techniky byly reorganisovány po převratě od šk. r. 1920/1 v ten rozum, že dosavadní oddělení změněna ve vysoké školy (fakulty) s vlastními sbory profesorskými i vlastními děkany a to nejdříve na čes. vys. učení technickém v Praze; oddělení obecné přezváno při tom vys. školou speciálních nauk a má nyní rovněž již svého děkana (s počátku bylo podřízeno přímo rektorovi).⁶⁰³ Odtud obsahuje pražská technika tyto školy: 1. Vysokou školu inženýrského stavitelství, jež je od 5. semestru rozdělena na a) směr konstruktivní a dopravní b) vodohospodářský a kulturní (bývalé odbory stavebního a kulturního inženýrství); 2. vysokou školu architektury a pozemního stavitelství; 3. vysokou školu strojního a elektrotechnického inženýrství; 4. vysokou školu zemědělského a lesnického inženýrství; 6. vysokou školu speciálních nauk, k níž je přičleněn i kurs pro geometrii a jiný pro pojistnou techniku; konečně 7. vysokou školu obchodní. Od šk. r. 1929/30 přičleněny ještě jednorocní učební kursy pro letectví a to k vysoké škole strojního a elektrotechnického inženýrství;⁶⁰⁴ účelem jejich je výchova vědeckého a odborného dorostu pro leteckou techniku, jakož i vědecké badání a odborné řešení otázek s letectvím souvisících. Složení sborů a

⁶⁰² Universitní studium pražské, informační příručka 1925, 115 sl.; Studentský časopis VIII. 300.

⁶⁰³ Věstník III. 149.

⁶⁰⁴ ib. XI. 547.

akademického senátu upraveno podle obdoby universitní. Podobná rekonstrukce má být provedena také na české technice v Brně (která rozšířena r. 1919 o architekturu), dále na německé technice pražské, rozšířené o zmíněný běh montanistický a vysokou školu v Libverdě, konečně i na německé technice brněnské, kterou Němci po převratě chtěli přeložit do Lince a kterou jsme jim velikomyslně ponechali, takže menšina německá má též počet technik jako velká většina československá. Po léta se chystá nová úprava zkoušek t. řeč. diplomových, které trvají stále na papíře, ale neprovádějí se, ježto též úkol připadl ve skutečnosti rigorosům, zavedeným již za Rakouska; nově upraveno zatím studium zemědělského inženýrství⁶⁰⁵ a zeměměřičtví,⁶⁰⁶ dále zkoušky na vysoké škole zvěrolékařské.⁶⁰⁷

Zmínil jsem se již o tom, že přístup na fakultu právnickou povolen byl i absolventům obchodních akademií;⁶⁰⁸ ženy mohou nyní docela rovnoprávně studovati i na právech i na technice⁶⁰⁹ za týchž podmínek jako muži. Nově upravena délka a rozdělení školního roku na universitách od šk. r. 1922/3 tak, že hlavní prázdniny jsou od 1. července do konce září a že se dnem 15. února rok dělí na dva stejné semestry; mimo to jsou třínedělní prázdniny o vánocích, třínedělní o velikonocích a týden feriální v pololetí; s tím uvedeno současně v souhlas i dělení roku na vysokých školách ostatních (mimo montanistickou), kdežto od r. 1920 byl tam konec I. semestru již

⁶⁰⁵ Věstník ministerstva 1924, 586.

⁶⁰⁶ Tamže 1928, 504 a 518, Věstník pedagogický 1927, 256. Rozšířeno bylo na tři léta.

⁶⁰⁷ Věstník ministerstva 1926, 89.

⁶⁰⁸ S opatřením tím nesouhlasí S o m m e r v uv. sp. 13, hájí ho K. H e n n e r v čl. Obchodní akademik na práva v Nár. Listech 18. května 1924.

⁶⁰⁹ Na pražské technice odhlasoval sbor toto opatření již 6. listopadu 1918, kdežto v Rakousku povolení k studiu žen na technice provedeno až 1919 (Volkserziehung 1919, 70).

31. ledna a hlavní prázdniny v červenci a srpnu.⁶¹⁰

Kolejné zvýšeno od počátku šk. r. 1921/2 na 8 Kč za hodinu semestrální,⁶¹¹ při čemž se dovolu-uje osvobození od čtvrtiny, poloviny, tří čtvrtin i celého kolejného; na technice je zvláštní školné 150 Kč pro posluchače řádné (za semestr) a 10 Kč za každou hodinu týdně za semestr pro mimořádné, při čemž také nově upraveno osvobozování cizinců;⁶¹² také taxy zkušební všude nově upraveny podle nové valuty. Připomínám, že se nyní u nás neuznávají doba studia ani diplomy z universit maďarských.⁶¹³

Platy profesorů vysokoškolských byly za republiky opět upravovány (1919, 1922 a 1926); podle poslední úpravy⁶¹⁴ stoupá služné profesorů řádných v sedmi stupních od 39.000 do 66.000 a činovné podle velikosti místa a stáří profesora od 5280—8100 Kč, podobně platy mimořádných profesorů od 30.600—48.600 s činovným 3636—6600; činovné je naměřeno stejně jako u ostatních úředníků (1800 na jedno dítě, 3000 na více dětí). Vysokoškolská asistenti plně kvalifikovaní přijímají remuneraci 15.600—16.200 mimo činovné 2808—5100 a neúplně kvalifikovaní 12.600—14.400 mimo činovné 2640—4800 Kč.⁶¹⁵

Také o sociální opatření studentstva vysokoškolského jeví se za republiky zvýšená péče, jak ukazuje instruktivní přehled V. K r a t o c h v í l a v Ročence republiky VII. 129; existují dnes

⁶¹⁰ Věstník ministerstva IV. 370 a II. 188.

⁶¹¹ Věstník Ústí. spolku učitelů vysokoškolských XVI. 16.

⁶¹² Věstník ministerstva VIII. 287 a V. 590.

⁶¹³ ib. X. 317.

⁶¹⁴ Věstník ministerstva školství VIII. 128, Zákony školské seš. 17, str. 1055, Deset let 411 sl.; kde je uveden i celkový náklad a počet systemisovaných míst. Srv. také brožuru A. M i ř í č k y Nová úprava platová profesorů vysokoškolských 1926.

⁶¹⁵ Rozbor nařízení o služebních poměrech asistentů uveřejnil M. B o h á č e k ve Věstníku učitelů vysokoškolských XIX. 47.

zvláštní studentské koleje, mensy, fondy a zdravotní instituce v Praze, Brně i Bratislavě.⁶¹⁶

Přes všechna ta opatření jest dosud i na tomto stupni školy dosti nedostatků vnějších a vnitřních. Ačkoli na vysoké školy za první desetiletí republiky bylo věnováno téměř 1146 milionů korun (z toho na stavby přes 460 milionů)⁶¹⁷, není ani nejstarší universita vypravena ve všech svých složkách dostatečnými budovami, nemluvě o školách mladších. Tak z klinik pražské fakulty lékařské ani jediná není umístěna tak, aby vyhovovala úplně⁶¹⁸ a umístění pražské techniky české, rozstrkané do 25 soukromých domů (mimo vlastní budovu), jest naprosto nedostatečné;⁶¹⁹ pražská fakulta filosofická dočkala se teprv r. 1929 vlastní budovy (před tím byla na čtyřech místech, od sebe značně vzdálených), která však hned po otevření nestačí. S druhé strany vydržuje se zbytečně veliký počet theologických učilišť v sídlech biskupských, mimo fakultu theologickou, ač by při nynějším nedostatku theologů úplně stačila jediná, řádně vypravovaná fakulta.⁶²⁰ Po stránce vnitřní třeba konečně také u nás omeziti zastaralé formy výkladů v podobě monologických přednášek ve prospěch seminárních cvičení, které ovšem nejsou posluchačům tak pohodlné již svou povinnou návštěvou; třeba nové úpravy studijních řádů, rigoros i habilitací; třeba omeziti přílišný historismus v mnohých oborech ve prospěch praxe a současnosti; třeba posílit samočinnost a

⁶¹⁶ Srv. také tamže VI. 133 a V. 93. Život na pražských kolejích i mensách zajímavě vylíčila J. L. Fischerová Výprava ke studentům 1928.

⁶¹⁷ Deset let republiky 415.

⁶¹⁸ O. P. v uv. sp. 25. Srv. i článek Vlad. Slavíka a Karlova universita v prvním desetiletí Československé republiky v Nár. Politice I. led. 1929.

⁶¹⁹ Srv. článek Fr. Kloknera Desátý rok české techniky v osvobozeném státě v témž čísle Nár. Politiky.

⁶²⁰ Jak klesá návštěva theologických učilišť, ukazuje článek b v k. Theologicko živnostenské ústavy církve římskokatolické v časop. Volná Myšlenka 1926, 187.

vlastní práci posluchačů, lépe spojití výchovu odborníků vědeckých se vzděláním příštích praktiků.⁶²¹ Časem se ozvou i u nás stesky do špatné přípravy posluchačů, přicházejících ze středních škol různých typů.⁶²² Konečně není u nás postaráno dostatečně o vědecký dorost a včasnou náhradu za profesory odcházející; současné otevření dvou nových universit vyčerpalo počet docentů tak, že i na universitě pražské objevily se v některých oborech nedostatky přímo katastrofální (zvláště na medicínské fakultě zůstala delší dobu řada velmi důležitých stolic theoretických neobsazena). Také pověstná systemisace úřednických míst, s povahou a určením vysokých škol naprosto neslučitelná, zasáhla tu velmi neblaze,⁶²³ neboť právě v tomto oboru kultury všeliká přílišná šetrnost a klamná normalisace jsou nejméně na místě.

*

Naše samostatnost přinesla také nebývalý a netušený rozmach lidového vzdělání, či jak někteří raději by chtěli říkati po vzoru cizím:

⁶²¹ Srv. čl. Bydžovského Naše školy střední a vysoké a jejich úkoly v Československé národní čítance 1928, 289 a Do druhého desetiletí ve Věstníku pedagogickém 1928, 281 sl. — Článek I p a v Naší Době XXXVI. 611 mluví dokonce o krizi vysokých škol našich.

⁶²² Srv. článek Rud. Mudrocha, Otázka výběru studovaného dorostu ve Věstníku pedagogickém 1930, 121, který ukazuje na špatné výsledky zkoušek na fakultách medicínských, právnických i filosofických. — Podle šetření Jos. Stáňka (Intelligence vysokoškolských posluchačů v časop. Věstník pedagogický 1928, 12) nejinteligentnější žactvo přichází pryč na vysoké školy z reálných gymnasií, kdežto reálky pryč dodávají celkem žactvo nejhorší.

⁶²³ Srv. článek O. Sommera Systemisace na universitách ve sborníku Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy 1928, 145 a článek K. Laštovky tamže K otázce titulů universitních profesorův, ukazující, že zvl. nová kategorie profesorův bezplatných se všemi povinnostmi profesorův placených povede k povážlivým nesrovnalostem.

výchovy dospělých,⁶²⁴ která má u nás ostatně již prastarou tradici, ale změnila opět své cíle a ideály.⁶²⁵ Ježto se osvobozením změnil podstatně poměr národa a lidu ke státu, bylo nutno zrevi-
dovati i úkoly lidové výchovy v duchu demokratickém a republikánském a postarati se o jejich zákonné opatření, což se stalo hned r. 1919 zákonem o organisaci lidových kursů občanské výchovy i o veřejných knihovnách obecních a roku 1920 o pamětních knihách obecních, dále výnosem z r. 1923 o státních podporách na lidovou výchovu a výnosem r. 1926 o vyšších školách lidových, podporovaných státem.⁶²⁶ Pro péči o tyto nové úkoly bylo ustaveno i zvláštní oddělení ministerstva

⁶²⁴ Srv. tyto publikace: Ant. Matula, Lidová výchova v Československé republice 1920 (na str. 61 je další literatura); Ant. Rambousek, Lidová výchova československá po roce 1914, 1928 (podrobný soupis literatury je na str. 89), Inn. A. Bláha Problémy lidové výchovy 1927; článek Ant. Matuly, Lidová výchova a lidové knihovnictví v publ. Československá národní čítanka 1928, 284; týž, Osvěta venkova 1920; týž, Lidová výchova u nás 1921; týž v Ročenke Dědictví Komenského V. 79 sl.; K. Rón, Reorganisace výchovy prostřednictvím profesorských sborů a učitelských organisací ve Věstníku českosl. profesorů roč. 29, str. 145; První sjezd učitelstva českosl. 1920, 409; J. Macek, Několik slov o výchově dospělých v časop. Naše Doba XXXI. 101; Matula-Praus, Adult Education in Czechoslovakia; Pět let práce o výchovu lidu v Československé republice; Alois Zbavítel, L'udovou výchovou k zaisteniu slobody 1928; Matula, Pět let veřejné péče o výchovu lidu v Českosl. republice (otisk z České Osvěty 1925, 1), téhož článek v Tobolkově Politice II. 155; Deset let republiky 428; Rón, Přehled směrů lidovýchovných u nás v časop. České Revue 1926, 35. — Proti názvu: výchova dospělých vyslovuje se Bláha v uv. sp. 7 sl.

⁶²⁵ Podle článku Matulova v České Osvětě 1925, 1 (vydaném i separátně) byly to v XV.—XVI. století ideály nábožensko-mravní (Hus), v XVII.—XVIII. církevně-politické (protireformace, Koniáš), od konce XVIII. národní (Kramerijs, Tyl, Havlíček, Masaryk), od konce XIX. stol. sociálně-politické (Dělnická akademie), nyní po převratě výchova státoobčanská, opřená o nové zákony speciální.

⁶²⁶ Věstník ministerstva I. 538, V. 68 a VIII. 215; název: vysoká škola neb universita lidová nebyl úředně povolen.

školství, které vydalo řadu speciálních předpisů a výnosů,⁶²⁷ ježto provádění nových zákonů naráželo dlouho na obtíže finanční, indolenci občanstva, politické stranictví a nedostatek pracovníků,⁶²⁸ třeba zákonem z r. 1922 bylo povinné spolupůsobení v lidové výchově uloženo zvlášť učitelům škol národních.

Dnes je tato veřejná osvětová organizace již v značném rozkvětu,⁶²⁹ neboť již koncem 1926 bylo v činnosti 569 okresních osvětových sborů, z toho 298 českých, 82 slovenské, 177 německých, ostatní ruské, polské a maďarské; místních osvětových komisí bylo na 9000, kterýž počet stoupl r. 1928 již skoro na 11.000;⁶³⁰ veřejné knihovny byly tehdy v zemích koruny České již téměř v 13 tisících obcí. Lidové školy osvědčily se dosud jen v typu vyšším, večerním a internátním, kdežto nižší podniky toho druhu vznikaly i zanikaly příliš brzy;⁶³¹ nejlépe jsou vypraveny Husova lidová škola pražská (LUH), reorganisovaná 1918,⁶³² plzeňská, Masarykova Královéhradecká, Havlíčkova v Jihlavě, vyšší lidová v Bratislavě. Nezdářil se český pokus o napodobení amer. Chautauquy v zámku hořovickém.⁶³³ Němci si otevřeli lidovou školu po vzoru dánském v Chebu.⁶³⁴

K dosavadním politickým institucím toho druhu⁶³⁵ přibýlo Svobodné učení se l'ské, otevřené r. 1922 v Brně s odbočkami v Praze a Brati-

⁶²⁷ Vyčítá je Rambousek v uv. sp. 14.

⁶²⁸ Ročenka Dědictví Komenského V. 8.

⁶²⁹ Podrobná data má publikace Deset let republiky 450 sl.; srv. i uv. sp. Matulův, Lidová výchova 36 a uv. sp. Rambouseků v 22.

⁶³⁰ Ročenka republiky 1924, 94.

⁶³¹ Rambousek v uv. sp. 32; Matula v uv. sp. 45, Česká Revue 1926, 104.

⁶³² Srv. s ní Naši Dobu XXV. 541 a Čes. Osvětu XIV. 41 a 74.

⁶³³ Komenský roč. 46, str. 236.

⁶³⁴ Nár. Listy 17. října 1920.

⁶³⁵ Srv. o nich díl I. str. 424. — Proti zpolitování institucí těch se vyslovil J. Rón v čl. Bezprogramovost lidové vý-
v Nár. Listech 16. listop. 1924.

slavě, s úkolem doplniti obecné vzdělání po stránce vlastivědy a domácí literatury,⁶³⁶ dále komunistický Proletkult, dokonce se v září 1922 ustavila se i klerikální Lidová akademie,⁶³⁷ k nim konečně r. 1925 přibyl ještě Osvětový klub strany národní demokratické, kdežto pro Slovensko existuje Osvětový svaz pre Slovensko v Bratislavě a pro Moravu se Slezskem Svaz osvětových ústředí moravsko-slezských.⁶³⁸

Za to poněkud polevila činnost univerzitní extense, ač k pražské instituci toho druhu přibyla r. 1920 i brněnská a r. 1923 bratislavská.⁶³⁹ Poměr extense k Osvětovému svazu představoval si bývalý dlouholetý sekretář pražské extense Kybal⁶⁴⁰ tak, že vysokoškolská extense vyhrazuje si šířiti vědu v jejím nynějším stavu badání a vzhledem k aktuálním potřebám lidu, kdežto Husova lidová škola měla podle něho pečovati o všeobecné theoretické vzdělání nejširších vrstev a to v cyklických kursech semestrálních.

Pracovním ústředím československé lidové výchovy, jejíž pěstitele sjeli se k prvnímu sjezdu v červnu 1928,⁶⁴¹ je Masarykův lidový výchovný ústav, který počátkem r. 1925 vznikl přeměnou Svazu osvětového za účasti Dělnické akademie, Matice slovenské, Svobodného učení selského a Ústřední školy dělnické, maje orgánem Českou Osvětu a buletiny zvané Československá lidová výchova; základ ústavu dal jednak president darem 4 mil. Kč, jednak Svaz osvě-

⁶³⁶ Věstník čes. profesorů 29, 145; Naše Doba XXVIII, 545; zpráva Matulova v bělehradském časopise Učitelj VIII, 1928, 140.

⁶³⁷ Volná Myšlenka 1922, 58, 5.

⁶³⁸ Ročenka republiky 1930, 78.

⁶³⁹ Srv. o nich publikaci Extense československých vysokých škol v Republice československé v třicetiletí 1898 až 1928, 17 sl. — Stanovy extense československých vysokých škol v republice Československé vyšly r. 1926.

⁶⁴⁰ Národ III, 206.

⁶⁴¹ Viz publikaci sjezdovou Lidová výchova v demokracii a časopis Česká Osvěta XXV, 1928, 1 sl.

tový vším svým jměním movitým i nemovitým (v hodnotě asi 1½ mil. Kč).⁶⁴² Zásluhou ústavu uplatněno u nás zvláště také „domácí učení“ po vzoru ciziny, podávající soustavné poučení písemnou cestou.⁶⁴³

Velice intenzivní činnost osvětovou vyvíjí nyní také naše vojsko. Knihovnu má každý pluk, každý samostatný prapor, někde i samostatná rota, každá nemocnice, dílna, zásobárna, pekárna atd. (počátkem r. 1923 jich bylo již 354 s více než 223.000 svazků). Všude, kde jen trochu možno, má dále každá vojenská jednotka svou čítárnu (celkem 218); u každého praporu neb samostatného oddílu je i osvětový odbor z mužstva a důstojníků, který pořádá přednášky, představení divadelní, besídky, vycházky, akademie atd. Zvláště intenzivní péče se věnuje vzdělání vojínů analfabetů, tak aby počet jejich zredukován byl na minimum.⁶⁴⁴ Počátky této osvětové práce ve vojsku byly již v našich legiích, zvláště ruských a italských, které měly již své školy pro analfabety, své podniky divadelní a koncertní, své časopisy zábavné a poučné atd. Po převratě tato činnost osvětová opětně nařízena a zdůrazněna samým ministerstvem národní obrany (zvláště již v prosinci 1918 a v květnu 1919) a má své středisko ve zvláštním odboru ministerstva toho: jsou u nás nyní vedle škol pro analfabety a knihoven i čítáren také kroužky pěvecké, hudební a dramatické, produkce filmové, přednášky hygienické a histo-

⁶⁴² Srv. Rambousek v uv. sp. 81 sl. Stanovy Masarykova lidovévýchovného ústavu vyšly 1925.

⁶⁴³ Srv. Nár. Listy 27. listop. 1925 a Naši Dobu XXXIII, 238, kde jsou další detaily.

⁶⁴⁴ Dne 31. července 1922 na př. bylo mezi karpatoruskými vojíny ještě přes 21% analfabetů, kdežto Češi měli jen 0,22, Němci 0,35%. (Srv. anonymní článek Osvětová činnost v našem vojsku v Nár. Listech 3. září 1923.)

rické, kursy zemědělské a živnostenské, ba i zátiší vojenská.⁶⁴⁵

§ 10. ŠKOLSTVÍ V ZEMÍCH NOVĚ PŘIBYLÝCH

Bylo řečeno již v I. svazku str. 501, že bylo vskutku již nejvyšší na čase, aby Slovensko nepodlehlo maďarisaci úplně, když světová válka přinesla také jemu vysvobození a nový netušený rozmach kulturní a školský, a to zásluhou především českých učitelů a profesorů, ač zprvu značné obtíže působila Čechům neznalost poměrů, Slovákům zase neznalost zákonů rakouských,⁶⁴⁶ oběma ovšem také rozdílný duch školy: naší demokratické a interkonfesijní, uherské aristokratické a klerikální.⁶⁴⁷ Podle zprávy prvního ministra pro Slovensko Dra Šrobára v Národním shromáždění 18. září 1919⁶⁴⁸ bylo po naší okupaci Slovenska všeho všudy napočteno tam asi 300 uvědomělých slovenských učitelů a asi 20 profesorů Slováků, kdežto již přes 4000 lidových škol a všechny školy střední a vysoké byly v rukách maďarských. Nová vláda nařídila kategoricky,⁶⁴⁹ aby od počátku šk. roku 1919/20 všem předmětům na československých školách učilo se jen slovensky, a jala se energicky budovati všecko školství od základu s pomocí profesora pražské university Jar.

⁶⁴⁵ Almanach osvětové práce v našem vojsku za hranicemi i doma 1914—1924, zvl. 263 sl.; Matula v uv. sp. 53, Rambousek v uv. sp. 56, Ročenka republiky V. 47 a VII. 66 (podle této zprávy bylo koncem r. 1926 již 270 vojenských zátiší s 349 knihovnamí).

⁶⁴⁶ Sikorský Das Schulwesen in der Slowakei 1921, 9.

⁶⁴⁷ Jak těžce se s počátku pracovalo zvlášť na střední škole, výmluvně vyličil Vl. Šedivý Několik poznámek ze Slovenska v časop. Střední škola IX. 152. Jaký byl skutečný stav školství slovenského po převratu a že jen s pomocí českých učitelů mohla slovenská škola býti vůbec vybudována, ukázal Seton Watson v Lid. Novinách 10. února 1924.

⁶⁴⁸ Národní Listy 19. září 1919.

⁶⁴⁹ Věstník ministerstva I. 251.

Vlčka, rodilého Slováka, a vládního referenta pro školství na Slovensku poslance Ant. Štefánka. Kdežto však Vlček prováděl organizaci spíše po stránce odborné, rozhodoval o tom, kde se má škola zřídit a jakého druhu, vybíral dále vhodné učitele a staral se o nové učebnice, Štefánek postupoval spíše politicky, přejímaje budovy a propouštěje nevhodné učitelstvo; vpád bolševiků maďarských způsobil v činnosti obou mužů přestávku celkem nevelikou.

Počet obecných (lidových) škol udával se již v prvním roce na 5951 s 6302 třídami, a to většinou škol jednotřídních a církevních; mezi 4955 učiteli bylo hned v prvním roce 859 Čechů; žáků národnosti slovenské bylo celkem 294.444. Současně zakládány také měšťanské školy nákladem státním (první otevřena v Brezové 9. ledna 1919),⁶⁵⁰ při čemž češtině právem se neučilo jako předmětu zvláštnímu, nýbrž při hodinách vyučovacího jazyka; počátkem šk. r. 1919/20 bylo škol těch již 61 státních⁶⁵¹ a učitelé, namnoze ovšem Češi, kteří se dobrovolně ke službě na Slovensku přihlásili, měli již první svou odbornou poradu ve Vrútkách, kde konstatovali i vzornou docházku i úspěchy koedukace a pronesli přání o další úpravě škol.⁶⁵²

Odtud následoval výnos za výnosem: slovenština stanovena za povinnou řeč na všech měšťanských i středních školách na Slovensku;⁶⁵³ upraveny platy a postavení učitelů na státních školách obecných i měšťanských⁶⁵⁴ i na školách církevních a státem podporovaných;⁶⁵⁵ stanoveny zásady pro definitivní obsazování míst učitelských na státních školách, jakož i výhody pro učitele ustanovené trvale neb přikázané dočasně;⁶⁵⁶ sta-

⁶⁵⁰ Škola měšťanská 1919, 24.

⁶⁵¹ Věstník I. 595.

⁶⁵² Komenský roč. 46, čís. 21, str. 6.

⁶⁵³ Věstník III. 113.

⁶⁵⁴ Tamže II. 373.

⁶⁵⁵ Tamže II. 395.

⁶⁵⁶ Tamže IV. 56.

novena pro učitele s maďarskou aprobací povinnost, aby se do konce r. 1923 podrobili zkoušce z jazyka slovenského a vlastivědy;⁶⁵⁷ přikročeno ihned k soustavnému vydávání učebnic pro školy obecné i měšťanské, při čemž je zajímavé, že čítanky pro školy obecné i střední houfně kupovali i dospělí Slováci, takže první náklad 50.000 výtisků byl rozebrán v několika měsících;⁶⁵⁸ bylo nutno vydati i nový statut pro dětské zahrádky na slovenském základě⁶⁵⁹ i pro ústavy hluchoněmých s přípravkami i internáty;⁶⁶⁰ bylo nutno starati se i o školy pomocné, jichž nebylo vůbec,⁶⁶¹ a o všechny instituce podpůrné, jež, pokud vůbec existovaly, byly jen maďarské;⁶⁶² bylo ovšem nutno vybudovati i ústavy učitelské (první otevřeny v Modři 30. března 1919), a to dílem mužské, dílem ženské, dílem koedukační, při čemž ponecháno význačné místo hudbě a zpěvu;⁶⁶³ vznikly i první spolky učitelské⁶⁶⁴ i první školy pokračovací po vzoru našem, resp. rakouském.⁶⁶⁵

Školy měšťanské, pro něž ve shodě s dosa-
vadní soustavou uherskou vydány byly zprvu
osnovy čtyřtřídní,⁶⁶⁶ ujímaly se s počátku velmi
těžce, protože na Slovensku jako v Uhrách vůbec
byla povinnost docházky jen do 12 let (mimo školu
pokračovací)⁶⁶⁷ a protože nebylo s počátku pro
ně ani dost vhodných budov ani schopných učitelů.⁶⁶⁸ Teprve r. 1925 upraveny školy ty po vzoru

⁶⁵⁷ Tamže II. 404.

⁶⁵⁸ Sikorský v uv. sp. 19.

⁶⁵⁹ Věstník III. 176.

⁶⁶⁰ ib. I. 232.

⁶⁶¹ Škola a rodina I. čís. 4, str. 2.

⁶⁶² Tři útulky dětské, pět ústavů pro hluchoněmé, jeden státní sirotčinec, jediný ústav pro slepce v Prešově, ale jen pro dospělé, a četné „óvody“ (Průdy 1922, 53).

⁶⁶³ Věstník IV. 344.

⁶⁶⁴ Český učitel XXVII. 630.

⁶⁶⁵ Věstník VII. 381.

⁶⁶⁶ Věstník II. 71.

⁶⁶⁷ Škola měšťanská XXIII. 326.

⁶⁶⁸ ib. XXV. 11.

českém, tedy o 3 třídách po pátém roce obecné školy a vydán byl pro ně nový školní řád.⁶⁶⁹ Podobně také první kroky k organizaci střední školy slovenské byly nesnadné⁶⁷⁰ již proto, že právě středním školám věnovali Maďaři úsilivnou péči, zřizující pro ně okázalé a nákladné stavby, a že slovenské školství musilo se tu vyvolati v život takřka přes noc. Nebylo téměř vůbec slovenských profesorů, z domácích žáků skoro nikdo neuměl řádně slovensky, nebylo domácích učebnic, ba ani jazykových termínů pro všechny středněškolské pojmy, takže práce školní byla neobyčejně ztížena. Přes to šel i tady vývoj, jen dočasně bolševiky přerušeno, velmi rychle: první slovenské gymnasium otevřeno již 16. prosince 1918 v Uh. Skalici, první dívčí gymnasium v Báňské Bystrici 16. února 1919, ale v listopadu 1919 bylo již 31 slovenských středních škol, a to 2 gymnasia, 5 reálných gymnasií, 4 reformní reálná gymnasia, jedna střední škola na 62.612 obyvatelů slovenských; mimo to měli Maďaři 12 škol samostatných neb paralelních při ústavech slovenských, t. j. jednu školu na 55.475 obyvatelů a Němci 4 ústavy, jeden na 33.830!, takže náš stát i tam byl štedřejší k cizím než vlastním dětem.⁶⁷¹

Pro ústavy slovenské bylo nutno vydati pro dobu přechodnou osnovy zvláštní,⁶⁷² ježto poměry nebyly tam ustáleny, ježto dále bylo nutno ve vyučovacím jazyku přihlížeti k oběma jeho složkám a ježto žactvo přicházelo z obecné školy jazykově hůře připraveno; proto se dostalo vyučovacím jazyku s počátku většího počtu hodin, a to na újmu klasických jazyků; účast na vyučování náboženství byla až na další opatření ve

⁶⁶⁹ Věstník VII. 202 a 299.

⁶⁷⁰ Naše Doba XXVI. 696 sl.; Neuhöfer Střední školství atd. 1928, 34 sl. a Deset úvah 1930, 185 sl.

⁶⁷¹ Naše Doba XXVII. 237.

⁶⁷² Věstník I. 216.

všech třídách a pro všechna vyznání prohlášena závaznou. A tak mělo gymnasium slovenské odtud v náboženství celkem o 8 hodin, v jazyce vyučovacím o 13 více než české, podobně reálka o 6, resp. o 8 hodin více mimo menší rozdíly v ostatních předmětech. Osnovy byly tyto:

Třída:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
jazyk českoslov.	6	6	5	5	5	5	5	5	42
jazyk latinský	6	5	5	4	5	5	4	4	38
jazyk řecký	—	—	4	4	4	4	3	4	25
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	1	19
dějepis	—	2	2	2	3	3	3	3	11
matematika	5	5	5	3	3	3	3	2	23
přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2	12
chemie	—	—	—	2	2	2	—	—	6
fysika	—	—	2	2	—	—	4	4	12
fil. propedeutika	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—	10
krasopis	1	—	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
jazyk živý cizí	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Celkem	50	50	52	55	52	52	54	55	256

Na reálných gymnasiích měla latina v I. a V. třídě o hodinu méně (celkem 36), franština (místo řečtiny) v tř. III.—V. a VIII. po 4, v VI. a VII. po 3 hod., celkem 22, dějepis v V. o hodinu více, celkem 20, fysika v VII. o hodinu méně (celkem 11), druhý živý jazyk v VII. o hodinu méně (celkem 22) a jako samostatný předmět přibyla deskriptivní geometrie v VI. a VII. po 2, v VIII. po 1 hod., celkem 5 hodin, takže celkový počet byl v I. o 1 hodinu menší, v VI. a VIII. o 1 hodinu větší, celkem tedy 257 hodin.

Reformní reálná gymnasia obdržela pro tř. V. až VIII. tuto osnovu:

Třída:	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	8
jazyk československý	5	5	5	5	20
jazyk francouzský	5	5	5	5	12
jazyk latinský	7	7	6	5	25
dějepis	2	3	3	3	11
zeměpis	1	1	—	—	2
matematika	3	3	3	2	11
přírodopis	2	2	2	2	8
chemie	2	2	—	—	4
fysika	—	—	3	4	7
deskriptivní geometrie	—	—	2	2	4
filosof. propedeutika	—	—	—	2	2
kreslení	2	2	—	—	4
krasopis	—	—	—	—	—
tělocvik	2	2	2	2	8
druhý jazyk cizí	2	2	2	2	8
Celkem	53	54	53	54	154

Konečně pro reálky slovenské vydán byl tento přehled učebních hodin:

Třída:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	14
jazyk československý	6	5	5	5	5	5	5	36
jazyk francouzský	—	4	4	3	3	3	3	20
dějepis	2	2	2	2	3	2	3	16
zeměpis	2	2	2	2	1	1	—	10
matematika	4	5	3	4	4	3	4	25
přírodopis	2	2	—	2	2	2	—	9
chemie	—	—	—	3	3	3	—	11
fysika	—	—	3	2	—	4	4	13
deskript. geom. a rýs.	—	2	2	3	3	3	2	15
filosof. prop.	—	—	—	—	—	—	2	2
krasopis	1	—	—	—	—	—	—	1
kreslení	4	4	4	3	3	2	2	22
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	14
druhý jazyk cizí	4	3	3	3	3	2	2	20
Celkem	29	31	32	34	34	34	34	228

Současně byla ovšem zrušena také volnost řečtiny obvyklá v Uhrách,⁶⁷³ vydána dále osnova češtiny pro střední školy s českým jazykem vyučovacím,⁶⁷⁴ i nová osnova pro ústavy německé

⁶⁷³ Věstník II. 301.

⁶⁷⁴ ib. III. 102.

a maďarské;⁶⁷⁵ provedeny dále menší změny ve vyučování zeměpisu a dějepisu⁶⁷⁶ a v počtech v I. tř.⁶⁷⁷ v souhlase s ostatní republikou.

Menší změny staly se i na učitelských ústavech,⁶⁷⁸ kde zase náboženství zůstalo povinné ve všech ročnících a jazyku vyučovacím přidáno na mužských ústavech 7, ženských 6 hodin; vedle zpěvu a hudby je dále na ústavech mužských i hra na housle. Osnova je pro mužské ústavy tedy tato:

Třída:	I.	II.	III.	IV.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	8
pedag. a prakt. cvičení	—	5	5	9	17
jazyk československý	7	7	5	6	25
zeměpis	2	2	2	2	8
dějepis a vlastivěda	5	5	2	2	10
počty a měř. rýsování	4	5	5	2	12
přírodopis	2	2	2	1	7
fysika a chemie	2	2	2	2	8
polní hospodářství	—	—	1	—	1
krasopis	1	—	—	—	1
kreslení	2	2	2	1	7
zpěv a hudba	2	2	2	1	7
hra na housle	2	2	1	1	6
tělocvik	2	2	2	2	8
práce rukodělné	—	—	2	2	4
živý jazyk cizí	2	2	2	2	8
Celkem	35	34	35	35	137

Na ženských ústavech učitelských určeno jazyku československému ve IV. ročníku o hodinu méně, dějepisu ve II. rovněž o hodinu méně, vynechány polní hospodářství, hra na housle i práce rukodělné, za to přidáno po hodině kreslení a zpěvu ve IV. roce a nově zavedeny ženské ruční práce od I.—III. roč. po 2 hod., takže počet hodin stanoven pro všechny ročníky po 33, celkem 132. Jinak mají o učebnicích, přijímání žáků, zkoušení, klasifikaci atd. platiti všecka ustanovení

⁶⁷⁵ ib. II. 300.

⁶⁷⁶ ib. III. 394.

⁶⁷⁷ ib. IV. 14.

⁶⁷⁸ Změny v osnově lyceí, jež měla na Slovensku velmi krátký život, vůbec pomímám. (Srv. ostatně ib. I. 219.)

vydaná pro školy české (až na předpisy maturitní, které byly upraveny zatímně zprvu jen pro šk. rok 1918/9).⁶⁷⁹

Když byla r. 1927. nově upravována osnova středních škol v zemích koruny české, byla současně zrevidována osnova také ústavů středních na Slovensku. Na gymnasiích i reálných gymnasiích nastalo tu co největší sblížení s ústavy v naší polovině republiky v ten smysl, že umenšen vydatně počet hodin československého jazyka a přidáno za to jazykům klasickým; proti předchozí úpravě nastaly na gymnasiích s vyučovacím jazykem československým tyto změny:

Třída:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
v jazyce českosl.	4	4	4	4	3	3	3	4	29
v jazyce latin.	6	6	6	6	4	4	4	5	41
v jazyce řeckém	—	—	—	—	6	6	6	6	24
v dějepise	—	2	2	2	3	3	3	3	18
v zeměpise	2	2	2	2	1	2	2	2	13
v matematice	4	5	5	5	3	3	3	2	24
ve fysice	—	—	5	2	—	—	5	4	12

Ostatní předměty zůstaly nezměněny a celkový počet hodin snížen na 249 (v I.—V. po 30, v VI. 31, v VII. a VIII. po 34). Reálné gymnasium shoduje se co možná všude s gymnasiem; místo řečtiny je ovšem jazyk francouzský neb anglický od V. tř. (a to v V. a VI. po 6, v VII. a VIII. po 4 hod., celkem tedy 20, a jako samostatný předmět zavedena deskriptiva v VII. a VIII. po 2 hod., celkem 4; také celkový počet hodin se shoduje s gymnasiijním.

Na reformních reálných gymnasiích jsou tyto rozdíly proti dosavadní úpravě:

⁶⁷⁹ Věstník I. 133 a 108.

Třída:	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem na celém ústavu
v jazyce českosl.	5	5	5	4	30
v jazyce franc.	4	4	5	5	26
v jazyce latinském	5	4	4	4	17
v angl., it. neb slov.	—	—	4	4	8
v zeměpise	1	2	2	} 5	18
v dějepise	2	2	2		13
v deskript. geom.	2	3	—	—	12
ve filosof. prop.	—	—	2	2	4

Ostatní předměty nezměněny; celkový počet hodin 30, 31, 34, 34 = 251.

Konečně na reálkách jsou změny tyto:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Celkem
jazyk českosl.	6	4	4	5	4	5	4	28
jazyk franc.	—	4	4	4	5	5	5	21
zeměpis	2	2	2	2	2	2	5	12
							(s dějepisem)	
matematika	4	5	5	4	4	4	5	27
přírodopis	2	2	—	} 5	2	5	3	12
chemie	—	—	—		5	2	—	8
kreslení	4	4	5	2	3	2	2	20
jaz. německý (nepovin.)	5	5	5	2	2	2	2	19
Celkový počet hodin je nyní	30	30	30	52	52	54	34	222

Celkem tedy nyní shodují se osnovy slovenských středních škol, až na náboženství a jazyk německý, úplně s osnovami analogických ústavů v zemích koruny české.

Pro ústavy s maďarským neb německým jazykem vyučovacím na Slovensku byly rovněž určeny r. 1927 menší změny zvláště v jazycích, jež tuto pro nedostatek místa výslovně neuvádím.⁶⁸⁰

Ve školství odborném otevřena zatím lesnická škola v Báňské Bystřici místo bývalé školy vysoké⁶⁸¹ a podobně změněna hospodářská akademie v Košicích na školu střední (vyšší);⁶⁸² otev-

⁶⁸⁰ Srv. ostatně Věstník IX. 239—240.

⁶⁸¹ Nár. Listy 15. listop. 1919.

⁶⁸² Sikorský v uv. sp. 18.

řeno dále pět nižších škol hospodářských,⁶⁸³ jež mají hověti zájmům jednotlivých krajů a přihlížeti tedy mají někde k pěstování tabáku, jinde lnu neb konopí atd. (Maďari těchto škol nedopřávali Slovákům vůbec); bohužel právě tyto školy přes všecku péči vlády jsou od r. 1925 v hluboké krizi zvláště pro indolenci samých Slováků, přeplněnost osnov a špatnou dislokaci škol. Průmyslových škol bylo již r. 1919 celkem osm (mezi nimi dvě vyšší v Bratislavě a Košicích),⁶⁸⁴ obchodní akademie tři a 7 škol nižších.⁶⁸⁵ Dověšením všeho školství je universita Komenského v Bratislavě zatím jen o 3 fakultách⁶⁸⁶ (přírodovědecká dosud neexistuje); nevešla v činnost, jak již bylo řečeno, samostatná fakulta bohoslovecká katolická.⁶⁸⁷ Intenzivně se pracuje podle zpráv časopiseckých⁶⁸⁸ v lidovém vzdělání.

Připomeneme-li na konec, že obnovena byla také Slovenská Matice na sjezdě v Turč. Sv. Martině v srpnu 1919,⁶⁸⁹ musíme přiznati, že za krátkou dobu samostatnosti proveden řádný kus práce; sám Štefánek (v článku školstvo na Slovensku v 2. vydání Slovenské čítanky 1925, 356) mluví o americky rychlém vzrůstu slovenského školství po převratě. Bohužel, jak je ostatně při tak kvapném vývoji pochopitelné, objevily se záhy i různé závady a nedostatky, které vplynuly hlavně z toho, že do prostředí zaostalého přesazeny takřka rázem instituce vyspělé a pokrokové.⁶⁹⁰ Domácí obyvatelstvo dosud namnoze

⁶⁸³ Venkov 9. července 1919.

⁶⁸⁴ Nár. Listy 24. srpna 1919.

⁶⁸⁵ ib. 5. října 1919.

⁶⁸⁶ Srv. Věstník I. 171 a 384. Protože nelze zatím splnití přání Slováků po vlastní technice, zřízena zatím státní studijní stipendia pro posluchače technik z východního Slovenska (Věstník XII., 378).

⁶⁸⁷ Ib. I. 197.

⁶⁸⁸ Srv. na př. Prager Presse 18. května 1923.

⁶⁸⁹ Srv. Věstník III. 149.

⁶⁹⁰ Srv. Komenský 47, 76; Učit. Noviny 34, 101 a 49, Škola a rodina I. 101, Venkov 9. dubna 1919 atd.

nemá ještě plného pochopení pro úkoly školy (leckde ani zápis nevykonán včas), maďaroni úsilovně i tam agitují lžemi a překrucováním, klerikálové zase klamným tvrzením o protináboženské tendenci školy, jinde vadí nedostatečná znalost spisovného jazyka⁶⁹¹ a zas jinde množství pokoutních škol vedených v duchu nepřátelském, leckde jsou dosud budovy školní, zvláště církevní, špatné a hlavně byty učitelů nezdravé,⁶⁹² docházka dětí bídná, nedostatek učebnic a pomůcek více než tísnivý, hospodaření se státními penězi a podporami — obce samy se zdráhají stavět a udržovat budovy — více než lehkomyšlné;⁶⁹³ téměř dvě třetiny škol jsou dosud jen jednotřídní;⁶⁹⁴ někde není učitele třeba 2—3 léta;⁶⁹⁵ jinde práce jeho trpí dosud varháníčením a církevními úkony;⁶⁹⁶ dokonce na zapadlých kopianách dosud leckde působí „miestní“ učitelé t. j. občané beze všeho vzdělání odborného.⁶⁹⁷ A tak Fr. L o u b a l svůj článek *Obecné školství na Slovensku* (*Národní kultura* 1925, 17) začíná přímo slovy: „Obecného školství vo vlastnom slova — ako tomuto rozumieme v zemiach historických — na Slovensku vlastne není.“

Ale nejhorší závadou a překážkou náležité úpravy škol obecných je okolnost, že vedle nepatrné menšiny škol státních (asi pětina všech), je dosud daleká většina v područí církví (katolických škol církevních je přes 46, evangelických 17, řeckokatolických přes 10 pro-

cent); i tyto školy jsou sice skoro úplně vydržovány státem, ale dozor i správu jejich mají konfese samy, jež určují pro ně učebnice i osnovy, vybírají si učitele bez zřetele na způsobilost pedagogickou a ruší tak — notabene s podporou samého státu — interkonfesijní ráz školy. Objevily se i v našich časopisech⁶⁹⁸ příšerné obrázky těchto škol církevních: někde měl učitel jediný vyučovat v mizerné učebně 313 dětí, jinde je škola v bývalé hraběcí krčmě, jinde si chodí učitel dosud vybírat po obci plat v naturáliích — zkrátka poměry, jež byly u nás asi před 60—80 lety a jež opraviti je v nejvyšším zájmu samého státu.⁶⁹⁹ Jen v novém církevním zřízení československé církve evangelické na Slovensku a Podkarpatské Rusi⁷⁰⁰ podařilo se aspoň z části uplatnit vliv státu na zřízení školy a volbu učitele; ale na školách katolických de facto ingerence státní vyčerpává se jen placením subvencí, bez nichž by školy ty vůbec nemohly obstátí.⁷⁰¹

Velmi těžké je dosud postavení škol měšťanských na Slovensku, které prožívají vskutku vážnou krizi,⁷⁰² způsobenou hlavně tím, že do formy maďarské vlévali nově přibylí učitelé čeští nakvap ducha českého, že se dále velmi rychle střídali a že školy samy nejsou dosud namnoze opatřeny ani pomůckami ani budovami.⁷⁰³ Rozumí se, že na

⁶⁹⁸ Na př. ve *Volné Myšlence* X. čís. 32 feuilleton; tamže XI. 37, 4; 59, 2 sl. a j.

⁶⁹⁹ Jak osudné politické následky má okolnost, že jsme tyto školy nepostátnili ihned a nepostarali se o jejich učitelstvo, vyložil *Herynk* v čl. *Postátnovací akce na Slovensku* v časop. *Český Učitel* XXXI. 178.

⁷⁰⁰ *Věstník ministerstva* XI. 25 sl. (zvl. § 100 sl. na str. 44 sl.).

⁷⁰¹ Srv. čl. *B. Pluhař* *Církevní škola na Slovensku* v časopise *Školské reformy* IX. 102.

⁷⁰² Srv. článek téhož autora: *Měšťanská škola na Slovensku* v časop. *škola měšťanská* XXIX. 383.

⁷⁰³ Podrobnosti podává *škola měšťanská* XXIII. 449, XXIV. 196, XXV. 11, XXVI. 421; XXVII. 278 a XXXI. 545; *Národní škola slovenská* 1924, 226 a *Věstník pedag.* VII. 349.

⁶⁹¹ Ze učitelé slovenští namnoze neovládají spisovné slovenštiny a učí metodou zastaralou, tvrdí ještě r. 1929 K. Hlavinka v čl. *Slovenský student ve Věstníku pedag.* 83; srv. i slova *Píseckého* tamže 1928, 123.

⁶⁹² *Učitelské Noviny* 44, 100.

⁶⁹³ *Naše Doba* XXIX. 470 a 603.

⁶⁹⁴ *B. Pluhař* *Nejdůležitější problém slovenského národního školství* v časop. *Český Učitel* XXX. 435.

⁶⁹⁵ K. *Bíma* *Školy bez učitelův* v časop. *Nár. škola slovenská* 1929, 204.

⁶⁹⁶ *Český učitel* XXVI. 175.

⁶⁹⁷ Tamže 204.

středních školách nejsou poměry namnoze o nic lepší, zvláště proto, že příprava studentstva ze škol obecných dosud nevyhovuje a že žactvo dosud příliš podléhá vlivu bojovných kněží, ač v celku mu nelze upříti touhu po vzdělání.⁷⁰⁴ Obtíže také tu působí otázka škol církevních, z nichž evangelické byly zestátněny ihned, ale katolické dosud hledí si uchovati svůj výlučný ráz, natabene zase na útraty státu.⁷⁰⁵ Je proto přímo *conditio sine qua non*, aby co nejdříve odstraněna byla tato různost škol státních a církevních, zvl. na stupni elementárním, kde dnes lze konstatovati až devatero druhů škol a nahrazena řádně upravenou a lépe organisovanou školou státní, neboť právě okolnost, že každá konfese chce míti v obci svou vlastní školu, vede k tomu, že místo společné školy vícetřídní udržuje se několik bídných jednotřídek.⁷⁰⁶

Bude patrně ještě dlouho trvati, než nastane aspoň jakés takés vyrovnání zanedbané země s ostatními složkami naší republiky a než pře-

⁷⁰⁴ Dobrou charakteristiku slovenského studenta, namnoze odlišného od našeho, podal E. Hlavinka ve Věstníku pedagogickém VII. 81.

⁷⁰⁵ Sikorský v uv. sp. 16. — Jak těžce se dosud pracuje profesorům v třídách přeplněných, se žactvem nedostatečně připraveným a v bytech namnoze úplně nehygienických, výmluvně vylíčil Jos. Lukeš ve spisku Jak žije a působí profesor na Slovensku 1925; srv. i zprávu o prvním pracovním sjezdu čl. profesorů ze Slovenska 1926, 7 sl. — Že dosud není vše v pořádku, ukazuje i brožura V. Ichy Ostuda slovenského školství 1929. Proto mnozí čeští profesoři, znechucení poměry, co nejdříve odcházejí ze Slovenska (škola měšťanská XXXI. 96).

⁷⁰⁶ O otázce církevního školství na Slovensku srv. ještě Naše Doba XXVII. 375; Český Učitel XXIV. 438; První sjezd profesorů atd. 107 sl.; Ferd. Mačenka Ludová škola na Slovensku v Čes. Učitelu XXIV. 438; Jos. Sedláček Obecné školství na Slovensku po převratě v Naší Době XXIX. 402; čl. K. s. v Lid. Novinách 2. srpna 1924, čl. Folprechtův v Nár. Listech 30. března 1924; článek Sedláčekův tamže 23. listop. 1922; čl. Pluhářův v Naší Době XXXVII. 196 a j.

můžeme nedůvěru politováníhodného lidu, v němž pořád ještě domácí i cizí proroci šíří poplašné zprávy, že úprava státní není definitivní. „Všude vidíme počáteční chaos, všude boj nového řádu se starým,“ shrnuje dobře Ferd. Písecký svůj článek Vývojové předpoklady slovenského školství. (Věstník pedagogický 1928, 121.)⁷⁰⁷ — Připomínám, že mají dnes Slováci své školy obecné a střední také v jižní části býv. Uher, která připadla Jugoslavii, a že ovšem je na Slovensku více než dosti postaráno i o školy menšin národnostních, zvl. Němců a Maďarů; mají svou školu dokonce i cikáni v Lubiči.⁷⁰⁸

*

Ještě horší situaci školskou a kulturní zastihli jsme po převratě na Podkarpatské Rusi, kde podle zpráv prvního školského referenta Jos. Peška⁷⁰⁹ byly na celém území všeho všudy 663 školy obecné, z nichž 553 maďarské a tři gymnasia (ovšem jen maďarská). Vyučování všude směřovalo k maďarisaci, školy byly většinou jen jednotřídní, v církevních školách učilo se jen náboženství a církevnímu zpěvu jazykem mateřským, ale všem ostatním předmětům jen maďarsky; i učebnice byly tištěny pravopisem maďarským; lid sám hleděl na školu jako na obtížné břímě a an-

⁷⁰⁷ Srv. i článek J. Hrivňáka O najnaliehavejších potrebách národného školstva na Slovensku ib. 125 a čl. Boh. Pluhaře Snahy o novou obecnou školu na Slovensku ib. 129, čl. Mat. Miškóci O národnom školstvu na Slovensku v sborn. Československá škola a výchova 1928, 72.

⁷⁰⁸ Nár. Listy 5. února 1928. Srv. článek Štampachův Výchova a výučba cikánů v ČSR. v Pedagogických Rozhlédch 1927, 342 (Štampach sám je proti zvláštním školám cikánským).

⁷⁰⁹ Školství v Podkarpatské Rusi ve sborníku Podkarpatská Rus 1925, 161. — Starší dějiny školy tamější líčí Vološín Korotka istorija pedagogiki 1925, 69 sl.

alfabetů bylo nejméně 70%.⁷¹⁰ Vláda Československé republiky zakládala proto i v Podkarpatské Rusi především školy s jazykem lidu, k němuž teprve ve vyšších třídách středních a podle potřeby i jiných měla přistupovati velkoruština;⁷¹¹ pro přechodnou dobu byla leckde ponechána i maďarština ve vyšších třídách, ač o vlastní školství Maďarů bylo všude postaráno více než spravedlivě.⁷¹² Bohužel, mohlo bvíti ihned otevřeno jen něco přes 200 škol obecných, které jsou namnoze ještě ve stavu špatném, ježto budovy i sbírky školní byly za války úplně zničeny.⁷¹³ Nutno děti cvičiti od základu v samém jazyce mateřském, jenž není vůbec literárně vzdělán a nemá ani ustáleného pravopisu ani mluvnice: nebylo pro počátek dosti učebnic ani dosti vzdělaných učitelů, jimž upravovány platy podle našich a místních poměrů.⁷¹⁴ Vadí dosud ovšem i špatná docházka dětí, nedůvěra lidu ke škole, poměry zeměpisné i sociální (přílišná rozlehlost obcí), takže na př. ještě roku 1923 ze 120.000 dětí školou povinných chodilo do ní sotva 60.000.⁷¹⁵

⁷¹⁰ Srv. článek F. X. Toman a O školství na P. Rusi za Maďarska a nyní ve Věstníku svazu čes. učitelů stát. škol v nár. smíšeném území Československé republiky VIII. 98. — Jaký byl stav učitelstva v době převratu, pěkně líčí Volná Myšlenka 1928, 44.

⁷¹¹ První sjezd učitelstva 1920, 95 a 457; M. H a j n ý Obrazky ze školství v Podkarp. Rusi v Časopise Obce učít. III. 132; J o s. P e š e k Život školy v Podkarp. Rusi v Čes. Učíteli XXVI. 14 (s. historickým úvodem); časopis Zvon 1922, 641; Komenský 1922, 316 a j.

⁷¹² Komenský 42, 92.

⁷¹³ Stalo se v obci Likcaru, že vlk vběhl děrou přímo do školní budovy.

⁷¹⁴ Viz Komenský 1920, 140 (z úřední zprávy insp. P e š k a); srv. i jeho spisek Školství v Podkarpatské Rusi 1921, 10 a Věstník ministerstva V. 147.

⁷¹⁵ O. M a t o u š e k Podkarpatská Rus 1924, 121 sl.

Byly proto počátky školní práce v září 1919 velmi těžké a o pravidelném vyučování dlouho a dlouho nemohlo býti ani řeči. Přes to vedle řady opatrogen a škol obecných, jimž ovšem věnována byla největší péče, otevřeny záhy i některé školy měšťanské, přeměněna ihned tři maďarská gymnasia v ruská, zřízeny i tři učitelské ústavy, tři školy obchodní, dvě dřevařské a jedna kovorobná, opatřeny postupně i potřebné tiskopisy školní a učebnice, upraven dozor na školu, vymáhána pravidelná docházka školní, zkrátka vykonán obrovský kus práce, kterou dnes stěží lze doceniti. Nebyla zanedbána ani péče o mládež, dvojnásob nutná v zemi chudé a zanedbané; pro hluchoněmé převzat z maďarské správy ústav v Užhorodě; mimo to v Mukačevě existuje státní dětský domov (nalezinec, nemocnice, sirotčinec a ústav pro děti zanedbané);⁷¹⁶ pro cikány otevřena škola v Užhorodě s podporou samého presidenta a se zvláštní osnovou, věnující pozornost zvlášť hudbě a ručním pracím;⁷¹⁷ zřízeno dokonce v Berehově 1924 i trojtřídní dělnické gymnasium pro vzdělání reální a praktické.⁷¹⁸

Střední školy (a to vesměs reálná gymnasia) s rusínským vyučovacím jazykem⁷¹⁹ obdržely r. 1927 tuto úpravu:⁷²⁰

⁷¹⁶ Nár. Listy 3. března 1921.

⁷¹⁷ Nár. Listy 30. pros. 1926 a čl. J o s. Š i m k a Škola pro cikánské děti v Užhorodě v časop. Uchylná mládež III. 134.

⁷¹⁸ Lidové Noviny 29. dubna 1924.

⁷¹⁹ Školy s maďarským jazykem vyučovacím řídí se touž osnovou, co na Slovensku. V Mukačevě existuje také spolkové reálné gymnasium s hebrejskou a českou řečí vyuč.

⁷²⁰ Věstník IX. 240. — Srv. také N e u h ö f e r Deset úvah o středním školství 1930, 198 sl. (zvlášť o obtížích jazykových).

Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
jazyk vyučovací	4	4	4	4	3	3	2	2	26
jazyk českoslov.	4	4	4	3	3	2	2	2	24
jazyk latinský	6	6	6	6	4	4	4	5	41
jazyk francouzský	—	—	—	—	6	6	3	4	19
jazyk velkoruský	—	—	—	—	2	2	2	2	8
dějepis	—	2	2	2	3	3	3	3	18
zeměpis	2	2	2	2	1	2	2	2	13
matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2	12
chemie	—	—	—	2	2	2	—	—	6
fysika	—	—	3	2	—	—	3	4	12
deskriptiv. geomet.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
filosof. propedeut.	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—	10
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Celkem	50	50	50	50	55	53	54	54	254

Vrchní správu školství v Podkarpatské Rusi má školský odbor civilní správy v Užhorodě, který pečuje také o osvětovou činnost mezi lidem úžasně zanedbaným a zaostalým vinou ničemné a nesvědomitě politiky maďarské. Bohužel, přes všecky oběti finanční celkový stav školství podkarpatoruského nelze nazvat utěšeným, ač ovšem pokrok — třeba nenáhlý — je nicméně patrný.⁷²¹ Návštěva školy je stále nedbalá, v létě pro zaměstnání dětí na pastvě, v zimě pro obrovskou rozlehlost obcí, čítajících 3000, 6000, ba i 12.000 obyvatelů, roztroušených v chatách ve vzdálenosti 10 km i více.⁷²² I tam vadí četné školy církevní málo organisované a špatně vypravené,⁷²³ ježto

⁷²¹ Pokrok konstatují zvl. Učitel'ské Noviny roč. 42, str. 61. — Přehled školství podle stavu z r. 1927 je v Ročence republiky VII. 294 (uvádí 3 učitel'ské ústavy, 5 reálných gymnasií, 16 měšťanských a 698 obecných škol, 6 odborných, 45 opatroven); o školách měšťanských jsou krátké zprávy ve Věstníku pedagogickém V. 33 a Časopise Obce učitel'ské VII. 54.

⁷²² Srv. anonymní článek Jak si vychováváme lid v Podkarpatské Rusi v časop. Nár. Politika 25. srpna 1929.

⁷²³ Srv. anonymní článek Církevní školství na Podkarpatské Rusi v Čas. Obce učít. IX. 58.

kněžím, až na skrovné výjimky zarytým Maďarům, nejde o osvícení lidu a ježto učitel'stvo je dosud v valně většiny pro úkol svůj nedostatečně vzděláno, nehledíc k tomu, že namnoze nezná ani správně jazyka rusínského a podléhá příliš dosud vlivům kněžským.⁷²⁴ Bylo proto právem po poradě školních inspektorů také provádění malého zákona školského pro Podkarpatskou Rus odloženo,⁷²⁵ až se poměry školní zlepší a až zvláště bude více učitel'stva i učebnic a lepší docházka školní.⁷²⁶ Také na středních školách je nedostatek kvalifikovaného učitel'stva; ale nejhroší věcí je naprostý chaos jazykový, neboť vedle učitelů a škol s ruským jazykem vyučovacím jsou stoupenci ukrajinštiny a zas jiní domácího jazyka, jenž, jak již řečeno, není upraven dosud ani gramaticky ani pravopisně; proto se ve skutečnosti i na jediné škole učí různým jazykem.

*

Také školství na Hlučín'sku zavdává dosud podnět k mnohým steskům.⁷²⁷ V době převratu bylo již úplně poněmčeno,⁷²⁸ ačkoli ještě r. 1864 učitel'ská konference v Hlučíně se usnesla, že se má učit němečně až od 3. školního roku a že náboženství a dějepisu vůbec se má učit jen jazy-

⁷²⁴ Že také učitel'ské organisace tamější dosud jen živoří, tvrdí anonym v čl. Z organisací života učitel'ského na Podkarpatské Rusi v Čas. Obce učít. IX. 219.

⁷²⁵ Nár. Listy 7. září 1927.

⁷²⁶ Nicméně letní sjezd Pedagogické jednoty v Užhorodě r. 1926 domáhal se prodloužení návštěvy školní od 7. do 15. roku, dále desítiměsíční délky školního roku, zlepšení docházky a rozšíření škol, opatření učebnic a pomůcek na útraty státní atd. (Časopis Obce učitel'ské VII. 54).

⁷²⁷ Srv. článek J. Zeman a školství na Hlučín'sku v časop. Komenský 47, 387 a téhož článek Hlučín'sko v publikaci Prvého sjezdu učitel'stva 91 sl. (skoro doslova stejný).

⁷²⁸ Usilí germanisační před převratem vyličil insp. A. ndělín Novák v přednášce v Praze 14. června 1927 (srv. anonymní článek Česká škola v Pruském Slezsku v časop. Nár. Politika 15. června 1927).

kem mateřským, a ač ještě r. 1919—20 sami správcové škol z 9184 dětí zapsaných vykázali jen 1072 německých, ale 1555 oboujazyčných a 6579 „moravských“. Školy byly namnoze převzaty v stavu bídném, sešlém, po léta nebíleném a nečištěném, třídy nedostatečně osvětlené, nábytek zastaralý; nebylo pomůcek ani kabinetů, ba leckde ani knihoven, učitelé konali ještě služby kostelníků a zvoníků, namnoze neznali vůbec řeči lidu a nepracovali mimo školu, takže bylo nutno z valné části je ihned propustiti a nahraditi učiteli českými, kteří bohužel žili s počátku v poměrech velmi stísněných a setkávali se s nenávisí a odporem občanstva. A přece sama úřední statistika německá⁷²⁹ vykazovala z 50.000 obyvatelů jen 4700 Němců a 800 Poláků, kdežto ostatní všichni byli „Moravci“.

Nová vláda československá zavedla všude četinu jako jazyk vyučovací (až na dvě obce vskutku německé) a všechna místa učitelská ustanovila pro volnou konkurenci učitelů a učitelek.⁷³⁰ Bohužel, ani tam nedovedlo obyvatelstvo, štvané patrně agitátory německými, smířiti se s novým stavem věcí: děti starší, zvláště s počátku nasáklé ještě prušáctvím, navštěvovaly jen s odporem české školy i chovaly se vzdorovitě i vzpurně, třebaš všechny potřeby dostávaly zdarma a třebaš stát se ihned postarat i o dostatečné pomůcky školní.⁷³¹ A protože soukromé školy německé se nedovolují, děti „moravské“ docházejí namnoze ještě dosud do vzdálených německých škol veřejných v Opavě a Ostravě.

Celkem bylo za vlády pruské na tomto území jen 40 škol, vesměs obecných a ovšem jen němec-

⁷²⁹ Srv. publikaci L'enseignement dans la République tchécoslovaque 1920, 15, kde je však chyba v součtu Moravců.
⁷³⁰ Věstník ministerstva II. 465 a IV. 451.

⁷³¹ Srv. článek Školské poměry na Hlučínsku od d. v Lidových Novinách 14. října 1921 a anonymní článek K národnostním a školským poměrům na Hlučínsku v Nár. Listech 24. dubna 1924.

kých s 93 učiteli; po pěti letech naší vlády bylo tam 40 obecných škol českých a 3 německé s 205 učiteli, dále 6 škol měšťanských českých s 53 učiteli a reformní reálné gymnasium v Hlučině.⁷³² Ku podivu se stal za ministra Bechyně — patrně z důvodů politických — pokus, aby se i na českých školách tamních učilo počtům a reáliím oběma jazyky, což vyvolalo právem mezi učitelstvem a uvědomělým občanstvem takový rozruch, že opatření bylo zase odvoláno.⁷³³

§ 11. ŠKOLSTVÍ NAŠE V CIZINĚ A CIZÍ ŠKOLSTVÍ U NÁS

Ježto značná část národa československého žije v různých zemích evropských i amerických, ba roztroušeně i v ostatních dílech světa, je pochopitelné, že existuje dnes také řada českých škol v cizině, zvl. v Rakousku a Sev. Americe, místy i jiných státech.⁷³⁴ Tak již r. 1912 založena česká škola při cukrovaru v Čupriji v Srbsku, která trvala mimo léta 1916—8 a obnovena byla zase po válce jako nejstarší česká škola na Balkánském poloostrově;⁷³⁵ jiná česká škola doplňovací otevřena v Záhřebě koncem listopadu 1922,⁷³⁶ jiná v Bělehradě v únoru 1923,⁷³⁷ opět jiná v Daruvaru r. 1922,⁷³⁸ kdežto v slovenském Petrovci je

⁷³² Srv. článek fš. Hlučínsko v Lid. Novinách 3. února 1925 a anonymní článek České školství na Hlučínsku tamže 15. června 1925.

⁷³³ Srv. článek d. Přeměna českých škol na Hlučínsku v Lidových Novinách 19. září 1925.

⁷³⁴ Srv. o nich zvláště článek J. Auerhana a Přehled dnešního stavu a potřeb československého školství zahraničního v Ročence republiky III. 1924, 51 a Výroční zprávu „Komenského“, spolku pro podporu čl. škol zahraničních v Praze o činnosti v roce 1925, 8.

⁷³⁵ Nár. Listy 20. ledna 1923.

⁷³⁶ Tamže 8. a 12. prosince 1922.

⁷³⁷ Tamže 2. února 1923.

⁷³⁸ Komenský, roč. 50. str. 10.

i gymnasium.⁷³⁹ Počátkem škol. roku 1920-1 počalo se učit na české obecné škole v naší kolonii cukrovarnické v Gorné Orechovici u Trnova v Bulharsku; škola zprvu jednotřídní, pak dvoutrídní zařízení je úplně po vzoru škol naší republiky,⁷⁴⁰ ale má ovšem i povinné učení se bulharštině; knihy a pomůcky dostávají děti vesměs zdarma. Od šk. r. 1922/3 přibyla tamže ještě koe-dukační škola měšťanská;⁷⁴¹ r. 1921 otevřena česká škola v Sofii;⁷⁴² jiná je v Gorné Mitropoliji.⁷⁴³

V Paříži trvá doplňovací škola česká ve třetím okrese od konce října 1921;⁷⁴⁴ v místnostech propůjčených samou obcí pařížskou učí se dvakrát týdně češtině, vlastivědě a občanské nauce. V Bruselu otevřena škola česká v listopadu 1922, zvláště pro děti dělnické;⁷⁴⁵ dva kursy češtiny jsou také v Curychu od r. 1920.⁷⁴⁶ Na 50 škol českých bylo již před válkou v polské části Volyně (většinou jednotřídek), na něž stát hradil jen náklad osobní, kdežto věcný obstarávaly si samy obce; po válce zprvu počet jejich značně poklesl pro nepřítel samé vlády polské, která školy ty buď vůbec zrušila neb obsadila učiteli polskými, a teprv, když se změnil poměr Poláků k naší republice, školy české se zase vzpamatovaly. Podle poslední statistiky⁷⁴⁷ bylo ve šk. roce 1928/9 v Polsku celkem 26 českých a 24 českopolských škol veřejných a 13 soukromých, většinou o 4, ale i 7—8 třídách. Několik škol českých a slovenských

⁷³⁹ Český Učitel XXVI. 121.

⁷⁴⁰ Lidové Noviny 16. srpna 1922.

⁷⁴¹ Nár. Listy 13. prosince 1922 večer.

⁷⁴² Škola měšťanská XXVI. 530.

⁷⁴³ Časopis Obce učitelské IV. 171.

⁷⁴⁴ Nár. Listy 7. dubna 1923 večer (podle zprávy tamže 15. července a 10. srpna 1922 byla otevřena až od léta 1922).

⁷⁴⁵ Nár. Listy 21. listopadu 1922 večer.

⁷⁴⁶ Škola měšťanská XXIV. 529.

⁷⁴⁷ Ročenka republiky 1930, 27 a Komenský 1929, 40. — Podle diagramu na brněnské výstavě kultury československé bylo 49 škol státních a 10 matičních (List říšského svazu čsl. učitelek III. 1928, 251). Srov. i Ročenku republiky V. 1926, 29.

je v Rumunsku, zvl. v Banátě,⁷⁴⁸ v již. Rusku a Ukrajině⁷⁴⁹ a četné školy jazykové jsou v Sev. Americe, zvl. v Chicagu.⁷⁵⁰ Za to v Maďarsku není ani jediné školy národní pro Čechoslováky, ač je tam i podle úředního sčítání aspoň 33 obcí s většinou slovenskou;⁷⁵¹ podobně není jediné veřejné školy české v Německu.⁷⁵²

Zajímavým pokusem byla česká škola legionářů sibiřských, otevřená v červenci 1919 v Irkutsku a později přestěhovaná do Vladivostoku, v níž se učili hoši nejruznějších kmenů ruských.⁷⁵³ — Pro vzdělání našich středoškolských žáků v jazyce francouzském existuje od r. 1920/1 československé oddělení při Carnotově lyceu v Dijoně a od roku 1924/5 při lyceu v Nimes, přijímající absolventy V. třídy reál. gymnasií neb reálné do francouzské sekundy; podobně je československé dívčí oddělení při lyceu v Saint-Germain-en-Laye, přijímající absolventky V. tříd našich do IV. ročníku lycea.⁷⁵⁴ Tato instituce, jež má ostatně také své nepochybné stíny, je jednou ze složek naší péče o kulturní styky s cizinou, pro něž existuje dokonce, jak známo, i zvláštní oddělení v ministerstvu školství.⁷⁵⁵

⁷⁴⁸ Viz uv. zprávu Komenského 10.

⁷⁴⁹ Tamže.

⁷⁵⁰ Tamže 11.

⁷⁵¹ Srv. článek České školství za hranicemi v Čes. Učitel XXVI. 120.

⁷⁵² O pokusech o české školy v Německu referuje škola měšťanská XXIV. 528 v článku Jos. Z. Novotného České školství v zahraničí; podle uv. článku Auerhanova 53 jsou tam jen školy a školky jazykové; podle Ročenky 1930, 27 je jich přes 40, většinou při krajinských spolecích.

⁷⁵³ Srv. spis V. Valenty-Alfy Česká škola na Sibíři 1924 a téhož spisek Do legie 1924, str. 93 sl. (O české škole na Sibíři).

⁷⁵⁴ Srv. Sborník ministerstva školství a národní osvěty díl III. 1929, str. 278. — Zkušenosti o studii našich žáků ve Francii vylíčil zvláště Boh. Tenora v čl. Druhý rok čsl. studentů v Dijonu v čas. Střední škola III. 5 sl.

⁷⁵⁵ Srv. Ročenku republiky VI. 33 a VII. 25.

Kapitolou pro sebe, a to namnoze bolestnou, je školství naše v republice Rakouské, zvláště ve Vídni.⁷⁵⁶ Za války ocitlo se na kraji záhuby a čekal je již úplný zánik a po převratě nebylo lze s počátku pro Čechy vídeňské vymoci vůbec škol, ač přece i mírová smlouva jim zaručovala právo na vzdělání ve vlastním jazyce;⁷⁵⁷ nadto počet dětí jako jinde i ve Vídni počal rapidně klesati: kdežto ještě ve šk. r. 1923/4 byly ve Vídni 103 třídy české a 122 učitelé s 3200 dětmi školními, r. 1924-5 bylo již jen 85 tříd se 117 učiteli, r. 1925-6 84 se 113, r. 1927 dokonce jen 77 se 102 učiteli a jen 1869 žáky. V červnu 1920 byla mezi republikou Československou a Rakouskou uzavřena smlouva „brněnská“ o ochraně menšin, ale jen zatímní, v níž uznáno právo menšiny, aby si zřizovala, vydržovala a spravovala soukromé školy i ústavy výchovné s vlastním jazykem vyučovacím, ale podle předpisů ve státě platných a pod dozorem státním; právo to se týká ovšem jen jazyka školy, ale ne styku školy s úřady. Spolu se vlada rakouská zavázala, že takovým školám udělí právo veřejnosti, které však může býti zase odňato, vyžádá-li si toho zájem veřejný nebo jiné závažné důvody, pro které může škola dokonce býti i zavřena. Konečně se stát rakouský zavázal, aby počátkem šk. r. 1920-1 byly ve Vídni pro děti rakouských státních občanů československého jazyka na vhod-

⁷⁵⁶ Mimo Vídeň je několik doplňovacích škol českých ve Štýrsku, zvl. ve Štýr. Hradci (Věstník pedagogický VI. 76) pro děti dělníků tam usedlých. „Jak jsme žili s dětmi vídeňských škol“, líčí P. Sula v Pedag. Rozhledech XXIX. 1919, 30 sl.

⁷⁵⁷ Je důležité, že v originále (francouzském) mírové smlouvy Saint-germainské ukládá se Rakousku povinnost, aby vydržovalo pro národní menšiny školy „primární“, čímž se ve Francii rozumějí, jak známo, i vlastní školy obecné i měšťanské (écoles primaires supérieurs), ale ve Vídni si vyložili výraz ten jen na školy obecné, takže i měšťanské i střední školy si musí Čechové tamější vydržovat sami (Srv. článek Fr. Luka vského v Nár. Listech 8. ledna 1924.)

ných místech zřizovány veřejné školy české s učiteli jazykově dokonale kvalifikovanými.⁷⁵⁸

Je pravda, že od r. 1920 lze znamenati ve školství českém v Rakousku jistý pokrok⁷⁵⁹ a že zvláště máme již od r. 1919 i vlastní reálné gymnasium a od r. 1922 i reálku s právem veřejnosti; ale ještě koncem června 1921 domáhali se rodiče českých dětí, aby na českých školách zavedeno bylo konečně vyučování dopolední a aby otevřena byla I. třída školy měšťanské.⁷⁶⁰ Ve skutečnosti se na př. ve šk. r. 1920/1 začalo učit až o tři měsíce později, ježto prvé čtvrtletí nebylo vůbec českých učebnic; učilo se ve třídách netopených a neosvětlených; učitelé sami namnoze nebyli mocni jazyka českého; nebylo knihoven ani pomůcek českých; vyučování němčině nebylo úmyslně zaváděno. A stížnosti do nedostatečně vypravených škol a do nedostatečně kvalifikovaných učitelů opakují se i v dalších letech;⁷⁶¹ ještě r. 1925 mluví výroční zpráva spolku Komenský (str. 6) o jakém neviditelném fluidu, které umrtvuje či lépe se snaží umrtviti vše, co bylo pracně vybudováno.

Sami Němci vídeňští si myslí nebo aspoň předstírají přesvědčení, že o školy české ve Vídni je postaráno dobře, ba neostýchají se dokonce Rakousko v té věci stavěti za vzor — naší republice(!),⁷⁶² ale ve skutečnosti tyto školy městem vydržované jsou jen jazykem, ale ne duchem české, správa jejich vede se německy, i vysvědčení

⁷⁵⁸ Nár. Listy 16. června 1920.

⁷⁵⁹ Data podrobná uvádí Ročenka Dědictví Komenského V. 261; srv. i Ročenku republiky 1924, 54 a zprávu v Lidových Novinách 19. listop. 1925 a Nár. Listech 29. dubna 1925.

⁷⁶⁰ Čas 14. pros. 1921 a Nár. Listy 27. června 1921.

⁷⁶¹ Srv. na př. Nár. Listy 25. září 1922, 12 června 1923, 22 pros. 1923 atd.

⁷⁶² Srv. Pädagogisches Jahrbuch (vid.) 1928, 162; Freie Schulzeitung 1925, 89 a 1929, 25; Quelle 1926, 453; O. Glöckel Die Entwicklung des Wiener Schulwesens seit dem Jahre 1919, 37. — Mnohem střízlivěji zní článek A. Ludvíkové R y b o v é Reforma české školy ve staré a nové Vídni, ve sborníku Školská reforma ve Vídni 1929, 16.

jsou na blanketech německých, učebnice nepodávají správného obrazu o naší republice, rodičům již při zápisu se dějí potíže, zkrátka nenávidí vůči české menšině jeví se dále, snad ne tak nápadně jako za starého Rakouska, ale za to tím zavileji a promyšleněji.⁷⁶³ A k tomu všemu, jak ukázal již r. 1920 vůdce vídeňských Čechů, Dr. A. Kantor,⁷⁶⁴ visí nad školami těmi stále Damoklův meč záhuby, neboť vláda rakouská může je kdykoliv dáti zavřít; proto také nepřipouští na školy učitele vzdělané v naší republice. A mimo Vídeň jsou poměry ještě horší, neboť i v Linci na př. nelze než s krajní námahou udržeti pouhý jazykový kurs, ježto na školu není ani pomyslení.⁷⁶⁵

Celkem bylo ve školním roce 1927/8 takových „českých“ škol městských pro děti rakouských státních příslušníků ve Vídni 19; protože ten počet skutečné potřebě Čechů nestačil, vydržoval spolek Komenský sám ještě 16 opatroven, 5 škol obecných, 8 hlavních (měšťanských), 2 střední, 2 odborné, 2 jazykové (pro české děti z německých škol vídeňských) a 11 venkovských škol v okolí Vídně.

*

Naopak jsou u nás školy s cizím jazykem vyučovacím. Mimo vzpomenutou volnou universitu ukrajinskou a právnickou fakultu ruskou i ruský pedagogický ústav existuje v Praze i ruská lidová universita od r. 1923, podávající lidové přednášky ze všech oborů vědních i kursy jazykové a vzdělání praktické (v účetnictví a pod.)⁷⁶⁶ od r. 1922

⁷⁶³ Jar. Chlubna Naše vídeňská menšina po válce v Nár. Listech 4. října 1928; anonymní článek: Čechoslováci v Rakousku a Němci u nás tamže 7. března 1929; srv. i Učitelské Noviny 1921, 29 a 244.

⁷⁶⁴ V článku Smlouva s Rakouskem v časop. Nár. Listy 1. července 1920.

⁷⁶⁵ J. P. Československé menšiny v rakouských zemích alpských v Nár. Listech 30. pros. 1923.

⁷⁶⁶ Ročenka republiky V. 270, VI. 323, VII. 366.

trvá ruské gymnasium v Mor. Třebové pro uprchlíky ruské z Cařihradu⁷⁶⁷ a od r. 1923 druhý ústav toho druhu v Praze-Strašnicích; dětská zahrádka pro ruské děti starší 3 let je v Praze na Letné. V Praze je také ruský ústav pro selskou kooperativu i škola autotraktorová i železniční technické učiliště, takže je tu vskutku významné středisko obětavé a kulturní činnosti ruských emigrantů. První pokus o ukrajinské gymnasium r. 1926 v Praze skončil se již po roce nezdarem pro špatný prospěch žáků;⁷⁶⁸ r. 1930 vzniklo nové reformní reálné gymnasium ukrajinské v Řevnicích.⁷⁶⁹ Soukromé gymnasium židovské (s vyučovací řečí českou) je v Brně od r. 1920; jiné spolkové, jak již řečeno, v Mukačevě.

R. 1919 k podnětu samého presidenta Masaryka otevřena v Praze obecná škola dvoutrídni pro děti francouzské, jejichž rodiče bydlí v republice naší; ze školy té se vyvinulo nejprve lyceum, později od šk. r. 1922/3 reálné gymnasium s francouzskou řečí vyučovací a dnes existuje v Praze úplný systém škol francouzských od dětské zahrádky a pětileté obecné školy po osmileté reálné gymnasium (Gymnase réél français — Lycée français) se speciálními kursy pro přípravu ke zkouškám universitním i státním a večerními kursy pro dospělá.⁷⁷⁰ Bohužel přes všecku vděčnost národa československého k Francii nelze souhlasiti s tím, že proti prvotnímu určení byli záhy do škol těch přijímáni i žáci původu československého, kteří dnes tvoří snad již většinu.⁷⁷¹ a že tak hřešíme proti zásadě hlásané již Komenským.

⁷⁶⁷ Stř. škola II. 214, Komenský 1922, 78.

⁷⁶⁸ Nár. Listy 2. března 1927.

⁷⁶⁹ Ročenka republiky 1930, 22.

⁷⁷⁰ Sborník ministerstva školství IX. díl III. 208; F r. Launay Francouzská škola v Praze v Nár. Listech 25. června 1929.

⁷⁷¹ Celkem udává řečený sborník pro škol. rok 1928/9 461 žáků všech těchto francouzských ústavů, tedy počet příliš značný, než aby to byli sami Francouzové.

Snad jsou žáci vedeni k studiu na škole cizí naději na lepší životní úspěch; ale co je při tom nejsmutnější, sami Francouzi nejsou s organizací ústavu toho spokojeni a neuznávají zvláště naši maturity za rovnocennou s jejich zkouškou bakalářskou.⁷²² A příklad francouzský nezůstal bez následovníků: ve šk. r. 1927/8 otevřeno také anglické reálné gymnasium v Praze (Prague English Grammar school) se školou mateřskou a obecnou;⁷⁷³ počet žáků je ovšem daleko menší; tak v r. 1928-9 bylo ve dvou třídách gymnasijských jen 20 žáků a žaček, ve třech třídách obecné školy a třídě mateřské jen 37 žáků a žaček, vedle toho byly dva celoroční doplňovací kursy s 35 frekventanty a obchodní kurs s 11 žáky a žačkami, tedy celkem něco přes 100 žáků.⁷⁷⁴

§ 12. STATISTIKA ŠKOL V ČSR

Statistická data o veškerém školství našem sbírají se nyní soustavně Státním úřadem statistickým republiky Československé podle určitých norem⁷⁷⁵ a publikují se pravidelně jednak ve Zprávách řečeného úřadu (na př. v čís. 9.—12. ročníku V. 1924 za šk. rok 1921-2, v čís. 17.—20. ročníku V. o stavu odborného školství na počátku šk. r. 1923-4 atd.), jednak ve Statistické příručce Republiky Československé (na př. v II. roč. 1925 str. 3 a 552, v III. roč. 1928 str. 1), jednak konečně v ob-

⁷²² Viz serii článků, které od listop. 1927 do července 1928 vycházely v L'information universitaire; vrátím se k věci ve sv. III. v oddíle o Francii.

⁷⁷³ Věstník pedagogický V., 204 a uv. Sborník ministerstva školství str. 210.

⁷⁷⁴ Podle s o u k r o m é zprávy ani to bohužel nejsou jen žáci anglických rodin.

⁷⁷⁵ Pokyny o tom, jak konati výroční statistické šetření o stavu škol národních, jsou ve Věstníku ministerstva školství III. 615 a IV. 506; že přes všechny pokyny má právě školská statistika naše mnohé nedostatky, ukazuje E. Čapek Reforma střední školy v ČSR 1929, 200.

sáhlych a podrobných publikacích zvláštních jako II. řada „Československé Statistiky“, zvl. ve sv. 6. (Národní školy podle stavu z 31. pros. 1921), sv. 14. (tolikéž podle stavu z 31. pros. 1922), sv. 17 (vysoké, střední a odborné školy ve šk. r. 1921-2), sv. 24 (tolikéž v r. 1922-3), sv. 29 (školství všech stupňů ve šk. r. 1923-4), sv. 34 (šk. r. 1924-5), sv. 39 (šk. r. 1925-6), sv. 50 (šk. r. 1926-7) a sv. 57 (šk. r. 1927-8).^{775a} Z těchto úředních publikací čerpají, vybírají, přejímají, po příp. i komentují příslušná data všechny ostatní publikace, zvláště i Ročenka Československé republiky (redigovaná od r. 1922 Ant. Hajnem) i odborné listy školské a pedagogické i denní časopisy; avšak právě komentářů statistických, jakými jsou zvláště některé práce Neuhöfrov y (ve Věstníku pedagogickém, České revui i v samostatné publikaci Střední školství v prvých deseti letech Československé republiky a ve spise Deset úvah o středním školství 1930) a četné články E. Čapka (v Nových Čechách, Pedagogických Rozhledech, Národ. Listech),⁷⁷⁶ není dosud, bohužel, příliš mnoho. Statistická data o Karlově universitě za šk. r. 1882—1928 zpracoval (také graficky) statistický úřad hl. města Prahy v Měsíčních zprávách statistických čís. 10. v říjnu 1928 v příloze str. 30 sl.

Podle poslední uveřejněné statistiky o stavu národního školství dne 31. října 1928⁷⁷⁷ bylo v Čechách v tu dobu 771 měšťanských škol československých (236 chlapeckých, 242 dívčích, 293 koe-dukačních a smíšených), a 290 (19+106+85) ně-

^{775a} Výtah z dat statistických o školství je uveřejněn také v Statistickém přehledě republiky Československé 1930, 226—238.

⁷⁷⁶ Srv. také čl. Jos. Kepřty Poznámky o vzdělání a výchově žactva v národní škole ve Věstníku pedag. VI. 15; čl. J. Novotného v Akademii XXX. 348 (podle zprávy statistické za rok 1923-5), Freie Schulzeitung 1929, 471 (rozbor dat z r. 1926-7) a j.

⁷⁷⁷ Zprávy státního úřadu statistického roč. X. (1929) čís. 151—155.

meckých, celkem tedy 1061 (335+348+378), dále 4261 (232+232+3797) československých a 2294 (134+138+2022) německých škol obecných, celkem tedy 6555 (366+370+5819); ze škol obecných bylo nejvíce (2013) dvojtřídních, nejméně (78) šestitřídních, vedle 5 škol o 7 třídách. Učitelů literárních bylo na školách obecných 17.673, z toho 5863 žen, dále 2631 učitelů náboženství, 2062 učitelek ručních prací a 10 učitelů vedlejších; na školách měšťanských působilo 5160 učitelů literárních (v tom 1554 žen), 1074 katechetů, 826 učitelek ručních prací a 215 učitelů vedlejších. Na Moravě a ve Slezsku bylo v ten den 438 československých (121+130+187), 140 německých (43+55+42) a 10 polských (vesměs smíšených) škol měšťanských a 2602 (126+135+2341) českoslov., 882 (48+62+772) německých a 87 (1+2+84) polských škol obecných, celkem tedy 3571 (175+199+3197) škol obecných, z nichž zase nejvíce bylo dvoutrídek (1032) a nejméně škol sedmitřídních (24) a osmitřídních (2). Učitelů literárních bylo na školách měšťanských 2943 (v tom 784 ženy), na obecných 10.735 (4000 žen), katechetů 502 na měšťanských 1507 na obecných, učitelek ručních prací 408+1308, vedlejších učitelů 119+5. Na Slovensku bylo 107 měšťanských škol československých (16+24+67), jedna podkarpatoruská, 4 německé, 13 maďarských, 9 utrakvistických (československoněmeckých neb československomaďarských neb německomaďarských), celkem tedy 134 škol měšť. (18+36+80), dále 2733 československých škol lidových, 116 podkarpatoruských, 106 německých, 689 maďarských, 56 utrakvistických, celkem 3700 (47+51+3602) škol většinou jednotřídek (2246); mimo to byly 2360 školy všeobecné opakující. Konečně na Podkarpatské Rusi bylo celkem jen 16 škol měšťanských a 658 lidových, z nichž 394 jednotřídky a 151 dvojtřídky. Učitelů literárních bylo na Slovensku 1260 na školách měšťanských (v tom 467 žen) a 6657 na obecných (v tom 2737 žen), dále

179+1209 katechetů, 52+377 učitelek ručních prací a 6+9 učitelů vedlejší; na Podkarpatské Rusi bylo 167 (56) učitelů literárních, 52 katechetů, 19 učitelek ručních prací a 6 vedlejších učitelů, na školách měšťanských 1255 (434) učitelů literárních, 223 katechetů a 79 učitelek domácích nauk na školách obecných. Celkem napočteno v celé republice 1799 škol měšťanských (517+570+712) a 14.484 obecných (594+625+13.265); učitelů literárních 9078 (v tom 2800 žen) na školách měšťanských a 36.320 (v tom 13.034 žen) na školách obecných, dále 1832+5570 katechetů, 1352+3776 učitelek ručních prací a 369+24 učitelů vedlejší. Žactva napočteno 235.876 (v tom 109.043 dívek) na školách měšťanských a 1.534.454 (768.459) na obecných; národnosti českoslov. bylo z nich 174.574+966.667, ruské 1733+55.844, německé 50.526+323.165, maďarské 4110+89.443, polské 1710+11.335, židovské 3127+28.887; zbytek byl jiných národností. Škol mateřských bylo v celé republice 1736, opatroven 314, jeslí 70, celkem pro 103.111 dítek; ústavů pro hluchoněmé 17, pro slepé 6, pro zmrzačené a skrofulosní 10, pro duševně vadné 8, pro mravně vadné 12, škol pomocných 27, úhrnem 80 škol pro děti defektní.

Hospodářských škol vyšších udává poslední statistika^{777a} pro šk. rok 1928/9 celkem 11 československých a 3 německé, dále 22 československých, 8 německých a 1 maďarskou školu rolnickou, 101 československou, 1 podkarpatoruskou, 27 něm. a 1 československopolskou odbornou školu hospodářskou, 7 československých a 1 podkarpatoruskou jednorocní školu hospodářskou, 1 vyšší a 7 nižších škol speciálních českých a 2 německé, 1 vyš. českou a 1 vyš. německou, 5 niž. československých a 2 německé školy zahradnicko-ovocnicko-vinařské, 3 vyšší československé a 1 německou vyšší školu hospodyňskou, 1 dvouletou a 20 roč-

^{777a} Tamže roč. XI. (1930), čís. 21—28.

ních škol československých a 2 německé nižší školy hospodyňské, dále 3 české, 5 (!) německých a 1 polskou celoroční školu o dvou pololetních běžích, 5 zimních a 10 letních hospodyňských škol (vesměs československých), 3 vyšší lesnické československé, 1 podkarpatoruskou a 2 německé. Celkem na všech školách hospodářských působilo v tom roce 3425 učitelů (v tom 1067 žen) a žáků bylo 33.471, z těch 19.069 dívek.

V školství obchodním řečená statistika vypočítává 22 československých, 9 německých a 3 utrakvistické akademie, 38 československých, 1 podkarpatoruskou, 17 německých a 3 utrakvistické veřejné školy obchodní, 4 československé, 2 německé, 5 maďarských a 1 utrakvistický jedno-roční obchodní běh, konečně 45 československých, 23 německé a 4 maďarské kupecké školy pokračovací; celkem 177 ústavů s 1884. (183) učiteli a 34.085 (12.528) žáky. Konečně v oboru škol průmyslových (a odborných) uvádí statistika za rok 1928/9 mimo státní uměleckoprůmyslovou školu v Praze celkem 15 československých, 7 německých a 4 utrakvistické školy vyšší průmyslové, dále 21 (9 českých, 12 něm.) škol textilních, 11 odborných škol pro zpracování dřeva, 3 pro zpracování kovů, 29 pro jiné obory průmyslu, 4 školy hornické, 6 košíkářských, 31 krajkářských, 6 vyšivačských, konečně 98 československých, 38 německých, 1 polskou a 4 utrakvistické odborné školy pro ženské povolání. Celkem 286 škol s 3276 (1317) učiteli a 54.881 (27.361) žáky. Živnostenských škol pokračovacích bylo toho roku 2060 s 13.382 (1150) učiteli a 163.822 (25.638) žáky.

O vysokých a středních školách publikována poslední data podle stavu ve šk. roce 1928/9.⁷⁷⁸ Středních škol vykázáno celkem 349 a to: 34 gymnasia, 122 reálných gymnasií, 3 gymnasia typu děčínského, 63 reformní reálná gymnasia, 67 reá-

⁷⁷⁸ Tamže roč. XI. (1930), čís. 9—11.

lek, 60 učitelských ústavů;^{778a} podle vyučovacích řečí bylo z nich 244 československých, 8 podkarpatoruských, 90 německých, 6 maďarských a 1 polská, podle zemí 181 v Čechách, 100 na Moravě a ve Slezsku, 60 na Slovensku, 8 v Podkarp. Rusi. Profesorů a učitelů středoškolských bylo celkem 6293 (v tom 925 žen), počet tříd celkem 3022, počet žáků 90.201 (v tom 24.646 dívek); podle národnosti bylo 62.140 žáků československých, 1570 ruských, 20.414 německých, 4245 maďarských, 473 polských, 1250 židovských, 109 jiných. Ke školám vysokým počítá uvedená statistika vedle 4 univerzit a 4 technik dvě theolog. fakulty samostatné, vysokou školu zemědělskou, báňskou, zvěrolékařskou, akademii výtvarných umění, ukrajinskou universitu a ukrajinskou hosp. akademii (v Poděbradech); na všech těch školách působilo v řečeném školním roce, 1507 profesorů a docentů a 1426 sil pomocných vedle 874 úředníků a zřízců; zapsáno bylo v zim. sem. 1928/9 na universitách 18.043 posluchači (v tom 3192 žen), na technických 10.218 (273), na všech vysokých školách 29.751 (3506) a to 17.895 národnosti československé 1222 ruské, 6312 německé, 1061 maďarské, 222 polské, 22 rumunské, 2188 židovské, 729 jiné.

*

Sledujeme-li statistiku škol našich po delší dobu, můžeme vyvoditi řadu zajímavých důsledků. Tak je jisto především, že od šk. r. 1921/2, kdy máme první úplnou statistiku školní, až do r. 1927 ubývalo neustále dětí školou povinných, ale rostl počet škol, takže r. 1927 jsme měli škol sice o 2.592 t. j. 13,5% více než r. 1921/2, ale za to žáků o 349.459 t. j. 13,4% méně; teprve v šk. r. 1927/8 nastal zase přírůstek jejich počtu o 9.834.⁷⁷⁹

^{778a} Mimo to bylo 8 československých a 4 německé ústavy ku vzdělání učitelek domácích nauk a 7 československých a 2 německé ústavy pro vzdělání učitelek škol mateřských.
⁷⁷⁹ Český Učitel XXXIII. 50.

Nápadné přesuny staly se zvláště ve Velké Praze v náboženském vyznání žactva:⁷⁸⁰ kdežto na př. počet dětí katolických ve V. Praze byl ještě roku 1918/9 96,74%, klesl r. 1922/3 již jen na 58,75%; za to přibýlo dětí bezkonfesijních (někde až stonásobně) a československých (těchto bylo 16,56%). V celé republice je ovšem dosud převaha dětí katolických nepochybná: podle uvedené statistiky z 31. října 1928 bylo sice téměř 78.000 dětí řeckého ritu, přes 30.000 česko-bratrského vyznání, přes 65.000 augspurského, přes 28.000 reformovaného, přes 10.500 pravoslavného, přes 73.000 československého, přes 30.500 israelitského, téměř 64.500 bez vyznání, na 4000 jiných konfesí, ale naproti tomu přes 1.150.000 katolíků. Praha sama je dnes de facto velikým školním městem, kde každý šestý obyvatel chodí do školy; je tam neméně než 554 škol a to 8 vysokých, 40 středních, 31 odborných, 98 pokračovacích, 17 jiných, 101 měšťanských, 179 obecných, 71 mateřských, opatroven i jeslí, 6 pro děti úchylné; všeho žactva měly ty školy v r. 1927 přes 129.000; vedle toho byly ještě četné školy soukromé.

V středním školství⁷⁸¹ měli jsme před převratem 111 gymnasií, 51 reálných gymnasií, 2 vyšší reálná gymnasia (typu děčínského), 3 reformní reálná gymnasia, 29 lyceí a 82 reálek, 68 učitelských ústavů a 11 odborných učitelských ústavů, celkem tedy 357 středních škol, kdežto ve šk. roce 1927/8 bylo gymnasií klasických již jen 34, ale reálných gymnasií 123, 3 vyšší reálná gymnasia, 67 reformních reálných gymnasií, 69 reálek, 62 učitelské ústavy a 19 odborných učitelských ústavů, celkem tedy 377, tedy o 20 více, ač jedna kategorie škol (lycea) úplně zanikla. Žáků

⁷⁸⁰ Srv. článek Jos. Keprty Náboženské vyznání žactva v národních školách Velké Prahy v Naší Době XXX. 1930, 385 a Věstník hl. města Prahy XXIX. 265.

⁷⁸¹ Viz uv. spis Neuhöferův v Stř. školství 12 a Deset let 379 sl.

bylo v šk. r. 1918/9⁷⁸² 91.234, načež počet jich neustále stoupal až do r. 1924/5, kdy dosáhl maxima 114.493, ale potom se dostavil úbytek vlivem válečných let: r. 1925/6 bylo žáků sice ještě 110.761, ale 1926/7 již jen 105.356, 1927/8 dokonce jen 98.272. Celkem přibývá neustále žáků na reálných gymnasiích, ale ubývá za to i na gymnasiích klasických i zvláště na reálkách; také počet škol reálných klesá (z 1/3 všech středních škol poklesl na 1/4. žactva docela jen na 1/5).⁷⁸³ V celém státě připadá jedna střední škola na 45.183 obyvatelů, jeden středoškolský žák na 136 obyvatelů.⁷⁸⁴

Na vysokých školách počet cizinců se ztrojnásobil v letech 1920/5 (z 2614 na 7781) čili z 12,7 na 28,2%, při čemž poklesl počet Jihoslovanů, ale za to přibýlo značně Poláků a Židů, jimž se v Polsku, Rumunsku i Maďarsku činí potíže ve studiích;⁷⁸⁵ od r. 1924/5 nastává úbytek cizinců, jichž bylo v šk. r. 1928/9 již jen 14%. Úbytek ten postihl však především ústavy československé, kdežto na školy německé příliv cizinců neustává: tak v zim. sem. 1928/9 bylo na německé lékařské fakultě pražské téměř 28%, na přírodovědecké 20% cizinců, na německé technice v Praze přes 25, brněnské dokonce přes 38% cizinců, takže je patrné, že tento nepřirozený příbytek cizinců pomáhá vlastně udržovati Němcům jejich vysoké školství. Nejvíce cizinců přichází k nám z Ruska, Polska, Maďarska a Rumunska.⁷⁸⁶ Poslední úřední statistika udává pro šk. rok 1928/9 proti 25.614 posluchačům československé národnosti na všech vysokých školách 4.137 cizinců, z nichž bylo nejvíce (1209) státní příslušnosti polské.

⁷⁸² Neuhöfer v uv. sp. 90.

⁷⁸³ Srv. Věstník pedagogický 34, 183; K. Velemínský Nával na studia ve Věstníku pedagogickém V. 147; R. Neuhöfer Krise našich reálek v Čes. Revui 1928, 68.

⁷⁸⁴ Neuhöfer 101.

⁷⁸⁵ Věstník Čes. profesorů V. 73.

⁷⁸⁶ Srv. čl. E. Čapka Několik časových číslic v Nár. Listech 3. ledna 1930.

Analfabetů mezi nováčky ve vojsku bylo na př. 31. července 1922 Čechů jen 0.22%, Němců 0.35 procent, Maďarů 2.47%, Slováků 5.01, ale Karpatorusů 21.34; celkem počet jejich vlivem válečných poměrů rostl až do r. 1927: kdežto r. 1920 jich bylo jen 1908, r. 1921 již 3260, r. 1922 3842, r. 1923 byl přechodný pokles na 3176, ale za to r. 1924 zase již 4082, r. 1925 4340, r. 1926 maximum 4829, načež je již tendence klesající na 4664 v r. 1927, 4245 v r. 1928, z nichž bylo 0.89% Čechů a 1.29% Němců, ale za to 92.50% Rumunů, 70.17% cikánů a 61.20% Rusínů.⁷⁸⁷ Právem proto věnuje vojenská správa zvláštní péči těmto vojínům a hledí je za rok služby vyučiti aspoň základům čtení a psaní; bohužel, nelze dosud zjistiti, zdali výsledky ty ob stojí také po návratu vojinů do zanedbaného prostředí kulturního. V celé republice napočteno bylo roku 1921⁷⁸⁸ jen 7% analfabetů starších 6 let a to nejméně v Čechách (2.1), na Moravě (2.6) a ve Slezsku (3.1%), ale za to na Slovensku 14.7, v Podkarpatské Rusi docela 50%; podle národnosti bylo z nich 2.3% Čechů, 2.5 Němců, 6.1 Poláků, 10.6 Maďarů, 15.4 Židů, 16 Slováků a 61% Rusínů.

*

Naprosto mylné a tendenčně překroucené, třebas Němci samými opět a opět prohlašované je tvrzení, že by se jiným národům mimo Československý u nás křivdilo a to zvlášť Němcům, neboť nestranná statistika dokazuje tu pravý opak pro

⁷⁸⁷ Srv. zvlášť Lidové Noviny 30. září 1922, Nár. Listy 13. února 1927 a 27. ledna 1929.

⁷⁸⁸ Ročenka republiky 1925, 49. Poněkud jiná data uvedl ministr Ho d ž a v parlamentě r. 1928 (viz Nár. Listy 27. března večer), který udal pro celou republiku počet 7.39%, a to pro Čechy 2.44, Moravu 3.14, Slezsko 3.68, Slovensko 15.03, Podkarp. Rus 50.16%; nejzápadnější českosl. okres Aš měl jen 0.89%, ale nejvýchodnější Volovoje v Podkarp. Rusi 80.29% analfabetů.

všecky stupně škol a zvlášť pro školy odborné a vysoké. Podle řeči starosty Ústřední Matice školské dra D e w e t t r a na valné hromadě 11. června 1922 bylo Němců u nás podle posledního sčítání 33.03%, ale měli ještě r. 1922 37.8% škol obecných, 38.3 středních, 40.4 obchodních a dokonce 47% živnostenských; při tom ještě r. 1920 bylo sice na Moravě obyvatelstva německého něco přes 27%, ve Slezsku 43%, ale veřejných škol německých bylo na Moravě přes 40, ve Slezsku docela přes 80%! Celkem požívalo německé obyvatelstvo tehdy ještě 39 1/3% všeho státního nákladu na školu u nás.⁷⁸⁹ A ještě podle řeči min. Ho d ž i v rozpočtové debatě r. 1928⁷⁹⁰ bylo Čechoslováků v tu dobu 68.5, Němců 30.25%, ale ještě stále jsme poskytovali Němcům z úhrnného nákladu na školu 30.86, Čechům 68.25%, takže se Němcům neděla ani tehdy ještě křivda pražádná.

Na obecné škole připadalo ještě r. 1920 průměrem na jednu českou školu 164.8, na německou 139.7 dětí, na jednu třídu českou 50.6, německou 46.5, na jednu měšťanskou školu českou 187.2, rusínskou 142.6, maďarskou 239.1, ale německou 158.9, na jednu třídu měšťanskou českou 46.3, maďarskou 49.4, polskou 52.2, ale němec. 41.1.⁷⁹¹ Teprv r. 1923⁷⁹² se aspoň z části poměr vyrovnává, takže na čes. třídu obecnou připadalo tehdy 43.89, německou 43.76, ale na českou třídu měšťanskou ještě stále 48.01, na německou jen 45.73 dětí. A podle šetření Č a p k o v a⁷⁹³ bylo r. 1927 německých dětí ve škole 21%, ale škol ryze němec-

⁷⁸⁹ Srv. čl. J. K o l o u š k a Jsou Němci utiskováni či hýčkáni? v Nár. Listech 28. ledna 1920 a čl. E. Č a p k a Pravda o německém středním školství v Ročence republiky 1930, 277.

⁷⁹⁰ Srv. Nár. Listy 12. října 1928.

⁷⁹¹ Srv. časopis Obce učitelské I. 145 sl., který k tomu nakonec připojuje větu: „Udržovati nepoměr českého a německého školství ve vlastním státě bylo by naší národní hanbou“.

⁷⁹² Srv. Národní Listy 4. ledna 1925.

⁷⁹³ Školství pro jinojazyčné obyvatelstvo v ČSR. v Ročence republiky 1929, 284.

kých bylo stále ještě 23,5%, tedy pořád ještě nadpočet. V samé Praze bylo německých dětí v šk. r. 1913-14 ještě 1633, ale r. 1922-3 již jen 576, tedy úbytek 64,5%, ale přes to pro těchto 576 žáků bylo ještě stále 18 tříd, takže na př. IV.a na škole staroměstské měla 23, IV.b docela jen 15 dětí; v tom počtu bylo pořád ještě 57% židů, kdežto do českých škol chodilo sotva 2% židovských dětí.⁷⁹⁴ Ještě r. 1927 byly pro 47 žáků vydržovány dvě samostatné německé živnostenské školy pokračovací a ještě tehdy připadalo v Praze na německou měšťanskou třídu 25, na českou téměř 40, na obecnou třídu německou 24,5, ale na českou 33,5! I restrikce škol obecných a měšťanských pro úbytek dětí po válce byla prováděna více než nestraně: nebyly na př. r. z 555 tříd německých, které měly méně než 40 žáků, zrušeny více než — tři!!⁷⁹⁵

Data o středních školách rozebral již r. 1921 a 1922 Ant. Jiráček v článkách České a německé školy střední v českých zemích ve školním roce 1920-1 (Naše Doba XXVIII. 514) a Střední školy v Československé republice roku 1921-2 (tamže XXX. 19); ještě tehdy měli Němci na Moravě 26, Češi 47 škol, ač tam podle úředního sčítání r. 1910 bylo Čechů téměř 72%. V Praze vydržoval ještě r. 1922 stát pro Němce 7 úplných středních škol pro 1977 žáků, mezi nimiž bylo 873 (tedy bezmála polovice) židů, dále 76 Čechů a 149 cizinců.⁷⁹⁶

Počet žáků na mnohých ústavech německých je dosud abnormálně nízký, takže v třídách vyšších bývá jen pod 10 žáků;⁷⁹⁷ při tom jsou dosud němečtí profesori středoškolské v výhodě proti našim nejen menším počtem žáků, nýbrž

⁷⁹⁴ Věstník hl. města Prahy XXIX. 263 a 266.

⁷⁹⁵ Lidové Noviny 4. září a Nár. Listy 16. září 1925.

⁷⁹⁶ Nár. Listy 12. března 1922.

⁷⁹⁷ Doklady uvádí Čapek ve spise Reforma střední školy v ČSR. 1929, LVIII.

i poměrně větším počtem systemisovaných míst:⁷⁹⁸ v samém Duchcově na př. r. 1922 mělo úplné německé gymnasium 251 žáků v 10 třídách a neúplné české o 6 třídách se 4 pobočkami 400 žáků.⁷⁹⁹ Sám ministr Srdínko odhadl kdysi nepoměr středního školství českého na Moravě na 10%⁸⁰⁰ a podle zkoumání Čapka⁸⁰¹ „nadprávi, kterému se těšilo německé střední školství v Rakousku, ani deset let po převratu nebylo ještě vyrovnáno“. Dosud mají Němci na Moravě nejméně o 6 ústavů středních více, než by jim patřilo, a v celé republice celkem o 80 tříd nad průměr.⁸⁰²

Docela křiví data ze škol odborných: ještě v rozpočtu státním z r. 1920 bylo zařadeno v Čechách 6 státních průmyslových škol německých z 15 (tedy 40%), na Moravě 3 ze 7, ve Slezsku byla dokonce jen 1 a to německá škola, takže celkem pro 31% obyvatelstva německého bylo 43,5% škol. Podobně nižších škol odborných bylo v rozpočtu 60 státních a z těch dokonce 35 německých; z obchodních akademií bylo ze 24 státních jen 14 českých atd. Podle Věstníku čl. profesorů XXVII. 249 bylo dokonce v státním rozpočtu na r. 1920 ještě 42½% středních, 43½% průmyslových a 71% všech odborných škol německých, a podle článku Čapka (v Ročence republiky 1929 284) je ještě stále z 579 odborných škol českých 372, německých 173, tedy nepoměr stále patrný.

Konečně ve vysokém školství stačí konstatovati, že Němci sice nemají vlastní vysoké školy obchodní ani zvěrolékařské, ale mají za to dokonce týž počet technik co Češi, a vlastní pří-

⁷⁹⁸ Věstník prof. 33 str. 88 a 137.

⁷⁹⁹ Lidové Noviny 7. října 1922.

⁸⁰⁰ Tamže 22. listop. 1923.

⁸⁰¹ Deset let středního školství v ČSR. v Nár. Listech 7. prosince 1928.

⁸⁰² Viz uv. čl. Čapka v v Ročence 1929; srv. i jeho článek Máme příliš mnoho středních škol? v Nár. Listech 22. listopadu 1923.

pravné učení montanistické a fakultu hospodářskou. Při tom rozpočet německé fakulty lékařské v Praze stoupl jen v roce 1920 z 862.000 Kč na 1.633.000 Kč, protože přibýlo 13 placených profesorů a řada pomocných sil; rozpočet pražské techniky německé podobně z 818.000 na 1.746.000, německé brněnské ze 707.000 na 1.753.000 atd. Podle počtu posluchačů připadal na německého posluchače universitního průměrný náklad 1094, ale na českého jen 745 Kč, na německého technika 1027, na českého jen 812 Kč atd.⁸⁰³

Zkrátka všecky nářky Němců nad „rdousením“ jejich školství jsou buď pokrytectvím buď vědomým falšováním pravdy, nedůstojným národa kulturně tak přesyceného; Němci jakoby zapomínali, že v úbytku jejich škol zračí se také přirozený přesun obyvatelstva: tak na př. v Brně bylo před převratem jen 10 obecných škol českých a ani jediná veřejná škola měšťanská ani mateřská, kdežto Němci měli 32 škol obecných, 13 měšťanských a 44 městských škol mateřských, ale koncem r. 1925 bylo tam již 66 českých škol obecných, 35 měšťanských, 58 mateřských, kdežto německých jen 21 obecných, 10 měšťanských a 31 mateřských.⁸⁰⁴

Stejně neodůvodněny jsou stížnosti Maďarů do utiskování jejich soukmenovců v Československé republice, neboť podle odpovědi samého ministra školství Dérrera^{804a} na tvrzení hrab. Apponyiho v maďarském sněmě, je pro necelé tři čtvrtiny milionu maďarských příslušníků zřízeno u nás 791 škol obecných s výhradně maďarským jazykem vyučovacím a 47 jazykově smíšených škol, dále 13, resp. 8 škol měšťanských, 8 škol středních, 2 ústavy učitelské a 44 školy odborné, tedy dozajista počet více než dostatečný, kdežto

⁸⁰³ Z řeči posl. Srdínka uvádějí Nár. Listy 22. ledna 1920.

⁸⁰⁴ Lidové Noviny 11. července 1925. Srv. i Věstník pedagogický 1928, 156.

^{804a} Srv. Nár. Listy 11. června 1930.

v Maďarsku není dnes pro značnou menšinu slovenskou ani jediné školy slovenské!

*

Přehlédneme-li na konec vývoj školství československého, jak jsme jej vylíčili v rámci Rakouska (v díle I.) a po převratě (v tomto svazku), jsou v něm tuším zcela patrné tendence dvojího druhu, jež bylo by lze označiti výrazy nacionalisace (a z ní plynoucí demokratisace) školy a její laicisace. Kdežto reformy Marie Terezie a Josefa II. toliko nejnižší stupeň školy ponechaly v jazyce mateřském jednotlivých národností rakouských, ale všecko školství vyšší, počínajíc školami hlavními až po universitu, hleděly vybudovati centralisticky jen s vyučovací řečí německou, od dob Bolzanových národ český, sotva obživlý, prací několika desetiletí domáhá se škol vskutku českých a po mnohých překážkách i obtížích vyvrcholuje za éry rakouské své úsilí rozdělením pražské university i techniky. A protože v době obrození českými zůstaly de facto jen vrstvy lidové, kdežto měšťanstvo i inteligence téměř bez výjimky cítily německy, a ježto tedy bylo nutno novou inteligenci vytvořit a po dlouhou dobu i neustále doplňovat jen přílivem z vrstev sociálně slabých, nacionalisace školství přinesla zároveň i demokratisaci jeho, rozšíření vzdělání do kruhů nejširších. Převrat politický přinesl nám, jak jsme viděli, již jen doplnění školství vysokého, zvláště v oborech, kde nám vzdělání té výše za Rakouska bylo upíráno, a zákonitou ochranu škol menšinových, takže proces nacionalisační lze zhruba již označiti za uzavřený.

Naproti tomu mnohem později hlásí se tendence druhá: uvolnění školy z výhradní nadvlády církve (především katolické) a vybudování školy, zvláště národní, v duchu aspoň interkonfesijním, ne-li zcela laickém. Při úzké spojitosti církve se

školou a při úkolech, které právě vlasteneckému duchovenstvu českému připadly v našem obrození, lze si vysvětliti, že teprv po vydání základních zákonů školních také u nás v liberálních stranách politických a zvláště v učitelstvu zřetelněji se projevují snahy po odcírkevnění školy národní. Po té stránce není vývoj naší školy ani zdaleka ještě uzavřen, ba po prvních opatřeních nové vlády, jimiž náboženské úkony na školách prohlášeny za nezávazné a také učitelstvu dána byla možnost vystoupiti z církve, objevují se nové projevy reakce a osudné následky toho, že z příčin politických nebyla provedena hned po převratě naprostá odluka státu a školy od církve, jak se tehdy všeobecně čekalo. Nadto je řešení ztíženo ještě tím, že právě v nově přibylých částech republiky vlivům církve na školu dán byl za éry maďarské docela volný průchod. Bude nutno, aby boj za svobodu školy, jenž byl pouze odložen a nikoli vyřízen, byl co nejdříve pokrokovými živly definitivně zkončován.

LITERATURA

o školství v republice Československé je poměrně při krátkém trvání naší samostatnosti již dosti hojná a zvláště je již poměrně dosti zpráv o něm v jazycích cizích. Uvedu nejprve tyto příspěvky cizojazyčné, dále přehledné publikace v našem jazyce a konečně speciální literaturu o jednotlivých kategoriích škol, při čemž odkazuji také na prameny uvedené již v textu a poznámkách.

Publikace cizojazyčné (mimo drobné zprávy časopisecké):¹⁾

V časopise Russkaja škola za rubežom, Kniha 29—50 r. 1927—8 vyšly tyto jubilejní články: J. V. Klíma a Borba Čechov za školu (str. 682); S. Gessen Školnaja sistema Čechoslovákiji (str. 702); A. V. Maklecov Pravovaja ochrana molodeži v Čechoslovákiji (str. 732); v témž časopise 12. knize r. 1925 na str. 82 je článek J. Hostovského Položení učitelstva i srédněj školy v Čechoslovákiji v nastojašeje vremja; tamže 1925, 69 článek V á c. Melichara Srédnaja škola v Čechoslovákiji.

Do polského sborníku Czechosłowacja, vydaného redakcí dr. B. Vydry ve Varšavě 1925, napsal stručný přehled školství československého Fr. Vondráček (str. 109—121) a o práci lidovýchovné Ant. Rámbousek (str. 122—157); v časopise Muzeum 1924, 141 sl. vyšel článek Mil. Šmoka Szkolnictwo w Czechosłowacji (o školách obecných, středních, odborných i vysokých).

V jazyce srbochorvatském vyšel již r. 1920 péčí pražské jihoslovenské komise spisek Fr. Drtiny Školstvo i prosveta u Českoslovačkoj republici; dále v časopise bělehradském Učitelj roč. X. 1930, 455 článek Radiše Stefanoviće Nastavni predmeti u čechoslovačkim osnovim školama, tamže 373 téhož článek: Osnovna nastava u Čechoslovačkoj; o školách měšť. napsal článek do časop. Napredak 68, str. 52 E. Lippert.

Německy vyšel článek O. Z. Das Schulwesen der Tschechoslowakei ve Schweizerische pädagogische Zeitung 1929, 99—101 (příliš stručný), dále důkladné pojednání A. Hergeta Die Lehrerbildung in der Tschechoslowakei v časop. Quelle 1930, 528 a článek Arthura Hahna Die höhere Mädchenbildung in der Tschechoslowakischen Republik v časop. Deutsche Mädchenbildung 1927, 352 (stručný přehled podle posledních osnov).

Francouzsky vydán již r. 1920 spisek: Jean Mauer L'enseignement dans la République Tchécoslovaque, dále r. 1922 anonymní spisek La question de l'enseignement en Tchécoslovaquie 1922; Q. Vetter L'organisation de l'en-

¹⁾ Registruje je pravidelně koncem čísla Věstník pedagogický.

seignement tchécoslovaque v časop. Revue internationale de l'enseignement 1924, 88 (článek není prost vad); v Bulletin international 1924 čís. 10, str. 46 je všeobecná charakteristika střední školy a poměru jejího k obecné; dále vyšel spisek De l'éducation des enfants anormaux dans la République tchécoslovaque, rédigé par Jean Mauer 1921; A. d. Ferrière Voyage d'études en Tchécoslovaquie v časopise Pour l'ère nouvelle 1930, 57 (dojmy z návštěvy a cesty).

Italsky vyšel článek Fr. Míka L' insegnamento scolastico nella Repubblica Cecoslovacca v časop. L'educazione nazionale 1929, 423 (jen o škole obecné); ve sborníku La Cecoslovacchia, jež vydal Istituto per l'Europa orientale v Římě 1925, uveřejnil na str. 210—9 přehled obecného a odborného školství E. M. Lippert, středního a vysokého str. 220—8 J. Čeněk; srovnaj také příslušné heslo v encyklopedii Marchesiniově; Dizionario delle scienze pedagogiche 1929.

Konečně anglicky publikována stručná zpráva o lidovýchově u nás ve zprávách společnosti The World Association for Adult Education 1920; dále: Tereza Bach Education in Czechoslovakia (ve Washingtonském Bureau of Education 1925); C. Velemínský (sic) Czecho-slovak (sic) secondary Schools 1929; do Kandelovy ročenky Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College Columbia University 1924 I. 147 sl. napsal E. M. Lippert přehledný článek o všech stupních škol našich a jejich správě i otázkách reformních.

Souborné publikace naše:

Deset let Československé republiky I. 1928, str. 341 až 444 (úřední přehled, vypracovaný v ministerstvě školství a národní osvěty, netýče se škol podřízených jiným ministerstvům).

Politika. Co má věděti o Československé republice každý občan. Redigoval dr. Zdeněk Tobolka, díl II. část 2., obsahuje tyto články o školství: A. Tůma Sociální péče o mládež (str. 1); Kamil Buzek Národní školství (14); dr. Vilém Appelt Střední školy a ústavy učitelské (52); dr. Edv. Reich Zemědělské školství a vyučování v ČSR.; Ing. Arnošt Rosa Průmyslové a odborné školy; dr. Fr. Zachoval Obchodní školství v Československé republice; prof. dr. Otakar Kádner Školství vysoké; Ant. Matula Lidová výchova. Vyšlo r. 1925.

Ročenka pedagogická a školská. Ročník pátý za léta 1918—1923 za výkonné redakce Jana Mauera. Nákladem Dědictví Komenského 1925, obsahuje mimo důkladné přehledy jednotlivých disciplin pedagogických také řadu článků o organizaci školství všech stupňů (str. 196—262), k čemuž připojena bibliografie (144—196).

Stručný informační přehled o školství národním, středním a odborném je také ve Věstníku ministerstva školství VI. 248 (vyšel také separátně v Státním nakladatelství).

Fr. Švadlenka Československé školy (bez roku vydání; vyšlo 1922).

K. Průcha Školství v prvním desetiletí naší samostatnosti (v časop. Nár. Listy 28. října 1928).

týž Naše školy (tamže 18. září 1927)

Fr. Lukavský O otázkách školských a osvětových (tamže 25. října).

Národní škola v ČSR. Zkušenosti a směrnice 1930 (zpracování materiálu kulturní výstavy brněnské).

C. Merhout Z osudů našeho školství (v publikaci Československá národní čítanka 1928, 298). Literatura programová o pedagogice a organizaci školství, zvl. i dějnách jednotlivých ústavů středních, sestavena ve Věstníku ministerstva školství XI., část informační 91.

Podrobnou sbírku zákonů školských a nařízení, jež se týkají školství ve státě československém, vydává Ústřední nakladatelství učitelstva československého v Praze od roku 1919 (dosud 28 sešitů, zprvu redakcí K. V. Tučka, pak St. Teplého). Výbor zákonů a nařízení školních republiky Československé vydal r. 1923 a později opět K. Novák; jiný výbor jen o školách národních je v Autratových Pedagogických přehledech II. díl 1924, 3. vyd.; Zákon o školách národních vydal r. 1925 Osvald Janota; příručku zákonů, nařízení a předpisů o národním školství vydal 1924 Jan Křivánek (velmi důkladné, ale bohužel již namnoze zastaralé dílo); doplňky a změny řádu školního a vyučovacího na základě zákonů a nařízení popřevratových vydal 1926 In. Vaculík; Praktickou příručku pro učitelstvo a místní školní rady týž 1925.

O ŠKOLSTVÍ OBECNĚM:

K. Buzek Úvod do právní organizace národního školství v republice Československé 1924 (po druhé 1928).

Fr. Mík Příručka republikánského správce školy 1926 a 1927 (3 díly).

Fr. Strnad Příručka republikánského učitele 1924.

Jos. Keprta První desetiletí národního školství v samostatném státě zvláště po stránce organizační (v časop. Věstník pedagogický 1928, 285).

K. Buzek Prvé desetiletí Československé republiky a naše národní školství (v časop. Pedagog. rozhledy 1928, 593).

Fr. Pražák Život ve škole národní v prvním desetiletí našeho státu (v časop. Věstník pedagogický 1928, 289).

M. Vítková Desíletí národní školy v Československé republice (v časop. List svazu čsl. učitelek III. 242) (ne dost objektivní).

- Al. Majer Poučení o učitelských zkouškách 1930.
 Ad. V. Obst O hmotném zaopatření učitelstva obecných a měšťanských škol v Československé republice.
 Jos. Keprta O národním školství v hlavním městě Praze 1922.
 Alois Fikar Služební příjmy státních zaměstnanců a učitelstva národních škol 1930.
 Jos. Tříška Administrativa na školách obecných a měšťanských 1930.
 Inn. Vaculík Místní školní rada, její složení, povinnost a práva 1930.
 Jan Hanuš Postavení menšinového učitelstva. (Příloha časopisu Obce učít. k čís. 20. roč. X. str. 27.)
 O. Kriebel Co schází naší škole národní 1930.
 Vuj. Petkovič Reformne škole u Prahu v časop. Učitel 1930 X. 784.

O ŠKOLSTVÍ MENŠINOVÉM:

- Jar. Havelka Práva a povinnosti místní školní rady a místního výboru školního pro školy menšinové 1926.
 K. Polánek Průvodce správce menšinové školy národní 1925.

O ŠKOLÁCH MĚŠŤANSKÝCH:

- Fr. Schützner Rozvoj měšťanských škol na území republiky Československé 1929.
 T. Kunštátský Zkoušky pro měšťanské školy. Pokyny a výbor knih k přípravě 1930.
 In. Vaculík Měšťanská škola a její význam pro kulturní povznesení národa 1925.

O ŠKOLÁCH POKRAČOVACÍCH:

- K. Kesl Vzdělání živnostenského dorostu (v jubilejním čísle Nár. Listů z konce 1929, příl. 7. str. 2).
 Z. Ed Pro lepší výchovu živnostenského dorostu (tamže 3).
 K. Buzek Pokračovací školství v Československé republice (v časop. Naše Doba XXVII. 99).
 Č. Nevečeřal Přehled nejdůležitějších předpisů, informačních poznámek a statí o živnostenských školách pokračovacích 1924.

O ŠKOLSTVÍ MATEŘSKÉM:

- Lud. Tesařová Mateřské školy v letech 1869—1929 (v jubilejním čísle Nár. Listů z konce 1929, příl. 7. str. 2).

- V. Šustr Vývoj vnitřního zařízení mateřských škol v Československu (v časop. Nové školy 1929, 135).
 Ot. Chlup-Lad. Rathaus Nová škola mateřská 1929 (Sborník).
 Ot. Chlup Mateřská škola 1928 (Sborník).
 Fr. Štampach Ideový vývoj mateřského školství u nás (v časop. Pedagogické Rozhledy 1929, 449).
 Ida Jarníková Školy mateřské 1926.
 Táž Výchovný program mateřské školy 1927.

PÉČE O MLÁDEŽ (viz i věci uvedené v textu):

- Ant. Tůma Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé 1925.
 Václ. Souček Hluchoněmí v Československu. Školství a péče o hluchoněmé 1928 (otisk z Revue pro vzdělání a výchovu hluchoněmých).
 E. Pollandová Slepecké školství (v časop. Úchylná mládež r. V. č. 1. a 2.).
 Ed. Štorch Dětská farma 1929.
 Jadwiga Brodzka Instytut dla niewidomych w Wiedniu i Pradze Czeskiej v časop. Szkoła specjalna 1930, 100.
 M. Wawrzynowski Opieka nad kalekami w Czechosłowacji ib. 105.
 Halina Budna Opieka nad dziećmi opuszczoneimi w Czechosłowacji ib. 179.

O ŠKOLSTVÍ STŘEDNÍM:

- Rud. Neuhöfer Střední školství v prvních deseti letech Československé republiky po stránce organizační 1928.
 Jos. Malý O vývoji středního školství na Moravě. Příspěvek k 10. výročí ČSR. (výroční zpráva státního reál. gymnasia v Brně 1927-8).
 Jos. Hendrich — Mik. Šmोक Střední školství v republice Československé 1925.
 Jan Čeněk Organizace našeho středního školství (v časop. Věstník pedagogický I. 13).
 Boh. Bydžovský Naše školství střední a vysoké a jejich úkoly (v publikaci Československá národní čítanka 1928, 289).
 Rud. Neuhöfer Středoškolské památníky (v časop. Věstník pedagogický 1929, 180).
 Týž Soupis publikací, které se týkají dějin středního školství v Československu 1929.
 Fr. Vlašimský Příjmací zkoušky do učitelských ústavů atd. 1923.
 Ant. Schlosser Das Oberrealgymnasium, wie es wurde und werden möchte? ve výroční zprávě gymnasia děčín-

ského (Tetschen) za r. 1928/9 (líčí třicetiletý vývoj ústavu a navrhuje jeho novou úpravu; srv. Věstník pedagogický 1929, 298).

Fr. Bloch Die Mittelschulen 1925 (sbírka normálí).

Andreas Rebban — Viktor Hevler Lehrpläne für die deutschen Mittelschulen der Čechoslovakischen Republik 1929.

(Anonym) Úsek fronty zápasu o českou střední školu (v jubilejním čísle Nár. Listů z konce 1929, str. 4.).

E. Čapek Reforma střední školy v ČSR. 1929.

Týž Sto hlasů o střední škole 1930.

Týž Nová střední škola 1930.

R. Neuhöfer Deset úvah o středním školství 1930.

Nová důležitá nařízení středoškolská bývají otiskována v Ročence ústředního spolku čl. profesorů v Praze (srv. Věstník tohoto spolku 29, 158).

O ŠKOLÁCH ODBORNÝCH (mimo publikace uved.

v textu):

F. A. Soukup Vychovatelské zkušenosti z odborných škol (v časop. Pedagogické Rozhledy 1930, 179).

Arn. Rosa — Jar. Jindra Průmyslové a odborné školství v republice Československé I. díl 1928.

O. Zeman Průmyslové a odborné školství (v jubilej. čísle Nár. Listů z konce 1929, sl 5).

E. Edgar Československé školství průmyslové a odborné (v Nár. Listech 21. srpna 1921).

Fr. Bloch Die Fachschulen 1925 (sbírka normálí).

Fr. Zachoval Na okraji učebních osnov pro obchodní akademie (Výr. zpráva obchodní akademie na Smíchově 1925).

Padesát let Československé akademie obchodní v Praze 1872 až 1922 (vyšlo 1923).

Jos. Fuksa Vysoká škola obchodní 1920—21 (na str. 133 je i další literatura).

Fr. Zachoval Obchodní školství v Československé republice (jubilejní číslo Nár. Listů z konce 1929, str. 4).

Ed. Reich Samostatná státní vysoká škola zemědělská v Brně 1920.

Ed. Reich Zemědělské školství v republice Československé 1920.

Jos. Babánek Zemědělské školstvo na Slovensku dfa stavu roku 1927 (vyšlo 1928).

Vlad. Štein Zemědělská škola ve službách zemědělce I. 1927 str. 47.

(anonym) školy kuchařské a hospodyňské (vydalo Státní nakladatelství).

O ŠKOLÁCH VYSOKÝCH:

Universitní studium pražské. Vydal Universitní sbor při pražském ústředí Svazu čs. studentstva 1923.

Vysokoškolské studium brněnské. Vydal Svaz čs. studentstva v Brně 1926.

Informační brožura O technickém studiu. Vydáno péčí sboru posluchačů českého vys. učení technického v Praze 1924 (tu jsou informace také o vys. škole zemědělské, zvěrolékařské a báňské).

Fr. Mareš Obnovení university Karlovy 1921.

V. Novotný Universita Karlova v minulosti 1922.

V. Vojtěch Karlova universita a naše vysoké školy za prvých deset let čs. republiky 1930.

W. Gutwirth Studentstvo a Husův fond 1921. |

V. Běhounek Bibliografie literatury o studentstvu 1929 (registruje mimo jiné také články a zprávy časopisecké o dějinách středních a vysokých škol v republice).

H. Meixner Gesetze und Verordnungen über die Stellung der Professoren, Dozenten u. Assistenten der Hochschulen 1926 (vyšlo nákladem brněnské německé techniky).

Almanach Akademie výtvarných umění v Praze, vydaný k stodvacátému pátému výročí založení ústavu 1926.

Škola vysokých studií pedagogických v Praze 1927.

Alp. Haussner Geschichte der deutschen Technischen Hochschule in Brünn 1849—1924 (ve Festschrift der Deutschen Technischen Hochschule in Brünn 1924, 5 sl.).

Boh. Krejčí Sociální poměry studentstva českých vysokých škol brněnských 1924 (zvl. otisk z časopisu Péče o studentstvo II.).

Ant. Tvrdouš Sociální poměry studentstva vysokých škol v Praze, Příbrami a Bratislavě (zvl. otisk z téhož časopisu roč. III.).

J. Soukal Technické Studium. Úvahy o vyhlídkách a povaze studia na jednotlivých vys. školách odborného rázu v republice Československé 1921.

Rud. Mudroch Otázka výběru studovaného dorostu (Věstník pedagogický 1930, 121).

O LIDOVÉ VÝCHOVĚ (viz i publikace uvedené

v textu):

Ant. Rambousek Praha a Vídeň (Česká Osvěta XVII. 1921, 184; srovnává Husovu školu s Volksheimem vídeňským).

V. Patzak Naše zkušenosti s dělnickými školami v časop. Dělnická Osvěta XVI. 1930, 152.

O ŠKOLSTVÍ NA SLOVENSKU A PODKARP. RUSI

(viz i publikace uvedené v textu):

- Juraj Batka O slovenském školství vůbec (Časopis Obce učitelské 1925 III. 384).
Josef Pešek Školství v Podkarp. Rusi 1921.
Ant. Štefánek (-by-) Osvěta a školství na Slovensku (Slovenská čítanka 1911, 292).
Alb. Pražák Poznámky k dějinám slovenského školství (Dílňa lidskosti IV. 14).
Jos. Sedláček Obecné školství na Slovensku po převratě (Naše Doba XXIX. 1922, 402).
J. Spejchal Vývoj meštianskej školy na Slovensku v časop. škola mešť. XXXII. 579.
J. Nentvich Učitelstvo na Slovensku v příloze časopisu Obce učit. k čís. 20. roč. X. str. 25.
J. M. Novácký Desat rokov slovenských stredných škôl 1950.
Bruno Bene Das deutsche Schulwesen in Slowakei v časop. Freie Schulzeitung 1930, 447.

Č Á S T Č T V R T Á

Školství v Republice Rakouské po válce světové

§ 13. RAKOUSKÉ ŠKOLSTVÍ PO PŘEVRAĚ. PLÁNY REFORMNÍ

Školství v nově zřízené republice Rakouské je nápadným a výmluvným dokladem toho, jak prudkými a náhlými změnami probíhá vývoj školy tam, kde se stane předmětem zápasu protichůdných stran politických. Vykročivši po převratě prudkým tempem reformním, záhy bylo nuceno se zastaviti a až na jedinou Vídeň, která si uchovala pověst pokrokovou a těší se proto neutuchajícimu zájmu i obdivu ciziny, pluje dnes zase ve vodách reakce a vrací se pomalu k starým formám „osvědčeným“ z dob monarchie.

Po pádu císařství ustavilo se Rakousko — či jak spočátku úsilovně se Němci namáhali říkati Deutsch-Oesterreich — jako spolkový stát devítičlenný, v němž Vídeň jako bývalé hlavní město a sídlo asi jedné třetiny všeho obyvatelstva republiky tvoří od roku 1921 pro sebe jednotku státní vedle ostatních Dolních i Horních Rakous, Salcburska, Vorarlberku, Tyrol, Korutan, Štyrska a nově získaného Burgenlandu.¹ Každá z devíti zemí zvolí sama si podle nové ústavy svůj sněm, jemuž

¹ Podrobnosti o zřízení Rakouska poválečného podávají hlavně: Otto Seeling Die Schulreform in Wien 1928, 19. Rob. Dottrens L'éducation nouvelle en Autriche 1927, 15, V. Fadrus s. v. Austria v ročence Kandelově (Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College Columbia University) 1926, 8.

patří zákonodárná moc v hranicích země; pouze ve Vídni funguje jako sněm sama obecní rada (Gemeinderat) o 120 členech,² z nichž na ten čas jsou téměř dvě třetiny sociálně demokratické. Všecky sněmy zemské společně volí ze sebe užší Spolkovou radu (Bundesrat) jako své zastupitelstvo ústřední; konečně pro celou republiku společným orgánem zákonodárným je Národní rada (Nationalrat), volená na čtyři léta všemi muži a ženami staršími 20 let; tomuto orgánu patří mimo jiné péče o střední, odborné i vysoké školství a vědu i umění v celé říši, kdežto ustanovení o zřizování i vydržování škol obecných, měšťanských, pokračovacích i reálných, jakož i dozor na ně zůstaly i nadále vyhrazeny jednotlivým zemím samým.³

Spolková vláda nové republiky se skládá ze spolkového kancléře, jeho zástupce a šesti ministrů, vesměs volených Národní radou, kdežto na venek reprezentuje republiku prezident, volený ve společné schůzi Spolkovou a Národní radou. Těmto sdruženým korporacím patří také rozhodování o válce a míru. Správu školství vede spolkové ministerstvo vyučování (Bundesministerium für Unterricht); prvním jeho představitelem byl jako státní sekretář bývalý německonacionální poslanec na říšské radě za město Chomutov *Rafael Pachner*, ježž však již v březnu 1919 vystřídal bývalý vídeňský učitel, sociálně demokratický poslanec a podsekretář ministerstva školství, vlastní tvůrce rakouské reformy školské v duchu pokrokovém a proticírkevním *Otto Glöckel* (nar. 1874 z rodiny učitelské v Pottendorfu). Když však po nových volbách Národní rady v r. 1920 dosavadní koalice sociálních demokratů s křesťanskými sociály se rozpadla a nastoupila vláda většinou

ryze křesťansko sociální, *Glöckel* vystoupil z ministerstva a převzal vlastní řízení školní rady vídeňské jako její druhý prezident (prvním, ale ve skutečnosti jen nominálním předsedou je sám starosta Vídně), kdežto spolkovým ministrem vyučování po krátkém interregnu úřednickém stal se křesťansko-sociální poslanec, bývalý profesor v Dornbirnu *Dr. Emil Schneider* (nar. 1883), jenž pak zůstal ministrem i po nových volbách r. 1923, byl vlastním původcem nynějšího konservativního a reakčního kursu ve školství rakouském (vyjádřeného i legislativně opatřeními r. 1920, že pro dobu přechodnou všechna rozhodnutí Národní rady ve všech školních musí býti schválena také jednotlivými sněmy zemskými) a vystřídán byl teprve r. 1926 ještě konservativnějším *Schmitzem*.

Krátká ministerská činnost *Glöcklova* zanechala nicméně ve školství rakouském hluboké stopy,⁴ třeba hlavně jeho úsilí plně se rozvilo až ve službách vídeňské školní rady (s pravomocí zemské školní rady), kde opíraje se o bezpečnou většinu sociálně demokratickou a bohatou svou znalost školství mohl teprve uplatnit všechny své myšlenky reformní.⁵ Pochopiv správně, že všecky opravy školské předpokládají především odůlku neb aspoň uvolnění školy od církve, hned v dubnu 1919 od-

⁴ O tom, co do r. 1920 bylo v školství rakouském vykonáno, informuje sám *Glöckel* v časopise *Volkserziehung* 1920, 431; srv. i *Monatshefte für pädagogische Reform* 1920, 297 a *Die deutsche Schule* 1920, 447.

⁵ Podrobnosti o činnosti vídeňské školní rady podává sám *Glöckel* ve spise *Die österreichische Schulreform 1923*, 22. Srv. také *Hans Fischl* *Sieben Jahre Schulreform in Österreich* 1926, 128 a spis *Zehn Jahre Schulreform in Österreich*. Eine Festgabe *Otto Glöckel* gewidmet 1929, 44. — Dobře praví *Dottrens* v uv. sp. 19: „Parler de la réforme scolaire en Autriche, c'est donc parler surtout sur la réforme scolaire à Vienne“; také podle *Pedag.* *Rozhledů* 1925, 151, byly reformy školské provedeny vlastně jen ve Vídni, kdežto podle přednášky *Fischlovy* v Praze 3. února 1925 nedospěli prý v Rakousku ani tak daleko jako v Československé republice (srv. *Věstník pedagogický* III. 64).

² Od revize ústavy r. 1929 má jen 100 členů.

³ Proto také školství burgenlandské zůstalo i nadále pod dozorem církevním, obvyklým v Uhrách, kdežto v ostatních zemích rakouských existuje škola interkonfesijní (*Kandell* v uv. sp. 10, *Volná Myšlenka* 1928, 75).

stranil všecken přímý i nepřímý nátlak dosavadní na rodiče a děti, aby nuceni byli žáci účastniti se náboženských cvičení, a zrušil ovšem také nařízení, jež učitelům ukládala povinnost dohlížeti na tyto úkony, k čemuž vídeňská školní rada připojila r. 1923 zákaz společných modliteb školních. Aby byla důkladně připravena a o vědecky zjištěné základy opřena nová úprava školství a spolu zajištěn náležitý vliv skutečným znalcům a odborníkům ve školství — také totiž rakouské ministerstvo školství bývalo vždy jen doménou právníků, kde pedagogové měli jen hlas poradní — ustavil Glöckel již r. 1919 při ministerství oddělení reformní (Reformabteilung), v němž zasedaly nejlepší hlavy rakouské pedagogiky, zvláště Viktor Fadrus, L. Scheuch, L. Lang, Th. Steiskal, L. Battista, Ed. Burger (v oddělení obecněškolském) a V. Beihoubek, Hans Fischl, H. Paschke, K. Furtmüller (v oddělení středoškolském) za předsednictví universitního profesora štyrskohradeckého Dra Ed. Martinaka, známého propagátora snah reformních již z doby monarchie.

V době poměrně krátké několika neděl vypracovalo reformní oddělení, jež však již r. 1923 bylo sloučeno s odděleními tělesné výchovy, pokusných škol a dívčího vzdělání v t. řeč. Schulwissenschaftliche Abteilung, úplný program reformní, jenž pak s názvy Leitsätze für den allgemeinen Aufbau der Schule a Leitsätze für die Neugestaltung der Lehrerbildung předložen byl odborníkům^{5a} i širší veřejnosti, a když jej schválily také učitelské komory v únoru a květnu

^{5a}) Tak řeč. Unterrichts- und Erziehungsbeirat o 70 členech, vybraných z pedagogů, rodičů, školních lékařů atd., jemuž také měl elaborát reformní býti předložen, vůbec se nesešel (srv. Fischl v uv. sp. 30 a Tumler Zur österreichischen Schulreform v časop. Schweizerische Pädagogische Zeitschrift 1920, 172).

1920, přikročeno bylo k vypracování a provádění potřebných osnov podrobných.

Směrnice reformní (Leitsätze), které ostatně pro změnu politického kursu nikdy nebyly provedeny úplně, lze shrnouti v několik bodů:⁶ škola má dbáti především svého úkolu sociálního a národného; organizace její má býti jednotná a specialisace co nejvíce oddálena, při čemž však přechod z větve do větve má býti co možná usnadněn; žák má najíti ve škole vsutku prostředí vhodné pro rozvoj svých individuálních skloností; školství všecko má býti naplněno duchem v pravdě demokratickým a republikánským. In concreto dožadovalo se oddělení reformní společně školy základní (Grundschule) o čtyřech ročnicích (od 6.—10. roku věku žáka), k níž by úvodem byla fakultativní dětská zahrádka; místo dosavadní páté třídy obecné a tří tříd rakouské školy měšťanské, resp. místo čtyř tříd nižší školy střední projektována byla čtyřletá Allgemeine Mittelschule pro všecku mládež od 10.—14. roku, ale s vnitřní diferenciací ve dvě oddělení (Klassenzüge) podle nadání žáků (viz níže), načež by teprv nastal rozchod do škol pokračovacích neb odborných neb vyšších středních (Oberschule); volba povolání místo v deseti letech, kdy je rozhodně předčasná, dála by se až po 14 letech, kdy přece již s větší pravděpodobností lze zjistiti inteligenci a speciální nadání žáka; spolu by Allgemeine Mittelschule byla zesíleným projevem rovnosti i demokracie místo dosavadního předčasného třídění (Einheitlichkeit so weit als möglich, Diffe-

⁶ Srv. zvláště Dottrens v uv. sp. 31, Fischl v uv. sp. 39, Joh. Kober Das österreichische Schulwesen der Gegenwart 1925, 90, M. Kostýřová Jednotná škola (II. příloha Časopisu Českosl. Obce učitelské 1929, 16). — V podstatných věcech shodovaly se tyto směrnice, jak je pochopitelné při jejich původu, se školským programem rakouské sociální demokracie, přijatým na sjezdě v Linci v listopadu 1925.

renzierung soweit als notwendig, jak to formuluje Fischl v uv. sp. 62).

Dva činitele, rozhodující o úspěchu každé reformy, hleděl si Glöckel podle vlastního přiznání⁷ získati předem pro své plány: učitelstvo a rodiče. První úkol nebyl nesnadný, ježto Glöckel jako bývalý učitel a nyní rozhodující činitel ve školství vídeňském provedl bez odporu značné opravy v hmotném a sociálním postavení svých kolegů a zajistil si tak jejich vydatnou podporu. A tak součinností učitelů zřizovány ve Vídni třídy pokusné,⁸ zakládány pracovní družiny (Lehrer-arbeitsgemeinschaften) v počtu několika set,⁹ pořádány několikátýdenní kurzy informační, vydávány nové knihy pro učitele a nové časopisy metodické,¹⁰ jež otázky reformní a didaktické měly soustavně řešiti, založena ve Vídni ústřední knihovna pedagogická — zvláště pak utvořena pro každý ze tří hlavních stupňů školské organizace r. 1919 učitelská komora pro odborné zkou-

⁷ Srv. jeho článek Die österreichische Schulreform, v časop. Das Werdende Zeitalter (v příloze 10. čísla časop. Neue Erziehung, roč. V.).

⁸ O stavu pokusných škol viz Pädagogisches Jahrbuch (vídeňský), roč. 43., str. 22, roč. 44. str. 156 a roč. 48., str. 63, přehled reformních škol v r. 1924 je v časop. Volkserziehung 1925, Pädag. Teil 4. Tak v r. 1919—20 bylo v samé Vídni celkem 156 tříd pokusných a 92 v různých ostatních částech republiky (Dottrens v uv. sp. 149). — Přehled práce v nich podává spis Steiskalův Versuchsarbeit in Österreich, 2 díly 1922, zvl. I. 1 a 41. Srv. také Die deutsche Schule 1927, 45, škola měšťanská XXXI. 268, Annuaire de l'instruction publique en Suisse 1928. 59 a článek C. Stejskala ve sborníku Školská reforma ve Vídni 1929. 10. — Učitelé byli úředně vybídnuti, aby hospitovali si navzájem a konali didaktické pokusy (Volkserziehung 1921, 262).

⁹ Glöckel v uv. čl., Dottrens v uv. sp. 143, Fischl v uv. sp. 55, sborník Školská reforma 94 a j.

¹⁰ Die Quelle, Die Schulreform a od r. 1924 ještě Der neue Weg (srv. Fischl v uv. sp. 55).

mání předloh školských a hájení zájmů stá-
vovských.¹¹

Kdežto všemi těmi prostředky byl oživen vskutku v učitelstvu velmi čilý ruch reformní, protože tak každý problém byl dříve vyzkoušen a po všech stránkách prozkoumán, než se přikročilo k jeho postupnému realizování, méně se dařilo získati pro opravné plány samy rodiče, pro něž měl býti podle výnosu ministerstva z r. 1919 utvořen při každé škole zvláštní spolek. Toliko ve Vídni samé je činnost těchto sdružení vskutku plodná,¹² ale na venkově zůstalo i v Rakousku namnoze jen při dobré vůli neb slibných počátcích, které záhy zase zanikly, jakmile i do těchto sdružení pronikly spory politické, kdežto ve Vídni sdružením těm daří se dobře již proto, že většina jejich účastníků patří nepochybně k téže politické straně, co Glöckel.¹³

Bohužel to byly zase především momenty politické, kterými mohutněl odpor proti všelikým reformám Glöcklovým, patrný ostatně hned od počátku jeho činnosti a silný zvláště jeho opatřeními protiklerikálními. Vedle klerikálů rakouských, kteří vyvinuli velmi horlivou propagandu zvláště proti výnosům o náboženských úkonech a znovu proklamovali na sjezdě ve Vídni r. 1923 své požadavky na školu konfesijní,¹⁴ byli to zvlášť profesori vysokoškolské, kteří z obav, ať skuteč-

¹¹ Členy vysokoškolské komory volily si samy učitelské sbory, členy obecněškolské a středoškolské jmenoval státní podsekretář k návrhu příslušných učitelských organizací.

¹² Podle článku Stejskalova v uv. sborníku za loňský (1928) rok 448 spolků rodičovských ve Vídni uspořádalo celkem přes 4700 podniků pro 468.000 účastníků. Srv. i článek Boh. Miliče Účast lékařů a rodičů při výchově dětí na národních školách vídeňských v téměř sborníku 107 a Glöckel Schulreform 117.

¹³ Srv. Kober v uv. sp. 35, Dottrens v uv. sp. 184, časopis Quelle 1926, 744, Učitelské Noviny 1928, roč. 42, str. 109, Komenský 1928, 321 a j.

¹⁴ Odpor klerikálů proti novým opatřením podrobně líčí Glöckel v uv. sp. 18.

ných ať předstíraných, o niveau svých příštích posluchačů vyslovovali se pro status quo a zvláště proti radikálním změnám v oboru střední školy, jak patrně na př. z článku Höflerova „Audiat-ur et altera pars“ (v časopise Volkserziehung 1921, Pädagogischer Teil 283) nebo z článku Scheindlerova „Das Gymnasium und die Einheitsschule in Deutschösterreich“ (v Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 1919, 401). Sám rektor vídeňské university Schwind vyslovil se dokonce v sedění vysokoškolské komory učitelské, která se ustavila po velikých obtížích a na zakročení samých úřadů vysokoškolských, že hledí na návrhy reformní jako obyvatel planety Mars, náhle přenesený letadlem na zemi;¹⁵ také senát university vídeňské zavrhl Leitsätze r. 1921 jednomyslně.¹⁶

Odpor proti Leitsätze vyvrcholil koncem roku 1926 směrnicemi (Richtlinien), které publikovalo nové ministerstvo školství v úředním svém orgánu (Volkserziehung) dne 1. ledna 1927¹⁷ a které obnovovaly celkem stav rakouského školství měšťanského a středního, připojující nově jen školu nástavnou (Aufbauschule) pro žáky 13—18leté, příšle z obecné školy. Nelze se diviti, že Richtlinien vyvolaly v samé Vídni obrovské projevy protestní,¹⁸ byly všemi organisacemi učitelskými a odbornými rozhodně zamítány¹⁹ a

¹⁵ Volkserziehung 1920, Amtlicher Teil 464.

¹⁶ Dottrens 116. — O málo příznivěji, zvláště v otázce reformy střední školy, vyznívá ještě projev rektorátu vídeňské university z r. 1926 (Pädagogisches Jahrbuch 1926, 194).

¹⁷ Úplný titul zní: Richtlinien für die gesetzliche Regelung des österreichischen Mittelschulwesens a Richtlinien für die Ausgestaltung der österreichischen Bürgerschule.

¹⁸ Srv. Freie Schulzeitung 1926, 365; celý boj proti Richtlinien velmi podrobně líčí V. Fadrus v článku Der Kampf um die österreichische Schulreform v časop. Schulreform 1926, 565, a H. Fischl ve spise Wesen und Werden der Schulreform in Österreich 1929, 175 sl.

¹⁹ Resoluce příslušné uveřejnil časopis Schulreform 1927.

vedly na konec i k demisi ministra Schneidra, a přece, jak uvidíme svým místem, byly základem na konec přece jen k „nové“ úpravě škol měšťanských i středních za nástupce Schneidra Schmitze: tak daleko pokročila reakce v několika málo letech po převratě.²⁰

§ 14. ŠKOLSTVÍ ELEMENTÁRNÍ V REPUBLICCE RAKOUSKÉ

Jako v jiných oborech školy rakouské, tak i ve školství elementárním přípravné a pokusné práce byly vykonány za éry Glöcklovy, ale definitivní úprava za reakce Schneidroy a Schmitzovy. Již totiž r. 1920 vydána byla první zatímní osnova pro 1.—5. rok obecné školy,²¹ která vznikla z přípravných prací a pokusů, konaných na různých místech k vybidnutí Glöcklovu²² a opírala se o zatímní návrh předchozí, uveřejněný v pedagogickém oddílu dubnového čísla časopisu Volkserziehung z téhož roku. Po prvé tu byla jasně stanovena zásada vyučování nedílného (Gesamtunterricht), t. j. nerozděleného na jednotlivé výměny předmětů, dále požadavek vlastní práce žákovy a zřetel domovědný ve všem učení, takže všecko vyučování vychází z okolí žákovy, domova a vlasti a k němu se opětně vrací; konečně uplatněno v osnově i úsilovné pěstění výcviku tělesného.

²⁰ Že ostatně odpor klerikálů rakouských proti škole interkonfesijní nepřestal ani po všech ústupcích vládní většiny, ukazuje článek V. Korandy Boj o školu v Rakousku v časop. Volná Myšlenka 1929, 109, citující nový projev říšského kancléře preláta Seipla pro školu konfesijní.

²¹ Srv. Volkserziehung 1920, 525 a Věstník ministerstva školství III., část informační 157.

²² V samé Vídni se přihlásilo k těmto pokusům podle zásad školy činné na 160 učitelů škol obecných a měšťanských (Glöckel v uv. sp. 27).

Osnovy byly minimální, podávající jen tolik látky, kolik za normálních poměrů s dětmi průměrně nadanými bylo lze zpracovati, a dopřávající v těch mezích učitelé dostatečné volnosti; učení pamětné bylo omezeno na míru nejnutnější a hlavní váha položena na cviky duševních i tělesných sil. Ve výběru a výměře učiva celkem tyto osnovy — až na ruční práce spojené s kreslením — nepřinesly nic nového, za to novým duchem se nesou připojené metodické poznámky a pokyny.

Nová osnova zavedena zatím na zkoušku až do školního roku 1924/5 (zkušební lhůta prodloužena později ještě o rok) a nařízeno sbíratí všude zkušenosti, jak se osvědčí v praxi;²³ na 375 tříd určeno bylo v celém Rakousku, aby v nich učitelé obzvláště kvalifikovaní předváděli svým hospitujícím kolegům²⁴ ukázky nových metod, nespočetné schůze odborníků byly věnovány výkladu nových osnov, řada článků o nich vyšla i v časopisech, nové a nové příručky připravovaly hlavně domovnědou aplikaci. Tak v šk. roce 1920/1 jen ve Vídni navštívilo o 1204 odpolednech 3679 učitelů ony třídy vzorné, členové reformního oddělení ministerstva vykonali v šk. roce 1920/1 až 1923/4 celkem 552 přednášek v učitelských pracovních družinách a uspořádali 11 čtyřnedělních kursů pro 1503 učitele ze všech okresů rakouských.²⁵

Kdežto tyto osnovy rakouské „Grundschule“ měly v městech, jak uvidíme, dojiti svého organického pokračování v t. řeč. Allgemeine Mittelschule, byla současně zahájena akce také pro novou úpravu škol venkovských (Landschulen) v úplném rozsahu osmi let, takže by právě vydané osnovy oné školy základní

²³ Rud. Ortman n Erfahrungen mit der Grundschule in Österreich v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1926, 288.

²⁴ Vybídnutí Glöcklovo k hospitacím v takových třídách uveřejněno ve Volkserziehung 1921, 262.

²⁵ Ortman n v uv. čl. 294; srv. i Neue Bahnen 1922, 227 a Věstník pedagogický I. 46. O dalších pokusech až do r. 1928/9 je zpráva v časop. Quelle 1929, 1214.

byly přiměřeně k venkovským poměrům upraveny a dalšími osnovami pro poslední tři ročníky doplněny. Proto byl rozeslán nejdřív podrobný dotazník učitelstvu,²⁶ v němž zdůrazněno především, že školy venkovské musí podržeti svůj specifický ráz na rozdíl od městských, že mají býti spojovány se cvičnými zahradami a pokusnými poli, mají míti dále své povinné pokračovací školy, při čemž by však dosavadní přílišná pestrost předmětů byla omezena vhodnou koncentrací.

Brzy po dotaznících vydán návrh nových osnov pro školy venkovské,²⁷ a to ve třech variantách (I. pro školy jednotřídní a dvoutrídni, II. pro školy tři až čtyřtrídni, III. pro školy o pěti a více třídách) tak, že pro vyšší třídy přiměřeně upraveny nové osnovy Allgemeine Mittelschule; zvláštnosti venkovské školy obdržely se v samé látce učebné, která byla zase upravena domovědně (bodenständig). Také tyto osnovy provedeny jen na zkoušku a měly býti časem podány okresními školními úřady zprávy o tom, jak se osvědčí v praxi; podle těch dobrozdání vyšly již r. 1924 změněné osnovy,²⁸ ale jen pro vyšší třídy venkovských škol, ježto nižší třídy měly se shodovati s řečenou školou základní. Osnovy jsou zase jen rámcové a poskytují v určených mezích dostatek volnosti individualitě učitelově i místním poměrům; obsahují ovšem již oddělené předměty obvyklé, zvláště také ruční práce výchovně spojené s kreslením (s dosti podrobnými pokyny metodickými); pro dívky doporučeno na nejvyšším stupni i vyučování hospodyňské a návod k ošetřování dětí.

Zatím co plynula zkušební lhůta nových osnov a chystáno bylo znění definitivní, měnila se politická konstelace Rakouska a strojilo se k rozhod-

²⁶ Otištěn ve Volkserziehung 1929, Pädag. Teil 1; srv. i Monatshefte für pädagogische Reform 1920, 205.

²⁷ Volkserziehung 1923, Pädag. Teil 43.

²⁸ V témž časopise a oddíle 1924, 99. Výtah z osnov podává Věstník pedagogický II. 148—150.

nému boji mezi křesťanskými sociály a sociálními demokraty. S jedné strany docházely do ministerstva protesty katolických organizací, s druhé zase projevy volných myslitelů (Freie Schule — Kinderfreunde).^{28a} Když ministr Schneider, vyhovět přáním klerikálů, přichystal přes všechny projevy učitelstva²⁹ a pokrokového občanstva definitivní nařízení v duchu reakčním,³⁰ rozpoutal proti sobě obrovskou bouři odporu a musil, jak již řečeno, odstoupiti, načež po dlouhém vyjednávání politických stran vydány konečně v červenci 1926 opravené definitivní osnovy pro 1.—5. školní stupeň, opět rámcové pro celé Rakousko,³¹ v nichž zásady domovědné a pracovní, jakož i zřetel k vývoji dítěte a úprava vyučování nedílného podrženy; v podrobnostech změněn hlavně úkol vyučování jazykového, kdežto o cíli všeho vyučování v duchu náboženskomravním a přípustnosti církevního zpěvu nebylo docíleno shody zúčastněných stran.

Celkem lze říci, že po stránce pedagogické a metodické byly po tuhých bojích zajištěny nicméně aspoň všechny hlavní novoty a změny osnov provisorních z r. 1920.³² V rámci osnov upravuje se rozdělení hodin podle místních poměrů se svolením zemské školní rady, takže není jednotného rozvrhu pro celou říši: tak ve Vídni má nábožen-

^{28a}) Srv. o nich článek Fadrusův Die Kinderfreundebewegung in Österreich und Deutschland v časop. Erziehung V. 238, a Nohlův Handbuch V. 141.

²⁹ Srv. o nich zvláště uv. spis Fischlův Sieben Jahre 78 a spis Die Erfahrungen der Mittelschule mit der Volksschulreform 1925 (celkem příznivý).

³⁰ Volkserziehung 1926, 57.

³¹ Otištěny ve Volkserziehung 1926, Amtlicher Teil 97 sl., metodické vysvětlivky k tomu tamže 1927, Pädag. Teil 85. Srv. také Seeling v uv. sp. 34, Dottrens v uv. sp. 47, Koher v uv. sp. 49, Fischl Sieben Jahre 67, Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 690, Nohl-Pallat Handbuch der Pädagogik IV. 314, Fischl Wesen und Werden 185 sl.

³² Glöckel v uv. sp. 28, Ortman v uv. čl. 294 a Zehn Jahre Schulreform etc. 35.

ství v prvních dvou třídách po 1, v ostatních po 2 hodinách týdně, domověda podobně v prvních dvou po 3, v dalších po 4, při čemž je již v třídách 4 a 5. rozdělena na speciální předměty: dějepis, zeměpis a vědy přírodní; jazyku vyučovacímu se čtením a psaním přičteno po 6 hodinách ve všech třídách, počtům v prvních třech letech po 3, v dalších dvou po 4; ruční práce pro hochy mají v první třídě po 3, v ostatních po 4, kdežto pro dívky naměřeno po řadě: 3, 4, 2, 2 a 2 (mimo to ručním pracím ženským se učí ve III. třídě 2, ve IV. a V. 3 hodiny týdně); zpěv má všude po 1 hod., tělocvik v prvních dvou třídách po 2, v ostatních po 3, takže celkový počet hodin je v první třídě 19, v druhé 21, ve třetí 24, ve čtvrté a páté 25 pro hochy a 26 pro dívky týdně.

Učitelům je nařízeno, aby si pořídili rozvrh látky podle místních poměrů vždy na týden, ve vyšších třídách na větší období napřed; přechod od vyučování nedílného (Gesamtunterricht)³³ k odděleným předmětům má se díti poněkud a v různých předmětech různým způsobem tak, že krajní mez tohoto rozdělení se stanoví na konec prvního pololetí čtvrtého školního roku. V domovědě se v prvním a druhém roce probírá nejbližší okolí dítěte, ve třetím školní obec, ve čtvrtém příslušná spolková země (Bundesstaat), v pátém celá republika; podporou výkladů školních jsou při tom soustavně vycházky.

Slohové vyučování postupně se uvolňuje v duchu reformátorů německých, zvl. Anthesa a Scharrelmanna; čtení učí se současně s psaním (Schreibleseunterricht); je zvláštní, že po 4 léta nebylo vlastně v Rakousku čítanek nových místo zastaralých z doby monarchie a že později nahrazeny sbírkami četby, o nichž se ještě zmíním. Zcela změněna byla metoda počtů v duchu samočinnosti žákovy podle pokynů Gerlachových a Kühnelo-

³³ Viz o něm článek Kubálkův Nové osnovy rakouské školy obecné v Pedag. Rozhledech 1929, 10.

vých; ruční práce uvedeny v těsnou souvislost se všemi ostatními předměty, zvl. kreslením; zvláštní péče věnuje se tělesnému výcviku a vůbec pěstění tělesného zdraví, zvláště zase ve Vídni.³⁴

Občanská nauka nemá ani ve Vídni hodin zvláštních, nýbrž příslušné poučky podávají se příležitostně při dějepise; podobně není zvláštních hodin morálky, místo níž všecko vyučování má být prodchnuto mravností a podávají podněty k mravnému jednání.³⁵ Mnoho si v té příčině reformátoři škol rakouských slibovali od soustavného zavádění samosprávy ve formě školních obcí (Schulgemeinden), aby se tak budil smysl pro osobní zodpovědnost a solidaritu společenskou; s počátku bylo tu vskutku hnutí velice živé, činné, ale záhy se dostavilo zklamání a teprv r. 1924-5 aspoň ve Vídni bylo lze zase znamenati nový rozvoj školních obcí, podporovaných školní radou, jež je každoročně svolává k společným úradám.³⁶

Osnova z r. 1926, určená pro 1. až 5. stupeň, byla rozšířena o stupeň šestý a vydána v novém vydání 1. července r. 1930.^{36a} V úvodních odstavcích podrobněji formulován cíl obecné školy a připojen nový oddíl o zřeteli k vývoji dítěte a rozdílům pohlaví i nadání (pro dívky má být, pokud lze, zavedeno i vyučování domácímu hospodářství); v samé osnově pak doplněny a rozvedeny pokyny, týkající se vyššího stupně školy. Podle počtu žactva, velikosti učebny a jiných poměrů místních navrhuje se dvě formy osnov (A, B), při čemž šest stupňů organizačních pokládá se za maximum, jemuž se má přizpůsobiti také několik

zbývajících škol sedmitřídních. Celkový počet hodin týdně nemá i s náboženstvím a ručními pracemi přesahovati třicet. Jinak nevykazují nové osnovy, jimiž je patrně vývoj rakouské obecné školy na delší dobu uzavřen, změn podstatných.

*

Bylo již řečeno, že se všecko vyučování ve školách rakouských má především dovolávati samočinnosti žákovy a dopřívati při tom dostatečné volnosti samému učiteli: stejně jako vyučování nedílné a domovědný základ všeho učení jsou to, jak známo, reformní principy veškeré moderní pedagogiky, tolikrát zkoušené a doporučené v cizině, jež předpokládají jako společnou podmínku základní neveliký počet dětí ve třídě. A to právě je provedeno ve Vídni, kde zřídka je přiděleno více než dvacet žáků jedinému učiteli, který je proto za těch okolností může poznati dokonale a může vskutku svou třídu změnit v pracovní družinu, jejímž projevem jest rozprava žákovská, plánovitě řízená učitelem.³⁷

K tomu přistoupily ve školách rakouských a zvláště vídeňských nové pomůcky knižní a názorné, vydávané v *Deutscher Verlag für Jugend und Volk* (zvláště místo čítanek vydáno bylo přes 100 umělecky vypravených spisů pro mládež, nový vídeňský slabikář, početnice, učebnice jazykové a zpěvníky, atlasy atd.), dále soustavné užívání projekcí a filmu,³⁸ kdežto na pod-

³⁴ Srv. Glöckel v uv. sp. 109.

³⁵ Srv. článek Rud. Palme *Die sittliche Erziehung in den Wiener Schulen* v časop. *Freie Schulzeitung* 1928, 130.

³⁶ Srv. Fischl Sieben Jahre 150, Seeling v uv. sp. 57, Dottrens v uv. sp. 176, Glöckel v uv. sp. 63 a článek A. Bittnera *Otázka žákovské samosprávy na vídeňských školách* v uv. sborníku *Obce učitelské* 67.

^{36a} *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums für Unterricht* 1930 Stück XIII. Beilage.

³⁷ Práci ve školách vídeňských líčí zvláště Kober v uv. sp. 77, Dottrens 63, Glöckel 29, Fischl *Sieben Jahre* 17; u nás zvláště Jan Wasserbauer v čl. *Vyučování ve školách vídeňských* v časop. *Nové školy* III. 214, Anna Ludvíčková v čl. *Školská reforma v Rakousku v publikaci Třetí sjezd pro výzkum dítěte v Praze 1926*, 264 a Jar. Komárek *Reforma školství rakouského, zejména vídeňského* (v příloze k čís. 18 *Školy měšťanské* 1928, roč. XX.), str. 10.

³⁸ Tento znovu školám doporučen ve *Volkserziehung* 1928, str. 89.

poru učitelské práce vycházejí četné příručky didaktické a metodické (tak Cizek & Kastner Das freie Zeichnen, Enders & Moissl Musikalische Erziehung, K. Falk Das Rechnen im Rahmen des Gesamtunterrichtes, Gaulhofer & Streicher Turnen an den österreichischen Volksschulen, A. Legrün Naturgemäßer Schreibunterricht, K. Linke Der Sprachunterricht im Rahmen des Gesamtunterrichtes, R. Rother Handarbeit in der Grundschule atd.).

Značné místo konečně v školní práci rakouského učitele zabírají žákovské osobní výkazy (Schülerbeschreibungsbogen), zavedené již r. 1922 místo starých účetních šimlů, jež rok od roku jsou doplňovány, podávají podrobný obraz o tělesných vlastnostech a vývoji rozumovém, citovém i mravním každého dítěte od vstupu do školy (je nyní normován dokončeným šestým rokem na dobu 8 let podle Volkserziehung 1928, 123) a poskytují tak vhodný podklad i pro poradny při volbě povolání.

*

Podle plánů reformního oddělení, prováděných na zkoušku ve Vídni, směli vstupovati žáci po čtyřleté návštěvě základní školy obecné (Grundschule) do společné školy střední (Allgemeine Mittelschule), jež měla nahraditi i nižší střední i měšťanskou školu, takže by bývalá střední škola byla de facto omezena jen na čtyři třídy vyšší. Reakce křesťansko sociální vrátila se k prvotní organizaci rakouské a podrževši, jak bude ještě pověděno svým místem níže, osmiletou školu střední a ovšem i pětiletou školu obecnou, byla nucena znovu řešiti také otázku škol měšťanských. A tak podal ministr Schmitz Národní radě koncem r. 1926 předlohu o nových Hauptschulen (místo bývalých škol měšťanských), která

vsuktnu uzákoněna dnem 2. srpna 1927 s názvem Hauptschulgesetz.⁵⁹

Čtyřletá Hauptschule (škola hlavní), obsahující odtud bývalý pátý rok školy obecné a tři ročníky bývalé měšťanské školy, prohlašuje se vzhledem k tomu, že daleká většina žáků odchází z ní do skutečného života, za ústav uzavřený, k němuž nicméně lze připojit ještě roční neb dvouletý kurs doplňovací; vyučování jest rozděleno důsledně v jednotlivé předměty a doplněno cizím jazykem. Podstatné novum jest v tom, že podle zkušeností získaných před tím na Allgemeine Mittelschule, dělí se žáci podle nadání na dvě oddělení (Klassenzüge), po případě aspoň na dvě skupiny, není-li dosti žáků pro oddělení, takže žáci slaběji nadaní jsou zařadeni do oddělení II., ale mohou dodatečně býti převedeni do I., vyhrazeného žákům normálně nadaným (není ovšem vyloučen ani opačný přechod z oddělení I. do II.). Žáci oddělení I. s prospěchem nejméně dobrým, kteří se učili cizímu jazyku, mají právo vstoupiti beze zkoušky do následující třídy školy střední. Žactvo jest zásadně rozděleno podle pohlaví a užívá cvičebnic, navržených sborem učitelským a schválených školními úřady.

Osnovy učebné vydány nejprve 1927 jen pro I. třídu od škol. roku 1927/8 s poznámkou, že pro dívky mají se učiniti příslušné změny ve výběru učiva a rok potom pro všechny třídy s názvem Lehrpläne für die Hauptschulen

⁵⁹ Srv. Freie Schulzeitung 1927, 400, Volkserziehung 1927, 128, prováděcí nařízení 1928, 103 a 112. Seeling v uv. sp. 41, Annaire etc. 49, Naše Doba XXXIV. 620, Komárek v uv. sp. 7, týž Reforma rakouské školy měšťanské v uv. Sborníku Obce učit. 56, Jan Holásek Reforma rakouského školství v časop. Škola měšťanská XXX. 10 a K. Furtmüller Die Regierungsvorlagen zur Reform der Bürgerschulen und der Mittelschulen v časop. Schulreform VI. 289, Fischl Wesen und Werden 211 sl.

1928.⁴⁰ V úvodních poznámkách se mluví zase o zřeteli k praktickému životu, soustředění učiva, samočinnosti žáků, zřeteli k individuálnímu jejich vývoji. Pro oddělení I. se doporučují toto rozdělení předmětů ve školách chlapeckých:

	Tř.	I.	II.	III.	IV.
náboženství		2	2	2	2
němčina		6	5	4	4
dějepis	}	5	5	5	2
zeměpis					
přírodopis		2	2	2	2
přírodopyt		—	3	3	2
počty a měřictví		4	4	6	6
kreslení		3	2	2	2
psaní		1	—	—	—
ruční práce		2	2	2	2
zpěv		2	1	1	1
tělocvik		5	5	5	5
		28	27	28	28
k tomu cizí jazyk		—	5	4	4

Neobligátně se smí učití hře na housle a klavír, stenografii a psaní na stroji.

Oddělení II. má:

němčina	6	6	5	5
přírodopyt	—	2	3	2
kreslení	3	3	3	3
psaní	1	1	—	—

kdežto ostatní předměty jsou nezměněny a celkový počet hodin je 28, 29, 30, 30; cizí jazyk vnechán úplně. Učení má se v tomto oddělení lišiti od I. i pomalejší a názornější metodou i výběrem látky a jejím omezenějším rozsahem; jen v náboženství, kreslení, ručních pracích, psaní, zpěvu i tělocviku je rozsah látky v obou odděleních stejný.

⁴⁰ Upozorňuji výslovně, že v odd. I. pro usnadnění onoho přechodu do školy střední shodují se (až na vědy přírodní) osnovy škol hlavních s osnovami středních docela slovně (i v neobligátní latině!).

Osnova pro dívčí školy má v I. odd. tyto odchylky od analogického oddělení škol chlapeckých:

	ve tř.	I.	II.	III.	IV.
přírodopis		2	2	2	5
přírodopyt		—	2	3	2
počty		4	4	5	4
ruční práce		3	3	4	4
tělocvik		3	3	2	2

(celkový počet hodin je stejný a mezi nepovinnými předměty je i hospodyňství) — V odd. II. podobně jsou tyto úchyly od II. odd. chlapeckého:

přírodopis	2	}	2	2
přírodopyt	—		3	2
počty	4		4	4
kreslení	2		2	3
psaní	1		1	—
ruční práce	3		4	4
tělocvik	3		3	2
celkem	28		29	29

V jednotlivostech všude se podporuje samočinnost žáků, zvláště ve vědách přírodních vlastními pokusy a pozorováními i soustavnými exkursemi; podobně ve slohu i kreslení se zužitkuje vše, co žáci sami zkusili a zažili. Místo čítanek i zde se zavádějí souvislá díla; podobně se chystají i ostatní učebnice upravené podle zásad činné školy. V dějepise po úvodních výkladech (geschichtliche Vorschulung) rázu domovědného a státoobčanského jest látka omezena jen na ukázky (Bilder) a to v I. třídě z dějin orientu, v II. Řeků a Římanů a počátku středověku, ve III. a ostatního středověku a novověku až po Vídeňský kongres, ve IV. ostatek, k němuž připojena i občanská nauka i přehled povolání (Übersicht über die Berufe). V zeměpise po úvodních výkladech o základních pojmech probírá se v I. třídě přehledně Evropa, v II. Asie a Afrika, v III. Amerika, Australie a země polární, v IV. podrobně

Rakousko a Německo; v souvislosti s tím jsou ve všech třídách výklady astronomické a cviky v četbě i kreslení map. V přírodopise jdou ve všech třídách vedle sebe zoologie, botanika a mineralogie; z přírodopytu je třída II. věnována jen fyzice, III. a IV. fyzice a chemii; v matematice se učí i algebře a planimetrii s počátky stereometrie; konečně v tělocviku se pěstují především hry i sport a cviky podle systému dánského a švédského.

Celkem jest osnova tato nepochybným pokrokem již v tom, že se tak usnadňuje přechod do školy střední a vyvádí škola měšťanská z jejího osamocení; ovšem je nutno přiznati, že co je v osnově cenného, bylo převzato vlastně z osvědčených reforem Glöcklových a nepřineslo tedy nic nového. Bohužel, dosud také v Rakousku trpí školy ty nedostatkem zkoušených učitelů a neporozuměním se strany školních úřadů,⁴¹ které podle všeho nový útvar sabotují nebo přímo poškozují tím, že nezřizují větve obě a že užily zákona o školách hlavních především k tomu, aby zrušily velmi četné páté třídy obecné. Objevují se dále již nyní pochybnosti, zdali školy vyhoví oběma disparátním svým úkolům: přípravě pro praktický život i pro studium středoškolské a zdali bude lze vždy spolehlivě a spravedlivě provésti ono rozřadění žáků podle nadání,⁴² na něž jistě bude mítí také v Rakousku vliv namnoze i sociální prostředí těch vrstev, z nichž se rekrutuje žactvo hlavních škol na rozdíl od škol středních.⁴³

⁴¹ Srv. Škola měšť. XXXI. 210.

⁴² Fr. Swoboda. Die Schülerseparation in der Hauptschule v časop. Schulreform 1927, 1101. — Nepříznivé, ač ne vždy nestranné se vyslovil o nové předloze hlavních i středních škol Furtmüller v uv. čl. v témž časopise 1927, 289, a také Fischl/Wesen und Werden, zvl. 260 sl. Různé potíže vytýká článek Tch. Které zkušenosti máme ve Vídni s hlavními školami? Čas. Škola měšťanská XXXII. 362.

⁴³ Na některé důsledky z těchto rozdílů sociálních pro prospěch žactva ukázal ostatně již Jos. Stur ve spise Mittelschule und Bürgerschule. Die Schülerkundlichen Grundlagen ihrer Organisation und ihre Bildungsideen 1927.

Rozhodně proto jest nutno vyčkati s konečným úsudkem o nové osnově až po delší řadě let; zatím, jak se zdá, nesplnily se ve všem naděje, že stoupne vážnost škol měšťanských proti středním, ježto zámožné třídy občanstva i nadále dávají přednost škole střední.

§ 15. VZDĚLÁNÍ A POSTAVENÍ UČITELSTVA ŠKOL ELEMENTÁRNÍCH

Glöckel a jeho spolupracovníci z řad učitelských dobře vždy věděli, že sebe lepší plány opravné zůstanou vždy jen na papíře, nedostane-li se jim praktického provádění učitelstvem vzdělaným a na výši doby stojícím; proto právě otázkám reformy učitelského vzdělání věnovali od počátku stejně intenzivní pozornost jako samé reformě organizační. Bohužel ani tento problém nepodařilo se jim rozřešiti včas pro celé Rakousko, takže i tu Vídeň stojí dnes osamocena. Již r. 1919 dal Glöckel vypracovati směrnice (Leitsätze) o jednotném vzdělání všeho učitelstva a to jednak učitelů třídních (Klassenlehrer) pro školu základní a dva nejnížší ročníky všeobecné školy střední (Allgemeine Mittelschule), jednak pro učitele odborné (Fachlehrer) v ostatních třídách střední školy;⁴⁴ těmto se mělo dostávatí akademického vzdělání, a to dvouletého (po studiu na úplné střední škole a to nejlépe na chystané Deutsche Oberschule) ve zvláštním pedagogickém institutu, sloučeném s universitou. S projektem tím vyslovily souhlas sice učitelské komory pro školy obecné a střední, ale za to velmi rozhodně se proti němu postavili učitelé vysokoškolských, jejichž mluvčí Schwind ve zvláštní Denkschrift der Rektoren der Universität, der Technischen Hochschule und der Hochschule für Bodenkultur

⁴⁴ Srv. Volkserziehung 1920, Pädag. Teil 166.

in Wien 1920 neváhal návrh na akademické vzdělání učitelů odborných vyhlásiti přímo za politický výtvar (Machwerk) a projev ješitnosti i stavovské domýšlivosti „jistých“ učitelů obecněškolských, kteří prý nemají ani ponětí o vědeckém studiu: učitelé škol obecných, kteří prý nemají úkolem, než podávati hotové vědění, nepatří podle Schwinda ani na střední školu, nýbrž pro ně je dost dobrý jen čtyřletý ústav učitelský. A na tomto zdrcujícím a nesporně zpátečnickém i dávno zastaralém odsudku setrvala učitelská komora ve své daleké většině i tehdy, když k návrhu středoškolské komory mělo býti změněno v projektu ustanovení, že chystaný pedagogický institut má býti pouze přičleněn (angegliedert) a ne přímo včleněn (eingegliedert) k universitě; komora připustila nakonec jen dvouleté pedagogické akademie jako pokračování opravených učitelských seminářů a to zásadně (grundsätzlich) v místech vysokých škol.

Když tedy pro odpor vysokoškolských profesorů i strany křesťanskosociální řešení touto cestou uvázlo, Glöckel podal r. 1922 nový návrh zákona v Národní radě jménem sociálně demokratické strany, v němž opětně žádal pro učitele obecných škol předběžné vzdělání středoškolské a čtyřsemestrové studium pedagogiky i pomocných věd, filosofie, občanské nauky a jednoho zvoleného oboru vědního na universitě neb některé jiné již existující vysoké škole; ale proti tomu podali své návrhy jednak i křesťanští sociálové (Volker, Wollek a soudruzi), kteří přikazovali učitelské vzdělání t. řeč. pedagogické škole střední (Pädagogische Oberschule t. j. reformovaným ústavům učitelským) a na to dvouletým akademiím (Lehrerakademien), a to po jedné v každé zemi; jednak konečně r. 1923 i strana velkoněmecká (Pauly, Angerer, Stradal), kteří zase projektovali čtyřsemestrovou školu vysokou (Lehrerhochschule) mimo svazek uni-

versitní pro učitele škol obecných a osmiměstrové studium přímo na universitě pro učitele škol měšťanských a středních. Nežli bylo lze nějakým kompromisem zjednati konečné řešení, minulo legislativní období národní rady r. 1923 a v její další periodě nebyly návrhy ty vůbec obnoveny, takže se celá otázka ocitla na mrtvém bodě, jak prohlásil sám ministr Schneider v Národní radě r. 1925, prý z důvodů finančních.⁴⁵

Objevily se ovšem později ještě další návrhy opravné a sama Národní rada přijala v prosinci 1925 všemi stranami resoluci, v níž vláda byla vyzvána, aby přikročila k jednotné úpravě učitelského vzdělání.⁴⁶ Počátkem r. 1926 objevil se nový projekt samého ministerstva, jenž chtěl dosavadní ústavy měnit v pedagogické školy (Pädagogische Oberschulen) nebo v školy nástavné (Aufbauschulen) s dvěma cizími jazyky a dvouleté odborné vzdělání jako jejich pokračování přikázati svazovým akademiím (Bundesakademien), přičleněným k universitě neb samostatným (v jiných místech). Když se však návrh ten setkal s odporem učitelstva i odborníků (zvl. i štyrsko-hradeckého profesora pedagogiky Tumlrize) ministr Schmitz r. 1927 ohlásil zase místo dosavadních učitelských ústavů zřízení šestiletých akademií tak upravených, že první čtyři léta měla podávati vzdělání obecné, poslední dvě odborné.⁴⁷

⁴⁵ Freie Schulzeitung 1925, 312. — Ve skutečnosti (podle tvrzení Glöcklova v uv. sp. 90) byly všechny tři návrhy ve výboru školním Národní rady sice projednány a postoupeny ministerstvu k vypočtení finančního efektu, ale odpověď ministerstva prý vůbec nedošla.

⁴⁶ Srv. spis Alfr. Eckardta Der gegenwärtige Stand der neuen Lehrerbildung in den einzelnen Ländern Deutschlands und in ausserdeutschen Staaten 1927, 71.

⁴⁷ Podrobnosti má Seeling v uv. sp. 65. — Dodatečně návrhy Schmitzovy uveřejněny s názvem Richtlinien für die gesetzliche Regelung der Lehrerbildung in Österreich ve Volkserziehung 1928, Pädag. Teil 1. Srv. i Fischl Wesen und Werden 263 sl.

Také tento návrh, v prvních svých ročnících zbytečně rozmnožující dosavadní typy středních škol a omezující odborné vzdělání vlastně jen na dvě leta, byl právem odsouzen,⁴⁸ načež jednání o novou úpravu učitelského vzdělání uvázlo úplně; byly však všeho všudy vydány jen některé přístipky dosavadních ústavů (posílena tělesná výchova a osnova matematiky rozšířena až k trigonometrii a rovnicím druhého stupně i řadám)⁴⁹ a nově upravena osnova ústavů pro vzdělání učitelů ručních prací.⁵⁰ Jediné, co se stalo ve prospěch hlubšího vzdělání učitelstva, bylo opatření, že usnadněn přístup učitelům škol obecných ke studiu universitnímu, že se od r. 1921 požaduje po nich jen doplňovací zkouška ze tří předmětů podle typu střední školy (tedy na př. zkouška z latiny, řečtiny a matematiky jako doplnění maturity gymnasií), ale ne dříve než po dvou letech po absolvování učitelského ústavu;⁵¹ učitelé škol měšťanských jsou zproštěni té částky zkoušky profesorské, pro niž již mají aprobační odborného učitele; konečně profesorský sbor vysoké školy může dokonce prominouti celou zkoušku osobám, jež se osvědčily vědecky neb literárně.

Když řešení pro celý stát uvázlo, Vídeň postarala se aspoň o vlastní učitelstvo tím, že v lednu 1923 otevřela pedagogický ústav (Das paedagogische Institut) pod správou F a d r u s o v o u, přeměnou bývalé zemské akademie (Landeslehrerakademie) a že až do zákonné úpravy učitelského vzdělání zřídila při něm od r. 1925 čtyřsemestrové kursy pedagogické rázu vysokoškolského, při čemž jsou posluchači povinni nejméně po deset

⁴⁸ Srv. článek V. F a d r u s a Die Reform der Lehrerbildung in Österreich v časop. Schulreform 1928, 129, kde uvedena řada projevů odborných korporací, dále Pädagogisches Zentralblatt 1928, 627 a Pädagogisches Jahrbuch 1928, 152.

⁴⁹ Volkserziehung 1921, 291.

⁵⁰ Tamže 1927, 143.

⁵¹ Volkserziehung 1924, 41; srv. tamže 1921, 81, Fischl Sieben Jahre, 54, Dottrens v uv. sp. 160.

hodin týdně poslouchati přednášky z filosofie, pedagogiky a psychologie na universitě; po skončení studia mohou se podrobiti zkoušce závěrečné.⁵² Podle statutu z r. 1925⁵³ jsou k institutu přičleněny ústřední knihovna pedagogická,⁵⁴ psychologický ústav, pokusná škola (Institutsschule) a semináře pro zpěv i ruční práce. Zvláštními kursy jest postaráno i o vzdělání učitelů škol pomocných i pokračovacích a o přípravu k doplňovací zkoušce učitelské pro střední školy. Studijní osnova obsahuje celkem ve čtyřech semestrech 10 hodin přednášek a cvičení z filosofie, 16 z psychologie, 12 z věd pomocných (zvl. pedologie, hygieny, péče o mládež a občanské nauky) a 69 z pedagogiky, mimo to 20 ze zvoleného oboru vědního a 3 hodiny tělesného výcviku, celkem 74 hodin přednášek, 28 hodin seminárních cvičení, 25 školní praxe a 3 hodiny tělesného výcviku ve čtyřech semestrech studia. Ústav je v úzkém styku s universitou již tím, že mnohé přednášky konají sami universitní profesori; celkem působilo ve všech kursech r. 1927 profesorů i učitelů 93 a počet posluchačů byl téměř 3300,⁵⁵ ježto vedle kandidátů učitelství pokračují tu ve svém vzdělání i mnozí učitelé již působící. Tak byl učiněn aspoň začátek a příklad pro řešení učitelského vzdělání na hlubším základě v celé říši.⁵⁶

*

⁵² Podrobnosti podává Seeling v uv. sp. 70, Dottrens v uv. sp. 161, Eckhardt v uv. sp. 68, Fischl Sieben Jahre 55, Komárek v uv. sp. 13, Střední škola VI, 165, Freie Schulzeitung 1925, 756, Monatschrift für das gesamte Schulwesen I, 158, a 603, Schulreform 1926, 12, Věstník pedagogický 1925, 13, Časopis Českosl. Obce učitelské VIII, 117, Paedag. Jahrbuch 1926, 11 a j.

⁵³ Otištěn v spise Glöcklové 91 a v uv. sborníku Obce 85.

⁵⁴ Měla r. 1926 již 80.000 svazků, r. 1929 pak 150.000.

⁵⁵ Eckardt v uv. sp. 71.

⁵⁶ Podle zprávy v Monatschrift für das Schulwesen I, 691, zakročila zemská školní rada tyrolská u ministerstva školství o zatímní úpravu ve smyslu požadavků křesťansko-sociálních (šestiletá Lehrermittelschule a dvouletý Lehrerseminar), takže by se přijímali žáci již dvánáctiletí!

Také v hmotném a sociálním postavení učitelstva rakouského mnoho se změnilo k lepšímu, zvláště zase zásluhou družiny Glöcklovy. Ř. 1923 vydalo vídeňské obecní zastupitelstvo ve funkci zemského sněmu novou obsáhlou pragmatiku učitelskou,⁵⁷ v níž upravilo ustanovování učitelů, jejich práva i povinnosti, služební důchody, kvalifikaci i disciplinární řízení a požitky pensijní. Z jednotlivostí vytýkám, že učitelé definitivní jsou zařadění do šesti skupin platových, učitelky učí na chlapeckých školách jen ve čtyřech nejnižších třídách, učitelům jest zakázána všelika činnost nepřátelská demokratickorepublikánské formě státní; řídicí učitelé vůbec nejsou povinni učit, nýbrž jen zastupovat učitele nepřítomné; kvalifikační výkaz učitelský obsahuje odtud rubriky o plnění úředních povolání, znalostech i schopnostech, služebních výkonech, disciplinárních okolnostech, schopnosti k postavení říd. učitele, zvláštních znalostech a celkový posudek ve třech stupních; v disciplinárních komisích vedle zástupců městských a školních úřadů je po třech volených zástupcích ze sedmi kategorií učitelstva škol měšťanských (hlavních), obecných, učitelek ručních prací a učitelů náboženství katolického, evangelického a židovského. Velmi cennou vymožeností je, že kvalifikace přestala býti tajná a že jest zaručen automatický postup platový.

Po příkladě Vídně vyšly pak postupně nové zemské zákony o právních a služebních poměrech učitelstva také v jiných zemích rakouských, zvláště v Dolních Rakousích (*Monatsschrift für das gesamte Schulwesen* I., 48), Horních Rakousích (*Volkserziehung* 1923, 179 a 193), Štyrsku (ib. 205), Vorarlberku (214, 223 a 321), Tyrolích (282 a 1928, 2), Salcpurku (1927, 11 a 35).

⁵⁷ Otištěna ve *Volkserziehung* 1923, 247; obšírný rozbor podává Seeling 15 a 71; srv. i Dottrens v uv. sp. 154, Fischer Sieben Jahre 169, Glöckel 10, Zehn Jahre etc. 42 a jinde.

Důležitě je dále, že okresní školní inspektoři prohlášeni za úředníky stálé. Postavení učitelek vdaných je naproti tomu v různých zemích rakouských různé:⁵⁸ celibát trvá dosud jen v Salcpurku, Tyrolích a Vorarlberku a nově zaveden zase v Korutanech, kde byl zrušen teprv 1922,⁵⁹ kdežto v Horních Rakousích je jen zásadně dovoleno učitelkám se provdati, ale v dobách nadbytku učitelstva může zemská vláda zakázat sňatky učitelek na určitou dobu, což se také již vskutku stalo na čtyři léta.⁶⁰

Opětne upravovány i platy učitelské v jednotlivých zemích rakouských. Nejlépe jsou placeni učitelé ve Vídni, kde dokonce — aspoň jednu dobu — měl učitel měšťanské školy daleko větší příjmy než středoškolský profesor a i pense učitele obecné školy byla vyšší než pense profesora nehledě k tomu, že učitelky byly postaveny na roveň svým mužským kolegům; na ten čas stoupá plat učitele obecné školy vídeňské z 2999 S až na 7722, učitele měšťanské školy až na 8892⁶¹ automatickými přídávky vždy po dvou letech mimo funkční přírůstek (rovný jedné osmině služného) a přídávky na děti. Platy v ostatních zemích rakouských jsou všude nižší než ve Vídni.⁶² Bylo

⁵⁸ Srv. na př. Nár. Politiku 20. března 1929; o Vídni a některých zemích jiných viz již I. díl str. 149.

⁵⁹ *Volkserziehung* 1923, 86.

⁶⁰ *Freie Schulzeitung* 1922, 75.

⁶¹ Srv. uv. sp. K o m á r k ů v 14. Podrobnou tabulku měsíčních platů učitelek ženských ručních prací a učitelů škol obecných i měšťanských má škola měšťanská XXXI. 266, jinou týž časopis pro Vídeň XXXII. 363. Tabulku podle stavu ze dne 1. února 1926 Glöckel v uv. sp. 9, podle níž i nyní je plat učitele měšťanské školy průměrem podstatně vyšší než akademicky vzdělaných učitelů na ústavech středních. — Některá nová ustanovení připojena roku 1929 (*Verordnungsblatt* 1930, 46).

⁶² Úprava pro Horní Rakousy je otištěna ve *Volkserziehung* 1923, 179 a 193; pro Štyrsko ib. 1923, 205; 1925, 426 a 1926, 110; pro Vorarlberg 1923, 214 a 223; pro Korutany 1922, 72, 190 a 1926, 122; pro Dolní Rakousy 1924, 152 a 1925, 170; pro Tyroly 1925, 23.

ovšem i v Rakousku⁶³ nařízeno svého času snížení počtu učitelstva, ale ani to opatření nebylo prováděno drakonicky a nelítostně (ve Vídni zvláště byl raději snížen počet žáků ve třídě pod dvacet, aby nebylo nutno propustiti větší počet učitelů).

Učitelstvo rakouské je organizováno ve třech velikých sdruženích podle smýšlení politického. Největší organizací jest Der österreichische Lehrerbund s více než 10.000 členy, stojícími na stanovisku německonacionálním (jsou pro postátnění všeho školství a proti škole konfesijní); Der katholische Lehrerbund má asi 8000 členů, hájících ovšem školy konfesijní, a Der sozialistische Lehrerverband s 5000 členy (pro školu volnou a laickou); mimo tyto organizace je ještě svaz učitelstva škol měšťanských, jehož členové však současně patří většinou také do některé ze tří organizací politických. Zvláštní je, že nejsilnější spolek rakouského učitelstva spojil se s ústředním spolkem učitelským v Německé říši, pranic se neohlížeje na smlouvy mírové a zákaz Anschlussu.⁶⁴

*

Konečně připomínám, že také ustanovení o zkouškách učitelských byla podrobena revisi. V souhlase s novou úpravou Grundschule, jejíž hlavním znakem jest vyučování nedílné, byla již r. 1919 zatímně změněna zkouška učitelská pro obecné školy rovněž na zkoušku celkovou, načež r. 1923 (s doplňky r. 1924 a 1926) upraveny zkoušky pro školy obecné a měšťanské vůbec nově tak, že se pro školy obecné (i pomocné) vyžaduje také jedna, pro měšťanské dvě práce domácí, že zkušební látka byla podstatně rozšířena a pro měšťanské školy upravena tak, že se pro každý předmět může díti ve zvláštním termínu

a že vedle tří dosavadních skupin připuštěny ještě dvě další: pro kreslení s ručními pracemi a pro němčinu s cizím jazykem. Pro zpěv a tělocvik na školách měšťanských, rovněž tak pro ruční práce a hospodyňskou nauku, pro italštinu, esperanto, těsnopis a psaní na stroji existují zkoušky zvláštní.⁶⁵

§ 16. STŘEDNÍ ŠKOLY RAKOUSKÉ

Kdežto reforma škol elementárních řešena byla spíše cestou intensivní t. j. prohlubováním a měněním osnov na školách již existujících, pro reformu škol středních⁶⁶ volen byl postup extensivní, t. j. zkoušeny celé nové formy středoškolské, aby se na konec vývoj vrátil zas k typům dosavadním. Oddělení reformní od počátku usilovalo i na tomto stupni provésti školu jednotnou, při čemž hlavní slovo měl bývalý profesor Raschke, který již za monarchie chtěl osnovu středoškolskou učiniti hybnější a pružnější tím, že by vedle normálních požadavků byly vždy také minimální pro žáky v tom předmětu málo nadané;⁶⁷ spolu měl býti posílen moment výchovný, aby škola střední přestala býti pouhým ústavem vzdělávacím, ale přihlížela za to víc

⁶⁵ Podrobnosti viz ve Volkserziehung 1923, 95 a 1926, 155, o taxách zkušebních ib. 1922, 92 i 131 a 1929, 31 (za zkoušky pro školy obecné 10 S, pro měšťanské 20 atd.). Srv. také Glöckel v uv. sp. 102, Věstník pedagogický III. 173, Monatschrift für das ges. Schulwesen II. 100, Sborník Obce učít. 95 a článek V. Fadrusa Die neuen Prüfungsvorschriften für das Lehramt an Volksschulen in Preussen und für das Lehramt an Hauptschulen in Österreich v časop. Schulreform 1929, 73.

⁶⁶ Stav předchozí vyložen v I. díle tohoto spisu str. 225 sl., stručněji v uv. sp. Seelingově 48, Kobrově 86 a Sturově 137; přehled výtek, jež se více méně právem činily starým typům rakouské střední školy, sestavil Stur Mitelschule und Bürgerschule 1927, 149.

⁶⁷ Srv. Seeling v uv. sp. 54, Kober v uv. sp. 90 a Glöckel v uv. sp. 54.

⁶³ Ve Vídni zvláště 1923 (Volkserziehung 1923, 353),

⁶⁴ Die deutsche Schule 1921, 561,

k potřebám moderního života a tím, že by volbu odborného směru dalších studií odsunula až do 14. roku, mohla zároveň více přihlížeti k speciálnímu nadání žákovi. Také na tomto stupni školy mělo se dále větší místo poskytnouti vlastní činnosti žakově, ale hlavně i především mělo býti postaráno o lepší výběr žactva, aby na střední školu vstupovali vskutku jen nadaní žáci bez ohledu na sociální původ a rodinné poměry podle zásady „sociální koedukace“; také přílišná vázanost a byrokratické schematisování všeho učení středoškolského nesly se těžce již před válkou v kruzích odborných i širším obecnstvu. In concreto šlo tu ovšem nejvíce o postavení klasických jazyků a o počátek vyučování cizím jazykům vůbec, který téměř obecně se uznával v dosavadním stavu za předčasný.⁶⁸

Situace reformních snah v tomto oboru školství byla však od počátku daleko nepříznivější než na poli školství elementárního, ježto zvláště vysokoškolské a z valné části i středoškolské profesoři se vzpírali všem hlubším opravám. Již roku 1921 se vyslovila vídeňská filosofická fakulta značnou většinou — patrně k podnětu prof. Höflera, který pak společně s prof. Meistr'em podal již zmíněné „opravné“ návrhy vlastní — co nejostřeji proti snahám po splnutí nižší školy střední s měšťanskou a od té doby odpor profesorů neustále sílil i rostl proti všem pokusným úpravám, které byly podnikány zvláště ve Vídni; na konec reakce, jak uvidíme, zvítězila téměř úplně, když proti reformám vídeňským poštvána dokonce i ulice a rodiče přímo zrazováni, aby neposílali děti do nových ústavů pokusných.⁶⁹

⁶⁸ Srv. ostatně článek Rob. Möckla Ein Überblick über die Fragen des Mittelschulaufbaues in Österreich v časop. Volkserziehung 1926, Pädag. Teil 187, zvl. 293.

⁶⁹ Srv. článek Jana Heyera Snahy o reformu střední školy v Rakousku v časop. Střední škola II, 97, zvl. 103; že rozhodnutí o reformě střední školy rakouské oddáleno, až budou známy zkušenosti s Allgemeine Mittelschule, tvrdí

Je zvláštní, že počátek středoškolských reforem rakouských je úzce spjat s přeměnou dosavadních středních škol vojenských, jež po válce odzbrojením Rakouska na ráz se staly zbytečnými. Byly proto již od listopadu 1919 zákonem, vydaným k iniciativě Fadrusové a Glöcklově, postupně měněny ve výchovny státní⁷⁰ (Bundeserziehungsanstalten), a to patrně po vzoru německých Landerziehungsheime tak, aby se v nich nadaným hochům i dívkám starším 10 let, především z rodin potřebných, dostávalo nové výchovy pro život i úplného zaopatření po dobu studií nákladem státním (bohatí chovanci platí školné stejné jako na jiných středních školách).

Ústavy ty chtějí harmonickým pěstěním těla a duše vytvářeti typ nového občana republikánského, pěstují úsilovně tělesný výcvik všeho druhu, ruční práce i zaměstnání na polích a zahradách, věnují intenzivní péči také estetické výchově a provádějí důsledně a ve všem princip školy pracovní.⁷¹ Bylo otevřeno od počátku šest

Lehmann v Internationale Jahresberichte für Erziehungswissenschaft I. 1. 1925, 99. — Je zajímavé, že se mezi univ. profesory vídeňskými nalezl přece jeden, který měl odvalu veřejně se ozvatí proti svým kolegům a chtěl dokonce i universitu učiniti přístupnou všem vědychtivým (prof. Hahn v časop. Schulreform 1926, 431; srv. i časopis Naše Doba XXXIV. 50).

⁷⁰ Věstník ministerstva školství X. 206 překládá název výrazem spolková učiliště.

⁷¹ O úkolech těchto škol dobře informuje brožura Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten, vydaná ve vídeňském státním nakladatelství (Österreichischer Bundesverlag) 1926, dále publikace: Die wichtigsten Bestimmungen über die österreichischen Staats-Erziehungsanstalten 1920 a Vorläufige Schul- und Hausordnung für die österreichischen Staats-Erziehungsanstalten 1920, sborník Österreichische Bundesanstalten 1924 (vydaný v Deutscher Verlag für Jugend und Volk), Belohoubek Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten 1924. Srv. dále Fischer I Sieben Jahre 55, Kober v uv. sp. 92, Zehn Jahre etc. 28, Kandel Yearbook 1926, 34, Volkserziehung 1920, Amtlicher Teil 68, Nohl-

ústavů toho druhu a to čtyři pro hochy (ve Vídni, Traiskirchen u Badenu, Víd. Novém Městě a v Liebenau u Štyr. Hradce) a dva pro dívky (oba ve Vídni), vesměs přeměnou dosavadních škol kadetních, resp. ústavů pro důstojnické dcerky; celkem je v nich umístěno asi 1700 hochů a dívek (vedle hospitantů). Jako v německých školách reformních i tu tvoří učitelé se svými chovanci jedinou velikou rodinu (nejvýš o 30 členech), jíž se cele věnují; četní odborníci cizí vyslovili se již o výsledcích výchovných velmi příznivě;⁷² bohužel sama jejich existence není stále ještě zajištěna nepochybně, ač při ústavěch jsou i občasně kursy pro učitele škol obecných a měšťanských, ba i lidové školy a ač zájem obecenstva o nové ústavy je tak značný, že sotva třetinu hlásících se ke zkoušce přijímací může býti vyhověno.⁷³

A právě těmto výchovným ústavům dostalo se čestného poslání, aby razily cestu reformě rakouské střední školy. Byly k nim totiž pro vzdělání chovanců přičleněny nižší (později i vyšší) školy střední samostatného typu, jenž své středisko chtěl míti v intenzivním pěstění německé

Pallat Handbuch v uv. díle 322, a článek L. Kuršové-Velíškové Státní výchovné ústavy rakouské v uv. sborníku Obce učitelské 74.

⁷² Srv. na př. tato slova Dottrenssova v uv. sp. 106 v líčení jeho návštěvy v ústavu Traiskirchenského: „A vivre au milieu de ces groupes, à visiter les classes et les familles, il semble que l'on vit mieux soi-même.“ — Podobně příznivě se vyslovuje po návštěvě téhož ústavu Kuršová v uv. čl. — Srv. také velmi podrobný článek Gustava Lassmanna Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten v Hillerově sborníku Deutsche Schulversuche 1924, 331.

⁷³ Ludwig Tesar v čl. Probleme der österreichischen Bundesanstalten v časopise Die Erziehung IV. 1929, 500 vidí hlavní problém v tom, že tu stát přejímá výchovnou úlohu u jedné části svých občanů, kdežto dosud se omezoval jen na úkoly vzdělávací, a vytýká různé nedostatky organizační (zvláště nedostatečný počet vychovatelů, nivelišující a centralisující ráz státní správy, jednostranně upravené vzdělání).

kultury a proto nazván Die deutsche Mittelschule;⁷⁴ obliba této nové školy byla tak značná, že velmi záhy byla připojována ve formě paralelek i k četným ústavům starého rázu (jen ve Vídni na př. r. 1925 k 11 ústavům chlapeckým a 3 dívčím) a na konec r. 1926 učeno podle této osnovy mimo deset gymnasií na všech ústavěch vídeňských, takže v šesti letech počet „německých středních škol“ vzrostl ze 6 na 38.⁷⁵ Osnova, vyhlášená zprvu jen na zkoušku 15. září 1919 a opětně opravená 30. července 1921 a 24. července 1923,⁷⁶ byla definitivně stanovena takto:

náboženství	2	2	2	2	
němčina	6	6	4	4	pro žáky učící se cizímu jazyku
			4+2	4+2	pro žáky bez vyučov. cizímu jazyku
cizí jazyk	—	—	6	6	
dějepis a zeměpis	5	2	2	2	
fysika a chemie	2	2	2	2	
přírodopis	—	2	2	2	
cvičení přírodopisná	—	—	2	2	jen pro žáky bez vyuč. cizímu jazyku
počty a dom. hospodář. (Hauslehre)	4	4	4	4	
kreslení a estet. výchova (Kunstunterricht)	4	4	2	2	pro žáky učící se cizímu jazyku
			4	4	pro žáky bez vyučov. cizímu jazyku
zpěv	2	2	1	1	
krasopis	1	—	—	—	
ruční práce v každé třídě jedno odpoledne asi o 3 hodinách					
tělocvik	3	3	3	3	
stenografie (neobl.)	—	—	2	2	
celkem týdně hodin	27	29	30	30	(k tomu dvě odpoledne her a ručních prací).

⁷⁴ Srv. Kober v uv. sp. 95, Seeling v uv. sp. 55, Dottrens v uv. sp. 95, Stur v uv. sp. 154, Fischl Sieben Jahre 38, Glöckel v uv. sp. 56, Heyer v uv. čl. 99 a j.

⁷⁵ Podle uv. Nohlový příručky 317 byly tak změněny i všechny měšťanské školy v nově nabytém Burgenlandu, upravené dosud podle předpisů maďarských.

⁷⁶ Srv. Volkserziehung 1919, Pädag. Teil 129; 1921, 132; 1923, 240.

Připomínám, že touto definitivní úpravou byl zmenšen počet hodin, který byl původně v I. a II. roce po 34, v III. a IV. u žáků bez vyučování cizojazyčného 33, u žáků učících se franštině rovněž 33, latině 34, tedy rozhodně příliš značný, ježto původně (mimo některé menší změny) měla němčina v III. a IV. třídě ještě o 1 hodinu více a dějepis a zeměpis byly od sebe odloučeny po 2 hod. týdně. Novou úpravou stalo se vyučování cizojazyčné nepovinným⁷⁷ a položeno až do třídy III. a IV., takže bylo lze vyšetřiti pro I. a II. rok zvýšený počet hodin němčiny jako střediska všeho učení; ti, kdož si vyvolili cizí jazyk od třídy III., mají za to o 2 hodiny menší počet němčiny (zbylé čtyři jsou společny všem chovancům). V dějepise byla původně předepsána dvojí osnova, mezi níž sbor učitelů měl voliti, a to jedna s důrazem na moment kulturně historický, druhá na národně německý; v definitivní úpravě stanoveno, že osnova dějepisu a zeměpisu, jakož i přírodopytu a přírodovědeckých cvičení má býti táž co v I. oddělení (Klassenzug) všeobecné školy střední (Allgemeine Mittelschule; viz níže).

Hlavní metodou učení měla býti všude vlastní práce žákovy, pročež i v jazyce vyučovacím předepsán volný sloh a mluvní výcvik od počátku, kdežto učivo gramatické bylo omezeno na minimum. Všude zdůrazněn dále moment domovodný a výchova citu i vůle, jíž ostatně mělo sloužiti i vydatné pěstění ručních prací, povinných ve všech třídách, i tělesných cviků všeho druhu; také estetické výchově a zvláště učení hudbě a zpěvu věnována péče zvýšená, takže tu uplatněny celkem všechny hlavní myšlenky reformní.

V podrobnostech byla upravena zvláště klasifikace a postup žáků do vyšší třídy, pro nějž známky z krasopisu, ručních prací, zpěvu, tělocviku a stenografie byly prohlášeny za nerozho-

⁷⁷ Tamže 1923, Amtlicher Teil 37.

dující;⁷⁸ nedostatečná známka z cizojazyčného vyučování neměla sice brániti v postupu, ba připouštěla i opravnou zkoušku, ale jinak vylučovala z další návštěvy toho předmětu; nedostatečný prospěch v němčině měl za následek propadnutí každého žáka bez výjimky. Celkem bylo lze výsledky učení v tomto novém typu označiti za příznivé:⁷⁹ „Die Grundzüge des Aufbaues des Bildungsplanes und der Methode haben sich glänzend bewährt, die Vorschläge, die zur Ausgestaltung der Lehrpläne gemacht werden, zeigen, dass die Schulen die Versuchsaufgabe gewissenhaft im Auge behalten haben.“⁸⁰ Také posudky inspektorů školních byly příznivé; jen sem tam se objevila ještě potřeba menších oprav a modifikace osnov;⁸¹ zvláště se zdá, že látky učebné i hodin učebných bylo přece jen stále ještě mnoho.⁸² M ö c k e l⁸³ dobře ostatně upozornil, že při posuzování tohoto typu nesmíme utkvíti je na detailech vnější organisace, ale vzíti v úvahu také zásadní změnu metody učebné a tyto tři body: ústřední postavení němčiny, důraz na výchovnou složku a obohacení osnov o povinné kreslení, zpěv a ruční práce.

Blízký těmto rakouským školám právě vylíčeným byl i t. řeč. t y p š t y r s k o h r a d e c k ý (Grazer Typus), zavedený zkusmo v pobočkách čtyř ústavů štyrských, zvláště také na realce v štyrském Hradci.⁸⁴ Čtyřletý jednotný základ

⁷⁸ Tamže 1924, Amtl. Teil 88.

⁷⁹ Srv. článek K. Furtmüllera Die Erfahrungen mit den deutschen Mittelschulen in Wien v časop. Die Quelle 1927, 165, kde jsou i statistická data z let 1920—1926 a článek Rob. M ö c k e l a Ein Überblick über die Frage des Mittelschulaufbaues in Österreich ve Volkserziehung 1926, Pädagogischer Teil 187, zvl. 195.

⁸⁰ Furtmüller v uv. čl. 378.

⁸¹ Podrobnosti podává Furtmüller v témž čl. 385.

⁸² Srv. uvedenou příručku Nohl-Pallatovu 317.

⁸³ V uv. čl. 194.

⁸⁴ M ö c k e l v uv. čl. 196, Střední škola VI. 94 (tu je uveden i rozvrh předmětů a hodin), J. Č e n ě k Střed. škol. 1926, 162.

byl v I. třídě bez jazyků cizích, od II. se mělo učit latině nebo jazyku modernímu (oddělení bez cizích jazyků nebylo vůbec!), zpěv a ruční práce byly povinné. Byl vypracován také návrh na pokračování typu ve vyšších třídách, z nichž V. a VI. měly být zase jednotny a teprv v VII. a VIII. měl být rozchod na větev humanitní a reální, což vedlo v praxi sice k velikému počtu hodin, nicméně však přes to malému zdůraznění předmětů reálních.^{84a}

*

Na týchž zásadách a jen s nepatrnými rozdíly v detailech jako „německá škola střední“ spočívala i všeobecná škola střední (Allgemeine Mittelschule), ve které reformní oddělení chtělo, jak již řečeno, sloučiti nižší školu střední s měšťanskou.⁸⁵ Podstatný rozdíl od „německé školy“ byl jedině v tom, že žáci byli podle popisných archů a vysvědčení ze čtvrté třídy obecné školy od počátku rozdělení na dvě paralelní oddělení (Klassenzüge), takže do I. oddělení vřadí pouze normální a nadprůměrní žáci a do II. oddělení žáci podprůměrně nadaní. V náboženství, kreslení, psaní, zpěvu, ručních pracích a tělocviku učili se všichni žáci obou oddělení společně, v ostatních se rozcházeli, ježto oddělení II. mělo látku omezenou a postup zdlouhavější; nicméně rozdíly nebyly tak značné, aby nebyl nemožný přestup z oddělení do oddělení i uprostřed roku. Jednota školy zaručena byla také tím, že všichni

^{84a} Jiné návrhy (nikoli pokusy) reformní uvádí Möckel v uv. čl. 197.

⁸⁵ Podrobnosti o tomto typu podávají zvláště Seeling v uv. sp. 56, Kober v uv. sp. 96, Dottrens v uv. sp. 106, Fischl Sieben Jahre 82, Glöckel v uv. sp. 59, Zehn Jahre 35, Kandel v uv. ročence 1926, 25, Nohlů v Handbuch 516, Čeněk v uv. sp. 158, srv. i Naši Dobu XXXII. 175 a XXXIII. 368 a Střední školu IV. 138.

učitelé zásadně byli zaměstnáni v obou odděleních.

V oddělení I. od III. třídy nastávala další diferenciace volbou mezi latinou a angličtinou jako řečmi cizími; také v matematice bylo lze v těchto třídách voliti v odd. I. mezi osnovou normální (Pflichtstoff) a širší, takže tu byly vlastně (s osnovou odd. II.) osnovy tři. Celkem bylo rozvržení předmětů a hodin v této škole toto (a značí oddělení s cizím jazykem, b bez něho):

Tř.: I. II. III. IV.	I.		II.		III.		IV.	
	a	b	a	b	a	b	a	b
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
němčina	6	6	4	6	4	6	4	6
cizí jazyk	—	—	6	—	6	—	6	—
dějepis	} 5	2	2	2	2	2	2	2
zeměpis		2	2	2	2	2	2	2
přírodopis a chemie	2	2	2	2	2	2	2	2
fyzika	—	2	2	2	2	2	2	2
cvičení přírodní	—	—	—	2	—	2	—	2
počty, měřičtví a účetnictví	4	4	4	4	4	4	4	4
kreslení a psaní	4+1	3	2	4	2	4	2	4
zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
ruční práce jedno odpoledne v rozsahu 3 hodin								
tělocvik	5	3	5	5	5	5	5	5
	(mimo to jedno odpůldne her)							
Celkem	26	27	50	50	50	50	50	50

Tato úprava kombinované střední a měšťanské školy byla jednomyslným usnesením vídeňského zastupitelstva (tedy i hlasy křesťanských sociálů) zavedena r. 1922 na zkoušku na šesti vídeňských měšťanských školách (třech chlapec-kých, třech dívčích) tak volených, aby žactvo pocházelo z nejrůznějších vrstev společenských. Ve sboru učitelském zastoupeni byli polovinou učitelé středoškolské (státní či svazoví) a měšťanské (tedy obecní); také ředitelé byli dva (druhým byl učitel školy měšťanské). Absolventi školy s dobrými známky (z hlavních předmětů nesměli míti více než dvě dostatečné) mohli pak přestoupiti do vyšší školy střední (Oberschule).

Jak konstatoval K. Furtmüller již v roce 1923⁸⁶ a později znovu,⁸⁷ výsledek pokusu, který se v r. 1925/6 prováděl již asi na 3000 žácích v 16 třídách, bylo lze pokládati celkem za velmi zdařilý, neboť počet propadlých se na př. proti školám měšťanským snížil z 10 na 4% a v posledním roce 1925/6 ze 325 žáků 192 mohlo beze všeho přejít na vyšší střední školu; také výsledky cizojazyčného vyučování byly prý přímo skvělé⁸⁸ a jen v některých detailech bylo prý potřeba revise osnov.⁸⁹ Zajímavé, že žáci z rodin lépe situovaných, kteří tedy měli doma lepší podmínky studijní, patřili do odd. I. ze tří čtvrtin, kdežto žáci z tříd dělnických a chudších dělili se téměř rovnoměrně mezi oddělení I. a II. Punctum saliens celého pokusu bylo ovšem v tom, podařilo-li se vždy spolehlivě roztríditi žáky do obou oddělení.⁹⁰ Byl proto po pokusném čtyřletí učiněn návrh, aby od škol. roku 1926/7 vedle původních šesti měšťanských škol byla otevřena řada nových tříd toho směru, tak že by mělo býti celkem 24 tříd chlapeckých a 24 dívčích jako základ dalšího vývoje; skutečnost, jak uvidíme, rozhodla však na konec docela jinak.⁹¹

*

⁸⁶ Srv. jeho článek Bericht über die Allgemeine Mittelschule im Schuljahre 1922/3 ve Volkserziehung 1923, Pädag. Teil 209.

⁸⁷ Srv. jeho článek Die Hauptprobleme der Allgemeinen Mittelschule v časopise Schulreform V. 221, a článek Die Wiener Allgemeine Mittelschule v časop. Quelle 1926, 165.

⁸⁸ Glöckel v uv. sp. 61.

⁸⁹ Furtmüller v uv. čl. (v Schulreform). — O stavu vyučování němčině na tomto typu a podobných ústavech byla uspořádána anketa z uložení vlády, o níž viz Volkserziehung 1926, Pädagog. Teil 37.

⁹⁰ To popírají i Štur v uv. sp. 184 i Čeněk v uv. sp. 159. Srv. ostatně studii Otty Pommera Die praktische Auswirkung der Befähigungsdifferenzierung an der Allgemeinen Mittelschule v časop. Schulreform 1926, 230.

⁹¹ O stavu tohoto typu ve Vídni v r. 1923/24 a 1924/5 jedná Furtmüller ve Volkserziehung 1926, Pädag. Teil 109. — Srv. také uvedený článek Möcklův tamže 1926, 190.

Středoškolská studia měli absolventi „německé“ i „střední“ školy podle plánů reformní komise dovésti pak na čtyřleté vyšší střední škole (Oberschule), určené tedy pro mládež od 14 do 18 let.⁹² Protože v době puberty (tedy kolem 14. roku) pravidelně se již objevuje speciální nadání žáků, při nejmenším daleko již jasněji než v roce 10., kdy dosud se mládež, resp. rodiče musili rozhodovati o směru studií a druhu školy střední, bylo tu nezbytno provésti již žádoucí specialisaci pro ty absolventy oddělení I., kteří chtěli dále studovati (ostatní z toho oddělení a všichni žáci z odděl. II. všeobecné školy střední měli podle plánů reformní komise odcházeti hned z této školy do praxe neb ústavu odborných). A protože Oberschule vedle všeobecného cíle výchovného (umožnit chovanci, aby si jednou sjednal vlastní názor o postavení člověka ve světě a jeho úkolech společenských) a vedle všeobecného cíle vzdělávacího (uschopnit jej, aby jednou mohl spolupůsobiti při řešení úkolů, jež plynou ze života společenského) měla připraviti i pro speciální povolání (speciální úkoly výchovné a vzdělávací), byly projektovány celkem čtyři typy vyšší střední školy: starojazyčný, novojazyčný, matematickopřírodovědecký a německý (Die altsprachliche, neusprachliche, mathematischnaturwissenschaftliche, deutsche Oberschule), a to tak, že náboženství, němčině, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu, přírodopytu, filosofické propedeutice (Philosophischer Einführungsunterricht) a tělocviku mělo se učit na všech typech (ovšem v nestejném rozsahu a nestejným způsobem podání) a vedle toho odděl. starojazyčnému mělo dodávati specifický ráz studium latiny

⁹² Srv. uv. čl. Heyerův v Stř. škole II. 101 a článek J. Čenka Z reformního ruchu v cizině v témž časopise V. 1924, 29. — Podrobnosti o Oberschule mají Kober v uv. sp. 106, Glöckel v uv. sp. 61, Štur v uv. sp. 160 a 173, Fischl Sieben Jahre 92, Kandel Yearbook 1926, 32.

a řečtiny, novojazyčnému frančtiny a angličtiny,⁹³ matematickopřírodovědeckému národního hospodářství (Wirtschafts- und Gesellschaftskunde), technologie (technologische Wirtschaftskunde),⁹⁴ deskriptivy a kreslení,⁹⁵ konečně „německá“ Oberschule studiem jednoho cizího jazyka s povinnými ručními pracemi, národním hospodářstvím, kreslím a hudbou⁹⁶ měla sprostředkovat především znalost vlastní kultury německého národa; spolu tu podle původních návrhů reformní komise měli nabývat všeobecného vzdělání středoškolského příští učitelé škol obecných, měšťanských i středních, kdežto odborné jejich vzdělání bylo, jak jsme viděli, přeloženo do pedagogického ústavu při universitě.

Maturitní vysvědčení kteréhokoli typu opravňovalo ke studiu na všech druzích vysokých škol, při čemž ovšem scházející znalost (na př. latiny nebo deskriptivy) měla se zjišťovat dodatečnou zkouškou na škole vysoké;⁹⁷ ale protože na znalosti latiny v dosavadním rozsahu pro studium univerzitní trvali sami učitelé vysokoškolských,⁹⁸ bylo ono široké oprávnění k dalším studiím omezeno časově na zkoušky do r. 1931. Nejdříve byla zřízena ve Vídni novojazyčná vyšší střední škola při dívčí škole v Döblingu ve šk. r. 1923/24, k čemuž pak přibýly další typy v některých vídeňských i venkovských ústavech dívčích i chlapeckých a tři svazové učitelské ústavy obdržely osnovy

⁹³ Na několika ústavech tohoto typu byly jako cizí jazyky zavedeny latina a angličtina.

⁹⁴ Tento předmět byl při definitivní úpravě vynechán.

⁹⁵ Také tento typ měl (podle Stura 161) tři varianty: s jednou cizí řečí (angličtinou) a dvěma (franštinou a angličtinou nebo latinou a angličtinou).

⁹⁶ Při definitivní úpravě přestala být předmětem povinným.

⁹⁷ Volkserziehung 1925, 108, srv. i Glöckel v uv. sp. 62 a 136.

⁹⁸ Příslušná dobrozdání profesorů vysokoškolských uveřejnil Fischl v Sieben Jahre 97.

„německé“ školy vyšší, kdežto na zmíněných státních výchovných byl právě tento typ po r. 1925/26 odstraněn pro finanční obtíže. Vůbec nutno konstatovati, že se v praxi nikde nevyskytalo v jednotlivých typech stejnoměrně žactva tolik, aby bylo lze aspoň jeden z nich udržet trvale po celá čtyři léta; proto také ve skutečnosti ani při jednom ústavu vídeňském nebyla najednou otevřena víc než dvě oddělení vyšší.

Osnovy učebné, opět (1920 a 1922) měněné, byly podle své definitivní podoby z r. 1924 tyto:⁹⁹

I. Altsprachliche Oberschule:

Tř.:	I.	II.	III.	IV.
náboženství	2	2	2	2
němčina	3	3	3	3
latina	6	6	6	6
řečtina	6	6	6	6
dějepis	3	3	3	2
zeměpis a etnologie ¹⁰⁰	2	1	—	1
přírodopis a chemie	3	4	—	—
fysika	—	—	3	4
matematika	3	3	3	2
filosof. propred.	—	—	2	2
tělocvik	3	3	3	3
celkem	31	31	31	31

Neobligátně se učilo těsnopisu, jazykům moderním, cvičením přírodopisným, kreslení, zpěvu, deskriptivě, ručním pracím a hospodyňství (toto jen pro dívky).

⁹⁹ Volkserziehung 1924, Pädag. Teil 25, srv. i Dottrens v uv. sp. 121, Lassmann v uv. čl. 364, Kandel v uv. ročence 33; ve skutečnosti byly v jednotlivých školách menší úchyly od tohoto normativu, jak ukazuje právě Lassmann.

¹⁰⁰ Tak řeč. Allgemeine Erdkunde, která je uváděna v osnovách zvláště v této třídě, připsal jsem na stejnou řádku s ostatním zeměpisem.

II. Neusprachliche Oberschule měla navrženo:

v třídě	I.	II.	III.	IV.
pro franštinu	6	5	5	6
pro angličtinu	6	6	5	6
pro zeměpis	2	2	2	1

ostatní předměty byly (ovšem až na latinu a řečtinu) stejné jako v oddělení starojazyčném; místo šesté hodiny franštiny a šesté angličtiny ve třídě IV. mohlo se učit po dvě hodiny literatury řecké a římské; nepovinně se učilo týmž předmětům co v oddělení starojazyčném až na moderní jazyky, místo nichž nastupovala latina.

III. Mathematisch-naturwissenschaftliche Oberschule:

	I.	II.	III.	IV.
náboženství	2	2	2	2
němčina v sekci A ¹⁰¹	4	3+1	3+1	3+1
němčina v sekci B	4	3	3	3
angličtina v sekci A	4	3	3	3
angličtina v sekci B	—	3	3	3
franština neb latina v sekci B	4	2	2	2
dějepis	2	2	2	2
zeměpis	2	2	—	2
národní hospodářství	—	—	3	—
přírodní vědy	2	2	2	—
chemie	3	3	—	—
fysika	—	2	4	4
matematika a deskriptiva	7	6	6	6
filosofie	—	—	—	3
kreslení a estet. výchova	2	2	2	2
tělocvik	3	3	3	3
Celkem v sekci A	31	31	31	31
v sekci B	31	31	32	32

Nepovinné předměty: stenografie, latina, zpěv, cizí jazyk, ruční práce, hospodynství.

¹⁰¹ Sekce liší se od sebe tím, že v B je ještě třetí jazyk a to buď franština nebo latina jako pokračování toho jazyka ze tříd nižších.

Konečně IV. Deutsche Oberschule měla tuto osnovu:

	I.	II.	III.	IV.
náboženství	2	2	2	2
němčina	5	4	4	4
angličtina	5	5	4	4
dějepis	5	3	2	2
zeměpis a etnologie	3	2	—	2
národní hospodářství	—	—	2	4
přírodopis	2	2	2	—
chemie	—	2	2	—
fysika	—	—	3	4
matematika	3	3	3	2
úvod do filosofie	—	—	2	2
kreslení	2	2	—	—
tělocvik	3	3	3	3
práce v dílnách po jedno odpůldne v týdnu				
Celkem	28	28	29	29

Nepovinné předměty byly: latina, výchova estetická, hudba, cvičení přírodopisná, stenografie, cizí jazyk moderní.

V březnu 1924 vyšly podrobné osnovy všech čtyř typů,¹⁰² které již činily leckteré koncese konservativním kruhům; v detailech kanon klasiků čtených v latině rozšířen i o spisovatele z konce starověku a ze středověku; v národním hospodářství zdůrazněna znalost hospodářských poměrů rakouských; ve filosofické propedeutice vedle psychologie a logiky učilo se také estetice, etice a poučkám sociologickým; vůbec pak se mělo soustřediti všecko vědění z různých disciplin k živé jednotě a poskytnouti tak odpověď jednotnou k problémům přírody, vlastního žití a lidské společnosti.

Přijetí, kterého se těmto osnovám dostalo, bylo velmi různé;¹⁰³ zvláště nescházelo od počátku ostrých kritiků, kterým bylo buď hodin a látky

¹⁰² Volkserziehung 1924, Pädag. Teil 25.

¹⁰³ Srv. Fischl Sieben Jahre 106 a M ö c k e l v uv. čl. ve Volkserziehung 1926, 196.

v jednotlivých předmětech málo¹⁰⁴ nebo kteří zamítali vůbec všechnu tu specifikaci jako předčasnou a přílišnou a držeti se chtěli „osvědčených“ cest nebo mnozí, kteří naopak si přáli ještě větší pružnosti osnov. Rozhodně plné provádění nových osnov předpokládalo podmínky obzvláště příznivé, jaké mimo Vídeň stěží se kde našly, zvláště dostatečný počet profesorů i dostatek peněz, účelně zřízené budovy a last not least neveliký počet žáků.

*

Vedle nových typů, zaváděných na zkoušku, bylo nutno ovšem i v Rakousku podržeti dosavadní formy střední školy a přizpůsobiti je zatím novým poměrům, než bude definitivně rozhodnuto o úpravě všeho středního školství. Bylo nutno především zrevidovati obsah čítanek a vyloučiti z nich všechny momenty dynastické; podobné změny provedeny hned r. 1919 v látce dějepisné, kde líčení válek silně omezeno na prospěch složky kulturně historické a místo dynastií posunuty v popředí život a dějiny celých národů; stejně zrevidována r. 1922 ve svém obsahu i občanská nauka, spojená s dějepiselem, v duchu republikánském a provedena i nová úprava vložky zeměpisné.¹⁰⁵ Rozšířen také k přání odborníků i obsah četby latinské a omezeny písemné práce (v VII. a VIII. tř. jsou odtud nadobro odstraněny překlady z mateřštiny do latině). Do středních škol zavedena dále od šk. roku 1926/7 i relativně obligátní angličtina od V.—VIII. tř. po dvou hodinách týdně s cílem po výuce praktickým.¹⁰⁶ Zvýšená pozornost věnována tělesnému výcviku a zvláště zavedeno jedno povinné odpoledne v tý-

¹⁰⁴ Fischl na uv. místě mluví významně přímo o Fachyenen mezi těmi, kdož si přáli co nejvíce hodin pro svůj předmět.

¹⁰⁵ Volkserziehung 1922, 249.

¹⁰⁶ Tamže 1926, 37.

dnu pro cviky ve volné přírodě a jeden den v měsíci pro vycházky, při čemž současně zesíleny i cviky rázu vojenského.¹⁰⁷

Úplně nové osnovy dostalo se reformnímu reálnému gymnasiu, připojenému jako dříve k nižší reálce nebo dívčímu lyceu;¹⁰⁸ osnova podle úvodních slov chce vzdělání jazykové a reální sloučiti v jednotný celek myšlenkou reality světa (Wirklichkeit der Welt) i života a vyhnouti se přehnanému encyklopedismu vědění; v osnově měly odtud býti tyto předměty:

	Tř.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	1		7
němčina	4	4	4	4		16
latina	6	6	6	6		24
druhý živý jazyk	3	3	3	3		12
dějepis a obč. nauka	3	3	4	4		14
zeměpis	2	2	—	—		4
matematika	3	3	3	2		11
přírodopis a všeobecný	2	2	2	2		8
zeměpis						
fysika a chemie	2	2	2	4		10
filosofická propedeut.	—	—	2	2		4
tělocvik	2	2	2	2		8
Celkem	29	29	30	30		118

Osnova německé četby upouští od jednostranného zřetele literárně historického (stručný přehled dějin německé literatury je až ve tř. VIII.); za to přihlíží soustavně k výcviku jazykovému (Sprachlehre) a vedle četby básnické za rovnocennou má četbu „věcnou“ (Sachliteratur); v latinské četbě jsou uvedeny i výňatky z římských právníků a mediků, z Martiala i Petronia a středověké poesie církevní; v dějepis tř. VII. a VIII. zařaděna občanská nauka ve zvětšeném rozsahu; v přírodopise se podává i nutné vědění hygienické (v VII. tř.); ve filosofické propedeutice se počíná

¹⁰⁷ Tamže 1921, 289 a 1928, 128, Střední škola VII, 65 a Neue Erziehung 1920, 433.

¹⁰⁸ Volkserziehung 1925, 137.

logikou (I. semestr VII.), načež (v 2. sem. VIII.) je psychologie a na konec (v 2. sem. VIII.) úvod do filosofie. Nutno ovšem konstatovati, že byl vlastně v celém Rakousku jen jediný státní ústav (Bundesanstalt) toho druhu a to ve spojení s reálkou v VIII. okrese vídeňském.¹⁰⁹

Nově upraveny dále i zkoušky přijímací a maturitní na všech středních školách. Ony je dovoleno od r. 1923 opakovati žákům propadlým ve lhůtě předprázdninové ještě týž rok na podzim;¹¹⁰ vedle zkoušky přijímací, kterou se má zjišťiti ne tak vědění, jako spíše nadání žáků, přihlíží se i k osobnímu výkazu (Schülerbeschreibung) z obecné školy¹¹¹ a přijetí děje se jen na zkušební lhůtu tříměsíční, po níž může sbor profesorský žáky nedostatečné poslati zpět na školu obecnou.

Maturitní zkouška byla zprvu r. 1919 omezena jen na zkoušku písemnou, kdežto ústně se mělo zkoušeti jen v případech pochybných, ale k naléhání samých profesorů byla později (roku 1925) zase zosřena i rozšířena a obsahuje odtud tři oddíly: samostatnou práci domácí, v níž má žák dokázati schopnost pojednati na podkladě příslušné literatury o větším tematičtě naučném, dále písemnou práci školní a zkoušku ústní, a to jen ze dvou předmětů: z toho, kterého se týkala domácí práce a z předmětu skupiny druhé (tedy jazykově historické, týká-li se domácí práce věd matematických neb přírodních a naopak).¹¹² Oprávnění abiturientů z různých typů středních

¹⁰⁹ Glöckel v uv. sp. 65.

¹¹⁰ Volkserziehung 1925, 529.

¹¹¹ Tamže 1919, Amtl. Teil 98.

¹¹² Srv. Volkserziehung 1924, Amtl. Teil 74; Střední škola IX. 177; Fischl Sieben Jahre 118; Dottrens v uv. sp. 151; obsáhlé podání profesorů rakouských o obnovení maturit se zvýšenými požadavky je otištěno ve Volkserziehung 1925, Pädag. Teil 157; zprávu o tom, jak se osvědčila nová úprava, podává v časop. Die Quelle 1927, 479 zemský školní inspektor H. Gassner (Bericht über die Erfahrungen mit der Reifeprüfungshausarbeit).

škol nově upraveno posléze 1928¹¹³ a nařízeny zvláště i potřebné zkoušky doplňovací.¹¹⁴ Konečně znovu a znovu podle měnících se poměrů finančních upravovány taxy a školné na středních školách.¹¹⁵

*

Zatím přiblížila se léta 1926 a 1927, kdy měly býti uzavřeny pokusy i s novou úpravou škol obecných i s novými typy středoškolskými a bylo nutno pomýšleti podle získaných zkušeností na řešení definitivní tím spíše, že se také politické poměry zatím podstatně změnily a že vrchu nabývaly čím dále tím více živly konservativní, všem hlubším změnám nepřívznivé. A tak již koncem roku 1926 rozeslalo k dobrozdání korporacím i jednotlivcům a pak 1. ledna 1927 publikovalo ministerstvo školství ve svém úředním orgánu (Volkserziehung) zmíněné již Richtlinien für die gesetzliche Regelung des österreichischen Mittelschulwesens,¹¹⁶ které zpracovalo tajně a bez sou-

¹¹³ Absolventům reálky bylo již r. 1922 dáno právo zápisu na universitu, ale první rok se jim nezapočítal do doby studijní a musili navštěvovati předepsané kursy doplňovací (Volkserziehung 1922, 127).

¹¹⁴ Volkserziehung 1928, 125.

¹¹⁵ Volkserziehung 1921, 252; 1922, 11 a 167; 1924, 78, 169, 179; 1925, 40, 67, 116.

¹¹⁶ Srv. vid. Pädag. Jahrbuch 1927, 153, Naše Doba XXXIV. 373, Střední škola VII. 237, Věstník pedagogický 1927, 65, Monatsschrift für das ges. Schulwesen II. 289, Fischl Wesen und Werden 218 sl. a článek V. Fadrusa Freie Wege zur Reform der höheren Schulen und der Bürgerschulen in Österreich v časop. Schulreform 1927, 57, kde jsou uveřejněny také projevy městské školní rady vídeňské, rakouského spolku učitelského, ústředního spolku vídeňských učitelů, spolku Die deutsche Mittelschule, několika inspektorů (vesměs nepřívznivé). — Přehled sto dvanácti dobrozdání, vyžádaných ministerstvem, podává Volkserziehung 1927, Pädag. Teil 49; podle toho jen sedm dobrozdání bylo naprosto odmítavých, kdežto daleká většina uznala Richtlinien za vhodný podklad zákonitě úpravy.

hlasu reformního oddělení a přes odpor četných odborníků i veřejnosti vzalo je pak za základ definitivní úpravy střední školy rakouské, vyhlášené zákonem z 2. srpna 1927,¹¹⁷ spolu s předběžnou osnovou I. třídy, jež pak nahrazena úplnou osnovou 1. června 1928 pro ústavy chlapecké a dívčí: *Lehrpläne für die Mittelschulen* (celkem 224 stran), s ustanoveními přechodními.¹¹⁸

Střední školy rakouské se ustavují odtud ve směs jako osmitřídní, jednotně organisované pro celou říši a rozdělené na čtyřleté oddělení nižší a čtyřleté vyšší. Pro první třídu se přijímají žáci aspoň po čtvrté třídě obecné školy a po úspěšné zkoušce přijímací. Kdežto ještě Richtlinien mluvily pouze o dvou typech: gymnasiu a reálce, vedle nichž se ještě stavěly školy nástavné (*Aufbauschulen*), vrací se definitivní osnova k starému roztrojení rakouského školství středního a stanoví dokonce, jak uvidíme, trojí možnou formu reálného gymnasia, takže tedy uznává vlastně pět typů normálních (vedle toho pro dívky ještě jako zvláštní typ *Frauenoberschule*). Povinnými předměty na všech školách jsou náboženství, němčina, dějepis, zeměpis, přírodopis, chemie, fyzika, matematika (s rýsováním), filosofická propedeutika, kreslení, psaní (*Schriftpflege*), stenografie, ruční práce, zpěv a tělocvik; mimo to na gymnasiu latina a řečtina, na reálném gymnasiu latina, jeden živý jazyk a deskriptiva, na reálkách dva živé jazyky a deskriptiva.

Osnova všech tří typů je v prvních třech letech, až na cizí jazyky, u gymnasií a reálných gymnasií také ještě ve čtvrtém roce stejná. Vyučování cizím jazykům začíná se až druhou tří-

¹¹⁷ Volkserziehung 1927, Amtl. Teil 125; srv. i Seeling v uv. sp. 59.

¹¹⁸ Volkserziehung 1927, 124 a 1928, 111. — Lehrpläne přiloženy k 46. číslu Volkserziehung z r. 1928.

dou (I. třída je tedy podle německé terminologie *lateinloser Unterbau*) a to na gymnasiu latinou, na reálném gymnasiu latinou neb živou řečí, na reálce jednou cizí řečí; řečtině počíná se učit na gymnasiu ve třídě IV., kdežto na ostatních typech je v IV. zesílené vyučování reáliím a v V. tř. se přidruží druhý cizí jazyk (na reálném gymnasiu latina neb jazyk moderní, na reálce jazyk moderní). Volnými předměty jsou cizí řeči, deskriptiva, kreslení, stenografie, kursy jazykové, praktická cvičení přírodopisná, estetická výchova (*Kunstaberchtung*), hudba a pod.

Ministr může dále na zkoušku v době šesti let po vydání tohoto zákona zřizovati pro zvláště nadané absolventy úplných škol obecných pětileté *Aufbauschulen*, rovněž tak střední školy dělnické (*Arbeitermittelschulen*) pro mládež starší 17 let, konečně i jednorocní přechodné třídy (*Überleitungskurse*) pro nadané absolventy měšťanských škol ke vstupu do V. tř. střední školy. Všecky dosavadní střední školy (také *Deutsche Mittelschulen*) mají se od školního roku 1927-8 řídití již touto osnovou; všechna ustanovení, platná pro jednotné země a tomuto zákonu odporující, se výslovně ruší (proto se i při státních výchovných zřizují nyní jen gymnasia a reálná gymnasia).

Všeobecný oddíl úvodní úplných osnov z r. 1928, platných pro školy chlapecké i dívčí (k rozdílu pohlaví má se však přihlížeti i ve výběru i v podání látky a tělocviku musí se dívky vždy učit podle osnovy zvláštní a to zásadně pod vedením učitelky; konečně na ústavech větších mají dívky býti raději pro sebe ve zvláštních paralelkách) vykládá obvyklým způsobem o jednotlivých složkách středoškolského vzdělání, o humanistické a realistické ideji vzdělání (*Bildungsidee*).

jakož i o úkolu jednotlivých předmětů a rozdílu typů středoškolských.

Pro jednotlivé typy předpisují nové osnovy toto rozdělení hodin a předmětů:

I. Na gymnasiích:

tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
němčina	6	4	4	3	3	4	4	4	32
latina	—	5	5	5	6	6	5	5	37
řečtina	—	—	—	5	5	5	5	5	25
dějepis	1	2	2	2	3	3	2	3	18
zeměpis	2	2	2	2	2	1	1	0/2 ¹¹⁹	13
přírodopis	3	2	—	2	2	2	2	2/0	14
chemie	—	—	—	2	2	—	—	—	2
fysika	—	—	3	2	—	2	2	3	12
matematika	4	4	4	3	3	3	3	2	26
filosofie	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	4	3	3	—	—	—	—	—	10
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
stenografie	—	—	—	2	—	—	—	—	2
ruční práce	2	2	2	—	—	—	—	—	6
zpěv	2	1	1	—	—	—	—	—	4
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	30	30	31	31	31	31	31	31	246

II. Reálné gymnasium rakouské má nyní tři varianty:

A. s latinou od II.—VIII., živým jazykem cizím od V.—VIII. a deskriptivou v tř. VII. a VIII.

B. s cizím jazykem živým od II.—VIII., latinou od V.—VIII. a deskriptivou v VII. a VIII.

C. jako B., ale bez deskriptivy. Rozdělení předmětů jest toto:

¹¹⁹ Znamená: v I. semestru 0 hod., v II. semestru 2; naopak při přírodopise v I. sem. 2, v II. 0 hod.

Forma A.:

tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
němčina	6	4	4	4	4	4	4	4	34
latina	—	5	5	5	5	4	4	4	32
živý jazyk cizí	—	—	—	—	5	5	3	4	17
dějepis	1	2	2	2	3	3	2	3	18
zeměpis	2	2	2	2	2	1	1	0/2	13
přírodopis	3	2	—	2	2	2	2	2/0	14
chemie	—	—	—	2	2	2	—	—	4
fysika	—	—	3	2	—	2	2	3	12
matematika	4	4	4	5	3	3	2	2	28
deskriptiva	—	—	—	—	—	—	3	2	5
filosofie	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	4	3	3	2	—	—	—	—	12
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
stenografie	—	—	—	2	—	—	—	—	2
ruční práce	2	2	2	—	—	—	—	—	6
zpěv	2	1	1	—	—	—	—	—	4
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	30	30	31	31	31	31	31	31	246

Forma B má živému jazyku určeno:

	Celkem								
a latině	—	5	5	5	4	5	3	3	28
	—	—	—	—	6	6	4	5	21

ostatní předměty shodují se s formou A. Konečně forma C podává pro živý jazyk hodin

	Celkem								
pro latinu	—	5	5	5	4	5	4	4	30
	—	—	—	—	6	6	6	6	24

deskriptivy není vůbec a ostatní předměty jsou nezměněny.

III. Nová osmitřídni reálka rakouská má tuto osnovu:

tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
němčina	6	4	4	4	4	3	3	3	31
I. živý jazyk	—	5	5	5	3	3	3	2	26
II. živý jazyk	—	—	—	—	4	4	2	2	12
dějepis	1	2	2	2	2	2	2	3	16
zeměpis	2	2	2	2	2	1	1	0/2	15
přírodopis	3	2	—	2	2	2	2	2/0	13
chemie	—	—	—	2	—	—	3	2	5
fysika	—	—	3	2	—	2	3	3	15
matematika	4	4	4	5	4	4	3	3	31
deskriptiva	—	—	—	—	3	3	2	2	10
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	3	3
kreslení	4	3	3	2	2	2	2	1	19
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
stenografie	—	—	—	2	—	—	—	—	2
ruční práce	2	2	2	—	—	—	—	—	6
zpěv	2	1	1	—	—	—	—	—	4
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	30	30	31	31	31	31	31	31	246

*

V jednotlivostech připomínám,¹²⁰ že v latinské četbě se nyní doporučují i středověcí a novověcí humanisté; v němčině na vyšším stupni se zdůrazňuje především četba, kdežto dějiny literatury mají býti podány co nejstručněji (im Knappster Form, nur als Skizze); vedle četby básnické se opět za rovnocennou pokládá četba věcná (Sachliteratur), konečně všude se opět vyzdvihuje „Sprachkunde“. Četba klasiků latinských (a po příp. i řeckých) má se doplňovati pozorováním uměleckých děl (Bild- und Bauwerke) antických. K dějepisu přiřaděna občanská nauka, v přírodopise se probírá v I. a II. tř. zoologie a botanika s výklady somatologickými, v IV. chemie a mineralogie, v V. opět botanika (celý rok), VI. zoologie, VII. somatologie po 4 měsíce, načež zbytek věnován mineralogii a všeobecné geologii, v VIII. má se podati nástin nauky vývojové (Skizze des Werdegangs der Erde und des Lebens),

¹²⁰ Srv. ostatně časopis Střední škola IX. 48.

výklady o dědičnosti, postavení člověka v přírodě atd. Ve filosofii se probírá v VII. tř. psychologie, v VIII. v 1. semestru logika, v 2. úvod do filosofie; obzvlášť podrobnou osnovu má konečně tělocvik.

Není pochyby, že tato nová osnova jest vlastně kompromisem mezi Leitsätze Glöcklovými a Richtlinien nové vlády a že stěží přinese definitivní uklidnění sporů tak prudkých a zásadních. Stanoví zase volbu povolání vlastně již do 10. neb 11. roku a odděluje zase studující mládež od ostatní; jazykové vyučování stále má tu rozhodnou převahu nad složkou přírodovědnou a vzděláním technickým a tělesným. „Das Formale — daher auch die Norm — besiegt das Persönliche; das Berufliche, hier das Bürokratische, das Erziehliche.“¹²¹ Idea jednotné střední školy byla tu opět opuštěna nadobro (žák měšťanské školy musí při přechodu na školu střední doháněti zvlášť vzdělání jazykové), s laickostí školy střední těžce se snaší důraz na náboženskomravní stránku výchovy a závaznost náboženství; také v detailech osnovy leckde se jeví chvat a nepropracovanost: je zvláště nedůsledné, když na gymnasiích druhý cizí jazyk začíná se ve tř. IV., ale na reálných gymnasiích a reálkách teprv v V. Koneckonců podává osnova přece jen nepoměrně méně, nežli se po tolika nadějných a úspěšných pokusech čekalo; je to návrat a ústup na linii, o níž se myslelo, že je již definitivně opuštěna.¹²²

¹²¹ L. Tesar v Nohlově Handbuch der Pädagogik IV. 318.
¹²² Srv. Fischl Wesen und Werden 269 sl., dále článek K. Furtmüllera Die Regierungsvorlagen zur Reform der Bürgerschulen und der Mittelschulen v časop. Schulreform 1927, 289, téhož článek Die Neugestaltung des österreichischen Schulwesens ib. 397 a čl. J. Čeňka Dvě reformy v časop. Střední škola VIII. 20, — Připomínám, že L. E. Tesar v čl. Vershulung in Osterreich v časop. Neue Erziehung 1929, 841 tvrdí, že žáků středoškolských je příliš mnoho a že jsou jednostranně připravováni jen ke studiu na školách vysokých.

Jsou tu ovšem také rysy dobré: rozšíření reálky na osm let dávno požadované a dávno potřebné, dále připouštění školy nástavné a dělnické, třeba časově omezené svým vznikem, sblížení se školou měšťanskou, sblížení všech typů na počátku, jež by mohlo časem připravit jednotnou úpravu tříd nižších, důraz na vlastivědný moment, zavedení zpěvu i ručních prací a stenografie, důkladná osnova jazyka vyučovacího, s níž spojeny jsou i partie ze srovnávacího a všeobecného jazykozpytu, rozšíření filosofické propedeutiky i na reálky, prohloubená osnova tělocviku — ale vše to jsou pravidelně věci, které byly, ne-li zavedeny, tedy aspoň připraveny reformami Glöcklovými, kterým tedy přece jen musí býti ponechána zásluha o to, že rakouská střední škola neustrnula docela na stavu předválečném.

Konečně upozorňuji na podivné stanovisko nových osnov k reformnímu reálnému gymnasiu, kterému se nedlouho před tím dostalo, jak jsme viděli, nové úpravy: definitivní osnova nemluví již o něm vůbec jako o zvláštním typu, ale nicméně je zase oživuje ve formě B a C gymnasií reálných — odstraňuje je tedy podle toho jen nominálně a nikoli fakticky.

Doplňkem osnov vydány byly nové normy pro vyučování nepovinným předmětům,¹²³ dále pro klasifikaci i zkoušení žáků;¹²⁴ ku podivu se za určitých okolností znovu dopouští i podmíněčný postup do vyšší třídy s jedinou nedostatečnou, ba povoluje se i zkouška opravná ze dvou předmětů na reálkách ve Vídni, Dolních i Horních Rakousích. Konečně upraveny i prázdniny v roce školním a na jeho konci, takže hlavní prázdniny trvají nyní od 29. června do 31. srpna a první pololetí se končí v první sobotu v únoru.¹²⁵

¹²³ Volkserziehung 1929, 73.

¹²⁴ Tamže 77.

¹²⁵ Tamže 1928, 34 a 89.

Letním semestrem 1931 vstoupí v platnost nová úprava zkoušek maturitních, jež se odtud budou dít ve třech obdobích: hlavním letním koncem školního roku a dvou vedlejších (jarním v březnu neb dubnu a podzimním po prázdninách) a to tak, že žáci veřejní a privátní mají se podrobiti zpravidla zkoušce v terminu hlavním, externisté vedlejší. Zkouška sama bude obsahovati na gymnasiích a reálkách čtyři práce písemné a zkoušku ústní, na dívčích školách (Frauenoberschulen) dvě praktické zkoušky (z ošetřování a výchovy dětí a z domácího hospodářství i vaření), tři práce písemné a zkoušku ústní. Zkoušky písemné budou na gymnasiích: německá práce o jednom ze tří temat na výběr (na dobu 5 hodin), překlad z latiny do němčiny (3 hod.), překlad z řečtiny do němčiny (3 hod.) a práce matematická (4 hod.); na reálných gymnasiích místo překladu z řečtiny překlad z jazyka živého nebo snadná práce volná v cizím jazyce (3, resp. 4 hod.), na reálkách vedle práce z němčiny a matematiky pojednání z prvního jazyka cizího neb překlad z němčiny do tohoto jazyka (4 hod.) a práce z deskriptivy (5 hodin), konečně ve škole dívčí práce z němčiny, z cizího jazyka (jako na reálkách) a z matematiky. Ústní zkouška týká se všude tří předmětů, jež si sám abiturient vyvolil tak, že na gymnasiích dva musí náležeti skupině jazykově-historické a jeden matematicko-přírodovědecké, na reálce naopak, na reálném gymnasiu i školách dívčích nesmějí všechny tři patřiti témuž oboru. Místo jednoho ze tří předmětů může kandidát předložit větší samostatnou práci domácí o temate schváleném příslušným odborníkem a ředitelem ústavu. Kdož nechťejí se vůbec podrobiti zkoušce maturitní, obdrží toliko vysvědčení o vybytí nejvyšší třídy. Není pochyby, že tento nový předpis, otištěný v úředním orgánu (Verordnungsblatt) ministerstva školství 1930, 111 sl. je opětným zhoršením předchozího stavu, třeba se tu svobodně volbě žáků doznává místa význačného.

Při definitivní úpravě střední školy byl dán slib, že zřizovány budou v Rakousku i školy nástavné (Aufbauschulen) a střední dělnické (tyto patrně jako koncese stranám dělnickým) jako typy pokusné. Školy nástavné mají umožniti podle speciálního vynesení ministerského ze dne 24. července 1928¹²⁶ obzvláště nadaným žákům, kteří chtějí vstoupiti do střední školy teprve po úplném vybytí povinnosti školní (tedy buď po 8. roce školy obecné nebo po 4. třídě školy hlavní), v kursu pětiletém, pro ně zvlášť upraveném, aby dosáhli cíle úplné střední školy; pro přijetí, jež je na půl leta zatímní, vyžaduje se vedle přijímací zkoušky také obzvlášť příznivý posudek osobního archu z obecné školy, že žák je vskutku schopn vyššího studia.

Osnova je rázu reálně gymnasijního s latinou hned od I. tř. a živým jazykem a deskriptivou od třídy II. (místo těchto dvou disciplin může být zavedena řečtina a ustaven tak typ gymnasijní); zatím byla otevřena jediná škola nástavná v Hornu při tamějším gymnasiu s tímto rozvrhem:¹²⁷

	I.	II.	III.	IV.	V.
náboženství	2	2	2	2	2
němčina	5	4	4	4	4
latina	6	6	5	5	4
buď řečtina a deskriptiva	—	5	5	6	6
dále: dějepis	} 3	2	2	2	3
zeměpis		2	1	—	2
nebo živý jazyk	—	5	5	3	4
přírodopis	—	2	2	2	2
chemie	3	2	2	—	—
fysika	—	—	2	2	3
matematika a rýsování	5	3	3	3	2
filosof. propedeutika	—	—	—	2	2
kreslení	2	—	—	—	—
tělocvik	3	3	3	3	3
Celkem	29	31	31	31	31

¹²⁶ Tamže 1928, 123.

¹²⁷ Střední škola IX. 168 a Naše Doba XXXVI. 235.

Definitivní podrobné osnovy mají být vydány až po zkušenostech pěti let; zatím je sestavuje rok od roku sám sbor profesorský.

Večerní školy dělnické (Arbeitermittelschulen) zřízeny patrně po vzoru říšskoněmeckém při gymnasiu v Linci a při akademických gymnasiích ve Vídni a Štyr. Hradci od šk. r. 1928/9¹²⁸ a to jen pro mužské absolventy škol obecných a měšťanských, aspoň 17leté, v počtu omezeném zase zatímně na půl leta po přísné zkoušce přijímací; v osmi semestrech učí se večer po šesté hodině a to v Linci a Hradci podle této osnovy:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
náboženství	1	1	1	1	1	1	1	1
němčina	4	2	2	2	2	2	2	2
latina	5	5	3	3	3	3	2	3
angličtina	—	—	4	4	3	2	2	3
dějepis	1	2	2	—	—	—	—	—
zeměpis	—	2	2	—	—	—	—	—
přírodopis	—	—	—	—	3	2	—	—
chemie	—	—	—	2	2	—	—	—
fysika	—	—	—	—	—	2	4	—
matematika	5	4	2	2	2	2	3	3
deskriptiva	—	—	—	—	—	2	2	—
filosof. propedeut.	—	—	—	—	—	—	—	2
stenografie	(2)	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	16	16	16	16	16	16	16	14

(18)

Pro ústav vídeňský, jehož otevření se zdrželo spory o složení sboru učitelského, určena tato osnova, rázu rovněž reálně gymnasijního:

¹²⁸ Srv. Volkserziehung 1928, 124 a 150; 1929, 34, Zehn Jahre 39, Nár. Politika 28. srp. 1928, Fischl Wesen und Werden 259 a čl. R o b. M ö c k l a Die Arbeitermittelschule in Österreich v Pädag. Zentralblatt 1929, 443 a téhož článek s týmž názvem ve Volkserziehung 1929, Pädag. Teil 39 a 50, kde jsou další cenné detaily o předběžném vzdělání žáků, jejich původu atd.

Tř	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
náboženství	1	1	1	1	1	1	1	1
němčina	4	2	2	2	2	2	2	2
angličtina	4	5	3	3	2	2	2	3
latina	—	—	4	4	4	3	2	3
dějepis	2	2	2	2	—	—	—	—
zeměpis	—	2	2	—	—	—	—	—
přírodopis	—	—	—	—	3	2	—	—
chemie	—	—	—	2	2	—	—	—
fysika	—	—	—	—	—	2	4	—
matematika	5	4	2	2	2	2	3	3
deskriptiva	—	—	—	—	—	2	2	—
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	2
stenografie	(2)	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	16	16	16	16	16	16	16	14

(18)

*

Současně s definitivní úpravou střední školy chlapecké (resp. koedukační) řešena také vleklá krise dívčích škol. Ocitly se po převratě v postavení velmi těžkém, ježto ani stát monarchistický ani republika nevydržovaly na náklad státní ani jediné školy toho druhu (z 25 ústavů r. 1922 byly dva obecné, dva řádové a 21 soukromých nebo spolkových)¹²⁹ a ježto za války — podobně jako u nás — zastaveny i subvence státní, udílené školám soukromým. Vyučovací správa rakouská chtěla krizi čelit tím, že po řadě přebírala aspoň platy profesorské na státní pokladnu, ale i ta akce uvázla r. 1922 pro nedostatek prostředků, když Dohoda zostříla dozor nad státním hospodářstvím. Také všeobecné povolení koedukace r. 1919 mělo ovšem na vývoj vlastního školství dívčího vliv nepřiznivý.

Byla činěna různá opatření obranná a nápravná: vedle vzniku zvláštního nového typu

¹²⁹ Srv. Kober v uv. sp. 89, Anette Pfaff Die Mädchenmittelschulen in Oesterreich ve vfd. Pädag. Jahrbuch 1920—1924, 74 a Rud. Ortman Geschichte und Entwicklungsziele der höheren Mädchenschule in Oesterreich v časopise Volkserziehung 1927, Pädag. Teil 21 (vytýká nepřehlednost osnov lycejních).

(Frauenoberschule), o němž se ještě zmíním, byla na pět vídeňských středních školách dívčích zřízena oddělení „německé školy vyšší“, dva z nově zřízených státních ústavů výchovných (Bundserziehungsanstalten), jak jsme viděli, určeny pro výchovu dívek, byla povolena koedukace ve všech čtyřech typech vyšších škol (Oberschulen); lycea téměř všechna změněna v reálná gymnasia jakožto typy životnější a s větším oprávněním abiturientek.¹³⁰ A protože přece nižší oddělení starých lyceí rakouských nebylo původně myšleno jako příprava pro reformní reálné gymnasium, omezené jen na třídy vyšší, byla osnova lyceí v nižších třídách ad hoc zrevidována a nově upravena takto:¹³¹

Třída:	I.	II.	III.	IV.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	8
němčina	4	4	4	4	16
frančtina	6	5	3	3	17
angličtina	—	—	4	3	7
dějepis	—	2	2	2	6
zeměpis	2	2	2	2	8
matematika	3	3	3	3	12
přírodopis	2	2	—	—	4
přírodopis	—	—	2	3	5
kreslení	4	4	3	3	14
ruční práce ženské	2	2	2	2	8
psaní	1	—	—	—	1
tělocvik	3	3	3	3	12
Celkem	29	29	30	30	118

K tomu připojené zbylé dvě třídy lycejní (V. a VI.) měly mít odtud náboženství po 2 hodinách, němčiny po 4, franštiny rovněž po 4, angličtiny 3 a 4, dějepisu po 4, zeměpisu 2 a 1, matema-

¹³⁰ Volkserziehung 1922, 155. Podle uv. čl. Pfaffové ze všech 28 ústavů dívčích ve šk. r. 1922/3 byla již jen dvě lycea a jedno gymnasium klasické ve Vídni, ale 4 reálná gymnasia, 17 reformních reálných gymnasií, 4 Deutsche Mittelschulen (mimo to 5 Frauenoberschulen); podle vydržovatelů byly tři školy městské, čtyři klášterní, 19 spolkových a jen 2 státní (Bundserziehungsanstalten).

¹³¹ Srv. Volkserziehung 1925, 155.

tiky 2 a 3, přírodopisu 2 a 1, přírodopytu po 3, kreslení po 2, tělocviku po 2, celkem tedy po 30 hodinách týdně. Ruční práce (Nadelarbeit) byly prohlášeny za povinné již v roce 1923;¹³² osnova dějepisu upravena podle ústavů reálně-gymnasijských.¹³³

Přes tyto úpravy označil sám Glöckel¹³⁴ situaci dívčího středního školství ještě v roce 1927 za velmi nevyjasněnou (noch recht ungeklärt). Obzvláštní schopnost života osvědčil pouze nový t. řeč. Frauenoberschulen,^{134a} zřizovaný od r. 1921 po vzoru říšskoněmeckém v rozsahu čtyř ročníků, jež zprvu navazovaly na čtyřtřídní nižší střední školu a způsobem vskutku obratným chtěly slučovatí vzdělání vědecké a přípravu praktickou pro život rodinný a společenský; proto mezi jinými předměty měly od počátku i vychovatelství a ošetřování dětí, šití, vaření, hospodyňské nauky; čtyři ústavy toho druhu ve Vídni měly na př. v šk. roce 1925/26 celkem 11 tříd se 136 žačkami.

A právě tomuto typu, jehož osnova v některých předmětech byla zrevidována již v r. 1926,¹³⁵ dostalo se definitivní podoby současně s konečnou úpravou ostatních středních škol, při čemž znovu stanoveno, že osmitřídní Frauenoberschulen mají úkolem mimo všeobecné vzdělání vyšší připravit také pro povolání ženská v hospodářství a péči sociální a pro práce domácí; proto se do vyšších tříd zavádí také vychovatelství, ošetřování dětí, šití, vaření, domácí hospodářství, kdežto živému

¹³² Volkserziehung 1923, 535.

¹³³ ib. 536 a 1925, 156.

¹³⁴ V uv. sp. 63.

^{134a} Volkserziehung 1921, 177, Kober v uv. čl. 110, Pfařfová v uv. čl. 79, Möckel v uv. čl. 197, Dottrens v uv. sp. 127 (tu je i původní osnova). Srv. také čl. Pfařfové Die österreichische Frauenoberschule, eine Frage der höheren Mädchenbildung ve Schweizerische pädagogische Zeitschrift 1926, 255.

¹³⁵ Volkserziehung 1926, 147.

jazyku cizímu se učí již od třídy II. Rozdělení předmětů jest nyní toto:¹³⁶

tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
němčina	6	4	4	4	4	4	4	4	34
živý jazyk cizí	—	5	5	5	5	5	5	5	27
dějepis	1	2	2	2	3	2	2	3	17
zeměpis	2	2	2	2	2	2	—	0/2	13
přírodopis	3	2	—	2	2	2	2	2/0	14
chemie	—	—	—	2	2	—	—	—	2
fysika	—	—	3	2	—	2	2	3	12
matematika	4	4	4	5	3	3	3	2	28
fil. propedeutika a vychovatelství	—	—	—	—	—	2	2	2	20
kreslení	4	3	3	2	2	2	2	2	20
psaní	1	—	—	—	—	—	—	—	1
stenografie	—	—	—	2	—	—	—	—	2
ženské ruč. práce	2	2	2	—	6	5	—	—	17
zpěv	2	1	1	—	—	—	—	—	4
ošetřování dětí	—	—	—	—	—	—	3	2	5
vaření a hospod.	—	—	—	—	—	—	5	5	10
tělocvik	3	3	3	3	3	3	2	2	22
Celkem	30	30	31	31	32	32	32	32	250

V detailech shoduje se osnova učebná v předmětech společných s novou úpravou gymnasií a reálných gymnasií (mimo živý jazyk cizí) napořád téměř slovně s osnovou těchto typů (i v matematicel!); zvláštní osnovu odchylnou má jen Philosophischer Einführungsunterricht, kde se v VI. třídě probírá psychologie, v VII. vychovatelství s návštěvou dětských zahrádek, jeslí a pod. ústavů, a v VIII. tř. úvod do filosofie (logika tedy schází); zvláštní osnovy jsou ovšem i pro ruční práce (v nižších třídách Nadelarbeit, ve vyšších Nähen und Schneiden). pro ošetřování dětí, vaření a hospodářství.

*

Ve vzdělání učitelů středoškolských, jimž také v Rakousku příznána byla větší účast ve

¹³⁶ Volkserziehung 1928, Amtlicher Teil, Lehrpläne für die Mittelschulen 224.

vnitřním řízení ústavu (zvolený výbor sboru profesorského je k ruce řediteli) a při obsazování uprázdněných míst,¹³⁷ provedena důležitá změna především novou úpravou zkoušky pedagogické.¹³⁸ Počet přednášek, které musí kandidát za univerzitního studia pro tuto zkoušku vyslechnouti, podstatně se rozšiřuje, zvláště také o metodiku příslušných předmětů a výklady o tělesné výchově, a zkouška sama překládá se až na dobu po aprobaci domácích prací (tedy po čtyřletém studiu) a to buď zároveň se zkouškou vědeckou neb po ní. Obsah zkoušky týká se jednak obecné pedagogiky (t. j. dějin pedagogiky, teorie výchovy a školské organisace), jednak psychologie a pedologie; pro každý z těchto dvou hlavních oborů je předepsáno po půl hodině zkoušení u odborných examinatorů.

Později byl vydán celý zkušební řád v novém znění:¹³⁹ proti našim skupinám připuštěna i kombinace dvou moderních jazyků (franštiny a italštiny), dále dějepis s moderní rečí, zeměpis s němčinou neb rečí moderní, chemie s matematikou, filosofie s chemií a fysikou, tělocviku s kterýmkoli předmětem mimo deskriptivu. Taxy zkušební stanoveny posléze¹⁴⁰ obnosem 60 S, z čehož 15 S je za zkoušku pedagogickou. Vedle úspěšně vykonaných zkoušek vědecké a pedagogické musí se kandidát vykázati podle možnosti (nach Tunlichkeit) zkušebnou praxí ve formě rozšířeného zkušebního roku (Das erweiterte Probejahr)¹⁴¹ neb aspoň v obyčejné formě. Ve Vídni podle usnesení městské školní rady úvod do praxe středoškolské děje se v semináři připojeném ke zmíněnému

¹³⁷ Fischl Sieben Jahre 140; návrh na kolegiální řízení ústavu nebyl vůbec proveden.

¹³⁸ Volkserziehung 1924, 98; srv. Věstník pedagogický II.

¹⁴¹ a Fischl Sieben Jahre 56.

¹³⁹ Volkserziehung 1928, 59.

¹⁴⁰ ib. 81.

¹⁴¹ Viz o něm I. svazek tohoto spisu str. 310 a Pedagog. Rozhledy 1929, 269.

pedagogickému institutu pod vedením zem. škol. inspektora Gasznera.¹⁴² Vzdělání učitelů tělocviku rozšířeno nyní na plné čtyřletí.¹⁴³

Ustanovování definitivních profesorů a ředitelů reálke náleží ministerstvu, ředitelů ostatních škol samému prezidentovi republiky. Platy učitelů a profesorů státních upraveny posléze koncem r. 1927;¹⁴⁴ profesori vědeckých oborů a kreslení patří do skupiny V., tělocviku do IV., zpěvu a ručních prací IV. neb III. Příjmy ve skupině V. stoupají podle toho zákona z minima 3130 4 S šestnácti přídávky vždy po dvou letech až do maxima 8039 1 mimo přídávky místní (ve Vídni 15% platu) a příspěvky na děti. Právní poměry učitelů středoškolských řídí se stále ještě pragmatikou předválečnou z r. 1917.¹⁴⁵

§ 17. ÚSTAVY SOUVISEJÍCÍ SE ŠKOLOU OBECNOU ŠKOLY MENŠINOVÉ A SOUKROMÉ

Péče o mládež, která také v Rakousku utrpěla mnoho následky války a bédnými poměry finančními, je zvláště ve Vídni opatřena skvěle:^{145a} padesát školních lékařů a 210 školních sester (Schulfürsorgerinnen) denně dochází do škol svého obvodu a zařizuje vše, čeho třeba; pečuje se soustavně již o matky a kojence, věnuje se pozornost dětským chorobám, zvláště tuberkulose, vydržují se útulky pro školní mládež i prázdninové osady,

¹⁴² Fischl Sieben Jahre 55 a časopis Die Quelle 1926, 743.

¹⁴³ Volkserziehung 1926, 87.

¹⁴⁴ Volkserziehung 1928, 21 a 40. Glöckel v uv. sp. má tabulku z r. 1924.

¹⁴⁵ Viz I. svazek str. 313.

^{145a} Viz sborník Školská reforma ve Vídni 1929, 9 a 97 (Jar. Doležal Sociální a sociálně zdravotní péče o dítě ve Vídni), dále Glöckel v uv. sp. 114 (Schülerherberge), V. Suchánek Die Jugendfürsorge in Österreich 1926. — Instrukce pro školní lékaře na středních školách podává Volkserziehung 1923, 112.

obstarává se výživa dětí, opatřují se pro ně i čítárny, dílny, školní zahrady atd. V duchu socialistickém a spolu abstinentním působí již od r. 1908 sdružení Die Kinderfreunde,¹⁴⁶ kdežto úředním střediskem péče o mládež je t. řeč. Jugendamt, založený již r. 1910 a řízený nyní prof. Tandlerem.

Sem hledí vlastně také z veliké části činnost dětských zahrádek, jichž jen ve Vídni existuje dnes asi 100 s počtem půltřetího sta tříd a jež také tam vedle Fröbela podléhají nyní vlivu italské lékařky Montessoriové.¹⁴⁷ Ač zvláště od r. 1925 vykazují veliký vzrůst, nestačí dosud pojmuti všechen počet dětí se hlásících. Městská rada vídeňská doplnila je z valné většiny po převratě dětskými útulky a učinila z nich vsutku lidové školy mateřské, o něž pečují samy spolky rodičů; již dnes plná třetina dětí prochází těmito ústavu.¹⁴⁸ O vzdělání učitelek těchto škol pečuje nyní ve Vídni vedle státního ústavu také samostatný městský od r. 1925, bohatě vypravený; mimo to pečuje se soustavně i o další vzdělání učitelek.

Mezi ústavy pro děti abnormální vykazovalo Rakousko r. 1924 celkem 14 ústavů pro hluchoněmé, 8 pro slepé, 27 škol pomocných se 134 třídami, 24 ochrany a polepšoven;¹⁴⁹ pomocné školy byly nově upraveny v duchu směrnic reformního oddělení ministerstva r. 1920 tak, že v třídách smíšených není více než 10—15 dětí;

¹⁴⁶ Srv. článek Maxe Hodahna Pädagogische Eindrücke aus Oesterreich v Neue Erziehung 1923, 49 a Nohlův Handbuch V. 141 sl.

¹⁴⁷ Viz o ní mé Dějiny pedagogiky III. 2. 171.

¹⁴⁸ Líčení života ve víd. Kindergarten podává uvedená švýcarská ročenka (Annuaire) 40. Srv. u nás článek M. Kellerové Mateřské školství města Vídně ve sborníku Obce učitelské 50 a článek Irmu Kohnové Mateřské školství vídeňské v časopise Pedag. Rozhledy XXXIX, 463; dále spis Phil. Frankowski — Karl Gottlieb Die Kindergärten der Gemeinde Wien 1928.

¹⁴⁹ Srv. Kober v uv. sp. 105.

netřeba připomínati, že i ty jsou pod stálým dozorem lékaře a že metoda v nich je co nejvíce upravena podle zásad činné školy. Bohužel není dosud v Rakousku zákona o povinné docházce dětí málo nadaných do škol pomocných a proto sami rodiče nezdědká se vzpírají zařazení svých dětí do těchto tříd; vadou je také, že školy pomocné nemají vlastních učebnic (užívá se početnic a čítanek pro obecné školy), že není pro ně samostatných budov a že většina učitelů na nich působících nemá speciálních zkoušek, ač o přípravu ke zkoušce i další vzdělání učitelské je postaráno aspoň ve Vídni dostatečně.¹⁵⁰

Škola v přírodě zřízena již r. 1918 ve Vídeňském Novém Městě; vedle ní existují také některé ústavy jiné (ve Štokeravě a j.).¹⁵¹

Intenzivní pozornost věnuje se v novém Rakousku školství pokračovacímu,¹⁵² zvláště živnostenskému a obchodnímu, kdežto hospodářské je dosud značně zanedbáno; zvláště zase Vídeň stará se i o nové budovy školní, skvěle vypravené, i odborné rozčlenění škol i o denní vyučování učitelů odborně vzdělanými, pro něž od r. 1921 jsou pravidelné feriální kursy v Mödlingu; vídeňská školní rada zřídila dokonce již r. 1922 zvláštní reformní oddělení pouze pro tyto školy a podobnou instituci pro školy obchodní otevřelo i ministerstvo obchodu. I tu nyní se připojují ke školám útulky, knihovny, ba i kina, všude se klade důraz na stránku výchovnou, pod-

¹⁵⁰ Srv. článek Jarm. Říhové-Kunové O pomocných školách vídeňských v uv. sborníku Obce učitelské 47 a článek Říhuv v časopise Úchylná mládež 1928, 110. O potřebě nové úpravy pomocných škol viz Volkserziehung 1922. Pädagogischer Teil 280, o ústavech pro hluchoněmé tamže 271.

¹⁵¹ Rohlena Školy v přírodě 1928, 152.

¹⁵² Srv. Kober v uv. sp. 81, Dottrens v uv. sp. 156, Glöckel v uv. sp. 65 (velmi podrobné líčení s četnými ilustracemi), časopis Die Quelle 1926, 449, Komárek v uv. sp. 10 a čl. Ant. Kurše Vídeňské pokračovací školství v uv. sborníku 69.

poruje se styk s rodiči, samospráva žakovská a tělesný výcvik. Mimo Vídeň ovšem není nikde stav školství pokračovacího tak vyspělý; nicméně snaží se tu jednotlivé země doháněti, co zameškáno, aspoň novými zákony zemskými.¹⁵³

Za to nevyhovuje dosud stav školství menšinového, třeba i tu formálně hleděla zase zvláště Vídeň vyhověti předpisům smluv mírových. O školství českém bylo již promluveno svými místem, na něž odkazují; Slovincům korutanským po plebiscitu zavřeli Němci poslední tři slovinské školy¹⁵⁴ a ponechali jim jen 80 dvoj-
jazyčných, v nichž jen v 1. a 2. roce se učí slovinsky, ale pak již jen německy (mimo tři hodiny slovinštiny týdně); učitelé jsou vesměs Němci neb odrodilí Slovinci, ježto inteligence slovinská téměř všechna se odstěhovala do Jugoslaviie. Roku 1927 z návodu sociálních demokratů pokusili se Němci na korutanském zemském sněmu vnutí Slovincům t. řeč. kulturní autonomii, kterou i německé časopisy odborné¹⁵⁵ vyhlášovaly za velikou vy-
možnost a kladly dokonce za vzor i nám Čechům vůči německé minoritě zdejší. Slovinci měli míti právo si zřizovat mimo jiné také školy všeho druhu, ale nákladem země a vlastního svého národného katastru, do něhož se mohl přihlásiti, ale z něhož zase mohl vystoupiti kdokoli, vedle státních škol utrakvistických, které by trvaly i nadále a pod stálým dozorem státu. Zatím se germanisuje v Korutanech o přítrž dále a počet lidí hlásících se ke slovinskému mateřskému jazyku klesá aspoň podle úředního sčítání lidu neustále (r. 1911 bylo

¹⁵³ Pro Salcpursko nové zákony uveřejňuje Volkserziehung 1920, 225; 1927, 42 a 1929, 6; pro Vorarlberg 1929, 35 a 87; pro Korutany 1923, 77 a 311; pro Horní Rakousy 1923, 322; pro Dolní Rakousko 1923, 359 a 368; pro Štýrsko 1927, 87.

¹⁵⁴ Národní Politika 4. I. 1928 ve zprávě o debatě ve vídeň. parlamentě; srv. také spis. Fr. Erjavce Slovinci, přel. Bohuš Vybíral 1924, 72 a 145.

¹⁵⁵ Srv. na př. Freie Schulzeitung 1927, 709, ale proti tomu čl. R. Pochybný vzor v Nár. Listech 7. srpna 1929.

v Korutanech 66.000, ale r. 1923 již jen něco přes 37.000 osob se slovinskou řečí mateřskou).¹⁵⁶

Ku podivu čitelné je dosud v Rakousku školství soukromé, zvláště i církevní a spolkové, dívčí, ale i odborné; jen ve Vídni na příklad vypočítává Glöckel¹⁵⁷ takových škol 93 obecných a měšťanských, 36 středních (v tom i tři typu Deutsche Mittelschule, tři Frauenoberschulen, dva ústavy učitelské mužské a tři ženské), 18 škol obchodních, 14 průmyslových, 20 hospodyňských a dívčích, vesměs s právem veřejnosti mimo několik set ústavů bez toho práva pro učení hudbě, modiství, ručním pracím, zahradnictví, šoférství atd. Není tento veliký počet ústavů soukromých, namnoze hygienicky a leckdy i pedagogicky závadných, rozhodně vždy ke zdaru školství, ale bohužel pro nedostatek prostředků nemůže stát všechny ty úkoly obstarávati sám a může nanejvýš jen zostříti dozor na tyto školy.

§ 18. ŠKOLSTVÍ ODBORNÉ A VYSOKÉ SPRÁVA ŠKOLSTVÍ

Málo změn stalo se dosud za republiky ve školství odborném. Především škol hospodářských všeho druhu má nyní Rakousko podle Steina¹⁵⁸ celkem 55 asi s 1300 žáky mimo proslulou vysokou školu zemědělskou ve Vídni; z těch škol je sedm středních (čtyři mužské, tři ženské), tedy počet poměrně značný; ostatní jsou nižší. Ve vnitřní organizaci těchto ústavů stala se jediná změna podstatná, že absolventi středních

¹⁵⁶ Připomínám, že vedle škol slovinských bylo v Burgerlandu v r. 1926—7 také 40 veřejných škol chorvatských asi se 4800 dětmi a 10 škol maďarských asi s 900 žáky (Srv. víd. Jahrbuch 1928, 162).

¹⁵⁷ V uv. sp. 104.

¹⁵⁸ Zemědělská škola ve službách zemědělce 1927, 210; srv. i Kober v uv. sp. 101.

školy mají nyní přístup na vysokou školu zemědělskou;¹⁵⁹ jinak školy ty čekají teprv na radikální přeměnu a náležitou výpravu.

Také školství průmyslové, celkem čtené a oblíbené, trvá ve své předválečné organizaci;¹⁶⁰ toliko bývalá vojenská technická akademie v Mödlingu přeměněna v Technickoprůmyslový ústav státní (Technischgewerbliche Bundesanstalt) s rozsáhlými dílnami a internátem; pro zkoušky maturitní středních škol toho druhu vydán nový předpis r. 1927, který nařizuje zkoušku ze všech předmětů bez volby žakovské; abiturienti s maturitou mají nyní přístup na techniku.

Reformní ruch — ale také jen v mezích skrovných — objevil se pouze ve školství obchodním,¹⁶¹ pro něž vydána nová osnova r. 1921, zvl. i pro občanskou nauku,¹⁶² a zavedeny nepovinné maturity r. 1920,¹⁶³ jejichž vybytí zjednává od r. 1924 také právo ke studiím právnickým;¹⁶⁴ vedle toho se staly pokusy i o praktičtější a životnější úpravu studií na školách pokračovacích a dvouletých, nejisto dosud s jakým výsledkem. Počet žáků na těchto ústavech udržuje se na vyšší rozhodně přílišné (ve školním roce 1923/4 na př. skoro 8000!).

Vzrůstající oblibě se těší v Rakousku školy sociální,¹⁶⁵ z nichž dvouletá škola, otevřená katolickým spolkem žen v arcidiecesi vídeňské r. 1916, obdržela r. 1922 právo veřejnosti; vedle theoretických výkladů jest tam soustavný úvod do praxe sociální péče všech oborů. Škola podobná

¹⁵⁹ Volkserziehung 1922, 162.

¹⁶⁰ Přehled jednotlivých škol průmyslových podle zemí podává Kober v uv. sp. 102—4.

¹⁶¹ Přehled škol obchodních v celém Rakousku má Kober v uv. sp. 104—5, přehled vídeňských 85—9.

¹⁶² Volkserziehung 1921, 250 a 1922, 82.

¹⁶³ Tamže 1920, 185.

¹⁶⁴ Tamže 1923, 159.

¹⁶⁵ Srv. článek Charl. Dietrich (ové) Der Stand des sozialen Ausbildungswesens v časop. Die Erziehung IV. 245.

na evangelickém základě otevřena ve Vídni teprv 1927; jinou dvouletou přípravu podávají Vereinigte Kurse für Volkspflege od r. 1912. Přijímají se vesměs dívky aspoň 18leté s přípravou, pokud možno, z úplně střední školy neb učitelského ústavu, po případě aspoň ze školy měšťanské.

*

Z universit předválečného Rakouska zůstaly na půdě republiky tři: vídeňská, štyrsko-hradecká a insprucká,¹⁶⁶ z technik dvě: vídeňská a štyrskohradecká; dále je v republice zmíněná vysoká škola zemědělská ve Vídni, vysoká škola montanistická v Lubně, zvěrolékařská ve Vídni, vysoká škola pro světový obchod (Hochschule für Welthandel), jež se vyvinula r. 1920 z bývalé exportní akademie,¹⁶⁷ dále Akademie výtvarných umění, konečně Akademie pro hudbu a dramatické umění (Fach-Hochschule für Musik und darstellende Kunst), která vznikla přeměnou hudební konservatoře, obdržela nový statut roku 1924¹⁶⁸ a rozdělena na čtyři oddělení: pro skladbu, zpěv, klavír a hudbu instrumentální, vesměs ve Vídni, takže je postaráno v Rakousku celkem dobře o vysokoškolské vzdělání ve všech oborech.

Ač také v Rakousku jako v jiných zemích vysoké školy a z nich zase zvláště university představují element konservativní — viděli jsme, že právě vysokoškolští profesori nejvíce se vzpírali všem opravám školství vyššího — došlo nicméně i v tomto odvětví školy rakouské k některým změnám

¹⁶⁶ Ke katolické universitě salcurské (srv. I. díl 577) položen byl podle zprávy v časop. Hlídkka 1928, 492 základ otevřením stolice filosofie, ale sama Hlídkka přiznává, že je to jen zárodek filosofické fakulty, k níž prý je ještě daleko (a k ostatním fakultám ještě dále).

¹⁶⁷ Kandel v uv. ročence 1926, 40; srv. o této škole I. díl str. 560.

¹⁶⁸ Volkserziehung 1923, 174 a 1924, 126, Kandel v uv. ročence 1926, 40.

nám podstatným. Především evangelická fakulta, vídeňská, dosud samostatná, přičleněná k vídeňské universitě jako rovnoprávná složka vedle theologické fakulty katolické; také v Rakousku byla dále oddělení technik nazvána fakultami.¹⁶⁹ V souhlase s ústavou, která odstranila všechna privilegia mužů, byly připuštěny ženy za řádné posluchačky na právnickou fakultu i techniku a vysokou školu zemědělskou; rozšířeno právo zápisu do vysokých škol, jak bylo již řečeno, i na učitele škol elementárních i absolventy reálků a obchodních akademií a analogicky i na žáky škol průmyslových pro techniku a hospodářských středních škol pro vysokou školu zemědělskou.¹⁷⁰ Nově utvořen doktorát věd politických, pro nějž se vyžadovalo dříve šest, od r. 1926 osm semestrů studia vysokoškolského, schválení disertace a dvě rigorosa odborná.¹⁷¹

Jinak nedošlo dosud k zásadní a pronikavé změně studijních řádů, ač je na všech fakultách potřeba revise jejich již pro změnu politických poměrů více nežli patnáct; nově upraveno toliko studium farmacie, a to tak, že nejdříve položeno nyní studium theoretické na universitě a pak teprve praktický výcvik v lékárně,¹⁷² při čemž prováděcí nařízení¹⁷³ dobře zdůrazňuje, že se nyní léky pravidelně zhotovují ve velkém pivovárskému a že tedy lékárník vlastně jen kontroluje jejich správnost. Studium architektury na technice zkráceno na sedm semestrů,¹⁷⁴ za to studium zvěrolékařské o semestr rozšířeno.¹⁷⁵

Ve vnitřní organizaci sborů učitelských nepovedlo se ani Glöcklovi otrástiti autonomií profesorů

¹⁶⁹ Volkserziehung 1928, 163.

¹⁷⁰ Fischl Sieben Jahre 135 a 136.

¹⁷¹ Volkserziehung 1919, 104, Akademische Rundschau VII. 347 a Fischl Sieben Jahre 135.

¹⁷² Volkserziehung 1922, 207 a 1928, 147.

¹⁷³ Tamže 1924, 2.

¹⁷⁴ Kandel v uv. ročence 1926, 42.

¹⁷⁵ Volkserziehung 1927, 153.

vysokoškolských; rozšířeno toliko zastoupení profesorů mimořádných (až do polovice řádných) a docentů,¹⁷⁶ vydán dále nový řád habilitační,¹⁷⁷ v němž se však nepodařilo vymoci ani veřejnost postupu habilitačního ani větší účinek případného odvolání k ministerstvu. Profesorům řádným i mimořádným přiznán zase podíl na kolejném¹⁷⁸ a nově upraveny remunerace za dočasné suplování a učebné příkazy.¹⁷⁹

Opět a opět upravována výše tax a kolejného;¹⁸⁰ podle úpravy z r. 1925¹⁸¹ platí se na universitě za každou hodinu přednášek a cvičení za semestr 1 S (docenti mohou za své přednášky kolejně zvýšit); cizinci platí obnos trojnásobný. Za právo používat fakultního zařízení platí se dále t. řeč. Auditoriengeld podle fakult a místa university 12—30 S, za imatrikulaci 6 S. Pro techniky stanoveno jednotné kolejně 16 S za semestr bez ohledu na počet zapsaných hodin a jednotný Auditoriengeld ve Vídni 30, v Štyr. Hradci 22 S za semestr, na zvěrolékařské škole 16 a 30, montanistické 16 a 22, na akademii výtvarných umění a škole medailérské 16 a 18. Taxy za doktorát theologie katolické stanoveny nyní¹⁸² obnosem 220, protestantské 180, za doktorát práv 240, státovědecký 180, lékařský 255, filosofický 150, za hodnost magistra farmacie 140, věd technických, hospodářských a montanistických 96, zvěrolékařských 120 S. Konečně stanoveny i taxy za různé zkoušky státní a odborné.¹⁸³

*

¹⁷⁶ Fischl Sieben Jahre 135, Volkserziehung 1922, 187.

¹⁷⁷ Fischl Sieben Jahre 134.

¹⁷⁸ Volkserziehung 1925, 83. Podíl ten podle téhož časopisu 1925, 201 stanoven byl do maxima 700 S + polovice obnosu nadto vybraného na kolejném za přednášky i cvičení.

¹⁷⁹ Volkserziehung 1924, 211.

¹⁸⁰ Srv. zvláště též časopis 1920, 115; 1921, 204 a 221; 1922, 56 a 206; 1923, 84; 1924, 47.

¹⁸¹ Tamže 200 a další.

¹⁸² Tamže 210.

¹⁸³ Tamže 212.

Činnost lidovýchovná stoupala utěšeně hned po válce r. 1919, kdy zřízen při ministerství školství zvláštní odbor pro lidové vzdělání (Volksbildungsamt) a vydán regulativ; vedle přednášek pořádají se i koncerty, návštěvy museí a představení divadelní;¹⁸⁴ ale záhy činnost ta (mimo Vídeň) ustrnula a uvázla, zvláště zase pro nedostatek peněz i zájem obecnosti. Nepomohlo ani, že zřizovány kursy pro odbornou přípravu učitelstva pro tyto nové úkoly, že vydáván časopis Die Volksbildung, činnost extensivní rozšířena i na techniky a vysoké školy odborné a že otevřeny i vysoké školy lidové v Celovci, Běláku, Hainburku a j.

*

V úpravě dozoru školního nenastaly změny podstatné a zvláště zase podržena instituce okresních školních inspektorů (jsou od r. 1919 definitivními úředníky státními) a inspektorů zemských. Stanoveno toliko zákonem z r. 1919, že inspektoři smějí býti napříště vybírání vždy jen z učitelstva té kategorie škol, na něž mají dozírat (nemohou tedy již profesori středoškolské býti dozorcí škol obecných). Vrchní správa školství rakouského je v rukou ministerstva školství mimo péči o mládež, jejíž instituce podléhají ministerstvu sociální péče, a mimo školy obchodní i průmyslové, jež obě jsou podřízeny ministerstvu obchodu a průmyslu; konečně školy zemědělské jsou ve správě ministerstva zemědělství. Snahy objevující se již od r. 1919, aby všechno školství bylo soustředěno v ministerství školství, nevedly zatím k cíli. Připomínám, že inspektoři školní mívají v Rakousku pravidelné sjezdy k projednávání svých stavovských a školských otázek.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Kober v uv. sp. 141, Zehn Jahre 43, Volkserziehung 1920, Pädagog. Teil 188.

¹⁸⁵ Srv. Monatshefte für pädagogische Reform 1921, 113.

Nově upraveno složení školních rad místních, okresních a zemských v Dolních i Horních Rakousích.¹⁸⁶ Když se Vídeň stala samostatnou složkou republiky a vídeňská městská školní rada nabyla tak pravomoci zemské školní rady, bylo její složení nově upraveno r. 1922¹⁸⁷ tak, že presidium tvoří starosta Vídně, druhý prezident (skutečně fungující, jímž je nyní Glöckel), dva viceprezidenti, tři jednatele (Schriftführer); mimo presidium patří do rady 40 zvolených zástupců obecního zastupitelstva, 20 zástupců městské rady (Stadtsenat), referent pro hospodářské a administrativní záležitosti škol středních a odborných, referent týchž věcí pro školy obecné, 9 inspektorů zemských, 18 okresních (mezi nimi po jednom inspektoru náboženství katolického, evangelického a židovského), 18 zástupců stavu učitelského (10 ze škol obecných a 8 ze škol středních a odborných), 1 školní lékař. Rada je rozdělena na tři sekce: pro školy obecné a pomocné, pro střední a učitelské ústavy, pro školy odborné.

§ 19. PŘEHLED A STATISTIKA ŠKOLSTVÍ RAKOUSKÉHO

Přehlédneme-li na konec všechno dnešní školství rakouské v jeho bohatě rozvité podobě,¹⁸⁸ musíme bez obalu přiznati, že vyniká daleko nad průměr a že může býti vzorem mnohým daleko větším a bohatším státům kulturní Evropy. Je pravda, že ostré boje politické dvou stran takorůž stejně mocných a ve svých školských i osvětových

¹⁸⁶ Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 362; Volkserziehung 1926, 2. Verordnungsblatt 1930, 85.

¹⁸⁷ Srv. Volkserziehung 1922, 17; Seeling v uv. sp. 13; Dottrens v uv. sp. 28; Sborník Obce učit. 102; Glöckel v uv. sp. 15, Zehn Jahre 48, časopis Die Quelle 1926, 133.

¹⁸⁸ Schematické rozvržení škol rakouských mají Seeling v příloze k str. 64 uved. spisu; Glöckel v uv. sp. 137 a Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 155.

snažích diametrálně protichůdných nemohly býti klidnému rozvoji rakouské školy na prospěch, ale s druhé strany nutno otevřeně přiznati, že ani Glöckel neprováděl přece reformu školy výslovně socialistickou, nýbrž demokratickou,¹⁸⁹ i že křesťanští sociálové vzali z jeho oprav leckteré rysy zásadní a že ani oni nezneužili nadvlády na přímou škodu školy.

Dnes je školství rakouské v stavu aspoň dočasného klidu,¹⁹⁰ neboť organizace prvních čtyř let školních je vybudována vskutku jednotně, v druhém čtyřletí jsou sice vedle sebe školy hlavní a nižší střední, ale přechody mezi nimi jsou usnadněny a osnovy tak sblíženy, že i tu jednota školy de facto jest uplatněna měrou dostatečnou; konečně různá úprava vyššího školství středního vyhovuje skutečné potřebě specialisace, kterou pravidelně pro tato léta uznávají i krajní stoupenčí jednotné školy střední. Spolu jest tak nesporně vyhověno kardinální zásadě moderní pedagogiky, která chce ve své látce i metodě učebné co nejvíce vycházeti od dítěte samého.

Vyučování nedílné, zavedené na stupni nejnižším a opřené o myšlenku domovědnou, souhlasí s tím, že dítě má zájem především o své okolí a to docela konkrétní, nerozlišený a prostý složek abstraktních; dvojí úprava školství hlavního i osnova nižšího středního hledí dopřáti již jisté volnosti nadání a sklonnostem žáků, v té době po prvé se hlásícím, ale neztrácejí při tom společné linie základní. Konečně vyšší střední škola stojí právem již na zásadě specifického nadání, jak dobře je formuluje H e s s e n.¹⁹¹

¹⁸⁹ To tvrdil právem sám Fischl na své pražské přednášce (viz Věstník pedagogický III. 64).

¹⁹⁰ Srv. slova K. Fortmüllera v čl. Die Neugestaltung des österreichischen Schulwesens v časop. Die Schulreform 1927. 410.

¹⁹¹ V článku Schule und Demokratie v časop. Erziehung IV. 550.

Škola rakouská chce býti vskutku dále školou demokratickou, jednotnou a přece rozlišenou školou, která chce se opírat i o řádně vzdělané a dobře placené učitelstvo i o přízeň rodičů i o potřebné podmínky sociální a finanční; proto také srovnání školy rakouské s úpravou škol v jiných státech, jak je zběžně provádí na př. H a n s F i s c h l,¹⁹² vyznívá pro Rakousko čestně. „La réforme scolaire a abouti à l'organisation d'un système d'éducation publique conforme aux données de la science pédagogique contemporaine, et adaptée à l'idéal social du pays.“ shrnuje svůj úsudek o škole rakouské D o t t r e n s¹⁹³ a právem, neboť škola rakouská, jak jsme viděli, snaží se vskutku v praxi vtěliti všechny reformní návrhy moderní školy demokratické, laické a národní.¹⁹⁴

Zůstaly ovšem i v dnešní úpravě leckteré nedostatky a mezery hlavně v tom, že reforma zasáhla plně vlastně jen Vídeň, že se zarazila v plném rozmachu pro překážky politické i finanční a že nedořekla své poslední slovo; ale nejtrapnější je, že její laickost je neustále takřka jen na výpověď a že také v Rakousku určité kruhy neustávají se domáhati nového posílení náboženské výchovy. Dosud se v Rakousku dětští, které nechodilo do náboženství, odpíral postup do další třídy z toho důvodu, že prý mu schází známka z důležitého vyučovacího předmětu, a dokonce se i někde trestají rodiče za to, že odpírají po-

¹⁹² V článku Ein Kampf um das Recht auf Bildung v Zehn Jahre 61 a v uv. spise 143. Srv. i články Sedláků v Pracnové a Hanusův v uv. sborníku Obce 19. 23 a 26.

¹⁹³ V uv. sp. 194 (Oprava školská skončila organizací soustavy výchovy veřejné, jež se shoduje s danými veličinami současné vědy pedagogické a je přizpůsobena sociálnímu ideálu země).

¹⁹⁴ To uznala mimo jiné i Mme Montessori, která po prohlídce škol vídeňských prohlásila: Il y a une telle parenté entre la réforme scolaire de la ville et ma méthode pédagogique que c'est pour moi un immense plaisir de rechercher les analogies et les différences des deux systèmes (Anunaire de l'instruction publique etc. v uv. ročníku 63).

sílali své děti do náboženství, ač jim k tomu zákon dává právo; nižší instance soudní odmítaly napořád stížnosti persekovaných rodičů a teprv nejvyšší soud dal rodičům za pravdu (ovšem v letech 7.—14. věku nedovoluje se ani v Rakousku výstup z církve, ježto prý děti nemají ještě dostatečné zralosti úsudku, aby se mohly samostatně rozhodovati).¹⁹⁵

*

Statistika škol rakouských se podávala s počátku v úředním orgáně ministerstva školství (Volkserziehung) spíše jen příležitostně a nesoustavně o jednotlivých kategoriích školy;¹⁹⁶ od r. 1926 přikládá se k témuž časopisu přehled dat statistických o všech stupních škol s názvem *Statistische Mitteilungen* vždy za předešlý rok. O Vídni samé až do r. 1914 byl vydáván *Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien, bearbeitet von der Magistratsabteilung XXI. für Statistik*, věnující vždy též několik stran tamějšímu školství; za války ročenka ta zašla a nahrazena teprv r. 1922 publikací *Wochenberichte der statistischen Abteilung des Magistrates der Stadt Wien* a od r. 1925 publikací *Statistische Mitteilungen der Stadt Wien*.

Podle *Statistische Mitteilungen*, připojených k XIII. sešitu (Stück) úředního orgánu ministerstva školství r. 1930 bylo podle stavu z 31. prosince 1929 zapsáno na vídeňské universitě celkem 11.247 posluchačů a to 260 na katolické fakultě

¹⁹⁵ Srv. časopis *Volná Myšlenka* 1927, 185.

¹⁹⁶ Mimo to má Kober v uv. sp. 114 data z r. 1921-2, Glöckel v uv. sp. 119 z let 1914—1925 (srv. i Škola měšť. XXXI. 268), Seeling v uv. sp. 58 o divčím školství z r. 1925—6.

theologické, 111 na evangelické, 3177 na právech, 2663 na medicíně a 5036 na filosofii (v Rakousku nerozdělené), takže filosofická fakulta měla jen o několik set méně posluchačů, nežli právnická a medicínská dohromady; naproti tomu universita hradecká měla jen 2152, inšprucká dokonce jen 2037 posl., celkem tedy všechny tři university 15.436 posl. (mimo to samostatná fakulta theologická v Salcburku 145 posl.). Technika vídeňská měla v touž dobu 3218 (z nich téměř polovici t. j. 1546 na oddělení strojnickým), štyrskohradecká pouze 842; vysoká škola zemědělská 447, zvěrolékařská 300 (z toho 124 cizinců), akademie výtvarných umění 277, vysoká škola hudební 235, akademie hudební 1212.

Ze 47 gymnasií bylo 31 státních, 15 řádových a biskupských a 1 soukromé, dohromady s 13.119 žáky a 1454žačkami; z 69 reálných gymnasií 24 státních, 26 soukromých, 15 řádových, 1 zemské a 3 městské, dohromady s 11.359 žáky a 11.373žačkami; z 37 reálek bylo státních 33, 2 soukromé a po jedné zemské a řádové, celkem s 11.742 žáky a 2036žačkami; mimo to byly 4 Frauenober-schulen s 698žačkami. Pokles žáků, který byl neustálý od r. 1919, se již zastavil.

Obchodních akademií vykazuje statistika v r. 1929/30 celkem osm, dvouletých obchodních škol 37. Obecných škol bylo v témž školním roce 4438 veřejných a 75 soukromých, hlavních 517 a 90 (mimo to ještě 446 a 81 třetích tříd bývalých škol měšťanských, postupně zrušených), dále 793 dětských zahrádek, 31 ústavů pro slabomyslné, 7 pro slepé, 7 pro hluchoněmé, 19 vychovatelien. Počet dětí školou povinných byl 385.047 hochů a 377.740 dívek, celkem 762.787, z nichž 4001 zůstalo pro různé vady bez vyučování. Učitelů působilo na obecných školách 15.297 (8730 mužů + 6567 žen), na hlavních a měšťanských 4507 (2777 + 1730) mimo 4710 učitelů náboženství a 2537 učitelek ručních

prací. Učitelských ústavů bylo mužských 16 (z toho 10 státních) s 2496 kandidáty a 25 ženských (zároveň s ústavy pro vzdělání učitelek škol mateřských a ručních prací) s 2379+558+222 začkami.

LITERATURA

- Literatura o školství v novém Rakousku je poměrně četná, zvláště o Vídni, jejíž reformy vzbudily zájem odborníků daleko za hranicemi země a byly podnětem k četným návštěvám cizinců (také od nás). Přehledné spisy nebo články o škole rakouské napsali:
- Rob. Dottrens L'éducation nouvelle en Autriche 1927
Otto Seeling Die Schulreform in Wien 1928
Otto Glöckel Die österreichische Schulreform 1925
Zehn Jahre Schulreform in Österreich. Eine Festgabe Otto Glöckel, gewidmet von seinen Mitarbeitern 1929 (obsahuje příspěvky K. Furtmüllera, V. Fadrusa, H. Fischla a Ed. Burgera).
Th. Steiskal Pädagogische Versuchsarbeit in Österreich 1922, 2 díly.
Joh. Kober Das österreichische Schulwesen der Gegenwart 1925 (spis národnostně zaujatý podle Střední školy VI. 172)
Hans Fischl Sieben Jahre Schulreform in Österreich 1926
V. Fadrus Die österreichische Schulreform 1927, 3 díly. Die Entwicklung des Wiener Schulwesens seit dem Jahre 1919. Verfasst im Auftrage des Präsidenten des Stadtschulrates für Wien Otto Glöckel 1927
Jar. Komárek Reforma školství rakouského, zejména vídeňského (příloha k čís. 18. školy měšťanské XX. 1928).
Jos. Stur Mittelschule und Bürgerschule. Die schülerkundlichen Grundlagen ihrer Organisationen und ihre Bildungsideen 1927
Školská reforma ve Vídni. Sborník prací účastníků studijního zájezdu ŠVSP v Praze do Vídně. Redigovali dr. C. Stejskal, L. Hanus, L. Koubek 1929 (do sborníku přispěli dr. C. Stejskal, A. Ludvíčková-Rybová, Jan Sedlák, St. Pracnová, L. Hanus, Mil. Kellerová, M. Kühnelová, J. Říhová-Kunová, Jar. Komárek, O. Kniřová, A. Bittner, A. Kurš, L. Kuršová-Velíšková, J. Struna,
N. C. Schmid-Schmidfelden Reforms in Austria ve sborníku F. J. C. Hearnshawa Educational Advancement Abroad 1925, 39
Alfréd Eckardt Der gegenwärtige Stand der neuen Lehrerbildung in den einzelnen Ländern Deutschlands und in ausserdeutschen Staaten 1927, 67.
G. Laszmann Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten v sborníku Fr. Hilkerer Deutsche Schulversuche 1924, 331
Vlad. Štein Zemědělská škola ve službách zemědělce 1927, 210 (o školách hospodářských)

- Vác. Rohlena Školy v přírodě 1928, 132
- V. Suchanek Die Jugendfürsorge in Österreich 1926
- Anna Ludvíčková Školská reforma v Rakousku v publikaci Třetí sjezd pro výzkum dítěte v Praze 1926, 264
- Fr. Hörburger Der Bildungsplan der deutschen Oberschule (Aufbauschule) und die Lehrerbildung 1928
- O. Knířová Mateřská škola ve Vídni v sborníku Ot. Chlupa — Lad. Rathause Nová škola mateřská 1929, 170.
- Ortrun Burger Moderne Pädagogik im Grundriss, dargestellt am Beispiel der österreichischen, insbesondere der Wiener Schulreform 1929
- Belohoubek Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten 1924
- V. Fadrus Die österreichischen Bundeserziehungsanstalten 1924
- Rob. Möckel Ein Überblick über die Fragen des Mittelschulaufbaues in Österreich 1927
- Hans Fischl Wesen und Werden der Schulreform in Österreich 1929.
- L. Battista Die Hauptschule 1928 (osnovy a prováděcí nařízení).
- P. Mosser — Th. Reitterer, Die Mittelschulen in Österreich I. 1929 (osnovy a nařízení).
- Rob. Möckel Der Aufbau des österreichischen Schulwesens 1930.
- Články v časopisech a ročenkách:
- V. Fadrus Austria, v ročence J. L. Kandel-a Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College, Columbia University 1926, 3.
- M. Sokalowa O austrjackiej reformie szkolnej v ročence Rocznik pedagogiczny 1924, 258.
- Viktor Fadrus La réforme scolaire en Autriche v Annuaire de l'instruction publique en Suisse 1924.
- J. Schwar Dans la Vienne pédagogique 1928, tamže 1928, str. 35.
- K. Furtmüller Die Neugestaltung des österreichischen Schulwesens v časop. Schulreform 1927, 397.
- M. Roseno Neue Bahnen im Unterricht und Erziehung in Wien v Monatschrift für die höheren Schulen 1928, str. 53.
- Ortrud Burger Die österreichische Schulreform im systematischen Aufbau v časop. Die Quelle 1928, 51.
- V. Moravec Vývoj vídeňského školství od r. 1919 v časopise Komenský LV. 1928, 225.
- J. Dupertuis La réforme scolaire et l'école unique et active à Vienne v časop. L'éducation XIX. 1928, 399 a 409.
- H. Rowid Reforma szkolnictwa w Austriji v časop. Ruch pedagogiczny 1928, 109.
- Ant. Kurš Zájezd školy vys. studií pedagogických v Praze do Vídně v časop. Pedagogické Rozhledy 1928, 178.
- Jose. Fritsche Die Wiener Schulreform und ihre Weiterentwicklung im Schuljahre 1925/6 v Beiträge zur Erziehung und Unterricht v příloze k 32. číslu časopisu Freie Schulzeitung 1927.
- Leopoldine Dunkler Die Neugestaltung der Erziehung an den Wiener Schulen v časop. Die Schulreform 1928, 307.
- J. Krug Die allgemeine Mittelschule. Erfahrungen und Meinungen. V časopise Monatshefte für die deutsche Erziehung I.
- Delmas La réforme scolaire en Autriche v časop. L'enseignement publique 1927, 132 (je jen výtah ze spisu Fischlova Sieben Jahre etc.).
- F. Hilker Pädagogische Studienfahrt nach Österreich v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1929, 540.
- Irma Kohnová Mateřské školy vídeňské v časop. Pedagogické Rozhledy 1929, 463.
- Franjo Žgeč Načelna misli glede reforme šole in vzgoje na Dunaju v časop. Popotnik LI. 65.
- M. Matić Školska reforma grada Beča v časop. Učitelj IX. 1928, 1073.
- Študijsko potovanje „Pedagoške centrale“ na Dunaj (10. až 17. marca 1929) v časop. Popotnik 1929 272 (řada článků od Vrance, Šumera, Dolgana a j.).
- R. Milič Školské reformy vídeňské v časop. Českoslov. Obce učitelské VIII. 165.
- Alb. Neužil Vídeňské reformy v časop. Tvořivá škola IV. 1929, 169.
- K. Velemínský Školský příklad v revui Naše Doba XXXV. 285.
- Dupertuis O novoj škole v Avstriji (překlad z franšt.) v časop. Russkaja škola za rubežom sv. 7, str. 52 a sv. 9, str. 51.
- Otto Pommer Die praktische Auswirkung der Befähigungsdifferenzierung an der Allgemeinen Mittelschule v časop. Schulreform V. 1926, 290.
- K. Furtmüller Die neuen Formen und Aufgaben des österreichischen Schulwesens v časop. Die Quelle 1927, 1005.
- Rob. Möckel Der Handarbeitsunterricht für Knaben an den österreichischen Mittelschulen v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1929, 639.
- J. J. Jahn Vídeňská reforma s hlediska středoškolského v časop. Studentský Věstník IX. čís. 4—6.
- Fr. Walser L'expérience pédagogique de Vienne v časop. Pour l'ère nouvelle 1928, 197.
- J. Wasserbauer K vyučování ve školách vídeňských v časop. Nové školy III. 214.

- Fr. Musil Vídeň a reformné naše snahy v elementárke v časop. Naša škola 1929, 69.
- Vikt. Fadrus Zehn Jahre Schulreform und Schulpolitik in Österreich v časop. Schulreform 1929, 193.
- Jan Patejřík Vídeňské a berlínské národní školy v časopise Věstník pedagogický VII. 15.
- K. Furtmüller Die Durchführung der österreichischen Schulreform v časop. Schulreform VIII., 1929, 1.
- Th. Lecomte et J. Fontègue Une visite aux écoles de Vienne v časop. L'enseignement public 1929, I. 27.
- K. Furtmüller Die neuen Schulgesetze ve víd. Pädagogisches Jahrbuch 1928, 27.
- Vlad. Konvička Organizace vídeňského školství v časopise Školské reformy X. 185.
- J. Zachar O školských reformách v Rakousku v časop. Učitelské Noviny XXXIX. 190.
- A. L. Dojmy z Vídně, tamže XLII. 93.
- Jednotná škola v Rakousku, tamže v příloze k čís. 7.
- Vídeňské školní knihy, tamže v příloze k čís. 13.
- L. Langwieser Zum Aufbau der Hauptschule in Wien v časop. Schulreform 1930, 185.
- L. Battista Die Entwicklung der österreichischen und der reichsdeutschen Volksschule in der Nachkriegszeit v Österreichische Vierteljahrshefte für Erziehung und Unterricht 1930, 20.
- Natalja Hanowa Opieka nad dziećmi i młodzieżą moralnie zaniębaną w Austrii v časop. Szkoła specjalna VI. 1930, 88.
- Marjan Radwański Instytut dla głuchoniemych w Wiedniu ib. 95.
- Jadwiga Brodzka Instytut dla niewidomych w Wiedniu ib. 100.
- Milla Bajtek O mateřských školách města Vídně v časopise Nové školy IV. 1930, 380.
- J. Enderówna Opieka społeczna nad dzieckiem w gminie wiedeńskiej v časop. Oświata i wychowanie II. 1930, 518.
- K.Zb. Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Austrii v témž časop. 409.
- Käthe Pfannerer Unsere Erfahrungen mit der Schülerdifferenzierung und — Umgruppierung v časopise Quelle 1930, 827.
- Hedvig Schwarz Über einen Montessori — Kurs für städtische Kindergärtnerinnen ib. 886.
- Z drobných zpráv po různých časopisech zasluhují jako zvlášť informativní býti uvedeny tyto:
- Neue Erziehung VII. 1925, 546 (o přednášce Tesarově v Berlíně); Věstník pedagogický III. 64 (o přednášce Fischlově v Praze) a II. 6 a 79; Paedagogisches Zentralblatt 1928, 32; škola měšťanská XXXI. 362; Journal of Edu-

cation 1924, čís. 656, str. 161; Český Učitel XXVI. 72; Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1925, 163 (o školách pokusných).

Úřední výnosy a nařízení publikují se v časopise Volks-erziehung. Nachrichten des österreichischen Unterrichts-amtes, Amtlicher Teil, kdežto v části pedagogické (Pädagogischer Teil) jsou odborná pojednání, více méně oficiální. Od r. 1930 obdržel časopis ten zase starý název rakouský, ovšem s potřebnou modifikací: Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Bundesministeriums für Unterricht.

Srv. také publikace: G. Komenda Vorschriften für die Abhaltung der Reifeprüfungen an den Gymnasien aller Art und an den Realschulen der Republik Österreichs 1926; V. Fadrus Lehrplan für die Hauptschule samt Hauptschulgesetz 1929.

Školství maďarské po válce světové¹

§ 20. ŠKOLSTVÍ ELEMENTÁRNÍ

Kdežto republika Rakouská vyvinula hned po převratě velmi intenzivní úsilí reformní, kterým si dovedla získati sympatie celého kulturního světa, v Maďarsku, po válce světové omezeném asi na třetinu předválečné rozlohy Uher a předválečného počtu obyvatelů,² všecka energie dlouho se vyčerpávala marnými snahami o restituci původního stavu, ježto nový stav věcí nikdo nechce tam dosud pokládati za definitivní; proto i ve školství mimo změny, absolutně nutné, s počátku nedocházelo vůbec k úpravám hlubším a podstatnějším, jichž by jinak Maďaři jako mistři reklamy jistě dovedli využítí ve svůj prospěch v cizině co nejvíce.³

Sami sice přiznávali, že „důkladná reforma všeho školství je nejdůležitější a také vládní

¹ O vývoji školství v Uhrách až do konce světové války viz svazek I. str. 439 a další.

² Přesně z 282.780 km² na 93.010 a z 18.264.533 obyvatelů na 7.907.204.

³ Je příznačné, že mimo neveliký článek Dr. A. Imre Das ungarische Erziehungswesen v Pädagogischer Zentralblatt 1924, 499—507 a příspěvek Dennise Jánossyho do ročenky Kandelovy (Educational Yearbook 1927, 171 až 212) nepostarali se Maďaři až do letoška ani o jedinou publikaci v cizích jazycích o svém školství, jedině v maďarštině vyšel od války jediný spis o dějinách pedagogiky (od E. Finánczyho v r. 1927) a jediný o vývoji školy maďarské (od J. Kornise z téhož roku) a teprve v červnu 1930 vydán německý výtah z tohoto spisu Kornisova s názvem: Ungars Unterrichtsweisen seit dem Weltkrieg.

⁴ Imre v uv. čl. 507.

program již v r. 1921 obsahoval sliby toho druhu, ale ve skutečnosti vymlouvali se dlouho na následky války⁵ a finanční ochuzení země, jež jim nijak ovšem nevadí ve vydržování více než nákladné propagandy protimírové za hranicemi, stejně jako jim nevadilo ihned v r. 1921 v zavedení povinného vojenského tělocviku pro všecku mládež do 21. roku a v organisování sportovních sdružení (Levente Egyesületek) i v nejdolehlejších vískách a osadách,⁶ patrně náhradou za službu vojenskou, jež sice smlouvami mírovými byla omezena na rozsah nejmenší, ale takto se vlastně podává působením daleko účinnějším.

Je pravda, že ve veškerém veřejném, politickém i národohospodářském životě Maďarska nastal po válce hluboký převrat, jenž na čas, jak známo, vedl docela k bolševické vládě komunistů a po jejím povelu k tuhé reakci aristokratické; stát maďarský získal však za to na národní jednotosti, ježto — ovšem podle pověstného úředního sčítání — mezi skoro 8 miliony obyvatelů je pryč jen něco přes 550.000 Němců a asi 148.000 Slováků.

Pomineme-li opravy, které provedla vláda bolševická,⁷ které jejího pádu nepřežily, byla převším osnova obecných škol opět revidována a

⁵ Barvami až příliš černými líčí je Imre v uv. čl. 499 a Jánossy v uv. ročence 173. Je charakteristické, že i Kornis v uv. sp. 37 mluví o loupeži nepřátel a o tom, že čtyři miliony uherských občanů se dostaly pod jeho cizích národů nižší kultury!

⁶ Jánossy v uv. roč. 204 udává pro r. 1924 již 3.500 tákovských sdružení v nichž působilo 7000 učitelů škol elementárních. Srv. i Imre v uv. čl. 507 a Kornis v uv. sp. 219. sl.

⁷ Zrušila zvláště náboženství ve všech školách a hodin takto uvolněných užila k „vysvětlování dnešních poměrů společenských“ (Národní Listy 28. března 1919); po pádu bolševiků, obnoven ovšem prvotní stav. Podobně nepotrvala instituce důvěrníků žakovských (po dvou v každé třídě) ani nařízení, aby učitel oslovoval žáky synu nebo příteli a tento učitele strýčkem (resp. teto) a ve vyšších třídách mistřem. (Srv. zprávu v časop. Die Einheitschule 1920, 9).

doplňována; tak již r. 1917 pokyny o ošetřování dětí, r. 1918 vyučováním hospodářským s praktickými ukázkami, r. 1919 občanskou naukou; r. 1921 vydán nový zákon o školní povinnosti a délce školního roku (227 půldnů). Konečně r. 1925 byla vydána úplně nová osnova, jež stanovila úkolem obecné školy vychovávat pro vlast zbožné, mravně, rozumné a sebevědomé vlastenecké občany;⁸ zdůrazňuje se dále po stránce didaktické i princip vyučování nedílného jako východisko vši práce i zásada činné školy pro všechny stupně, konečně převaha výchovné stránky nad vyučováním v prvních čtyřech letech.

Rozdělení hodin pro šestitřídní normální školu obecnou bylo stanoveno takto:⁹

Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Maďarština a to:						
1. mluvní cviky	4	3	3	2	—	—
2. čtení		4	4	3	3	3
3. psaní		1	1	1		2
4. sloh	6	1	1	2	2	2
5. mluvnice		1	1	1	2	2
počty a měřictví	5	5	5	5	4	4
zeměpis	—	—	—	2	2	2
dějepis	—	—	—	—	2	2
občanská nauka	—	—	—	—	1	—
fysika a chemie	—	—	—	—	1	2
přírodopis, hospodářství a hospodyňství	—	—	2	2	2	2
hygiena	—	—	—	—	1	1
kreslení	—	1	1	1	2	2
zpěv	1	1	1	2	2	2
šití	—	1	1	1	2	2
tělocvik	2	2	2	2	2	2
Celkem	20	22	24	26	30	30

R. 1928 přidána byla dějepisu v 5. třídě hodina a vedle občanské nauky zavedeny nově ještě dějiny a nauka o ústavě po 2 hodinách v třídě 5. a 6.,

⁸ Český Učitel XXXII. 97. Kornis v uv. sp. 31.

⁹ Jánossy v uv. ročence 184.

tělocviku všude přidáno po hodině, za to přírodopisu ubrána byla hodina v 5. tř. a chemii ubrána hodina v 6. tř.¹⁰ Byl dále sice r. 1929 odhlasován návrh zákona, že se má obecná škola, dosud šestiletá, po níž následují tři léta školy pokračovací, nahraditi po vzoru sousedních států školou osmiiletou,¹¹ ale pro finanční obtíže bylo provedení toho zákona odloženo pro hlavní města stolic o pět, pro ostatní obce o deset let;¹² za to nastaveno se státní podporou mnoho nových budov i bytů učitelských a protože počet žactva neustále klesal (na př. z 950.000 v r. 1921/2 na 660.000 v r. 1925/6), využila toho vláda, že snížila počet žáků na třídu z dřívějších 52 na 40 a že mnoho jednotřídek rozšířila na školy dvoutřídní.

Ježto dále pod vlivem války roste počet analfabetů (r. 1920 znalo psát asi 85%, 10 let před tím 80,3%)¹³ a protože v řídce obydlených pustách maďarských těžko vymáhati rádnou docházku, vláda zařídila r. 1926 nový typ školy „kooperativní“ pro každé dvě a půl čtver. míle za součinnosti farmářů, což prý se brzy vžilo a osvědčilo.¹⁴ Celkem bylo v šk. r. 1925/6 6374 obecných škol a to: 1037 státních, 681 obecních, 4520 církevních a 136 soukromých s 16.556 učiteli a 754.927 žáky (průměrně připadalo na jednoho učitele 46,5 žáků); r. 1929/30 počet škol stoupl na 6824 (z nich 1184 státních, 794 obecné, 2 komitátní, 162 soukromé, ostatní církevní) pro 931.908 žáků, jež učilo 18.990 učitelů.^{14a}

*

¹⁰ Věstník pedagogický VI. 374.

¹¹ Podrobnosti návrhu viz v uv. sp. Kornisově 62 sl. a ve Věstníku pedagogickém 1929, 285; nevypisují jich, ježto konečný osud návrhu je nejistý.

¹² Srv. Russkaja škola za rubežom 1929, 122.

¹³ Imre v uv. čl. 501.

¹⁴ Jánossy v uv. roč. 182.

^{14a} Kornis v uv. sp. 61.

Zákon z r. 1927 nařizuje dále v obcích aspoň o 5000 obyvatelů zřizovati nákladem nebo s pomocí státu povinně pro přípravu k praktickému životu a studiu na školách odborných čtyřtřídní školy měšťanské, jichž ještě ten rok bylo otevřeno přes 400. Mají se odtud přijímati žáci, kteří s úspěchem dokončili čtvrtou třídu obecné školy a to do maxima 50 na třídu; školy mají býti pravidelně rozděleny podle pohlaví žáků. Vedle předmětů obvyklých zavádějí se základy národohospodářské a právní, jakož i polní hospodářství, ale za to ku podivu není občanské nauky a v oboru náboženství je věrouka a mravouka; neobligátně učí se i psaní na stroji a stenografii, německé konversaci, po případě i hudbě a tanci.¹⁵ Osnova chlapeckých škol měšťanských jest nyní tato:¹⁶

Tř.:	I.	II.	III.	IV.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	8
maďarština	5	4	4	5	16
němčina	3	3	3	3	12
dějepis	—	2	3	3	8
zeměpis	3	2	3	2	10
počty	4	4	4	2	14
účetnictví	—	—	—	1	1
botanika a zoologie	3	3	—	—	6
mineralogie a chemie	—	—	—	3	3
fysika	—	—	3	—	3
hygiena	—	—	—	2	2
základy nár. hospodářství a práva	—	—	—	2	2
polní hospodářství	1	1	1	1	4
zpěv	1	1	1	1	4
kreslení	3	3	3	2	11
tělesná výchova	3	3	2	2	10
ruční práce	2	2	1	1	6
celkem	30	30	30	30	120

¹⁵ Věstník pedagogický VI. 157 Škola měšť. 1926, 277 a 1929, 331.

¹⁶ Jánosy v uv. roč. 187 a Kornis v uv. sp. 71 sl., kde jsou i detaily osnov.

Pro dívčí školy měšťanské určen tento roz-

vrh:^{16a}

Tř.:	I.	II.	III.	IV.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	8
maďarština	4 nebo 5	4 nebo 5	4	4	16 nebo 18
němčina	2 nebo 3	3 nebo 4	3	2	10 nebo 12
dějepis	—	—	2	3	5
zeměpis	2	2	2	—	6
botanika a zoologie	3	2	—	—	5
mineralogie a chemie	—	—	3	—	3
fysika	—	—	—	3	3
biologie a hygiena	—	—	—	2	2
hospodyňství	—	—	—	3	3
počty	4	3	2	2	11
kreslení	2	2	2	2	8
psaní	1	1	—	—	2
ženské ruční práce	2	3	3	3	11
zpěv	1	1	1	1	4
tělocvik	2	2	2	1	7
Celkem	26	26	26	28	108

Dozor na školy měšťanské (státní, obecné, konfesijní i soukromé) obstarávají od r. 1927 zvláště ní inspektoři (Bürgerschul-Oberdirektoren).^{16b}

*

Jako jiné státy tak i Maďarsko obdrželo mírovými smlouvami závazek, aby se postaralo o dostatečnou úpravu škol menšinových, což provedli Maďaři s obvyklou svou chytrostí, jen na pohled a jen na oklamání důvěřivé ciziny, již ostatně ani pověstné aféry falšování peněz československých, jihoslovenských a francouzských ani prozrazení tajné dopravy válečného materiálu nedovedly, jak se zdá, otevřítí očí.

Ilneď po odstranění bolševické vlády vydal ministr vyučování nařízení, že ve všech obcích s národní menšinou má se učití řečí menšiny, ale spolu že od III. třídy jest všude maďarština povin-

^{16a} Kornis v uv. sp. 73 sl.

^{16b} ib. 76.

ným předmětem, aby žáci od VI. třídy dovedli se již vyjádřit po maďarsku a rozuměli maďarskému textu¹⁷ — tedy obvyklá chytristika maďarská. A nedlouho po tom (1923), když se jednalo o zahraniční půjčku pro Maďarsko a kdy na vídeňském sjezdu Ligy pro společnost národů měly se probrati poměry maďarských menšin, vláda maďarská vydala na kvap nové licoměrné nařízení o tom, že každý maďarský státní občan, bez rozdílu rasy, řeči neb náboženství jest před zákonem roven a požívá stejných občanských i politických práv; ve příčině školské se slibovalo v nařízení, že tam, kde počet školou povinných dětí menšiny národní dosáhne 40, musí býti použito příslušné řeči úplně nebo částečně jako vyučovací; vláda bude prý také pečovati o to, aby na měšťanských a středních školách byly zřízeny pro takové žáky paralelky a aby konečně i na universitách byla pro řeč a literaturu menšin vydržována jedna profesorská stolice.¹⁸

Ve skutečnosti však Slováci v Maďarsku, ač je jich tam úředně r. 1927 napočteno přes 148.000 (de facto je jich tam jistě aspoň 350.000), nemají dosud ani jediné ryze slovenské školy obecné, natož střední, ani jediného časopisu, ani jediného svého spolku — jsou dosud zkrátka bez svobody a bez práva.¹⁹ Jen na evang. škole v Čábě prý někteří učitelé učí náboženství a církevnímu zpěvu slovensky! A podle spisu K. Goralčuka,²⁰ byla ve školním r. 1918/19 uváděna v úřední statistice jediná slovenská obecná škola, ač bydlili Slováci

¹⁷ Nár. Listy 23. prosince 1919.

¹⁸ Prager Presse 22./6. 1923, Lidové Noviny 25./6. 1923 a 15./8. 1924, Nár. Listy 22./6. 1923, Venkov 25./6. 1923 a 31./8. 1923.

¹⁹ Výroční zpráva Komenského za r. 1925, str. 8, S t. Klíma a, Slováci v Maďarsku v čas. Topičův sborník XI, 129, Národní Listy 24. července 1925. — Že Němcům se nevede lépe, tvrdí Freie Schulzeitung 1925, str. 89.

²⁰ Menšinstva v Madjariji 1927, 58.

souvisle v 33 obcích a ve 24 z nich měli více než 20% obyvatelů; a i tato jediná slovenská škola se v následujícím roce ze statistiky ztratila! V témž roce (1918/9) uvádí statistika vedle této ryze slovenské jediné školy malý počet škol smíšených, r. 1920/1 podobně 44 škol s vyučovacím jazykem maďarským a slovenským, r. 1923/4 již jen 29 škol toho druhu.²¹ Žáků slovenských bylo přihláшено r. 1918/9 ještě 23.540 a r. 1921/2 27.638, r. 1923/4 24.454 (z těch však jen dva na učitelských ústavech, 67 na školách středních a 14 na vysokých), ale do škol smíšených chodila z nich sotva čtvrtina, kdežto ostatní již jen do ryze maďarských! Z učitelů škol obecných a měšťanských byli ten rok již jen tři a profesorů pět, kdož měli odvahu hlásiti se k Slováckům.²² Sám časopis Az Est r. 1927 přiznal, že Slováci mají v Maďarsku šest maďarských škol typu B (na nichž se všem hlavním předmětům učí jen maďarsky) a 60 typu C (učí se všem předmětům maďarsky a mimo to slovenštině jako zvláštnímu učebnímu předmětu), ale nemají ani jediné školy typu A, kde by se všem předmětům učilo jen slovensky a vedle toho byla maďarština zvláštním předmětem učebním.²³

Podobně nemá 50.000 Rusínů ani jediné obecné školy²⁴ stejně jako 5000 Slovinců, což nepotřebuje

²¹ Podle řeči posl. Uhlíře v zasedání meziparlamentární Unie v Basileji 7. dubna 1923 bylo pro Slováky v Maďarsku otevřeno všeho všudy 31 škol, v nichž však jen náboženství, zpěvu, čtení a psaní se učilo slovensky, všem ostatním předmětům pouze maďarsky; učitelé byli vesměs Maďari, kteří slovensky ani sami neuměli. — Zprávy státního úřadu statistického 1930, 165 uvádějí pro rok 1927 celkem 31 obecných škol smíšených (49 maďarsko-slovenských a 2 německo-slovenské).

²² Naša škola III, 283.

²³ Venkov 31. června 1927. Pro r. 1928-9 uvádí Kornis 57 jen 78 škol typu A (50 něm. + 28 srbských), 133 typu B (v tom jedinou slovenskou) a 299 typu C (v tom 50 slovenských), celkem tedy 607 škol menšinových.

²⁴ Goralčuk v uv. sp. 38.

vůbec komentářů; právě naopak 14.000 Maďarů žijících na Slovinsku má 14 úplně maďarských škol.²⁵ Zkrátka, Maďari dovedli se dosud promyšleně a s úspěchem vyhnouti svým závazkům mírovým i po této stránce; porovnejme s tím, jak bohatě je postaráno o jejich školy obecné a střední v naší republice, kde dokonce mají smělost se domáhati i vlastní university!²⁶

*

Dětských zahrádek, v Maďarsku obligatorních, bylo ve šk. roce 1922/3 celkem 960. z těch 321 státních, 476 obecných, 113 církevních (v tom 99 katolických, 3 kalvínské, 9 luteránských a 2 israelitské) a 58 soukromých a spolkových; počet ten klesl r. 1926/7 na 848 zahrádek a 71 stálých asylů, ač před válkou bývalo až 2230 zahrádek a na 750 asylů.²⁷ Reformní rodinná škola otevřena v Budapešti.²⁸ Ústavů pro opuštěnou mládež zůstalo v nynějším Maďarsku osm asi pro 12.000 dětí, pro slepce sedm, hluchoněmé 11. Pro vzdělání učitelů škol pomocných, kteří jsou státními úředníky a mají titul profesorů léčebně pedagogických, vypraven speciální ústav r. 1926/7 přeměnou bývalého semináře léčebně pedagogického, a to po studijní dobu 6 semestrů;²⁹ současně rozšířeno přípravné vzdělání učitelů škol mateřských rovněž na tři léta a obdrželo novou osnovu učebnou.^{29a}

²⁵ Erjavec Slovinci 1924, 144.

²⁶ Ročenka Československé republiky roč. IX. 1930, str. 2. udává československých příslušníků maďarské národnosti necelé tři čtvrtiny milionu (744.639).

²⁷ Imre v uv. čl. 500 a Jánossy v uv. čl. 189.

²⁸ Neue Erziehung IV. 1922, příloha k čís. 10, str. 114.

²⁹ Podrobnosti viz v Revui pro vzdělání a výchovu hluchoněmých 1928, 29, a čl. M. W. Organizacija Kstačenja naučycielí szkót specialnych na Węgrzech v časop. Szkola specjalna 1927, 180. Srv. také Věstník pedag. VII. 57, kde se však organizace ústavu klade již do r. 1923.

^{29a} Podrobnosti viz u Kornise 197 sl.

Vzdělání učitelů škol obecných obstarávají v Maďarsku dosud jen učitelské ústavy, do nichž se přijímají žáci po čtvrté třídě školy střední neb čtyřleté škole měšťanské, ač již za války se pomýšlelo na důkladnou reformu a prodloužení studia na šest let, ježto dosavadní vzdělání osvědčilo se nedostatečným pro vzrůstající úkoly lidového vzdělání. Zmenšení Uher mírem trianonským přivedilo podstatnou změnu původního reformního plánu, takže se Maďari musili spokojiti roku 1923 rozšířením dosavadních čtyřletých ústavů na pětileté s tímto rozvrhem:³⁰

	Tř.:	I.	II.	III.	IV.	V.	Celkem
Náboženství		2	2	2	2	2	10
biologie		—	2	—	—	—	2
psychologie		—	—	3	—	—	3
metodika vyučování		—	—	—	4	—	4
dějiny výchovy		—	—	—	—	3	3
školská organizace		—	—	—	—	1	1
praxe učebná		—	—	—	2	7	9
maďarština		4	3	3	2	2	14
němčina		2	2	2	2	2	10
dějepis		2	2	2	2	—	8
občanská nauka		—	—	—	—	2	2
zeměpis		2	2	2	1	—	7
matematika		3	3	2	2	2	12
fysiologie a chemie		3	3	3	2	—	11
fysika		—	—	2	3	—	5
hygiena		—	—	—	—	2	2
polní hospodářství		2	2	2	2	—	8
národní hospodářství		—	—	—	—	1	1
kreslení		3	2	2	2	2	11
zpěv a hudba		3	3	2	2	2	12
tělesná výchova		2	2	2	2	2	10
ruční práce		2	2	1	—	—	5
Celkem		30	30	30	30	30	150

Jak patrně, zůstala i při této poslední úpravě přílišná roztržitost a pestrost, která již před válkou byla právem vytykána učitelským ústavům rakouským, a také specifická úprava všeobecného

³⁰ Jánossy v uv. roč. 199. — Srv. i Časopis Obce učit. VIII. 195, kde se však mluví jen o čtyřletém trvání ústavů.

vzdělání jen pro povolání učitelů školy obecné, ač také maďarští učitelé se opětně domáhali toho, aby jejich všeobecné vzdělání stálo na úrovni úplné střední školy. Toliko učitelé škol měšťanských, jimiž se mohou státí diplomovaní učitelé škol obecných neb absolventi úplné školy střední, vzdělávají se na tříleté škole v Budapešti, přeložené r. 1928 do Segedína a rozdělené podle pohlaví posluchačů a podle čtyř oborů zkušebních;^{30a} vynikající absolventi mohou dalším čtyřsemestrovým studiem na universitě získati si aprobaci pro úřad profesorský na učitelských ústavech. R. 1929 bylo 53 ústavů učitelských a to 20 mužských a 33 ženských, z toho jen 12 státních, ostatní církevní; celkový počet žáků byl téměř 8000.

Učitelé škol obecných jsou zařadeni nyní do XI.—VIII. třídy státních úředníků a mají také v Maďarsku své organisace okresní,³¹ jež jsou sloučeny v Zemském Svazu o čtyřech odborech. Plat učitelů škol měšťanských stoupá nyní z 1488 až na 6048 pengö.^{31a}

§ 21. ŠKOLY STŘEDNÍ, ODBORNÉ A VYSOKÉ

Když reformní plány min. Jankovich³² se nezdařily, provedl novou úpravu střední školy maďarské r. 1924 jeho nástupce, hr. Kuno von Klebelsberg, nadšený přítel německé kultury, jenž proto za vzor úpravy volil osvědčenou organizaci německou, třebaž v samém sněmu maďarském bylo dosti hlasů pro úpravu po příklade francouzském Bérardově.³³

^{30a} Osnovy podává Kornis 209 sl.

³¹ Škola měšťanská XXXI. 267.

^{31a} Kornis v uv. sp. 71.

³² Viz svazek I. str. 467 sl.

³³ Srv. čl. Rich. Lange Zur Entwicklung des höheren Schulwesens in Ungarn v Monatsschrift für höhere Schulen 1926, 446; srv. také časopisy Střední škola V. 32, Nastavní vjesnik XXXII. 371, uv. článek Imrův 503 a uv. spis. Kornisův 76 sl.

Podstatnou známkou nové úpravy, která je však spíše návratem k osvědčené tradici než skutečnou reformou, jest, že k dosavadním dvěma typům, gymnasiu a reálce, přidal Klebelsberg jako rovnocenný typ třetí gymnasium reálné, připravené ostatně okolností již zmíněnou,³⁴ že na gymnasiu maďarském byla řečtina již od r. 1890 předmětem pouze relativně povinným; nový typ nabyt rázem takové obliby, že proti šk. roku 1923/24 zůstal sice v šk. roce 1924/25 počet reálce stejný (15), ale místo 85% gymnasií zbylo jich takřka rázem jen 23%, kdežto všech ostatních 62% se změnilo ihned v gymnasia reálná.

Všecky tři typy středních škol, podávající podle § 1. nového zákona výchovu náboženskomravní i vlasteneckou a připravující zároveň pro duševní práci na školách vysokých, jsou osmileté a poskytují odtud stejné oprávnění k vysokoškolským studiím na všech fakultách, ovšem s nezbytnými doplňovacími zkouškami, pro něž zvláště jsou zřízeny vysokoškolské kursy klasických jazyků. Jako jinde, tak i v Maďarsku většina předmětů je společná všem třem typům, avšak v různém rozsahu, při čemž maďarská řeč a literatura, jakož i národní dějiny a zeměpis mají býti středem všeho vzdělání; vedle toho gymnasiu dodávají speciálního zabarvení oba jazyky klasické, reálnému gymnasiu latina s řečmi moderními, reálce odbory matematicko-přírodovědecké; němčina je všude předmětem povinným a také k účasti na náboženském vyučování zavazuje zákon všecky žáky bez výjimky.

Právo zřizovati střední školy přiznává se ministerstvu školství a jednotlivým konfesím, které mají v Maďarsku značnou míru autonomie ve věcech školních; speciálně však gymnasia klasická mají býti pravidelně zřizována jen tam, kde je

³⁴ Sv. I. str. 466.

zároveň střední škola jiného typu.³⁵ Osvobození od návštěvy povinného předmětu se nepovoluje mimo tělocvik a kreslení. Koncem roku jsou ve všech třídách veřejné zkoušky, či jak se v zákoně eufemisticky praví: „veřejné souhrny“, jež přece měly již dávno býti jako přežitky odstraněny. Zkouška opravná povoluje se nyní také v Maďarsku pravidelně jen z jednoho předmětu a pouze výjimečně i při větším počtu nedostatečných známek. Počet žáků na třídu má se ponenáhlu průběhem deseti let snižovati s dosavadních 60 na 40. Ředitel je povinen učit 3—8 hodin, profesori 18; zastávají placené úřady ve veřejnosti se jim nedovoluje, ale ovšem může i profesor se státi poslancem, členem obecního nebo komitátního zastupitelstva. Rozdělení předmětů, v některých detailech opětně dodatečně měněné,³⁶ jest nyní toto:

I. Gymnasium (klasické):

	Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	5	4	4	3	3	3	3	3	3	28
latina	6	6	6	6	6	5	5	5	5	45
řečtina	—	—	—	—	6	6	5	5	5	22
němčina	—	3	3	4	3	3	2	2	2	20
dějepis	—	—	3	2	3	3	3	3	3	17
zeměpis	3	3	2	1	—	—	1	—	—	10
přírodopis	2	2	—	4	2	3	—	—	—	13
fysika	—	—	2	—	—	—	4	4	—	10
matematika	6	4	4	4	3	3	3	2	2	29
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
kreslení	2	2	2	2	—	—	—	—	—	8
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	6	29	29	31	31	31	31	31	31	244

³⁵ Toto opatření naráželo s počátku na značný odpor občanstva.

³⁶ Příklad jsem se schématu, otisklého ve spise Kornisov³⁷ 84, jakožto nejpozdějšího; Lange i Kandel mají některé odchylky (na př. řečtinu již od tř. III. a menší počet hodin tělocviku). — Srv. i časopis Střední škola X. 240.

II. Gymnasium reálné:

	Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	5	4	4	3	3	3	3	3	3	28
latina	6	6	6	6	5	4	4	4	4	41
němčina	—	3	3	4	3	3	2	2	2	20
druhý cizí jazyk ³⁷	—	—	—	—	5	5	4	4	4	18
dějepis	—	—	3	2	3	3	3	3	3	17
zeměpis	3	3	2	1	—	1	2	—	—	12
přírodopis	2	2	—	4	3	3	—	—	—	14
fysika	—	—	2	—	—	—	4	4	—	10
matematika	6	4	4	4	3	3	3	3	3	30
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
kreslení	2	2	2	2	1	1	1	1	1	12
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	29	29	31	31	31	31	31	31	31	244

III. Reálka:

	Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	5	5	3	3	3	3	3	3	3	28
němčina	5	5	3	4	3	3	2	2	2	27
druhý cizí jazyk ³⁸	—	—	5	5	4	4	3	3	3	24
dějepis	—	—	3	2	3	3	3	3	3	17
zeměpis	3	3	2	1	—	—	1	2	—	12
přírodopis	2	2	—	—	3	3	3	—	—	13
fysika	—	—	3	—	—	—	4	4	—	11
chemie	—	—	—	3	2	2	—	—	—	7
matematika	4	5	3	4	4	4	3	3	3	30
desk. geometrie	3	2	2	2	2	2	2	2	2	17
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
kreslení	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Celkem	29	29	31	31	31	31	31	31	31	244

Pro mírumilovnost Maďarů jest příznačno, že v dějepise³⁹ se sice dochází až k míru trianonskému, ale v zeměpise se stále vykládá o bývalém království uherském z roku 1914 s dodatkem, že

³⁷ Franština, angličtina nebo italština.

³⁸ Rovněž jako na reál. gymnasiu.

³⁹ Přehledný výtah z osnov všech předmětů má Kornis v uv. sp. 86 sl.

některé části země jsou z a tím nepřitelem obsa-
zeny! Kterému modernímu jazyku (mimo němčinu)
se má učit, stanoví ministr vyučování po dohodě
s vydržovatelem školy (není tedy volitelnosti mezi
nimi); pro vyučování franštině a italštině bylo
ustanoveno několik profesorů cizozemských. Ne-
povinně se učí na gymnasiích jazykům moderním,
kreslení a deskriptivě, na reálkách latině, na reál-
ných gymnasiích řečtině, deskriptivě a kreslení.
Dobré jest, že osnovy všech tří typů jsou co možná
shodny, ovšem mimo předměty specificky odlišné,
zvláště pak osnova učebná reálek se shoduje téměř
úplně s osnovou reálně gymnasiijní, majíc jen místo
latiny chemii a deskriptivní geometrii. Doplnkem
osnov vydány r. 1927 nové metodické instrukce
pro profesory, jimž však dopřáno dosti volnosti
v rámci osnov; každé pololetí scházejí se učitelé
střední školy k speciální poradě metodické, v níž
stanoví zvláště i četbu a témata písemných prací.
Pro odborné další vzdělání, zvláště profesorů řeči
moderních, konají se občasně kursy státním ná-
kladem. Suplenti požívají nyní 1392 pengö odměny
(mimo bytné); platy profesorů, zařazených do IX.
až VI. třídy hodnostní, stoupají z 2400 až na 8800
pengö; ředitelé jsou v V. třídě s příjmy 7800 až
8800 pengö.

Vnitřní život školy řídí se řádem školním, vy-
daným roku 1926, a upraveným pro každý ústav
zvláště. Zvláštní pozornost se věnuje nyní i este-
tické i tělesné výchově, pro něž se konají pravidelné
vycházky; pro styk s rodiči nařízeny jsou
nejméně dvě shromáždění rodičů v roce. Žáci smějí
se družiti v spolky pod dozorem učitelů, zvláště
pro odborné vzdělání a tělesný výcvik; čas od času
konají se závody jednotlivých ústavů v tělocviku
i předmětech literních. Zkoušky maturitní podrže-
ny i v nové úpravě středních škol; ale písemná
zkouška na gymnasiích obou typů omezena na
práci z maďarštiny, překlad z latiny a práci mate-

matickou, na reálkách na práce z maďarštiny,
němčiny a matematiky. Ústně se zkouší na gymna-
siích z maďarštiny, latiny, dějepisu Uher, matema-
tiky a fyziky, na reálkách místo latiny z němčiny.
Statistika za r. 1928/9 vykazuje celkem 28 gymna-
sií (4 státní, 14 pod státním dozorem a 10 autonom-
ních konfesijních), 69 reálných gymnasií (33+20+
16) a 23 reálky (19+4+0).

*

Také osnovy dívčích středních škol
(v Maďarsku je koedukace zásadně vyloučena)
byly znovu opraveny,⁴⁰ ježto z úpravy Zichy-
ovy⁴¹ udrželo se vlastně jen oddělení gymnasiijní
a nastal nezdravý nával absolventek k vysoko-
školským studiím. Osnovou z r. 1926 zavedeny také
tři typy dívčí školy vesměs osmitřídni: gymnasia,
lycea (analogická chlapeckým reálným gymna-
siím, ale bez latiny) a koleje pro přípravu k životu
praktickému a rodinnému, při čemž absolventky
kolejí nemají přístupu na universitu ani techniku.
Osnova dívčího gymnasia jest tato:⁴²

Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	5	5	4	5	5	5	5	5	29
latina	—	—	5	5	5	5	5	5	50
němčina	4	4	3	3	3	3	3	2	25
franština	—	—	—	—	5	4	3	3	15
dějepis	—	—	3	2	3	3	3	3	17
zeměpis	3	3	2	2	—	—	—	2	12
přírod. vědy	3	3	—	—	2	3	3	—	14
fyzika	—	—	—	2	—	—	3	4	9
matematika	4	4	3	3	3	3	3	2	25
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	2	2
kreslení	2	2	2	2	2	2	—	—	12
zpěv	2	2	2	2	—	—	—	—	8
tělocvik	3	3	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	28	28	28	28	50	50	50	50	252

⁴⁰ Srv. časopis Deutsche Mädchenbildung 1926, 432, K a n-
d e l o v u uved. ročenku 190 a 192, čas. Střední škola VII.
206 a X. 242 a uv. spis Kornisův 108 sl.

⁴¹ Viz I. svazek, str. 476.

⁴² Přidržel jsem se opět poslední recenze, otištěné na uv.
místě spisu Kornisova.

Dívčí lyceum se řídí tímto rozdělením:

	Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	5	5	3	3	4	4	3	4	3	31
němčina	4	4	3	3	4	4	3	3	3	28
fr., angl. neb. ital.	—	—	4	5	5	4	3	3	3	24
dějepis	—	—	3	2	3	4	3	3	3	18
dějiny umění	—	—	—	—	2	2	2	2	2	8
zeměpis	3	3	2	2	—	—	—	—	2	12
přír. vědy	3	3	2	—	3	3	4	—	—	18
fysika	—	—	—	2	—	—	3	4	—	9
matematika	4	4	3	3	3	3	3	3	3	26
filosofie	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4
kreslení	2	2	2	2	1	1	—	—	—	10
zpěv	2	2	2	2	1	1	—	—	—	10
tělocvik	3	3	2	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	28	28	28	28	30	30	30	30	30	232

Konečně osnova kolejí jest tato:

	Tř.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
maďarština	4	3	3	3	3	3	3	3	3	25
němčina	3	3	3	3	3	3	3	3	3	24
druhý cizí jazyk ⁴³	—	—	3	3	3	3	3	3	3	18
dějepis	—	—	—	3	3	3	3	3	3	15
zeměpis	3	2	2	—	—	—	—	2	2	11
matematika	3	3	3	2	—	2	2	2	2	19
přírodopis, chemie a hygiena	—	2	2	2	2	2	2	3	—	13
fysika	—	—	—	—	—	—	—	3	3	6
psychologie a ošetřo- vání dětí	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3
kreslení a dějiny umění	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16
hospodyňství a prá- ce domácí	—	—	—	2	2	2	—	—	—	6
šití (ruční práce)	2	2	2	2	2	2	—	—	—	12
zpěv	2	2	2	2	2	2	—	—	—	12
tělesná výchova	3	3	2	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	24	24	26	28	28	28	28	28	28	214

Nepovinně se učí na dívčích gymnasiích mimo jiné řečtině, na lyceích latině, na kolejích řečem

⁴³ Jako na ústavech chlapeckých.

moderním, stenografií, psaní na stroji, hudbě atd. Proti gymnasiu klade lyceum větší důraz na řeči moderní a estetickou výchovu, ale je nápadno, že oba typy nemají mezi svými řádnými předměty ženské ruční práce. Do jedné třídy dívčí školy nemá být přijímáno více než 40 žaček; do I. třídy požaduje se pro přijetí minimální stáří 10 let a absolvování čtyř tříd školy obecné. Všecky tři typy jsou uzavřeny zkouškou maturitní a ve svých osnovách⁴⁴ přizpůsobeny — jmenovitě v četbě — zvláštním zájmům dívčím, při čemž osnova matematiky i věd přírodních je na kolejích omezenější než na typech druhých. Postavení učitelů a učitelůk na středních školách dívčích je stejné jako na chlapeckých; pro lepší dozor nad žačkami jsou ústavy pravidelně spojeny s internáty. Poslední statistika udává 13 dívčích gymnasií (z nich jediné státní), 22 lyceí (z nich 8 státních) a jednu kolej dívčí (konfesijní, evangelickou) celkem tedy 36.

Roku 1927 vydán byl nový zkušební řád pro kandidáty profesury středoškolské, podle něhož se dovolují tyto skupiny: maďarština s němčinou neb franštinou neb angličtinou, latina s řečtinou nebo němčinou nebo angličtinou nebo italštinou nebo franštinou, němčina s angličtinou nebo italštinou, franština s angličtinou neb italštinou, dějepis s latinou neb zeměpisem, přírodopis se zeměpisem neb chemií, matematika s fysikou neb geometrií, fysika s chemií.^{44a}

*

Ve školství o d b o r n é m nedošlo dosud k změnám hlubším a celkovým. Školy h o s p o d á ř s k é doplněny byly v r. 1921 novým typem škol středních (vyšších) o čtyřech ročnících, určených pro přípravu synů středních statků hospodářských; vedle odborného výcviku přihlíží se rovnoměrně

⁴⁴ Podrobnosti osnov podává Kornis v uv. sp. 116—126.

^{44a} Kornis v uv. sp. 216.

také k vzdělání obecnému, takže na př. v I. roce z 34 hodin učebných připadá na předměty všeobecně vzdělávací (morálku, maďarštinu, němčinu, různé reálie, tělocvik a zpěv) plných 30 hodin, v IV. ročníku z 35 ještě 23 hodin.⁴⁵ Celkem otevřeno pět škol toho druhu; vedle toho bylo již ve šk. r. 1925/6⁴⁶ celkem 48 škol nižších, 105 kursů pokračovacích, různých škol odborných (vinařských, ovocnických atd.) 36, tedy počet rozhodně značný; na vysokém stupni jsou tři hospodářské akademie, jedna fakulta zemědělská, jedna vysoká škola zvěrolékařská (vznikla již r. 1782) a vysoká škola montanistická v Šoproni, zřízená náhradou za ztracenou školu šťávníckou.⁴⁷

Hojně zbylo dále ze staré říše škol průmyslových, zvláště pokračovacích pro učedníky, i škol řemeslnických, vyšších průmyslových a odborných dívčích, o něž péči ukládá státu, obcím i živnostníkům nový zákon živnostenský z r. 1922, který znovu zdůraznil zvláště povinnou návštěvu škol pokračovacích pro všechny učně, doplněnou péčí o tělesný výcvik ve spolcích Levente, po případě i zřizováním útulků. Vnitřní úprava škol průmyslových nedoznala dosud podle svědectví samého ministerstva⁴⁸ změn podstatných a představuje dnes pravidelně směs disciplin velmi pestrou.⁴⁹

Za to nové úpravy se dostalo vyšším školám obchodním, od r. 1919 čtyřletým, přijímajícím žáky z nižší střední neb čtyřleté měšťanské, ale tak,

⁴⁵ Podrobnosti osnov má Kornis v uv. sp. 146 sl.

⁴⁶ Srv. Kandel Yearbook 1927, 198 a L'éducation XVII. 62, kde se však neprávem tvrdí, že z pěti hospodářských akademií zůstala v Maďarsku jen jediná.

⁴⁷ Podrobnosti osnov o obou školách podává Kornis v uv. sp. 152 a 153.

⁴⁸ Jánossy v uv. čl. v ročence Kandelově 195.

⁴⁹ Doklady osnov různých typů uvádí Kornis 167 sl.; tabulku podrobnou pro vyšší školy průmyslové a to pro oddělení stavitelské, kovodělnické, dřevařské a chemické sestavil Jánossy 196—7.

že žáci, nedostačující koncem I. pololetí v I. ročníku z více než dvou předmětů, jsou beze všeho vyloučeni; stejně nesmějí ve svých studiích pokračovati, když koncem II. roku měli zkoušku opravou. Řád školní upraven r. 1927 po vzoru jiných škol středních; studia zakončena zkouškou maturitní. Na ten čas je 50 škol toho druhu a to 31 chlapeckých s 7940 žáky a 19 dívčích s 1010 žačkami; učitelů působí na nich 827, učitelek 183. V nové osnově z r. 1927 zavedeny zvláště poznatky právní a národní hospodářství, dále vedle němčiny, které se nyní učí povinně od počátku, je ještě druhý cizí jazyk od II. třídy; přidáno dále hodin maďarštině, za to omezeno učivo v matematice i přírodopisu a hygiena sloučena s tělesnou výchovou, takže osnova vyšších škol obchodních jest nyní tato:⁵⁰

Třída:	I.	II.	III.	IV.	Celkem
Nábožen. a mravouka	2	2	2	2	8
maďarská literatura a koncept	4	2	2	3	11
dějepis	2	2	2	2	8
právní vědomosti	—	2	2	—	4
nár. hospodářství	—	—	—	4	4
zeměpis	2	2	2	2	8
chemie a technologie	—	2	3	—	5
zbožiznalství	—	—	—	2	2
fysika	3	—	—	—	3
matematika a politická aritmetika	3	2	2	—	7
kupecká aritmetika	4	2	3	3	12
kupecké znalosti	2	—	—	—	2
vedení knih	—	3	3	—	6
maďarská obch. korespondence	—	2	2	—	4
cvičný kontor	—	—	—	4	4
německá řeč a korespondence	4	3	3	3	13
druhá cizí řeč a korespondence	—	3	3	4	10
stenografie	2	1	1	1	5
těl. výcvik a hygiena	2	2	2	2	8
Celkem	30	30	32	32	124

⁵⁰ Srv. Kornis v uv. sp. 179, kde jsou další detaily, Jánossy v uv. roč. 194 a Věstník pedagogický VI. 59.

Nepovinně se učí krasopisu (v I. roč. 1 hod.) a psaní na stroji (v II. 2 hod.). Absolventi s maturitou mohou vstupovati nyní do orientální akademie budapeštské, spojené s novou samostatnou fakultou národního hospodářství, kde se vzdělávají nyní také profesori škol obchodních.⁵¹

Z jiných typů škol obchodních dostalo se roku 1920 nové úpravy zvláště i jednoletým kursům abiturientním, obsahujícím vedle předmětů odborných také 1 cizí jazyk s korespondencí.⁵² Z ústavů uměleckých reorganisována zemská vysoká škola výtvarných umění v Budapešti;⁵³ za to beze změny zůstalo školství pomocné a pro děti abnormální zvláště i proslulý léčebný ústav budapeštský.⁵⁴

*

Ze čtyř předválečných universit zůstaly na půdě maďarské jen dvě: v Budapešti a Debrecíně (bratislavská nahrazena československou, kluzská změněna v rumunskou, jež byla slavnostně otevřena teprv 1. února 1920);⁵⁵ ale za odstouplé zřízeny náhradou nové university v Segedíně (za Kluz) a Pětikostelí (za Bratislavu). V organizaci své neliší se maďarské university mnoho od německých,⁵⁶ ale je zvláštní, že se v Maďarsku dějí náběhy k jakés „naduniversitě“, jež by byla určena pro výchovu nové aristokracie ducha jako vůdce národa⁵⁷ a že se ani tu Maďari nevzdali fikce starých Uher, trvající na tom, že jejich university

⁵¹ Jánossy 195, Kornis 135 a 184.

⁵² Osnovu viz ve sp. Kornisově 186.

⁵³ Podrobnosti u Kornise 189.

⁵⁴ Srv. o něm. Kornis 191 sl.

⁵⁵ Lidové Noviny 2. března 1920.

⁵⁶ Studium lékařské upraveno nově r. 1922 v rozsahu 10 semestrů (Kornis 130); ženám umožněn r. 1927 vstup na všechny fakulty mimo theologii a práva (ib. 131).

⁵⁷ Srv. Rob. Gragger Die ungarische Universität ve sborníku: Schairer-Hoffmann Die Universitätsideale der Kulturvölker 1925, 74 sl.

zastupují i odloučené části Uher; při to sami Maďari přiznávají, že v jejich mládeži vysokoškolské není mnoho horlivosti ve studii a že jí ve studiích vadívá namnoze i chudoba, takže problém universitní je prý vlastně především problémem národohospodářským.⁵⁸ Pripomínám, že po příkladě ruském také lidovýchovný komisař (pro vyučování) za vlády bolševické zastavil zkrátka přednášky těch profesorů, jejichž činnost podle jeho mínění ohrožovala zájmy republiky nebo vážnost vědy a povolil činnost jen mužům „ověřeným“.⁵⁹

Od r. 1920 existuje na universitách i technice maďarské numerus clausus v ten smysl, že se přijímají jen ti, kdo po stránce národní i mravní jsou úplně spolehliví, a jen v tom počtu, aby netrpkla důkladnost vzdělání; počet posluchačů podle jednotlivých národností má odpovídati celkovému poměru národností v obyvatelstvu země;⁶⁰ jak patrně, je to zas chytré ustanovení, na pohled liberální a spravedlivé, ale ve skutečnosti namířené proti všem národnostním minoritám.

Vedle čtyř universit, jedné techniky a vzpomenuť již vysokých škol hospodářských, obchodních a nové fakulty národohospodářské zůstaly na území maďarském ještě také tři právnické akademie; v druhé polovici šk. r. 1923/24 měly všechny ty vysoké školy přes 16.400 posluchačů, z nichž asi čtvrtina byla právníků, více než čtvrtina mediků.⁶¹ Roku 1925-6 otevřena nově ještě čtyřletá akademie pro tělesnou výchovu v Pešti pro vzdělání vůdců tělesné výchovy; přijímají se absolventi středních škol a učitelských ústavů.⁶² Maďarské koleje pro studium zahraniční existují dnes v Berlíně, Vídni, Curychu a Římě; vedle toho je v Budapešti řada ústavů vědeckých

⁵⁸ Tamže 88.

⁵⁹ Nár. Politika 3. dubna 1919.

⁶⁰ Imre v uv. čl. 505.

⁶¹ Imre, tamže.

⁶² Kornis v uv. sp. 231 sl.

a výzkumných mimo universitu, zvláště ústav meteorologický, geofyzikální, hygienický, agrikulturní.⁶³ Hnutí lidových ovně doznalo po převratě značné posily po jednotlivých komitátech, při čemž hledí napodobiti vysoké školy lidové po vzoru severském, hlavně zásluhou sociální demokracie a křesťanských sociálů, kteří pečují zvláštěními kursy i o vzdělání učitelů těchto ústavů; jako poradní sbor pro lidovou výchovu utvořena roku 1922 Zemská komise, jíž podřízeny jsou komise v jednotlivých komitátech.⁶⁴

O nové úpravě správy škol ve smyslu decentralisačním — celá země má se dělití ve čtyři okresy správní — dějí se zatím jen porady.⁶⁵

Státní náklad na školství v r. 1929-30 byl rozpočten na 148.275.000⁶⁶ pengö, ale valnou část škol dosud tam vydržují církve i soukromníci. Konečně připomínám, že všechny vysoké školy, veřejné sbírky, archivy, knihovny, musea atd. sloučeny v poslední době v jednotnou vyšší organizaci kulturní. (Srv. článek A. Gašparíkové Nová organizace maďarské vysoké kultury v časop. Naše Doba XXXVII. 1930, 531).

LITERATURA

Literatura o školství poválečném v Maďarsku je dosud jen nepatrná. Maďarsky vyšel 1927 pouze spis: J. Kornis A Magyar Közoktatásügy Története a Világháború Után 1927, podávající dějiny výchovy v Uhrách od konce světové války. Ze spisu toho pořízen r. 1930 německý výtah, doplněný novými údaji s názvem: Ungarns Unterrichtswesen seit dem Weltkriege. Německy vyšel dále článek dr. A. Imre Das ungarische Erziehungswesen v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1924, 499, dnes již namnoze zastaralý. Anglicky publikován je článek Hungary v Kandelově Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College Columbia University 1927, 171. sl., jež napsal sám ministr kultu a veřejné výchovy Dennis Jánossy.

Účel politický (sblížení s Německem) sleduje řeč ministra Klebelsberga, proslovená 21. října 1925 na universitě berlínské s názvem Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege a uveřejněná v lednovém sešitě Deutsche Rundschau 1927.

Pouze o střední škole jedná: Rich. Lange Zur Entwicklung des höheren Schulwesens in Ungarn v Monatschrift für höhere Schulen 1926, 446, také již v detailech překonaný.

⁶³ Jánossy v uv. roč. 210. — Kornis v uv. sp. 134.

⁶⁴ Kornis v uv. sp. 66.

⁶⁵ Imre 174.

⁶⁶ Kornis v uv. sp. 249.

Školství německé od konce století XVIII.¹

§ 22. VÝVOJ OBECNÉHO ŠKOLSTVÍ V NĚMECKU DO KONCE STOLETÍ XVIII. DO VÁLKY SVĚTOVÉ

Ve vývoji školství německého od konce století XVIII. lze zcela zřetelně odlišiti tři periody: v první třetině století XIX. položeny základy ke všem stupňům školství od university až po školu obecnou, a to v duchu osvícenství a novohumanismu; v letech čtyřicátých až šedesátých min. století tento utěšený vývoj přerušen byl tuhou reakcí politickou a stagnací kulturní, jejíž pramenem byla nepokrytá nedůvěra vladařů německých k lidovému vzdělání; konečně od poslední třetiny století XIX. až do války světové, kdy politický vliv Německa vůbec a zvláště Pruska, díky obrátce politiky Bismarckové a vítězným válkám s Francií a Rakouskem, neustále stoupal, také školství německé oživilo a zvýšeným úsilím snažilo se dohoniti to, co bylo zmeškáno v době reakce.

Odtud školství německé a zvláště zase pruské stává se na dlouhou dobu přímo vzorem školství národů cizích, kteří jeho osnovy i řády hledí přizpůsobiti poměrům svým domácím: Německo jest takoruka učitelem Evropy, ba i Asie (zvl. Japonska) a Ameriky. Jak je pochopitelné, roste odtud sebevědomí Německa až k chorobnému velikášství a naduté pýše, třebaž již před válkou světovou ozývaly se časem hlasy strážlivých pedagogů německých, kteří odkazovali také k nepochybným

¹ O stavu školství německého koncem stol. XVIII. srv. Dějiny pedagogiky II. 2. vyd. str. 542 sl.

vadám a jednostrannostem domácí školy, horečně sháněli zkušenosti v cizině a hleděli odstraniti patrné nedostatky organizace domácí. Konečně válka světová — jež mimo jiné ukázala, že i ze škol bohatě vypravených a promyšleně vybudovaných mohou vycházeti lidé polobarbarští, schopní páchatí nejhorší zločiny proti právu mezinárodnímu a předpisům morálky — značí radikální přelom vývojové linie: teprv po válce rodí se ne bez obtíží a překážek nová škola německá, z níž má vyjítí nové, lepší pokolení.

Základy obecného školství německého souvisí patrně s hnutím Pestalozziovským na počátku století XIX.² Je sice nepochybné, že také v Německu obecné školství se vyvíjelo po několik století a lze jeho dějiny sledovati, jak jsem v Dějinách pedagogiky (II. díle) ukázal, patrně již od reformace, lze zvláště ukázati tu i k vlivům pietismu a německého osvícenství a filantropismu, ale teprv Pestalozzi dal vývoji tomu v Německu přesný směr a formuloval cíl školy elementární v duchu nové doby, chtěje pomoci školy vyvíjeti z dítěte svobodné a samostatné bytosti. Hluboký politický i materiální úpadek Německa, v němž se země ocitla ve válkách francouzských, nutil vladaře i státníky, aby se ohlíželi po prostředcích opravných, a byl tak příčinou, že ideje yverdonského snílka ujímaly se s tak horečnou rychlostí: již r. 1803 vláda pruská vypravila k Pestalozziovu učitele osvojiti si jeho metodu a odtud řada peda-

² Starší literaturu o německé škole obecné uvádí Rein Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik IX. s. v. Volksschule (uprostřed a na konci článku). Z další literatury uvedeny buďtež zvláště tyto spisy: F. W. Roman The new education in Europe 1924 151; P. Sandiford Comparative education 1927, 121; Edw. H. Reisner Nationalism and Education since 1789, 1923, 121; Aug. Messer Geschichte der Pädagogik III. 1923, 107 a 133; H. Schulz Der Leidensweg des Reichsschulgesetzes 1926, 8; P. Kaestner Die Volksschule v Nohlově a Pallatově Handbuch der Pädagogik IV. 105.

gogů z Pruska i jiných států německých putuje do Yverdonu jako do Mekky pedagogické a šíří pak zásady Pestalozziovy doma (tak v Bavorsku Stephani, Grase a Seiler, v Badensku Demeter i Stern, ve Württembersku Denzel); zvláště v návrhu pruského řádu školního z r. 1819, vypracovaném radou ministerstva kultu Süvernem, lze viděti myšlenky Pestalozziovy docela nepochybně.³ Po prvé se tu zdůrazňuje zásada, že obecná škola má na podkladě humanitním, všelidském vyvíjetí uvědomění národní a býti tak školou vskutku lidovou a vskutku obecnou, t. j. všem vrstvám národa společnou; po prvé se tu chce v praxi lid pomocí školy vyprostiti z duševní poroby a rozvíjeti k činné práci politické.

A filosof Fichte v proslulých svých řečech k německému národu, ministr Stein ve svých návrzích reformních, ba i královna Luisa v četných svých projevech šíří nadšení pro tyto sociální úkoly Pestalozziovské školy, šíří viru, že jen touto cestou vzroste lepší pokolení a nadejdou lepší doby. Proto s takovou horlivostí zakládají se semináře učitelské, studuje se praktická didaktika, objevují se nové a nové pokusy o její theoretické odůvodnění. Je příznačné, že již v této době — a to po prvé ve vévodství nasavském — i se strany úřadů školních se prosazuje myšlenka školy interkonfesijní, simultánní, pro níž měly býti zřizovány i interkonfesijní ústavy učitelské i udržován interkonfesijní dozor odborný;⁴ škola obecná měla se tak státi vskutku jednotící institucí proti všem rozdílům vyznání i stavu.

Na venek tyto snahy o školství nejpatrněji vly dokumentovány tím, že z původního oddělení

³ Srv. článek R. Ballerstaedta Der Unterrichtsgesetzentwurf von 1819 im Lichte der geschichtlichen Forschung v časop. Pädagogische Reform 1914, 7, 2 (kde je uvedena i další literatura).

⁴ W. Rein Pädagogik in systematischer Darstellung I. 2 307.

ministerstva vnitra, řízeného kdysi také Humboldtem, vyvinulo se v Prusku již v r. 1817 zvláštní samostatné ministerstvo pro věci kulturní, školské a medicínální,⁵ jehož prvním správcem byl von Altenstein; o několik let později (1826) přičleněna k tomu provinciální školská kolegia, jež měla převzítí řízení všech škol učených a seminářů, kdežto správu školství nižšího měly odtud vládní úřady okresní (Bezirksregierungen); při obojích instancích zřizují se odtud místa školních radů (Schulräte), jakožto referentů odborných (byli jimi mimo jiné i von Türk, Schulz, Natorp, Zerrenner, Weisz atd.).

Francouzský ministr Cousin, který tehdy po Prusku cestoval, nazval je proto klasickou zemí škol a kasáren: škol, aby lid vzdělávaly, kasáren, aby ho hájily. Vskutku podle statistiky z r. 1840, která ostatně není prosta pochybností,⁶ bylo prý v Prusku již tehdy 23.646 škol obecných s 29.631 učiteli a 2.326.000 žáky a r. 1837 již 45 učitelských ústavů s 2853 kandidáty, takže celkem připadalo na 100 obyvatelů 15,5 žáka, počet tedy dojista značný, ale náklad na školství byl při tom jen něco přes 256.000 tolarů z celkového vydání státního v obnosu více než tři miliony tolarů. V touz dobu spadají, jak ještě uvidíme, také počátky škol pokračovacích a měšťanských, ústavů pro slepce i hluchoněmé, jeslí i dětských zahrádek, sirotčinců i opatroven, takže zkrátka celkový stav elementárního školství německého a zvláště pruského v tu dobu lze nazvati dojista uspokojivým.

Ale již v prvních dobách století XIX. objevují se známky reakce, jež pak od let čtyřicátých dolehla na všecko školství pruské neúprosně a neodvratně. Sám král Bedřich Vilém III. za

⁵ Tyto poslední vyřazeny z ministerstva školství až r. 1911 (Clausnitzer Jahresschau VI. 68).

⁶ E. Levasseur L'enseignement primaire dans les pays civilisés 1897, 100.

své dlouhé vlády (1797—1840) dopřával čím dále tím více sluchu těm, kdož v něm chtěli zviklati víru v úspěšnost dosavadní politiky, a přikláněl se k zásadám rakouského všemocného ministra Metternicha; nadto ministr Altenstein držel se od počátku směru konservativního a paralysoval činnost Süvernovu a přičinil se zvláště o to, aby návrh jím vypracovaný na úpravu školy nikdy se nestal skutkem.

Naproti tomu již r. 1822 objevuje se nařízení Altensteinovo o učitelských seminářích, že nezáleží tak na množství jako na důkladnosti vědění, že tudíž se má všecko jejich učení omeziti jen na věci potřebné (das notwendige und unentbehrliche); později ještě více zdůrazněno, že nemá učení seminaristů vybočovati z mezí, jež jsou podmíněny postavením učitelů škol obecných. Konec konců všecka politika kulturní — aspoň v Prusku — byla nepřetržitou řadou úzkostlivého opatrnickví a nedůvěra k učitelstvu i hlubšímu vzdělání vůbec ovládla na dobu rozhodující kruhy pruské, jejichž nepřízně zakusil zvláště vrchovatou měrou sám Diesterweg.⁷ Král Bedřich Vilém IV. (vládl 1840—61) v jedné své řeči z r. 1849 neváhal dokonce všecku vinu za bídy, jež prý v posledních letech stihly Prusko, svalovati jen a jen na učitelstvo, jež prý pod záminkou pravé moudrosti šíří bezbožnou polovičitost (Afterbildung) a ničí v srdcích poddanstva víru a věrnost k mocnáři; prohlásil nakonec, že i jako vladař bude neúprosně stíhati toto „pávovité vyšperkované zdánlivé vědění“ (die pfauenhaft aufgestutzte Scheinbildung), jež prý již jako korunní princ z hloubi duše nenáviděl.

A v tom smyslu vyzněly i pověstné tři regulativy tajného rady (před tím ředitele semináře) Ferd. Stiehla (1812—78), vydané 1.—3. října 1854 za ministra v. Raumer a, jež důsledně omezovaly všecku látku učebnou ve školách

⁷ Dějiny pedagogiky III.² 1. 211.

obecných i seminářích učitelských na nejnižší minimum a vydávaly všecko školství elementární úplně v moc církve stejně, jako se stalo pověstným konkordátem v touž dobu u nás; jen čtení, psaní, něco počtů a ovšem náboženství stačí prý lidu obecnému úplně, a co nadto, všecko je prý zbytečné a zhoubné. Učitelé nepotřebují v seminářích naučiti se ničemu víc, než co budou v praxi vskutku potřebovat, ježto se z nich mají stávati ne učenci, nýbrž jen „Schulmeister“. Proto z osnov učitelských ústavů odstraněny dokonce i pedagogika, didaktika, antropologie a psychologie a nahrazeny pouhou „Schulkunde“ (po 2 hod. týdně), omezeno dále učivo v jazyce mateřském, dějepisu, zeměpisu, vědách přírodních i matematice, za to jako hlavní předmět stanoveno náboženství v duchu přísně pravověrném na podkladě katechismu i bible, bez úchytky od předepsaných učebnic.

Abý konečně příští učitelé byli co nejvíce ochráněni zhoubných vlivů vnějších, měly semináře býti zřizovány jen v menších městečkách a spojovány s internáty. Zkrátka všecka úprava školství obecného měla čeliti k tomu, aby se duch žactva nevedl k samostatnému usuzování, nýbrž aby naplněn byl pouze „cenným a důstojným vědáním“. Naprostý úpadek nejen všeobecného vzdělání, nýbrž i pravého patriotismu německého byl nezbytným důsledkem nešťastné této reformy;⁸ ještě r. 1871 bylo v samém Prusku téměř 12% analfabetů, třetina učitelstva měla sotva 600 marek služného a přes 200.000 dětí nechodilo do školy vůbec.⁹

Bohužel, všecko úsilí osvícených členů parla-

⁸ Srv. L. Gurlitt *Erziehung zur Mannhaftigkeit* 1907, 90.

⁹ Levasseur v uv. sp. 102. Srv. Reinovu uv. encyklopedii IX. 769: „An einem königlichen Hauptgestüte bezog der Futtermeister 200, der Lehrer 68 Taler, in Königsberg bezogen die Lehrer 150 bis 200 Taler Gehalt, die Polizeidiener 280 Taler; eine Lehrerswitwe erhielt 16 Taler, eine Bergmannswitwe 26 Taler Pension.“

mentu, všechny snahy učitelstva, v němž ještě nadobro nevyumřely tradice Pestalozziovské a jež tehdy se počalo kupiti v odborné spolky, všechny plamenné články liberálního časopisectva rozvíjely se o neústupný odpor zpátečnických ministrů a rádců králových, kteří v zmechanisování a potlačení všeho vzdělání lidu viděli nejjistější oporu trůnu, jehož obránci měly býti po revoluci r. 1848 zase jen ultramontanismus a byrokratismus. Sám Stiehl se kdysi vyjádřil, že by bylo nejlépe, kdyby mohlo býti všecko školství obecné vrženo o 50 let zpět;¹⁰ nelze popřít, že Stiehl svými regulativy, které sám původce pro jejich formu nazval arabeskami, vskutku poctivě se přičinil, aby úmyslu tomu dostal.¹¹

Teprve vznik nového císařství německého po vítězných válkách s Rakouskem a Francií přinesl také obrození škole německé, jež odtud patrně navazuje tam, kde kdysi slibný vývoj v duchu Pestalozziově přerušila reakce; není pochyby, že mohutná osobnost Bismarckova, jíž škola měla býti prostředkem a pomocníkem v kulturním boji s nadvládou Říma, také v oboru lidového školství měla v Prusku rozhodující vliv. R. 1872 povolán za ministra vyučování dr. Adalbert Falk,^{11a} jenž ještě toho roku zrušil regula-

¹⁰ Reinova Encyklopedie na uv. m. 765.

¹¹ Bylo sice již tehdy a později opět proneseno mínění, že i Regulativy Stiehlovy měly své dobré stránky a že zvláště seminářům vytkly moudře úkol, na který vskutku stačily a přispěly tak k jejich zachování (tak soudí mimo jiné sám Ziegler Geschichte der Pädagogik 1917⁴, 351), ale vada rozhodná při tom byla, že o úpravě školy rozhodovaly konec konců ne momenty pedagogické, nýbrž politické (srv. Rein Pädagogik I. 1902, 524) a že proto proti Diesterwegově pedagogice individualismu a osobního pokroku za každou cenu měla býti omezena výchova v duchu konservativním, tak aby v záku utvrzena byla víra ve stávající „pořádek“ (Riszmänn Deutsche Pädagogen des 19. Jahrhunderts 1910, 121 sl.)

^{11a} Srv. spis Ericha Foerstera Adalbert Falk (1827 bis 1900). Sein Leben und Wirken als preussischer Kulturminister 1927.

tivy Stiehlovy a 15. října vydal nový zákon školní, vypracovaný v podstatě po úradách zvláštní konference nástupcem Stiehlovým Schneiderem: Allgemeine Bestimmungen über die Volksschule und die Lehrerbildung.

Požadavky v jednotlivých disciplínách byly tu opět zvýšeny, mechanické memorování omezeno, za to posílen cvik soudnosti a rozumu. Kdežto regulativy nepokrytě stavěly v popředí typ školy jednotřídní, Falkova osnova znovu zdůrazňuje význam škol o větším počtu tříd, jakožto daleko vhodnějších. Do ústavů učitelských, jež vyňaty z pravomoci církve a podřízeny světským ředitelům, zavedeny opět psychologie a logika, nařízeno zřizovati přírodopisné kabinety a pracovny, zavedeno docela i fakultativní učení moderním jazykům, zvláště franštině. Vedle nové osnovy pro školy obecné a semináře učitelské Falk podal také první plány pro školy měšťanské (pruským terminem: Mittelschulen) jakožto spojovací člen mezi školou obecnou a střední; učivo v reáliích mělo se tu proti školství obecnému prohloubiti, učení jazykové mělo se doplňovati vyučováním jazyku francouzskému, po případě i druhému jazyku modernímu. Práva státu, jakožto jedině oprávněného k tomu, aby měl vrchní dozor na všecko školství, byla sice vyslovena jasně také novým zákonem o školním dozoru z 11. března 1872;¹² že však i po tomto zákoně ponechán církvi ve škole vliv více než značný, patrně z toho, že v samém zákoně ani slovem není zdůrazněno, že by dozor ten se měl díti vskutku skrze odborníky a že proto kněží nepřestali mimo ojedinělé případy býti dozorcí ve školách.

Tak dán byl základ, na němž mohla po tolikerých obtížích býti konečně vybudována vskutku národní škola pruská, prohloubeno předběžné

¹² Jak stoupal vliv státu na školu pruskou, líčí H. Hollo ve spisu Die Volksschule im politischen Kampfe nach der Revolution 1922, 5. sl.

vzdělání učitelstva, zlepšen jeho sociální i materiální stav, umožněn konečně i netušený dosud rozvoj didaktiky a teorie pedagogické. Přes to, že ani Falk nemohl svých plánů provést až do konce, že také liberalismus německý značně časem slevil se svého prvotního nadšení pro školské reformy, že i v nových zákonech pruských (jako rakouských) zůstaly leckteré polovičatosti, že kruhy ultramonánie ani v Prusku se nikdy nevzdaly svých „nároků“ na školu, že sám „železný kancléř“ svou vnitřní politikou škole leckdy spíše uškodil než prospěl,¹³ přes to konečně, že v posledních letech před válkou světovou také v Prusku byl nepochybný vzrůst živel reakčních a že, jak ještě uslyšíme, i škola pruská měla leckteré slabiny a nedostatky, jest nicméně od r. 1872 patrný již neustálý a nepochybný pokrok ve vývoji pruského školství obecného, jež přestavši definitivně býti institucí odstrkovanou a zkracovanou stalo se naopak nezbytnou složkou německé kultury.¹⁴

*

Příklad Pruska působil i na jiné země Německa, v nichž školství obecné prošlo v XIX. stol. celkem obdobnými fázemi vývoje, zdržovaného reakcí politickou a náboženskou. Především v Sasku, kde již od stol. XVI. daly se pokusy s povinnou návštěvou školy a kde zvláště koncem stol. XVIII. znovu byly učiněny (1769 a 1773), byl první regulativ o školní návštěvě a platu vydán samým počátkem století XIX. (r. 1805). Školství

¹³ Ještě r. 1887 na př. sice šlechtu zbavil Bismarek všech větších nákladů na školu, ale nicméně posílil její vliv (srv. Joh. Tews Die deutsche Volksschule 1908, 9).

¹⁴ Již v r. 1891 bylo v Prusku 54.742 škol s 76.107 učiteli a 4.916.476 žáky a počet analfabetů, který v roce vydání Falkových Bestimmungen byl ještě ve výši 4,58%, klesl na 0,78, roku 1894 již jen na 0,33, roku 1904 dokonce jen 0,04% (Levasseur v uv. sp. 104, a Reinova Encyklopedie IX. 779).

saské vyvíjelo se odtud utěšeně a bylo posléze upraveno skoro současně s pruským r. 1873, kdy stanovena doba návštěvy školní, rozlišeny podle množství látky tři stupně škol elementárních (einfache, mittlere und höhere Volksschulen), připojena škola pokračovací, upraven dozor a náklad na školu.

V Hesensku dlouho myšlenka školy všeobecně závazné narážela na odpor a návštěva školy musila býti přímo násilím vymáhána. První seminář učitelský otevřen teprv 1817, nejvyšší školní rada jako dozorčí orgán zřízena r. 1832, základní zákon školní vydán 1874, kde jmenovitě stanovena i doba návštěvy školy i upraven církevní dozor.

Bavorsko obdrželo prvou osnovu škol obecných již r. 1802 a 1806 spolu s prvními učitelskými semináři, které později znovu a znovu opravovány (1823, 1836, 1857, 1866, 1898); ježto osnova zákona školního z r. 1867 nebyla oběma komorami schválena, řízeno bylo školství bavorské až do války de facto jen nařízenými ministerskými,¹⁵ z nichž základní (o zřizování a správě škol) vyšlo r. 1873.

První zákony württemberské pocházejí rovněž již z počátku XIX. stol. a to odděleně pro školy katolické (1808) a evangelické (1810), načež zřízeny i první semináře (1811 evangelický, 1824 katolický). Zákon o povinné škole obecné vyšel již 1836 a doplněn pozdějšími novelami (1858 a 1865), jakož i novou normální osnovou (1870) a několika ustanoveními o platech a nahrazen novým teprv r. 1909 (viz o tom níže). Je podivuhodno, že s počátku právě v této zemi byl odpor proti Pestalozziově metodě: aspoň ještě r. 1812 královské nařízení ukládalo, aby z každé učební osnovy naprosto bylo vyloučeno, cokoli by upomínalo na metodu Pestalozziovu, kterou „od nynějška pro

¹⁵ Stav předválečný podává spis Bischoffův Handbuch des Volksschulwesens in Oberbayern 1908.

vždy na veřejných ústavech zavrhuje“; později ovšem i přes tento zákaz zásady Pestalozziovy pronikly také do württemberských škol a seminářů, hlavně zásluhou Denzelovou.¹⁶

Také v B a d e n s k u počalo se záhy s jednotnou úpravou školství obecného (1804) a zakládáním seminářů (1824); reorganisace školství provedena byla téměř současně s württemberskou (1834), ale nahrazena záhy v duchu nové doby několika zákony v letech 1860—1894. Církev a škola byly v Badensku odděleny již od let šedesátých tak, že kněží učící náboženství neměli vlivu na ostatní předměty vůbec.

Konečně v poslední třetině nebo čtvrtině století dostalo se zákonů školních i řadě ostatních států a státeků německých: Oldenbursku (1873 a 1885), Brunšvicku (1873), Výmarsku (1874), Gothě (1863 a 1872), Hamburku (1870), Lübecku (1885) atd.; jediné Meklenbursko se spravovalo stále v podstatě zastaralým řádem z r. 1821, jen povrchně doplněným speciálními nařízeními pozdějšími, zvl. z r. 1868 a 1893.

*

K těmto zákonům školním, jež vznikly v dobách německého liberalismu a německého nadšení nad úspěchy válečnými a proto v celku nesly se duchem svobodomyslným, právě v posledních letech před válkou světovou přibyla řada zákonů a nařízení nových, o nichž bohužel nelze se vždy vysloviti s podobným uznáním; zvláště v Prusku úzká spojitost vlády (po nezdaru kulturního boje) s živly klerikálními vrhala napořád nepříznivé světlo také na nová opatření kulturní. Po opětovných bojích a marných usilích, jež zabraly čas několika desetiletí, podala vláda pruská r. 1906 nový návrh zákona školního, podle něhož školství v zásadě stalo se záležitostí komunální a obdrželo

¹⁶ Srv. o něm Dějiny pedagogiky III.² 1. 198.

v některých bodech vůbec po prvé zákonitou oporu. Jednání o předloze bylo v obou sněmovnách sice krátké, nicméně však velmi pohnuté; konečně zákon v červnu 1906 vyhlášen a doplněn několika průvodními nařízeními pruské vlády.¹⁷ Se stanoviska samosprávy bylo rozhodným pokrokem, že zřizování a udržování veřejného školství obecného za účasti státu přikázáno bylo obcím, jež tu zastupují t. řeč. „školní deputace“, obdobné asi našim místním školním radám a složené z členů představenstva obce, mužů znalých školství i výchovy a zástupců církví, jimž odtud přiznána značná pravomoc v oboru školství místního. Ale s druhé strany nelze neviděti, že právě složení těchto deputací bylo leckde jednostranné (vláda činila potíže zvláště sociálně demokratickým členům) a že při obsazování míst učitelských otevřená cesta rozmanité libovůli;¹⁸ největší však vadou bylo, že se tu ještě posílil a zákonem stabilisoval konfesijní ráz pruské školy obecné, neboť zákon sice nevyklučoval škol simultánních, ale školství konfesijní pokládal za pravidlo;¹⁹ je nejvyš charakteristické, že sám termín „simultání“ nebyl vůbec do nového zákona ani pojat.

Delší dobu jevila se nespokojenost s dosavadní organizací školy obecné v S a s k u, kde zvláště národní liberálové a stoupenci strany svo-

¹⁷ Srv. Clausnitzer Pädagogische Jahresschau über das Volksschulwesen im Jahre 1906, 51 sl. — Nový zákon vydán v četných vydáních s výklady a poznámkami; tak hned r. 1906 Leziusem, Schifferem, von Bremen, Antonim, Rohrscheidtem, r. 1907 Belianem, r. 1908 znovu Leziusem, Antonim, Rohrscheidtem, Schifferem, r. 1909 Löningem a j.

¹⁸ O obtížích s uváděním zákona v praxi viz zmíněnou ročenku Clausnitzerovu 1909, IV. 46. sl. a 1911, VI. 61 sl.

¹⁹ V § 38. nového zákona se pravilo výslovně: „Die öffentlichen Volksschulen sind in der Regel so einzurichten, dass der Unterricht evangelischen Kindern durch evangelische Lehrkräfte, katholischen Kindern durch katholische Lehrkräfte erteilt wird“.

bodomyslné vyvíjeli horlivou propagandu pro reformu školy národní v duchu nové doby, domáhající se hlavně toho, aby odstranění byli duchovní z úřadů místních školních dozorců a zlepšeny byly materiální i právní poměry učitelstva. Vskutku vláda podala r. 1912 návrh nového zákona školního, který se však rozbil o rozpory obou sněmoven a nebývalou agitaci učitelstva, jež proti návrhu, v mnohých kusech neuspokojivému, rozvinulo rozsáhlou akci protestní.²⁰ Konečně upravena nově pouze výše státního příspěvku na výchovu školních dětí, který se odvádí do pokladny školních obcí.²¹

Důkladnou za to reformu provedli před válkou ve vévodství sasko-meiningenském, kde v roce 1908 nový zákon, bez odporu liberální, odstranil nadobro dozor kněží na školu a zavedl instituci inspektorů odborných; odstraněno dále školství konfesijní a uznána zákonem jediná zásada škol simultánních; provedena dokonce i důkladná oprava škol pokračovacích, jež i pro dívky jsou odtud povinné po dvě léta; práva místních školních rad rozšířena a jejich přátelský poměr k ministerstvu zdůrazněn tak, že již před válkou neveliká tato země mohla býti vzorem státům ostatním.²² Podobně odstraněn r. 1907 dozor kněží na školu obecnou také ve vévodství sasko-altensburském.²³

Za to plodem kompromisu byl nový zákon württemberský, jenž po sedmiletých přípravách byl přijat r. 1909.²⁴ Duchovní zůstali místními dozorcí na školách 1—6třídních (toliko ostatní školy podléhají prostřednictvím svých rektorů místní školní radě přímo), ba duchovní

²⁰ Podrobnosti podává zmíněná ročenka Clausnitzerova VII. 84 a časopis Neue Bahnen XXIV. 187.

²¹ Clausnitzer Jahresschau X. 435.

²² Tamže III. 59 a Neue Bahnen XIX. 142.

²³ Clausnitzer IV. 63.

²⁴ Tamže IV. 62.

zůstali i okresními školními dozorcí potud, pokud se nenajde v rozpočtu úhrada pro nové inspektory odborné; také nejvyšší úřad školní, jako dosud, zůstal rozdělen na sekci evangelickou a katolickou, takže de facto nebylo žádoucí jednoty ve správě školy; jistého zlepšení doznala jen ustanovení o maximálním počtu žáků ve třídě i povinných hodin na učitele, dále i některá ustanovení o školní osnově, ale zato k odcírkevnění školy a k osamostatnění učitelstva nestal se vlastně ani krok, naopak školství württemberské zůstalo stejně jednostranně konfesijní jako bylo dříve.

Naproti tomu ledacos dobrého nebo pozoruhodného bylo v osnově zákona školního, kterou schválil badenský zemský sněm r. 1910.²⁵ Školní docházka pro všechny děti prodloužena na osm let (dosud byla v té míře jen pro chlapce); obce jsou povinny dětem chudým opatrovati zdarma pomůcky školní; do místních školních rad se povolávají také ženy; za jistých podmínek se zřizují i pomocné třídy i místa školních lékařů; kněží smějí učit na školách jen se zvláštním svolením státních úřadů a smějí zakládati vyučovací ústavy jen na základě zvláštního zákona; děti bez vyznání nesmějí býti vůbec přidržovány k vyučování náboženskému; zlepšuje se právní i finanční postavení učitelstva, jež zákon staví na roven úředníkům zemským. Zemská školní rada stala se r. 1911 pouze poradním orgánem ministerstva vyučování.

Také v Oldenbursku trval dlouho boj o nový zákon mezi vládou i sněmem a jednotlivými jeho stranami. Konečně přijat nový zákon koncem roku 1909, v němž konfesijní úprava školy přísně podržena. Je nejvyš charakteristické pro názory oldenburské vlády, že zákon sice odstranil dozor kněží na školu, ale že ministr vyučování vydal k zákonu nařízení, jímž obmyslně instituci

²⁵ Tamže VI. 78 a X. 435, Pedagogické Rozhledy XXIV. 660, Volná škola VI. 57, Komenský XXXIX 286.

odstraněnou zase zavedl jinou cestou, přiznav duchovním jeho členům místních školních rad též práva, která měli dříve jako místní školní dozorcí. Protest učitelstva, aby příslušné nařízení bylo odvoláno, našel sice podporu u většiny sněmu, ale ministr klidně prohlásil, že zůstane při tom, co bylo vyhlášeno.²⁶

Vzoru pruskému silně se přiblížilo školství v G o t h ě novým zákonem z r. 1906.²⁷ I tam škola prohlášena za instituci obecnou, kterou stát podporuje pouze svou pomocí; zákon obsahuje dále nová nařízení o osnově učebné, povinnosti školní i platech, ovšem i o učitelstvu (rodičům přiznáno právo odmítnouti mimo jiné školní vyučování náboženské od učitele, je-li tento jiného vyznání než většina dětí!). Zvláštní je, že učitelé v Gothě musili mít svolení ministerské, když se chtěli ženit, a že učitelé nesmělo býti nikde víc než třetina sboru.

Ve úvodství a n h a l t s k ě m odstranění duchovní z úřadu okresních dozorců již r. 1908, ale místní dozor jim ponechán v témž rozsahu jako v Prusku. V S c h a u m b u r g - L i p p e jednání o nový zákon ztroskotalo o odpor levice sněmovny, jež nechtěla duchovním přiznat právo dozoru ani na vyučování náboženské.²⁸ V L i p p e - D e t m o l d u zřízena r. 1913 instituce odborných inspektorů školních a připuštěny učitelky i do nižších tříd smíšených; mimo některé změny menší prodloužena docházka školní ze sedmi na osm let.²⁹ V A l s a s k u - L o t r i n s k u odstraněna r. 1908 některá zastaralá ustanovení, pocházející z dob francouzského panství, zvl. zbytky pověstného zákona F a l l o u x o v a z r. 1850, o němž promluví při školství francouzském. V B r u n -

š v i c k u počátek školní povinnosti přeložen roku 1910 z pátého na šestý rok věku; r. 1913 zaveden sice dozor odborných okresních inspektorů a duchovenstvu odňat i dozor místní (mimo náboženství), ale zároveň zase povoleno, že kněz jako předseda místní školní rady na venkově může býti přítomen vyučování; zástupce duchovenstva zůstal členem tříčlenné konsistoře jako nejvyššího orgánu pro správu školy. Učitelky neměly právo ani na byt ani na bytné a jejich provdání značilo resignaci na službu učitelkou; vůbec bylo v novém zákoně brunšvíckém vedle věcí moderních ještě dosti podivností a zaostalostí.³⁰ V knížectví S c h w a r z b u r g - S o n d e r h a u s e n podle nového zákona z r. 1912 zavedena osmiletá docházka školní, mezi učebné předměty vřaděna nově občanská nauka, učitelkám provdaným dovoleno i nadále zůstatí ve službě, obcím uložena povinnost zřizovati pokračovací školy, do místních školních rad připuštěny i ženy.³¹ Některá nová ustanovení provedena před válkou neb již za války také v B a v o r s k u, kde zvláště upravena nově délka návštěvy školní jednotně pro celou zemi, vydán nový statut škol pokračovacích, nově řešeno vzdělání učitelů, učiněn pokus s radami rodičů; celkem však mocný vliv katolického kněžstva zabránil veškeré větší úpravě.³²

Jak patrné z tohoto přehledu, byl před válkou světovou téměř na všech stranách v německé říši čilý ruch, aby školství obecné vskutku bylo vypraveno v duchu doby; že při tom strany konservativní sváděly urputné boje s novými směry a ideami, rozumí se samo sebou, neboť také v Německu byla škola obecná „politicum“ a tedy i předmětem boje jednotlivých politických stran, církve a státu.

³⁰ Clausnitzer VI. 80 a VIII. 26 a 101.

³¹ Tamže VII. 87.

³² Tamže X. 431 a anonymní spis Bayerisches Volksschulrecht 1915.

²⁶ Pedagogische Reform 1910, 51, Beilage 1; srv. i Clausnitzer III. 59 a IV. 63.

²⁷ Clausnitzer I. 54 a II. 62.

²⁸ Clausnitzer III. 60.

²⁹ ib. X. 436 a časopis Škola i žizň 1913, 22, 4.

§ 23. NĚMECKÉ ŠKOLSTVÍ OBECNÉ PO VÁLCE SVĚTOVÉ

Válka světová, jak je pochopitelné při obrovském napětí všeho Německa, zasáhla do vývoje obecného školství tamního v mnohých směrech velmi neblaze, neboť práce ve škole také v Německu nabyla v tu dobu tvárnosti namnoze docela jiné nežli v míru. Ubylo jmenovitě velmi mnoho učitelů, jichž bylo ve zbrani jistě daleko přes polovici a z nichž do konce roku 1916 padlo již na 11.000!³³ Na některých školách byli ve zbrani všichni učitelé i s ředitelem, takže místa jejich musily zaujmouti učitelky a po případě i osoby odborně nekvalifikované; ještě 1. prosince 1918, tedy již po skončení války, byla více než třetina míst učitelských proto vůbec neobsazena definitivně.³⁴ Mnohé budovy byly také v Německu zabrány za nemocnice a kasárny, pročež bylo nutno vyučování omeziti na půldne neb jen jednotlivé dny v týdnu;³⁵ od jara 1916 vzrůstala nouze o potraviny, v zimě nad to ještě i nouze o uhlí a světlo, vzrůstal i nedostatek učebních knih a pomůcek, jmenovitě kdvž také na školu dolehly následky naprostého finančního rozvratu celé říše. A po převratě zasáhla do školy obecné restriktce všeho úřednictva: ve čtyřech měsících mělo býti také pětadvacet procent učitelstva propuštěno, třídy sloučeny, povinnost učebná zvýšena na míru ne-

³³ Pädagogische Jahreschau X. 440.

³⁴ Podle článku Pretzlova Was wird aus unserer Schule? v časopise Die deutsche Schule 1920, 145 přesně 52.508 z 94.503 míst systemisovaných, jen pro 12.096 byli zástupci znůsobilí.

³⁵ Ze 153.825 tříd mělo jen 41.253 (něco přes 30%) vyučování nezkrácené; v samém Berlíně z 5700 jen 526, t. j. 6.10% (tamže 147). — Jaké hrozné následky měla válka na tělesný i duševní stav žáků, ukazuje Al. Fischer v článku Deutsche Jugend — deutsche Zukunft v Die deutsche Schule. 1924. 1.

snesitelnou, všechny návrhy na jmenování a povýšení učitelstva zastaveny.³⁶

Ale s druhé strany je nepochybné, že právě za války utvrzeno a posíleno bylo vědomí národní jednoty a úsilí o reformu všeho školství v duchu pravé demokracie a skutečné rovnosti občanů, tak aby přestala býti pravdou výtka, kterou německé škole činí ještě H u g h e s,³⁷ že demokratický ideál v Německu je sotva více nežli krásný sen pedagogických a sociálních reformátorů. Objevila se nepřehledná řada návrhů opravných, z nichž mnohé byly koncipovány přímo v zákopech, a jež čelily pravidelně k posílení národního rázu školy na újmu elementů cizích;³⁸ vracejí se staré myšlenky Fichteovy a objevují se důrazné snahy, hlásané jmenovitě svazem germanistů (Germanistenverband), vzniklým r. 1913, aby středem všeho vzdělání stala se věda o Německu (Deutschkunde). A po převratě úsilí reformní rapidně stoupá: tak pruský ministr školství sociální demokrat Konrád H a e n i s c h ve svém svolání k učitelstvu a žactvu (Aufruf an die Lehrer- und Schülerschaft), vydaném koncem listopadu 1928, dává průchod myšlenkám docela radikálním a chce jmenovitě v duchu Wynekenově vytvořiti všude svobodné obce (Schulgemeinden) učitelů a žáků.³⁹ A je zásluhou právě těchto reformátorů, že také v širších kruzích obecnstva rostl po převratě zájem o novou úpravu školy a že otázky školní zabírají v tu dobu nebývalý podíl ve všech denících.⁴⁰

³⁶ Die neue Erziehung V. 386.

³⁷ Demokratický ideál ve výchově. Přeložil L. J. Živný, 1918, 45.

³⁸ Srv. článek Gastona Hertze En Allemagne: Les étapes d'une réforme scolaire v Bulletin international 18, 56 sl., a článek J.-J. A. Bertrand's L'enseignement en Allemagne depuis la guerre v Revue universitaire 1925, 527 sl.

³⁹ August Messer, Geschichte der Pädagogik, III., 1925, 145.

⁴⁰ On est frappé de la place que tiennent dans la presse de cette époque les questions d'enseignement. (Hertz v uv. čl. 37.)

Nejdále ve svých návrzích reformních zašla skupina odborníků z řad učitelstva akademicky vzdělaného, jež se utvořila hned roku 1919, s významným názvem Bund entschiedener Schulreformer unter den akademisch gebildeten Lehrern,⁴¹ za vedení profesora přírodních věd na reálce v Berlíně Oestreicha, jenž se hned na počátku velmi prudce utkal se samým ministrem Haenischem. Bund se domáhal oprav vskutku radikálních: odstranění ředitelů jmenovaných školními úřady a nahrazení jich — celým sborem učitelským, resp. správci volenými, co nejužších styků s rodiči, odstranění všech zkoušek, volného (elastického) upravení vyššího stupně střední školy, posílení mateřského jazyka a dějepisu, samosprávy učitelstva, zavedení školy činné, vpravdě republikánské, laické a jednotné. Kdežto tyto radikální návrhy Bundu záhy vyvolaly neméně prudký odpor, značnému uznání a neustále stoupající vážnosti se těší berlínský Zentral-Institut für Erziehung und Unterricht, založený pruským ministerstvem kultu již roku 1914, jenž zahájil svou činnost v březnu roku 1915 jako pracovní a informační středisko všeho školství pruského.⁴² Vyvinul se od té doby pod správou taj-

ného rady Pallata v řadu oddělení speciálních, projevil horlivou činnost publikační a propagační⁴³ a získal si tak o klidný průběh školní reformy; zvláště pruské, zásluhy neocenitelné. Ústav pořádá přednášky a cvičení pedagogická, sbírá materiál o nynějším i bývalém stavu školy, vydržuje stálou výstavu pomůcek mimo výstavky kočovné a dočasné. Podává informace o školství německém doma i v cizině, vede v patrnosti i lidové knihovny; zkrátka je vskutku středem všech opravných snah školských zvláště v Prusku, jakým za jiných okolností byl by se u nás mohl stát nebožtík Pedagogický ústav Komenského, předčasně zrušený.

*

Dvěma směry vykrystalisovalo nakonec všechno hnutí reformní v Německu po válce světové: jednak úsilím o společné, byť i jen rámcové, zákony školní pro celou říši, jednak snahami o tak řečenou jednotnou školu. Je pravda, že až do té doby všechno zákonodárství v Německu bylo jen věcí jednotlivých zemí a států německých samých a že říšská ingerence byla pranepatrná, omezujíc se vlastně jen na dvě věci (mimo dohodu o vzájemném uznávání zkoušek maturitních a ně-

Zentralinstitut v témž časopise 1925, 97, soubornou publikaci Zehn Jahre Institut für Erziehung und Unterricht 1915—1925; Die deutsche Schule 1922, 174 (nový jeho statut), Jahrbuch des Zentralinstituts II., 1920, 1; Roloff: Lexikon der Pädagogik V., 981; Metzger: Die Fortbildungsfrage in höherem Lehramt 1917, 106; Pädagogisches Archiv III., 238; Pädagog. Jahresschau IX., str. XVII.; sborník Das Kind und die Schule 505, L. Pallat Das Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht in den ersten zwei Jahren seines Bestehens 1917. — Předchůdcem ústavu byla Königlich preussische Auskunftsstelle für Schulwesen, otevřená 1. dubna 1913, jež vydala také svou ročenku 1915.

⁴³ Vydal zvláště několik ročníků svého Jahrbuch a řadu sborníků o jednotlivých druzích škol s názvem Schulform und Bildungsziel.

⁴¹ Srv. o něm: Siegfried Kawerau: Der Bund entschiedener Schulreformer 1922, Aug. Messer: Pädagogik der Gegenwart 1926, 222, Hertz v uv. čl. 38, Rösszger: Der Weg der Arbeitsschule 1927, 218, a četné program. články i projevy v orgánu sdružení „Die neue Erziehung“ (r. 1929 již 11. ročník). — Vedle Oestreicha hlavními činiteli byli Siegf. Kawerau, Fritz Karsen (tento však brzy se s hnutím rozešel), a Baege. — Konservativní stanovisko profesorů středoškolských (t. řeč. filologů) hájí Vereinsverband akademisch gebildeter Lehrer (viz o něm článek Adama a Zieles z jazyka Reforma szkolna w Niemczech v časop. Muzeum 1911, 111). Velmi nepřívětivě se o Bundu a zvl. Oestreichovi vyslovuje W. Violet v Monatsschrift für höhere Schulen 1929, 725 (vytýká nedostatek pevného programu a přílišný radikalismus.)

⁴² Srv. o něm zvláště: Messer Pädagogik der Gegenwart 208; článek P. Mellmanna v orgánu ústavu Pädagogisches Zentralblatt 1927, 771, článek Lampeův v Zehn Jahre

keré méně významné věci).⁴⁴ Existovala říšská komise pro přesné a jednotné stanovení podmínek jednoroční služby vojenské v celé říši, a byl předpis, že všichni dělníci do 18 let jsou povinni navštěvovati školy pokračovací. To bylo vše. A tak byla v říši směs a spletenina všemožných ustanovení o počátku i délce školního roku, o cíli učebním i o jednotlivých předmětech, vydržování škol⁴⁵ atd. A přece o jednotu školních zákonů usilovalo se v Prusku již od počátku stol. XIX.,⁴⁶ od doby Süvernovy a později jmenovitě němečtí liberálové měli tento požadavek i ve svém politickém programu. Ale hájili ho vždy jen laxně, kdežto sami učitelé němečtí jednotu školy od dětské zahrádky až po školu vysokou prohlašují důrazně po prvé roku 1848, později zvláště na sjezdech v Královci roku 1904 a Kielu roku 1914.

Daleko důsledněji a důrazněji vedla si tu soc. demokracie německá, která úsilí o jednotu školství převzala vlastně od liberálních stran občanských, a to již do svého erfurtského programu roku 1891. Zvláště na sjezdu brémském roku 1904 byla přijata resoluce, že obecná škola jako celý školský systém potřebuje důkladné opravy v hlavě i v údech, a to říšským zákonem školním ve směru, který kdysi prý zahájili již Komenský a Pestalozzi, později Goethe a Marx. A o dvě léta později v Manheimu, kde otázka: Volkserziehung und Sozialdemokratie byla vlastně jediným bodem programu, zpravodaj Schulz postavil základní

⁴⁴ Srv. Arnold Sachse Grundzüge des preussischen Volksschulrechts 1926, 11.

⁴⁵ G. Bäumer Deutsche Schulpolitik 1928, 2, A. Sickinger Arbeitsunterricht, Einheitsschule, Mannheimer Schulsystem 1920, 2; K. Reinhardt Technische Vereinheitlichung des Schulwesens im Reiche ve sborníku Die deutsche Schulreform 1920, 70. — Sr. i Pädag. Jahresschau X. 368 a Die deutsche Schule 1919, 379.

⁴⁶ Heinrich Schulz Der Weg zum Reichsschulgesetz 1920, 1. — Podrobnosti o jednotné škole v zemích německých podává spisek M. Kostýřové Jednotná škola (II. příloha ČOUČ. 1929) 4 a další.

thesi: vytvořiti říšský zákon školní na podkladě laickosti a jednoty všeho školství (die Schaffung eines Reichsschulgesetzes auf der Grundlage der Weltlichkeit und Einheitlichkeit des gesamten Schulwesens).⁴⁷ Požadavku toho domáhali se pak soc. demokraté i v říšském sněmu, ale vždy marně; teprve nová výmarská ústava, jak uvidíme, přinesla tu aspoň principiální řešení.

A docela ve shodě vnitřní i vnější byl s tím druhý požadavek lidí pokrokových, který se vlivem světové války stal přímo neodbytným heslem: aby školství německé bylo vybudováno jednotně beze všech rozdílů stavovských, třídních a náboženských, jež ve skutečnosti v něm dosud rozhodovaly, dusíce jeho svobodný vývoj. Národní škola jednotná (die nationale Einheitsschule) uznává se již před válkou za sociální nezbytnost, aby tak překlenuta byla propast mezi lidem a vyššími stavy, k čemuž docela organicky se pojí důsledek, aby se každému dítěti dostalo možnosti svobodného vývoje v rámci jeho vloh. Svobodnou dráhu každému zdatnému (Freie Bahn jedem Tüchtigen), a vzestup lidí nadaných (Aufstieg der Begabten), to jsou hesla, jež vyvolala také v Německu obrovskou řadu spisů pro i kontra.⁴⁸

Odpůrci hesel těch jsou i ti, kdož jsou dosud

⁴⁷ Další přání po technickém sjednocení školy viz ve sborníku Die deutsche Schulreform 1920, 236 a v přídatku resolucí tamže 54.

⁴⁸ Srv. jmenovitě tyto publikace: Messer Pädagogik der Gegenwart 140, Heilpach Die Wesensgestalt der deutschen Schule 1926, 50, K. Schellhammer Geschichte der Einheitsschulidee 1925, W. Sauer Nachteile und Vorteile der Gemeinschaftserziehung v Monatshefte für höhere Schulen 1926, 110, V. Henry Einheitsschule und Bildungseinheit 1923, K. Kesseler Schulfragen der Gegenwart 1924 (probírá konkrétní návrhy na jednotnou školu, učiněné učitelskými organizacemi, profesory a Oestreichem), Lomber Harmonische Erziehung als Bildungsideal 1925, 40. — Srv. také uv. čl. Kostýřové a Vil. Senfta Jednotná škola v Německu v Pedagog. světě, 1 a W. Landé Die Schule in der Reichsverfassung 1929, 71 sl.

v držení sociálních výhod, ovšem i stoupenci konfesijního rozvrstvení škol, ba i mnozí profesori středoškolští a byrokrati, z pedagogů pak jmenovitě berlínský nástupce Paulsenův Schmidt, a známý Förster, ač přece podobná jednota aspoň obecné školy dávno již byla zavedena také u nás, a ač také pokusy v tom směru činěné v Německu se dobře osvědčily.⁴⁹ Podotýkám ihned, že nešlo ani v Německu jen o vnější úpravu školy v tom smyslu, nýbrž — a to byla rozhodně důležitější stránka problému — o sjednocení vnitřní a ideové⁵⁰ v duchu všelidském, nábožensky snášlivém a sociálně nestranném, aby tak posílena byla zároveň státní myšlenka Německa a pravá demokracie nově utvořené republiky.

*

Když po pádu monarchie říšský sněm německý, shromážděný ve Vymaru, pracoval o nové ústavě pro celý stát, bylo ovšem podrobně jednáno také o základních ustanoveních školních, jež měla být společná všem zemím německým. Jednání nebylo rozhodně snadné, ježto se tu utkávaly zájmy a programy různých stran politických, které právě ve věcech školských a kulturních značně se od sebe liší;⁵¹ jsou zajisté také v Ně-

⁴⁹ Srv. Die deutsche Schule 1918, 358, Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik II. 109, Kandel Educational Yearbook of the International Institute of Teachers college Columbia university 1924, 285 (mluví o námitkách materiálních, třídní nenávisť a společenských předsudcích).

⁵⁰ Srv. Gertrud Bäumer Deutsche Schulpolitik 1928, 116, a W. Riesenbürger Die rechtlichen Grundlagen des mittleren und höheren Schulwesens in Preussen seit 1918, 1927, 32 (dobře ukazuje, že v hnutí pro jednotnou školu je i moment individuální; snaha jednotlivcov po nejvyšší míře vzdělání, i sociální; přesvědčení, že vzdělání je věcí veřejnosti).

⁵¹ Postavení politických stran německých probírají některé svazčky sbírky Schulpolitische Bücherei, vydávané G. Wolffem v Berlíně; tak Otto Kley Das Schulprogramm des Zentrums, P. Sommer Das deutschdemokratische

mecku strany, jež pro svobodný a nerušený vývoj školy nemají vůbec porozumění, a jsou zase jiné, jež školy chtějí využívat především jen pro své stranické zájmy a účely.

Po delším průtahu shodly se tři strany většiny (soc. demokraté, centrum a demokraté) na kompromisu,⁵² obsaženém hlavně ve čtvrtém oddíle (§ 142—150) říšské ústavy výmarské.

Podle tohoto rámcového zákona⁵³ jsou umění,

Schulprogramm in seinem geschichtlichen Werden und in der Gegenwart, Hellmann Das sozialdemokratische Schulprogramm (1919); srv. i H. Schulz Die Schulreform der Sozialdemokratie 1919, H. Hollo Die Volksschule im polit. Kampfe nach der Revolution 1922, 51. V Jahrbuch der Erziehungswissenschaft und Jugendkunde, vydávaném E. Sternem, v II. sv. 1927 jedná o poměru evangelické církve ke škole Niebergall, katolické Schröteler, učitelstva Pottag; v III. sv. téže publikace probírají kulturní politiku jednotlivých stran Kaehler (Deutschnationale Volkspartei), Boelitz (Deutsche Volkspartei), Baumgartner (Zentrumspartei), Bohne (Deutschdemokratische Partei), a Loewenstein (Socialdemokratische Partei). — Dobře praví ostatně Ed. Spranger ve spise Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik 1919, 17: „Darin besteht die eigenartig ungeklärte Stellung der Volksschule des konstitutionellen Nationalstaates, dass sie unablässig im Kreuzfeuer der Parteigegegensätze steht nach dem gefährlichen Wort: Wer die Schule hat, hat die Zukunft. Die ganze Frage ist, ob es gelingt ihr irgendwie einen Boden zu schaffen, der von solchen Eingriffen geschützt und doch nicht abseits vom Leben ist.“

⁵² Jednání o kompromis obšírně líčí G. Wolff Die Schule in der Verfassung des Deutschen Reiches 1919, H. Rosin Das Schulkompromiss 1920, H. Schulz Der Leidensweg des Reichsschulgesetzes 1926, 31. W. Landé v uv. sp. 27 sl. Srv. i Müller Die Schule in der deutschen Verfassung v časop. Die höheren Mädchenschulen 1920, 151, H. Schulz Der Weg zum Reichsschulgesetzes 1920, Die deutsche Schulreform, Ein Handbuch für die Reichsschulkonferenz 1920, 1, Hollo uv. sp. 37 a 57, Jaenecke Die Stellung der Schule in der Reichsverfassung und der Gesetzgebung der deutschen Länder 1925.

⁵³ Srv. Jaenecke v uv. sp. 5, Bäumerová v uv. sp. 5, Riesenbürger v uv. sp. 33, Messer Geschichte der Pädagogik III. 145, Sachse Grundzüge des preussischen Volksschulrechtes 1926, 3. Giese Staat, Kirche und Schule in neuem Deutschland. Die staatsrechtlichen Grundlagen nach

věda a její učení (ihre Lehre) svobodny; stát poskytuje jim ochrany a účastní se jejich pěstění. O vzdělávání mládeže jest se starati veřejnými ústavy, a to společnou prací říše, země a obcí. Vzdělání učitelstva má se upravití jednotně pro celou říši podle zásad, jež platí všeobecně pro vyšší vzdělání. Všecko školství stojí pod dozorem státu, dozor ten se vykonává odborně vzdělanými úředníky, jimž je hlavním povoláním (durch hauptamtlich tätige, fachmännisch vorgebildete Beamte). Trvá obecná povinnost školy, a to v zásadě nejméně osm let školy obecné a připojené k tomu pokračovací školy do 18 let. Vyučování a učebné pomůcky jsou bezplatné. Veřejné školství má se upravití organicky, a to tak, aby se na společné všem škole základní (Grundschule) vybudovala škola střední a vysoká. Pro toto vybudování školy jest rozhodující různost životních povolání, pro přijetí dítěte do určité školy rozhodují jeho schopnosti a sklonnosti, ne hospodářské ani společenské postavení a náboženské vyznání jeho rodičů; ale uvnitř obcí mohou k návrhu těch, kteří jsou oprávněni poskytovat výchovu (die Erziehungsberechtigten), zřizovány býti obecné školy jejich vyznání nebo světového názoru. Nemajetným dětem má se přístup do vyšších škol usnadnití podporami z veřejných prostředků. Soukromé školy mohou se náhradou za školy veřejné zřizovati jen se svolením státním a podléhají zákonům zemským. Ve všech školách má se pěstovati výchova mravní, občanské smýšlení, osobní i odborná zdatnost v duchu Německa (des deutschen Volkstums) a smíření národů. Občanská nauka a ruční práce jsou zvláštními předměty školními. Školství lidové (Volksbildungswesen),

der Weimarer Verfassung v Sternově Handbuch II. 7, Arn. Sachse Die Entwicklung des Schulrechts seit der Staatsumwälzung v časop. Die Erziehung II. 1927, 690 (uznává jako tři základní ideje reformní myšlenku rovnosti, ideu svobody proti církvi i vrchnosti a sjednocení školy v celé říši), Roman The new education in Evropa 1924, 182.

jmenovitě i vysoké, má býti podporováno státem, zeměmi a obcemi. Náboženství zůstává řádným předmětem škol, vyjímaje školy světské (laické, bekenntnisfreie); jeho vyučování je upraveno v rámci školního zákonodárství. Učitelům se ponechává na vůli, chtějí-li udíletí náboženské vyučování a obstarávají náboženská cvičení; účast dětí na náboženských úkonech závisí na vůli rodičů, nebo jejich zástupců. Theologické fakulty zůstávají součástíkou škol vysokých.

Rámcový tento zákon, který ponechával sice centrálním úřadům všechnu kontrolu nad školou, ale neupravoval školství nicméně pro celou říši jednotně, leda jen v nejhrubších obrysech, byl pokrokovou veřejností německou, zvláště pro své stanovisko k náboženství, přivítán celkem chladně,⁵⁴ úhrnem byl to přece jen spíše program do budoucna, než uzákonění skutečného stavu.⁵⁵ Proto bylo také při říšském ministerstvu vnitra zřízeno kulturně politické oddělení pod vedením státního sekretáře, jež mělo bdíti nad prováděním tohoto rámcového zákona a raditi se o nevyřešených detailech.⁵⁶ Ve skutečnosti oddělení to neprovedlo nic, než jednotnou úpravu prvních čtyř ročníků oné základní společné školy — Grundschule — jak ještě níže bude vyloženo.⁵⁷

Ale, protože přece nebylo lze prováděti podrobnou úpravu školy jen politicky bez součinnosti odborníků, byla v červnu 1920 po opětných odkladech svolána do Berlína říšská konference školní, jíž se zúčastnilo na 700 osob a jež v sedmnácti odborech vypracovala podle směrnic předem určených referentů společná do-

⁵⁴ Srv. na př. Die deutsche Schule 1919, 336 a 1921, 452 Pädagogische Reform 1919, 31, Wolff v uv. sp. 28, u nás Národ III. 387.

⁵⁵ Srv. Bäumerová v uv. sp. 8 a Jaenecke v uv. sp. 19.

⁵⁶ Podle Bulletin international 18, 41 se oddělení to rozešlo již r. 1922 nesplnivši svého úkolu.

⁵⁷ Srv. i Kandel v uv. sp. 279.

brozdání o všech otázkách vnější i vnitřní organizace všech stupňů, veřejného i soukromého, domácího i zahraničního, načež vydala své porady v důkladném svazku roku 1921 s názvem: Die Reichsschulkonferenz 1920. Ihre Vorgeschichte und ihre Verhandlungen.⁵⁸ Kniha sice podává dobrý obraz tehdejších pedagogických snah německých, ale v praxi zůstala téměř bez vlivu hlavně proto, že ve spouště materiálu nebylo jednotné společné myšlenky⁵⁹ a že doba sama byla ještě příliš neklidná k provedení celistvé reformy všeho školství německého.

Výsledky jednání konference byly vůbec velmi nestejně: docíleno bylo na př. naprosté shody v otázkách estetické výchovy a školy pracovní, pokročila vydatně na př. i otázka reformy učitelského vzdělání, ale zůstala naproti tomu i nadále otevřena zásadní otázka jednotné školy v celém rozsahu slova. Podle konečného dobrozdání komise měl stát i nadále stanoviti jen základní zásady a nejmenší míru učebního cíle

⁵⁸ Před tím vyšel týmž nákladem (Leipzig, Quelle und Meyer) výtah: Die Reichsschulkonferenz in ihren Ergebnissen. Srv. také Hollo v uv. sp. 87. Jahrbuch des Zentralinstituts II. 1920, Irmiler-Lotz Die erste deutsche Reichskonferenz 1920, G. Weisz Zur Geschichte der Reichsschulkommission 1921, P. Oestreich Ein grosser Aufwand schmälich ist verloren 1924, Hollo v uv. sp. 91. Ze zpráv časopiseckých upozorňují aspoň na Die deutsche Schule 1920, 289, Lehrerfortbildung 1920, 300, Zeitschrift für Kinderforschung 1920, 341, Deutsche Schulpraxis 1920, 153, Monatschrift für höhere Schulen 1920, 337.

⁵⁹ Bulletin 18, 39: Au lieu de la réforme vigoureuse qui était projetée, le Congrès se montra timide et chercha des compromis. — Hollo v uv. sp. 91: So stellte sie (t. j. Die Reichsschulkonferenz) einen Abschluss der Entwicklung dar, nicht ihren Höhepunkt und ihre Vollendung. Sie war ein vielstimmiges Echo der vergangenen Zeit, ohne den Grundton neuer Harmonien, sie wiederholte die Stimmen eines bekannten Liedes und gefiel sich in dieser Wiederkehr. — Ještě stručněji praví Henry v uv. sp. 42: Die Reichsschulkonferenz war ein Fiasko.

jednotlivých druhů škol, měl provésti jednotné rozvízení školního roku v celé říši, jednotné označování a vzájemné uznání vysvědčení, jakož i jednotnou statistiku školní, k čemuž všemu měl býti v říšském ministerstvu vnitra zřízen zvláštní samostatný říšský úřad školní (Reichsschulamts nebo Reichsbildungsamt); nicméně neměly ani obce býti úplně vylučovány při ustanovování učitelů ani při dozoru na školu, při čemž by podrobnosti o pravomoci obce v oboru školy měly býti ponechány zemskému zákonodárství.

Bohužel říšská konference školní nepřispěla ani k ukojení politických sporů, naopak vyvolala nové rozepře stranické, v nichž se jako nový prostředek boje objevily dokonce i školní stávky;⁶⁰ zvláště otázka laickosti nebo simultánnosti školy byla podnětem k novým a novým bojům a prohlášením; tak soudcové kolínští v počtu 55 vydali prohlášení proti škole beznáboženské, že prý světská škola ohrožuje výchovu mládeže a mravní obrodu vlasti;⁶¹ podobně katoličtí duchovní dokazovali opětně nutnost školy konfesijní.⁶² Utvořily se docela i katolické a evangelické spolky rodičů k obraně náboženské školy a proti nim zase sdružení bezkonfesijní (Bund der freien Schulgesellschaften).

Říšská vláda německá netroufala si a nedovedla ani řešiti těchto zásadních sporů, jež hrozily podrýti všecken základ republiky sotva utvořené, ba nepřivedla ani k definitivnímu konci palčivou otázku jednotné školy. Sama říšská konference školní doporučela zřizovati v počtu co největším základní školy (Grundschulen) o 6—8 ročnících s dalšími vzdělávacími ústavami pro různé směry nadání, při čemž mimo obvyklé typy střední školy navrhovala i t. řeč. Deutsche Oberschule

⁶⁰ Podrobnosti podává uv. spis Hollo v 93 a další

⁶¹ Hollo v uv. sp. 95.

⁶² Na př. kolínský arcibiskup ve zvláštním listě pastýřském (tamže 96).

(střední školu, jejíž středem je zmíněná věda o Německu) a školu nástavnou (Aufbauschule, t. j. zkrácenou školu střední, navazující na úplnou školu obecnou). Ve skutečnosti se vláda spokojila tím, že koncem dubna 1920, tedy bezprostředně před zasedáním řečené konference školské, vydala zákon o těchto základních školách (Grundschulgesetz), ale jen o rozsahu pouze čtyřletém tak, aby mimo všeobecné vzdělání elementární připravovaly zároveň pro další školy měšťanské a střední (das mittlere und höhere Schulwesen).⁶³

Tato čtyřletá Grundschule prohlašuje se od tud za jediný, všem společný základ vzdělání, přičemž se také ihned ruší dosavadní veřejné přípravky (Vorschulen und Vorschulklassen), existující v některých zemích německých pro přípravu ke studiu středoškolskému, k čemuž soukromé ústavy toho druhu mohly obdržeti lhůtu k svému zrušení až do počátku šk. roku 1929/30. Jen výjimečně se od tud připouští také soukromé vyučování jednotlivých dětí a konečně se prohlašuje, že na vyučování dětí abnormálních nebo tělesně vadných se zákon ten nevztahuje.

K tomuto zákonu byla pak vydána jednak dvojí prováděcí nařízení (Richtlinien) r. 1921 a 1923 (první spíše rázu vnějšně organizačního, druhé o vnitřní úpravě a cíli této školy) jednak dva zákony dodatečné, z nichž první z r. 1925 dovoluje v jednotlivých případech přijímání nadaných žáků do střední školy již po třech letech školy obecné, druhý nově upravoval otázku soukromých přípravek středoškolských.

⁶³ Bäumerová v uv. sp. 42 a 66; Messer Pädagogik der Gegenwart 174; Hollo v uv. sp. 87 a 102; Kandel Yearbook 1925, 505; Riesebürger v uv. sp. 36; Boelitz Der Aufbau des preussischen Bildungswesens 1924, 22; G. Wolff Grundschulfragen und Grundschulgegner 1923; Löffler Das deutsche Schulwesen 1927, 95; K. E. Khardit Die Grundschule v Nohlo v Handbuch der Pädagogik IV, 91, A. Fischer Der Geist der Grundschulerziehung v čas. Pädagogisches Zentralblatt 1926, 243.

Odtud tedy Grundschule trvá ne jako samostatný ústav školní, nýbrž jen jako nižší oddělení školy obecné s vlastním cílem učebním, jež se formuluje jako pozvolné rozvíjení dětských sil z pudu hravosti a pohybu k mravní vůli (die allmähliche Entfaltung der kindlichen Kräfte aus dem Spiel- und Bewegungstrieb zum sittlichen Arbeitswillen). Ze společného neděleného vyučování (Gesamtunterricht) jakožto základny (Unterbau) mají pak poněkud vyrůstati domovědné věcné učení, cviky výrazové i projevové, vyučování jazykové, počty, zpěv, tělocvik i ruční práce. V tomto rámci ponechána pak podrobná úprava tohoto elementárního stupně školy německé jednotlivým zemím samým, takže na př. v Prusku má Grundschule tuto podobu;⁶⁴ v I. roce zabírá všech 18 hodin týdně „Gesamtunterricht“, v II. roce se učí náboženství 4 hodiny, domovědě 9, psaní 2, počtům 4, zpěvu 1, tělocvik 2 hodiny, celkem 22 hodin týdně; ve III. roce náboženství 4, domovědě 10, psaní 2, počtům 4, kreslení 2 (u dívek 1), zpěvu 2 (u dívek 1), tělocvik 2, ženským ručním pracím 2, celkem 26 a v IV. roce podobně náboženství 4, domovědě 11 (resp. 10), psaní 2, počtům 4, kreslení 2, zpěvu 2, tělocvik 3 (resp. 2), žen. ruč. pracím 2, celkem 28 hodin týdně.

Třebas v podrobnostech i proti této Grundschule lze vznést různé námitky, není pochyby nicméně, že jest vskutku projevem ducha demokratického a vyvrcholením éry liberální, resp. i uplatněním návrhů pokrokových i sociálně demokratických.⁶⁵ Teprve tento zákon vytvořil vskutku jednotný základ všeho školství německého a umožnil nadaným dětem dáti vzdělání, kdežto dosavadní škola obecná stála v Německu

⁶⁴ Srv. Bäumerová v uv. sp. 70, Jaenecke v uv. sp. 25, Muzeum 1911, 114, Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I, 34.

⁶⁵ Srv. zvláště článek A. Fischera Der Geist der Grundschulerziehung v Pädagogisches Zentralblatt 1926, 241.

vlastně stranou vyššího vzdělání a vedla nanejvyš jen k slepé uličce učitelských seminářů.⁶⁶ Právem tu jako vůdčí motivy školy uznány byly samočinnost dítěte a jeho duševní vývoj, takže tu vlastně po prvé byla uplatněna myšlenka školy činné; ovšem je nutno vyčkati, jak se tento útvar, který jest bez odporu pokrokem proti dosavadnímu stavu, v praxi osvědčí, a nelze hned pronášeti kritik a odsudků; na učitele, jenž tu musí býti dokonale znalý i domácího prostředí i duševního vývoje dítěte, kladou se rozhodně požadavky vyšší, než ve škole staré, ale za to práce jeho je daleko zajímavější, životnější a účinnější.⁶⁷

Zákon o škole základní zůstal bohužel jediným projevem říšského zákonodárství na poli školství obecného. Byl sice ještě v srpnu 1925 učiněn pokus v říšském sněmu, aby byl proveden příslušný odstavec výmarské ústavy (§ 146, 2) zřizování škol konfesijních a simultánních a o udílení náboženského vyučování ve škole obecné, ale předloha, vypracovaná tehdy *Gürichem* z rozkazu říšského ministra vnitra *Schiele*, narazila již ve výboru říšské rady, dále v učitelstvu i u většiny zemských vlád na tak prudký odpor, že ji vláda raději vzala zpět⁶⁸ a druhý pokus,

⁶⁶ Srv. *P. Kaestner* Zur Frage der Schulgliederung und der Grundschule 1925; *Alf. Potag* Eine Würdigung der Richtlinien zur Aufstellung der Lehrpläne für die Grundschule v *Blätter für die Fortbildung* 1921, 326; *P. Kreuzberg* Die Gestaltung der Grundschule nach den Richtlinien des preussischen Ministers für Kunst, Wissenschaft und Volksbildung v *Pädagogische Blätter* 1921, 233, a *Gust. Hädicke* Der gesetzliche Auf- und Ausbau der Grundschule v *Die neue Erziehung* 1921, 178.

⁶⁷ *Boelitz* v uv. sp. 34. *Landé* v uv. sp. 79 sl.

⁶⁸ Srv. *Pädagogisches Zentralblatt* 1926, 104. *Riesenburg* v uv. sp. 34. *Schulz* Der Leidensweg 71, *Messer* Pädagogik der Gegenwart 221, *Neue Erziehung* 1925, 776 a 789, *Pädagogisches Jahrbuch* (vídeňský) 1925, 138, *Die deutsche Schule* 1925, 575, *Učitelské noviny* XXIX., 122, *Bäumerová* v uv. sp. 148, *Blättner* Das Elternrecht und die Schule 1927, 111.

učiněný *Keudelle* m r. 1927, opětně nakonec marný, vedl docela ke krizi říšské vlády a k porážce katolického centra.⁶⁹ Podobně zákon o jednotné úpravě učitelského vzdělání, slibovaný v ústavě, nebyl vůbec vypracován, stejně tak nedošlo vůbec k jednání o společné úpravě středních škol — zkrátka nebylo vůbec předpokladů pro velikolepou koncepci jednotného zákona školního pro celou říši a protože i ona škola základní i školství střední jsou nyní v jednotlivých zemích německých v detailech vypracovány různě, je dnes obraz německého školství, možno-li, ještě pestřejší, než byl před válkou světovou: vedle zemí, které vykročily vpřed, neseny jsou ideami socialistickými a pokrokovými, ba i revolučními (*Durynsko, Sasko, Hamburk*), jsou země docela zpátečnický konservativní (*Bavorsko*), kdežto *Prusko*, jak ještě uvidíme, šlo asi cestou střední. Ani o délce návštěvy obecné školy nebylo docíleno shody: jaké nesnáze plynou z toho zvláště při stěhování rodičů, jest na bíle dni.⁷⁰ Nejhorší však

⁶⁹ Srv. *Die deutsche Schule* 1928, 162; *Freie Schulzeitung* 1928, 145 a 147, *Pädagogische Jahrbuch* 1927, 171, *Kandel* Yearbook 1927, 154 a 1928, 97, *Volná Myšlenka* 19, 114, *Die Erziehung* III., 193, (*Fr. Delekat* Grundsätzliches zum Reichsschulgesetz) a III. 40. (*H. Nohl* über das Reichsschulgesetz). *Die deutsche Schule* 1927, 575 a 1928, 177, *Naše doba* XXXV., 50, *Freie Schulzeitung* 1927, 588, *Neue Bahnen* 1927, 365, *Neue Erziehung* 1927, 641, *Die Quelle* 1928, 859 (*H. Scherer* Der Kampf um das deutsche Reichsschulgesetz) atd.

⁷⁰ Eine einheitliche deutsche Schule gibt es heute so wenig wie vor der Staatsumwälzung, die *Adelheid Schäferová* ve *Freie Schulzeitung* 1926, 215. — On ne peut plus parler de la réforme de l'enseignement en Allemagne, mais des réformes particulières à chaque Etat, dí podobně *G. Hirtz* v *Bulletin international* 18, 41., jež mluví přímo o velké zmatku (très grande confusion) v tomto oboru kultury. — Srv. také výrok *K. Lehmana* v *Kandelově* ročence 1925, 171: The idea of a federal system of education is dormant. Že není shody ani v názorech, ani formách, ani v obsahu obecné školy, ukazuje *A. Sachse* v čl. *Normung im Schulwesen* v *Pädag. Zentralblatt* 1950, 86.

důsledek byl, že planými spory politickými promeškán byl marně čas a že i v Německu po prvotním rozmachu reformním, který všude nastal s příchodem vlád i ministrů pokrokových a socialistických, záhy se dostavila reakce a vystřízlivění, zvláště když přílišný radikalismus prvotních úprav hrozil vyvolati boj všech proti všem.⁷¹

*

Zbývá ještě povědět, jaká speciální opatření v oboru školství obecného se stala v jednotlivých státech německých od zrušení vlád monarchistických.⁷² Skutečnou školu jednotnou pokusilo se provésti především již r. 1922 durynské ministerstvo školství pod správou bývalého učitele Greila, takže na čtyřletou školu základní (Grundschule), všem dětem společnou, navazoval stupeň druhý tříletý (Unterschule) o dvou sekcích, dále stupeň třetí (Mittelschule), rovněž tříletý o sekcích třech, konečně stupeň čtvrtý, zase tříletý (Oberschule) o sekcích čtyřech.⁷³ Každý typ měl míti sice svou osobitou tvářnost a určení, nicméně přechody mezi jednotlivými typy měly býti co nejsnazší: koedukace měla i malým městům umožniti školy různého druhu. Vyučování jazykům cizím bylo omezeno, zato posíleny obory

⁷¹ Hollo v uv. sp. 41. — Že učitelstvo všude je ve většině stoupencem myšlenky jednotné říšské úpravy školství, tvrdí Neue Bahnen 1919, 425.

⁷² Přehled změn v jednotlivých zemích, ale jen stručný, podává spisek W. Jaenecke Die Stellung der Schule in der Reichsverfassung und der Gesetzgebung der deutschen Länder 1923 a Arn. Sachse Die Entwicklung des Schulrechts seit der Staatsumwälzung v časop. Die Erziehung II, 690 sl.

⁷³ Messer Pädagogik der Gegenwart 209, Löffler v uv. sp. 140 (mluví přímo o grundstürzende Umgestaltung), C. Schnobel Die Neuordnung des Thüringischen Schulwesens v Pädagogisches Zentralblatt 1925, 125. Srv. i časopis Střední škola VI., 24, Bulletin 18, 42, a Die deutsche Einheitsschule I., 371.

technické a umělecké; ruční práce byly i v Unterschule i Mittelschule povinný. Vedle toho provedeny byly i jiné myšlenky reformní: zavedena volba řídicích učitelů, náklad na školu převzat byl na pokladnu státní, žáci obdrželi rozsáhlou samosprávu s volenými výbory, rodičovské radě (Elternbeirat) přiznán hlas poradní ve správě školy, všichni učitelé měli míti universitní vzdělání. Ale již po dvou letech nastala změna vlády a další provádění jednotné úpravy školy bylo zastaveno: Grundschule ovšem podržena a vydán r. 1925 nový zákon o školní návštěvě škol obecných a pokračovacích, jak praví Arnold Sachse (v Pädagogisches Zentralblatt 1926, 111): in musterhafter, neuzeitliche Ansprüche befriedigender, massvoller, umfassender Weise. Zákonem r. 1926 upraveny dále služební poměry učitelstva i dozor na školu, jakož i tříleté universitní studium učitelstva,⁷⁴ takže Durynsko si podrželo pověst státu pokrokového, třeba i proti prvotnímu radikalismu vlády socialistickokomunistické v lecčems slevilo a vystřízlivělo.⁷⁵

Radikálně vedl si s počátku Hamburk, který pod vlivem socialisticky smýšlejícího učitelstva učinil pokus vyloučiti náboženství ze školy vůbec a zkrátiti střední školu o rok;⁷⁶ obě skončilo nezdařem, neboť vyučování náboženství — stejně jako v Sasku a Brunšvicu — musilo býti obnoveno rozhodnutím říšského soudu a proti zkrácení střední školy vyslovila se většina ostatních zemí německých.⁷⁷ Udržely se však rodičovské rady (Elternräte) ve všech školách i kolegiátní

⁷⁴ Tamže 1927, 106.

⁷⁵ Soupis zákonů nyní platných v Durynsku podává Das deutsche Schulwesen 1927, 15. Srv. i Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 43 a Pädagogisches Zentralblatt 1927, 106.

⁷⁶ Je v Německu, jak známo, devítiletá.

⁷⁷ Srv. Hollo v uv. sp. 85 a Messner v uv. sp. 219. — Soupis zákonů, platných dnes v Hamburce, podává Das deutsche Schulwesen 1927, 15, a 1928/9, 6.

správa školy i společný poradní sbor všech škol (Elternbeirat), složený ze 100 rodičů a 100 učitelů, i žákovská samospráva i četné školy pokusné ve smyslu školy pracovní a t. řeč. Daltonského plánu: „Es sind echte Schulen im Sinne der neuen Erziehungsideen der Freiheit und der schöpferischen Arbeit der Gemeinschaft und der Bruderschaft aller Menschen“, dí P. P e t e r s e n (ve spise *Innere Schulreform und neue Erziehung* 1925, 164). Po vzoru pruských směrnic (Richtlinien) vydala také hamburská Oberschulbehörde nové směrnice a osnovy pro osmitřídňní školy obecné⁷⁸ a to tak, že nejvyšší tři ročníky (III.—I.) mají dvojí povahu: pro žáky normální a pro nadané, kteří vykazují zvláštní prospěch v jazyce mateřském, angličtině a matematice.⁷⁹ — Několik nových zákonů o kolegiátní správě škol, postavení učitelů, tělesném výcviku, pokračovacích školách atd. vydaly i B r e m y.⁸⁰

Cestou pokroku dalo se i S a s k o, jež hned po převratě r. 1919 zvláštním „přechodním zákonem“ provedlo ve skutečnosti úplnou odluku školy od církve, vyloučilo náboženství ze školy vůbec, zrušilo místní školní dozor duchovenstva, zavedlo volbu řídicích učitelů na školách více-
třídňních, doprálo většího zastoupení rodičům v představenstvu školní obce, respektovalo po prvé — třeba velmi neúplně — i právo dětí lužickosrbských na výchovu ve vlastním jazyce, rozšířilo počet učebných předmětů na školách pokračovacích o občanskou nauku, zdravotvědu a tělocvik, po případě i hospodyňské vyučování, omezilo počet žáků ve třídě na 40—50, zavedlo i zvláštní instituce pro výchovu dětí obzvlášť nadaných a slabomyslných, upravilo otázku dětských zahrádek i škol pokračovacích pro dívky

⁷⁸ Monatschrift für das gesamte Schulwesen I. 472.

⁷⁹ Rozvrh hodin pro školy obecné a dívčí v témž časopise 473 a 474.

⁸⁰ Das deutsche Schulwesen 1927, 18.

a připustilo rady učitelů a rodičů.⁸¹ Tak řečený Schulbedarfsgesetz z r. 1922 učinil ze školy obecné ve skutečnosti školu státní a z učitelů úředníky státní a upravil nové právní poměry učitelstva saského; počínaje r. 1922 rušeny učitelské semináře a měněny v Deutsche Oberschulen nebo Aufbauschulen, kdežto vzdělání učitelské přeloženo bylo na universitu a techniku. Třebas v jednotlivostech i v Sasku ledačos zase musilo býti odvoláno neb měněno, zvláště také ve vyučování náboženském, zůstalo nicméně Sasko státem pokrokovým.⁸²

Také W ü r t t e m b e r s k o přizpůsobilo hned r. 1920 své školství ustanovením říšské ústavy, zvláště novou úpravou učitelských platů a novým ustanovením o vydržování škol. Osnovy škol tamějších, jež vždycky požívaly dobré pověsti, byly upraveny pro Grundschule již v letech 1921-2, pro další třídy 1925; občanská nauka spojena přitom s dějepisem a ruční práce staly se předmětem nepovinným, učitelé dána dostatečná volnost. Pro školy měšťanské vydána jednotná osnova po prvé r. 1926.⁸³

Naproti tomu B a d e n s k o vedlo si celkem konservativně a jmenovitě se zachovalo odmítavě i k novým typům střední školy; s rušením učitelských seminářů začalo r. 1926, načež měla

⁸¹ Srv. Übergangsgesetz für das Volksschulwesen von 22. Juli 1919. — Lipinski Die allgemeine Volksschule und der Religionsunterricht in der Republik Sachsen 1919. Richard Seyfert Das Schulwesen im Freistaat Sachsen seit der Revolution v Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht IV. 1922, 134 a Die deutsche Schule 1919, 481. — Zákony sestaveny v Das deutsche Schulwesen 1927, 12 a 1928/9, 2.

⁸² Srv. výrok Romanův (The new Education in Europe 1924, 191): We may regard Prussia as the typical German State, Bavaria as one of the more reactionary, and Saxony as one of the more progressive.

⁸³ Srv. Pädagogisches Zentralblatt 1926, 108 a 1927, 107; zákony platné sestaveny v Das deutsche Schulwesen 1927, 15 a 1928/9, 4.

býti provedena nová úprava po vzoru pruském; jinak obsahuje základní zákon ústavní pro Badensko z r. 1919 celkem tytéž zásady co říšská ústava výmarská.⁸⁴ — Hesensko jalo se prováděti pod vedením Streckerovým energicky novou úpravu školy již počátkem r. 1919 a to v duchu Kantově i Fichteově a přes prudký odpor katolíků i konservativních profesorů středoškolských provedlo organisaci obecného školství již r. 1921, načež za nástupce Streckerova Urstadta vešla v platnost také nová úprava učitelského vzdělání, pro něž otevřeny v Mohuči a Darmstadtě vysokoškolské pedagogické instituty, přičleněné k darmstadtské technice.⁸⁵

Z menších států německých větší, menší úpravy školy provedlo zvláště Brunšvicko (ustanovení o laickosti škol z r. 1922 bylo však záhy odvoláno a nahrazeno opětně organisací konfesijní,⁸⁶ dále Meklenbursko (celkem v duchu říšské ústavy,⁸⁷ Oldenbursko (podrželo školu konfesijní,⁸⁸ Anhalt, Schaumburg-Lippe⁸⁹ a j.

Zajímavé jsou osudy školské úpravy v Bavorsku, které bylo vždy baštou školy konfesijní s povinným učením náboženství, s povinným dozorem duchovenstva, ba i s konfesijním vypra-

⁸⁴ Messer Pädagogik der Gegenwart 220, Pädagogisches Zentralblatt 1926, 109 a 1927, 105, Das deutsche Schulwesen 1927, 3 a 15. Soustavný výklad o úpravě školství badenského podává Frant Schmidt Die Badische Volksschule 1926 a Merk Handbuch der Badischen Verwaltung II. Band, II. Teil, 1927.

⁸⁵ Srv. spis E. Feldmanna - H. Hoffmanna Denkschrift zur Neugestaltung der Lehrerbildung in Hessen; o školství hesenském srv. Messer v uv. sp. 121 a Pädag. Zentralblatt 1926, 110.

⁸⁶ Pädagogisches Zentralblatt 1926, 110 a 1927, 107, Bäumerv uv. sp. 15 a Das deutsche Schulwesen 4 a 18, a 1928/9, 8.

⁸⁷ Pädag. Zentralblatt 1926, 106 a 110, Bäumervová 14 a 16, Schulwesen 1927, 16 a 20 a 1928/9, 10.

⁸⁸ Bäumervová 15 a Schulwesen 4 a 17 a 1928/9, 8.

⁸⁹ Schulwesen 18 a 20 a 1928/9, 8.

vením učitelského vzdělání.⁹⁰ Po převratě zmocnila se vlády koalice komunisticko-socialistická (Kurt Eisner) a ministerstva kultu ujal se socialistický poslanec, bývalý učitel, propuštěný ze služby pro své politické přesvědčení, Joh. Hoffmann, jenž se pokusil provést naprostou odluku školy od církve; proto odstranil duchoven- ský dozor na školu, místo náboženství zavedl společné vyučování laické morálce, převzal všechn náklad na učitele na státní pokladnu, rozšířil autonomii učitelstva, jemuž přímo zakázáno konati služby kostelní, zařídil i učitelské rady místní, okresní a krajské; zkrátka Hoffmann takřka chrlil zákon za zákonem, jako by sám cítil, že vlády socialistické nebude nadlouho. Vskutku již roku 1920 po nových volbách nastoupila dvou- třetinová většina občanská s centrem katolickým, která se jala neméně energicky rušiti opatření Hoffmannova a zaváděti zase křesťanskou konfesijní školu, odstranila kolegiátní správu školy a ustanovila zase školní správce, odvolala nebo zmírnila předpisy o vyučování náboženství i auto- nomii učitelstva. Nakonec reakce bavorská vyvrcholila novým konkordátem se stolicí papež- skou roku 1924, v němž mimo jiné prohlášeno, že vyučování na školách katolických má se svěřovati jen učitelům spolehlivě katolického smýšlení a katolického vzdělání, přiznává se kongregacím náboženským právo zakládati školy soukromé, ustanovování profesorů na fakultách theologic- kých podřizuje se souhlasu biskupskému, na filo- sofických fakultách v Mnichově a Würzburgu povoluje se aspoň po jednom katolickém profesoru filosofie a dějepisu, náboženství se pone- chává jako samostatný předmět na všech školách

⁹⁰ A. Scharnagel Die Schulpolitik in Bayern seit der Revolution 1924 a Roman v uv. sp. 189; srv. u nás i Věstník ministerstva školství, III. část inf. 64.

středních.⁹¹ Přes prudký odpor učitelů i profesorů byl konkordát schválen zemským sněmem velikou většinou (173 proti 52) současně s úmluvami vlády s oběma církvemi evangelickými. Také v úpravě učitelského vzdělání osvědčilo Bavorsko krajní konservatismus a podrželo dosavadní ústavy celkem beze změny. A tak koneckonců vláda bavorská uznala samu sebe ve věcech kulturních jen za výkonný orgán církve a školu konfesijní za jedině možný útvar obecné školy vůbec — proti výslovnému znění samé výmarské ústavy a proti varovným hlasům všech, kdož poctivě smýšlejí s prospěchem školy i státu. Nelze ani věřit zprávám, že prý i tyto ústupky byly církvi málo a že prý sám papež o konkordátě se vyslovil nepříznivě. V témž duchu byly potom vydány nové osnovy obecné školy od počátku šk. r. 1927-8, jimiž náboženský ráz školy znovu zdůrazněn a utvrzen.⁹²

Konečně Prusko, jakožto stát, jehož školství bylo a je dosud vzorem většiny ostatních států německých, snad právě proto usilovalo vždy o to, aby se vyhnulo krajnostem a spokojilo se cestou střední, kompromisní.⁹³ Vedle prvních ministrů školství po převratě, Konrada Haenische, Ad. Hoffmanna a C. H. Beckera, má největší zásluhy bývalý ředitel gymnasia Dr. Otto Boelitz (byl ministrem od listopadu 1921 do února 1925), jenž sám stav reformy pruské vylíčil ve spise *Der Aufbau des*

preussischen Bildungswesens nach der Staatsumwälzung 1924. Již v červenci 1919 byl zrušen také v Prusku místní dozor školní prostřednictvím duchovních, roku 1920 nově upraveny školní úřady, v letech 1920—6 opět zrevidována ustanovení o učitelích. Jak je pochopitelné, také v Prusku ovládl nejdříve radikální ruch reformní, čelící k naprosté odluce církve od školy a rozsáhlé autonomii učitelstva;⁹⁴ samo učitelstvo nebylo s počátku spokojeno s vývojem věcí, pročež i Haenisch musil je krotit odkazem k tomu, co již bylo vykonáno.⁹⁵ Teprve když do ministerstva byli pro úpravu obecné školy povoláni Karstädt a Veltmann, mužové praxe a střízliví odborníci, dostavilo se časem žádoucí uklidnění⁹⁶ a provedeny opravy ve smyslu říšských zákonů, jmenovitě i nová úprava učitelského vzdělání na pedagogických akademických rázu vysokoškolského a nová úprava středního školství, o nichž bude svým místem promluveno níže.

§ 24. DNEŠNÍ ORGANISACE NĚMECKÉ ŠKOLY OBECNÉ

Jako v jiných zemích evropských tak i v Německu je nyní správa školství obecného soustředěna v rukou státu, jenž na ně dozírá svými orgány tak, že všechny úřady i instance dozorcí jednájí přímo v působnosti státu⁹⁷ a proto se i uči-

⁹¹ Messer v uv. sp. 215, Pädagogisches Zentralblatt 1926, 105 a 1927, 102, Pädagogisches Jahrbuch 1925, 136, Die neue Erziehung 1925, 83, (Fr. Seitz Zum neuen bayerischen Konkordat) a 85 (W. Eckart Das bayerische Konkordat), Aug. Messer Staat, Kirche, Schule v Sternově Jahrbuch II., 94 sl., Fr. Kovář Dva nejnovější konkordáty (Nár. listy 31. května 1925), Časopis České obce učitelské V., 291 a j.

⁹² Monatsschrift für das gesamte Schulwesen II., 271, Věstník pedagogický V., 122, Pädagogisches Zentralblatt 1927, 300.

⁹³ Srv. výrok A. Sachse v uv. čl. v Die Erziehung II., 691: „Immerhin ist in Preußen das Schulrecht nicht in so vielen Stücken geändert worden, wie in jenen anderen Staaten.

⁹⁴ Messer Pädagogik der Gegenwart 169, Sachse Grundzüge des preussischen Volksschulrechts 1926, 14, Schulwesen 7, Hollo v uv. sp. 40.

⁹⁵ Die deutsche Schule 1919, 480.

⁹⁶ Hollo v uv. sp. 45.

⁹⁷ Přehledný obraz stavu před válkou podávají zvláště Tews Grundzüge der deutschen Schulgesetzgebung 1913, 141 sl., Sandiford v uv. sp. 113 sl. a A. Sachse Der bisherige Aufbau der Schulbehörden in den deutschen Bundesstaaten v Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht II., 1920, 108 sl. (přehled stavu z r. 1918, tedy před novou úpravou poválečnou).

telům pravidelně přiznává charakter veřejných úředníků. Tak v Prusku existuje zvláštní oddělení pro správu obecných škol a učitelských ústavů v ministerstvu kultu a vyučování⁹⁸ od r. 1882; jemu podřízena jsou příslušná oddělení při vládách krajských (Bezirksregierungen), jež dozor na školu vykonávala skrze krajské inspektory (Kreis-schulinspektoren). Jen v ojedinělých případech před válkou byli to zvláštní úředníci státní, pravidelně však přes všechn odpor učitelstva i svobodomyšlných stran vykonávali funkce ty v přenesené působnosti neb jako vedlejší zaměstnání kněží, tedy neodborníci. Nejnižší konečně stáli dozorcí místní jakožto nejbližší představení učitelstva; i ti bývali pravidelně vybírání z duchovenstva a jen výjimkou to byli rektori škol. Součinnost obce ve správě školy se zprostředkovala t. řeč. školními deputacemi (Schuldeputationen) v městech a t. řeč. školními představenstvy (Schulvorstände) na venkově; kompetence těchto orgánů nebyla bohužel nikde v zákoně vyměřena přesně.⁹⁹ Analogické poměry byly v jiných státech německých¹⁰⁰ a rozdíly byly jen v názvech i složení školních úřadů, dále v tom, jak se zdůrazňoval v úřadech školních moment konfesijní, resp. pokud se úřady dozorcí svěřovaly především kněžím a pokud se pro tyto funkce jmenovali odborní úředníci zvláštní.

⁹⁸ Ministerstvo zvláštní jen pro záležitosti školství (bez kultu neb jiných oborů) nebylo před válkou nikde v Německu; někde, jako v Brunšvicku, Anhaltě a j. vrchní správu školy měla přímo konsistoř, v Hamburce t. ř. Oberschulbehörde ze zástupců úřadů, občanstva i učitelstva. — Zemská školní rada jako orgán poradní, složený z úředníků ministerských a odborníků jmenovaných králem na pět let, byla zřízena v Bavorsku teprve r. 1918. (Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1918, 50.)

⁹⁹ Proto uv. ročenka Kandellova ještě r. 1927, 137 tvrdí: for the present educational administration is a model example of complexity and incomprehensibility (dnešní školská správa pruská je vzorem složitosti a nepochopitelnosti).

¹⁰⁰ Srv. na př. uvedený spis Tewsu v 141 nebo W. Lexis Das Unterrichtswesen im Deutschen Reich 1904 III. 85.

Boj proti dozoru se strany duchovních byl v posledních letech před válkou veden velmi vášnivě a míval každý rok svou odezvu i v jednání parlamentů německých i na schůzích učitelských korporací. Je jisto, že byla v tom rozhodná anomalie, jestliže dozírali na učitelstvo příslušníci stavu jiného, dále že mnozí duchovní sami těžce nesli toto plus práce, pro kterou přece jen nemítvali ani odborného vzdělání ani vlastního porozumění,¹⁰¹ a že konečně v mnohých případech dozor jejich býval pro učitele vskutku obtěžováním a ponižováním;¹⁰² ale s druhé strany samo učitelstvo zacházelo druhy v krajnost opačnou, když se domáhalo toho, aby dozor na školu vůbec byl odstraněn.¹⁰³ Vláda pruská chovala se ke všem návrhům proneseným v parlamentě, aby dozor na školu obstaráván byl jen odborníky, naprosto zamítavě, že prý nemůže duchovních v tomto úřadě postrádati, a — co bylo neméně charakteristické — nepotvrzovala volby sociálních demokratů a disidentů za členy úřadů školních.¹⁰⁴ Dokonce v posledních letech před válkou dosadila zvláštní komisi pro studium reformy v tom směru, aby ještě více zcentralisován a utužen byl vliv dozorcích úřadů státních.¹⁰⁵

Všecka tato ustanovení o dozoru školním byla po převratě podstatně změněna, jak ustanovením zásadním v samé ústavě výmarské, tak zákony a

¹⁰¹ Že sami duchovní nesli povinnost dozorcí těžce, tvrdí mimo jiné P. Kaestner Kraft und Geist unserer deutschen Volksschule 1925, 30.

¹⁰² Doklady podává na př. Schmidt-Rosin Pädagogisches Jahrbuch 1905, 125; farář jako místní dozorce školní vytýkal učitelstvu, že nechodí do kostela a neplní povinnosti „křesťanského“ učitele; ukládal učitelům, aby mu odevzdávali písemné práce ve formě chří; vrátil úřední přípis učitelky, že užila papíru s podtiskem říšského orla a nedopatřením obrátila podtisk vzhůru nohama!

¹⁰³ Clausnitzer Jahresschau 1907, 54, A. Sachse Die preussische Volks- und Mittelschule 1913, 51.

¹⁰⁴ Doklady uvádí Pädag. Jahrbuch 1906, 103 a 1907, 165.

¹⁰⁵ Sachse v uv. sp. 64.

nařízeními jednotlivých zemí německých.¹⁰⁶ Článek 144. nové ústavy prohlásil stručně: „Das gesamte Schulwesen steht unter Aufsicht des Staates; er kann die Gemeinden daran beteiligen. Die Schulaufsicht wird durch hauptamtlich tätige, fachmännisch vorgebildete Beamte ausgeübt.“ A tak mají v Prusku nyní dozor nad školstvím obecným i měšťanským vládní a školní radové (Regierungs-, resp. Schulräte), ustanovení při okresních vládách (Bezirksregierungen); jen v Berlíně vykonává provinciální školní kolegium, kompetentní jinak jen pro školy střední (viz níže), také dozor na školy elementární. V Bavorsku jsou orgány správními a dozorčími pro školy obecné úřady vládní (Regierungen) v osmi městech země; ve Württembersku má evangelická školní rada (der evangelische Oberschulrat) dozor nad školami protestantskými, a obdobný úřad katolický nad katolickými; v Sasku vykonává nyní dozor na obecné školy samo ministerstvo školství prostřednictvím 32 okresních úřadů školních (Bezirksschulämter), v Badensku pomocí 19 krajských (Kreisschulämter), v Hesensku podobně pomocí 18 úřadů téhož názvu, v Durynsku skrze „Schulkreise“, rozdělené dle potřeby na jeden až tři dozorčí okresy, vždy v čele se školním radou (Schulrat) atd.

Dozorci jsou nyní všude skuteční odborníci zvláště kvalifikovaní;¹⁰⁷ účast duchovních v té příčině byla výslovně odstraněna již v letech 1919 a 1920 a církvím ponechán jen dozor na vyučování náboženské (vedle státu). Nejpodrobnější instrukce o tom, jak dozor vykonávati, má Bavorsko a Badensko, kdežto Prusko se spokojilo jen obec-

¹⁰⁶ Srv. článek Kullnickův Die staatlichen Schulaufsichtsbehörden in den Ländern des Deutschen Reiches v časop. Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 65. a uv. spis Jaeneckův 14, Schwartz Pädagogisches Lexikon 1928, I. 150 a Lande v uv. sp. 61 sl.

¹⁰⁷ Sachse Grundzüge des preussischen Volksschulrechts 35 sl.

nými směrnicemi.¹⁰⁸ Místní školní dozorcí jako zbytečná instance odstranění po válce nadobro a funkce jejich buď vůbec zrušeny nebo přeneseny na jiné orgány; v Prusku se tak stalo zprvu jen ministerským nařízením, ale když klerikálové vytýkali nezákonnost toho postupu, přijato usnesení zemského sněmu pruského.¹⁰⁹

Za to rozšířena jednak autonomie učitelských sborů, jednak přiznána ve správě školy účast i samým rodičům školních dětí. V Prusku dosadil již ministr Haenisch zvláštní poradní sbor (Beirat) při ministerstvu školství ze zástupců učitelstva všech kategorií,¹¹⁰ který se však scházel velmi zřídka a svá usnesení vůbec nepublikoval;¹¹¹ podobně určeny okresní učitelské rady (Bezirkslehrerräte, resp. Bezirkslehrerkammern) při vládách okresních již r. 1919, ale ani ještě r. 1926 nebylo pro ně vydáno prováděcí nařízení o složení a kompetenci.¹¹² Konečně se skoro všude utvořily krajské rady (Kreislehrerräte), opětně bez bližšího určení kompetence.¹¹³

Pravomoc sborů učitelských proti řediteli školy byla skoro všude rozšířena tak, že někde (jako v Hamburku a Brémách) je v nich nyní těžisko vlastního řízení školy, (jinde jako v samém Prusku) je rektor školy nyní vlastně jen předsedou školní konference jako první mezi sobě rovnými (Vorgesetzter der Lehrenden), kdežto sbor sám nyní stanoví zásady pro rozvrh hodin a tříd, postup žactva, rozvrh učebných předmětů atd.¹¹⁴

¹⁰⁸ Das deutsche Schulwesen 1927, 49 a 86 a 1928/9, 25 sl. Monatsschrift für das Schulwesen I. 664, 667, II. 273. časopis Die Einheitsschule I. 16, Zentralblatt 1920, 676. Kandel The organisation of education in the Prussia 1927, XVII. sl.

¹⁰⁹ Beetz Das neue Schulrecht 1920, 11 sl.

¹¹⁰ Podobný Beirat úřednický a učitelský o 4 odděleních byl r. 1920 zřízen ve Württembersku (Bäumerová 41).

¹¹¹ Die neue Erziehung 1921, 236.

¹¹² Sachse Grundzüge 33.

¹¹³ ib. 39.

¹¹⁴ Jahrbuch des Zentralinstituts II 1920, 156; Zentralblatt 1923, 370.

Také ve vyšších instancích školní správy zajištěno nyní samými zákony neb nařízeními přiměřeně zastoupení učitelstva.¹¹⁵

Významnou novotou i projevem demokracie měly býti rodičovské rady (Elternbeiräte), horlivě zaváděné rovněž hned po převratě při každé škole pro utužení a prohloubení styků mezi školou a rodinou, pro péči o mládež, pro podporu výchovy mimo školu a pod. (v Prusku již r. 1919 a 1921, v Sasku 1921, v Durynsku 1920, v Anhaltě 1920, v Bavorsku na středních školách r. 1923 atd.).¹¹⁶ Bohužel tato instituce, již cestu razil vlastně již Dörpfeld,¹¹⁷ záhy se zvrhla a na- byla rázu příliš politického;¹¹⁸ vedle toho instituce, která měla podle zákona míti povahu vý- slovně jen poradní, neprávem si záhy osobovala i práva dozoru na školu i učitele a chtěla tak býti vlastně náhradou za zrušený dozor místní, takže právem vyvolala odpor se strany učitelstva a i školních úřadů; na konec se i tu dostavilo vy- střízlivění a rady rodičovské přestaly namnoze fungovati samy sebou.¹¹⁹

Povinnost rodičů posílati děti, po- kud jim nedovedou opatřiti potřebné vědomosti sami doma, do škol obecných byla zdůraz- něna v Prusku již r. 1794 v t. řeč. všeobecném právu zemském (Das allgemeine Landrecht), ne- hledíme-li k předpisům starším (zvl. již Principia

¹¹⁵ Bäumerová uv. sp. 41.

¹¹⁶ Jaenecke v uv. sp. 17, Sachse v uv. sp. 165, Ro- man v uv. sp. 188, Kandel v uv. ročence 1924, 297; rozbor po stránce právní Riesenbürger v uv. sp. 52, podrob- nosti pro jednotlivé země Das deutsche Schulwesen 1927, 4 sl.; srv. sborník Deitersův v Die Schule der Gemeinschaft 83 sl. a G. Wolff v Nohlově Handbuch IV. 49 sl.

¹¹⁷ Srv. o něm Dějiny pedagogiky III. 1. 292.

¹¹⁸ Bäumerová v uv. sp. 23 a 199.

¹¹⁹ Riesenbürger v uv. sp. 276.

regulativa 1736), které jistě zůstaly jen na papíře, a později opět a opět obnovována a tresty vynu- cována.¹²⁰ Podobná ustanovení více méně zřetelná a důtklivá čtou se i v ostatních rádech školních, při čemž v podrobnostech se stanoví i počátek a konec školní povinnosti, kdy smějí děti do školy vstoupiti později (pro nemoc nebo dalekou cestu do školy), kdy mohou býti propuštěny před časem, jak se má docházka školní kontrolovati a rodiče k ní donucovati.

Pravidelně byla před válkou stanovena doba návštěvy obecné školy v Německu jako u nás v rozsahu 8 let (od 6.—14. roku věku), ale výji- mečně bylo dovoleno v Prusku vstoupiti do školy již v pěti letech, naopak zase ve Württembersku, Hamburce a Meklenbursku počátek školní ná- vštěvy posunut až na sedmý rok a v některých státech byla délka návštěvy jen sedm let (tak zvláště v Bavorsku, kde však byla připojena tři léta školy pokračovací); v ojedinělých státech (Waldecku, Alsasku-Lotrinsku) chodili chlapci do školy osm, ale dívky jen sedm let, v Lübecku chlapci devět (od 6. do 15. roku), dívky jen osm; v Anhaltě byla návštěva celých devět, ale v Me- klenbursku naopak jen šest (!) let (od 7.—13.). Tato přílišná pestrost a rozmanitost ustanovení školních působila značné obtíže zvláště při stě- hování se rodičů a vedla i k obcházení zákonů i ke skutečnému zkracování návštěvy.

Proto se opětně jednalo o jednotnou úpravu docházky v celé říši, ale bohužel vždy marně, neboť vyšla po převratě zas jen řada nařízení nových pro jednotlivé země; tak v Prusku se při- jímají do školy nyní pravidelně jen děti, kterým je šest let nejdéle 30. června toho roku;¹²¹ v Du-

¹²⁰ Podrobný rozbor příslušných ustanovení v Prusku má Sachse Grundzüge 125 sl.; nový zákon otištěn v Zentral- blatt 1926, 300 a prováděcí nařízení ib. 1928, 95; srv. i Schulz Die Schulreform der Sozialdemokratie 1919, 2 37. ¹²¹ Monatsschrift für das Schulwesen I. 31, Kandelova ročenka 1927, 141, Schulwesen 1928/9, 46 sl.

rynsku je pravidelná návštěva nyní 8 let obecné a 3 léta pokračovací školy;¹²² stejně tak v Sasku;¹²³ ve Württembersku chodí nyní do školy od 7.—15. roku a v Šlesviku a Lübecku plných 9 let;¹²⁴ kdežto v Bavorsku s počátku trvala i po převratě návštěva jen sedmiletá a teprv nové nařízení ministerské z r. 1927 mluví o návštěvě sedmi- neb osmileté.¹²⁵

Ale, kdežto dříve i v Prusku byl jen t. řeč. Unterrichtszwang (rodiče byli povinni opatřiti vzdělání, ale nemusilo to býti ve škole), nyní sama říšská ústava v článku 145. prohlásila povinnost školní návštěvy (allgemeine Schulpflicht) a zavedla tedy přímo t. řeč. Schulzwang, jemuž se má vyhověti pravidelně obecnou školou o nejméně osmi školních letech a k tomu se družící pokračovací do 18. roku; protože však na př. ani v Prusku nebylo povinné školy pokračovací, sám zákon pruský z r. 1926 prohlašuje výslovně, že školní povinnost se končí osmiletou návštěvou školy obecné.¹²⁶ Připomínám, že v poslední době staly se v Německu pokusy, aby rozšířena byla povinnost na 9 až 10 let, aby tak bylo využito také doby puberty; tak zvláště v Brémách zavedli 9. rok pro dívky, v Hamburce pro chlapce i dívky, ale dosud s nevalným zdarem.¹²⁷

*

Školné bylo v Prusku již od r. 1888 a v některých státech ostatních ve skutečnosti odstraněno vůbec a nahrazeno příspěvkem z pokladny obecní neb státní; z větších států drželo se ho houževnatě především Sasko, kdežto v jiných

¹²² Monatsschrift 33.

¹²³ Tamže 296.

¹²⁴ Schulwesen 1928/9, 43.

¹²⁵ Monatsschrift II. 271 a Kandel 1924, 295.

¹²⁶ Sache v uv. sp. 127, Riesenbürger v uv. sp. 33, Zentralblatt 1926, 300.

¹²⁷ Věstník pedagogický 1928, 201.

velkých zemích bylo přece již jen výjimkou: tak ve Württembersku (pro krytí nákladů školních), v Bavorsku a Alsasku (pro samy učitele). Nicméně i tu bylo dosti příčin k nespokojenosti: aspoň ještě r. 1907 podle statistické příručky městské (Statistisches Jahrbuch deutscher Städte) z 57 měst jen 11 nevybíralo tuto nesociální a nespravedlivou daň. Teprve po válce byla bezplatnost školního vyučování pro obecnou školu provedena všude, pro pokračovací většinou,¹²⁸ kdežto pro školy vyšší bylo školné, jak uvidíme, zachováno a značně zvýšeno. V Prusku se nyní školné vybírá jen v t. řeč. gehobene Schulabteilungen (vyšších odděleních obecné školy), dále od žáků jinam školou patřících (Gastschulgeld) a od cizinců (Fremdschulgeld).

Bezplatné poskytování pomůcek školních, nařízené v ústavě v § 145, zavedeno zvláště v Brémách, Sasku, Durýnsku, Hamburku a Meklenbursku, kdežto Prusko dosud trvá při povinnosti rodičů, aby sami hradili příslušný náklad, odvolávajíc se k tomu, že prý nevyšlo k příslušnému odstavci dosud prováděcí nařízení.¹²⁹ Konečně jako novum zavedla ústava výmarská v §146 pro rodiče dětí nadaných, ale nemajetných (Minderbemittelter), pokud tyto navštěvují měšťanské a střední školy, podpory výchovné (Erziehungsbeihilfen), což pak v jednotlivých zemích bylo provedeno velmi různě (v Sasku na př. 30% školného vybraného na těchto školách věnuje se na volná místa žáků nemajetných, ve Württembersku jsou četná stipendia podobného určení). Sám stát přispíval zprvu 100.000 RM, r. 1927 již 600.000 RM k tomu účelu.¹³⁰

¹²⁸ Podrobný výčet příslušných ustanovení má Bäumerová 108 sl.

¹²⁹ Jaenecke v uv. sp. 18. a Bäumerová v uv. sp. 109 sl.

¹³⁰ Detaily o jednotlivých zemích podávají zvl. Bäumerová 112 sl. a Schulwesen 1927, 246 sl.

Náklad na zřizování a vydržování školních budov hradil se před válkou ve většině německých států z prostředků obcí politických nebo školních, sem tam i větších komunalních sdružení, kdežto stát pravidelně se jen spoluúčastnil nákladu za určitých modalit;¹³¹ toliko v anhaltském vévodství byla škola obecná i po této stránce institucí ryze státní. Vedle školného užívalo se ke krytí výloh školních i důchodu z jmění školního, různých nadací místních a fondů, ovšem i obecních důchodů vůbec. Stát dále přispíval zvláště také na pense a platy učitelstva, kdežto obce pečovaly především vždy o samy budovy.

V tomto rozdělení břemen školních nenastaly po převratě změny podstatné, neboť článek 143. nové ústavy, podle něhož při zřizování veřejných škol spolupůsobí stát, země a obce, nebyl vůbec proveden a stát zvláště se omezil ve své péči po té stránce především zase na školy vyšší; zůstal dále zachován i princip, že stát má především hradit náklady osobní, obce věcné. V Prusku byla zákonem z r. 1920, zvaným Volksschullehrerdienst-einkommengesetz zřízena pro rovnoměrné upravení nákladů na obecné školství zvláštní pokladna (Landesschulkasse);¹³² ve Württembersku byl již r. 1925 odstupňován příspěvek obcí podle počtu obyvatelů¹³³ na 40—80%. Značné sumy peněz vyžaduje si ovšem i péče o mládež, lékařské ošetření a tělesný výcvik.¹³⁴

¹³¹ Americká encyklopedie Monroeova má na str. 74 srovnávací tabulky, kolik přispěly obce i stát na školu v r. 1896 a 1906.

¹³² Podrobnosti podává Sachse Grundzüge 245 sl. a 339 sl.

¹³³ Kandellova uv. ročenka 1925, 177.

¹³⁴ Srv. uv. ročenku Kandellovu 1925, 192, Schulwesen 1927, 250 sl. Roman v uv. sp. 233 sl. Podrobný přehled a rozdělení nákladů školních v jednotlivých zemích německých uvádí Schulwesen 1927, 25 sl. a 1928/9, 11 sl. Arnold Sachse v čl. Grundfragen der Schulunterhaltung v Pädag. Zentralblatt 1929, 215.

O hygienické a odborné úpravě školních budov v mnohých státech německých neexistovaly před válkou zvláštní předpisy vůbec a jinde zněly docela všeobecně, kdežto dosti podrobné mělo zvláště Prusko.¹³⁵ Proto jest pochopitelné, že mnohé budovy, zvláště starší, nevyhovovaly ani stavbou ani úpravou, za to ve větších městech (v Mnichově, Lipsku atd.) bylo lze již před válkou shlédnouti pravé školní paláce.¹³⁶ V posledních letech také v Německu se šíří systém pavilonový, po případě i přenosné baráky školní, lehce stavěné, jež mají své přednosti i vady. Systém pavilonový vyžaduje, jak známo, i značně vyššího nákladu, má své obtíže vytápění, nebývá vždy přehledný, ale přes to mnozí vidí v něm přímo ideální typ školy budoucnosti.¹³⁷

*

Jak tedy patrně z předchozích výkladů, mají na obecnou školu německou dosud vliv stát, církev i obce, při čemž je pochopitelné, že součinnost jejich na společném poli neobejde se často bez konfliktů, zvláště tam, kde se k tomu přidruží ještě spory jednotlivých konfesí.¹³⁸ Nejvíce nesnází také v Německu působí poměr církve ke státu a ke škole obecné, třebaž ve většině států německých je zavedena škola konfesijní, aby se prý protivy náboženské uměnily (škola simulání byla před válkou jen v Badensku, Hesensku, Výmarnu a Meiningách). Klerus, jmenovitě katolický a strany konservativní vůbec také v Ně-

¹³⁵ Sachse Grundzüge 170 sl. a 315 sl.

¹³⁶ Ukázky a rozborů budov zvláště pěkných a praktických podává Otto Winter Schulhaus und Heimat 1911; řadu dobrých staveb vyčítá i Lexisův sborník 149 sl.

¹³⁷ Srv. na př. Th. Math. Mayer Die Schulstätten der Zukunft 1905.

¹³⁸ Že se vůbec nynější úprava nepokládá za dokonalou a že se pomýšlí na změnu příslušných ustanovení zákonných, tvrdí R. Lehmann v Kandellově ročenke 1928, 104.

mecku dosud hledí na školu simultání okem nannoze nedůvěřivým, těžce nesou zvláště její sociální poslání a viní právě obecnou školu simultání ze šíření snah podvratných. Jsou dokonce hlasy z Německa, že právě světová válka posílila myšlenku školy církevně státní, ježto se prý svazek církve se státem ve válce neobyčejně osvědčil a utvrdil.¹³⁹

A tak má škola konfesijní v samém učitelstvu německém, ba i mezi theoretiky pedagogickými dosud mnoho příznivců, kteří v simultání škole vidí dokonce uvolnění náboženské jednoty mezi školou a rodinou, učitelem i žákem, ovšem i školou a chrámem¹⁴⁰ a bojí se, že by v takto upravené škole nebyla mládež vychovávána dosti přísně nábožensky a mravně;¹⁴¹ objevilo se zcela vážné tvrzení, že ani počty, psaní, čtení nemají býti nadobro prosty náboženské tendence!¹⁴² Nepřekvapuje proto, že počet hodin náboženství na škole obecné býval před válkou větší než u nás a to pravidelně 4, 5, ba i 7 hodin týdně;¹⁴³ nepřekvapuje, že kněžstvo také v Německu hledělo vždy dostati školu obecnou úplně do své moci (v Bavorsku na př. bylo r. 1910 pro vzdělání učitelů škol elementárních jen osm dívčích pedagogií státních, ale za to 33 klášterních);¹⁴⁴ nepřekvapuje, že v Německu se zřizují učitelské spolky výslovně katolické (bavorský katolický Lehrerverband měl před válkou sice jen 300 řádných členů z učitelstva, ale za to 4000 čestných členů,

¹³⁹ Naše doba XXIV, 462.

¹⁴⁰ Tak tvrdí na př. Jos. Krug v brožurě Quo vadis? 1907

¹⁴¹ Tak na př. Rintelen ve spise Die Volksschule Preussens in ihrem Verhältnis zu Staat und Kirche 1908 tvrdí, že prý škola simultání již svou metodou učebnou podporuje náboženský indiferentismus.

¹⁴² Bleitreu v brožurě Simultanschule oder Confesionelle Schule 1907.

¹⁴³ Srv. článek E. m. Havelky Náboženské hodiny ve školách v Německu v časop. Pedag. Rozhledy XXIII. 1059.

¹⁴⁴ Volná škola VI. 45.

zvl. duchovních), ba že kněží leckde bránili učitelstvu vstupovati do ústředního spolku učitelstva německého, v němž učitelé evangeličtí měli ovšem přirozenou většinu. V Alsasku-Lotrinsku vedl tento odpor katolického duchovenstva svého času dokonce k povážlivému konfliktu s vládou německou, jež musila zakročiti proti takovému vměšování se kněžstva do záležitostí učitelských a školních.¹⁴⁵

Vůbec je nepochybné, že se poměry po této stránce zvláště v poslední době před válkou značně horšily, a bylo již tehdy patrné, že v dohledném čase musí dojiti k definitivnímu zkoncování boje o uvolnění školy od nadvlády církve, jež také na německou školu doléhala vždy tísnivěji. Byla totiž před válkou úplná odluka školy od církve provedena jen ve třech státech menších: Koberku (již r. 1875!), Meiningensku (1908) a Brémách (1912). Bohužel ani politický převrat po válce světové nepřivodil tady úplné jasno a neprovedl obrat zásadní, neboť sama ústava výmarská jako plod kompromisu i tu musila hledět vyhověti zájmům docela protichůdným a nechala zvláště otázku konfesijnosti či laickosti škol de facto otevřenu.¹⁴⁶

A tak s jedné strany článek 142. nové ústavy prohlašuje svobodu vědy a jejího pěstění a čl. 144. staví všecko školství pod ochranu státu, ale s druhé strany čl. 146. podržuje možnost školy konfesijní vedle laické a čl. 149. uznává náboženství za řádný předmět učebný (ovšem mimo školy světské = bekenntnisfreie oder weltliche Schulen) a podržuje také theologické fakulty jako součást universit. Tudíž zůstala i po válce kon-

¹⁴⁵ Srv. Revue Pédagogique 1910, I. sv. 180. sl., kde je konflikt ten vyličen podrobně podle zpráv v Pädagogische Zeitung a jiných časopisech.

¹⁴⁶ Srv. slova Sachseova v uv. článku v časop. Die Erziehung II. 707. — Rozbor příslušných ustanovení podává Landé v uv. sp. 96. sl.

fesijní škola pravidlem nejen na př. v Bavorsku, kde jsou sotva 3% škol simultáních t. j. nábožen-
sky smíšených a kde, jak jsme viděli, je existence
konfesijní školy zajištěna samým konkordátem
se stolicí papežskou, nebo ve Württembersku, kde
i školní úřady se dělí podle konfesí, ale ve sku-
tečnosti i v Prusku a Brunšvicku, kdežto simul-
tání školy jsou pravidlem v Badensku, Hesen-
sku, Durynsku a Sasku; konečně v řadě menších
států (zvl. i Hamburku, Anhaltu, Bremách) je ob-
čanstvo téměř výlučně evangelické a nemusí tedy
škola na odchylná vyznání bráti zřetel, resp. je
společná dětem všech vyznání.¹⁴⁷ Jak patrně, růz-
né poměry zemské i místní vyžádaly si i tu růz-
ného řešení v různých státech německých, když
se říšskému sněmu, jak bylo vyloženo, nepodařilo
ani tady stanovit jednotnou normu pro celou
říši.¹⁴⁸

A stejně tak se stalo s řešením otázky, má-li
se ve škole obecné i nadále vyučovati nábožen-
ství v počtu řádných předmětů. Ústava, jak již
řeceno, uznala náboženství za řádný předmět
učebný, ale zároveň prohlásila, že účast na tomto
vyučování i na náboženských úkonech závisí na
vůli těch, kdož o náboženské výchově dětí rozho-
dují,¹⁴⁹ a že učitelé světští nemají býti nuceni
tomuto předmětu vyučovati. Některé země němec-

¹⁴⁷ Srv. Bäumerová v uv. sp. 47. s., Schulwesen 1927, 120,
v čl. Alf. Poggi La libertà d'insegnamento e la scuola
pubblica in Germania v časop. Rivista pedagogica 1924, 324.
— O Brunšvicku nová ustanovení o konfesijní škole podává
Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 149.

¹⁴⁸ Jak málo je dosud v Německu nadšení pro školu simul-
tání, dokazují data uvedená Tewsem v časop. Die deutsche
Schule 1921, 27: v Düsseldorfu se do takových škol přihlá-
silo sotva 19% dětí evangelických a sotva 6% katolických
a všeho všudy sotva 30 učitelů.

¹⁴⁹ Srv. Landé v uv. sp. 180. sl. — Otázka, kdy se toto
rozhodnutí o náboženské výchově má státi, resp. zdali pří-
sluší rodičům právo své děti odhlásiti z náboženství, zavdala
také v Německu podnět k různým nesnázím a nedorozumě-
ním (Jaenecke v uv. sp. 36).

ké — s počátku i samo Prusko — v prvním na-
dšení revolučním, nevyčkáve ani konečné for-
mulace ústavy ani příslušných nařízení provádě-
cích, vyloučily náboženství ze školy vůbec, ale
po nepříznivém rozhodnutí říšského soudu musily
svá ustanovení příslušná odvolati a vyučování ná-
boženské opět zavésti;¹⁵⁰ některé země, jako
Prusko a Brunšvicko, učinily také pokus místo
náboženství zavésti pro děti, jež se toho předmětu
neúčastní, laickou morálku. V zemích, kde je
škola konfesijní přísně provedena (jako v Ba-
vorsku), ponechán také církvi rozhodující vliv
na obsah a metodu učení náboženského, kdežto
na př. Prusko i tady si zachovalo suverenitu
státní a státy se školou simultání vyslovily vůbec
lhostejnost k obsahu náboženství a dozoru na ně.

Celkem můžeme tu nyní odlišiti čtyři sku-
piny států německých:¹⁵¹ 1. stát sice vyučování
náboženství nařizuje, ale udílení jeho i dozor po-
nechává církvi (sem hledí Bavorsko, Badensko,
Württembersko); 2. stát podržuje vyučování ná-
boženství ve svých rukách, ale dopřává větší men-
ší účast samé církvi (v Hesensku a některých čá-
stech Pruska) 3. pro dozor na vyučování nábo-
ženské existují zvláštní (na př. v Duryn-
sku) a 4. církev nemá vůbec podílu na vyučování
náboženském (Sasko, Brunšvik).

*

¹⁵⁰ Srv. Nohlův Handbuch IV. 56, Kandel Yearbook
1928, 99; tím ovšem nebylo znemožněno také zřízení škol
laických bez náboženství (Sachse v uv. čl. Erziehung
II. 700).

¹⁵¹ Löffler Das deutsche Schulwesen 1927 (citují pravi-
delně jen Schulwesen, 124; srv. také: Bäumerová 55 sl.
(kde jsou probrána příslušná ustanovení v jednotlivých ze-
mích), Roman v uv. sp. 201 sl., Jaenecke 38, Nohlův
Handbuch 56, Kandel Yearbook 1925, 172, moje Základy
obecné pedagogiky II. 553 sl. a j. Srv. také Schulwesen
1928/9, 53 sl.

Zřetel náboženský, resp. náboženskomravní uplatňuje se dosud význačně i ve vnitřní organii, saci německé školy obecné. Již totiž cíl výchovy v obecné škole německé bývá obyčejně formulován v duchu Herbartovsko-Zillerovském tak, že se klade obzvláštní důraz na stránku náboženskomravní.¹⁵² Tak pruský řád školní se počínal slovy: „Úkolem obecné školy jest náboženské, mravní a vlastenecké vzdělání mládeže prostřednictvím výchovy a vyučování, jakož i výcvik ve všeobecných znalostech a obratnostech (Fertigkeiten) potřebných pro život občanský.“ Docela v témž smyslu zněly i příslušné odstavce v předválečných rádech školních v Sasku, Württembersku, Hesensku, Koburku a j.; někde se přímo při tom vytykal moment konfesijní (tak podle zákona oldenburského všechny obecné školy mají býti tak zřízeny, aby mládež nabyla v nich vzdělání všeobecně lidského a občanského, jakož i nábožensky konfesijního).

Vůbec až na zákon gothaiský z r. 1872, nyní ovšem také již změněný a doplněný, v němž mluví se jen o výchově mravní a stejnoměrném rozvoji všech duševních schopností, všude se zdůrazňovaly speciálně jen dva momenty či úkoly školy: výchova náboženskomravní¹⁵³ a vědění potřebné pro život občanský, po příp. ještě i zřetel k tělesnému výcviku (v Koburku, Meiningách, Brunšvicku), kdežto moment nacionální, ac naň kladl takový důraz již sám Pestalozzi, nebýval nikde zdůrazněn náležitě, ba namnoze vůbec pomíjen mlčením, stejně jako okolnost, že to má býti vskutku škola obecná t. j. všem stavům společná a závazná; po těch stránkách jevíly se proto německé školní řady napořád zastaralými a kusými.

¹⁵² Srv. uvedený sborník Lexisů v III. 64 sl. a Reinovu Encyklopedii IX. 784 sl.

¹⁵³ Rintelen v uv. sp. 291 sl. dobře ukazuje, že tato formulace jest vlastně již plodem pruské tradice od dob osvěcenských, zvl. od Bedřicha Vel.

Teprve výbor říšského sněmu při poradách o jednotném zákoně říšském o škole obecné shodl se na této obecné formulaci, kterou měl býti proveden § 146. říšské ústavy: „Die deutsche Volksschule hat... die gemeinsame Aufgabe, die Jugend durch Erziehung und Unterricht auf der Grundlage des überlieferten deutschen Kulturgutes zu körperlicher, geistiger und sittlicher Tüchtigkeit heranzubilden und Staatsbürger zu erziehen, usw.“¹⁵⁴ k čemuž pro všechny druhy škol přidáno v § 148. samé ústavy výmarské toto: „In allen Schulen ist sittliche Bildung, staatsbürgerliche Gesinnung, persönliche und berufliche Tüchtigkeit im Geiste des deutschen Volkstums und der Völkerveredlung zu erstreben.“ V tom smyslu měněny potom i směrnice jednotlivých států, na př. Bavorska (Ziel der Erziehung ist die im richtigen Gleichmass entwickelte Persönlichkeit, die religiös und sittlich, deutsch und sozial empfindet, denkt und handelt.)¹⁵⁵

V souhlase s tímto cílem výchovy upravena i všechna vnitřní organisační školy, zvláště její látka a učebná osnova. Především je jisto, že rozsah a obsah látky závisí také v Německu značnou měrou na samém rozčlenění školy obecné; třeba v zákonech samých nečiní se pravidelně rozdíl mezi jednotlivými druhy škol podle počtu tříd po stránce učebné,¹⁵⁶ ve skutečnosti přece ve škole o 7 neb 8 třídách lze více probrati než ve vesnické jednotřídce, leckdy ještě s polodenním vyučováním.¹⁵⁷ Pruské zákony předválečné uznávaly jako normální tyto typy: několikatřídni

¹⁵⁴ Sachse Grundzüge 195.

¹⁵⁵ Srv. Monatsschrift für das ges. Schulwesen II. 273 a Landé v uv. sp. 168 sl.

¹⁵⁶ Výjimkou tu bylo pouze Sasko, kde podle rozsahu látky a výše školného sám zákon stanovil tři druhy škol obecných, což odstraněno teprve od velikonoc 1919 (O. Erber Die Volksschule im Lichte des demokratischen Staates 1919, 50).

¹⁵⁷ To se zdůrazňuje právem také v Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 4.

obecné školy s 22—32 hodinami týdenního vyučování (podle věku žáka), dvoutřídky s maximálním počtem 120 žáků, jednotřídky s maximem žáků 80 a počtem hodin na nejnižším stupni 20, středním a vyšším 30 týdně, konečně školy jednotřídní s polodenním vyučováním, kde počet dětí je větší než 80 nebo kde místnost školní nestačí ani pro menší počet dětí; při tom ve všech těchto druhích škol zachovává se stará trojstupňovitost, reprezentovaná aspoň třemi odděleními téže jednotřídky. Statistika dokazuje, že dosud i v Prusku školy s malým počtem tříd mají převahu. z 33.300 škol veřejných obecných je dosud 28.000 t. j. 84% venkovských a z těch zase je plných 42% jednotřídek a 27% dvoutřídek!¹⁵⁸ A podobné poměry byly i jinde v Německu (v samém Hamburku na př. ještě r. 1902 bylo osm škol jednotřídních), jediné v Sasku místo jednotřídek byly vesměs školy dvoutřídní, ale jen s polodenním vyučováním.

Celkem se zdá, že počet hodin učebních býval v Německu i na škole obecné spíše větší než menší a že zvláště první ročníky bývaly látkou přeplněny. Ve školách více třídních, pokud jen počet žactva a jiné okolnosti dovolovaly, nastupovalo pravidelně dělení žáků podle pohlaví, ale při velikém počtu škol jednotřídních a dvoutřídních celkem i v Německu počet škol smíšených vždy daleko převládal: tak v Bavorsku ve šk. r. 1904/5 bylo proti 510 školám chlapeckým a 526 dívčím 648 škol smíšených, v Badensku roku 1900 bylo 5728 škol smíšených a pouze 764 chlapeckých a 818 dívčích, v samém Prusku r. 1906 bylo 75.526 tříd smíšených proti 20.063 tříd chlapeckých a 20.515 dívčích¹⁵⁹ I v Německu v otázce koedukace konec konců rozhodovaly jen momenty finanční, vedle nichž se uplatňovaly i vlivy konfesí

(katolické země dávaly vždy přednost výchově oddělené, protestantské smíšené).

Normální počet dětí na jednu třídu býval stanoven v různých státech různě: nejmenší byl již před válkou v Hamburce, Lübecku a Waldeku a to 50, dále v Brémách (50—60), v Sasku a Württembersku 60,¹⁶⁰ v Prusku v jednotřídních školách 80, jinde 70¹⁶¹, v Alsasku a Hesensku i Meiningách podle posledního zákona předválečného dokonce 80; ale faktické poměry všude byly více méně horší, takže na př. r. 1922 skoro desetina tříd měla přes 60 žáků a to nejvíce v Bavorsku i Württembersku, nejméně v Hamburce a Lübecku, kde nebylo takto přeplněných tříd vůbec.¹⁶²

Učebné předměty shodovaly se již před válkou většinou ve všech státech německých. Pravidelně stálo na předním místě náboženství, jemuž ve školách protestantských učili sami učitelé,¹⁶³ dále jazyk mateřský (čtení, psaní, mluvnice, sloh), počty (se základy měřictví), dějepis a zeměpis (zvláště vlastivěda), přírodopis, kreslení, zpěv a tělocvik, při čemž kreslení a tělocvik bývaly leckde pro dívky jen fakultativní, ale za to všude byly pro ně povinné ruční práce. V jednotlivých státech byly nadto ještě předměty zvláštní; tak v Sasku se učilo i ovocnictví, v Brunšviku všeobecným dějinám a základům somatologie a psychologie; v některých státech vedle přírodopisu byl zvlášť předepsán i přírodozpyt; v Hamburce se učilo již na obecné škole cizím jazykům (angličtině a franštině), podobně v Bavorsku ne-

¹⁶⁰ Po válce snížen v Sasku na 40—50.

¹⁶¹ Teprv po válce zvýšen na 60 (Sachse Grundzüge 206).

¹⁶² Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 4.

¹⁶³ Pro děti náboženských disidentů bylo již před válkou místy (zvl. v Bavorsku, Hamburce, Geře) státem uznáno interkonfesijní učení morálce (Pädagogische Reform 1911, 49, Beilage I. a Volná škola IX. 158 a 140), jinde (na př. v Meiningách) i takové děti nutily se k návštěvě vyučování náboženství (Tews v uv. sp. 85).

¹⁵⁸ No h I ù v Handbuch IV. 120.

¹⁵⁹ Die deutsche Schule 1908, 735.

povinné franštině, v Bavorsku i Sasku pěstění stromů atd. Od let 80. min. století sem tam se pro dívky zavádělo vyučování hospodyňské a pro hochy výchovné práce ruční;¹⁶⁴ místy konečně se věnovala zvláštní pozornost i módním směrům estetické výchovy a občanské nauky.¹⁶⁵

V tom, jak předměty ty rozděleny do jednotlivých tříd, byly ovšem v jednotlivých státech a v jednotlivých druzích škol značné rozdíly. Abych uvedl aspoň dva doklady:¹⁶⁶ ve Württembersku bylo nařízeno, že třetina času má býti věnována náboženství a ze zbytku $\frac{3}{7}$ jazyku mateřskému a po $\frac{2}{7}$ počtům a reáliím (k tomu přistupovaly ještě tělocvik a ruční práce); v Prusku bylo předepsáno, aby náboženství bylo na nejnižším stupni věnováno po 4 hod.,¹⁶⁷ na středním a vyšším po 4—6 podle počtu tříd; podobně pro jazyk mateřský stanovena míra 11 (pro Unterstufe), 8—10 (Mittelstufe), 7—8 (Oberstufe), pro počty 4, 4, 5—6, kreslení 0, 1—2, 2, reálie 0, 6, 6—8, zpěv 1, 2, 2, tělocvik a ruční práce 2, 2, 2, takže součet hodin na stupni nejnižším byl 20—22, středním 28—30, vyšším 30—32.

Do podrobností učebné látky a metody nelze se pouštět již proto, že skutečný výsledek učení ani v Německu se nekryl jistě namnoze s papřovým předpisem. Upozorňuji pouze, že také tam již v posledních letech před válkou se uplatňovaly zásady moderní didaktiky, zvl. samočinnosti žá-

¹⁶⁴ V Mnichově a Norimberce bylo v poslední třídě sedmileté školy obecné i fakultativní učení v dílnách (Lexis v uv. sp. 113).

¹⁶⁵ Zavědena zvlášť v Badensku (již r. 1869), v Hesensku, Hamburku, Sasku, Alsasku, Württembersku (die deutsche Schule 1913, 482).

¹⁶⁶ Srv. ostatně v Reinově Encyklopedii IX. 790 sl. a v uv. sborníku Lexisově 117 sl.

¹⁶⁷ Roloff Lexikon IV. 537 udává pro školy katolické 2—5 hodin týdně (podle stavu z r. 1910), kdežto Erler v uv. sp. 23 tvrdí, že v osmileté obecné škole pruské připadalo náboženství celkem 1250 hodin = 21%, kdežto počtům jen 1060 = 17½% a reáliím dokonce jen 530 = 9%!

kovy v učení jazykovém a ve vědách přírodních; kreslení se učilo podle přírody bez kopírování předloh geometrických a ornamentálních; kde bylo lze, zdůrazňoval se moment vlastivědný, počátek čtení i psaní hleděl se, pokud možno, oddáliti, v náboženství se omezovalo mrtvé memorování atd. Zvláštním nařízením omezeno bylo i přílišné užívání metody sokratické; nejméně celkem ruchu reformního bývalo v ženských ručních pracích, jimž napořád vytýkána malá praktičnost i životnost. Místy (na př. ve Vratislavi, Lipsku, Halle a j.) zřízeny byly již před válkou reformní školy neb třídy elementární, v nichž se začínalo hrami, výlety, prvoukou, kreslením, ručními pracemi, kdežto čtení a psaní byly odsunuty na dobu pozdější; zkušenosti získané v těchto školách označovaly se pravielně za příznivé.¹⁶⁸

Po válce a zvlášť po vydání nové ústavy provedly téměř všechny země německé důkladné úpravy osnov školy obecné a to jak zmíněné společné Grudschule, tak i vyšších tříd obecných; v Prusku zvlášť vydány již r. 1921 Richtlinien zur Aufstellung von Lehrplänen für die Volksschule a r. 1922 podobné Richtlinien zur Aufstellung von Lehrplänen für die oberen Jahrgänge der Volksschule, které zdůrazňují zřetel k potřebám života, vlastní činnost žákovu, moment domovědný, dále potřebu vycházek spojených s pozorováním přírody a cviky v kreslení; za předměty učebné se uznávají: náboženství (po příp. Lebenskunde), němčina, dějepis s občanskou naukou, zeměpis, přírodopis, počty, měřictví, kreslení, zpěv, tělocvik a pro dívky ruční práce; kde okolnosti dovolují, mají se zavést i pro chlapce ruční práce dílenské

¹⁶⁸ Srv. Roloff Lexikon IV. 504 sl. H. Reinlein Der Versuchsschulgedanke und seine Durchführung im Deutschland 1911, Dickhof Die Reformbestrebungen 1911 (passim) a j.

(Werkunterricht), pro dívky hospodyňství.¹⁶⁹ Řečené směrnice podávají učivo jen ve všeobecných rysech a obsahují jen minimum požadavků, ježto výběr a rozdělení učiva po třídách i ročnících je prý věcí místních poměrů, takže každá škola smí a má nyní pracovat podle vlastních osnov i rozvrhů. Pouze jako norma se uznává nyní v různých třídách vyšších pro náboženství počet 4 hodin týdně(!), pro jazyk mateřský 6—8, dějepis a zeměpis po 2, přírodopis 2—4, počty 3—6, kreslení, zpěv a ruční práce po 2, tělocvik po 3 hod., celkem tedy v V. tř. obecné 28—30, v ostatních 30—32 hod.

Podobné všeobecné úpravy i směrnice vydány po válce i pro země jiné: tak v Durynsku 1922/3, Hamburce 1926, Bavorsku 1927, Sasku 1927 atd.¹⁷⁰ Všude se zdůrazňuje více méně zřetelně životnost (Lebensnähe) a zřetel domovědný (Bodenständigkeit), samočinnost žáka, zřetel k tělesnému i duševnímu vývoji, všude se také dává učitelům dostatečná volnost i svoboda; rozumí se, že využito i moderních poznatků a zkušeností v estetické výchově a kreslení. Bylo-li úkolem osnovy předválečné podati jakous encyklopedii vědění v zárodku, je nyní učivo vskutku omezeno jen na míru dostupnou a nezbytnou.¹⁷¹ Speciální a dodatečná nařízení vydána zvlášť o pěstování pacifismu v dějepise,¹⁷² o učení hudbě,¹⁷³ a občanské nauce,¹⁷⁴

ručních pracích,¹⁷⁵ tělesné výchově na všech stupních školy,¹⁷⁶ pro kterou dokonce již r. 1922 zřízeno zvláštní oddělení v pruském ministerstvu školství. Rozumí se, že také o učebních pomůckách vydány namnoze předpisy zvláštní, jejichž detaily zde rovněž nutno pominouti.¹⁷⁷

*

Po stránce k á z e ň s k é je důležité, že v německém školství obecném (i středním) dosud velmi málo pozitivně se odměňuje, ale za to příliš kárá a tresce; je charakteristické, že učitelstvu přiznáno bylo i zákonem právo tělesného trestání, ovšem s jistými kautelami,¹⁷⁸ a že v některých zemích i na obecných školách byl dovolen trest karceru (až do 12 hodin) v místnosti oddělené. Za republiky podrobena revisi i ustanovení o tělesných trestech; v Durynsku zvlášť omezeny jen na případy výjimečné (in zwingenden Ausnahmefällen bei Roheitsvergehen und in Fällen grober Unbotmässigkeit);¹⁷⁹ v Prusku sám ministr školství již r. 1920 vyhlásil tělesný trest za opatření, které se nesnáší s duchem času a mělo by vymizeti ze škol vůbec, pročež dokonce slíbil lepší postup učitelům, kteří by se bez těchto trestů obešli; podle posledních nařízení je zakázáno vůbec trestati tělesně dívky a děti v prvních dvou letech školy, jakož i za nepozornost a nedostatečný prospěch;¹⁸⁰ úplné odstranění tělesných trestů od zlepšení vyučovacích metod očekává i ministr brunšvický.¹⁸¹ V Sasku již r. 1922 vydáno bylo

¹⁶⁹ Srv. ostatně Schulwesen 114 sl., Sachse v uv. sp. 224 sl., Messer v uv. sp. 177 sl., Boelitz v uv. sp. 38 sl., Landé v uv. sp. 175 sl., Zentralblatt 1923, 171, Věstník pedagog. I. 135, Muzeum 1911, 115 a j.

¹⁷⁰ Srv. Schulwesen 115 sl., Kandel 1925, 508 a 518; Monatschrift für das ges. Schulwesen II. 271 a j.

¹⁷¹ Srv. ostatně: H. Rottermund Die Arbeitsschule und Schulaufsicht ve sborníku Die Volksschule auf dem Lande 1925, 152 sl. a Pretzel Über die preussischen Richtlinien zur Aufstellung der Lehrpläne ve sborníku Theorie und Praxis der Arbeitsschule 1925, 19.

¹⁷² Roman v uv. sp. 196.

¹⁷³ Pädagogisches Zentralblatt 1925, 7.

¹⁷⁴ Freie Schulzeitung 1925, 23.

¹⁷⁵ Jahrbuch des Zentralinstituts III. 20, Messer v uv. sp. 198.

¹⁷⁶ Messer 199 sl.

¹⁷⁷ Srv. ostatně Lexis 128 sl.

¹⁷⁸ Srv. Zeitschrift für pädagogische Psychologie XI. 280.

¹⁷⁹ Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 53.

¹⁸⁰ Sachse Grundzüge 163, Kandel Yearbook 1928, 111, Information universitaire VIII. 252.

¹⁸¹ Kandel tamže.

nařízení, že s každým učitelem, jenž se proti zá-
kazu tělesných trestů provinil, bude zavedeno dis-
ciplinární šetření a že až do jeho výsledku bude
ze školy zatím odstraněn.¹⁸²

Nově zakázána v Sasku žákům účast na poli-
tických schůzích, dovolená od r. 1920,¹⁸³ kdežto
Prusko moudře vyslovilo svůj nezájem na věci,
kterou ponechalo samým rodičům.¹⁸⁴

Prázdniny školní dělívaly se v Němec-
ku na dvě období: letní (v době žní) a podzimní
(„bramborové“), jejichž úhrnná délka v různých
zemích jest různá: někde po 14 dnech, někde po
3 nedělích, v Prusku 6 neděl, v Badensku 6—8
neděl; konec roku školního je někde 1. července,
jinde 15. července, jinde konečně až 1. srpna.
Vedle toho byly až do převratu dny feriálními
narozeniny císaře, zemského vladaře, oslava Se-
danu, oslava reformace; r. 1922 byl aspoň pro
Prusko počet všech feriálních dní (prázdnin, svát-
ků atd.) stanoven pro obecné i střední školy po-
čtem 86 (před tím bylo všech prázdných dní v roce
mimo neděle 80),¹⁸⁵ počítajíc do toho i dny vychá-
zek a sportu. Je zvláštní, že před válkou bývalo
v Berlíně prázdno i o vojenských parádách, jinde
o výročních trzích, ba i v pondělí po posvěcení.
Zvláštní závěrečné zkoušky na konci roku
byly nařízeny jen v Bavorsku před místním do-
zorcem školy.¹⁸⁶

*

Značné rozdíly jsou v jednotlivých státech
německých v hmotných a právních po-
měrech učitelstva škol obecných (o jeho od-
borném vzdělání a zkouškách bude promluveno

¹⁸² *Pedagogisches Zentralblatt* 1927, 105.

¹⁸³ Tamže 563 a *Pädagogische Blätter* 1920, 67.

¹⁸⁴ *Sachsen* v uv. sp. 164; dříve zakázalo Prusko účast ve
spolcích s tendencí protistátní (*Zentralblatt* 1923, 19).

¹⁸⁵ *Zentralblatt* 1922, 507.

¹⁸⁶ *Casopis Die Sonde* IV. 196.

níže v oddíle o učitelských ústavech); tu jsou
v každé zemi ustanovení zvláštní, jež opětně se
mění a doplňují, takže příslušné přehledy a ta-
bulky rychle zastarají.¹⁸⁷ Nejlepší platy před vál-
kou mívali učitelé v Mnichově (s konečným platem
5520 Mk předválečných), Hamburce (5100), a Ber-
líně (5000), ale celkem průměrné služné ně-
meckého učitele stoupalo od 1300 neb 1400 Mk
jen do 3000—3300 Mk,¹⁸⁸ při čemž dosahovali nej-
vyššího platu nejdříve učitelé badenští (již po 17
letech služby), nejpozději bavorští (teprv po 40!).
Všude bylo nezbytnou podmínkou definitivního
ustanovení náležité vzdělání předchozí, uzavřené
předepsanými zkouškami; duchovní byli v Bavor-
sku a Hesensku výslovně vyloučeni z úřadu učí-
telského; učitelky pravidelně byly zavázány žiti
v celibátu, s čímž ku podivu souhlasily i jejich
vlastní organizace.¹⁸⁹ Ustanovování učitelstva
upraveno bylo různě: tak v Prusku rozhodující
slovo měly samy obce, v Bavorsku krajské úřady,
ve Württembersku školní rady atd.

Proti ostatním občanům také v Německu byli
učitelé předváleční v některých svých právech
občanů zkráceni neb omezeni a podléhali nadto
ve svém chování disciplinárním předpisům zvláš-
tním, namnoze zastaralým; nejhorší ustanovení
disciplinární mělo právě Prusko (již od r. 1852!),
kde všechny pokusy o nápravu rozbíjely se o odpor
vlády, kdežto ostatní státy německé aspoň se sna-
žily přizpůsobiti předpisy disciplinární všeobecným
nařízením o úřednictvu vůbec.¹⁹⁰ Pravidelně
nesměli učitelé němečtí bez zvláštního svolení

¹⁸⁷ Pravidelně je uveřejňoval *Pädagogischer Jahresbericht*
(tak VII. 23 z r. 1911, VIII. 23 z r. 1912); starší přehledy jsou
na př. v sborníku *Lexisové* III. 176 sl., v *Reinově* a
Loosově *Encyklopedii* s. v. *Besoldung*, v *Roloffovi*
458 sl. atd.

¹⁸⁸ *Pädag. Jahresbericht* von 1912, VIII. 21, *Tews* v uv.
sp. 113.

¹⁸⁹ *Die deutsche Schule* 1916, 367.

¹⁹⁰ *Pädagogische Reform* 1911, 49, 3.

úřadů školních převzítí zaměstnání vedlejší, nemohli býti porotci, někde ani nájemci honitby, ovšem také ne obecními staršími a pod. Za to měli ovšem nárok na pensi i zaopatření svých vdov a sirotků, při čemž podrobná ustanovení byla zase v jednotlivých zemích velmi různá.¹⁹¹ Byly státy, kde se plné pense dostávalo učitelům teprv po 50 letech, pravidelně však po 40, výjimečně někde již po 30 (v Brémách) a 35 (Lübecku), ale byly také státy, které vůbec nedávaly učitelstvu úplné pense, nýbrž nanejvýš třeba jen 75% posledního platu.

Nutno dále připomenouti, že značná část učitelstva německého byla již svým úřadem a místem zavázána k výpomoci ve službě kostelní: učitelé tam zastávali některé funkce pastorovy, byli varhaníky i zpěváky, ba místy ještě i zvoníky a kostelníky (tyto poslední dvě funkce byly v Badensku, Hesensku a Anhaltě zakázány); za služby ty dostávalo se jim náhrady velmi nestejně a zřídka přiměřené (v Hesensku na př. varhaník měl jen 100—200 Mk ročně, v Meklenbursku dokonce prý jen 6 Mk!).¹⁹²

Také všechna tato ustanovení o učitelstvu byla v leckterých detailech po převratě zrevidována a změněna. Především sama ústava výmarská v čl. 143. prohlašuje sice, že učitelé na veřejných školách mají práva a povinnosti státních úředníků, ale neuznává je přímo za státní funkcionáře, ponechávajíc zase rozhodnutí o tom jednotlivým zemím samým. A tak některé státy německé (Bavorsko, Sasko-Altenburg, Meklenburk-Schwerin, Hamburk, Brémy, Hesensko a j.) prohlásily potom v nových zákonech školních docela jasně: Die Lehrer sind Staatsbeamte, kdežto na př. Prusko zůstalo i nadále na stanovisku, že jsou jen mitelbare Staatsbeamte a říšský soud dokonce je

v jednom svém rozhodnutí uznal za „Staatsbeamte ganz eigener besonderer Art“, na které se ovšem jinak vztahují všechna ustanovení o politických právech úřednictva státního; v těchto státech zůstalo tedy jen ke škodě věci samé postavení učitelstva stejně neurčité jako bylo dříve.¹⁹³

Je to tím podivnější, že dnes všude má stát jinak značnou ingerenci v ustanovování učitelstva: tak v Prusku v obcích, kde není více učitelů než sedm, ustanovuje je dozorcí úřad sám, v obcích s více než sedmi učiteli jmenuje jich třetinu, ponechávaje výběr ostatních obci za určitých modalit;¹⁹⁴ v Sasku ministerstvo navrhuje terno školnímu výboru obce a samo ustanovuje ročně jen 100 osob přímo.

Učitelé na škole ustanovení volí si nyní v Hamburce a Brémách na tři léta správce školy, kdežto v Sasku jej na touž dobu ustanovuje Schulvorstand (školní představenstvo) a v Durynsku Schulverwaltungsbehörde (rovněž jen na tři léta); jinde všude je správce ustanoven trvale samými školními úřady (v Prusku byly všechny odchýlné návrhy zamítnuty a odstraněna jen zvláštní rektorská zkouška a mimořádní kontrola).¹⁹⁵

Disciplinární předpisy zůstaly bohužel v Prusku¹⁹⁶ i jiných zemích německých dosud nezměněny, ač rozhodně revise potřebují; nově formulovány v některých zemích (a také v Prusku) pouze předpisy, kdy smí učitel nahlédnouti do svých osobních aktů (Personalakte) a kdy má právo na dovolenou studijní, jež v Bavorsku, Sasku a Württembersku se neudílí vůbec. Pro činnost veřejnou v obecních, okresních, zemských a říšských zastupitelstvech nepotřebuje nyní učitel

¹⁹³ Sachse Grundzüge 63 sl. a jeho článek: Bezeichnung und Begriff des Volksschullehrers v Pädagogisches Zentralblatt 1925, 281., Landé v uv. sp. 212 sl.

¹⁹⁴ Sachse v uv. sp. 71 sl. Kandel 1924, 314 a podle něho Český Učitel XXIX 244.

¹⁹⁵ Hollo v uv. sp. 79, Bäumerová v uv. sp. 38 sl.

¹⁹⁶ Přehled jich podává Sachse v uv. sp. 79 sl.

¹⁹¹ Srv. na př. Roloffův v Lexikon V. 862 sl.

¹⁹² Srv. ostatně Tews v uv. sp. 124 sl. a Rein Encyklopedie V. 426 sl.

tel pruský pravidelně dovolení zvláštních, rovněž může beze všeho býti porotcem, ale nemůže dosud bez dovolení vzíti na sebe vedlejší povolání placené a rovněž nemůže nyní bez svolení školního úřadu zastávat službu varhaníka neb zpěváka, k níž není již vůbec povinen;¹⁹⁷ naproti tomu bylo hned po převratě zásadně prohlášeno, že učitelé mají býti zbaveni všech nižších funkcí kostelních (čištění, zvonění, rozsvěcování a pod.).¹⁹⁸ Povinnost učebná je v Prusku pro učitele školy obecné 30 hodin týdně, pro učitelku 28, správce školy o šesti i více třídách 12, na měšťanských školách 28, resp. 26 a 12; v Sasku až do velikonoce 1924 byla 28, nyní rovněž 30 hodin.¹⁹⁹

Celibát učitelek byl de facto zrušen jako důsledek čl. 128 výmarské ústavy, jenž praví výslovně: „Alle Ausnahmestimmungen gegen weibliche Beamte werden beseitigt.“ Proto také nesmějí býti již v dekretch učitelek klausule, že v případě provdání učitelka se zříká služby; naopak jest nyní i v ustanoveních platebních pravidelně postaráno i o nutnou dovolenou učitelky-matky.²⁰⁰ Za to učitelky již provdané neustanovují se vůbec trvale.²⁰¹

Platy učitelské byly v poslední době opět nově upravovány, v Prusku zvláště po prvé již r. 1920, kdy základní plat učitelský naměřen částkou 6200 Mk, která vždy po dvou letech stoupala až do maxima 9300 (učitelky měly plat o 10%

¹⁹⁷ Tak je od r. 1920 ustanoveno i ve Württembersku; v Bavorsku podle nové pragmatiky učitelské z r. 1919 je vedlejší zaměstnání učitelů dovoleno, jen když je slučitelné s řádným plněním jeho povinností.

¹⁹⁸ Beetz Das neue Schulrecht 1920, 57 sl.

¹⁹⁹ Sachse Grundzüge 83, M. Boubou La situation matérielle et morale de l'instituteur dans le monde 1925, 14.

²⁰⁰ Die höhere Mädchenbildung 1920, 146; Zentralblatt 1920, 594 a 1921, 165; Die neue Erziehung IV. 1922, 151, Sachse v uv. sp. 94; Jaenecke v uv. sp. 13 a j.

²⁰¹ Srv. čl. Lydia Stöcker zur Frage des Lehrerinnen-zölibats v časop. Die neue Erziehung 1921, 222.

nižší). Nyní jsou sice státní úředníci pruští zařazeni do 13 skupin platových, ale učitelé mají své skupiny zvláštní, takže definitivně ustanovený učitel počíná základním platem (Grundgehalt) 2800 GMK a končí 5000 jako definitivně ustanovený správce školy s více než šesti třídami; k tomu se vyplácí bytné podle členitosti školy a přídatky na děti podle stáří; učitelky mají opět o 10% méně; nárok na pensi začíná se po 10 letech služby, v 65. roce nastupuje nucené pensionování; užívání zahrad školních se na venkově započítává do základního platu.²⁰² V Sasku se měnily platy podle valuty velmi často; pro květen 1924 vykazuje Boubou²⁰³ částky 10308 až 23750 Mk měsíčně a bytné 1450—48 Mk, kdežto Kandell²⁰⁴ udává 2800—5800 Mk ročně. Místní dobrovolné přídatky obcí byly r. 1921 v Prusku zakázány, aby se prý nerušila parita učitelstva.²⁰⁵

Velmi citelně se dotkl učitelstva restriktivní zákon z r. 1923²⁰⁶ který chtěl hned v r. 1924 propustiti aspoň 25% všeho učitelstva a úřednictva: ve skutečnosti bylo propuštěno v první polovici toho roku jen 10—15% učitelů, hlavně starších 60

²⁰² Číslo tato udává Kandell Yearbook 1927, 152 a Zierold-Rothkugel Die pädagogischen Akademien 1930 167; jiná (starší) data má též ročenka 1924, 312 a podle ní i Český učitel XXIX 313; srv. i Sachse v uv. sp. 271 sl., Freie Schulzeitung 1925, 5, Zentralblatt 1920, 398 a 1922, 476. — Prováděcí nařízení k poslednímu zákonu platovému má Zentralblatt 1928 v čís. 13.; zvláštní ustanovení o učitelích škol měšťanských rozebírá Riesenburger v uv. sp. 154 sl.

²⁰³ V uv. sp. 15.

²⁰⁴ Yearbook 1927, 152. — Nejlepší platy má nyní Ham-burk. (ib.).

²⁰⁵ Zentralblatt 1921, 88. — Sachse v uv. sp. 287 tvrdí, že naturální místní požitky mohou býti zrušeny jen se svolením školního úřadu a toho, kdo jich užívá.

²⁰⁶ Srv. G. Hädicke Die gesetzlichen Unterlagen des Schulabbaues v časop. Die neue Erziehung 1924, 7 sl.

let, provdaných žen a začátečníků, což způsobilo mnoho podráždění a trpkosti.²⁰⁷

*

Konečně třeba připomenouti, že také němečtí učitelé pro hájení svých stavovských zájmů sestoupili se již před lety ve spolky učitelské, jejichž počátky lze sledovati až do stol. XVIII. Největším je Der deutsche Lehrerverein, založený na samém sklonku r. 1871 a rozdělený nyní na odbočky podle krajů a států; r. 1875 měl teprv 5527, ale 1885 již 22.345, r. 1895 62.474, 1905 110.312, r. 1913 (tedy bezprostředně před válkou) asi 130.000 členů.²⁰⁸ Vedle tohoto spolku, k němuž se připojil i rakouský učitelský spolek ústřední,²⁰⁹ existují rozmanité spolky místní i krajinské v jednotlivých státech. i spolky konfesijní (evangelické, katolické, židovské), a ovšem i sdružení učitelů, z nichž největší je Der allgemeine deutsche Lehrerinnenverein, který měl již r. 1913 na 34.000 členek v 134 spolicích krajinských.²¹⁰

Bohužel rozdíly sociálního postavení vnikají již i do těchto institucí, takže k staršímu již dualismu spolků učitelů a učitelů i k rozdílu konfesijním přidružují se nyní i rozdíly učitelstva městského a venkovského; r. 1907 utvořil se dokonce v Kolíně i zvláštní spolek učitelů třídních

²⁰⁷ Kandel 1924, 289. — Propuštění učitelů provdaných, třebas i definitivně ustanovených, bylo zvlášť nařízeno „sofern nach dem Ermessen der zuständigen Behörde die wirtschaftliche Versorgung der weiblichen Beamten gesichert erscheint“. (Neue Erziehung 1924, 22.)

²⁰⁸ Jahresschau VIII. 191; za války nastal ovšem pokles, takže v 1917 bylo jen asi 112.000 členů (ib. X. 441.)

²⁰⁹ Die deutsche Schule 1921, 361.

²¹⁰ Zprávy podrobné o počtu členů a činnosti spolků učitelů přinášely pravidelně pedagogické ročenky v oddíle Vereinswesen; srv. i Roloff s. v. Lehrervereine a Vereine pädagogische; dějiny němec. ústř. spolku učitelského vypsál Rob. Riszmann 1908 ve spise Geschichte des deutschen Lehrervereins.

Deutscher Klassenlehrerverein (existuje ovšem i spolek rektorů škol). Je charakteristické, že před válkou vycházelo v Německu neméně než 350 listů a časopisů, které věnovaly pozornost otázkám školy a výchovy tak, že každý stát a kraj měl své listy, které se dělily nejen dle věcných rozdílů, ale i docela dle konfese, kdežto jednotného orgánu učitelského pro všechny kategorie nebylo vůbec. Proto tato odborná literatura trpěla roztržitostí a namnoze i jalovostí a mělkostí obsahu; válka sice také tu způsobila citelný pokles časopisecké produkce, nicméně je i nyní počet učitelských orgánů stále více než dostatečný.

§ 25. CELKOVÝ STAV OBECNÉHO ŠKOLSTVÍ NĚMECKÉHO.

Celkem nelze upříti při nestranném pozorování obecného školství německého, zvl. pruského, že stojí rozhodně na vysokém stupni a že má mnohé a nepochybné přednosti. Obce i státy konají průměrem své povinnosti ke škole náležitě,²¹¹ občanstvo, zvláště tříd nižších, stojí přátelsky při škole, učitelstvo je celkem slušně placeno a má dost svobody ve své práci školské,²¹² nejsou pretíženo, ani do detailů omezováno, a jeví také nepochybnou touhu po vyšším vzdělání (procento učitelů, kteří mají akademická studia neb akademický gradus, bylo aspoň před válkou daleko větší než u nás); je dále v tomto oboru školy rozhodně největší ruch reformní; pochvaly konečně zasluhuje, že organizace školy celkem je dobře upravena a že neztrácí souvislosti s potřebami praktického života.

²¹¹ Tews Grundzüge der deutschen Schulgesetzgebung 1915, 59 tvrdí dokonce, že stát leckde musí brzdit až přílišnou obětavost obcí.

²¹² Srv. článek Fr. Housea Pruská obecná škola v časop. Naše doba XVI. 760 sl. zvl. 765, ale proti tomu tvrzení Gurliittovo Erziehung zur Mannhaftigkeit 16 sl.

Přes to by bylo více než ukvapené, viděti snad v školství německém vzor a vrchol dokonalosti, jak soudí mnozí cizinci po zběžném studiu poměrů:²¹³ každý rok přinášely německé ročenky i časopisy²¹⁴ ještě před válkou výmluvné doklady toho, jak značné nedostatky i vady bylo lze stále ještě ve školství obecném shledati. Jisto především, že mnohé školy byly ještě před válkou žactvem přeplněny a že učitelstva se až do nedávna leckde nedostávalo: tak dle Pädagogisches Jahrbuch z r. 1907 bylo jen v Prusku ten rok více než 9000 přeplněných tříd a řada míst učitelských vůbec neobsazena; kdesi prý jediný učitel učil 214, jiný dokonce na čas 350 dětí, jinde z 10 míst neobsazeny tři, jinde dokonce půldruhého roku učili tři učitelé v pěti třídách 260 dětí, jinde pro čtyři třídy zbyl jediný učitel atd. Ještě r. 1911 v okrese poznaňském skoro polovice (2008 z 4729) tříd byla přeplněna,²¹⁵ v též čas ještě přes 11.700 učitelů učilo nadprůměrný počet žáků t. j. více než 60 dětí²¹⁶ atd. Nedostatek učitelstva ještě několik let před válkou nutil k tomu, že musili učitelská místa časem zastávat i pensisté, ženy bez odborného vzdělání, kandidáti učitelství, tedy lidé, kteří sami se ještě měli vzdělávat.²¹⁷

V souhlase s tím nepřekvapuje, že bylo vždy i v Prusku tak značné procento škol o jediné neb dvou třídách: ještě r. 1901 chodilo do takových škol 24% všeho žactva a jen 8% do úplných osmi-
třídek; v některých okresech Pruska byl počet těchto málo rozčleněných škol až přes 68% všech (v Štětíně; o málo méně v Stralsundu a Brom-

²¹³ Že se cizincům také v Německu ukazují namnoze potěmkinské vesnice a že se naše školství nemusí báti srovnání s německým, dokazuje K. Pittich Několik poznámek o školní praxi v Německu v časop. Komenský LI, 1924, 163.

²¹⁴ Srv. také spis Fr. Kretzschmara Politische Pädagogik in Preußen 1904, 362 sl.

²¹⁵ Jahresbericht von 1913, VIII, 5.

²¹⁶ T e w s Ein Volk — eine Schule 1919, 122.

²¹⁷ Jahrbuch 1907, 22.

berku).²¹⁸ Naproti tomu se leckde vydržovaly zbytečné školy konfesijní, strádající nedostatkem žactva; tak v židovské škole u Poznaň učil prý učitel po kolik měsíců r. 1906 jediného žáka a měl na konec všeho všudy — čtyři!²¹⁹ Nedostatek učitelstva doléhal, jak je pochopitelné, vždy daleko citelněji na obce venkovské, ježto kde kdo se tlačil z důvodů na snadě jsoucích do měst: byl skutečný příliv do měst a proto i odliv z venkova, k čemuž přistupovala i neblahá konkurence učitelů s učiteli; mluvilo se již před válkou o poženštění (Verweiblichung) všeho školství a samy úřady prý podporovaly tento zjev, ježto učitelky v celku jevily se býti živlem rozhodně podajnějším a konservativnějším než učitelé. Teprv válka a nebývalý pokles natality dětské přivodil tu v Německu druhou krajnost: katastrofální nadbytek učitelstva, jež po tisících zůstávalo bez místa a zaměštnání.

Nutno dále konstatovati, že dlouholetá a namáhavá práce učitelova nenesla vždy ani v Německu výsledků žádoucích. Staly se totiž v posledních letech před válkou sem tam pokusy, aby výsledky vyučování v obecných školách získaného byly co možná objektivně zjišťovány na školách pokračovacích a odborných a to tak, že se všem žákům těchto škol ukládalo vypracovat určitý úkol slohový, napsat diktát pravopisný nebo vypočítat příklad početní; se strany vlády pruské stalo se takové šetření k nařízení ministerstva obchodu po prvé r. 1905 na pokračovacích školách obchodních. Výsledky zkoušek těch bývaly leckde hodně nepříznivé: tak ve Slezsku na př. z jazyka vyučovacího uspokojilo jen 67%, v Pomořanech dokonce jen 45%.²²⁰ Třebas způsob šetření byl

²¹⁸ Kretzschmar srv. sp. 355.

²¹⁹ Pädag. Jahrbuch 1907, 23.

²²⁰ Jahrbuch 1905, 7 a 1907, 6. — Nepříznivé vyzněla i pová-
lečná šetření Anny Müller-Jungové Schulmässiges Wissen bei Schulentlassenen. (Srv. Pedag. Rozhledy 1930, 152).

dosti povrchní a potřeboval úpravy přesnější, aby mohl poskytovat výsledky vskutku nesporné, zjištěno přece nepochybné faktum, že se výsledky pracovního vyučování na obecných školách, jak přiznávají ostatně sami poctiví Němci,²²¹ vytrácejí daleko rychleji, než bychom byli nakloněni soudit podle délky a intenzity školní práce. A ku podivu se odtud i v Německu namnoze nevysuzuje, že je proto nutno prohloubit a doplnit školu obecnou, nýbrž naopak se vylouká kapitál proti školnímu vyučování vůbec, jež se prohlašuje za zbytečně nákladné a obsažné a jež by se podle mínění těchto „reformátorů“ mělo konec konců omezit jen na staré trivium a — náboženství.

Neuvěřitelné doklady přinášely občas i německé časopisy a spisy odborné o nedostatecích školních budov.²²² Nejohrožněji bývalo vždy po té stránce opatřeno školství v Pomoranech a ve východních částech předválečného Pruska, obývaného namnoze Poláky: existovaly tam ještě před válkou školy malé, nízké, nezdravé, bez záchodů; kdesi byly v jediné budově umístěny škola, byt učitele a svinský chlév, oddělený jen tenkou stěnou; skrze niž pronikal děsný zápach; jinde spadla žena na půdě pracující mezi vyučováním chatrným stropem do třídy; jinde zakryli puklou a rozestouplou stěnu školy tak dobře, že právě v čas inspekce děrou vyskočil na inspektora rozzuřený pes atd.; ani budovy velikých měst, ba ani samého Berlína nebývají prosty značných závad hygienických, takže se právem opět a opět zdůrazňuje potřeba lepšího vybavení budov i lepšího lékařského dozoru na ně.²²³

²²¹ Tak praví Wulffen ve spise Kriminalpädagogie 1915, 86: Die Ergebnisse sind dürftig; ještě ostřeji se vyslovil Fendlerlin Erziehung zur Arbeit 9.

²²² Srv. zvláště Pädagogisches Jahrbuch 1906, 16 sl.; 1907, 23 sl.; 1904, 22; 1905, 22; Pädagogische Reform 1909 27, 3. Nečistou školu v bohaté obci venkovské líčí Zepler(ová) v čl. Erziehliches aus Schwedens öffentlichem Unterrichtswesen v Zeitschrift für experimentelle Pädagogik X. 237.

²²³ Srv. na př. Tews Grundzüge 82.

Nelze zamlčeti dále, že vadily vždy německému školství také přílišný počet a přílišná různost zákonů školních v jednotlivých státech²²⁴ a nedosti všude ujasněný poměr školy k státu a církvi, o němž jsem se ostatně již zmínil a pro nějž Tews posměšně nazval německou školu „státně-komunálně-církevně obecnou“. Školství německé i proti našim poměrům jeví se býti příliš konfesijně jednostranné a zvláště poměr učitele ku knězi, neodborný dozor a povinnost kostelních služeb byly opět a opět kamenem úrazu, který teprv po válce, jak jsme viděli, byl odvalen, doufejme, že navždy. Čas od času proto již před válkou samy učitelské organizace zahájily akci,²²⁵ aby vydán byl pro všechny státy německé jednotný školský zákon, jímž by odstraněny byly citelné nesrovnalosti mezi jednotlivými zeměmi německými; viděli jsme, že se bohužel nepodařilo tento závažný požadavek splniti ani po válce.

Nutno dále vytknouti, že škola obecná byla před válkou v Německu institucí, jež místo aby vyrovnávala protivy třídní a sociální, tvořila ještě nové. Pro ty žáky totiž, kteří chtěli se věnovati studiím středoškolským, bývaly zřízeny při mnohých školách středních zvláštní školy přípravné (přípravky, Vorschulen) o dvou neb třech třídách, v nichž se vzdělávali žáci od šesti let v předmětech elementárních, aby pak v 9. roce věku beze vsí zkoušky přijímací přecházeli do nejnižší třídy školy střední; podobně také vyšší školy dívčí mívaly pravidelně oddělení předpravné, ježto přijímaly své žáčky od samého počátku školní povinnosti. Tak roku 1097 byly jen v Prusku při více než 260 školách středních (tedy

²²⁴ To znovu po válce vytkli zvláště H. Schulz Die Schulreform der Sozialdemokratie 1919², 55 a Fr. Müller Der Reichsschulgedanke v Neue Bahnen XXX. 1919, 50.

²²⁵ Na př. učitelský spolek v Dortmundu (Neue Bahnen XIX 407). Padla tehdy docela i slova rozhodně upřílišněná: Wenn man eine moderne Schulgesetzgebung kennen lernen will, müssen wir Deutschen ins Ausland gehen“ (ib. XX. 235).

asi při polovici všech) přípravy pro více než 30.000 dětí a ještě r. 1916 přišlo z přípravek do školy střední přes 40% všech nováčků.²²⁶ A v jiných státech byly poměry podobné; jen asi v osmi státech (zvláště v Bavorsku, Badensku a Sasku) nebylo přípravek vůbec, za to na př. v Anhaltě a Lübecku byly při školách středních všech.²²⁷ Takovými přípravkami snižovala se obecná škola německá ve skutečnosti na školu chudáků a nadto se ještě chudším vrstvám ztěžoval přístup do školy střední. Třebas se sem tam v odporu proti přípravkám snad zacházelo daleko a třeba nutno přiznati po pravdě, že dodávaly střední škole žactvo stejnoměrně připravené,²²⁸ rozhodně byla tak protržena moderní zásada: obecná škola pro všechny děti — a nebylo lze se proto diviti, že v posledních letech před válkou mnozí prozíraví pedagogové němečtí právem proti nim vystupovali jako proti sociální nespravedlnosti a pedagogické nesrovnalosti, bohužel bez úspěchu, ježto vrstvy občanstva, pro jejichž děti byly školy ty určeny, dovedly si jejich zachování vynutit. Sama vláda pruská se sice již za války pokusila omeziti příliv žáků z přípravek ve prospěch obyčejných škol obecných (sem hledí t. řec. Sextaerlass z r. 1916), ale opatření to bylo rozhodně jen polovičaté²²⁹ a teprv po válce zákon o Grundschule odstranil v duchu demokracie toto bezpráví; v samém Prusku začalo se s postupným zavíráním přípravek hned v r. 1920.²³⁰

Je pravda, že po válce přes finanční tíseň říše

²²⁶ Tews Ein Volk 156.

²²⁷ V Meklenbursku, kde si nemohli zřídití přípravku a střední školu, měli aspoň soukromou školu pro lepší třídy, na venkově aspoň školu pokoutní s učiteli leckdy beze vší kvalifikace odborné (Pädagogische Reform 1914, 8 Beil. 1).

²²⁸ Proto právě středoškolstí profesori stavěli se proti rušení přípravek. Srv. Jahresbericht von 1913, VIII. 9; srv. také Jahresschau VII. 90 a X. 377.

²²⁹ Jahresschau X. 378 a 380.

²³⁰ Die deutsche Schule 1920, 76.

mnoho se zlepšilo a napravilo v nedostatečích vyličených²³¹ a že také vnitřní stav školy úsilovným pěstěním snah reformních značně se mění, jak svědčí pozorování cizích návštěvníků.²³² „Vyrůstá nová generace učitelská, která umějíc si vážiti republikánské svobody vychovává lidi a charaktery. Nedokonalé jsou začátky, ale při úsilovné práci, lásce a nadšení nemůže se nová škola potkati s nezdarem, musí a najde cesty, po nichž kráčejič vychovává lidstvo myslící, navzájem se milující a si pomáhající.“²³³ Mění se rozhodně sám duch německé školy, před válkou příliš nacionalisované a zmilitarisované,²³⁴ třeba i na moderní pacifismus německý nutno pohlížeti s rezervou a nedůvěrou²³⁵ a třeba ledacos ze slibovaných a s takým důrazem hlásaných myšlenek reform-

²³¹ Není ovšem ani vnější stav školy dosul dokonaly; tak podle spisu Kellera - Menzela Das preussische Schulwesen nach den Ergebnissen der amtlichen Statistik vom 25. Nov. 1921 nemělo tehdy ještě 17.445 obcí pruských vlastní veřejné školy obecné a dalších 7% tříd nemělo ještě samostatné učitele; že všecko školství německé není dosud dost živočné, dokazují zase H. Nohl v článku Schule und Alltag v časop. Erziehung IV. 592 a J. Basz v článku Genügen die Kenntnisse der Volksschüler den Anforderungen des praktischen Lebens und der Fortbildungs- und Fachschule? v Die deutsche Schule 1929, 721.

²³² Srv. V. Sehnal Nové směry ve školství 1924 (viz i jeho články v časop. Komenský 1925, 269); Ljubica Jovčić Utisci iz novih škola v Nemečkej v časop. Učitelj IX. 180; V. Moravec Studijní zájezd do Lipska v časop. Škola měšť. XXXI. 435; Viktor Rode Impresije o sedanjem školstvu v Nemečiji v časop. Popotnik 1926, 41.

²³³ Sehnal v uv. sp. 50.

²³⁴ Srv. čl. F. A. Soukup a Psychologie školství v Německu předválečném a dnešním v časop. Pedagog. Rozhledy 1928, 295.

²³⁵ Že samy dozorčí úřady německé jsou dosud namnoze ve vleku ideí monarchistických a militaristických a že pronásledují proto učitele socialistické a pacifismu oddané, tvrdí a řadou dokladů dokazuje Erich Witte ve spise Der Militarismus der preussischen Schulaufsichtsbehörden 1924 (Entschiedene Schulreform, Heft 21).

ních také v Německu dosud zůstává jen na papíře.²³⁶

Ale že duch starého Německa nevymizel dosud úplně, patrně nejlépe z toho, že zvláště nová opatření o přípravkách středoškolských a společná Grundschule dosud namnoze narážejí na neporozumění a více méně zjevný odpor:²³⁷ mnozí rodiče zdráhají se posílati své děti do školy společně všem vrstvám společenským a volí zas raději učení soukromé;²³⁸ jiní domáhají se toho, aby děti jejich, podle přesvědčení rodičů obzvláště nadané, nemusily chodit do Grundschule aspoň úplná čtyři léta²³⁹ a proto se také s rušením přípravek ani příliš nespěchalo.²⁴⁰ Po stránce theoretické se námítá proti Grundschule zvláště, že takové společné učení má také své nevýhody, že žáci nejsou dosti pak vzděláni pro další studia,²⁴¹ ba že se vůbec Grundschule neosvědčila jako škola výběrová — všechno námítky, jež ukazují, jak se těžce ujímají i reformy, jejichž demokratický ráz je nepochybný a pedagogický význam nesporný.

*

²³⁶ Srv. Die neue Erziehung 1924, 579, resoluce otištěné v Die deutsche Schule 1928, 168 a přehled reformních snah v Messerově uv. sp. o pedagogice přítomnosti 54 sl.

²³⁷ Srv. G. Wolff Grundschulfragen und Grundschulgegner 1925, 44 sl.

²³⁸ V časop. Die neue Erziehung, 1925 v příloze 85 ohražuje se Bund entschiedener Schulreformer proti tomu zvláštním podáním k ministerstvu: srv. i Siegf. Kawerau Die Zerstörung der Grundschule 1924, 204, podle něhož jen v Charlottenburku chodila do škol soukromých sedmína dětí.

²³⁹ Dobře o tom praví P. Oestreich ve spise Die Schule zur Volkskultur 1929, 102: Als „begabt“ entpuppen sich merkwürdigerweise alle früheren Vorschulanwärter „Begabung“ ist in Deutschland nun epidemisch.

²⁴⁰ Pole čl. Lohmannova Die fremden Sprachen der Einheitsschule v Monatsschrift für höhere Schulen 1925, 75 ještě prý r. 1925 státní přípravky se nerušily vůbec.

²⁴¹ Srv. výklady v uv. příručce Nohlově 94 sl. a v Jahrbuch der Zentralinstituts 1927, 16, podle nichž prý žáci přicházející z Grundschule nejsou dosti připraveni pro vyučování cizím jazykům a podle nichž vůbec délka a poměr Grundschule ke škole střední nejsou definitivně stanoveny.

Značný počet soukromých přípravek středoškolských byl tím divnější, že jinak právě německé státy opětně omezily možnost, aby zásada všeobecné povinnosti školní rušena byla zřízováním škol soukromých, na něž si státy vyhradily ostatně vrchní dozor; v Sasku dokonce byla možnost, aby si duchovní řády zřízovaly školy soukromé, v každém jednotlivém případě vázána na zvláštní zákonité svolení. Proto také počet soukromých škol byl v Německu vždy na rozdíl od jiných států (i na př. Francie) neveliký. Ústava výmarská (v čl. 147.) rozeznává mezi soukromými školami, které mají býti náhradou za školy veřejné, a takovými, které tento úkol nemají; obojí podřizují se státnímu dozoru, ale prvé mohou býti zřízovány jen se svolením státu, kdežto pro druhé stačí zákony zemské. Podle toho je nyní dána možnost zřízovati školy soukromé také místo jiných kategorií školních (nejen obecných, nýbrž i středních, odborných, pokračovacích, ba i vysokých), čímž monopol státní rozhodně se ruší měrou povážlivou, třebaš nyní zemskými ustanoveními pravidelně je právní stav soukromých škol nyní lépe precisován i zajištěn a třebaš některé země (i Prusko) nových ustanovení ústavních dosud neuznaly a neprovedly.²⁴² V celku je tedy postavení soukromých škol nyní rozhodně lepší a proto také počet jejich roste, jak konstatuje zvláště Kullnick,²⁴³ a to pro zmíněný již odpor rodičů ke společné Grundschule.

V souvislosti s těmito ustanoveními budiž připomenuto, že sem tam sami továrníci, aby si udrželi dostatek odborně vycvičených dělníků, vedle dětských zahrádek, útulků a škol pokračo-

²⁴² Jaenecke v uv. sp. 25 sl., Sachse v uv. čl. v Erziehung II. 712: přehled ustanovení zemských podává sborník Das deutsche Schulwesen 1927, 205 sl. a 1928-9, 98, přehled jednání výmarského a právníký rozbor příslušných ustanovení zákonných Landé v uv. sp. 141 sl., pro Prusko Sachse Grundzüge 360 sl.

²⁴³ Monatsschrift das gesamte Schulwesen I. 9.

vacích vydrží i zvláštní školy obecné, resp. ústavy, jež vhodným způsobem doplňují látku školy obecné (tak strojnická továrna Cramer-Klettova v Norimberce). V posledních letech konečně se zřizují i pro trestance mladistvé neb již odrostlé školy zvláštní, v nichž se probírá, resp. doplňuje učivo školy obecné a hlavní váha se klade na výchovu mravní; je to důsledek názoru bez odporu správného, že i trestanec jest člověkem, jenž se po přestálém trestu vrátí opět do společnosti lidské a má tedy právo, aby mu pak umožněna byla poctivá výživa.

*

Úplné, podrobné a jednotné statistiky všeho školství pro celou říši německou není dosud, ježto péče o statistická šetření ponechána jest dosud jednotlivým zemím samým a tak jest nutno poučení hledati v jednotlivých statistických publikacích zemských a výsledky pak pracně srovnávati, při čemž na závalu je okolnost, že šetření ta nedějí se patrně všude dle jednotných pravidel a s jednotného hlediska.²⁴⁴ V Prusku první pokusy o statistiku obecného školství učiněny teprv v letech 1859—61 a 1862—64, ale první úplná statistika o všech otázkách sem hledících pořízena teprv 1886 a podle jednotných pravidel provádí se odtud podrobně i důkladně vždy až po pěti letech;²⁴⁵ poslední úřední statistika pruská vyšla

²⁴⁴ Roloff srv. Schulstatistik IV. 889. — Nedostatek společné statistiky vytýkají ještě r. 1919 H. Schulz Die Schulreform der Sozialdemokratie 21 a r. 1924 P. Ziermann Pädagogik als Wissenschaft und Professuren der Pädagogik 21 sl., který vylíčí obtíže školní statistiky německé prohlášeje, že se snáze lze informovati o kterékoli otázce školství amerického než německého. — I v statistické příručce (Statistisches Jahrbuch des deutschen Reichs) mají některé státy data z roku školního jiné kalendářního, jedny tedy na př. r. 1906, druhé 1906/7 atd. (Schulz v uv. sp. 40).

²⁴⁵ Jahresschau VII. 65 a VIII. 75.

r. 1928 ve dvou dílech s názvem Die öffentlichen Volksschulen in Preussen nach dem Stande vom 1. Mai 1927 bearbeitet von der staatlichen Auskunftsstelle für Schulwesen 1928.²⁴⁶ V Sasku první sčítání se dalo 1878, 1879 a 1881, nyní se provádí vždy po třech letech a výsledky se publikují v Handbuch der Schulstatistik für (das Königreich) Sachsen;²⁴⁷ v Bavorsku první podrobná statistika provedena až r. 1884-5, načež se publikují zpravidla jen úhrnné výsledky; málo se dosud děje v státech ostatních, z nichž některé své statistiky vůbec ani nepublikují, takže i ve velikých spisech o školství německém tyto oddíly se odvíjejí dosti zběžně a povrchně. Teprve v posledních letech i tu se jeví potěšitelný obrat a dějí se zvláště pokusy, aby výsledky zjištěné sčítáním byly srovnávány i v jednotlivých zemích po několika letech i mezi jednotlivými státy v témž roce;²⁴⁸ uvedu tu jen hlavní výsledky těchto šetření, neboť do detailů podružných ani tu se nelze pouštět.

Především statistika školní potvrzuje jasné faktum, že také v Německu je škola obecná ústavem, kde se dostává přípravy pro život daleké většiny všeho občanstva, kdežto počet těch, kdož

²⁴⁶ Výtah jiný je v Die deutsche Schule 1928, 225 sl. a v Kandellově ročence 1927, 161 a 1928, 148, kdežto statistiku z r. 1921 zpracovali Keller a Menzel ve spise Das preussische Schulwesen 1924. — Data z r. 1921 jsou i v Pädagogisches Zentralblatt 1925, 22 a v Kandellově ročence 1924, 322; výsledky z let 1911 a 1921 srovnány v Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 209 (pro Prusko, 10 sl. (pro všechny země německé); data z r. 1925 zpracována Boelitzem a Hylou ve sborníku Die Volksschule auf dem Lande 1925, 7 a 46 sl.

²⁴⁷ Vídeňský Pedagog. Jahrbuch 1928, 163 uveřejňuje data saská za r. 1927.

²⁴⁸ Tak v Pädag. Jahrbuch 1905 je srovnání Pruska z let 1891—1901, v téže publikaci 1906 se jedná o Sasko v dvaceti letech 1884—1903 a v Jahrbuch 1907 o všech státech z r. 1901 a 1906. Různá data úhrnná má i Kandellova ročenka 1928, 147 sl.; jen o Durynsku Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 658 za léta 1922-6, o Badensku ib. 707.

výbudou ještě školy odborné a střední, není poměrně značný. Tak r. 1906 v Prusku chodilo z úhrnného počtu 10,500.000 žáků od 6—14 let neméně než 9,780.000 do škol obecných t. j. asi 94% a počet ten do jista se mnoho neměnil ani v letech následujících; aspoň K a n d e l o v a ročenka 1924, 325 udává ještě 89.1% dětí 6—14letých, chodících do školy obecné, 10% do škol měšťan. a středních (z nichž tedy nutno příslušný podíl žactva škol měšťanských přičísti ještě k oněm procentům) a toliko 0.9% dětí v tom věku nechodilo do školy vůbec. A přece ukazují statistická data, čerpaná z rozpočtů státních, že právě obecné školství je neustále proti ostatním odvětvím a stupňům škol zkracováno a odstrkováno; ještě na př. r. 1902 na 5,670.000 žáků obecných škol věnoval stát něco přes 74 mil. marek, ale na 160.000 gymnasistů téhož roku přes 13,430.000 Mk, na 14.000 akademiků dokonce přes 11,138.000 Mk. R. 1906 byl náklad na žáka obecné školy průměrem sice již 44 Mk, ale na žačku vyšších škol dívčích 172, na žáka střední školy dokonce 279 Mk, takže je tu docela patrný nepoměr ve prospěch škol vyšších a tedy i vrstev zámožnějších, třebaš nelze nevidět, že náklad na žáka obecné školy ustavičně stoupá: r. 1886 byl jen 24.07, r. 1891 již 29.74, r. 1906 53, r. 1911 dokonce 78 Mk.²⁴⁹

Při obrovském vzrůstu populace všeho Německa, zvláště v posledních desetiletích předválečného rozmachu politického a národohospodářského, je pochopitelné, že úžasné stoupal také počet školních dětí vůbec, takže pravidelně před válkou vstupovalo do škol 1½ milionu nováčků.²⁵⁰ Tak v Prusku se za 80 let (1822—1901) počet dětí školních zečtyrnásobil (z 1,427.045 vzrostl na 5,670.870); podobně v Sasku v 10 letech (1884—94)

²⁴⁹ Die deutsche Schule 1928, 226. Srv. i tamže 1908, 744 a Lexisův sborník III. 57.

²⁵⁰ Die deutsche Schule 1922, 172.

vzrostl téměř o polovici (748.930 proti 536.115).²⁵¹ Srovnáme-li poměr počtu dětí k počtu obyvatelů země vůbec v jednotlivých státech, bylo v Prusku r. 1891 z 10.000 obyvatelů 1648 žáků škol obecných, ale v touž asi dobu ve Francii jen 1437, v Anglii 1753, Holandsku 1444, Rakousku 1340, Uhrách 1319, Finsku 1744, ve Švédsku 1638, ve Spoj. státech severoamerických 1402 a v Rusku jen — 41; patřilo tedy již tehdy Prusko k zemím, kde byl počet žáků největší a návštěva školy nejlepší.²⁵² Teprv asi od r. 1900 dostavila se i v Prusku stagnace v počtu dětí, neboť i tam již pronikly zásady novomalthusianismu a po válce nastal ovšem velmi citelný pokles žactva vůbec; proti 1,377.000 dětí školou povinných r. 1914 bylo jich roku 1920 sice ještě 1,249.000, ale r. 1923 již jen 676 000, r. 1924 dokonce jen 638 000, a teprv 1926 zase se dostavil příliv 1,314.000.²⁵³

V souhlase s tím stoupal, ač ne tak rychle a souměrně, také počet učitelstva těchto škol. Tak v Prusku proti 6453 učitelům r. 1877 bylo jich roku 1889 již 10 102 a r. 1894 11.278, ve Württembersku r. 1870 3869, r. 1889 4532, 1894 4705, v Badensku r. 1871 2728, r. 1890 3668, r. 1900 6039.²⁵⁴ Počet žactva připadající na jednoho učitele zvolna sice, ale stále se lepší: kdežto r. 1886 byl ještě v Prusku 64, r. 1896 již jen 57, r. 1901 jen 54;²⁵⁵ nejmenší průměr žáků byl r. 1910 v Lübecku a Lipsku (36), kdežto na př. v Oldenbursku pro nedostatek učitelstva byl abnormálně vysoký. Při všeobecném poklesu počtu žactva po válce vy-

²⁵¹ Pädag. Jahrbuch 1906, 1 sl.

²⁵² Kretzschmar v uv. sp. 352.

²⁵³ Kandelova ročenka 1927, 159. Srv. i Die deutsche Schule 1922, 172.

²⁵⁴ Levasseur v uv. sp. 119, 138 a 600.

²⁵⁵ Kretzschmar v uv. sp. 353; tamže 359 sl. jsou tabulky o průměrném počtu z jednotlivých měst německých: jiná řada tabulek je v Lexisově sborníku III. 193 sl., opět jiná v Jahrbuch 1907, 2 sl. a v časop. Säemann 1912, 555 (dle statistiky z r. 1910).

skytly se ovšem i v Prusku třídy velmi slabé; tak dle statistiky z r. 1927 bylo v Prusku 1985 tříd, které neměly ani 20 žáků, ale s druhé strany bylo ještě 774 tříd s více než 60 dětmi (v tom docela 11 s více než 90 a čtyři dokonce s více než 100 žáků).²⁵⁶

V třetí řadě lze konstatovati ustavičný vzrůst počtu škol a tříd. Tak z 20.877 škol v Prusku v r. 1825 vzrostl počet jich r. 1855 na 24.770, r. 1882 na 33.040, r. 1891 na 34.742, kdežto počet soukromých škol současně klesal z 1434 v r. 1861 na 271 v r. 1911;²⁵⁷ podobně v Sasku bylo r. 1877 2100 škol veřejných + 93 soukromé, r. 1894 již 2254 veř. + 64 soukr. a r. 1899 2273 veř. + 58 soukr.²⁵⁸ v Bavorsku bylo r. 1884-5 veřejných škol 7075 a soukromých 56, za patnáct let poté 7285+53 školy.²⁵⁹ Přes to na př. ještě r. 1899 bylo jen v Prusku na 24.000 obcí beze školy a přes 210.000 dětí ještě r. 1906 bylo nuceno choditi do školy vzdálené přes 2½ km.²⁶⁰ Při tom neustále přibývá škol o větším počtu tříd: r. 1886 bylo jednotřídek ještě 23.70% a dvoutrídek 22.29, r. 1911 již jen 10.13, resp. 15.90, ale za to 10.62% šestitřídních škol a 37.01 o sedmi a více třídách.²⁶¹ A protože ovšem přibývalo v posledních desetiletích značně i škol vyš. stupně, dokazuje Ed. Spranger,²⁶² že Německo jest již přeškolené t. j. přeplněno ústavami,

²⁵⁶ Die deutsche Schule 1928, 226.

²⁵⁷ Levasseur v uv. sp. 109.

²⁵⁸ Tamže 118 a doplňující svazek 32.

²⁵⁹ Tamže 129, resp. 33.

²⁶⁰ Die deutsche Schule 1908, 730 sl.

²⁶¹ Tews Ein Volk etc. 1919, 119. — Podle statistiky v uv. sborníku Die Volksschule auf dem Lande 1925, 7 a 26 je v Prusku z 33.281 veřejných škol obecných 27.955 t. j. 84% venkovských, ze 123.000 tříd je v městě 56.500 a na venkově 66.500 t. j. 64%; 42% venkovských škol jest jen o jediné třídě, 27% o dvou, kdežto 56% škol městských má po 8, 38% po 7 třídách; patrně ze všeho daleko lepší vypravení škol městských.

²⁶² V článku Die Verschulung Deutschlands v časop. Die Erziehung III. 273.

v nichž mládež tráví zbytečně mnoho času na újmu zkušeností praktických.

V posledních letech statistiky německé všímají si více také konfesijních a národnostních rozdílů žactva, učitelstva a škol. Tak bylo r. 1901 v Prusku skoro 68% škol evangelických, přes 29 procent katolických, 0.66% židovských, ale jen něco přes 2% simultáních, naproti tomu bylo v Bavorsku katolických škol přes 70%, evangelických pouze 26%, simultáních rovněž málo přes 2%! Analogické rozdíly jevíly se ovšem i v žactvu a učitelstvu; tak v Prusku proti 62% evangelických žáků a skoro 68% evangelických učitelů bylo přes 37% dětí katolických a skoro 50% učitelů katolických, kdežto v Bavorsku byl počet téměř obrácený: katolického žactva 70, evangelického jen 26% a katolického učitelstva více než dvakrát tolik co evangelického. Důležité je, že v samém Prusku jevílo se v poslední době nepochybné posínutí obou hlavních konfesí křesťanských ve prospěch katolické církve, a to zvláště v záp. Prusku, Pozňansku a Slezsku: tak r. 1886 bylo v Prusku protestantských dětí 63.3, katolických 35.8% (zbytek byli jinověrci a bezvěrci), r. 1911 bylo protestantských již jen 58.9, ale katolických 40.7%;²⁶³ ve Slezsku měly ještě r. 1861 obě konfese rovnováhu, ale před válkou byl již poměr evangelických dětí ke katolickým 2:3; kdežto počet dětí evangelických stoupl v letech 1901—6 jen o 6%, jevíl se přírůstek katolických v téže době o 13%! Podobně v letech 1906—11 přibývalo dětí protestantských jen o 4%, ale katolických o 11%!²⁶⁴ Velice přibývá také obcí, které vykazují dvě školy konfesijní vedle školy simultání, málo navštěvované, takže podmínky pro zřizování škol simultáních

²⁶³ Neue Bahnen XXV. příloha str. XXXVIII., Die deutsche Schule 1908, 738 sl.

²⁶⁴ Revista pedagogica 1914, 112 a Aug. Messer Die Philosophie der Gegenwart 1916, 14.

neustále se horší.²⁶⁵ „Parität ist die Ausnahme, die Konfessionalität, wenn auch nur eine äusserliche, die Regel. Kirchliche Rücksichten bestimmen die Gliederung des Volksschulwesens“, praví dobře T e w s.²⁶⁶

*

Zajímavost je také přihlídnouti k mateřskému jazyku žactva na školách obecných. Přes to, že na př. ještě r. 1896 bylo v Prusku přes 10% žáků polských,²⁶⁷ nehledě k dětem lašubským, českým, dánským, lužicko-srbským, ba i francouzským, bylo školství německé vždy jen německé a všechny jiné jazyky mateřské ignorovalo před válkou úplně. Kdežto ještě r. 1892 výnos vládní dovozoval, aby ve vesnických školách ve vých. Prusku vyučování se dalo jazykem pětiny žactva, později pak aspoň náboženství dovozovalo se učiti polsky, kdežto dále ještě r. 1871 na sjezdě učitelů moravských v Přerově farář Lelek z Pruského Slezska žádal, aby pravopis čítanek českých v Prusku byl upraven podle nářečí slezského, v čemž mu tehdy oponoval ředitel přerovského gymnasia Škoda, kdežto konečně ještě r. 1865 byly v Pruském Opavsku 52 školy, na kterých se učilo česky, od doby Falkovy germanisace dala se nepokrytě a docela se i právnícky odůvodňovala výkladem, že dítě vstupující do školy přechází z výhradní pravomoci rodiny do sféry života státního, a tak prý i řeč rodiny musí ustoupiti jazyku státnímu.²⁶⁸

V úsilí Poláků o výchovu v řeči mateřské viděla se nezákonná agitace, a když polské děti kladly aspoň pasivní odpor proti nařízení z r.

²⁶⁵ Die deutsche Schule 1928, 227: Podle statistiky z r. 1927 v celém severových. Prusku nebylo ani jediné školy simul-tání

²⁶⁶ Die deutsche Schule 1908, 741.

²⁶⁷ V samotné Poznani bylo na 16.500 dětí polských v německých školách (Pedagogické Rozhledy XXIV, 1084).

²⁶⁸ K r e t z s c h m a r v uv. sp. 396 sl.

1900, podle něhož i náboženství odtud se musily učit jen německy, učitelé němečtí bitím a tresty hleděli je přivést k poslušnosti, z čehož vznikly světoznámé skandály vřesenské (Wrzesnia) r. 1901. Je charakteristické, že jediné (katolické) centrum pruského sněmu mělo tehdy odvahu zakročiti ve prospěch Poláků, jež prý vláda nerozumnou svou politikou odpuzuje;²⁶⁹ vláda pruská, jejíž zásluhou vznikl tehdy i pověstný spolek pro násilné vyvlastňování polské půdy, nazvaný podle začátečních písmen svých původců (Hansemanna, Kennemanna a Tiedemanna) Hakata, šla dále svou protizákonnou cestou a nestyděla se pranic na př. i na světové výstavě bruselské r. 1910 vystavovat pomůcky a prostředky, jimiž se děti polské od útlého mládí měly učit jazyku německému t. j. germanisovat.²⁷⁰ Ale vláda stejně energicky stíhala i všechno mimoškolní úsilí o výchovu národní; zakazovala Polákům i patriotické slavnosti a hry, takže mimo kostel jen časopis²⁷¹ a kniha mohly šířiti národní vědomí, pokud ovšem vůbec mohly proniknouti do chudých vrstev polských. Proto nejvíce vědomí národního měly rodiny zemanské a měšťanské, kdežto venkov i po té stránce byl značně zanedbán. Teprve v době války objevují se zase zprávy, že v kraji poznaňském bude dovoleno aspoň náboženství učit polsky, což však zas a zase odvoláno neb popřeno.²⁷²

Nepřekvapuje proto, že neměli vlastních svých škol národních ani Lužičtí Srbové. Sice

²⁶⁹ V kružích odborných a časopisech denních ozvaly se sem tam jen nesmělé hlasy odporu (srv. na př. Die Sonde II. 195).

²⁷⁰ Pedagogické Rozhledy XXIV, 156.

²⁷¹ V poslední době před osvobozením Poláků pruských dobře působil populární měsíčník Br z a s k. obsahující články prosou i veršem, rubriku pro mládež, kroniku atd. Srv. článek Ant. K a r b o w i a k a Problem wychowania narodo-wego w dzielnicy pruskiej v časop. Muzeum 1913 I. 294, který si vedle toho přál i lidový časopis výchovný v duchu Estkowského.

²⁷² Nár. Listy 17. září 1916 a 15. ledna 1918; Nár. Politika 26. června 1917 a j.

v saské části Lužice ještě r. 1835 zákon školní dovoloval učití náboženství též srbsky, což potvrzeno znovu r. 1873 s dodatkem, že také v čtení a psaní lze s počátku vedle němčiny užívat jazyka srbského; podobně v Pruské Lužici ještě r. 1891 lehnická krajská správa dovolila srbštinu jako pomocný jazyk ve všech předmětech mimo počty, ale ve skutečnosti všecka ta nařízení zůstala vždy jen na papíře, ježto nebylo, kdo by chtěl je provádět ani kdo by jejich provádění kontroloval.²⁷³ Nelze se proto diviti, že děti srbských na školách neustále ubývalo (r. 1884 bylo jich napočteno ještě 6852, ale r. 1904 již jen 6113 t. j. o 20% méně) a že na středních školách dokonce se již nikdo o srbštinu nestaral.²⁷⁴ A tento stav školství na území obývaném Srby lužickými nezměnil se podstatně ani po válce. Sice přechodný zákon školní v Sasku 1919 sliboval v rámci osnovy učití, pokud si toho rodiče sami přejí, srbskému čtení, psaní a písemnému vyjadřování i zpěvu národních písní ve školách ryze polských neb smíšených; sice podobně výnos pruské vlády z prosince 1918 dovoloval k přání rodičů užívání polské neb moravské (!) řeči při vyučování náboženském v prvních třech letech, pokud jsou po ruce vhodní učitelé;²⁷⁵ sice sám versailský mír sliboval Lužickým Srbům svobodný vývoj náboženství a kultury národní pod ochranou Ligy národů, ale Němci současně s podpisem smlouvy jako na posměch pozavírali a pokutovali přední muže srbské za to, že se domáhali svých práv,²⁷⁶ takže de facto není dosud ani jediné obecné školy srbské ani v Sasku ani v Prusku, není ovšem ani jediné střední školy ani učitelského ústavu, neučí se srbštině ani na jediné německé střední škole aspoň jako nepovinnému

²⁷³ A d. Černý Lužice a lužičtí Srbové 1912, 80, 91 sl. 154 sl.

²⁷⁴ Srv. ěl. A. Valouška Školství lužickosrbské v časop. Pedagog. Rozhledy XXVI. 505.

²⁷⁵ Pädagogische Blätter 1929, 44.

²⁷⁶ Nár. Listy 11 července 1919.

předmětu, vláda nevydala ani jediné srbské učebnice, ba i ono nařízení o povinném učení srbskému čtení, psaní a zpěvu činí závislým na výslovném prohlášení rodičů a ochotě učitelově.²⁷⁷

A tak ve skutečnosti trvá i v republice německé boj proti národním menšinám, nedovoluje se zvláště srbským dětem ani doma mluvit jazykem mateřským, ruší se srbské fary, ignorují se zkrátka i základní práva menšin na výchovu národní. Není ovšem škol ani pro Čechy, v Německu usedlé, nevyučuje se dánštině na školách šlesvických, netrpí se ani soukromé učení dánské ani posílání dětí do Dánska, o Kašubech, Frýzech atd. ani nemluvíc. Teprve r. 1929 vydalo pruské ministerstvo osvěty nařízení²⁷⁸ o zřizování minoritních škol soukromých na přání rodičů pro mládež polskou, v nichž polština má sice býti řečí vyučovací, ale němčině se musí učit v dostatečném počtu hodin; za určitých okolností se slibuje státní podpora, ba i zveřejnění školy. Podobné nařízení vydáno²⁷⁹ v zápětí i pro školy dánské v Šlesviku, ale o Srbech a Česích a jiných minoritách nepadlo zase ani slova.²⁸⁰ A je významno, že přece to byl za války světové právě německý vojenský guvernér v Belgii Bissing, jenž vydává nařízení o školách vlámských, prohlásil v čele svého výnosu: „Všichni vychovatelé shodují se v tom, že škola obecná má pěstovati výhradně jazyk mateřský.“²⁸¹ Stejně je významné, že za války samy

²⁷⁷ Russkaja škola za rubežom 27. 458; Věstník pedagogický V. 294; Muzeum 1924, 168; Věstník ministerstva školství III. část inf. 76; Naše doba 1922, 257 sl.; Komenský XLIX. 268 a I. 157; Časopis Obce učitelské IV. 328; Lidové Noviny 25. června 1925; Nár. Politika 2. října 1927; 18. února 1928, 15. pros. 1928, 2. ledna 1929 atd. (články Hejretovy); Lidové Noviny 25. února 1923 (Ant. Bílek) a j.

²⁷⁸ Zentralblatt 1929, 59 a 86.

²⁷⁹ Tamže 41.

²⁸⁰ Sami Němci toto šalamounské nařízení vyhláší za vzorné řešení menšinového školství; srv. Freie Schulzeitung 1930, 50 a Kandelovu ročenku 1928, 145 a 152.

²⁸¹ Naše Doba XXIII. 779, škola měšťanská 1916, 166.

odborné časopisy německé²⁸² připouštěly, že se po válce musí stav věcí změnit a že musí přestat odstrkování národních menšin, na které si nyní pokrytecky stěžují Němci i u nás. Mimoděk si vzpomínáme výroku Nerudova, proneseného již r. 1861:²⁸³ tehdy prý si Němci naříkali, že Dánové utiskují Němce v Šlesviku-Holštýnsku, ale sami germanisovali doma Poláky o přítrž.

*

Připomínám, že se úspěchy elementárního vyučování dají aspoň do jisté míry zjistiti také v Německu počtem analfabetů vstupujících do služby vojenské a počtem snoubenců znalých čtení a psaní při uzavírání sňatku. Počet analfabetických rekrutů rozhodně poklesl od zavedení skutečné povinnosti školní velmi značně: v dvaceti-letí 1879—1899 na př. v Prusku z 2.27 na 0.12%, v Bavorsku z 0.47 na 0.01, dokonce v Alsasku z 2.23 na 0.05%. Kdežto r. 1875 bylo v celé říši ještě 2.37% rekrutů bez vzdělání školního. ztenčil se počet ten po 10 letech již na 1.10 a po 20 letech na 0.15, po 30 dokonce na 0.02%, takže dle toho nebyla daleko doba, kdy by vymizel docela.²⁸⁴ A pokud jde o snoubence, ještě r. 1882 nedovedlo se jich podepsat přes 8400 mužů a 12.770 žen, ale r. 1896 již jen 2590, resp. 4310; celkem z 20.8% v r. 1882 klesl počet ten na 3.3 v roce 1906 u mužů, z 5.6 na 5.6 u žen.²⁸⁵

§ 26. INSTITUTE POJÍCÍ SE KE ŠKOLE OBECNĚ V NĚMECKU

Z ústavů pojících se ke škole obecné v Německu²⁸⁶ především je velice vyvinut systém dětských zahrádek (Kindergärten), jež,

²⁸² Srv. na př. Die deutsche Schule 1916, 103.

²⁸³ Spisy Jana Nerudy XXI. 24.

²⁸⁴ Die deutsche Schule 1909, 91.

²⁸⁵ Tamže 96.

²⁸⁶ Přehled všech institucí souvisejících s péčí o mládež podává Sachsse Grundzüge 185 sl. a V. svazek Nohlova-

jak známo, právě v Němci Fröbloví nalezly svého organisátora a tak i v Německu svou pravlast. Fröbel sám četnými novými cestami i spisy nejvíce sám přispěl k rozšíření zahrádek, načež v jeho snahách pokračovali zvláště Diesterweg, bar. v. Marenholtz-Bülow, Henr. Schrader-Breymannová a řada obětavých žen; vedle Hamburku, kde čilý Fröbel-Verein trvá dosud, byly hlavně Drážďany a Lipsko východiskem další propagandy. Za nejstarší zahrádku se pokládá zpravidla ústav v Blankenburku, který otevřel sám Fröbel r. 1843 pod správou své žáčky Seeleové,²⁸⁷ ale podle jiných zpráv teprve školka v Eisenachu, založená přítelem Fröblovým poručíkem Arnswaldem r. 1847 po prvé uplatnila myšlenku Fröblůvu v plném smyslu slova.²⁸⁸ Dnes existují v Německu soukromé podniky toho druhu, založené samými rodiči, aby jejich děti mohly v době předškolní býti přiměřeně zaměstnávány; jiné ústavy vznikly z podnětu žen odborně vzdělaných, jiné zase jsou podniky spolkové (v Berlíně, Vratislavi, Hamburku a j.), jiné vydržují pro děti svých dělníků sami továrníci, jiné konečně jsou v péči měst (počet těchto městských ústavů je dosud neveliký na rozdíl od jiných zemí, na př. Itálie, Švýcar, Maďarska, Holandska); státních institucí toho druhu není v Německu vůbec, nýbrž jen některé jsou státem subvencovány a jsou pod státním dozorem. Celkem však se dosud v Německu hledí na tyto instituce neprávem skoro napařád jako na opa-

Pallatova Handbuch der Pädagogik; stručný přehled pouze o výchově dětí neplnomyslných a tělesně vadných má A. Fuchs ve sborníku Das deutsche Schulwesen 1927, 173 sl. srovnává statistiku těchto ústavů za r. 1911 a 1921 uveřejnil Zeitschrift für das gesamte Schulwesen I. 211. — Z důvodů vnitřních probírám v tomto oddíle i mnohé ústavy, které jdou paralelně také se školou střední (jako Landerziehungsheime).

²⁸⁷ Dějiny pedagogiky III. 1.² 299.

²⁸⁸ Srv. časopis Kindergarten roč. 68, str. 6.

tření pro chudé a proto se také pěstounky rekrutují pravidelně z vrstev níže postavených;²⁸⁹ organickou součástí školství chce je učiniti sociální demokracie²⁹⁰ (stejně jako útulky), kdežto říšská konference školní velikou většinou se vyslovila proti jich povinnému zavádění.²⁹¹ Snahy reformní dotkly se dosud tohoto odvětví školy v Německu velmi málo a teprv v poslední době, ale ne bez odporu stoupců Fröblových vniká také do zahrádek německých duch a organizace školek Montessoriové.²⁹²

Podniky soukromé nebo spolkové jsou také ústavy určené pro výcvik učitelek dětských zahrádek, neboť ani tu obce ani stát nekonají dosud povinnost a ponechávají pole neprávem jen iniciativě soukromé. Nyní se zpravidla navrhuje absolvování vyšší dívčí školy a dvou neb tříletého kursu odborného, ale jsou také hlasy, aby zřizovány byly odborné semináře aspoň pětileté, do kterých by byly přijímány již žáčky z obecné školy, ježto studium na vyšší dívčí škole je pro kandidátky zbytečně drahé.²⁹³ Střediskem všeho hnutí pro zřizování dětských zahrádek je nyní Berlín, kde sídlí i německý svaz Fröblovský (deutscher Fröbelverband), sdružující v sobě asi 30 spolků místních, a kde vychází také spolkový orgán (Kindergarten). Již r. 1895 bylo v Německu na 400 dětských zahrádek; dnešní počet nelze zjistiti přesně, ježto nelze vždy v praxi oddělit od sebe dětské zahrádky a opatrovny, jichž bylo na př. r. 1903 již přes 2500. V poslední době dějí se pokusy, aby byly zřizovány nákladem městským t. řec. *Schul-Kindergarten* (také *Vorklassen*, *Sonderklassen*, *Vorbereitungsklassen*) pro všechny děti,

které nemohou po šestém roce věku býti přijaty do obecné školy, jsouce tělesně neb duševně opožděny, a které tedy v této „školce“ mají býti přivedeny na onen stupeň, který vykazuje normální šestileté dítě; proto hlavním úkolem těchto ústavů, z nichž nejstarší byl otevřen r. 1907 v Charlottenburku,²⁹⁴ jest tělesně posílit a zbavit neb aspoň omezit vady tělesné, jakož i naučit správné mluvě. Organizace podrobná jest teprve ve vývoji; výborně se osvědčily zvláště také putovní zahrádky (*wandernde Kindergärten*) v lázeňských místech po dobu sezony pro děti rodičů, kteří tam zavítali na léčení.²⁹⁵

Neobyčejného rozkvětu dosáhly dále v Německu školy pomocné (*Hilfsklassen*, resp. *Hilfsschulen*) pro děti málo nadané (*schwachbegabte Kinder*). Jejich vznik souvisí těsně s vývojem institucí určených pro výchovu idiotů, od nichž se však již od polovice století XIX. oddělují školy pomocné jako ústavy zvláštní. První „*Nachhilfeklasse*“ zřízena byla k návrhu rektora Haupta r. 1859 v Halle, ale první samostatná škola pro 16 slabomyslných dětí vznikla teprv r. 1867 v Drážďanech, podle jiných zpráv dokonce až r. 1879 v Elberfeldu. Od posledních desetiletí století XIX. vzrůstá počet těchto škol rapidně, zvláště v Prusku, kde samo ministerstvo této otázky věnovalo opětně pozornost a vydalo několik nařízení sem hledících (po prvé r. 1894), podle nichž nemají býti přijímány do škol pomocných děti až po dvouleté neúspěšné návštěvě obyčejné školy obecné; při výběru dětí má spolupůsobiti lékař a o každém dítěti má se vésti podrobný záznam. Aby se zařazení dětí nedálo ukvapeně, otvírají se nyní místy

²⁸⁹ Zeitschrift für pädagogische Psychologie XIX. 145 sl.

²⁹⁰ H. Schulz v uv. sp. 125 sl.

²⁹¹ Kandel 1924, 294 a Nohlův Handbuch IV. 85.

²⁹² Kandel 1926, 185 a 1924, 294; Nohlův Handbuch IV. 88; Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 92 sl.

²⁹³ Fischer na uv. místě v Zeit. f. pädag. Psychol. 158; srv. i sborník Schulwesen 1928-9, 107 sl.

²⁹⁴ R. 1925 bylo těchto přípravek již 30. Srv. sborník Schulwesen 262, Dieckhoff v uv. sp. 98, Dr. Erna Coste — Lucy Corvinus Entwicklungsgehemmte Kinder a čl. Schulkindergarten v Nohlův Handbuch IV. 137 sl.

²⁹⁵ Rosa Katz Neue Formen des Kindergartens v Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1927, 490.

i zvláštní přípravky (Vorklassen), kde se „podezřelé“ děti po 1—2 léta pozorují. Děti, které se ani po dvouleté návštěvě pomocné třídy podstatně nezlepšily, dávají se nyní v Berlíně do společné „Sammelklasse“ nejvýš o 15 žácích a cvičí se jen v ručních pracích.²⁹⁶ V Sasku vydán nový zákon o školách pomocných, které tam počítají prostě mezi školy obecné, r. 1922, kdy zvláště náklad osobní na učitele převzal sám stát.²⁹⁷ Kdežto roku 1898 bylo teprv 56 škol pro 4300 žáky, stoupl počet ten r. 1906 již na 230 pro 15.000 žáků v 700 třídách, r. 1907 na 314 o 921 třídách a 20.150 chovancích (z toho v samém Prusku 204 škol s 623 tř. a 13.100 chov.), dále r. 1911 na 540 škol o 1767 tř. s 35.505 dětmi (v samém Berlíně 144 tříd!); konečně r. 1928 byly jen v Prusku 682 školy, z nichž 79 mělo dokonce aspoň 8 tříd,²⁹⁸ kdežto podle ročenky K a n d e l o v y (1925, 196) bylo počátkem r. 1925 v 600 obcích německých celkem 875 pomocných škol s 2800 třídami a 80.000 chovanci i 4000 učiteli (čísla jsou zaokrouhlena).

Dnes se vyvinula péče o tyto školy v Německu tak, že existuje o nich již slušná odborná literatura i speciální časopisy a že se konají občasně sjezdy všech interesentů; všechna města nad 75.000 obyv. mají své školy toho druhu, ba i mnohá města menší pod 20.000; za války sice školy pomocné dosti utrpěly, ale poválečné poměry přetrvaly celkem dobře.²⁹⁹ Přesvědčení o tom, že škol těch je nezbytná potřeba z důvodů pedagogických, sociálních i národohospodářských, proniklo dnes již skoro obecně³⁰⁰ tak, že kde je příliš malý počet

takových dětí, než aby se mohla pro ně zřídit třída zvláštní, doporučí se nyní zřizovati jako výpomoc z nouze zvláštní Nachhilfeunterricht.³⁰¹ Právem se nyní v Německu stalo také opatření, aby osobní záznamy o těchto žácích byly na požádání předkládány také vojenským i soudním úřadům,³⁰² ježto zodpovědnost i příčetnost osob takto zatížených je vždy snížena;^{302a} právem se také pedagogika těchto škol ustavuje dnes jako samostatné odvětví odborné literatury, které cíle specificky zvláštního chce se domáhati také prostředky a cestami zvláštními.^{302b} Pro učitele škol pomocných je od roku 1913 zavedena v Prusku zvláštní odborná zkouška ústní i písemná, a to po předchozí praxi aspoň roční na škole pomocné a po výkazu o vzdělání v ručních pracích nebo zahradnictví.

Naproti tomu není dosud souhlasu v úsudcích o složitém systému pomocném, jež vznikl zásluhou Sickingerovou v Mannheimu a odtud jako mannheimský školský systém byl přejat i do jiných měst domácích a cizích.³⁰³ Sickinger, jež od r. 1895 spravoval školství tamější, upo-

Bericht über den dritten Kongress für Heilpädagogik in München 1926, 47: tak kdesi matka přestěhovala své dítě raději k příbuzným do jiného místa, kde nebylo školy pomocné; jinde sám zástupce města označil třídu pomocnou za pouhý luxus atd.; největší podíl na tomto odporu má ovšem uražená ješitnost rodičů, kteří v zařazení dítěte do školy pomocné vidí nezřídka přímo svou osobní urážku. Srv. i K a n d e l 1928, 111 (projev hamburských učitelů proti školám pomocným).

³⁰¹ Neue Bahnen XXI. 215 sl.

³⁰² Zeitschrift für Kinderforschung XV. 33 sl.

^{302a} Ve válce se ku podivu prý osvědčilo bývalí chovanci pomocných škol a rovněž se prý osvědčilo užívání metod pomocných při výchově invalidů (Jahresschau X. 385).

^{302b} Dobrý přehled speciálních úkolů podává nyní A. Henze v článku Hilfsschule für geistesschwache Kinder v N o h l o v ě Handbuch IV. 145 sl.

³⁰³ Srv. o něm zvláště R e i n o v u Encyklopedii s. v. System Mannheimer, N o h l ů v Handbuch IV. 159 sl. a spis Č e ň k ů v Střední škola 141.

²⁹⁶ Zeitschrift für pädagogische Psychologie IX. 425.

²⁹⁷ Věstník pedagogický I. 76.

²⁹⁸ Pedagogické Rozhledy 1928, 105.

²⁹⁹ Die neue Erziehung I. 835 a Pädagogisches Zentralblatt 1924, 121, kde je zároveň přehled nové literatury odborné. Srv. i přehled v Schulwesen 1928-9, 92 sl.

³⁰⁰ Že však dosud i v Německu jsou přece odpárci pomocných škol mezi rodiči a učiteli, z toho četné doklady uvádí H. Schnitzer v článku Die Auslese der Hilfsschulkinder v

zornil r. 1899 ve zvláštním memorandu městskou radu mannheimskou na okolnost i jinde dotvrzenou, že neobyčejné množství žactva škol obecných nedosáhne plného cíle výchovného a neabsolvuje vůbec nejvyšších stupňů školy obecné; mimo jiné důvody je toho hlavní příčinou různost nadání žáků, kteří všichni se musí podříditi jednotnému vedení a jednotné organizaci školní. Proto navrhl, aby vedle tříd pro žáky normální a pro málo nadané bylo ještě zřízováno zvláštní oddělení podpůrné pro ty, kdo nejsou sice málo nadaní, ale kdož z různých důvodů (zvl. pro nemoc a nepříznivé poměry domácí) nemohli postoupiti včas do vyšší třídy a jsou nuceni třídu opakovati. A tak byl vybudován v letech 1901 až 1905 trojitý systém mannheimský, obsahující především školy normální o 8 stupních (Hauptklassensystem), dále Förderklassen, podpůrné třídy o 5 neb 6 stupních pro žáky, kteří z důvodů vnějších neb vnitřních nemohli postoupiti, a Hilfsklassen pro žáky málo nadané (o 4 stupních). Později nastala ještě další diferenciacce, takže úplná soustava mannheimská obsahuje nyní pět druhů škol:³⁰⁴ Hauptklassen pro děti normální, Hilfsklassen pro málo nadané (schwachsinnige), Förderklassen pro opožděné (schwachnormale), Sprachklassen pro jazykově nadané (gutbegabte) a Übergangsklassen pro obzvlášť nadané (hochbegabte), aby mohli po případě nadaní absolventi obecné školy přejíti hned do vyšší třídy školy střední neb vyšší dívčí. V pomocných i podpůrných, ovšem i třídách pro děti nadané, je počet žactva omezen a učitelé vybraní, je dále větší volnost metody a učení v menších skupinách; je tu tedy po prvé soustavně proveden pokus, aby bylo vyhověno vskutku individuálním rozdílům

³⁰⁴ Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1925, 486 a Wyenbergh Die Organisation des Volksschulwesens 1918, 73.

aspoň v hlavních rysech a dána byla dítěti možnost vzdělání ve shodě s jeho schopnostmi.³⁰⁵

Vskutku jsou výsledky této mannheimské úpravy bez odporu celkem příznivé, jak konstatovaly opětně úřední orgány, dále i učitelé a lékaři a sami rodiče; nicméně uvádějí se s druhé strany mnohé a vážné námitky proti tomuto dělení, jež v praxi nelze vždy provésti přesně i spravedlivě pro nedostatek objektivních kritérií; vytýká se školství tomu také právem, že zavádí ještě zase nové lišení sociální, že děti málo nadané zbaňuje blahodárného vlivu dětí lepších, že zasahuje příliš citelně do práv rodiny, že je příliš drahé a nákladné atd. Na ten čas vyvolala organizace mannheimská nepřehlednou řadu polemik i projevů souhlasných a ovšem i napodobení v praxi asi v 60 městech německých i cizích; sám Sickinger účastnil se činně propagandy četnými brožurami, články časopiseckými i přednáškami (zvl. také na mezinárodním sjezdě norimberském pro školní hygienu r. 1904). Je zajímavo, že r. 1920 bylo v Prusku dovoleno zakládati podpůrné třídy i na středních školách pro žáky, kteří se bez vlastní viny opozdili ve studiích; učiti měli v těchto podpůrných třídách tíž učitelé, co v třídách hlavních.³⁰⁶ Pro podpůrné třídy na školách obecných, které ostatně vláda pruská vždy spíše jen trpěla než podporovala, vydáno bylo nové nařízení r. 1926,³⁰⁷ které doporučí aspoň t. řeč. Nachhilfeunterricht; bohužel se právě v Prusku tyto podpůrné třídy namnoze zpronevěřily svému prvotnímu určení, aby byly podporou normálních dětí, které se opozdily v prospěchu školním, a bývají nyní do nich namnoze přikazováni žáci, pa-

³⁰⁵ Srv. spis Der Aufstieg der Begabten 1916, 153 sl., který upozorňuje také na jiné výhody škol (volné odpůldne her, zařízení lázeňské, svobodnou jízdu na městských drahách).

³⁰⁶ Zentralblatt 1920, 595.

³⁰⁷ Schulwesen 1927, 110.

třící vlastně do školy pomocné, které se chtějí rodiče takovým způsobem vyhnouti.³⁰⁸

Rozumí se, že také v Německu existují zvláštní ústavy pro nepochoybné idioty (slabomyslné). Jsou různého druhu: některé jsou spíše výchovnými, jiné přijímají jen epileptiky, jiné jsou určeny pro idioty všeho stáří, jiné zas výslovně jen pro mládež; celkový počet jich se udával před válkou asi na 180 s 31.000 chovanců. Všecky jsou internáty, jež řídí pravidelně učitelé, řídčeji lékaři; učení, pokud možno praktické, jest omezeno na minimum, za to v popředí posunuty ruční práce všeho druhu.

Naproti tomu nevyzněly dosud rozhodně pokusy, aby zřízeny byly školy pro děti obzvlášť nadané (Sonderklassen nebo Sonderschulen); tak v Charlottenburku dlouho nechtělo je ministerstvo školství vůbec povolit, navrhuje místo nich raději vyšší školy obecné; nyní je tam vedle tříd normálních (systém N) a tříd pro děti opožděné (B) i školy pomocné zvláštní systém A pro žáky obzvlášť nadané o čtvřech ročnících; přijímají se jen žáci ze IV. třídy obecné a rozsah učiva se rovná asi osnově pruských škol měšťanských (Mittelschulen).³⁰⁹ Také v Berlíně návrh podaný již r. 1910, aby zřízena byla třída zvláště vynikajících žáků, připojená ke škole střední pro absolventy t. řeč. dolní tercie (U III.), narazil na prudký odpor; později zřízeny tam ad hoc zvláštní ústavy střední o malém počtu žáků, o kterých se ještě svým časem zmíním. Ve Frankfurtě n. M. stal se r. 1917 pokus, aby žáci z obecných škol mohli ve zvláštní třídě přechodní získati si vědomosti školy měšťanské a nabýti práva jednoroční

³⁰⁸ Srv. článek Schnitzerův Die Auslese der Hilfsschulkinder v Bericht über den dritten Kongress für Heilpädagogik 1927, 48.

³⁰⁹ Die deutsche Schule 1912, 717; podle téhož časopisu 1929, 428 byl systém B zase zrušen.

služby vojenské.³¹⁰ Proti tomuto třídění se namítá více méně právem, že nadprůměrné duševní namáhání (těchto nadaných žáků ve zvláštních třídách pro ně zřízených není nikdy bez škodlivých následků na vývoj mozku a že koneckonců vede k rozkladu a záhubě sil duševních;³¹¹ nelze ostatně ignorovati ani námitku, že obzvláštní nadání žáka nemusí se vůbec projevit tak záhy a že je nelze vždy s plnou bezpečností odhadnouti již ve věku školním. Sem vlastně hledí i t. řeč. gehobene Klassen, höhere Abteilungen der Volksschule a podobné instituce v Prusku, Sasku, Württembersku, Hesensku a j. zaváděné pro doplnění škol obecných asi na úroveň měšťanských;³¹² tyto školy vedly pak i k t. řeč. nástavným školám (Aufbauschulen) jako svému organickému pokračování vývoje. Sem konečně lze zařaditi i zvláštní třídy pro nadané žáky středoškolské v Kolíně a j., a pokusy o volnost osnovy v nejvyšších třídách středních, o kterých se rovněž ještě zmíním.³¹³

Hojně se ujímají v Německu v posledních desetiletích školy lesní (Waldschulen) a ve volné přírodě vůbec po příkladě Charlottenburku, kde škola toho druhu vznikla r. 1904 (pro žáky středních škol až 1910) jako první ústav toho druhu vůbec. Před válkou bylo sice škol toho druhu pouze sedm nebo osm podle zpráv časopiseckých,³¹⁴

³¹⁰ O všech podobných institucích srv. článek Kulnickův v Die deutsche Einheitsschule I. 237 sl., dále spis Wyenberghův 97, Čeňkův 142 a článek Henzův v Nohlův Handbuch IV. 168; srv. také Die deutsche Schule 1917, 94 a 198, Zeitschrift für pädagogische Psychologie XVIII. 238.

³¹¹ Srv. výrok Vaertingové v čl. Begabungsförderung oder Begabungsvernichtung? v Pädagog. Blätter 1921, 222: „Vor allem sind die heutigen Begabenschulen ausgesprochene Anstalten zur Begabungsvernichtung.“

³¹² Srv. Schulwesen 1927 110 sl. a Nohlův Handbuch IV. 168 sl.

³¹³ Srv. ostatně spis Karsenův Deutsche Versuchsschulen der Gegenwart 1929, 9 sl.

³¹⁴ Die deutsche Schule 1911, 316 a Zeitschrift für pädagogische Psychologie XII. 247.

ale počet ten neustále, třebaš zvolna, rostl, ježto zkušenosti, jichž se v ústavech těch nabylo po stránce výchovné i hygienické, jsou rozhodně příznivé; spolu tím, že se vyučuje, co možná, všem předmětům ve volné přírodě, realizují se některé požadavky, jež dnes činíme na reformu školy vůbec. Výsledky škol se stupňují tím, že jsou spojovány i s ložnicemi tak, že mohou děti trávit venku všecken čas; v Hamburce se osvědčilo zříditi dokonce školu takovou i na moři (Wasserschule) pro léčbu mořským vzduchem. Řada nových škol v přírodě otevřena po válce (v Mnichově, Saské Kamenici, Elberfeldě, Mohuči, Drážďanech atd.) s vydatným pěstěním ručních prací, ale omezením učení sedavého, jak toho právě vyžaduje stav dětí neduživých, slabých, skrofulosních a tuberkulosních, pro něž především jsou ústavy ty určeny.³¹⁵

Velmi podobný úkol mají t. řeč. školní farmy (Schulfarmen oder Landheime); tyto instituce, z nichž nejznámější jest nyní podnik toho druhu na Scharfenberském ostrově v Tegelském jezeře, patřícím kdysi Humboldtům, chtějí odvracet děti od příliš zjemnělé a rafinované kultury městské a vésti je blíž k přírodě, omezit učení z paměti a vzdělání rozumové vůbec ve prospěch výchovy citové a volní, vypěstít přátelský poměr žáka k učiteli, posílit tělesný stav chovance a vypěstít v něm smysl pro práci a praktický život.^{315a} Novým typem školy chtěla býti Heimschule, otevřená

³¹⁵ Srv. ostatně spis V. Rohleny Školy v přírodě 1928, 74 a 111 sl., Revue pädagogique 1921, II. sv. str. 385 a heslo Waldschule v encyklopediích Reinově, Loosově, Roloffově atd.

^{315a} Srv. zvláště článek W. Lehmana Die Schulfarm Scharfenberg v Pädag. Zentralblatt 1925, 145, dále Fr. Hülker Deutsche Schulversuche 1924, 312, několik článků v Pädag. Zentralblatt 1925, 450 sl. a v Deutsche Mädchenbildung 1928 čís. 7., u nás o farmě v Scharfenbergu psali Čeněk v uv. spise 148 a Svät. Štech v Studentském časopise 1930, 168.

1. dubna 1919 v Hamburku-Bergedorfu; nebyla to ve skutečnosti škola, ježto nebylo v ní vůbec pravidelného a stálého vyučování, nýbrž všecken čas věnován byl ručním pracím a to společně s dospělými lidmi tak, že vždy 12 dětí tvořilo rodinnou družinu. Pracovalo se na polích, v kuchyni, zahradě, domácnosti, mimo to se děti učily řemeslům (obuvnictví, malířství, truhlářství, zednictví); všecko poučování dalo se jen příležitostě podle vlastních otázek a zvědavosti dětské. V této formě však podnik bez odporu zajímavý, třebaš úkol ručních prací rozhodně přepínal, velmi záhy ztroskotat.^{315b}

*

Značně rozšířeny jsou dále v Německu také ústavy pro slepé a hluchoněmé. Nejstarší ústav pro slepce zřídil Bedřich Vilém III. z podnětu Haüyova v Berlíně 1806, načež přibyl r. 1809 druhý v Drážďanech, další 1818 ve Vraťislavi atd., takže r. 1903 bylo jich již na 40 státních, městských a soukromých. Výchova těchto nešťastníků dostala se však na pevnou půdu teprv v letech sedmdesátých, kdy se počaly scházeti sjezdy učitelstva těchto škol (po prvé ve Vídni) a probírali společně otázky výchovné; od té doby objevují se také první ustanovení zákonná, jež regulují tento obor školy. Všeobecně nyní proniká v Německu přesvědčení, že nutno se energicky domáhati toho, aby co možná všecky děti slepé byly nuceny prodlíti určitou dobu v ústavě odborném, ježto jinak ponechány jsouc výchově domácí, snadno otupí; vskutku tato zásada nucené výchovy ústavní uzákoněna byla v Sasku již 1873, Brunšvicu 1894 a Badensku 1902, kdežto v Prusku zákon příslušný přijat teprv 1911.³¹⁶ Připo-

^{315b} Tharns 1920, 154, Die neue Erziehung I. 763, Die deutsche Schule 1920, 368 a článek Aug. Krohna v sborníku Pörgero v Neue Schulreformen u. Versuchsschulen 1925, 295.

³¹⁶ Säemann 1911, 620 a Jahresschau VI. 74.

mínám, že jsou dnes místy zvláštní třídy i pro děti krátkozraké (na př. v Berlíně od r. 1919),³¹⁷ ovšem i nedoslýchavé a s vadami řeči.

Velmi záhy, a to již od r. 1778, kdy první ústav pro vzdělání hluchoněmých zřídil v Lipsku Samuel Heinicke, množí se také instituce toho druhu, při čemž se od let devadesátých usiluje zvláště v Bavorsku, Prusku i u nás o to, aby s výchovou těchto ubohých dětí byli obeznámeni všichni příští učitelé a kněží; odtud vešlo v Německu v občeřej spojovati ústavy pro vzdělání hluchoněmých přímo se semináři učitelskými, ale když se ukázaly i četné nevýhody toho opatření, ústavy úplně osamostatněly (v Prusku se tak stalo již v letech sedmdesátých), načež rychle zkvétaly a se šířily, takže koncem století XIX. bylo v Německu již 91 ústavů pro 6500 žáků. Ježto pak v počtu hluchoněmých dětí (7400 podle sčítání z r. 1900) je asi desetina vůbec neschopna výchovy, lze říci, že v Německu jest postaráno vskutku o výchovu všech hluchoněmých dětí školou povinných v příslušných ústavech, kdežto učitelům obecných škol jest ponechána odtud jen péče, aby děti hluchoněmé připravili pro život v ústavech odborných. Jako ve výchově slepců, tak i zde klade se důraz na výchovu praktickou tak, aby chovanci vystoupili z ústavu mohli se poctivě užítí jako sazeči, litografové, malíři, krejčí, obuvníci, knihaři, modistky atd. Místy zřizují se nyní v Německu i odborné školy pokračovací jen pro hluchoněmé.

Ústavů pro děti zmrzačené mělo Německo r. 1914 již 57 o 221 dílnách pro 5000 chovanců (celkem však se počítalo na 18 000 mrzáků schopných výchovy). Od r. 1909 existuje tam i sdružení pro tento obor sociální péče (Deutsche Vereinigung für Krüppelfürsorge), které vydává i odborný časopis redakcí prof. K. Biesalského. Za války při-

³¹⁷ Zeitschrift für pädagogische Psychologie XX. 428

byly také školy pro zmrzačené vojíny (na př. v Heidelbergu), načež zákonem z r. 1920 zavedena povinná péče pro všecku mládež zmrzačenou do 18 let.³¹⁸

Dobře je celkem také postaráno o výchovu sirotků, pro něž ústavy zakládala v století XIX. hojně jednak města, jednak „vnitřní misie“ evangelické církve, jednak konečně humanitní spolky. V poslední době také v Německu se živě diskutuje otázka, nebylo-li by lépe místo hromadného vyučování v internátech zavést raději výchovu jednotlivých sirotků v rodinách samých.³¹⁹ Obojí způsob má své výhody i vady a zdá se, že na konec také tu ovládne řešení kompromisní: zřizovat ústavy jen střední velikosti, kde by omezený počet chovanců žil v úzkém styku s rodinou učitelovou, kdežto pro samovyučování a ruční práce zřizovaly by se společně místnosti větší; tedy pro školu a práci centralisace, pro bydlení a spánek decentralisace.

Podobně se uvažuje nyní horlivě i o přípustnosti ústavů výchovných pro děti mravně ohrožené neb zpuštělé, o něž se jeví zvýšený zájem teprve od let Pestalozziových. Největší zásluhy o tyto ústavy si získal stoupenec Pestalozziův, Wicher n, jenž již r. 1833 jako 23letý jinoch zřídil svůj R u g e s (Raubes) H a u s v Hornu u Hamburku;³²⁰ z nepatrného domečku, v němž mimo Wicherna dlely všeho vsudy tři děti, vyrostla časem celá osada, v níž jest i opatrovna s obecnou školou, i pensionát pro děti z rodin zámožných i ústav pro učedníky se školou pokračovací a hospodářskou; všude jest princip výchovy rodinné úspěšně sloučen

³¹⁸ Sr. článek R o b. N e b e s k é h o Péče o zmrzačené v Nár. Listech 29. listopadu 1925 a čl. A u g. B a r t o š e Péče o zmrzačené v Pedagog. Rozhledech XXXI. 1921, 347.

³¹⁹ Proti ústavům vyslovil se v poslední době zvláště A g a h d Gewerbliche Kinderarbeit in Erziehungsanstalten 1907, pro ně P i e t z s c h Erziehung sittlich gefährdeter Kinder v Pädagogische Studien 1907, 180.

³²⁰ Srv. R e i n Encyclopedie s. v. Rauhes Haus a s. v. Rettungsanstalten a spis T o m a š i č ů v v Uzgojna skr b 1911, 29.

se zásadou výchovy hromadné, takže chovanci tvoří vlastně umělou rodinu. Od let padesátých vznikaly po příkladě Wichernově instituce další, v nichž vedle mravní výchovy zdůrazňuje se práce na polích, zahrádkách a dílnách a chovanci se vedou k samostatné i poctivé práci kázní důslednou a přísnou, ale ne tuhou a krutou. V r. 1895 bylo vychoven pro děti toho druhu již na 450, při čemž v Prusku, kde je daleká většina všech, rozděleny jsou podle vyznání chovanců na evangelické, katolické a židovské; od té doby počet ústavů neustále stoupal, ježto zvláště stát opětně doporučel jejich zřizování.³²¹ Bohužel, právě ústavům konfesijním nelze vždy vzdáti chválu, že by vyhovovaly požadavkům: tak výchovna mnichovská v klášteře „u dobrého pastýře“ má v rozvrhu od 5 hodin ráno do 8 večer neméně než 19 náboženských úkonů, modlení, zpytování svědomí, zbožného zpěvu atd.³²²

Preventivní účel mají útulky pro školní mládež, která nemá žádného opatření doma v době, kdy rodiče musí jíti po práci mimo dům a která je proto vydána nebezpečnosti mravní náказы; v r. 1895 bylo ústavů takových v Německu již 180 pro více než 10.000 chovanců (většinou chlapců).

*

Konečně se v Německu — a to dříve ještě než ve Francii — ujala anglická instituce venkovských ústavů výchovných (Landerziehungsheime)³²³ a to nejdříve r. 1897 v Ilsenburku

³²¹ Podle soupisu Krohneova ve spise Erziehungsanstalten für die verlassene, gefährdete und verwahrloste Jugend in Preußen mělo Prusko r. 1920 již 678 ústavů pro děti opuštěné a zkažené s více než 40.000 chovanci.

³²² Zeitschrift für Kinderforschung XVI. 356.

³²³ Mimo příslušná hesla v encyklopediích srv. o nich zvláště tyto publikace: Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 102; F. Gröndler Landerziehungsheime und Freie Schulgemeinden 1916, Friedr. Reichert Rückblick auf die erste Zeit der

v Harzu zásluhou Lietzovou, načež přibýly záhy ústavy další v Haubindě, Bibersteinu,³²⁴ Petersennu a Potsdamu, pro dívky v Gaienhofenu a Badenu atd. Lietz měl na mysli především děti osiřelé neb žijící v místech vyšších škol neb v nepříznivých poměrech zdravotních³²⁵ a chtěl na podkladě národním a sociálním vésti chovance své k mravnímu a náboženskému idealismu. Proto nadobro vyloučil ze svých ústavů nikotin i alkohol, využil co nejvíce tělesných cvičení a ručních prací ve volné přírodě a dbal o to, aby se každý chovanec vyučil některému řemeslu (truhlářství, knihařství, zámečnictví a pod.), kdežto učení cizím jazykům odsunuto až do vyšších tříd; na nejvyšším stupni středoškolském (ústavy výchovné jdou paralelně se školou becnou a střední) zaváděl dokonce trifurkaci v oddělení přírodovědeckotechnické, hospodářskocizojazyčné, dějepisně státovědecké; všude konečně dopřával co nejvíce místa samočinnosti žákové a zaváděl proto rozsáhlou samosprávu žáků. O vývoji i dnešním stavu Landerziehungsheime dobře informovala ročenka, kterou vydával Lietz se zprávami o jednotlivých ústavech i články propagačními i informacemi o podobných institucích v cizině; první ústav státní toho druhu byla žakovská kolonie gymnasia v Grunewaldu u Dahleu³²⁶ a po prvé spojen Landerziehungsheim se školou v přírodě v Deutsches Walderziehungsheim v Brodě

deutschen Landerziehungsheime v časop. Die Erziehung III. 589; Karsen Deutsche Versuchsschulen der Gegenwart 1923, 60 sl., Hilker Deutsche Schulversuche 1924, 58 sl., Ad. Ferrière Trois pionniers d'éducation nouvelle 1928, 23, Andreesen Das Landerziehungsheim 1926 aj.

³²⁴ Všecky tři ústavy: v Ilsenburku, Haubindě a Bibersteinu sloučeny později v celek a přikázány jednotlivým stupňům věku chovanců; nyní neexistuje již nižší oddělení ilsenburské, ale za to otevřeny jiné oddíly celkem v šesti místech (Hilker v uv. sp. 58).

³²⁵ A. Herget Die wichtigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart 1919, II², 136.

³²⁶ Die deutsche Schule 1910, 192.

u Jeny r. 1909 pro pět chovanců pod správou býv. učitele Reinova semináře v Jeně H. Landmanna. Bohužel, většímu rozšíření instituce té, v níž Karsen³²⁷ dobře vidí „die lebendig geschaute Impression eines genialen Mannes“, vadila vždy přílišná drahota,³²⁸ poměrně složitý aparát výchovný, konečně i jistý nesouhlas mezi životem ústavním a poměry domácími v rodinách,³²⁹ takže lze nyní mluvit dokonce o stagnaci, ba i krizi ústavů,³³⁰ v nichž mnozí viděli vzorné školy budoucnosti.

V dějinách německého školství budou mít Landerziehungsheime vždy zajištěné místo, ježto se z nich vyvinuly, resp. odštěpily četné další pokusy reformní, především t. řeč. s v o b o d n é o b c e ž á k o v s k é (freie Schulgemeinden), jež na rozdíl od venkovských ústavů výchovných jsou zpravidla koedukační ústavy rázu demokratického s vyučováním na kursy rozděleným.³³¹ První svobodné obce založili G. Wyneken, býv. spolupracovník Lietzův ve Wickersdorfu, a Geheeb, spolupracovník Wynekenův, v Oberhambachu v Hesensku (t. řeč. Odenwaldschule); oba sluchují pedagogické názory a návrhy Platonovy, Fichteovy a Nietzscheovy a pokoušejí se je vtělit v úplnou pospolitost starých a mladých v přirozeném soužití v půvabném okolí a s výslovnou volností v učení; vývoj dětských ideálů má tu býti zároveň jakýms

³²⁷ V uv. sp. 74.

³²⁸ Před válkou se platilo na př. v Rodě 450—500 Mk čtvrtletně! Nyní se odhaduje roční pense na 2200—2800 GMk, tedy asi na 18.000—23.000 Kč!

³²⁹ No hl ů v Handbuch IV. 329. sl.

³³⁰ Jos. Gelhard Die Krise der deutschen Landerziehungsheime v časop. Die Erziehung V. 250.

³³¹ Srv. o nich Karsen v uv. sp. 74 sl. a 84 sl., Hilker v uv. sp. 77 sl. a 91 sl., No hl ů v Handbuch IV. 335 sl., Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 105 sl., a 107 sl.; Helmut Du v ě Die freie Schulgemeinde Wickersdorf v časopise Neue Bahnen 1928, 397; Erich Lehmensick Der heutige Aufgabenkreis der freien Schulen v časop. Die Erziehung III. 618; Gr under v uv. sp. 166 sl.; život ve Wickersdorfu líčí živě G. J ä g e r v časop. Pädagogische Reform 1919, 41, 1.

ztělesněním objektivních a absolutních hodnot lidstva, jinými slovy: místo pout školy má mládež sama si vytvořit pro sebe pevný a přece svěprávný celek v těsném soužití s dospělými rádcí a vůdci. Sice i v těchto ústavech tvoří němčina, náboženství a dějepis pro sebe vlastní jádro vzdělání, ale vedle toho se má chovanci dávatí nejrozmanitější příležitost, aby mohl rozvinouti své vlohy estetické, umělecké, technické, řemeslnické, spisovatelské, vědecké, ba i sociální.³³²

Vývoj svobodných obcí byl sice valně poškozen osobní tragikou Wynekena, který pro erotické styky s chovanci byl odsouzen do vězení, ale dal nicméně podnět k mnohým napodobením, zvláště škole Langermannově v Darmštadtě, jež představuje výchovný stát v malém, Dürerově škole „Hochwaldhausen“ s hojnými cviky tělesnými a uměleckým tancem i hudbou, ústavům v Letzingen a Gandersheimu;³³³ také spojitost proslulých německých škol rytmického tělocviku (Hellerau) se svobodnými obcemi jest nepochybná; konečně k podobným důsledkům, ale za zcela jiných předpokladů došla i známá škola waldorfská, založená antroposofem Steinerem.³³⁴

Vlivy venkovských ústavů výchovných jsou dále více méně patrný i na četných ústavech, jež jsou projevem současných hesel i snah reformních ve školství německém; t. řeč. š k o l y p o k u s n é existují dnes snad ve všech částech říše a vyvolaly již rozsáhlou literaturu speciální a spisy přehledné (od Hilker a, Karsena, Ruge a j.). Klasifikaci podrobnou těchto ústavů, jejichž zeměpisné rozložení pro potřeby návštěvníků sestavil Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht IV. 1922, 131, nelze provést již proto,

³³² G. Wyneken Der Kampf für die Jugend 1919, 13 sl.

³³³ Jahresschau X. 388, No hl ů v Handbuch na uv. sp. 337 sl. Hilker 277 sl. v uv. sp.: Jahrbuch 1922, 109.

³³⁴ Karsen v uv. sp. 89 sl., Hilker v uv. sp. 180, No hl ů v Handbuch na uv. sp. 360, Jahrbuch 1922, 110 sl.

že počet institucí těch se neustále mění a že jednotlivé typy nejsou od sebe přesně odlišeny. Tak *Karsen* ve spise *Deutsche Versuchsschulen der Gegenwart 1923*³³⁵ liší od sebe 1. změny organizační v rámci dnešní školy, zvláště střední (die organisatorischen Schulversuche), jako reformní reálná gymnasia, volnost osnovy v nejvyšších třídách a pod.; 2. pokusy metodické, domáhající se podobně v dosavadním rámci jen změny metod (*Seinig, Gaudig, B. Otto*); 3. školy nového smýšlení (*Die Schule neuer Gesinnung*), kam řadí zvlášť venkovské ústavy výchovné, svobodné obce, školu waldorfskou, a 4. školy revoluční (die revolutionäre Schule), zvl. školy družstevní (*Gemeinschaftsschulen*). *Hilker* (*Deutsche Schulversuche 1924*) uznává tyto kategorie: I. die freien Schulen a to zase pokusy základní (grundlegende Versuche), zvl. *B. Otto* a *Landerziehungsheime*, 2. školní obce vzešlé z venkovských ústavů výchovných (*Wickersdorf, Odenwald, Solling*), 3. pokusy novější (*Letzlingen, Gandersheim, Hochwaldhausen, Waldorf*); II. pokusy v rámci veřejných škol obecných, zvláště v Drážďanech, Lipsku, Hamburku atd., a středních (zvl. i farmu v *Scharfenbergu*). *Nohlů* v *Handbuch der Pädagogik IV. 333* v článku *O. Karstädt* (*Versuchsschulen und Schulversuche*) řadí za sebou I. výchovu přirozenou (*Landerziehungsheime, Freie Schulgemeinden* a jejich pokračovatele), II. ústavy vycházející od dítěte — vom Kinde aus, zvl. *B. Otto*; III. školy přechodní ke škole družstevní (zvl. *Gaudigovu* školu), IV. vlastní školy družstevní v Drážďanech, Brémách, Hamburce atd. a V. střední školy toho typu, zvláště i formu *Scharfenberskou* a *Waldorf*. — Konečně *Rude* (*Die neue Schule 1927*) prostě za sebou probírá jednotlivé typy a druhy škol reformních, nestaraje se dále o jejich klasifikaci, ale pojednává zato také

³³⁵ Výtah z něho přinesly školské reformy IV. 139.

o jednotlivých reformních problémech dnešní doby (samočinnosti, samosprávě, otázkách žáků atd.).³³⁶

Změny, které se v pokusných školách německých provádějí a zkoumají, nejsou rozhodně ani stejně závažné ani hluboké. Některé ústavy, jako pokusná škola drážďanská, vzniklá r. 1920, zdůrazňují až do krajnosti dětskou individualitu, chutějíce dopřátí dětem co největší svobody a býti tak místem opravdové radosti (eine Stätte frohen, freien, gemeinschaftlichen Lebens und Arbeitens und eine Stätte jugendkundlicher Erfahrung, Beobachtung, Forschung, beide Aufgaben getragen vom ernstesten, liebevollen Bemühen um das Kind);³³⁷ naproti tomu pokusná škola lipská, otevřená r. 1921, představuje pracovní skupinu (*Arbeitsgemeinschaft*), která chce ve velikém měřítku uplatnit myšlenku školy činné.³³⁸ Rovněž ze školy činné vycházejí a k pracovnímu sdružení učitelů s žáky a rodiči jejich dospětí hledí školy v *Magdeburku* a v *Essenu*, kdežto škola v *Neuköllnu* pěstuje hlavně práce v zahradách.

Nejdále v snahách pokusných zašli rozhodně učitelé v Brémách a Hamburku, kde školy chtějí býti vskutku demokratickými sdruženími (*Gemeinschaftsschulen*) učitelů, rodičů a žáků, zcela autonomními, bez vlivů byrokracie a stranictví, řízenými radou učitelů a rodičů, kteří proto mají právo býti přítomni vyučování; co největší pole ponechává se tam vlastní činnosti žáků a svobodnému jejich vývoji, velmi důležité místo se přiděluje dále ručním pracím, zdůrazňuje se zřetel

³³⁶ Různé pokusy, jak uvolnit dnešní osnovy škol obecných i středních a nahradit je po případě volnými kursy, probírá *A. d. Kruckenberg* v spise *Die Schulklasse 1926*, 102.

³³⁷ *Jahrbuch des Zentralinstituts 1922*, 113; srv. i *Hilker* v uv. sp. 232 a článek *J. a. Sedláka* *Ze školství německého* v *Pedag. Rozhledech 1928*, 286.

³³⁸ *Hilker* v uv. sp. 205, *Sedlák* v uv. čl. 288, článek *A. Mazela* *Lipská škola a učitelstvo* v časop. *Komenský XXIX. 21* a téhož spisek: *Německá škola v přerodu* (bez roku).

sociální a příprava pro život.³³⁹ Třebas školy hamburské prošly několik stupnic vývoje (s počátku byly vskutku chaosem), lze říci právem, že z nich vyšly všechny hlavní myšlenky reformní³⁴⁰ a že měly na další vývoj pokusných škol německých největší vliv. De facto však jsou neméně jednostranným vyvrcholením školy sociální, jako jsou jednostranným výkvětem školy činné t. řec. školy produkční (v Berlíně a jiných městech), jež po vzoru ruských škol pracovních (trudovaja škola) chtějí všechen náklad na školu hraditi výtěžkem společné práce učitelů a žáků a po stránce organizační snaží se býti co nejpružnější (odtud i název elastische Einheitsschule) tím, že místo pevně stanovených předmětů mají pouze volné kursy, jimiž chtějí vyhověti různým sklonnostem a zálibám žáků co nejvíce.³⁴¹

Přes rozdíly úpravy vnější i vnitřní není pochyby, že všechny tyto školy pokusné i opravné hledí s větším menším zdarem uplatniti jen několik časových hesel opravných,³⁴² zvláště ideu školy činné, samostatnost a samosprávu žáků, východisko domovědné, vyučování nedílné (Gesamtunterricht), svobodu učitele, svobodný vývoj žáka, životnost školy; ale přes všechny vnější úspěchy a obdiv cizinců, ostatně leckdy dosti nekritický, nelze se ubrániti myšlence, že také v Ně-

³³⁹ Jahrbuch v uv. sp. 118 sl., Hilker v uv. sp. 252 a 262, Rude v uv. sp. 48, Karsen v uv. sp. 113, Nohlův Handbuch na uv. m. 354, Roman v uv. sp. 209, Kruckenberg v uv. sp. 109 sl., Revue pédagogique 1923, I. sv. str. 143 a j.

³⁴⁰ Podle spisu W. Paulsena (Die Überwindung der Schule 1926, 109) jsou to zvláště životnost školy (Lebensstätten der Jugend) a změna pevné osnovy ve školu vlastní zkušenosti (Ablösung der Unterrichtsschule durch die Schule der Erfahrung), konečně myšlenka duševní konsolidace (die geistige Konsolidierung).

³⁴¹ Karsen v uv. sp. 119, Roman v uv. sp. 215, Rude v uv. sp. 112, Kruckenberg v uv. sp. 103.

³⁴² Souborně hesla tato probírá Kandelova ročenka 1924, 513 sl. a 1925, 511 sl., jakož i uv. sp. Hilkerův I sl.

mecku hnutí pokusné přešlo již vrchol,³⁴³ že samy vyučovací správy přestaly již pro ně horovat a je podporovat a že konečně i v kruzích učitelských dostavilo se již bolestné vystrízlivění. „Wollte heute jemand die kurze Geschichte der deutschen Versuchsschule schreiben, so entstände eine Tragödie, Tragikomödie oder Satire,“ dí Rösger,³⁴⁴ který zároveň uvádí několik dokladů zaniklých škol pokusných. Nestálo jen nadšení učitelstva a horlivost žáků, když se nedostavilo nutné porozumění se strany rodičů a veřejnosti, uradů a parlamentu. „Wenn jede Versuchsschule erst ein Pressbureau und einen Syndikus bestellen muss um wenigstens einigermaßen geschützt gegen äuszere Angriffe arbeiten zu können, dann ist an Erfolg kaum zu denken.“³⁴⁵ A tak konec konců i německé pokusnictví bohužel mizí bez značnějšího vlivu na většinu škol a mění se jen v osamělé výspy pokroku v moři celkové šablony a uniformity.

*

Pokračováním a doplňkem školy obecné jsou také v Německu školy pokračovací, jež ze skrovných počátků starších a zvláště škol cechovních vyvinuly se teprv v druhé polovici století XIX. na vysoký stupeň rozkvětu; zvláště německá společnost pro lidové vzdělání (Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung), založená r. 1871, vyvinula velmi čilou agitaci pro toto odvětví školy, jímž mělo býti odpomoženo nedostatku obratných a vzdělaných dělníků i zřízenců, jakých potřeboval rychle vzkvétající německý průmysl a obchod. Po válce francouzsko-německé většina států německých obrátila pozornost k těmto ško-

³⁴³ Srv. ostatně uv. spis Hilkerův VI.

³⁴⁴ Der Weg der Arbeitsschule 1927, 257.

³⁴⁵ Tamže 239; srv. také jeho článek Činná škola v Německu ve Věstníku školy vys. studií pedagog. v Praze II. 1930, 29 sl. zvl. 31.

lám³⁴⁶ a v brzku za sebou vyšly zákonitě předpisy v Sasku, Badensku, Hesensku, Výmaru a j.; Prusko počalo se zakládáním škol takových ve větším rozsahu, hlavně z příčin národnostních ve východním Prusku a Poznani, teprv r. 1886.

Před válkou byla škola pokračovací zavedena povinně pro hochy i dívky ve Württembersku a Badensku, dále v Koburku (pro hochy tříletá, pro dívky roční) jen pro hochy (při čemž obcím ponecháno právo, chtějí-li obligatorní školu zavést i pro dívky) v Hesensku, Výmaru, Meiningách, Gothě, Hamburce, Waldeku, Sondershausenu; jiné státy (jako Altenburg) ponechávaly pouze obcím právo školy ty zřizovati, jiné konečně byly bez zemských zákonů v té příčině jako Brémy a samo Prusko, kde předloha o obligatorním zavedení školy pokračovací pro hochy byla zamítnuta ještě r. 1911;³⁴⁷ naproti tomu v Bavorsku bylo tříleté školství pokračovací již od r. 1870 připojeno přímo k obecné škole chlapecké i dívčí.³⁴⁸ Nejlepší školství toho druhu pro hochy i dívky měl před válkou Mnichov, kde zásluhou školního rady Kerschensteiner³⁴⁹ přihlíženo bylo i k stránce odborně technické i obchodně hospodářské i obecně občanské, takže každá škola měla tu zvláštní odborný ráz; vyučo-

³⁴⁶ Vývoj školství pokračovacího líčí zvláště (mimo příslušná hesla pedagog. encyklopedií německých) Kretzschmar v uv. sp. 495, Schulz v uv. sp. 144, Sandiford v sp. 165, Roman v uv. sp. 168, Nohlův Handbuch IV. 174 a 193, Olga Essig Der Kampf um die Berufsschule 1924, H. von Seefeld Die gesetzliche Regelung und Verwaltung des Berufsschulwesens v Kühneově Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen (bez roku) 91 sl., Kandelova ročenka 1928, 331 sl., V. H. Friedel L'obligation post-scolaire dans les pays étrangers v Revue pédagogique 1909, II. sv. 425 sl.

³⁴⁷ Säeman 1911, 175, Jahresschau VI. 147, Pädag. Jahresbericht von 1911, VII. 5.

³⁴⁸ Jahresschau IX. 366.

³⁴⁹ Srv. zvláště jeho Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend 1909, 60 a Grundfragen der Schulorganisation 1907, 247.

vání bylo povinné a to, co možná, ve dne od učitelů odborných.

Z jednotlivých druhů školství pokračovacího bylo i v Německu již před válkou nejlépe opatřeno školství živnostenské a obchodní v městech, kdežto daleko méně rozvito bylo školství hospodářské toho druhu po venkově a vůbec školství dívčí; rozumí se, že i tu mezi jednotlivými státy byly rozdíly značné.³⁵⁰ Vůbec byl celkový stav škol pokračovacích neupravený a v stálém kvasu a přerodu:³⁵¹ vedly se ustavičné spory o jeho závaznost a délku učebné povinnosti (v některých státech byla stanovena do 17. roku, jinde do 18. a zas jinde po celou dobu učení) i odbornou úpravu a dobu vyučování i o postavení a vzdělání učitelstva. S jedné strany zvláště Der deutsche Verein für das Fortbildungsschulwesen (se sídlem v Lipsku) vyvíjel od r. 1892 velmi účinnou propagandu, pořádal sjezdy, vydával časopisy i učebnice, vydržoval kursy pro učitele i odborné museum v Lipsku; samo učitelstvo usilovalo velmi horlivě o náležitou vnitřní úpravu těchto škol, osnovy, odbornou literaturu a speciální dozor. Ale s druhé strany zvláště dívčí ústavy pokračovací narážely stále a stále na odpor (sami obchodníci je prohlašovali namnoze za zbytečné maření času) a právě v poslední době před válkou vyrojila se v Německu řada brožur,³⁵² jež vůbec naléhaly na to, aby povinná návštěva škol těch byla odstraněna a zavedeny jen t. řeč. Handwerker-Vorschulen; proti samému Kerschensteinerovi bojovalo se tehdy pomluvami i osočováním a se strany katolické byl na sněmě

³⁵⁰ Podrobnosti podává Reinova Encyklopedie s. v. Fortbildungsschulen 944 sl.; data o vývoji školství toho od roku 1882—1907 a statistiku z let 1904—7 má americký Annual Report of the U. St. Bureau of Education 1909, I. 486 sl.; data z r. 1915 jsou v Monatshefte für pädag. Reform 1916, 464.

³⁵¹ Jahresschau X. 326.

³⁵² Uvádí je Jahresschau IV. 125.

bavorském obviněn docela z hračkářství;³⁵³ jindy se zase ukazovalo, že prý jsou školy ty zbytečné, ježto se v nich mládež ničemu novému nenaučí a ježto vzdělání v nich podávané jest málo praktické, že nutno změnit proto metody i učitelstvo,³⁵⁴ že délka návštěvy dvou- až tříletá není dostatečná³⁵⁵ atd. Nelze se ubrániti podivu, že ještě r. 1900 sešlo se na 70 mistrů řemeslnických v Münsterberku a v společné resoluci pronesl přesvědčení, že škola taková poškozuje jejich živnostenské zájmy a že je mravní nebezpečností pro hodné učedníky, mají-li se tam stýkati se živly zkaženými: těmto pokryteckým výtkám docela odpovídaly hlasy cizinců, kteří i tomuto odvětví školy německé vyslovovali plně uznání a s pochvalou připomínali zvlášť intenzivní touhu po vzdělání, přízeň úřadů i zřízení sbírek a dílen.³⁵⁶ Bohužel v poslední době před válkou počínaly i sem vnikati spory konfesijní a politické; aspoň v Bavorsku podle zákona z r. 1913 děleny i tyto školy podle vzrůstu žáků a podřízeny dozoru duchovních: podobně již r. 1891 učiněn pokus — ostatně nezdařilý — v Berlíně o školu pokračovací výslovně sociálně demokratickou.³⁵⁷

Nepřekvapuje, že právě toto odvětví školy nejvíce utrpělo světovou válkou:³⁵⁸ mnoho obcí škol v tv zavřelo z důvodů úsporných vůbec. jiné provedly aspoň vydatné omezení. Mimo to žáci byli nuceni věnovati se namnoze vydatně různým podpůrným akcím válečným, účastnili se žní a shánění

³⁵³ Pädagogische Reform 1910, 31. 4.

³⁵⁴ Fontègne L'Ecole de perfectionnement allemande v L'education moderne 1913, 341 sl.

³⁵⁵ Tews Grundzüge der deutschen Schulgesetzgebung 1913, 100.

³⁵⁶ Srv. u nás četné publikace Leop. Weignera a článku A. d. V. Ohsa Z pokračovacího školství v Německu v časop. Beseda učitelská XXIX.

³⁵⁷ Tews Sozialdemokratie und öffentliches Bildungswesen 1919⁵, 49.

³⁵⁸ Jahresschau IX. 370 sl.

potravin, učili se vařit v polních kuchyních, ale hlavně osnova učebná škol pokračovacích „obohacena“ intenzivním přípravným výcvikem vojenským, který byl zaveden pro veškerou mládež od 16 let hned koncem roku 1914; žáci pokračovacích škol sdružováni proto v setniny, cvičili se v pochodech, výzvědech, četbě map, službě hlásní i strážné, první pomoci při úrazu atd.

Po válce nastal nový nebyvalý rozkvět škol pokračovacích,³⁵⁹ neboť zájem o ně stoupl zvlášť úsilím stran socialistických, které ukazovaly práve k tomu, že je nutno mládež lépe vyzbrojiti pro boj životní, prohloubiti její odborné a státoobčanské vzdělání, postarat se jmenovitě i o dívčí mládež toho věku dosud odstrkovanou. Byla to hlavně myšlenka racionalisace a standardisace výroby, která do tohoto odboru školství zasáhla velmi intenzivně, vedouc nutně k co největšímu jeho z odbornění, pročež také starší název Fortbildungsschulen počíná se hraditi přílehlějším Berufsschulen; jde přece o vzdělání daleké většiny mládeže, která do škole obecné nemá příležitosti k dalšímu vzdělání a která jednou má se státi také většinou dospělého občanstva.³⁶⁰

Bylo proto zcela pochopitelné, že otázkou školství pokračovacího zabývalo se již ústavodárné shromáždění výmarské, kdežto dosud, iak jsme viděli, stát se o školství toho druhu téměř ani nestaral až na všeobecné ustanovení zákona živnostenského z r. 1869 a v pozdějších novelách. Článek 145. nové ústavy stanoví výslovně a zásadně pokračování osmileté školy obecné až do 18 let a článek 146. dodává k tomu, že pro vybudování této vše-

³⁵⁹ Olga Essig Der Kampf um die Berufsschule 1924, 14; Bäumerová v uv. sp. 207., Nohl Handbuch IV. 194 a Kandelova ročenka 1928, 331 sl.

³⁶⁰ Ještě r. 1882 byla ze všeho obyvatelstva německého činná výdělečně sotva 42%, ale v r. 1925 stoupl počet v Bavorsku již na 53.7, v Sasku 53.9, ve Württembersku docela na 59.6% (Nohl 194).

obecné povinnosti školní jest směrodatnou různost životních povolání; učebné a vyučovací pomůcky mají také na těchto školách býti bezplatny. Vedle toho článek 122. chrání mládež proti vykořisťování (Ausbeutung) a mravní, duševní i tělesné zkáze (Verwahrlosung).³⁶¹ Bohužel ani k tomuto oddílu ústavy nevyšlo prováděcí nařízení ani další ustanovení podrobné a stát ponechal — patrně především z příčin fiskálních — provedení těchto článků zase jednotlivým zemím samým, přes to, že zvláště sociální demokraté a Bund deutscher Frauenverbände opět se domáhali vydání jednotného zákona říšského o školách pokračovacích, a přes to, že významný projev ve věci³⁶² učinila také říšská konference školní, chtějíc míti vyučování to povinné až do 18 let v rozsahu nejméně 320 hodin ročně a to v době denní od 7 hodin ráno do 7 večer.

Ježto nebylo lze se dočkatí zákona pro celou říši, jednotlivé země samy — některé, jako Prusko, ne bez váhání, jiné naopak, nečekajíce ani na ustanovení výmarské — přikročily k vydání vlastních zákonů; tak Sasko již r. 1919, Württembersko r. 1919 a 1920, Hesensko r. 1921, Badensko již r. 1918, ale Prusko teprve r. 1923;³⁶³ největší horlivost vyvinula také v tomto oboru socialistická vláda durynská, jejíž radikální opatření však značně bylo zmírněno

³⁶¹ Srv. článek Alfr. Kühne Das deutsche Berufsschulwesen v časop. Die Erziehung II. 102 a Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 193.

³⁶² Otištěn také v článku Kühneově 103.

³⁶³ Soupis ustanovení vydaných do konce r. 1922 je ve sborníku Kühneově Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen 1922, 104 sl., další v Blätter für Berufserziehung 1926, I. Sonderheft, dále v Monatsschrift f. das ges. Schulwesen I. 193 a v Nohlův Handbuch IV. 197 a nejpodrobněji ve spise L. Löfflera Das deutsche Fortbildungs-(Berufs)-Schulwesen nach Reichs- und Landesrecht 1928. — Nařízení o jednotlivých zemích stručně uvádí i Bäumerová v uv. sp. 9 sl.; Kühne v uv. čl. 105, Essigová v uv. sp. 21 sl., Hilker v uv. sp. 371, Pädag. Zentralblatt 1929, 319; Die deutsche Einheitsschule I. 260. Čas. obce IX. 171, Věstník pedagog. V 17 adt.

a omezeno jen na míru danou říšskou ústavou. Celkem — do detailů jednotlivých nařízení ani tu nelze zacházeti³⁶⁴ — většina zemí německých se přidržela rámcového ustanovení říšské ústavy, ale Württembersko a Sasko spokojily se i tu s návštěvou pouze dvouletou. Durynsko připustilo úlevy pro mládež venkovskou, Bavorsko zůstalo při svých separátních ustanoveních z r. 1913, podle nichž obec je oprávněna prohlásiti návštěvu školy pokračovací za povinnou; Brémy stanovily pro mužskou mládež povinnost tříletou, pro dívky jen t. řeč. hospodyňský rok s 20 vyučovacími hodinami týdně; podobně i Badensko.

Povinnost zřizovati tyto školy ukládá se nyní mimo stát a obec také obchodním komorám, spolkům, po případě i jednotlivcům, kteří ovšem nesou také náklad na udržování školy a vedou její správu, pravidelně prostřednictvím zvláštního kuratoria pod vrchním dozorem buď ministerstva školství neb obchodu.³⁶⁵ Otázka, odkud opatřiti vhodné učitelstvo pro tyto školy, není bohužel dosud ani v Německu rozřešena uspokojivě a jednotně, ač přece na tom záleží v přední řadě zdar školy samé; dosavadní opatření ve formě občanských kursů³⁶⁶ rozhodně nestačí. Zůstala vůbec ještě řada problémů vnější i vnitřní organizace nerozřešena;³⁶⁷ že i v Německu dosud namnoze trvá odpor proti povinné návštěvě škol pokračovacích, ukazuje zase

³⁶⁴ Srv. ostatně Nohlův Handbuch IV. 197, uv. článek Kühneův 105, uv. sp. Bäumerové 97 a sborník Schulwesen 1927, 186 sl. a 1928/9, 54 sl. a 77 sl.

³⁶⁵ Kühne v uv. Handbuch 95 sl. sborník Schulwesen 1927, 45 sl. (podrobná ustanovení o nákladu na školu).

³⁶⁶ O zařízení kursů Nohl 183 sl.; přehled opatření pro vzdělání učitelů těch v jednotlivých zemích podává Jahrbuch des deutschen Vereins für das Berufsschulwesen a Schulwesen 1928/9, 123 sl.

³⁶⁷ Nohl Handbuch IV. 177 sl. i 198 sl. a uvedený článek F. A. Soukupa v Pedag. Rozhledech 1928, 355 ukazující k tomu, že nesnáž působí také okolnost, že do škol těch chodí i neučňové.

článek Kerschensteinerův: Das Problem der Erweiterung der allgemeinen Schulpflicht (v časopise Die Erziehung III. 257.)

Nejvíce je potěšitelné, že po válce se v Německu v nebývalé míře uplatnilo přesvědčení, že právě tyto školy musí býti vybudovány odborně a že vznikla tak, jak jsme se již zmínili, nová kategorie škol s názvem Berufsschulen, ostatně dosud neustáleným, neboť brzy se tím rozumějí pouze pokračovací školy odborně vypravené³⁶⁸ brzy t. řeč. odborné školství vůbec. Odborná úprava škol pokračovacích uplatnila se nejen ve školství obchodním a průmyslovém, nýbrž v jihoněmeckých státech dokonce i v školství hospodářském a hospodyňském, rozhodně jen na prospěch věci samé;³⁶⁹ mnohé průmyslové podniky samy si založily pro tento odborný výcvik svých učňů dílenské školy (Werkschulen), zvl. v Prusku, Sasku a Bavorsku.

Podle sčítání za šk. rok 1921/2, uveřejněného však teprve r. 1925,³⁷⁰ bylo všeobecných škol pokračovacích v celé říši 11.722 s 216 361 žáků a 216 141 žačkami a odborných pokračovacích 11.747 s 1.013.019 žáky a 329.475 žačkami, učitelů bylo v nich činno 5.170 mužů a 2.135 žen jako ve svém povolání hlavním a 38.253 mužů a 3 806 žen v povolání vedlejších; celkem prý sotva polovice mládeže v tom věku chodila do škol pokračovacích a zvláště z dívek velmi mnoho jich schází přes všecka ustanovení zákonná.

*

Konečně ke školství obecnému také v Německu se pojí jako u nás školy měšťanské, tvořice

³⁶⁸ V tom případě zůstává starý název Fortbildungsschule pro všeobecné školy pokračovací.

³⁶⁹ Schulwesen 1927, 166; řada článků o těchto odborných školách pokračovacích je v Kühniově Handbuch 91—288; srv. také článek K. Thomae Die Berufsschulen v sborníku Schulwesen 1927, 185.

³⁷⁰ Srv. Kühn na konci uv. článku v Erziehung IV. 107 sl.; jinou statistiku má Kandellova ročenka 1924, 323.

tak jejich vyšší stupeň. Názvy škol těch, jež za vznik svůj i existenci patrně děkují snahám, aby i t. řeč. střední vrstvy občanstva měly své vlastní ústavy analogické školám středním,³⁷¹ jsou v různých státech německých různé: v Prusku a sev. Německu slují Mittelschulen, ale též Bürger-, Rektor-, Höhere Knaben- nebo Stadtschulen,³⁷² ukazující tak již svým názvem k tomu, že chtějí státi mezi školou elementární a střední v obvyklém smyslu slova; v Sasku proti školám obecným elementárním stojí mittlere und höhere Volksschulen, v Hamburce selekty, v Badensku gehobene Abteilungen, v Hesensku erweiterte Volksschulen, při čemž ovšem také organisace těchto ústavů je v různých zemích podstatně jiná; v některých státech německých, zvláště na jihu říše, nebylo těchto škol vůbec.

Od počátku své existence, jejíž první stopy lze viděti již v některých školských rádech z XVIII. stol., zvláště ve slezském řádě z r. 1768,³⁷³ byly vždy v těsné souvislosti se školstvím elementárním, při čemž na rozdíl od gymnasií a reálků býval vždy více méně jasně zdůrazňován jejich praktický úkol a význam; a ač zvláště v Prusku dlouho ústavy ty neměly vůbec zákonitého podkladu,³⁷⁴ počet jich od počátku stol. XIX. dosti rychle vzrůstal. Ježto města pruská sama z vlastního popudu usilovala o tyto školy, které však velmi záhy, jak uvidíme, splývaly v jedno s reálkami. Vedle Karla Magera, jenž již r. 1840 vydal své epochální dílo Die deutsche Bürgerschule,³⁷⁵ třeba vzpomenouti též zásluh berlínského školního rady Bedř. Hofmanna,

³⁷¹ Sachse Die preussische Volks- und Mittelschule 1913, 103.

³⁷² G. Schöppa Das Mädchenschulwesen in Preussen 1909, 63. Kretschmar v uv. sp. 412.

³⁷³ Riesenbürger v uv. sp. 116.

³⁷⁴ Podle Sachse v uv. sp. 108 ještě před válkou byla o nich ustanovení jen kusá.

³⁷⁵ Srv. o něm Dějiny pedagogiky III. 12 86.

jenž r. 1869 v memorandu k magistrátu berlínskému vyložil potřebu i důležitost zvláštní školy pro děti středních vrstev, které mají opustiti školy v době konfirmace; memorandum bylo podnětem úrad konference školské, z níž pak vyšla první pruská zákonná ustanovení všeobecná o školách obecných a měšťanských za ministra Falka r. 1872, doplněná pak v některých kusech zvláště r. 1882, 1885 a 1894.

Podle těchto Falkových Allgemeine Bestimmungen školy měšťanské měly se pojiti k obecným školám místním a obsahovati aspoň pět tříd s maximálním počtem po 50 žácích; pro vyučování vydána normální osnova, jež měla býti přizpůsobována místním poměrům a potřebám hospodářství, továrnictví, hornictví, obchodu nebo plavby, předepsáno bylo dále, že učebně pomůcky, zvláště ve vědách přírodních i zeměpise, jakož i knihovna učitelská mají odpovídati zvýšeným požadavkům učení; konečně stanoveno, že vyučovati smějí jen ti, kdo se vykáží zvláštní zkouškou. Jinak byl účel těchto škol vymezen v zákoně z r. 1894 docela negativně: jsou prý to ústavy všeobecně vzdělávací, jichž nelze počítati ani k vyšším školám ani k veřejným obecným ani k odborným pokračovacím.

Vydržování a zařizování škol měšťanských záleželo cele jen na volné úvaze obcí samých a nebylo státem vynucováno, ba ani podporováno. Původně zřizovány měšťanské školy jen pro chlapce; dívčí školy toho druhu připouštěny teprve roku 1885. Faktické poměry si ovšem vynutily, že prodlením doby ve školách těch se vyvinuly značné rozdíly místní a organizační, takže se měnil nejen počet hodin věnovaných jednotlivým předmětům v jednotlivých třídách, nýbrž i samo rozvržení předmětů; školné na školách měšťanských kolísalo před válkou mezi 36—66 Mk pro domácí žáky, kdežto cizí plativali o 30—40% více. Vedle ústavů spojených školami obecnými byly místy i samostatné školy toho druhu v nestejném rozsahu 7—9 tříd, v nichž

se učivalo již také jedné nebo dvěma cizím řečem, zvláště franštině, angličtině a latině. Některé ústavy zvané Rektoratschulen (r. 1911 jich bylo asi 230 a to ve Westfálsku a v Porýní) výslovně chtěly nahrazovati nižší školu střední a připravovati nadané mladíky venkovské pro další studia; ježto úprava jejich byla velmi různá a postavení vůbec neurčité i polovičaté, vláda pruská opětně činila nátlak na obce i kuratoria škol, aby se měnily v obyčejné školy měšťanské (Mittelschulen), neboť bylo jisto, že takové splývání školy měšťanské se střední škodilo oběma stranám.³⁷⁶

Ač potřeba těchto škol byla i v Prusku patrná a ač právě jejich nedostatek leckde byl příčinou přílišného návalu žactva na střed. školy,³⁷⁷ v praxi postavení jejich bylo vždy značně nejisté tak, že v posledních letech před válkou mluvilo se již docela o krizi nebo aspoň stagnaci:³⁷⁸ odpůrci škol těch uírali jim namnoze vůbec oprávnění, tvrdíce, že potřebám občanstva středních stavů, pokud jim nestačí rozšířené školy obecné, mají hověti samy reálky (po příp. i gymnasia) a že není vůbec třeba zřizovati ad hoc ústavy zvláštní; vykládali dále, že těmito školami se prohlubují sociální rozdíly a stlačují školy obecné zase na úroveň škol chudých, po případě třídních,³⁷⁹ že neposkytují podobného

³⁷⁶ Srv. R o l o f f ů v v Lexikon IV. 306 a S p e c k Die wissenschaftliche und pädagogische Weiterbildung der akademisch gebildeten Lehrer 1917. — Podle K a e s t n e r o v a Schulverwaltungsrecht mit Disziplinarrecht für höhere Schulen 1916, 26 jsou to neúplně střední školy na úrovni progymnasí a reálék, které chtějí nahrazovati jen první třídy škol středních a býti tedy vlastně přípravkami pro vyšší třídy škol středních, jak tvrdí také K. I r m e r v čl. Die Mittelschule in der Kleinstadt und auf dem Lande ve sborníku B u h t z o v é Die Mittelschule 41 sl.

³⁷⁷ Speck v uv. sp. 124.

³⁷⁸ Jahresschau IX. 416 a K r e t s c h m a r v uv. sp. 422.

³⁷⁹ To se jmenovitě tvrdívalo o saských „středních“ a „vyšších“ školách obecných (Pädagogische Reform 1911, 52, Beil. 1); skutečně posílali do škol měšťanských své děti zvláště ti rodiče, kteří se chtěli vyhnouti obyčejné škole obecné, takže

oprávnění k dalším studiím nebo postavení v praxi jako reálky, že vůbec nejsou dost organicky včleněny v systém školský, že zbytečně zvyšují náklad na školu atd.

Vskutku se vyrojila v posledních letech před válkou řada návrhů, jak by bylo lze čelití těmto výtkám³⁸⁰ a jak zjednatí školství tomu nové oprávnění. Celkem se pokládalo za nepochybné, že se tak může státi jedině tím způsobem, když také v Německu škola měšťanská bude se hledět ještě více přizpůsobiti praktickým potřebám oněch stavů, pro něž byla určena, místo aby, jak se ve skutečnosti dalo, ještě více napodobila osnovu reálek, dále když bude se občanstvo domáhati také přesnějšího vymezení kompetence pro tyto školy a když konečně učitelstvo bude lépe vybíráno a ovšem i dotováno až dosud.

To byly důvody, jež konečně pohnuly vládu pruskou, aby r. 1910 vydala pro tyto školy nový normativ,³⁸¹ v mnohých podstatných rysech docela změněný proti osnově dosavadní. V úvodě prohlásila zásadu, že se v těchto školách má poskytovat žactvu jen tolik učiva, co dovedou žáci samostatně zpracovatí a že měšťanské školy i na dále mají býti vyhrazeny pro lepší (gesteigert) vzdělání příštích řemeslníků, obchodníků a průmyslníků, kteří potřebují vyššího vzdělání, než jim může dátí obecná škola, a s druhé strany zase nepotřebují učeného vzdělání středoškolského. Úplná měšťanská škola má odtud obsahovatí devět ročníků (ve třech stupních po třech letech) a to tak, že tři nejnižší třídy jsou společné se školou obecnou: proto také se mohou měšťanské školy omeziti jen na šest ročníků středních a vyšších. Počet žáků nemá přesahovatí v oddělení nižším a středním 50, vyšším 45, ale kde

škola měšťanská nabývala vskutku tak rázu školy třídní (Riesenburg v uv. sp. 119).

³⁸⁰ Srv zvláště Jahresschau 1906, 75 a 1907, 86.

³⁸¹ Quehl Verordnungen betreffend Mittel-, Privat- und Fortbildungsschulen 1910.

je počet menší, je dovoleno dva ročníky stahovatí v třídu jedinou o maximálním počtu 40. V zásadě mají býti měšťanské školy rozděleny podle pohlaví žáků, ale kde je žáků málo, dovoluje se koedukace. Učitelstvo má míti odbornou kvalifikaci; na měšťanských školách dívčích mají podle možnosti býti ustanovovány jen učitelky, v koedukačních učitelé a učitelky (tyto mohou učiti také v nižším oddělení škol chlapeckých).

Do učebné osnovy, jež nemá zpravidla obsahovatí více než pět hodin denně, zaveden povinně jeden cizí jazyk (druhý je nepovinný jen pro žáky dobré), nepovinně ruční práce chlapecké, zaměstnání v zahradách (pro chlapce i dívky) a práce hospodyňské (jen pro dívky). Učivo má býti přizpůsobeno místním poměrům tak, že vedle normálních škol měšťanských se dovoluje zřizovatí takové, jejichž osnova je přizpůsobena pro přípravu k obchodu, jiná pro přípravu k hospodářství, lodnictví a hornictví, opět jiná docela pro přípravu k přijetí do vyššího oddělení škol středních. Normální osnova měla obsahovatí náboženství (2—3 hodiny týdně), němčinu 5—10 (celkem 61—64), angličtinu 6, franštinu od třídy páté po 3—5 hodinách (celkem 17—22, resp. 12—15), zeměpis a dějepis od třídy sedmé (počítaje shora) 2—4 (celkem 9+13), počty s měřictvím a účetnictvím po 4—5 (celkem 38—45), přírodní vědy od 6. třídy 2—3 (celkem 15—20), psaní celkem 8 hodin, kreslení od 7. třídy do 2. celkem 11, zpěv rovněž celkem 11 hodin, tělocvik 1—3, celkem 21, práce ruční atd. celkem 12. V měšťanských školách pro příští obchodníky má se v posledních třídách věnovatí více času jazykům a počtům, pro průmyslníky počtům, vědám přírodním i kreslení; na dívčích školách snižen počet hodin v němčině, počtech i přírodních vědách, ale zato přidáno zpěvu, tělocviku a zavedeny ženské ruční práce. Konečně osnova škol, jež mají připravovatí pro vyšší třídy střední školy, jest co možná přibliž-

žena nižším školám středním a zvláště rozšířeno učení jazykové.

Nové této osnově pruských škol měšťanských dostalo se přijetí různého;³⁸² jedni v ní viděli ústav, v němž provedeny všechny hlavní požadavky reformní naší doby a chválili zvláště praktický jeho ráz, dokonce Muthesius³⁸³ viděl v nové úpravě té „mezník dějin pruské školy“; ale druzí právem vytýkali, že zůstaly neupraveny právní a sociální poměry učitelstva a že zvláště také nebyla řešena otázka rozšířeného oprávnění absolventů,³⁸⁴ že dále škola měšťanská příliš se specializuje atd. Nejdivnější bylo, že, jak sám výnos konstatoval, dosavadní školy rektorské (latinské) nemusily se měnit v nový typ měšťanský, ač sama vláda byla proti nim. Obliba škol měšťanských od nové úpravy rozhodně stoupala v celém Prusku, ba i samém Berlíně:³⁸⁵ kdežto r. 1894 bylo jich v Prusku teprv 569, r. 1914 již 894, tedy o 57% více (obyvatelstva v té době přibýlo jen o 28%).

Když byla po převratě také v Prusku založena jednotná Grundschule, bylo ovšem nezbytno zrevizovat také ustanovení o školách měšťanských, což se stalo v červnu 1925 a doplněno některými podrobnostmi r. 1927.³⁸⁶ Bohužel, situace těchto škol byla v tu dobu rozhodně nepříznivější, než kdy před tím, ježto jednak sami učitelé škol obecných zehrali na to, že jim školy měšťanské odvádějí mnoho žáků,

³⁸² Jahresschau V. 37 a VI. 95.

³⁸³ V článku: Die Neuordnung des preussischen Mittelschulwesens v časop. Mittelschule 1910, seš. 13.

³⁸⁴ Výnosem vládním z roku 1911 byli za určitých podmínek připuštěni ke zkoušce pro nárok na jednoroční dobrovolnickou službu (Jahresschau VI, 67), později i k čekatelství do služeb poštovních, pro přijetí do odborných škol, do 3. třídy preparandií (Riesenburg v uv. sp. 120.)

³⁸⁵ K u c k h o f f Höhere Schulbildung und Wirtschaftsleben 1916, 79.

³⁸⁶ Srv. Schulwesen 1927, 125, Riesenburg v uv. sp. 122, Sachse Grundzüge 215, Bäumerová v uv. sp. 74, Messer v uv. sp. 179, Nohlův Handbuch IV. 207 a j.

a to právě nejschopnějších, pro něž by prý vyšší třídy obecné úplně stačily, jednak stoupenci jednotné školy ukazovali na zbytečnost měšťanských škol vedle nižších středních, zvláště reálných. Vláda pruská osvědčila se i tu konservativní potud, že ukazovala na potřebu zvláštních ústavů pro lepší vzdělání vrstev řemeslnických i obchodních a pro přípravu k nižším službám správním; připojila proto v prvých Bestimmungen über die Mittelschulen in Preussen reorganisovanou školu měšťanskou hned na základní školu (Grundschule) v rozsahu šesti tříd. Za vyučování, rozdělené pravidelně podle pohlaví žáků, vybírá se školné; učitelé mají míti odbornou kvalifikaci. Ve školách, které nepřipravují zároveň pro vyšší ústavy — i v tomto nařízení totiž podržena a uznána znovu existence škol rektorských a latinských — má se povinně učití jedné cizí řeči; vedle toho pro nadané žáky se připouští od 3. třídy nepovinně ještě druhý jazyk cizí. V počtech má se přihlížeti i k účetnictví; pro dívky má být všude vyučování hospodyňské, pro obě pohlaví ruční práce a zaměstnání v zahradách; nepovinně se učí těsnopisu a psaní na stroji. Požadavky osnov stanoveny maximálně a minimálně pro obory jazykové, matematickopřírodovědecké a kreslení tak, aby si v těchto mezích každá škola upravití mohla rozvrh učiva podle místních poměrů; proto také vydány vzorné osnovy pěti druhů (normální pro chlapce, normální pro dívky, osnovy pro chlapce se zvláštním zřetelem k povoláním obchodním i živnostenským, jiné pro dívky se zřetelem k vzdělání hospodyňskému a obchodnímu, konečně osnova pro školy připravující k dalším studiím). První tři ročníky mají se co nejvíce blížiti svou úpravou analogickým třídám škol obecných. Úhrný počet hodin týdenních stanoven pro první dvě třídy po 32, pro další dvě po 34, pro poslední dvě dokonce 36 hodin.

Tak je postaráno nyní v Prusku o to, aby školy měšťanské co nejvícehověly praktickým potřebám a místním požadavkům; absolventi mohou dosíci nyní vedle oprávnění k zápisu do různých škol odborných (obchodních, průmyslových, hospodářských atd.)³⁸⁷ též vysvědčení o t. řeč. Mittlere Reife (místo bývalé způsobilosti pro jednorocní službu vojenskou), ale opatření to nemá vlastně praktického významu, ježto se dosud země německé nedohodly o tom, jaké oprávnění jest vlastně s tímto stupněm zralosti spojeno.

V metodických pokynech, jež jsou přidány k osnovám,³⁸⁸ zdůrazněny jsou současné snahy reformní, zvl. samočinnost žáků, zřetel domovědný a koncentrace učiva; v dějepisu akcentován zřetel státoobčanský, v jazyce vyučovacím vedle literárního obsahu také obratnost jazyková; v matematice se má dojít až k rovnicím 1. stupně; přírodopis má vésti k živému pochopení přírodního dění, v kreslení mají mít hlavní úkol vnitřní zážitky (innere Erlebnisse) a vnímání umělecké (Kunstbetrachtung); dodatečnými výnosy ukázáno na úkoly vyučování náboženského³⁸⁹ a na význam hudby, dále upravena osnova tělocviku dívčího³⁹⁰ a nově vymezena pravomoc učitelských porad,³⁹¹ konečně vydáno nařízení o t. řeč. hospodyňských třídách (Hausfrauenklassen), které se s oblibou druží nyní právě ke škole měšťanské³⁹² pro přípravu k životu rodinnému.

Tak řeč. Gehobene Volksklassen mohou nyní dosíci cíle určeného školám měšťanským, jestliže se jim přizpůsobí v osnovách i složení učitelstva.³⁹³

³⁸⁷ Podrobný soupis je v Zentralblatt 1928, 102.

³⁸⁸ Podrobnosti o jednotlivých předmětech podává hlavně Nohl na uv. m. 209 sl.

³⁸⁹ Zentralblatt 1925, 331.

³⁹⁰ Zentralblatt 1927, 57.

³⁹¹ Zentralblatt 1926, 210.

³⁹² Zentralblatt 1929, 115 a Schulwesen 1928/9, 57 sl.

³⁹³ Sachse Grundzüge 216.

Vydržování škol měšťanských spadá na bedra obcí, ale ježto učitelé jsou zároveň státními funkcionáři, vyplývá odtud značná neurčitost jejich postavení.³⁹⁴ Dozor na školu měšťanskou je upraven jako na školách obecných.

Z ostatních zemí německých většina, pokud vůbec má školy toho druhu, upravila je po vzoru pruském (tak Durynsko, Meklenbursko, Brunšvik a j.), v jiných zemích (Hamburk, Hesensko, Sasko) jsou jen Gehobene Volksschulzüge, určené pro vzdělání nadaných žáků školy obecné³⁹⁵; v Bavorsku není dosud škol měšťanských a lze s nimi srovnati jen tamější šestitřídní vyšší dívčí školy (sluly až do úpravy r. 1924 Mädchenmittelschulen), jež podle osnovy z r. 1927 učí povinně náboženství, němčině a vedle obvyklých reálií též vychovatelství a ručním pracím, nepovinně též angličtině a různým předmětům volným. Samostatnou úpravu má měšťanské školství ve Württembersku, většinou dívčí, rozdělené na pět tříd r. 1926, ale bez oné Mittlere Reife.³⁹⁶

Bohužel, zůstaly i při posledních úpravách těchto škol mnohé otázky nerozřešeny neb aspoň nedořešeny. Postavení škol těch i nadále jest hodně neurčitě a jaksi stranou normálního postupu, jak ukázalo ostatně i příslušné rokování říšské konference školní;³⁹⁷ jsou sice ústavy veřejnými, ale stát jich nicméně nevydržuje; k tomu další neurčitost vnašejí do postavení škol i Gehobene Klassen i školy rektorské, jež již dávno měly přejíti do řady škol středních, jejichž osnovami beztoho se již dnes co nejvíce řídí.³⁹⁸ Neupraveno je dále, jak jsme viděli, i postavení učitelstva, které vlastně tkví někde

³⁹⁴ Riesenbürger v uv. sp. 147 a 157 sl.

³⁹⁵ Podrobnosti viz v Neue Bahnen 1928, 285 (Erweiterte Volksschulen in Deutschland.)

³⁹⁶ Nová osnova je otištěna v Monatsschrift für ges. Schulwesen I. 410 a 418

³⁹⁷ Riesenbürger v uv. sp. 163.

³⁹⁸ Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 5.

mezi personálem škol obecných a středních;³⁹⁹ nevyjasněn také dosah Mittlere Reife, na níž vlastně záleží budoucnost školy, která je přece jen dobrou náhradou za bývalé reálky, když stavše se ústavy všeobecně vzdělávacími odcizily se tak vlastně svému prvotnímu úkolu.⁴⁰⁰ A tak síla škol měšťanských je právě v oné lokální přizpůsobivosti a pružnosti, ale jejich nebezpečností jest v tom, aby neklesly na úroveň škol odborných⁴⁰¹ aneb nechtěly zbytečně konkurovati školám středním. Všecky ty obtíže jsou dobře známy i kruhům odborným i samé vládě, jak ukázalo rokování v berlínském Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht r. 1925, zahájené samým ministrem Beckerm.⁴⁰²

Statistika škol měšťanských dokazuje, že počet těchto ústavů přes všecky úpravy nikdy nebyl veliký. Tak v celém Sasku bylo r. 1891 středních škol toho druhu všeho vsudy 241 o 4859 třídách a 188.366 žácích, vyšších dokonce jen 45 o 616 a 17.460 žácích; v Hesensku ještě r. 1902 bylo všeho vsudy šest erweiterte Volksschulen o 88 třídách o 3695 žácích, v Prusku r. 1911 teprv 632 se 180.727 žáky (12.055 + 88.676) a 5698 učitelů (3911 + 1787) nákladem 25,760.324 Mk.⁴⁰³ Závadou většího rozšíření je patrně i vyšší průměrný náklad než na školu obecnou i také větší platové požadavky učitelstva.

³⁹⁹ Riesenbürger v uv. sp. 170.

⁴⁰⁰ Wilh. Schwarzhaupt Die Stellung der Mittelschulen im Aufbau des gesamten Schulwesens ve sborníku Buh tz ov ě Die Mittelschule 1926, 6.

⁴⁰¹ „Die Mittelschule soll Vorbereitungsschule für eine soziale Schicht, aber nicht für einen bestimmten Beruf oder eine Berufsgruppe sein“ (ib. 8).

⁴⁰² Viz podrobnou zprávu v Paedagogisches Zentralblatt 1926, 194—200 a srv. také článek Ar th u r a G ü r i c h a Die rechtliche Stellung der Mittelschule und ihrer Lehrpersonen ve sborníku Mittelschule 1926, 12.

⁴⁰³ Sandiford v uv. sp. 141. Jiné statistiky jsou v K a n d e l o v ě ročence 1924, 323 z let 1921/2, v Pädag. Zentralblatt 1926, 186 z let 1921/2 a 1924 a v Die deutsche Schule 1928, 169 (udává pro Brémy jen 7, pro Hamburk 38 vyšších škol obecných).

§ 27. VZDĚLÁNÍ UČITELSTVA ŠKOL ELEMENTÁRNÍCH

Převážná většina učitelstva obecných škol německých docházela před válkou svého vzdělání na ústavech učitelských — v Německu říkají: učitelských seminářích (Lehrer, — resp. Lehrerinnenseminare); naproti této kategorii učitelů s jiným vzděláním předběžným, zvláště akademickým, kteří po vysokoškolských studiích z jakýchkoli důvodů přešli na školu obecnou, ustupují sice počtem svým vždy značně do pozadí, přes to však ostře se odlišují po stránce sociální, třebas ne také právní. Podobně je tomu ostatně i na školách středních, kde naopak vedle učitelů se vzděláním akademickým, které jest tam pravidlem, působí zvláště v technických oborech dosud dosti značný počet bývalých seminaristů učitelských (ještě r. 1902 bylo jich podle úřední statistiky na 1800 vedle asi 7400 akademicky vzdělaných profesorů). Ostré sociální odlišování stavů vnitřně přece tak příbuzných⁴⁰⁴ souvisí patrně s okolností, že se v Německu vůbec akademická studia spíše přeceňují než nedoceňují a že naopak na vzdělání seminární dlouho a dlouho se pohlíželo jako na méněcenné a omezené.

Učitelské semináře německé ze starších počátků — vedle pietistů⁴⁰⁵ mají tu své místo i R o c h o w i H e r d e r — vyvíjejí se rovněž jako obecné školy

⁴⁰⁴ Srv. o tom na př. Neue Bahnen XXIII. 1912, 282.

⁴⁰⁵ Poprvé v Německu úmysl zříditi učitelský seminář pojal Arnošt Zbožný, ale nedospěl k jeho provedení, jež se stalo skutkem teprv za druhého jeho nástupce Frídricha II., který samým koncem XVII. stol. (1698) otevřel „seminaria scholastica“ v počtu deseti, ale i ten pokus záhy zašel pro nedostatek peněz, stejně jako podobný pokus učiněný již r. 1679 v Brunšvíku. Teprve pietisté v polovici století XVIII. upravili definitivně učitelské vzdělání v Prusku, za nímž pak následovaly ostatní státy německé (nejpozději Bavorsko r. 1806). Srv. Il. Leser Das pädagogische Problem in der Geistesgeschichte der Neuzeit I. 1925, 306 sl.

teprv od dob Pestalozziových a stejně jako školy elementární po skvělé době rozmachu, pojičího se zvláště k jménům Harnische i Diesterweg a,⁴⁰⁶ zažily v polovici století XIX. čas tuhé reakce, neboť pověstné regulativy Stiehlovy také na učitelské ústavy dolehly velmi těžce, omezivše značně rozsah učiva, jehož bylo ostatně v plánech Harnischových a Diesterwegových rozhodně spíše více než méně, a spoutavše vůbec všechn svobodnější vývoj seminářů. Teprve po vítězných válkách s Rakouskem a Francií také učitelské ústavu německé byly reorganisovány, zvláště pak v Prusku Všeobecná ustanovení Falková z r. 1872 značí návrat na dráhu hlubšího a časovějšího vývoje seminářů. Osnovu pruské z let sedmdesátých,⁴⁰⁷ třebaš dnes ovšem již se jeví zastaralé a třebaš jim časem bylo vytýkáno, že držely se staré „hierarchicko-feudální pedagogiky“,⁴⁰⁸ vykonaly přece plně svůj úkol: teprv veliký rozvoj odborných věd a posílení pruské nadvlády politické vyžádaly si i tu nové úpravy v Prusku r. 1901, jež značí rozhodné zlepšení ve vzdělání všeobecném i odborném.⁴⁰⁹

O vzdělání učitelek počaly se vlády německé starati až v století XIX: před tím ponecháno bylo vůbec jen iniciativě soukromé a zvláště klášterům, vyšším školám dívčím, ba i školám nokoutním. Za první pokus o spořádanou výchovu dívek pro tento úkol pokládají se obyčejně ústavy O verber-

⁴⁰⁶ Proti svobodomyšlnému Diesterwegovi, jež od počátku zastával emancipaci učitele od církve, konservativní Harnisch viděl v učitelích vždy jakés duchovní nižšího řádu, jakés „podfaráře“ (Unterpfarrer), ale shodoval se nicméně s Diesterwegem ve snaze, jak pozvednouti vzdělání lidové pomocí lepší přípravy učitelstva. (Srv. Rein Pädagogik in systemat. Darstellung I² 590 a Encyklopedie IX. 820).

⁴⁰⁷ V Bavorsku byla nová úprava seminářů provedena již r. 1866, ve Württembersku a Badensku 1868, kdežto v Sasku až 1873.

⁴⁰⁸ Srv. na př. sborník Lexisův III. 244.

⁴⁰⁹ Pro Bavorsko a Württembersko vydány nové osnovy již tři léta před tím (1898).

g o v y ve Westfálsku, zřízené r. 1801 ve formě kursů (o několik let později otevřen první ústav učitelek v Berlíně, který však zašel již 1810), ale první skutečné a trvalé ženské semináře zakládány byly podle obdoby ústavů mužských ve většině států německých teprve vlastně v druhé polovici stol. XIX., kdy se otázka ženského vzdělání také v tomto oboru řeší pravidelně ve spojení s vyšším vzděláním dívčím vůbec, resp. s přípravou pro povolání učitelek na vyšších školách dívčích. Propagace požadavku, aby také v této příčině vzdělání žen vyrovnalo se odbornému vzdělání mužů, ujala se energicky feministická sdružení německá; přes to byla organizace těchto škol i v samém Prusku ještě před válkou značně zastaralá a nehotová.

Ač v podrobnostech také semináře učitelské byly v různých státech německých vypraveny různě,⁴¹⁰ bylo lze i tu konstatovati některé znaky shodné ve všech zemích. Hlavně a především bylo pro německé ústavy charakteristické, že se všude od počátku úch vývoje v stol. XIX. hledělo k tomu, aby před odborným výcvikem seminárním obecné vědomosti kandidátů, přicházejících pravidelně z úplné školv obecné, byly doplněny na přiměřený stupeň tak, aby na jejich podkladě s jistotou potom mohlo býti vvhudováno vzdělání pro samo povolání učitelské. Tak vznikla instituce t. řeč. pro-seminářů neb preparandií dvou neb tříletých, jež přetřímace žáků své z obecné školv. poskvtnují ono donlňující a přípravné vzdělání další; kdežto však v Prusku byly preparandie namnoze ústavv samostatnými vedle seminářů a nemusily býti ani vvdržovány stejnou korporací (typ pruský), v Sasku a Hesensku splývaly se seminářem vlastním v jednotný útvar pod společnou správou (typ saský).

⁴¹⁰ Dobrý přehled předválečné úpravy podává článek M. Meyera Die Vorbildung und Laufbahn des Volksschullehrers in den deutschen Bundesstaaten im Jahre 1912 v publikaci Zweiter deutscher Kongress für Jugendbildung und Jugendkunde 1913, 174. Srv. i Roloffův Lexikon IV. 1011.

Vedle preparandií připouštělo se ovšem i vzdělání na školách středních, ve zvláštních kursech nebo soukromě; proto také téměř všude (mimo Lübeck a Schaumburg-Lippe) byla zavedena do seminářů zkouška přijímací ústní i písemná.⁴¹¹

Semináře samy byly obyčejně internáty, umístované od dob Stiehlových s oblibou v městech malých, aby se prý kandidáti příliš nerozptylovali; učitelé seminární (mimo ředitele bylo jich pravidelně 5—6) bývali vybírání obyčejně z řad učitelstva elementárního, ale nebývalo vzácností ani předběžné vzdělání vyšší, zvl. akademické, a hlavně ředitele pruských a württemberských seminářů zpravidla absolvovalo studia theologická. V učební osnově seminární všude se zdůrazňovala také hudba, zvl. pro potřeby kostelní; cizí jazyky byly zařaděny mezi povinné předměty teprv v nejnovějších osnovách (dříve se jim učilo jen fakultativně). Plat školní byl buď jen nepatrný neb nebylo ho vůbec. Pro přijetí do semináře, zpravidla tříletého, byl předepsán věk 16. neb 17. roku, takže s návštěvou preparandie trvalo vzdělání učitelské od 14. do 20. roku.

V Prusku poslední předválečná úprava byla provedena, jak již řečeno, r. 1901. Podle ní všeobecné vzdělání, začaté v preparandiích (státních nebo učitelských), dovršovalo se v tříletých seminářích (téměř výlučně státních), takže čím výše, tím více času se věnovalo vzdělání odbornému. Středem osnovy byla tedy pedagogika, jíž se učilo hned v prvním roce semináře a to psychologii, logice a všeobecnému vyučovatelsství, k čemuž v druhém roce přistoupily vychovatelství a dějiny pedagogiky, v třetím dokončení látky a výklad o organizaci školy (Schulkunde); praktické metodice učilo se již od druhého ročníku, pročež byly semináře

⁴¹¹ Byla ovšem předepsána přijímací zkouška i do preparandie, která byla na př. v Prusku odstraněna teprv r. 1919 (Zentralblatt 1919, 678).

spojeny se školami cvičnými,⁴¹² v posledním roce pokoušeli se kandidáti učití již samostatně několik hodin týdně. V jazyce vyučovacím kladl se důraz na dějiny německé literatury, v dějepise na vlastivědu, v matematice se docházelo až k rovnicím druhého stupně a logaritům i k trigonometrii, v přírodních vědách vedli se žáci k praktickým pokusům, v kreslení cvičili se podle přírody, v hudbě se učili zpěvu, houslím i varhanám. Celkový počet hodin byl v preparandiích pruských 34, 37, 37, v seminářích 37, 38, 33—5.⁴¹³

Koncem studií konala se zkouška maturitní, písemná i ústní, za předsednictví úředního komisaře; jako v Rakousku, musili se absolventi seminářů po určité době praxe ve škole obecné (kolísala v jednotlivých státech mezi 2—5 lety) podrobiti druhé zkoušce rázu praktického, jež se od r. 1912 dala v Prusku přímo na škole, kde byl učitel zaměstnán, takže na zkoušku učil ve třech předmětech.⁴¹⁴ Zkouška ta opravňovala k definitivnímu ustanovení na škole obecné, po příp. zjednávala přístup k třetí zkoušce, zavedené r. 1872, pro nabytí způsobilosti učitelské pro školy měšťanské; podle poslední úpravy z r. 1901 týkala se tato zkouška vedle pedagogiky ještě podle volby kandidátovy dvou z těchto předmětů: náboženství, němčiny, franštiny, angličtiny, dějepisu, zeměpisu, matematiky, přírodopisu a přírodopytu. Mimo učitele připouštěli se ke zkoušce pro měšťanské školy také kandidáti profesury a theologové aspoň po tříletých studiích universitních; příslušné vzdělání odborné musili si kandidáti zpravidla opatřiti soukromou pílí, neboť teprv r. 1911 vláda pruská otevřela na

⁴¹² Podrobnější data o jejich zařízení podává R o l o f f Lexikon V. s. v. Übungsschulen.

⁴¹³ Data podrob. viz v L o o s o v ě Encyklopedii I. 982 nebo ve spise K n a b e o v ě Das deutsche Unterrichtswesen der Gegenwart 1910, 81.

⁴¹⁴ Säemann 1912, 428.

různých místech ad hoc přípravné kursy, v kterých učili profesori středních škol.⁴¹⁵ Konečně pro úřad rektora školy měšťanské, seminárního ředitele, učitele, krajského inspektora, ředitele obecných škol o více než 6 třídách, ředitele preparandií vyžadovala se speciální zkouška vyšší, zvaná rektorská, obsahu především metodického, jež však hned po válce zrušena.⁴¹⁶

Z jiných států německých především Bavorsko⁴¹⁷ zřídilo r. 1912 ústavy šestileté místo dosavadních pětiletých, při čemž značně byly zvýšeny požadavky v pedagogice a němčině, poněkud i v matematice a vědách přírodních, zato více než šestina všech hodin byla věnována hudbě a kostelní službě (Kirchendienst) a cizí jazyky připuštěny jen nepovinně, takže nové osnovy celkem zklamaly očekávání učitelstva; ředitel a jeden z profesorů musili mítí vzdělání akademické, u ostatních stačila zkouška pro obecné školy. — V Sasku⁴¹⁸ trvalo od r. 1912, resp. 1915 vzdělání učitelské sedm let (rovněž o rok více než dřív); vyučování hudbě bylo tam podstatně omezeno, zato se povinně učilo latině a jednomu jazyku modernímu (franštině neb angličtině), nepovinně stenografii a ručním pracím, takže Sasko i v této věci celkem obhájilo svou dobrou pověst. — Podobně pokroková na svou dobu byla i úprava nová, provedená ve Württembersku roku 1911:⁴¹⁹ učení hospodářství, šlechtářství, včelařství odstraněno nadobro, snížen počet hodin v náboženství i hudbě a získán tak čas jednak k intensivnějšímu pěstění věd přírodních a matematikv, jednak k obligátnímu zavedení franštin. V nejvyšším ročníku byly jen náboženství, dějepis a němčina povinné pro všechny, kdežto mezi ostatními předměty

mohli si kandidáti voliti podle osobní záliby a schopností, aby se jejich vědecké vzdělání prohloubilo. Vůbec byly požadavky v jednotlivých předmětech stupňovány, zdůrazněn všude moment vlastivědný, ba připuštění i volení důvěrníci žactva.

V některých zemích a to v Sasku již od roku 1865⁴²⁰, Výmarsku 1900, Hesensku 1903, Oldenbursku 1907, Bavorsku 1908, Württembersku 1910, v Anhaltě 1911 (v Prusku teprv 1919) mohli učitelé výborně kvalifikovaní po úspěšné druhé zkoušce učitelské a po dobrozdání inspektorově věnovati se studiu universitnímu⁴²¹ a po 6—8 semestrech se hlásiti k t. řeč. pedagogické zkoušce, která opravňovala k úřadu seminárního učitele, po případě i k učitelství na vyšší dívčí škole a reálce i k úřadu inspektorskému a týkala se na př. v Sasku u všech kandidátů pedagogiky, filosofie, německé řeči a literatury, vedle toho pak podle volby aspoň tří předmětů odborných, v Oldenbursku u všech kandidátů filosofie a pedagogiky a podle volby dvou dalších předmětů. Od r. 1918 mohli dokonce v Jeně tito kandidáti být připuštěni i k doktorské hodnosti.⁴²² Když však byly po převratě university otevřeny všem učitelům vůbec (viz níže), byla tato zkouška pedagogická v jednotlivých zemích zrušena jakožto bezúčelná.⁴²³

Naproti tomu vzdělání učitelek nebylo ještě před válkou světovou ve většině zemí německých upraveno náležitě. V Prusku byly sice předpisy o zkouškách učitelek vydány již za ministra Falka 1874 a byly odtud zřizovány i zvláštní semináře

⁴¹⁵ Jahresschau VI. 150.

⁴¹⁶ Die deutsche Schule 1919, 481.

⁴¹⁷ Pädagogische Reform 1912, 42, 4 a Jahresschau VII. 132.

⁴¹⁸ Jahresschau VII. 128, Jahresbericht von 1912, VIII. 8.

⁴¹⁹ Pädagog. Reform 1912, 48, 2 a Die deutsche Schule 1915, 461.

⁴²⁰ Jahresschau VI. 120 a Neue Bahnen XXII. 381.

⁴²⁰ Srv. článek Ericha Schröblera Fünfzig Jahre Lehrstudium an der Universität Leipzig v časop. Die deutsche Schule 1916, 87.

⁴²¹ Podrobnosti podává zvl. Leop. Lang v čl. Zur Fortbildung und zum Universitätsstudium der Lehrer v časop. Monatshefte für Pädagogik und Schulpolitik 1911, 115; srv. dále pojednání M u t h e s i o v o Die Erfolge der sächsischen Studienrichtung etc. v Pädag. Blätter 1912, 45.

⁴²² Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1918, 51.

⁴²³ Pädagogische Blätter 1921, 90 a 458.

ženské, ale počet jejich byl vždy nedostatečný, takže valná část učitelek musila se vzdělávati soukromě nebo na vyšších dívčích školách. Učebná osnova seminářů dívčích byla sice na papíře upravena analogicky podle ústavů mužských, ale jsou hlasy, že ve skutečnosti nikdy nebylo dosahováno ani stejné úrovně, ani stejných výsledků vzdělání. Ženy, které chtěly se státi učitelkami na školách měšťanských a vyšších dívčích, vzdělávaly se pro zkoušky ve zvláštních kursech odborně vědeckých, když před tím alespoň 5 let byly činny ve službě školské; zkoušky týkaly se vedle filosofie vždy dvou povolených oborů vědních.

Dlouho bylo vůbec školství pro vzdělání učitelky jen v stadiu přechodném; i v Prusku na př. teprv v lednu 1911 prohlásilo ministerstvo, že zkoušky učitelek mají se řídití týmiž předpisy, jež 10 let před tím byly vydány pro mužské učitele a že tedy také pedagogia ženská mají se ve své osnově učebně přizpůsobiti osnovám škol mužských s náležitými změnami (místo hospodářství zavedeno hospodynství, tělocvik přizpůsoben povaze dívčí, hudba omezena). Podobně neustálené byly poměry i v jiných státech německých; tak v Bavorsku bylo sice již r. 1897 a 1898 provedeno celkem vyrovnání s ústavu mužskými, ale jen na ústavech veřejných, ale pro ústavy klášterní — a těch bylo tehdy desetkrát více — nebylo vůbec záruky, že se cíle vědeckého dosáhne; v Sasku dokonce příprava učitelek proti učitelům byla zkrácena o rok, ale zato zavedena pro ně povinná franština a nepovinná angličtina; podobně ve Württembersku byl seminář pro učitelky jen tříletý, takže i na venek bylo patrné omezení jejich vzdělání odborné i obecné.

Toliko o příští učitelky vyšších škol dívčích a středních bylo postaráno v Prusku lépe a to institucí t. řeč. vyšších seminářů (höhere Lehrerinnen-seminare) při lyceích, jak bude ještě svým místem vyloženo níže.

*

Proti této úpravě učitelského vzdělání ozýval se v německém učitelstvu dlouho před válkou nepokrytý odpor, jehož počátek lze sledovati dokonce až do let čtyřicátých minulého století, kdy vyšly první spisy sem hledící⁴²⁴ a objevily se první resoluce učitelských schůzí, zvláště v Tivoli u Berlína r. 1848, s požadavkem, aby všecko učitelské vzdělání bylo přikázáno universitám. Vytýkalo se seminářům stejně jako našim učitelským ústavům, že nevhodným způsobem slučovati chtějí vzdělání všeobecné s výcvikem odborným a vedou tak místo ekonomického soustředění naopak k zhoubné roztrůstěnosti, že dále podávají vzdělání pedagogické rozhodně předčasně, kdy chovanci nejsou pro ně ještě zralí, že končí slepou uličkou, z níž není východu k jinému povolání, že osnovy jejich jsou přeplněny a způsob výkladu dávno zastaralý⁴²⁵ atd.

Bylo lze v německém učitelstvu podobně jako u nás sledovati celkem tři směry více méně přikře odlišené: především směr *k o n s e r v a t i v n í*, representovaný jako u nás hlavně učiteli těchto ústavů, který chtěl otázku řešení reformou učitelských seminářů, jakožto prý schopných dalšího vývoje, po případě odstranění preparandií a rozšířením seminářů o další ročník, jak navrhovala ještě roku 1913 konference pruských ředitelů seminárních, dále zavedením dalších předmětů, zvláště ručních prací a omezením hudby a pod. Naproti tomu směr *r a d i k á l n ě p o k r o k o v ý* chtěl vůbec odstraniti semináře jako zvláštní ústavy a všecko vzdělání odborné přikázati jedině universitě, kdežto všeobecného vzdělání by kandidáti nabývali jako jiní

⁴²⁴ Wander Pädagogische Briefe vom Rhein 1845, Lentbecher Einige Gedanken über pädagogische Seminare 1850, Jacobi Über die Nothwendigkeit der Umgestaltung der Schullehrerseminare 1840 aj.

⁴²⁵ Srv. Eckhardt Die neue Lehrerbildung in Deutschland und im Auslande 1927, 4 sl. a Alf. Pottag Der Stand der Lehrerbildung in Preussen seit 1918 v Sternově Jahrbuch der Erziehungswissenschaft I. 1925, 329.

posluchači na obyčejných školách středních. Toto řešení, proti němuž se svého času vyslovil i sám Diesterweg, nevyzrálo od let čtyřicátých z porad a sjezdů učitelských a zvláště ostře proklamováno r. 1904 na sjezdě v Královci, načež s ním vyslovili souhlas i mnozí profesori německých universit. Konečně třetí řada návrhů propagovala různé kompromisy; chtěla na př. vzdělání vysokoškolského dopřáti aspoň všem učitelům seminářů nebo chtěla otevřítí university aspoň všem učitelům, hledajícím dalšího vzdělání (ne tedy Vorbildung, nýbrž Fortbildung), zvláště pak chtěli zřizovati nové ústavy (pedagog. fakulty neb akademie a semináře) povahy vysokoškolské, jimž by v budoucnosti připadl úkol nahraditi nynější učitelské semináře. Sem mimo projevy E. Webra, Rich. Seyferta, Heydnera, Ericha Kummera atd. hledí i konkrétní návrh, propagovaný zvláště lipským profesorem Maxem Brahnem,⁴²⁶ aby poznaňská akademie, jež měla tehdy býti reformována, věnovala se výslovně vzdělání učitelstva škol elementárních a byla tedy přeměněna v pedagogickou akademii s připojeným ústavem pokusným.

Proti mínění radikálnímu svrchovaně vážnou námitkou byla okolnost, že university německé v dnešním svém složení naprosto se nehodí k novému úkolu, jenž se na nich požadoval, již proto, že právě pedagogika byla v nich vždy odstrkovanou popelkou a nemívala ani vlastních stolic profesorských: proto také Verband der deutschen Hochschullehrer ještě na sjezdě svém v Halle navrhoval pro učitelské vzdělání vysoké školy zvláštní.⁴²⁷ Jinak se však uznávalo již před válkou snad všeobecně, že bude nutno co nejdříve přikročiti ku konečnému řešení otázky stejně palčivé v celém Německu, neboť zvýšené potřeby kulturní naší

doby a také změna úkolů samé obecné školy nutily samy sebou zvýšiti také všeobecné i odborné vzdělání učitelstva těch škol, z nichž dosud i v Německu vychází daleká většina všeho občanstva.

Speciálně bylo nutno prohloubiti vzdělání odborné po stránce filosofické, kdežto předměty ryze praktické (pěstování ovoce, hospodářství, včelařství) a namnoze i hudba měly se značně omezit, po případě i vůbec vyloučit. Z kruhů seminárních profesorů, kteří jinak chtěli ústavy podržet, vytýkalo se i špatné rozdělení látky, zvláště v disciplinách přírodních, malý rozsah pedagogiky, nedostatek cizích jazyků, vůbec nízká úroveň obecného vzdělání, takže se při nejmenším rozšíření ústavů o jeden ročník pokládalo za nepochybné.⁴²⁸ Rozumí se, že naproti tomu byly i v Německu celé politické strany, jimž i dnešní úroveň učitelských seminářů zdála se býti příliš vysoká a jež neschvalovaly na př. ani, že seminaristé chodí na poučné výlety, do divadel i koncertů, že pěstují tanec i sporty a kupují knihy atd.,⁴²⁹ jež zkrátka by nejraději byly vrátily učitelské vzdělání do dob Stiehlových.

Ale nemůže býti lepšího důkazu o tom, že předválečné vzdělání učitelstva německého nestačilo, než byla neobyčejná obliba všelikých doplňovacích a pokračovacích kursů celoročních i feriálních, jež pořádány byly již od roku 1874, zvláště v sídlech universit (r. 1906 na př. na stu míst!) a týkaly se i disciplin praktických i matematiky i věd experimentálních a různých oborů vědních, ba i vzdělání obchodního, průmyslového a zase jazykového, kdežto pedagogika sama často ustupovala do pozadí. Nejproslulejší jsou dosud kursy v Jeně, pořádané poprvé r. 1889 jen pro 25 posluchačů, ale navštivené r. 1912 již 746 osobami;⁴³⁰ vláda pruská

⁴²⁶ Neue Bahnen XXI. 1909, 49 sl. a Die deutsche Schule 1910, 10 sl.

⁴²⁷ Blätter für die Fortbildung des Lehrers XIII. 253.

⁴²⁸ Lehrerfortbildung 1919, 53 sl.

⁴²⁹ Neue Bahnen XXIII. 534.

⁴³⁰ Zeitschrift für das Realschulwesen XXXVIII. 213.

sama však raději povolovala návštěvu zvlášť určitých a vybraných učitelů na přednáškách vysokoškolských. Bylo ovšem i v Německu vždy postarano zvláštními kursy i o další vzdělání v hudbě, kreslení, hospodářství; naproti tomu také v Německu jako u nás všeobecně zklamaly učitelské porady místní a okresní a nepřispívaly ničím vydatným k dalšímu vzdělání učitelskému.⁴³¹

*

Bylo tudíž nepochybné, že po pádu monarchie, kdy se rázem rozpoutalo všestranné úsilí o novou úpravu školy německé, bude otázka reformy učitelského vzdělání jednou z prvních a nejnaléhavějších. Vskutku se jí obíral hned ústavní sněm říšský a byl i tu nakonec kompromisem smluven a jednomyslně schválen tento zásadní požadavek, vyjádřený v čl. 143. říšské ústavy: „Die Lehrerbildung ist nach den Grundsätzen, die für die höhere Bildung allgemein gelten, für das Reich einheitlich zu regeln,“ při čemž, jak z tehdejšího jednání parlamentu bylo patrné, rozuměla se vyšším vzděláním cesta vedoucí ve dvou etapách: ústavem všeobecně vzdělávacím, jehož cílem jest příprava pro vysokoškolské studium, a pak samou školou vysokou.⁴³²

Bylo by bývalo rozhodně nejmoudřejší a nejsprávnější, kdyby byl přijat v té příčině ihned také jednotný zákon pro celou říši a učiněna tak přítrž dosavadní veliké pestrosti osnov i úprav v jednotlivých zemích. Bohužel nestalo se tak, stejně jako se jednotná úprava škol obecných a středních zastavila na půl cesty neb uvázla jen v počátcích. Byly sice také v té věci podány dvě předlohy, resp. návrhy říšským ministerstvem vnitřním již roku 1920 a

⁴³¹ Sonde III. 515 sl.

⁴³² Eckardt Der gegenwärtige Stand der neuen Lehrerbildung in den einzelnen Ländern Deutschlands und in ausserdeutschen Staaten 1927, 1.

1921⁴³³ a později zase různé iniciativní návrhy některých politických stran říšského sněmu⁴³⁴ (centra, sociálních demokratů, německých nacionalů); byla dále vyvolána i dvě důležitá rozhodnutí říšského soudu (Reichsgericht) o tom, máli býti ponechána zemím volná ruka v samostatné úpravě⁴³⁵ — ale nic víc, neboť říšské ministerstvo vnitřní již počátkem r. 1923 oznámilo zkrátka zemím, že z důvodů finančních nemůže býti onen základní článek říšské ústavy jednotně proveden.

Ve skutečnosti byly tu jistě také obtíže rázu organizačního, jak právě in concreto učiniti zadost oné předepsané cestě ústavem všeobecně vzdělávacím a školou vysokou, mají-li se proto dosavadní typy středních škol, zvláště i gymnasium považovati beze všeho také za vhodnou přípravu pro příští učitele či hodil-li by se k tomu spíše nový typ povahy Deutsche Oberschule, a dále má-li se vysokou školou rozuměti jen universita v nynější své formě či snad nový útvar vysokoškolský zvláštní.⁴³⁶ Ani říšské konferenci školské, jejíž devátý odbor (Ausschuss) věnoval se cele této otázce, nepodařilo se než stanoviti všeobecné zásady, zvláště o tom, že odborné vzdělání má se díti „auf einer Hochschule“ (nikoli tedy výslovně universitě) a to v rozsahu aspoň tří let; při tom se konference vyslovila i proti tomu, aby vzdělání to přikázáno bylo výlučně (ausschliesslich) pedagogickým akademickým, i proti tomu, aby byly zřizovány zvláštní výchovné fakulty, ale byla pro pedagogické instituty, spojené se školou vysokou, a pro to, aby vedle pedagogiky každý kandidát studoval ještě aspoň jeden obor vědecký, umělecký neb technický.⁴³⁷

⁴³³ Bäumerová 100.

⁴³⁴ Schulwesen 1927, 214.

⁴³⁵ ib. 215 a čl. A. Sachs Die Entwicklung des Schulrechts v časop. Die Erziehung II. 702.

⁴³⁶ Eckardt v uv. sp. 11.

⁴³⁷ Bäumerová v uv. sp. 98. Pottag v uv. čl. 329.

Je důležité, že dříve, než se v jednotlivých zemích přikročilo k nové úpravě učitelského vzdělání, staly se pokusy, aby vydatnou měrou rozšířena byla zmíněná již možnost studia učitelů obecných škol na universitě.⁴³⁸ Bylo totiž již v září 1919 vydáno v Prusku nařízení, že se všem učitelům aspoň po dvouleté službě dovoluje zápis na universitu a že se po studiu šestisemestrovém mohou pak podrobiti zkoušce z filosofie a pedagogiky v rozsahu určeném pro středoškolské profesory nebo zkoušce státovědecké na právech; rovněž že po doplňovací maturitě středoškolské a příslušných studiích mohou se hlásit i ke státní zkoušce středoškolské i rigorosům filosofickým; konečně že mohou studovat po doplňovací zkoušce maturitní také práva a medicínu.⁴³⁹ Podobná nařízení vyšla pak i pro university bavorské, saské (r. 1923), württemberskou (1920), obě university badenské (rovněž 1920), hesenskou (1921) a meklenburskou (1921).⁴⁴⁰

Výnosy ty byly rozhodně překvapením pro veřejnost, ba i samo učitelstvo;⁴⁴¹ vskutku se proti nim ozval jmenovitě Reichsausschusz der akademischen Berufsstände (R. A. B.) a Bund deutscher Akademiker in Hamburg,⁴⁴² ba nepřímo i univer-

⁴³⁸ Zentralblatt 1919, 580; Die deutsche Schule 1919, 434; Neue Bahnen XXX. 344; Pädagogische Blätter 1919, 387 a 403; Beetz Das neue Schulrecht 1920, 139; O. Schröder Aufnahme und Studium auf den Universitäten Deutschlands 1926², 19; Sachse Grundzüge 59 aj.

⁴³⁹ Dalším vynesením připouštění učitelé také k studiím matematiky, fyziky a chemie na techniky (Zentralblatt 1920, 188; 1922, 522); srv. také Zentralblatt 1927, 251 a 1928, 11.

⁴⁴⁰ Schröder v uv. sp. 127, 165, 188, 213, 243, 286 a Pädagogisches Zentralblatt 1928, 195.

⁴⁴¹ Ze učitelé dostali více, nežli sami čekali, tvrdí Fr. Förster ve Vierteljahrschrift für philosophische Pädagogik III. 98; že výnos pruský podával příliš mnoho, soudí K. Voigt v Blätter für die Fortbildung 1920, 55.

⁴⁴² Srv. článek Alf. Janssen a Noch eine Stimme zum Hochschulstudium der Lehrer v Blätter für die Fortbildung 1920, 1 sl.

sita v Tubinkách,⁴⁴³ zvláště však R. Stölzle⁴⁴⁴ dokazuje, že toto opatření vyšlo z kruhů, které universitu jakožto pouhý prý ústav přípravný k odborným povoláním učeným hledí učiniti přístupnou vrstvám co nejširším bez zřetele k jejich předchozímu vzdělání, kdežto university mají přece ještě druhý úkol: návod k vědeckému badání, který předpokládá určitou předchozí přípravu, jež se nemůže doháněti teprv až na škole vysoké; Stölzle souhlasí sice s tím, že je nutno učitelské vzdělání důkladně zreformovat, po případě přeložit předběžné vzdělání kandidátů na gymnasia a reálná gymnasia, a pak že prý nebude námitek proti přijetí těchto posluchačů na školy vysoké.

Další vývoj potvrdil plně tyto předpovědi Stölzleovy, neboť většina zemí německých vskutku přistoupila k nové úpravě učitelského vzdělání ve smyslu dosavadních tužeb učitelstva i zásadních ustanovení ústavních. Především v Prusku, kde postupné rušení seminářů bylo slibováno již ministrem Beckerem, bylo již od r. 1921 (na mnohých ústavech dokonce již o rok dříve) zastaveno přijímání nových žáků a počato s rušením preparandií;⁴⁴⁵ místo seminářů byly namnoze otvírány tak řeč. školy nástavné (Aufbauschulen), v nichž s počátku sami učitelé viděli zas jen zakuklenou (verkappt) novou formu seminářů; po delších průtazích a když se zvláště university vyslovily opětně proti úmyslu, aby se jim přikázalo vzdělání učitelstva obecných škol a sám ministr Becker podal jménem vlády prohlášení příslušné,⁴⁴⁶ byly v Prusku konečně r. 1926 na zkoušku otevřeny první tři dvouleté koedukační pedagogické akademie v Kielu, Elbingu a Bonnu (první dvě evangelické, třetí kato-

⁴⁴³ Die deutsche Schule 1919, 555.

⁴⁴⁴ V článku Der Streit und die Zulassung der Immaturi zum Hochschulstudium. Monatschrift für höhere Schulen 1920, 91.

⁴⁴⁵ Pottag v uv. čl. 333 sl.; Boelitz v uv. sp. 54; r. 1926 zavřely své brány poslední semináře (Monatschrift für das ges. Schulwesen I. 321, Zentralblatt 1925, 43).

⁴⁴⁶ Zentralblatt 1925, 245.

lická), k nimž r. 1927 přibyla simultánní škola ve Frankfurtě n./M.,⁴⁴⁷ další čtyři otevřeny r. 1929 a to vesměs evangelické ve Vratislavi, Erfurtě, Hannoveru a Dortmundu;⁴⁴⁸ na jaře r. 1930 slíbeno ještě sedm dalších⁴⁴⁹, takže celkem má býti zatím 15 akademií jako samostatných vysokých škol s úkolem pěstiti vědeckou pedagogiku a domácí kulturu (Pflegenstätten der Pädagogik heimatlicher Natur u. Kultur u. heimatlichen Volkstums).

Osnova akademií jest dosti složitá, ježto podává jednak vědecké přednášky a cvičení z pedagogiky a psychologie, jakož i úvod do filosofie, fyziologie a anatomie, jednak různé jiné disciplíny odborné, zvláště domovědu a úvod do státovédy, dále metodiku disciplin, jimž se učí na škole obecné, konečně i vzdělání v dovednostech technických a uměleckých, cviky tělesné, zpěv a hudbu, ovšem i hospitace a samostatné pokusy ve vyučování po různých školách (vlastních cvičných škol není vůbec). Celkem udávají úřední směrnice osnov z r. 1927 pro 1.—3. semestr po 30, v posledním pololetí 24 povinných hodin, ale připouštějí další ještě zjednodušení práce a zmenšení počtu hodin, takže jednotlivé ústavy vykazují větší menší úchytky od tohoto normálu.⁴⁵⁰ Přijímají se pravidelně jen

⁴⁴⁷ Monatsschrift für das ges. Schulwesen II. 204.

⁴⁴⁸ Zentralblatt 1929, 45.

⁴⁴⁹ Die Erziehung V. 256.

⁴⁵⁰ Tak na akademii v Kielu věnuje se v I. sem. filosofii a dějinám pedagogiky 4 hod., anatomii a fyziologii 1, psychologii 2, semin. cvičením 2, t. řeč. pädagogischer Anschauungsunterricht 3 hodiny; dále propedeutice náboženské 2, domovědě 1 až 2 hodiny (s exkursemi), konečně kreslení 1, hudbě 4—5, těl. výcviku 3, ručním pracím 1—2, celkem 27 hodin týdně; v II. sem. naměřeno 26 hodin, z nichž 8 připadá předmětům z theoretické pedagogiky, 7 metodice jednotlivých předmětů a zbytek výcviku v předmětech uměleckých atd.; III. semestr má jen 24 hodin, z nichž 6 je theoretických a 8 metodických, konečně v IV. semestru zredukován počet hodin týdně na 21 (srv. Aufbau und Arbeitsweise der Pädagogischen Akademie. Herausgegeben vom Lehrkörper der Pädagogischen Akademie Kiel 1929, 18).

absolventi středních škol s maturitou (výjimkou i immaturi), kteří prokáží zvláštní nadání pro studium věd duchovních⁴⁵¹ a to po zkoušce přijímací z hudby (u žen také ze ženských ručních prací). Na zkoušku přijímá se z počátku jen 50, v druhém roce 100 posluchačů do každé akademie, ale podle základního ustanovení má jich býti přijímáno do jednoho ústavu 240—300, takže v celém Prusku by bylo celkem asi 30 akademií; na každé z nich má působiti 21—24 docentů.⁴⁵²

Řešení pruskému nejvíce se přiblížilo b a d e n s k é. Když nedošel souhlasu zemského sněmu návrh vládní, aby vzdělání učitelské bylo přikázáno některé vysoké škole tamní, byl r. 1926 přijat sněmem zákon, podle něhož učitelé i učitelky vzdělávají se bezplatně na dvouletých Lehrerbildungsanstalten povahy vysokoškolské, do nichž se přijímají vedle abiturientů střední školy s maturitou také ti, kteří vybyli bez maturity nejvyšší třídu, ale pak s úspěchem navštěvovali ještě roční předběžný kurs (Vorkurs) na ústavech učitelských. Spojitost s universitou jest zajištěna aspoň formálně tím, že výklady z pedagogické psychologie a filosofie svěrují se pravidelně profesorům vysokoškolským.⁴⁵³ Osnova

⁴⁵¹ Zentralblatt 1926, 258.

⁴⁵² Nutno upozorniti, že vláda pruská volila k pokusnému zřizování akademií vhodnou dobu, kdy byly tisíce zkoušených učitelů bez místa; ještě r. 1929 bylo zakázáno přijímati vůbec katolické kandidátky (Zentralblatt 1929, 45). — O nové úpravě větší i menší zmínky podávají: Dottrens La formation universitaire du corps enseignant primaire v Annuaire de l'instruction publique en Suisse 1928, 8; vídeňský Pädagog. Jahrbuch 1926, 9 a 1927, 141; Schulreform 1926, 58; Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 19 sl.; Eckardt v uv. sp. 35, Messer Pädagog. der Gegenwart 180 sl.; Sachse Grundzüge 48 sl.; Nohl Handbuch IV. 115 sl.; sborník Schulwesen 217; Věstník pedagogický 1927, 251; srv. také Mitteilungen der pädagogischen Akademien in Preussen 1. Heft 1926, zvl. 8 sl.

⁴⁵³ Srv. Eckhardt v uv. sp. 44; vid. Jahrbuch 1927, 144; Monatsschrift für das ges. Schulwesen II. 201; Die deutsche Schule 1925, 385; Bäumerová v uv. sp. 103; E. Föhr Die Neuregelung der Lehrerbildung in Baden 1927.

obsahuje předměty theoretické, technické (kreslení, tělocvik a hudbu) a metodiku s praxí; všeobecné vzdělání přinesené ze střední školy doplňuje se v I. roce se zřetelem k potřebám obecné školy; vlastních cvičných škol stejně jako v Prusku není vůbec.

Podobnou úpravu jako Prusko zamýšlelo provést i Württembergsko, ale pro odpor finančního ministra odloženo řešení na dobu vhodnější, umožněno však zatím studium učitelů i bez doplňovací maturity na universitě v Tubinkách po první zkoušce učitelské a úspěšné službě aspoň dvouleté; několik seminářů učitelských změněno konečně ve školy nástavné.⁴⁵⁴

Rada zemí německých v čele se Saskem a Durynskem provedla řešení radikální a přikázala vzdělání učitelů škol obecných domácím školám vysokým. V Sasku stalo se tak zvláště zásluhou ministra Seyferta a to již r. 1923 pro techniku v Drážďanech, kde v tom smysle rozšířeno t. řeč. obecné oddělení o přednášky z psychologie, sociologie, filosofie a antropologie a doplněno pedagogickým ústavem (Das pädagogische Institut) a r. 1924 pro universitu v Lipsku, kde příslušnou organizaci provedl prof. Richter.⁴⁵⁵ Odtud tedy o vzdělání učitelů a učitelek saských pečují jednak přímo vysoké školy, jednak připojené k nim pedagogické ústavy; ony obstarávají vzdělání filosofické, psychologické, antropologické a v jednom zvoleném oboru vědním (Wahlfach), tyto ve spojení s osmiletými školou cvičnou praktickou pedagogikou a metodikou; připouštějí se jen absolventi střední školy s maturitou; studium trvá tři léta. Kdežto v Lipsku se vzdělávají jen učitelé škol obecných,

⁴⁵⁴ Eckhardt v uv. sp. 57, Bäumerová v uv. sp. 105, víd. Pädag. Jahrbuch 1927, 148.

⁴⁵⁵ Srv. Eckhardt v uv. sp. Dottrens v uv. čl. 9. Bäumerová v uv. sp. 101, Jahrbuch víd. 1926, 7, sborník Schulwesen 1927, 216, Die deutsche Schule 1925, 244; Kandellova ročenka 1924, 311; Škola měšťanská XXXII., 22 aj.

v Drážďanech studují vedle nich i příští učitelé odborných škol pokračovacích (Berufsschulen) v kursu čtyřletém. Počet hodin učebných stoupá z 27 v I. semestru až na 30 v semestru IV., ale v posledním VI. je jen 22; podrobná osnova jest opět velmi pestrá: tak ve IV. sem. jsou 2 hodiny obecné pedagogiky (Grundzüge einer Philosophie der Erziehung), 4 hod. úvodu do srovnávací psychologie, 2 hodiny úvodu do věd právních (Rechtswissenschaft), 2 hod. t. řeč. juristického kolokvia, 2 hod. dějin německé literatury, 1 hodina obecného vyučování, 3 hod. cvičení v tomto oboru, 8 hod. speciální didaktiky a 1 hodina cvičení, 2 t. řeč. Vorbereitungsübungen, 4 hod. hospitací, 4 vzdělání v předmětu zvoleném. Studium končí se státní zkouškou, opravňující k nastoupení služby učitelské;⁴⁵⁶ posluchači učitelské na drážďanské technice mohou po zkoušce učitelské a studiu nejméně osmiměsťovém dosíci hodnosti doktora věd kulturních (Kulturwissenschaften), při čemž za disertaci se připouštějí temata z filosofie, psychologie a pedagogiky.⁴⁵⁷ Současně se změnou učitelského vzdělání staré semináře učitelské změněny v Aufbau-schulen nebo deutsche Oberschulen.⁴⁵⁸

V Durynsku zrušení seminářů provedeno zemským zákonem z r. 1922⁴⁵⁹ a od r. 1924 určeno, že kandidáti učitelské po maturitě středoškolské musí ztrávit nejméně šest semestrů na universitě v Jeně a poslouchati hlavně výklady z pedagogiky, psychologie, filosofie a jednoho zvoleného oboru vědního; praktického vzdělání má se jim dostávat jednak v bývalém pedagogickém semináři Reinově, jenž spojen byl se cvičnou školou a změněn nyní

⁴⁵⁶ Fritz Barth Der weitere Ausbau der neuen Lehrerbildung in Sachsen v časop. Die Schulreform 1926, 42 sl.

⁴⁵⁷ Die deutsche Schule 1928, 171.

⁴⁵⁸ Zeitschrift für pädag. Psychologie 1922, 191 a Pädagogische Blätter 1922, 82.

⁴⁵⁹ Die deutsche Schule 1922, 79 a Pädagogische Blätter 1922, 320.

v Erziehungswissenschaftliche Anstalt, jednak hospitacemi v různých druzích škol, jednak konečně vypomáháním (Schulhelferzeit) ve třídě některého osvědčeného učitele. Za svého universitního studia má si kandidát také ve zvláštních kursech, upravených r. 1929,⁴⁶⁰ opatřiti dostatečné znalosti v kreslení, ručních pracích, tělocviku a hudbě, pokud se tak nestalo již dříve. Proti této úpravě, jež je tedy cele přikázána universitě,⁴⁶¹ proneseny byly již mnohé námitky, zvláště i samým nástupcem Reinovým P e t e r s e n e m⁴⁶² a nejsou tedy vyloučeny dodatečné změny.

Třetím státem německým, který vzdělání učitelské přeložil na školu vysokou, jest H a m b u r k, kde od r. 1927 absolventi středních škol studují nejméně po šest semestrů theoreticky na nové universitě tamější a prakticky na připojeném Erziehungswissenschaftliches Institut a končí svá studia zkouškou z pedagogiky, věd pomocných i zvoleného oboru vědního neb technického.⁴⁶³

Podobně H e s e n s k o zavřelo semináře již r. 1921 — nejdříve v celém Německu — a od r. 1925 přikázalo učitelské vzdělání pedagogickým ústavům v Darmstadtě i Mohuči, jež oba tvoří integrující část darmstadtské techniky, takže i posluchači mohučští jsou řádnými posluchači řečené techniky i profesori darmšadští čtou zároveň v Mohuči; praktické vzdělání obstarávají vybraní praktikové

⁴⁶⁰ Pädagogisches Zentralblatt 1929, 318.

⁴⁶¹ Podrobnosti podávají E c k h a r d t v uv. sp. 16; D o t t r e n s v uv. čl. 14 (kde je i osnova), víd. Pädagog. Jahrbuch 1926, 8 a 1927, 145; B ä u m e r o v á v uv. sp. 106; Die deutsche Schule 1925, 245 aj.

⁴⁶² Srv. E c k h a r d t v uv. sp. 21 sl. a článek P e t e r s e n ů v Die akademische Lehrerbildung an der Universität Jena v časop. Die Schulreform 1926, 51.

⁴⁶³ Srv. čl. F. T h ů m e Die Gestaltung der Lehrerbildung in Hamburk v časop. Die Schulreform 1926, 66; E c k h a r d t v uv. sp. 50; B ä u m e r o v á v uv. sp. 104; D o t t r e n s v uv. čl. 11; víd. Jahrbuch 1926, 9 a 1927, 145; Věstník pedagog. II. 111; Pädag. Zentralblatt 1927, 544; Neue Bahnen 1927, 350 a Die deutsche Schule 1927, 42.

školští, konečně vzdělání technické se podává na příslušných ústavech i školách odborných. Vzdělání děje se po 4 semestry v rozsahu 32 hodin týdně, z čehož na předměty theoretické připadá 19 až 20, na metodiku a praxi 9, zbytek na předměty technické.⁴⁶⁴

B r u n š v i c k o má tříleté vzdělání po maturitě středoškolské na technice v Brunšviku od roku 1927; také tam musí každý posluchač studovati vedle filosofie a pedagogiky ještě jeden zvolený obor praktický a technický výcvik je svěřen osvědčeným učitelům.⁴⁶⁵ Konečně v M e k l e n b u r s k u zřídila vláda zprvu jen pedagog. institut při universitě v Roztokách, do něhož byli přijímáni absolventi učitelských ústavů a jiných středních škol; od roku 1927 požaduje se také tam úplná maturita středoškolská a studium čtyřsemestrové na tomto institutu, přičleněném k universitě s velikou školou cvičnou.⁴⁶⁶

Ostatní menší státy německé buď vyčkávají s úpravou, až jak se jinde osvědčí (tak zvl. i Brémy), buď požívají zatím pohostinství větších zemí (tak učitelé z Lippe-Deimoldu studují v Jeně). Zvláštní stanovisko také tu zaujalo B a v o r s k o, které přes všechny námitky a akce učitelstva setrvalo zatím při ústavech a čeká prý, až bude provedeno příslušné ustanovení říšské ústavy, tedy zkrátka odložilo reformu ad Kalendas graecas; teprve r. 1928 podalo ministerstvo školství zemskému sněmu memorandum (Denkschrift), kde se navrhuje tato nová

⁴⁶⁴ Srv. spis Ericha Feldmanna a Hanse Hoffmanna Denkschrift zur Neugestaltung der Lehrerbildung in Hessen (bez roku); E c k h a r d t v uv. sp. 42; B ä u m e r o v á v uv. sp. 107; víd. Jahrbuch 1926, 9.

⁴⁶⁵ Aug. R i e k e l Der Stand der Lehrerbildung in Braunschweig v časopise Pädagogisches Zentralblatt 1926, 30; E c k h a r d t v uv. sp. 51, kde je i osnova; B ä u m e r o v á v uv. sp. 107, víd. Jahrbuch 1927, 146; Schulreform 1929, 687; Věstník pedagog. V, 227.

⁴⁶⁶ E c k h a r d t v uv. sp. 49; B ä u m e r o v á v uv. sp. 103; víd. Jahrbuch 1927, 143.

úprava: sedm let školy obecné, šest let školy ná-
stavné a dvě leta pedagogické akademie, načež by
nastoupila ještě dvouletá praxe na veřejné škole
obecné, což vše by tedy zabralo dobu od 6. do 23.
roku věku — cesta rozhodně málo vábná a prak-
tická; proto je také osud návrhu zatím vůbec ne-
jistý.⁴⁶⁷

Jak patrně, jest obraz učitelského vzdělání nyní
v Německu snad ještě pestřejší než byl dříve, ježto
v něm jsou zastoupeny nyní všechny možné směry
od řešení konservativního až po krajně radikální.
Všeobecná shoda zdá se býti jedině v názoru, že
vzdělání odborné nutno odloučiti od všeobecného
a že toto by se mělo poskytovat v rozsahu úplné
školy střední, jak chce ostatně i právě zmíněný
návrh bavorský; ale jak upravit ono odborné vy-
školení pedagogické a v jaký poměr uvést zvláště
učitelské vzdělání k dosavadním školám vysokým,
o tom se mínění rozcházejí dosud přímo diamet-
rálně.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Srv. Eckardt v uv. sp. 56; Bäumerová v uv. sp. 104;
Neue Bahnen 1927, 351; Kandelova ročenka 1928, 128;
Pädag. Zentralblatt 1928, 243; Die deutsche Schule 1928: 170;
vfd. Jahrbuch 1927, 129; Věstník pedag. 1928, 98 a j.

⁴⁶⁸ Srv. Eckardt v uv. sp. 64 sl. — Přehled úpravy dosa-
vadní nebo posudek její více méně obsírně podávají Dot-
trens v uv. čl. 8; Freie Schulzeitung 1928, 193; Časopis Obce
učit. VIII. 177; Český učitel XXIX 243; H. Becker Die Päd-
agogische Akademie im Aufbau unseres nationalen Bil-
dungswesens 1926, 28; P. Kaestner Vom Wesen der neuen
Lehrerbildung 1929; Aufbau und Arbeitsweise einer päd-
agogischen Akademie Kiel 1929 (podrobně líčí práci v jed-
notlivých oborech); Th. Becker Der gegenwärtige Stand
der neuen Lehrerbildung in Deutschland v časop. Zeitschrift
für die Pädagog. Psychologie 1925, 594; týž The problem of
teacher training in Germany v ročence Kandelově 1927,
523—568 (na konec obsáhla bibliografie); Schulreform 1926,
5 sl. a 101 sl.; Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 8; Päd-
agogisches Zentralblatt 1924, 32; sborník Schulwesen 215;
Potřag v uv. čl. 342; Mitteilungen der Pädagogischen Aka-
demien in Preussen, 2 sešity 1926 a 1927 a j. Úřední ustano-
vení platná pro Prusko vyšla r. 1930 v známých Weidmann-
sche Taschenausgaben von Verfügungen der Preussischen

Vůbec se nynější stav, proti němuž se ozývají
různé námitky, nepokládá nikde v Německu za defi-
nitivní a uzavřený. Je proti předchozí úpravě roz-
hodným pokrokem již tím, že odstranil nemožné
sloučení vzdělání odborného s obecným; že vyvedl
učitele ze slepé uličky a postavil jej v předběžném
vzdělání na roveň jiným stavům učeným; že pro-
hloubil a zvědečtil jeho vzdělání odborné tak, že
přestane onen přílišný důraz na metodickou a prak-
tickou stránku výcviku, kterému tolik času věno-
valy bývalé semináře; že učitele daleko lépe při-
praví pro jejich úkoly lidovýchovné, aby se stali
skutečnými vzdělavateli lidu (Volksbildner).⁴⁶⁹
Jistě se změní dále novým vzděláním podstatně
i sama osobnost učitele, který již nebude státi stranou
ostatních povolání, nebude se pokládat ani za od-
strkovaného, ani zas za domněle vševědného,⁴⁷⁰ ale
právě hlubším vzděláním filosofickým a odborným
bude chráněn i před nekritickým přijímáním časo-
vých a módních hesel, jimž tolik propadá učitelstvo
— také u nás — i před extrémními vlivy politických
stran, které nespokojenosti učitelů dovedly vždy
využívatí jen pro své stranické účely; vskutku již
dosavadní, třebaž krátké zkušenosti, ukazují na
větší pohyblivost a duševní vyspělost kandidátů
i časnější rozvoj jejich smyslu pro zodpovědnost
a duševní vyspělost.⁴⁷¹

Lze doufatí dále, že se časem ne-li překlene
úplně, tedy aspoň vdatně zúží ona neblahá prop-
ast, která ke škodě celého národa dělí od sebe také
v Německu učitelstvo akademicky vzdělané od od-
chovanců seminárních,⁴⁷² zkrátka, jak to vyjádřil
sám ministr Becker v uv. spise svém o pedago-

Unterrichtsverwaltung s nápísem Die Pädagogischen Aka-
demien. Amtliche Bestimmungen. Gesammelt und erläutert
von S. K. Zierold und P. Rothkugel.

⁴⁶⁹ Kaestner v uv. sp. 13 sl.

⁴⁷⁰ Nohl Handbuch IV. 116.

⁴⁷¹ Schulwesen 1927, 219.

⁴⁷² Bäumerová v uv. sp. 215.

gických akademiích:⁴⁷³ „Die pädagogischen Akademien sollen uns den neuen Menschen bringen, der in seiner geschlossenen harmonischen Einheitlichkeit ein Gegengewicht darstellen soll gegen die unaufhaltsam fortschreitende Differenzierung, Spezialisierung und Technisierung unseres Lebens.“ Ani to konečně nelze pominouti mlčením, že dřívější způsob vzdělání odváděl kandidáta většinou příliš záhy z kruhu rodinného, kdežto dnes bude moci studia středoškolská vykonati celá doma nebo v místě blízkém.

S druhé srany však znamená nová úprava jistě prodloužení a tak i zdražení studia o rok až tři léta (podle jednotlivých zemí), při čemž byly i v Německu vysloveny obavy, bude-li i nadále dosti schopných kandidátů učitelských a neznezožní-li se tak toto povolání právě kruhům venkovským a hůře situovaným a nenastane-li dokonce i odcizení kandidátů škole venkovské.⁴⁷⁴ Namítá se dále, že dosavadní osnovy a tudíž i složení učitelských sborů jsou příliš pestré i v pedagogických akademiích i v institutech;⁴⁷⁵ že konec konců přece jen vzdělání učitelstva se děje stranou mimo dosavadní školy vysoké, s nimiž pedagogické akademie vlastně konkurují;^{475a} že jsou jisté potíže s nedostatečným výcvikem kandidátů v předmětech technických a uměleckých; že se zbytečně ústavy nové dělí podle konfese kandidátů;⁴⁷⁶ že není dosud v Německu dokladu vysokoškolského studia jen

⁴⁷³ Srv. také Eckardt v uv. sp. 41.

⁴⁷⁴ Obavy toho druhu vysloveny byly dokonce i v státní radě pruské a pokusila se je již r. 1926 vyvrátit sama vláda pruská (Schulwesen 1927, 217 sl.).

⁴⁷⁵ K tomu bylo poukazováno zvlášť i v poradách berlínského Zentralinstitut v září 1925. (Srv. čl. Joh. von den Driesch Die Neuordnung der Lehrerbildung in Preussen v časop. Pädag. Zentralblatt 1926, 26 a Mitteilungen 1. seš. 221 sl., kde se právem ukazuje na veliký sjednocující význam filosofie.)

^{475a} Srv. projev Al. Fischera v Die deutsche Schule 1950, 170.

⁴⁷⁶ Bäumerová v uv. sp. 219.

v rozsahu čtyř semestrů;⁴⁷⁷ že schází pravidelně dosud proto i právo promoce doktorské;⁴⁷⁸ že není času vedle odborného vzdělání ještě studovat zvolený obor vědní;⁴⁷⁹ že se naneleží ještě pravý střed mezi vázanou metodou školy odborné a volným výkladem vysokoškolským;⁴⁸⁰ že si nový útvar, který Spranger dobře označil názvem Bildnerhochschule, musí teprve vybojovat uznání mezi ostatními typy škol vysokých. Jistě bude mít konečně nová úprava časem své důsledky i v sociálním a finančním postavení učitelstva tak, jako již působila na postavení dosavadních učitelů seminárních, kteří byli naopak nuceni přejíti za určitých modalit na školy obecné, měšťanské i nestátní střední.⁴⁸¹ Všecky ty nesnáze a potíže teprv další vývoj pomůže zmenšit a odstranit.

Konečně připomínám, že bude nutno ovšem zrevidovati všude i dosavadní ustanovení o zkouškách učitelských. V Prusku se tak stalo pro první učitelskou zkoušku r. 1928,⁴⁸² pro druhou roku 1929;⁴⁸³ prvá jest nyní hned po dvouletém studiu na pedagogické akademii a zjistiti má i vědecké vzdělání i praktické vyškolení i osobní způsobilost, při čemž zkoušejí docenti akademie a jeden ministerstvem delegovaný školský znalec; zkouška obsahuje domácí práci o tematě zvoleném samým kandidátem a ústní zkoušky z pedagogiky, věd pomocných a speciální didaktiky jednotlivých předmětů učebních. Druhá zkouška po službě nejméně dvouleté a nejvýše čtyřleté děje se před komisí, složenou ze dvou školních radů, jednoho člena sboru pedagogické akademie a jednoho učitele obecné školy; zkouší se ve škole, na které kandidát

⁴⁷⁷ Aufbau und Arbeitsweise etc. 3.

⁴⁷⁸ Tamže.

⁴⁷⁹ Tamže 5.

⁴⁸⁰ Tamže 10.

⁴⁸¹ Zentralblatt 1926, 96 sl.

⁴⁸² Zentralblatt 1928, 153 a Pedagog. Rozhledy 1929, 492.

⁴⁸³ Zentralblatt 1929, 231.

působí, tak že komise je přítomna vyučování kandidátovu ve všech předmětech učebních.⁴⁸⁴ Podobně upraveny jsou dvojí zkoušky v Hamburce, oddělené od sebe aspoň tříletou praktickou službou,⁴⁸⁵ před tím již vyšla nová nařízení v Sasku, Brunšvicku, Durynsku, Hesensku, Badensku.⁴⁸⁶ — Pro další vzdělání učitelů nebyla dosud všude vydána nařízení nová; toliko v Prusku již r. 1920 doporučeno bylo vytvořit ad hoc pracovní družiny (Arbeitsgemeinschaften), což pak přejal i Anhalt i (s jistými změnami) Bavorsko; jen v Hamburce utvořen roku 1925 zvláštní Institut für Lehrerfortbildung z bývalých kursů pokračovacích při universitě, který podává výklady hlavně z praktické pedagogiky a metodiky.

*

Připojuji na konec několik dat statistických: R. 1892 bylo v celém Prusku mužských ústavů učitelských státních 111, dívčích pouze 11, z čehož bylo 78 evangelických, 38 katolických a 6 paritálních se 1741 učiteli a 10.836 chovanci; deset let potom stoupl počet ten na 125 + 12 (evangelických 87, katolických 44, paritálních 6) s 1904 učiteli a 12.183 kandidáty; náklad na ústavy byl r. 1892 přes 4.648 000, r. 1902 již přes 7.837.000 Mk. Mimo to bylo r. 1892 celkem 1501 evangel. a 804 katolických žáků v 35 preparandíích, r. 1902 podobně 3300 + 1603 v 44 ústavech nákladem 530.040 resp. přes 1.318.000 Mk V Bavorsku bylo r. 1903 veřejných seminářů jen 13 pro 1588 žáků (mimo to 37 preparandíí); v Sasku v též rok 20 seminářů mužských a 3 dívčí pro 3857 + 349 žáků téměř vesměs evangelických; ve

⁴⁸⁴ Rozbor nových nařízení podává V. Fadrus v čl. Die neuen Prüfungsvorschriften für das Lehramt an Volksschulen in Preussen v časopise Die Schulreform 1929, 75.

⁴⁸⁵ Nařízení velmi podrobně otištěno také v Pädag. Zentralblatt 1928, 111; srv. i Věstník pedagogický VI. 58.

⁴⁸⁶ Podrobnosti jsou v sborníku Schulwesen 1927, 219 sl. a 1928/9, 111 sl.

Württembergsku r. 1902 bylo jen 7 evangelických a 2 katolické ústavy mužské i dva ženské pro 511+62 žáků. Úhrnem bylo v celém Německu roku 1902 199 státních a 95 soukromých ústavů pro učitele s více než 27.000 žáky. Počet ústavů, ježto se učitelů stále nedostávalo, ustavičně stoupal: tak v Prusku ze 125 v r. 1902 na 154 v r. 1908 a 175 v r. 1910, v celém Německu ze 199 r. 1902 na 258 r. 1909 atd.⁴⁸⁷ S rychlým vzrůstem ústavů dostavila se záhy nadprodukce kandidátů, jichž bylo těsně před válkou (1913) bez místa již na 2100 mužů a aspoň 1200 žen.⁴⁸⁸

Válka odvedla, jak již bylo řečeno dříve, valnou část učitelstva mužského do zbraně (koncem r. 1915 odhadoval se počet učitelů-vojnínů již asi na 75.000) a uprázdnila tak místa jejich učitelkám, které v nebyvalém počtu nastoupily i do škol chlapeckých. Katastrofální úbytek žactva přivodil pak po válce nebyvalý nadbytek zkoušených učitelů bez míst, jichž počet odhadován stavovskou organizací (Beamtenbund) r. 1921 na 15.243 (při 116.662 celkovém počtu míst státnisovaných), roku 1922 na 20.397 a r. 1925 dokonce již na 29.702 při 109.765 místech, tedy počet rozhodně víc než hrozivý,⁴⁸⁹ který sám sebou již nutil k opatřením radikálním, rušení ústavů a zřizování akademií s omezeným počtem posluchačů.

§ 28. VÝVOJ NĚMECKÉHO GYMNASIA OD POČÁTKU STOLETÍ XIX. DO VÁLKY SVĚTOVÉ

Reforma gymnasia v Německu a speciálně v Prusku ve smyslu novohumanistickém souvisí s mocným úsilím o novou úpravu veškeré veřejné

⁴⁸⁷ Poslední statistiku ústavů pruských před jejich zrušením podává Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 321 sl.

⁴⁸⁸ Pädagogische Reform 1915, 44, Beil. I.; Jahresschau VIII. 163; srv. také Pädag. Jahresbericht von 1912 VIII. 8.

⁴⁸⁹ Monatsschrift für das ges. Schulwesen II. 202. Srv. i K a n d e l o v u ročenku 1928, 152.

správy státní, jež až do kořene otřesena byla nešťastnými válkami s Napoleonem I. Sám ministr pruský Jindřich svob. pán v. Stein⁴⁹⁰ (1757—1831), jenž vedle Hardenburga, Scharnhorsta a Gneisenaua vyvíjel horoučnou činnost v nové úpravě vojenských i civilních řádů, byl pevně přesvědčen, že jedině v důkladné reformě výchovy příštích pokolení spočívá záruka lepší budoucnosti a spolu trvalé zabezpečení oprav, a nadšené písně Arndtovy i plamenné řeči Fichteovy sílily ho v jeho přesvědčení neméně než úspěchy Pestalozziovy, pro něž měl právě Stein od počátku velké porozumění. V říjnu r. 1807 postaven Stein v čelo vši občanské správy pruské a jal se hned energicky prováděti svoje plány, jimiž měla být vyhlazena neblahá činnost reakcionářského ministerstva Wöllnerova.⁴⁹¹ Z prvních opatření nové vlády bylo, že zrušila t. řeč. Oberschulkollegium,⁴⁹² v němž bylo středisko všeho zpátečnictví a pro správu školství zřídila r. 1808 zvláštní sekci (oficiální název byl: Königliches preussisches Departement für das geistliche Schul- und Armenwesen) v ministerstvu vnitra, jejímž chefem od února 1809 do června 1910 se stal novohumanista Wilhelm von Humboldt.⁴⁹³

A právě v Humboldtovi našel se muž, jenž odkojen byv kulturou starověku, pokusil se učené

⁴⁹⁰ Srv. o něm zvláště spis Joh. Langermanna Steins politisch-pädagogisches Testament — Volksgesundung durch Erziehung 1910 a čl. Klause Thiede Der Erziehungsgedanke im Reformwerk des Freiherrn von Stein v Österreichische Vierteljahrhefte für Erziehung und Unterricht 1930, 31.

⁴⁹¹ Srv. o něm Dějiny pedagogiky II. 2°. 346.

⁴⁹² Tamže.

⁴⁹³ Tamže 316; dále srv. E. d. Spranger W. von Humboldt 1910; zvl. 75 sl.; Max Lamprecht Der Einheitsgedanke bei W. von Humboldt und J. W. Süvern v Die deutsche Schule 1925, 21; Aug. Messer Geschichte der Pädagogik III. 1925, 91 sl. a 112 sl.; L. A. Williams — G. A. Rice Principles of secondary education 1927, 56 sl.; Lexisův uv. sborník II. 67 sl.; Nohlův uv. Handbuch IV. 217 sl. a j.

školství pruské s nevšedním zdarem postaviti na nový základ a řešiti na svou dobu šťastně spor německého nacionalismu, který v říši zakotvil koncem století XVIII. vlivem Francie,⁴⁹⁴ s klasickým novohumanismem. „Wie ein Silberblick des deutschen Geisteslebens erscheint uns heute diese kurze Spanne Humboldtscher Unterrichtsverwaltung, als ob damals für Preussen ein Perikleisches Zeitalter habe anbrechen wollen“, dí o něm Th. Ziegler ve svých dějinách pedagogiky,⁴⁹⁵ snad až příliš entusiasticky. Zasluhou Humboldtovou zůstane, že ideu všeobecného vzdělání humanitního, jak se vyvinula z podnětu Rousseauových utopií v době osvícenství francouzského a německého, vtělil ve své vlasti v organizaci školství, nebo, jak praví Spranger,⁴⁹⁶ „provedl státní sankci formální universality vzdělání na všech stupních vyučování: na elementárním stupni v duchu Pestalozziově, ve škole latinské v duchu novohumanismu, na universitě v duchu filosofické ideje organické totality vědění.“ Je ku podivu, jak muž, který do r. 1809 nebyl ani sám prakticky činný jako pedagog, který snad ani jediného odborného spisu pedagogického do té doby nepřečetl, který nadto po všecku svou krátkou činnost úřední musil bojovati s různými překážkami, zvláště odporem stoupenců starého pořádku a vlastních kolegů v úřadě, ovšem i finanční slabostí státu, vyčerpaného válkami, jak s takovým důrazem dovedl organisovati výchovu směrem svobodného vývoje individuality a na podkladě ideje humanity, jejíž nejryzejší představitelé viděl právě v starých Řecích zrakem rozhodného ideologa: Řekové byli mu pramenem historického, etického i estetického vzdělání, spolu jedinými vůdci v jeho pedagogických snahách a názorech.

⁴⁹⁴ Spranger uv. sp. 7 sl.

⁴⁹⁵ Geschichte der Pädagogik, 2. vyd. str. 283.

⁴⁹⁶ V uv. sp. 15.

Sám Humboldt viděl svůj úkol při nastoupení úřadu ve třech věcech: v dokonalém vybudování sekce, jejímž byl správcem, ve vydání nové osnovy učebné pro celou říši, konečně ve finančním zajištění všech škol při současné úpravě příjmů duchovenstva. Jak patrně, všechny tyto úkoly více méně čelily k tužbě ještě centralisaci všeho školství a vši správy politické vůbec; kdežto však výsledky práce Humboldtovy v třetím onom směru finančním nemohly, jak pochopitelně, míti význam než lokálně omezený, i v prvním i v druhém smysle zasáhl hluboko a trvale do vývoje všeho učeného školství. Aby podepřel význam sekce a spolu nahradil zrušené Oberschulkollegium novým odborným sborem poradním, vymohl na králi zřízení „vědecké deputace pro veřejnou výchovu“, jež měla býti takřka představitelkou vědeckého ducha ve správě školství pruského, měla stanoviti po všestranných úvahách všeobecné zásady správní, podávati vědecky upravené i motivované návrhy na reorganisaci školy, jakož i zkoumati osnovy učebné a učebnice, měla konečně obstarávati i zkoušky učitelstva vyšších škol — zkrátka tedy být jakousi soustředěnou formou ideje všeobecného vzdělání. Nebylo v moci Humboldtově, že instituce, jejíž předsedou, když odřekl novohumanista Wolf, jmenován byl známý filosof Schleiermacher, ve skutečnosti nikdy neprováděla všech těchto velikých a důležitých úkolů, nýbrž že konec konců sklesla jen na jakés zkušební komise v sídlech universit (v Berlíně, Vratislavi a Královci); i tu patrně ideální plány Humboldtovy ztroskotaly o drsnou půdu skutečnosti, nedostatek vhodných lidí i nouzi finanční.

Ve vlastní své činnosti organizační snil Humboldt o jednotné škole, společně všem stavům i vrstvám, o škole humanity a vzdělání obecného, nikoli škole praxe a výchovy odborné; nepřál proto vůbec školám odborným, ba ani vyšším obecným, uzná-

vaje vůbec jen tři stupně jednotné školy: školu elementární, gymnasium a universitu, které by byly sjednoceny společným cílem všeobecného vzdělání humanitního. Stupeň elementární přál si míti vybudován v duchu Pestalozziově, jehož názory znal ne z jeho spisů, nýbrž od jeho následovníků pruských; na stupni středním všecko učení chtěl soustřediti kol jazyků klasických, které měly žákům zprostředkovati nejen znalost staré kultury, nýbrž býti i pramenem formálního vzdělání jazykového ve smyslu psychologie a filosofie řeči. Zato discipliny přírodní Humboldt bez odporu podceňoval jako příliš utilitaristní; je proto charakteristické, že ani přírodopisci, ani theologové nebyli v jeho vědecké deputaci vůbec zastoupeni. V tom duchu Humboldt reformoval jmenovitě ústavy střední v Berlíně, Královci a ve Slezsku, v tom duchu pomýšlel vypracovati nejen novou učebnou osnovu, nýbrž i nový regulativ o zkoušce maturitní (k oběma věcem však stačil ve skutečnosti vykonati jen rozsáhlé přípravy), v tom duchu pečoval i o vzdělání učitelstva středoškolského, neboť předpis o zkouškách pro facultate docendi vyšel bezprostředně po jeho odchodu z úřadu jakožto jediný výsledek porad vědecké deputace v době Humboldtově a spolu důkaz definitivní odluky úřadu profesorského od povolání kněžského. Zkouška sama měla se týkati všech předmětů gymnasijských, ale v jednom z nich, jež si kandidát zvolil, měl prokázati vědění obzvláště důkladné.⁴⁹⁷ V duchu novohumanismu konečně dovršil Humboldt všecko školství pruské činem, jemuž v jeho činnosti školské patří rozhodně místo první: otevřením university berlínské r. 1810, jež se záhy pozvedla na přední místo v celé říši a své vědecké ozdoby měla ve filosofech Fichteovi i Schleier-

⁴⁹⁷ Do té doby nebylo vůbec zkoušek profesorů, kteří se prostě vybírali z řad duchovenstva; pokusy o odborné vzdělání učinil ostatně již Francke ve svém Seminarium praeceptorum, dále novohumanisté Wolf a Gesner.

macherovi, později Heglovi, historiku Niebuhrovi a právníku Savignyovi.

Pro klidný vývoj německého školství středního bylo štěstím, že odchodem Humboldtovým z ministerstva nezanikly jeho plány a nezašel duch jeho reformy, nýbrž že se mu dostalo důstojného nástupce v osobě bývalého jeho spolupracovníka, státního rady *Jana Viléma Süverna* (1775 až 1829), jenž povolán byl do ministerstva r. 1809 pracoval směrem Humboldtovým až do r. 1818 a provedl vlastně to, co Humboldt vykonati nedospěl.⁴⁹⁸ Novou úpravou maturitní zkoušky r. 1812, jež pochopitelně hlavní váhu kladla na jazyky klasické, jakož i novou úpravou učebné osnovy z r. 1816, v níž všechny ostatní předměty mimo latinu, řečtinu, matematiku a němčinu staly se předměty vedlejšími, ustavilo se definitivně gymnasium pruské jako školství jediné oprávněné vysílati své abiturienty na universitu. Počet tříd gymnasijských stanoven byl na šest, ale tak, že jen v prvních třech (počítaje podle německého způsobu shora: VI., V. a IV.) měli žáci pobýti vždy jen rok, kdežto ve třídě III. a II. po dvě, v I. dokonce tři léta, takže celé studium gymnasijsní mělo trvati 10 let. Latině přiřčeno celkem 76 hodin (po 6—8 v třídě), řečtině (od tř. IV.) 50 hodin (5—7), němčině 44 a matematice 60 hodin, kdežto přírodopisu jen 20, dějepisu 30, náboženství 20, kreslení (jen v tř. VI.—III.) 12, krasopisu (v VI. a V.) 8 (!); zpěvu a tělocviku mělo se učití jen ve středu a v sobotu odpoledne, kdežto nepovinné předměty byly angličtina, italština, franština a pro příští theology hebrejšťina; úhrný počet hodin v každé třídě byl 32. týdně.

Cíl vzdělání gymnasijsního stanoven byl docela novohumanisticky: nejen opatření ducha chovanců takovými vědomostmi, aby mohli s prospěchem

studovati na universitě, nýbrž vypraviti je „vnímáním a cítěním zušlechtěné humanity“ (mit der Sinnes- und Empfindungsweise einer veredelten Menschheit) a vyvinouti tak harmonicky všechny síly duševní. Osnova sama pro válečné nepokoje nebyla sice publikována, ale byla nicméně normou, podle níž přizpůsobeny byly osnovy jednotlivých škol, kterým jinak ponechána byla úplná volnost. A tak rok 1816 pokládá se právem za rok zrození moderního gymnasia německého, při čemž nutno konstatovati, že aspoň v prvních letech doajista místo požadovaného všestranného vzdělání byly jazyky klasické stále a stále předmětem hlavním, jemuž vše ostatní se podřizovalo již proto, že sami učitelé nebývali pravidelně dosti znalí těchto disciplin.

Rok po této úpravě pruských gymnasií odloučena byla sekce vyučování od ministerstva vnitra a ustavena jako ministerstvo samostatné, jehož správou pověřen byl svob. pán *von Altenstein* (1770—1840). Jeho rádce *John Schulze* (1786 až 1869), jenž působil v ministerstvu do r. 1840, dovršil reformy Humboldtovy a Süvernovy řadou nařízení.⁴⁹⁹ z nichž zřejmě proniká duch filosofie Heglovvy a zvláště přesvědčení o tom, že všechny předměty jsou členy jediného organismu a tudíž žádný nemůže býti vypuštěn, aby nebyla porušena rovnováha vzdělání. V jednotlivostech zřízení zvláště odborný dozor na školství střední prostřednictvím provinciálních školních radů⁵⁰⁰ (Provinzialschulräte), nově upraven zkušební řád pro učitele těchto ústavů (r. 1831) směrem kompromisu mezi učiteli odbornými a třídními, vzdělání jejich doplněno institucí zkušebního roku (1826), vydán nový předpis maturitní (1834), v němž byly omezeny požadavky z jazyků klasických, zdůrazněna

⁴⁹⁸ Podle *H. Benders* v *Schmidových Dějinách pedagogiky* V. 1. 259 bylo prý jich na 1000!

⁵⁰⁰ Srv. čl. *Pendzigův* Hundert Jahre Provinzialschulkollegium v *Monatsschrift für höhere Schulen* 1926, 6.

v němčině poprvé znalost domácí literatury a pod vlivem Heglovy filosofie zavedena i zkouška z filosofické propedeutiky.

Dovršení dostalo se těmto reformám t. řeč. modrou knihou t. j. novou úpravou učebné osnovy (1837), podle níž počet ročníků gymnasia omezen na devět let (také v I. tř. studium odtud trvá jen dvě léta) a počet hodin celkem na 270; latina ještě více posílena (na 86) jako výhradní koncentrační předmět, zato omezena řečtina (na 42 hodiny) a velmi značně i němčina (o plnou polovici hodin na 22), začež jen skrovnou náhradou bylo, že se němčina stala odtud řečí vyučovací i v latině a řečtině (místo dosavadní latiny) a že nově zavedena do nejvyšší třídy také filosofická propedeutika. Ještě více omezena byla matematika (na 33 i s geometrií), což vše byl následek oprávněných stesků do přetěžování žactva starou osnovou, jež se ozývá již od let dvacátých a jimž se strany lékařské poprvé dal výraz r. 1836 Lorinser v nepatrném článku časopiseckém *Zum Schutz der Gesundheit in den Schulen* v *Medizinische Zeitung des Vereins für Heilkunde in Preussen* (také separátně). Nutno konstatovati, že Schulze dlouho ty stesků odmítal jako neoprávněné (ještě r. 1829 vydal v jednom svém příspěvku heslo: *arbeiten oder untergehen!*), ale konečně po článku Lorinserově, jenž vzbudil pozornost samého krále a byl předmětem četření odborných, musil i Schulze ustoupiti obecné nespokojenosti, kterou živily vdatně i odborné kritiky filosofů a pedagogů všech táborů (vedle Snilleke, Eilersa, Herbarta a i. patřili k nim i Thiersch, Waitz, Alex. von Humboldt a jiní novohumanisté, kteří těžce nesli zkrácení řečtiny a přílišné zdůrazňování formálně gramatického výcviku v duchu Heglově).

Ale jako v obecném školství tak i v oboru školství středního všeobecná reakce, připravovaná již za vlády Bedřicha Viléma III., propukla od r. 1840 za jeho nástupce Bedřicha Viléma IV. plnou silou.

Již za doby Schulzeovy vláda pruská sledovala nepříznivě činnost mnohých profesorů universitních i středoškolských, dávajíc je dokonce policejné hlídat a uplatňujíc své vlivy i při jejich ustanovování. Kdežto každou stopu závadného smýšlení sledovalo hned policejní udání, vláda nepokrytě s druhé strany dávala na jevo, že si přeje za učitele míti jen pravověrné křesťany a klidné občany. Bedřich Vilém IV., jež zovou „romantikem na trůně“, povolal za ministra kultu Eichhorna (1779—1856), jehož pravou rukou byl odpůrce Schulzeův Eilers (1788—1863); jejich zásluhou na universitách zatlačen směr Heglův jako revoluční a atheistický a v středním školství propagováno ještě další zjednodušení osnovy i posílení náboženského ducha jakožto nejlepší obrany proti zhoubným vlivům vnějška. Zvláště reálky činil Eilers přímo zodpovědný za všeobecnou zkázu lidu a za jedině elementy zdárné výchovy středoškolské vůbec měl pouze gramatiku, matematiku a náboženství, kdežto přírodní vědy, poesii i deklamaci, německé klasiky a všechn podobný „Zeug“ měl za mělké a zbytečné vědění; ani výklad německých knih a básní nechtěl připustiti a v četbě klasických jazyků, již doba romantismu ostatně stejně nepřála jako vědám přírodním, necenil vůbec obsah, návrž jen formální stránku gramatickou, neboť právě četba klasiků prý odkřesťanila (*entchristlicht*) gymnasia německá.

Po krátkém záblesku svobody v letech 1848/9⁵⁰¹ následovala ještě tužší reakce za ministrování Raumerova (v letech 1851—58).⁵⁰² kd v novou

⁵⁰¹ S pozoruhodným plánem reformním v nepřehledné spoustě návrhů, jež se tehdy vyrojily, vystoupil zvlášť dráždanský filolog Köchly, jenž chtěl středem učení učiniti němčinu a k vůli ní i moderním jazykům omeziti klasické jazyky, jež by následovaly až po moderních a to ne dříve, až po 14. roku žákově. (*Paulsen Geschichte des gelehrten Unterrichts*, 2. vyd. 468 sl.).

⁵⁰² Tento Karel Otto von Raumer (1805—59) je ovšem rozdílný od historika pedagogiky Karla Jiřího (1783—1865).

úpravu střední školy podnikl Ludwig Wiese (1806—1900; členem ministerstva byl 1857—1875). Dvojí spor propuká v této době zcela patrně: s jedné strany stále důtklivěji ozývají se nářky, že prý křesťanský a ortodoxní řád školy střední trpí přílišným pěstěním pohanského klasicismu, s druhé strany neméně prudce se vede boj mezi stoupenci tohoto ryziho klasicismu t. j. výhradního panství klasických jazyků na gymnasiu a přáteli t. řeč. utrakvistu či universalismu t. j. nutného vyrovnání mezi jazyky starými a vzděláním moderně realistickým, jak se zdarem bylo provedeno tehdy zvláště v Rakousku reformou Exnerovou a Bonitzovou.

Vláda pruská vždy nepokrytěji hlásala tendenci, že právě tento universalismus jest příčinou přetížení a že je nutno zjednodušiti osnovu učebnou a „koncentrovat se“ na jediný hlavní obor t. j. jazyky klasické, jež však musí býti pěstěny v duchu křesťanské víry. Samému králi líbily se zvláště separatistické snahy o zřizování „evangelických“ a „křesťanských“ gymnasií, jež ze soukromé iniciativy vznikaly na různých místech říše. V tom duchu provedl Wiese revisi učebné osnovy gymnasií r. 1856 tak, že osnově mělo se dostat ještě dalšího zjednodušení soustředěním všeho učení kolem latiny, v níž podrženo i na dále skládání samostatných prací slohových (extemporalia), dále zesílením náboženství (o 4 hod.) a franštiny (o 5 h.) a naopak oslabením věd přírodních (o 4 hod.) a úplným vypuštěním filosofické propedeutiky jako samostatného předmětu, jež odtud spojena s vyučováním němčině: příbuzné předměty měly co nejvíce soustředěny býti v rukou jediného učitele; také v předpisech o maturitě podniknuty menší změny.

V celku z celé osnovy Wieseovy proniká patrná snaha, aby gymnasia novohumanistická vrácena byla do údobí starého humanismu Melanchthonova; že se mu snaha ta přece jen plně nezdařila a že

se musil zastaviti na půl cestě, toho příčinou byly dojista změněné požadavky doby, jichž podobnou reakcí nebylo lze trvale ukojiti a jež, jak uvidíme, vedly záhy potom i ke vzniku nového druhu středních škol, gymnasiím reálným. Ale v celku byla osnova Wieseova jen dalším ještě přituzením studia v duchu intelektualismu a orthodoxního protestantismu, doplněného kázní docela policajtskou a dresurou docela povrchní; pod záminkou „zdravé diety ducha“ podávati mělo odtud gymnasium pruské vědění co možná nejméně cenné pro život praktický, ale vychovávatí za to hodné občany a dobré úředníky.

Teprve doba velikých úspěchů politických, za něž Prusko děkuje geniui Bismarckovu, byla i dobou obrození pruské školy střední. Ministerstvo vyučování po válkách s Rakouskem i Francií vrací se k svému poslání, aby šířilo osvětu v zájmu svého státu a bylo podporou vlády v známém kulturním boji s katolickou církví. Kdežto reformu škol obecných, jak jsme viděli, provedlo ministerstvo Falkovo, na reformu škol středních (po bezvýsledných poradách reformních 1873) došlo za jeho nástupce Goszlera (ministroval 1881—1891), jenž úlohu tu svěřil osvědčenému již oprávcí škol středních v Rakousku, Herm. Bonitzovi.

Nebyl snadný úkol, jenž ho čekal: měl zjednati rovnováhu mezi vzděláním klasickým a předměty reálnými a přece neztenčiti příliš državu starých jazyků. Výsledkem byla osnova z r. 1882, vydaná spolu s novými předpisy maturitními, jež nese rozhodně pečeť kompromisu: dosavadní cíl učebný zachován (i s latinskými slohovými pracemi), ale matematika, dějepisu a zeměpisu, přírodním vědám, jakož i franštině přidáno hodin (celkem 11) na újmu klasických jazyků, takže nastalo spolu jisté sblížení mezi gymnasií a reálkami, provedené před tím již v Rakousku: na gymnasiích přibýlo vzdělání reálného, na reálkách současně humanitního. O ně-

kolik let později vydán i nový zkušební řád pro učitele středních škol, v němž sice omezeny požadavky na vzdělání všeobecné, ale jinak ještě více rozdílů natvořeno v odstupňování odborné aproby v jednotlivých předmětech a pro jednotlivé stupně školy; palčivé otázky výcviku pedagogického nedostalo se ani tehdy ještě řešení náležitého.

Bohužel nedovedl Bonitz odstraniti dvou závad, jimiž trpěla dosud střední škola německá: přílišného počtu hodin, z něhož plynulo přetížení žáků, a nevyjasněného poměru školství klasického a reálného, podle něhož ve skutečnosti jen gymnasia rvzí byla ústavy plnoprávními, kdežto reálky a reálná gymnasia byla jakýmsi středními školami druhé řady, neboť absolventi jejich neměli ani zdaleka tolik práv a vyhlídek na další studia jako jejich šťastnější druhové z gymnasií klasických. K tomu přistoupilo také v Německu úsilí o vybudování střední školy jednotné, kterou propagoval zvláště *Einheitsschulverein*, spolek založený r. 1886 *Frickem* a *Hornemannem*, dále podstatně změněné názory o významu samé antiky, pro niž zvolna vyprechávalo prvotní nadšení novohumanistické a vrchu nabýval střízlivý názor historický, že antika jest jen jedním, nikoli výhradním základem moderní kultury. Od let osmdesátých množí se také v Německu úžasné hlasy nespokojenosti se školou střední, objevuje se četná literatura o otázkách reformních (jen r. 1889 došlo ministra *Goszlera* na 350 návrhů), tvoří se spolky a sdružení propagační (*Holz Müllerův Verein zur Förderung des lateinlosen höheren Schulwesens*; *Langewův Verein für Schulreform*; *Die neue deutsche Schule*), domáhající se mimo jiné zvýšeného pěstování jazyka mateřského, vlastivědy, reálií, tělesného výcviku a především zrušení monopolu studií gymnasijských a uznání rovnoprávnosti všech ústavů středních; jazyky klasické měly býti ne-li odstra-

něny vůbec, jak chtěly hlasy radikální, tedy aspoň vydatně omezeny.

Když otázka reformy střední školy vnesena byla do sněmu peticí s více než 22.000 podpisů, ujal se jejího řešení se vší vehemencí mladistvého temperamentu císař Vilém II. a povolal do Berlína na prosinec 1890 školskou konferenci odborníků, zvanou odtud *Dezemberkonferenz*,⁵⁰³ aby rozhodla o oprávněnosti jednotlivých druhů škol středních a zvláště o osudu reálných gymnasií. Sám císař zahájil jednání řečí prudkou a rozhodnou,⁵⁰⁴ v níž na základě vlastních vzpomínek z mládí ostře odsoudil ducha klasických gymnasií a zdůraznil myšlenku, že škola střední má vychovávat ne mladé Řeky ani Římany, nýbrž Němce a že tudíž moment národní má se státi jejím středem a staletý základ staro-klasický nadobro býti změněn. V jednání stavěly se příkře proti sobě dvě strany: jedni hájili reálného gymnasia jako školy budoucnosti, doporučující tedy studium latiny, ale řečtinu chtějíce ponechat jen pro příští filology, historiky a theology, druzí anopak odsuzovali reálná gymnasia jako útvar nehotový i polovičatý a ukazovali, že nelze vůbec řečtinu odlučovati od latiny a chtěli tedy vedle gymnasií založených i na dále na obou jazycích klasických připouštěti pouze reálky s jazyky moderními a vědami přírodními, při čemž by monopol gymnasijsní fakticky zůstal neomezen, tím méně byl zrušen.

⁵⁰³ Jednání konference obšírně líčí *R. Lehmann* v dodatku k 3. vydání II. dílu *Paulsenovy Geschichte des gelehrten Unterrichts* 715 sl., dále *G. Budde Die Pädagogik der preussischen höheren Knabenschule* 1910. I. 258 sl.; *A. d. Schmid Geschichte der Erziehung* V. 1. 357 sl., *Ziegler Geschichte der Pädagogik* 2. vyd. 373 sl.; u nás *Fr. Drtina v Naší Době* XV. 418 sl.

⁵⁰⁴ Uvádí ji téměř celou *Rud. Pannwitz Das Werk der deutschen Erzieher* 1909, 184 sl., který dobře ukazuje, že císař se na konec ocitl se svými názory úplně osamocen; dobře sebevědomou roli císařovu vylíčil i *E. d. Spranger Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik* 1919, 2 sl.

Přes to, že císař sám nepokrytě naznačil cestu řešení nepříznivou dosavadnímu zřízení gymnasií, strana konservativní v poradách zvítězila, odsoudila reálná gymnasia na smrt, uhájila výhradní oprávnění gymnasií vysílati abiturienty na universitu a připustila pouze jakous modifikaci učebních osnov, jež pak vyhlášena roku 1892. Jazykům klasickým opětně hodin ubráno (celkem 19), a snížen v souhlase s tím i učební cíl (zvláště odstraněny volné práce slohové) a hodin takto získaných — pokud nebyly z příčin zdravotních vůbec zrušeny — užilo se k tomu, aby přidáno bylo němčině, vědám přírodním a tělocviku; za to volnost učitelů, připuštěná Bonitzem pro výběr látky učebné, úplně zrušena a v dějepise tím, že předepsány byly výklady také o sociálně politických bojích až do doby nynější, zatažena byla škola do stranických rozepří. Maturitní zkouška — aspoň na papíře — ulehčena, ale ježto mnozí žáci, dosáhše absolvováním nižší sekundy (III.) práva na jednoroční službu, odcházeli do života již tedy po šestileté návštěvě střední školy, připojena byla nově závěrečná zkouška (Abschlussprüfung) po řečené třídě, takže gymnasium rozděleno tak na oddělení nižší a vyšší, nesouměrně veliké a proto i nesouměrně látkou vypravené. Stará myšlenka soustředění všeho učiva kolem latiny padla konečně definitivně a s ní vlastně zvítězila též idea universalismu středoškolského vzdělání. Zlepšeny také podstatně i předpisy o zkouškách profesorských (1898) a zrušeny zbytečné rozdíly v nich a dopřána kandidátům větší volnost výběru mezi zkušebními předměty.

Ale výsledky prosincové konference neuspokojili nikoho: ani rodičů, kteří nepřestali naříkati na přetěžování svých dětí, ani profesorů, kteří se nedovedli smířiti se ztenčeným počtem hodin jazyků klasických, ani vlády a císaře, který se tak rozhodně postavil proti klasicismu gymnasií, ani stoupců reformy, jimž podle nové úpravy zdálo se

býti málo radikální a odsudek reálného gymnasia nespravedlivý. Nepřehledná spousta dalších letáků, článků, brožur a spisů^{504a} ukázala, že boj není skončen, a vláda sama tím, že počet hodin latiny v nejvyšších třech ročnících opět o hodinu týdně zvýšila, přiznala, že na výsledky konference nepohlíží jako na věc nezměnitelnou. Znovu se ozývají nářky do odstavování věd přírodních i do monopolu klasických gymnasií a tak v červnu 1900 sešla se nová konference za situace podstatně jiné, neboť praktičtí pedagogové ustoupili tentokráte daleko do pozadí proti profesorům škol vysokých, kteří měli rozhodnou převahu.⁵⁰⁵ Hlavní vymožeností této čer v n o v é konference bylo vedle zrušení oné zkoušky po III. odstranění monopolu klasických gymnasií a úplně zrovnoprávnění všech středních škol, mezi něž jako rovnocenný typ vřaděno reálné gymnasium, které přes nepříznivé votum prosincové konference nepřestalo nikdy existovati. Nemohlo sice býti oddekretoováno, že gymnasium jeví se přece jen nejpřirozenější přípravou na universitu jako reálka na techniku, ale bylo učiněno opatření, aby scházející vědomosti, potřebné pro návštěvu zvolené školy vysoké (tedy na př. znalost klasických jazyků u absolventa realky), byly doplněny kursy na samé škole vysoké; jedině pro theologii zůstalo ještě tehdy při staré výsadě gymnasií.⁵⁰⁶

Revidovaná učební osnova, vydaná již r. 1901, položila důraz na osobitý význam všech tří hlavních druhů střední školy, zdůraznila výchovu

^{504a} Z kruhů odborných ostré kritiky nových osnov pronesli zvláště O. Jäger, G. Uhlig, A. Biese, P. Cauer, jakož i účastníci některých konferencí ředitelských (podrobnosti podává zvl. Budde v uv. sp. II. 54 sl.)

⁵⁰⁵ 18 proti 6; podle Budde v uv. sp. II. 144 dokonce proti 4!

⁵⁰⁶ Detaily o oprávnění abiturientů různých typů středoškolských podává zvl. Alb. Barth Die Reform der höheren Schulen in der Schweiz 1919, 140 sl. a pro jednotlivé státy německé Jahrbuch des höheren Schulwesens XXXVI, 1919/20, II. Teil 784.

vlasteneckou i národní a potřebu zvýšené péče o tělesnou zdatnost žactva. V podrobném rozvržení předmětů jedinou podstatnou změnou bylo, že na gymnasiích obou typů opětně přidáno latině, na reálkách dějepisu a zeměpisu; tělocvik a zpěv prohlášeny na všech ústavech za povinné, pročež také celkový počet hodin na všech typech střední školy o něco málo zvýšen (3—7). Potřebám místním mělo se hověti volností učebné osnovy v určitých mezích, zvláště pak přiznána možnost, aby v prostředních třídách gymnasia zaváděna byla angličtina místo řečtiny (typ „anglického“ gymnasia); podobně mohla býti angličtina obligátně zaváděna i v nejvyšších třech třídách místo franštiny, která v tom případě zůstala nepovinnou. Aby zamezeno bylo přetížení žactva, doporučovalo se mimo jiné opatření omeziti učivo memorované i počet domácích prací, vůbec pak klásti jen požadavky přiměřené normální t.j. prostřední výkonnosti žactva. Konečně opravené předpisy zkoušek maturitních provedly některá ulehčení dosti vydatná. A tak per tot discrimina rerum dána byla možnost, aby každý typ střední školy klidným vývojem dalším ukázal, v čem spočívá zdatnost a význam vlastní jeho práce a v čem tedy i oprávnění jeho existence; že tím ovšem padla zároveň a na dobro myšlenka jednotné střední školy se střediskem v jazycích klasických, netřeba zvlášť vytýkati.⁵⁰⁷

*

Stručněji lze se zmíniti o vývoji gymnasií v ostatních zemích německých, pokud docela nepřevzaly osnovu gymnasia pruského. V B a v o r s k u první pokus o reformu gymnasií ve smyslu novohumanistickém učinil již r. 1808 Friedrich

⁵⁰⁷ Zprávy šířené tiskem v r. 1911, že dojde k nové konferenci školské a nové úpravě střední školy, osvědčily se planým poplachem (Jahresschau VI. 8.)

N i e t h a m m e r (1766—1848), který byl Bavorsku asi tím, čím Humboldt Prusku; ale osnova jeho, spočívající vedle klasicismu na spekulativní filosofii a směřující novohumanismus shégelianismem, neujala se vůbec, načež reorganizaci bavorského gymnasia provedl s úspěchem teprv Friedrich Thiersch (1784—1860) za vlády Ludvíka I. Thiersch působil s počátku na universitě mnichovské a řídil tu zvláště seminář filosofický, skutečné semeniště bavorských filologů a pedagogů; vydal také dobrý přehled vývoje vyššího školství ve třech svazcích (Über gelehrte Schulen mit besonderer Rücksicht auf Bayern 1826—31); r. 1829 přikročil k úpravě gymnasií, v nichž těžisko položil zase do jazyků klasických, tak že po šestiřídni (později jen čtyřřídni) škole latinské, která byla zároveň náhradou za školu měšťanskou i podávala potřebné vědění gramatické a věcné, následoval čtyřletý kurs gymnasiijní, v němž logika a filosofie, němčina a dějepis družily se jako doplněk k centru klasických jazyků; mimo náboženství a matematiku všem ostatním předmětům učili učitelé třídní, tedy klasičtí filologové.

Ač proti normativu Thierschovu byl odpor od počátku, zvláště v kruzích katolických, a ač již v letech třicátých za ministerstva A b e l o v a bylo provedeno úplné rozdělení gymnasií bavorských podle zřetelů konfesijních, v celku jeho základy osnovné potrvaly až do konce války. Po zřízení samostatného ministerstva pro církevní a školní záležitosti r. 1847 a později zvlášť v letech šedesátých bavorské školství střední značně se rozmáhalo, osnova jeho opětně revidována (zvláště r. 1854 a 1874), upraveny i sociální poměry učitelstva i jeho předběžné vzdělání. Poslední úprava předválečná byla provedena za ministra v. K n i l l i n g a roku 1914 a to tak, že ráz novohumanistický zachován, ač něco hodin přece bylo přidáno předmětům reálním a jazykům moderním, která i tak podržela na

gymnasia 63 hodin (vedle 36 řečtiny) a na reálných gymnasijských 53.⁵⁰⁸

Těžce se ujímal novohumanismus na školách saských, jež v posledních desetiletích vždy se klonily ke konservatismu v tomto odvětví školství; ani proslulý filolog Gottfried Hermann (1772 až 1848), jenž jako profesor university v Lipsku měl po dlouhou dobu rozhodující vliv na školství saské a byl jinak věrným stoupencem novohumanistických snah, nebyl prost racionalistické střízlivosti a pěstoval vůbec především formálně gramatický výcvik v latině, zanedbávaje stránku věcnou. Jen poněkud změnila se situace vlivem sousedního Pruska, zavedeny postupně zkoušky maturitní (1829), zřízeno zvláštní ministerstvo osvěty (1831), uplatněn státní dozor na školy střední (1835), upraveny zkoušky profesorské (1843) a konečně vydána nová osnova učebná r. 1846 v duchu novohumanistickém, ač ne bez odporu stran konservativních s cílem učení: zum selbständigen Studium der Wissenschaften durch allseitige humanistische, insbesondere altklassische Bildung in christlicher und nationaler Richtung anzuleiten. Revize osnovy provedena zvl. r. 1877, poslední úprava před válkou po vzoru pruském r. 1892.

Ještě větší odpor novým směrům kladly ústavy württemberské, ovládané napořád kněžími a udržované v starých rádech, podle nichž dokonalá znalost latiny byla vrcholem vědění. Obrat vyšel tu z kruhů měšťanských, jež si vymohly nejen rozšíření vědění reálného na újmu gramatiky, nýbrž i úpravu reálek bez latiny, později i gymnasií reálných. Poslední předválečná úprava učebné osnovy gymnasií tamějších provedena r. 1891 o 10 třídách, z nichž první byla bez latiny; maturitní zkoušky existovaly již od r. 1811, učitelské od r. 1828. Zato

⁵⁰⁸ Osnovy podrobně otištěny v Ministerialblatt für Kirchen- und Schul-Angelegenheiten im Königreich Bayern 1914, 217 sl.

velmi přátelsky se k novým směrům zachovalo od počátku století Badensko, kde universita heidelberská, reorganisovaná r. 1803, stala se (vedle mnichovské) středem novohumanismu pro celé jižní Německo. Reforma gymnasia po vzoru pruském provedena byla již r. 1836—7, maturitní zkoušky zavedeny již 1823; revize osnov stala se r. 1869 a po dlouhých úradách znovu 1883 a to opět po vzoru pruském.⁵⁰⁹

§ 29. VÝVOJ NĚMECKÝCH REÁLEK A REALNÝCH GYMNASIÍ DO VÁLKY SVĚTOVÉ

O málo klidnější byl vývoj německých reálek.⁵¹⁰ Vedle prvních škol toho druhu, jež vznikly v století XVIII. zásluhou pietistů,⁵¹¹ počátkem století XIX. objevily se pod přímým vlivem francouzským dosti četné ústavy rázu praktického, určené přímo pro vyšší vzdělání synků měšťanských, zvl. kupeckých; školy ty, jež se zprvu nazývají obyčejně vyšší měšťanské (höhere Bürgerschulen), ale záhy obsahem i názvem splývají se starými reálkami v jediný typ, těšily se v brzkou takovou oblibě, že místy měněny v ně i staré latinské školy místní. Nástupce Wöllnerův Massow schvaloval ústavy ty jako vhodné nejen k přípravě dětí, chtějících se později věnovati obchodu, hospodářství, vojenství a jiným povoláním praktickým, nýbrž dokonce si přál, aby až do 15. roku navštěvovali je i příští členové stavů učených, aby se tak vyhnuli jednostran-

⁵⁰⁹ Změny v menších státech německých pomímám jako nás méně důležité. Srv. ostatně A. Baumeister Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa 1897, 189, 198, 209 a 212.

⁵¹⁰ Literatura starší o nich sebrána v Reinově Encyklopedii s. v. a v Loosově s. v.; z novějších spisů budiž uveden aspoň Messer v uv. sp. 115 sl. a sborníky Louisův Die Realschule 1924 a Behrendův Reformanstalten und Oberrealschule (bez roku).

⁵¹¹ Dějiny pedagogiky II. 2°. 1923, 149 sl.

nostem dosavadní výchovy středoškolské; proto vedle nižších škol měšťanských (Bürgerschulen), s předměty výlučně praktickými, projektoval jako vyšší stupeň reálky s latinou. Nedostatek peněz i války s Francouzi zmařily všechny plány reformní a teprv od druhého desetiletí století XIX. rozvoj průmyslu, rostoucí význam věd přírodních, stoupající uvědomění vrstev měšťanských, konečně i přímé působení osvícených pedagogů a novohumanistů, zvláště Augustina Spilleke (1778—1841), jehož král. reálka berlínská byla na dlouho vzorem všech reálek pruských — všechny ty vlivy oživily znovu pokleslý zájem pro instituci škol reálných.

Bohužel, vláda pruská uznávala sice in theoria význam škol měšťanských a reálných jako stupně přechodního mezi školou obecnou a gymnasiem, ale v praxi chovala se k nim docela lhostejně, všecku péči věnujíc reformě škol latinských, jež aspoň podle Schulzeova mínění měly úplně stačiti také k výchově pro praktická povolání životní. A v jiných zemích německých byla docela zjevná nepřipravenost k reálkám, zvláště Niethammer i Thiersch v Bavorsku se přímo předstihovali v odporu proti ústavům, z nichž prý nemůže vyjít žádný skutečný vzdělanec, nikdo, kdo by byl povznesen nad hrubý materialismus a utilitarismus. Tak řeč. předběžné instrukce pro vyšší školy měšťanské a reálné z roku 1832 přiznávaly sice v Prusku absolventům těchto škol po závěrečné zkoušce, která se měla týkati také latiny, oprávnění k jednorocní službě vojenské a ke vstupu do služby poštovní, berní i stavitelské, ale již r. 1838 byli všichni abiturienti reálek bez latiny vyloučeni na dobro ze všech úřadů státních. A za vlády Bedřicha Viléma IV. celková lhostejnost školních úřadů změnila se také v Prusku v přímý odpor a zvláště zase Eilers viděl v těchto školách, třeba od počátku století ve svých osnovách vždy více vedle reálií zdůrazňovaly z příčin prak-

tických také pěstění latiny a blížily se tak značně gymnasiím, jen zřídlo materialismu, ateismu a plánů revolučních.

Teprv r. 1859 přinesl v Prusku za ministra Bethmanna-Hollwega dlouho odpírané uznání reálek se strany státu. V říjnu toho roku vyšel totiž vyučovací a zkušební řád reálek a vyšších škol měšťanských (Unterrichts- und Prüfungsordnung für die Realschulen und die höheren Bürgerschulen), podle něhož mají tyto ústavy podávati vědecké vzdělání předběžné pro všecka ona povolání, k nimž není třeba studií akademických; poprvé tu tedy reálky označeny ne za ústavy odborné, nýbrž za školy všeobecně vzdělávací, analogické a souřadné gymnasiím. Zároveň však bylo stanoveno, že ústavy ty musí učiti i latině, ač-li chtějí poskytovatí abiturientům svým práva vstupovati do vyšších škol odborných, vojska a pod.: uvidíme hned, že tímto nařízením, jež vlastně reálky stlačovalo zas jen na ústavy pro přípravu úřednictva a tak odcizovalo prvotnímu jejich určení,⁵¹² dán byl oficiálně vznik gymnasiím reálným, jakožto devítitřídním ústavům reálným s latinou.

Ústavům, které nechtěly učiti latině obligátně neb vůbec, a které tedy na rozdíl od reálek s latinou či „reálek I. řádu“ staly se reálkami druhého řádu (der zweiten Ordnung), ponechána byla větší volnost osnovy i kratší doba učení, ovšem i menší míra oprávnění. Z 56 reálek, tehdy existujících, přes polovici (30) spokojilo se touto menší osnovou bez latiny, ale záhy počet těchto vyšších reálek, v nichž vlastně kvetly zárodky skutečného školství reálného, rapidně klesal, takže jich r. 1864 bylo již jen 12 proti 51 reálkám prvního řádu (a mimo to 18 t. řeč. vyšších škol měšťanských, jež vlastně byly jen neúplné reálky).

Teprv poněmáhlu dostavuje se obrat, souvisící patrně s rostoucím odporem proti klasickému vzdě-

⁵¹² Rein Pädagogik I². 264.

lání a vedený rozhodně také nespokojeností s úzkým oprávněním abiturientů vlastních reálék, a zvláště od r. 1866 množí se opět i v Prusku počet reálék bez latiny a zároveň se z příčin sociálních rozpoutává urputný boj, aby absolventi těchto škol byli co do dalších studií a vyhlídek praktických postaveni na roveň absolventům klasických gymnasií. Vskutku již r. 1870 otevřena realistům universita, ale jen pro studium matematiky, věd přírodních a moderní filologie, což ovšem bylo považováno jen za dočasný ústupek a první splátku úplného vyrovnání (t. řeč. Realschulmänner-Verein žádal ještě aspoň přístup na medicinu). Vláda, jež o otázce té zevrubně, ale bez praktického výsledku pojednala ve zvláštní anketě r. 1873, couvla jen potud, že r. 1882 svěřila Bonitzovi vypracovati novou úpravu všeho školství středního: vedle devítitřídních gymnasií, devítitřídních reálných gymnasií (bývalých reálék I. řádu) uznány i devítitřídní vyšší reálky (Oberrealschulen), organisované patrně po vzoru rakouském jako ústavy všeobecně vzdělávací s moderními jazyky (franštinou a angličtinou) a vědami matematickopřírodními,⁵¹³ dále sedmitřídní ústavy analogické (bez I. třídy): progymnasia, reálná progymnasia a „reálky“ (Realschulen), konečně šestitřídní vyšší školy měšťanské (bez latiny). Ale jinak nestalo se pro rovnoprávnost abiturientů pranic, ba ani abiturientům z reálných gymnasií, jež přece nedostatek řečtiny plně hradily angličtinou a intensivnějším studiem matematiky i věd přírodních, nebylo přiznáno právo studovati lékařství, dokonce — což se dnes zdá býti přímo absurdní a zadalo reálkám ránu málem smrtelnou — bylo r. 1886 na čas odňato i vyšším reálkám právo vysílat své abiturenty na — techniku.

Je proto přirozeno, že boj o význam a rovné právo reálék nestal ani v letech osmdesátých, ba vzplanul s tím větší příkrostití. Po prosincové konfe-

renci nastalo zjednodušení situace potud, že t. řeč. vyšší školy měšťanské spojeny definitivně s reálkami a že tak proti třem druhům úplných devítitřídních škol středních postaveny zase tři druhy neúplné, odtud vesměs jen šestitřídní, které se přitom co možná v osnovách svých, zvl. v náboženství, němčině, dějepise a zeměpise navzájem sblížily; byla dále tehdy již aspoň v zásadě ohlášena revise předpisů o oprávněnosti abiturientů z úplných ústavů, tak aby mohlo nastati vyrovnání, jež pak vskutku provedeno r. 1900, kdy téměř jednohlasně zmíněnou konferencí bylo přijato ustanovení: „Wer die Reifeprüfung einer neunklassigen Anstalt bestanden hat, hat damit die Berechtigung zum Studium an den Hochschulen und zu den entsprechenden Berufszweigen für sämtliche Fächer erworben.“⁵¹⁴ A tak po dlouhých bojích konečně otevřeny absolventům reálék a reálných gymnasií všechny obory filosofie, práva, zvěrolékařství, mediciny, důstojnictví atd., zkrátka všechna povolání až na theologii a službu v archivech a knihovnách, ovšem vždy po příslušných zkouškách doplňovacích.⁵¹⁵ Odtud také počet vyšších reálék bez latiny roste úžasně: kdežto ještě r. 1890 bylo jich v celém Prusku jen 38, o 15 let později napočteno již 208 (mimo 147 reálných gymnasií); podobně neúplných (šestitřídních) reálék bylo r. 1897—98 jen 78, ale deset let později již 171, tedy skoro o 100 více.

Z jiných států německých v B a v o r s k u již v regulativu Niethammerově z r. 1808 postaveny

⁵¹⁴ Kdo vybyl maturitní zkoušku na některém devítitřídním ústavu, získal si tak oprávněnost ke studiu na školách vysokých a přístup k příslušným povoláním ve všech oborech.

⁵¹⁵ Nicméně čas od času se ozval i v Prusku opět odpor proti tomuto zrovnoprávnění realistů; tak ještě r. 1916 (tedy již za války) přes šedesát profesorů theologické a filosofické fakulty lipské podalo prohlášení, že gymnasium zůstává i nadále nejlepší přípravou pro studium věd duchovných a že v snahách po omezení neb odstranění klasického vzdělání nutno viděti těžké nebezpečnosti pro německou kulturu (Zeitschrift für die österr. Gymnasien 1916, 960).

⁵¹³ Podrobnou osnovu má B u d d e v uv. sp. I. 199.

gymnasiím po bok na společném základě elementárním jednak tříleté reálky s franštinou a vědami přírodními pro stáří 12—14 let, jednak jako jejich pokračování pro žáky 14—18leté reálné instituty (Realinstitute) s jazyky moderními a vědami reálnými, mimo to též s logikou a psychologií; ve skutečnosti obojí ústavy zůstaly jen zbožným přáním, neboť místo reálek vyvíjely se školy měšťanské a z reálných institutů založeny všeho všudy jen dva: v Norimberce a Augšpurku a i ty velmi záhy zašly.⁵¹⁶ Později otvírány v Bavorsku ústavy technické neb průmyslové a z těch teprv se vyvinuly na konec v r. 1877 vlastní reálky jako ústavy šestitřídní pro vyšší vzdělání měšťanské (r. 1890 bylo jich již 48); úkol ten zůstal jim i v poslední osnově předválečné z r. 1894. — V S a s k u vyšel první regulativ pro reálky šestitřídní r. 1860, v kterém byla doporučena však také latina jako výborný prostředek vzdělání gramatickoformálního; z těchto reálek s latinou vyvinula se pak také v Sasku po vzoru pruském devítitřídní gymnasia reálná, kdežto vlastní reálky, upravené posléze před válkou r. 1884, zůstaly ústavy šestitřídními bez latiny. — Velmi oblíbené jsou od počátku XIX. století střední školy bez latin v W ü r t t e m b e r s k u, kde jich bylo r. 1887 celkem již 62 o 6 třídách a 130 o 10 třídách: tam je dnes po celé zemi rozestřena hustá síť těchto škol povahy odborné a to pravidelně průmyslové neb obchodní. — Konečně v ostatních zemích německých převládá opět i v reálném školství vliv Pruska: tak v Badensku poslední předválečná úprava reálek i reálných gymnasií v tomto smysle provedena r. 1912—13.

*

Rok 1859, jak již řečeno, je památný v dějinách pruského školství středního jako rok oficiálního

⁵¹⁶ Srv. pojednání K. Kuffnera Die bayerische Oberrealschule vor 100 Jahren v programu reálky norimberské (Nürnberg) 1908.

vzniku třetí, nejmladší větve: gymnasií reálných. Také k tomuto školství, jež od počátku chtělo býti spojením gymnasia s reálkou, byly ovšem některé náběhy starší (jméno samo čte se již koncem stol. XVIII.), zvláště pak již r. 1806 podal nástin vyššího realistického ústavu pro vzdělání těch, jimž znalost starých literatur není potřebna, prof. E. G. Fischer, ale myšlenka jeho pro válečné nepokoje provedena teprv r. 1825 v Berlíně, přičemž však ústav ten konec konců mnoho se nelíšil od gymnasia humanistického, dále r. 1836 v Gothě jako příprava pro povolání praktické a studium věd přírodních a konečně r. 1844 ve Wiesbadenu. V Prusku samém, jak bylo již řečeno, od počátku století XIX. předchůdci reálných gymnasií ve vlastním smysle slova byly ony reálky, na nichž se novinně učilo latině a k nimž sama vláda s počátku stavěla se lhostejně; teprve tedy r. 1859 poprvé se strany státu uznána právoplatně existence těchto reálek s latinou jako Realschulen der ersten Ordnung o devíti ročnících v šesti třídách (III.—I. dvojitých), v nichž vedle latiny (celkem se 44 hod. týdně) a němčiny (ve všech třídách) učilo se od V. tř. franštině (celkem 46) a od III. angličtině (celkem 30) a vydatná péče věnována byla také vědám přírodním (celkem 48 hodin) a matematice (celkem 63!). Proti gymnasiím klasickým neměly tedy ústavy tyto řečtinu, proti reálkám II. řádu (tedy reálkám ryzím v našem smyslu slova) učily latině a poskytovaly proto i větší vyhlídky svým absolventům.

Počet reálek toho druhu s počátku značně rostl, resp. stále více škol reálných přibíralo latinu do svých osnov, ale když Bonitz vstoupil do pruského ministerstva, zdálo se, že existence jejich je ohrožena, neboť Bonitz byl rozhodným stoupencem ryzího dualismu gymnasií a reálek; ale sám Wiese zastal se tehdy reálek s latinou velmi věle jako osvědčených a důvěry hodných ústavů. V učebních osnovách r. 1882, pořízených Bonitzem,

dostalo se jim poprvé jména gymnasia reálná, při čemž počet hodin, věnovaných latině, rozšířen na 54 (na újmu matematiky, věd přírodních a kreslení), ježto značné pensum jazyka toho nebylo lze při dosavadním počtu hodin absolvovati řádně.

Čekalo se proto docela právem, že budou vydatně rozšířena skrovná dosud práva abiturientů těchto škol (mimo povolání praktická byla jim, ale jen z části, přístupna jediná fakulta filosofická) a že zvláště budou připuštěni ke studiu lékařství, jako se stalo vskutku v Badensku i Hesensku; místo toho ministr Goszler všemožně překážel dalšímu vývoji těchto ústavů, proti nimž byl jako jednostranný humanista předpojat a jeho hlavně zásluhou prosincová konference r. 1890 odsoudila 30 proti 8 hlasům reálná gymnasia na smrt výrokem, že odtud zásadně mají se podržeti jen dva typy středních škol: gymnasia a reálky. Ale nebylo přece lze škrtnutím péra anulovati 174 ústavů asi s 35.000 žáky: skutečná potřeba ukázala se silnější než přání ministra, který ostatně již dlouho v úřadě nesetral, a tak již v revidovaných osnovách z r. 1892 objevuje se zase reálné gymnasium se změnou podstatnou v tom, že k zmenšení přílišného celkového počtu hodin bylo ubráno celkem 21 (z toho samé latině 11). A rok 1900, jak bylo již pověděno, přinesl za všechny dosavadní ústrky a nepřízeň reálnému gymnasiu skvělé zadostučinění a úplnou rovnoprávnost s gymnasiem klasickým, načež v nové osnově — poslední předválečné — provedeny byly proti předchozímu stavu změny jen docela nepatrné.

Nieméně čas od času ještě za války ozvaly se hlasy nepříznivé reálným gymnasiím jako zbytečným a nepřírozeným: zvláště také známý lipský profesor Barth projevili opětně mínění,⁵¹⁷ že jediné přirozené jest pouhé rozdvojení střední školy

⁵¹⁷ Srv. zprávu v čas. Lehrerfortbildung II. 201 o Barthově článku v Leipziger Tageblatt 2. února 1917.

na typ humanitní a reální, při čemž by se však reálkám dostalo doplnění formálně vzdělávacího a to nejlépe právě — latinou, na gymnasiu pak zesíleny byly matematika a vědy přírodní; jinde⁵¹⁸ navrhl dokonce sloučiti gymnasia klasická a reálná v jediný typ s volnou řečtinou.

Touž asi cestou, tedy z původních reálek, vyvinula se gymnasia reálná také v ostatních zemích německých, a to opět pravidelně přímým vlivem Pruska. Rychlost vývoje nebyla ovšem ve všech zemích stejná: tak v Sasku první regulativ pochází, jak již řečeno, sice již z r. 1860, ale náležitě upraven a doplněn teprv 1870, ve Württembersku první ústav toho druhu otevřen ve formě paralelek při humanitním gymnasiu v Štutgartě teprv r. 1867, v Bavorsku otevřena první reálná gymnasia v počtu pěti r. 1864 atd. Po roce 1890 zrevidována také mimo Prusko všude učebná osnova reálného gymnasia, při čemž se zvláště Württembersko silně přiblížilo ústavům pruským, a po roce 1900 ve většině států provedena rovnoprávnost absolventů; a tak bylo přirozeno, že také počet těchto škol v poslední době před válkou světovou značně rostl (v samém Prusku z 71 ústavů v r. 1898 na 152 v r. 1907, tedy více než dvojnásobně, v ostatním Německu bylo r. 1907 celkem 58 reálných gymnasií, z toho nejvíce v Sasku 16).

§ 30. REFORMNÍ POKUSY STŘEDOŠKOLSKÉ PŘED VÁLKOU SVĚTOVOU

Proti vylíčené předválečné organizaci středních škol německých, jež tedy vyvrcholila třemi typy odlišnými: dvěma krajními, třetím kompromisním, vesměs rovnocennými a státem propagovanými, v posledních desetiletích před válkou světovou ozývala se také v Německu nepokrytá tendence, aby

⁵¹⁸ Vierteljahrschrift für phil. Pädagogik II. 22 sl.

rozdíly typů umírněny a v praxi zjednodušeny byly aspoň tak, že by vybudován byl společný základ jednotný, k němuž by se teprve ve vyšších ročnících připojily větve odlišné. Tak vznikly v Německu t. řec. r e f o r m n í ú s t a v y (Reformanstalten), jejichž myšlenka odvozuje se ostatně také již z dob mnohem starších.⁵¹⁹ Ukazuje se tu — snad přece jen z přílišného historismu — zvláště na jisté nařízení hamburského řádu školního již z roku 1529, jenž chce, aby všichni žáci škol obecných, vyšších měšťanských i „učenných“, t. j. latinských, prošli jednotným stupněm základním; ukazuje se dále na známou organisaci K o m e n s k é h o jednotné školy, na názory L o c k e o v y a později i S c h l e i e r m a c h e r o v y, na analogické snahy H e r d e r o v y,⁵²⁰ na zmíněný již projekt Niethammerův, podle něhož k společnému základu elementárnímu (do 12 let) měla se s jedné strany pojit i jako větve humanitní progymnasia a gymnasia, s druhé jako sekce reální reálka a reálný institut. Ukazuje se dále, že se již r. 1849 na pruské zemské konferenci školní objevil návrh, aby všecko střední školství bylo nově upraveno tak, že by k tříletému společnému základu s latinou družilo se pětileté gymnasium s oběma klasickými jazyky a rovněž pětileté reálné gymnasium bez jazyků klasických (tedy i bez latiny); absolventi obou větví byli by rovnoprávní k dalším studiím na universitě i technice a toliko ty obory, pro něž je nutna znalost klasických

⁵¹⁹ Srv. zvl. článek Otty Liermanna Entstehung und Geschichte der Reformanstalten v Behrendově sborníku Reformanstalten und Oberrealschule (bez r.), 1. sl. a ze starších spisů zvláště: Rein Pädagogik I. 275 a Encyklopedie II. s. v. Frankfurter Lehrplan a VI. s. v. Reformanstalten. Paulsen Pädagogik 1911, 302 sl., Ziegler v uv. sp. 383, Budde v uv. sp. II. 26 sl., Drtina v Naší Době v uv. čl. 420 sl. a j.

⁵²⁰ Skepticky se o nich vyslovuje G. Uhlig v Loosově Encyklopedii II. 450; srv. ostatně i článek H. Schröera Zur Schulreformfrage v Monatsschrift für höhere Schulen 1914, 291. a Spranger v uv. sp. o Humboldtovi 214.

jazyků, měly zůstatí vyhrazeny absolventům gymnasií klasických. Také myšlenka, aby se počínalo místo latinou jiným jazykem moderním, jak se právě praktikuje v nynějších školách reformních, objevuje se již u Komenského, filantropistů, některých novohumanistů (Gedike) a zvl. u Julia Ostendorfa, který ji vřele doporučoval na berlínské konferenci školní r. 1873.⁵²¹

V praxi vtěleny byly tyto myšlenky a nábhhy reformní v organisaci střední školy německé teprve r. 1878, kdy zásluhou ředitele S c h l e e, napodobujícího patrně příkladu Ostendorfova, reformována reálka v Altoně tak, že k tříletému podkladu bez latiny (lateinloser Unterbau) připojeno oddělení reálné o třech a reálně gymnasiijní o šesti třídách; kdežto franštinou počínalo se hned v VI. (t. j. nejnižší) třídě, latina byla až od dolní tercie. Když ještě několik ústavů dalších přidrželo se této myšlenky, propagoval ji v širších kruzích zvl. Friedrich Lange, dále spolek německých inženýrů a časopis pro reformu středních škol (Zeitschrift für die Reform der höheren Schulen).

Vedle tohoto a l t o n s k é h o tvou, spojujícího tedy na společném základě reálku s reálným gymnasiem, vznikl r. 1892 zásluhou starostv Fr. Adickes-a ve Frankfurtě n. Moh. typ druhý (f r a n k f u r t s k ý), jehož učebnou osnovu vypracoval ředitel K. Reinhardt. V ryzí podobě původní byla to vlastně kombinace gymnasia a reálného gymnasia, a to tak, že první tři třídy byly zase společné (s franštinou, bez latiny), načež ještě po dvě léta, kdy se již učilo latině, byly rozdíly tak nepatrné, že přechod z větve gymnasiijní do reálné gymnasiijní nebo naopak byl možný bez valných obtíží, a teprve od 6. ročníku, v němž se začínalo učení řečtině, resp. angličtině, byl rozchod obou větví úplný. Místy s oddělením gymnasiijním nebo

⁵²¹ Liermann v uv. čl. 5; srv. i Budde v uv. sp. II. 27 a Rein Encyklopedie VII. 353.

reálně gymnasiijním kombinováno bylo vyšší oddělení reálné (případ první byl na př. v Rheydtu, druhý v Duisburgu); konečně někde představoval typ frankfurtský vlastně sloučení všech tří typů hlavních, takže první tři třídy byly společny (bez latiny) načež teprve od dolní tercie rozlišena větev s latinou a bez ní, a konečně zase po dvou dalších letech ona latinská rozdělena na sekci gymnasiijní s řečtinou a reálně gymnasiijní s angličtinou.⁵²²

Také tomuto typu dostalo se jinde uznání a napodobení, při čemž v podrobnostech nastaly větší menší odchylky; takže bylo lze uznati některé typy další: hanoverský, berlínský atd.⁵²³ Vláda pruská chovala se k těmto ústavům, jejich myšlenku neúnavně propagovali odborníci a na veřejnosti hájil zvláště sjezd v Kaselu 1901, s počátku příznivě, vidouc v nich dobrý experiment organizační, a teprve později se vítr obrátil (na školské konferenci prosincové jen asi čtvrtina účastníků se vyslovila pro společný základ bez latiny) později zase podle usnesení konference z r. 1900 uznávalo se za potřebné, aby myšlenka sama byla ještě dále zkoušena v praxi v místech, kde se osvědčila: ale v celku aspoň v úředních kruzích pruských ještě před válkou neuznával se společný nelatinský výklad všech tří typů středoškolských za včasný. Nicméně počet ústavů zvolna, ale neustále rostl, a typ frankfurtský ovládal napořád pole: kdežto r. 1901 bylo jich teprve 36, r. 1903 stoupl počet již na 63 a před válkou (1913) na 137, z nichž však jen pět řídilo se osnovou altonskou a z těch zase dva právě se chystaly přejíti k typu frankfurtskému, dva začínaly angličtinou místo franštiny a jediný původní ústav altonský řídil se ještě prvotním systémem, v plné ryzosti.⁵²⁴ rozsah ústavu reform-

⁵²² Rein Erziehung des Kindes 1924², 175.

⁵²³ Budde v uv. sp. II. 41 sl.

⁵²⁴ R o l o f f Lexikon IV. 277; podle Monatsschrift für höhere Schulen 1918, 442 bylo reformních škol v r. 1916/7 již 146.

ního ani jeho členitost nebyla ovšem všude stejná, rovněž ani návštěva a obliba školy.

O oprávněnosti a výsledcích těchto ústavů existovala před válkou celá literatura v Německu,⁵²⁵ a přes to nebylo lze diskusi stále ještě pokládati za uzavřenou, ježto se ukazovalo i k značným přednostem i nepochybným nedostatkům nové úpravy. Především se uznávalo jako přednost nového systému, že lépe jest prý počínati řeči moderní jakožto řeči bližší a lehčí, než latinou, řeči modernímu člověku příliš vzdálenou a příliš složitou, v níž prý nadto nelze ani užití „přirozené“ t. j. direktivní metody učení. Soudilo se dále, že při takovém pořádku jazyků, kdy latina následuje teprve po franštině, jde se nejen od lehčího k těžšímu,⁵²⁶ nýbrž zmenší se prý značně i nebezpečnoství přetížení mládeže a to právě ve věku, kdy rozvoj těla i duše potřebuje nejvíce opatrnosti a šetření. Posunovalo se dále na prospěch věci rozhodování o příštím povolání žáka do doby, kdy již lze s větší přece určitostí poznati jeho individuální sklonnosti a kdy lze včas také ze školy střední odstraniti žáky neschopné studia. Namítalo-li se, že snad při takovém pozdním počátku jazyků klasických výsledky nemohou býti rovnocenné s výsledky, jichž dosaženo na ústavech normálních, ukazovalo se naproti tomu k dobrozdá-

⁵²⁵ Srv. zvl. E. L e n t z Die Vorzüge des gemeinsamen Unterrichtes aller höheren Lehranstalten 1904⁸; R e i n Pädagogik 277 sl.; J u l. Z i c h e n Über die bisherige Entwicklung und die weiteren Aufgaben der Reform unseres höheren Schulwesens 1909, 21 sl.; H. B o r n e c q u e Questions d'enseignement secondaire des garçons et des filles en Allemagne 1910, 42 sl.; K a r l G r o h Ist der Versuch der preusz. Unterrichtsverwaltung den Frankfurter Lehrplan auf das Gymnasium zu übertragen geglückt? 1915 a j.

⁵²⁶ Je zajímavé, že právě z tohoto důvodu již v pol. XVIII. stol. známý B e n j a m i n F r a n k l i n doporučel začínati jazyky moderními (franštinou, vlastinou neb španělštinou) a odtud přecházeti tepr k latině jakožto řeči původní a těžší. (B e n j a m i n F r a n k l i n Vlastní životopis, přeložil Dr. V l a d i m í r D ě d e k 149 sl.)

ním odborníků⁵²⁷ i výsledkům maturitních zkoušek,⁵²⁸ že odsuneli se počátek těchto jazyků, je mysl žactva pro ně daleko zralejší, postup studia proto rychlejší a tudíž i výsledky při nejmenším prý rovnocenné. Za výhodu se také pokládalo, že se nepodávalo příliš mnoho jazykového učení najednou, nýbrž že se cizí jazyky zaváděly do osnovy postupně, takže bylo vždy dosti času, aby se žák mohl do cizího jazyka náležitě vžítí. Konečně měla reformní úprava ústavu také nepochybné výhody praktické a finanční, ježto umožňovala i menším místům zříditi si školství dvojího směru s menším nákladem, než kdyby musily býti udržovány dva úplné ústavy od začátku oddělené.

Naproti tomu neméně četní odpůrcové škol, zvl. P. C a u e r, G. U h l i g a nepřehledná řada jiných, měli dosti námitek závažných. Pochybovali především, lze-li znalost franštiny vskutku za tři první léta přivést k takovým výsledkům, aby na nich mohlo bezpečně vybudováno býti studium latiny; pochybovali dále, zdali lze gramaticko-logický výcvik jazykový, pro který právě latina se tolik hodí, hraditi jazykem moderním; pochybovali, lze-li dostáti tímž požadavkům v jazycích klasických, když se jim věnuje o tolik méně času; pochybovali vůbec o tom, zdali přece jen ony vychvalované přednosti nejsou nadsazeny, třebaš bona fide, a zdali nehrozí přece zase jen nebezpečnoství přetěžování, zvláště ve vyšších třídách, kde nutno přidělití jazykům klasickým tolik hodin, že tím ostatní předměty rozhodně trpí; proto také třídy nižší zdály se právem býti příliš lehké proti středním a vyšším, jež byly rozhodně učivem přeplněny, a proto také se ozývaly hlasy, že zvláště vzdělání matematicko-přírodovědecké na těchto ústavech je nedostatečné. Roz-

umí se dále, že byli i tací, kteří tonouce v obavách o osud klasických jazyků viděli v odstranění jejich začátku ať právem ať neprávem první krok po nakloněné ploše a začátek konce. Jazykozpytci stojící na půdě historismu pozastavovali se zase nad tím, že se počíná ne jazykem původním, nýbrž řečmi z něho odvozenými, což prý je nepřirozené a nelogické. Je dále pravda, že by bylo s výhodou, aby aspoň začátek školství středního byl upraven jednotně a tak umožněn po případě přechod do jiného typu, ale sami stoupenci reformy výhodu tu zase rušili v praxi tím, že nebyl tento jednotný základ bez latiny vybudován všude vskutku jednotně (někde začínali místo franštiny angličtinou, někde počátek latiny byl již v druhém roce atd.). Byly konečně vysloveny také obavy, že nastane nebývalé přetížení učitelstva, které bude musit při zkrácené době učební v některých předmětech dosíci stejných výsledků. Mimochodem připomínám, že po r. 1900, kdy provedeno úplné zrovnoprávnění všech tří typů středoškolských, necítila se potřeba reformy přece již tak palčivě jako dříve.

A tak situace reformních škol německých ještě před válkou byla napařád nevyjasněna a nerozřešena, a nebyly vyloučeny ani další ještě změny v osnovách; uvidíme, že teprve nová definitivní úprava střední školy pruské po válce světové zjednala v některých nových typech samé myšlenky reformní⁵²⁹ — základu nelatinskému — konečného uznání.

*

Zprvu jen omezený, lokální význam měly reformní ústavy berlínské (gymnasia, reálky a vyšší dívčí školy), které r. 1917 byly otevřeny k návrhu městského školního rady Reimanna pro obzvláště nadané žáky obecných škol, kteří teprve

⁵²⁹ Právě proto Ed. Spranger Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik 1919, 10 tvrdil, že přes všechny obtíže patří těmto školám budoucnost.

⁵²⁷ Řadu jich uvádí zvl. L e n t z v uv. sp. 27.

⁵²⁸ Právě naopak zase G r o h v uv. sp. výběrem výsledků maturitních zkoušek dokazuje, že se typ frankfurtský naprosto neosvědčil a že zvláště i výsledky franštiny byly špatné.

později, než obvykle se děje, rozhodli se vstoupiti do školy střední a jejichž obzvláštní nadání bylo známkou, že zvýšeným úsilím dojdou cíle středoškolského v době kratší než žáci, kteří vstoupili do střední školy již z prvních ročníků školy obecné nebo přípravky. Tak dva nové ústavy berlínské přijímaly žáky až po odbytém sedmém roce školy obecné a v šesti letech je chtěly přivésti k zralosti gymnasijsní nebo reálně gymnasijsní; aby nebylo rozhodování o směru studií prováděno ihned na počátku, byly první dvě třídy úplně společné, načež teprve nastávala volba mezi větví gymnasijsní a reálně gymnasijsní. Nemajetným žákům mimo slevu školného a pomůcky zdarma dostávalo se i stipendií ročních 380 Mk. (předválečných). Výběr žáků upraven zkouškou přijímací obzvláště přísnou; počet hodin věnovaných jazykům přiměřeně zvýšen, aby úbytek tří ročníků mohl býti včas nahrazen; mimo povinné předměty, jimž se i ve vyšších třídách, pokud lze, žáci obou větví učili společně, zavedeno obligatorní odpůldne školních her, a žáci nabádání ke sportům, zvl. veslování a bruslení.⁵³⁰ Jiný ústav upraven jako zkrácená nižší reálka o třech třídách pro absolventy úplných škol obecných, kteří pak mohli přestoupiti buď do horní sekundy (O II) reálky vyšší neb věnovati se odborným povoláním obchodním, průmyslovým a živnostenským, po příp. přejít i do učitelského semináře. Konečně otevřena v Berlíně i zvláštní zkrácená vyšší střední škola dívčí pro přípravu k povoláním praktickým, učitelství ručních prací, hospodynství, tělocviky, kreslení a pod.; také tato škola přijímala jen žáčky obzvláště nadané, navazující cestami dost komplikovanými na různé vyšší třídy škol obecných a naopak zase zjednávajíc po IV. třídě přechod do lycea.

⁵³⁰ Srv. spis: Moede — Piorkowski — Wolf Die Berliner Begabenschulen, ihre Organisation und die experimentelle Methode der Schülerauswahl 1918.

Tyto školy osvědčily se záhy tak, že byly napodobeny i jinde,⁵³¹ a daly na konec, jak uvidíme, vznik úřednímu typu škol t. řeč. nástavných (Aufbauschulen).

§ 31. PŘEHLED ORGANISACE STŘEDNÍCH ŠKOL NĚMECKÝCH AŽ DO NOVÉ ÚPRAVY POVÁLEČNÉ

Nehledíme-li k omezenému počtu škol reformních, o jejichž budoucnosti nebylo lze říci nic určitého, dělily se úplně střední školy⁵³² německé v Německu jako u nás na tři typy: gymnasia (s oběma jazyky klasickými), reálná gymnasia (s latinou a jazyky moderními) a reálky (s jazyky moderními a zvýšeným počtem hodin vyučování matematicko-přírodovědeckého). V rozdělení látky učebné a rozvržení jednotlivých předmětů učebných a vůbec ve vnitřní organizaci školy byly v jednotlivých zemích dosti značně rozdíly,⁵³³ ale v celku byl vždy rozhodující vliv Pruska, kde podle poslední předválečné úpravy, r. 1901 byly všechny tři typy devítitřídní, při čemž třídy se počítaly na rozdíl od našich poměrů od shora dolů v tomto pořádku: VI., V., IV., U III. (t. j. dolní tercie), O III. (horní tercie), U II., O II., U I., O I. Gymnasium pruské mělo toto rozdělení předmětů a hodin:

⁵³¹ Die deutsche Schule 1923, 466.

⁵³² Název höhere Schulen, dnes obvyklý v Německu, zvl. severním, pro střední školství místo dřívějšího Gelehrte Schulen čte se úředně poprvé v Allgemeines preussische Landrecht v § 54 (W. Riesenbürger Die rechtlichen Grundlagen des mittleren und höheren Schulwesens 1927 178).

⁵³³ Sestaveny nejlépe v přehledných tabulkách ve spise Ewald a Horna Das höhere Schulwesen der Staaten Europas 1907², 3. sl.

Třída	VI.	V.	IV.	III.	III.	III.	III.	II.	II.	Celkem
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
němčina a dějepisné vypravování	3}4	2}2	3		2	2	3	3	3	26
latina ⁵³⁴	8	8	8	8	8	7	7	7	7	68
řečtina	—	—	—	6	6	6	6	6	6	36
franština	—	—	4	2	2	3	3	3	3	20
dějepis	—	—	2	2	2	2	3	3	3	17
zeměpis	2	2	2	1	1	1	3	3	3	9
počty a matematika	4	4	4	3	3	4	4	4	4	34
vědy přírodní	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
psaní	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
kreslení	—	2	2	2	2	—	—	—	—	8
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
zpěv	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Celkem týdně	30	30	34	35	35	35	35	35	35	304

Zpěv byl obligátní od IV. tř. jen pro žáky hlasem zpěvným nadané (singfahig); psaní musili se učit také ještě po příp. ve tř. IV. a U III. žáci se špatným rukopisem, v posledních třech letech mohla býti zavedena povinná angličtina místo franštiny, která zůstala v tom případě neobligátním předmětem o 2 hod. týdně; podobně se mohlo v typu t. řeč. englisches Gymnasium⁵³⁵ místo řečtiny v U III. — U II. učit angličtině (po 3 hod. týdně), franštině a matematice (po 1—2 hod.). Nepovinně se učilo v posledních čtyřech ročnících kreslení (2 až 3), hebrejštině (po 2) a angličtině (po 2 hod. týdně).

Na gymnasiích reálných zredukován byl značně počet hodin věnovaných latině, ale za to posílena franština a místo řečtiny nastoupila angličtina; značně hodin přidáno konečně i matematice, vědám přírodním a kreslení, takže rozvrh předmětů a hodin jevil se takto:

⁵³⁴ V předmětech spojených závorkou byla možná dočasná záměna hodin.

⁵³⁵ Srv. Lehmann v přídávku k 3. vyd. Paulsenovy Geschichte des gelehrten Unterrichts 1926, 724.

Třída	VI.	V.	IV.	III.	III.	III.	III.	II.	II.	Celkem
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
němčina a dějepisné vypravování	3}4	2}2	3		2	2	3	3	3	28
latina	8	8	7	5	5	4	4	4	4	49
franština	—	—	5	4	4	4	4	4	4	29
angličtina	—	—	—	3	3	3	3	3	3	18
dějepis	—	—	2	2	2	2	3	3	3	17
zeměpis	2	2	2	2	2	1	—	—	—	11
počty a matematika	4	4	4	5	5	5	5	5	5	42
vědy přírodní	2	2	2	2	2	2	4	5	5	29
psaní	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
kreslení	—	2	2	2	2	2	2	2	2	16
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
zpěv	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Celkem týdně	30	30	34	35	35	35	36	36	36	307

Neobligátně učilo se rýsování od O III. do O I. po 2 hod. týdně.

Konečně na vyšších reálkách nastupovalo ještě další zesílení jazyků moderních a věd přírodních v tomto smysle:

Třída	VI.	V.	IV.	III.	III.	III.	III.	II.	II.	Celkem
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
němčina a dějepisné vypravování	4}5	3}3	4		3	3	3	4	4	34
franština	6	6	6	6	6	5	4	4	4	47
angličtina	—	—	—	5	4	4	4	4	4	25
dějepis	—	—	3	2	2	2	3	3	3	18
zeměpis	2	2	2	2	2	1	1	1	1	14
počty a matem. přírodní vědy	5	5	6	6	5	5	5	5	5	47
psaní	2	2	2	—	—	—	—	—	—	6
kreslení	—	2	2	2	2	2	2	2	2	16
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
zpěv	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
celkem	30	30	34	35	35	35	36	36	36	307

Neobligátně učilo se také na reálkách rýsování od O III. do O I., od r. 1918 též latině.⁵³⁶

Neobligátně učilo se také na reálkách rýsování od O III. do O I., od r. 1918 též latině.⁵³⁶

⁵³⁶ Srv. Die deutsche Schule 1918, 323.

vedle toho sem tam pěstována fakultativní cvičení přírodopisná a učilo se biologii v nejvyšších třídách po 1—2 hodiny, které se ubíraly jiným předmětům; od r. 1912 zaváděla se dále ve vyšších třídách i ruština (polština byla naproti tomu zakázána!), za války se propagovalo i učení turečtině a bulharštině a kde jen bylo možno, angličtina vytlačovala franštinu.

Ústavy neúplné řídily se pravidelně normální osnovou příslušných tříd ústavů devítitřídních; toliko na neúplných reálkách se dovolovaly modifikace, zvl. posílení němčiny na újmu matematiky.

Z ústavů reformních uvádíme především osnovu systému **altonského**:

	Nižší odd. bez latiny			Reálka			Reálné gymnasium						Celkem	
	VI	V	IV	III	II	I	uIII	oIII	uII	oII	uI	oI	A	B
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	19	13
němčina	5	4	4	3	3	3	2	2	3	3	3	3	29	22
latina	—	—	—	—	—	—	6	6	6	6	6	6	36	—
franština	6	6	5	6	5	5	4	4	3	3	3	3	37	33
angličtina	—	—	4	5	4	5	3	3	3	3	3	3	22	18
dějepis	—	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	17	8
zeměpis	2	2	2	2	2	1	2	1	1	—	—	—	10	11
počty	—	—	3	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
matematika	5	5	3	4	5	5	4	4	5	4	5	5	44	30
fysika	—	—	—	—	2	3	—	2	2	3	2	2	11	5
chemie	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	2	2	6	2
přírodopis	2	2	2	2	2	—	2	2	2	—	—	—	12	10
psaní	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4
kreslení	—	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	10
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27	18
zpěv	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	25	16
Celkem	30	30	35	36	37	37	36	36	37	37	37	37	315	204

Neobligátně učilo se rýsování na oddělení reálně gymnasijním od O III. po 2 hod. a španělštině (!) na reálce v II. a I., na reál. gymnasiu od U II. po 2 hod. týdně.

Tak řeč. Goethovo gymnasium ve Frankfurtě n. M. řídilo se touto osnovou předválečnou:

537. A značí součet nižšího oddělení + reál. gymnasia, B nižšího odd. + reálky.

Třída	VI.	V.	IV.	III.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
němčina	5	4	4	3	3	3	3	3	3	31
latina	—	—	—	10	10	8	8	8	7-8	51-52
řečtina	—	—	—	—	—	8	8	8	8-7	32-31
franština	6	6	6	3	2	2	2	2	2	31
dějepis a zeměpis	2	2	6	3	4	2	2	2	3	26
počty a matem.	5	5	5	4	4	3	3	3	3	35
přírodopis	2	2	3	2	2	—	—	—	—	11
fysika	—	—	—	—	—	2	2	2	2	8
psaní	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
kreslení	—	2	2	2	2	—	—	—	—	8
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
zpěv	2	2	1	—	—	—	—	2	—	10
Celkem	50	30	32	33	32	33	33	35	35	293

Nepovinně se učilo ve třech nejvyšších ročnících hebrejštině a angličtině po 2 hod., ve čtyřech posledních ročnících kreslení po 2 hod.

Naproti tomu reálné gymnasium frankfurtské mělo tento rozvrh:

Třída	VI.	V.	IV.	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
němčina a dějep.	4	5	3	4	3	3	3	3	3	31
vypravování	1	5	1	4	—	—	—	—	—	—
latina	—	—	—	8	8	6	6	5	5	38
franština	6	6	6	4	4	3	3	3	3	38
angličtina	—	—	—	—	—	6	4	4	4	18
dějepis	—	—	3	2	2	2	3	3	3	30
zeměpis	2	2	3	2	2	1	3	3	3	30
počty a matematika	5	5	5	4	4	4	5	5	5	42
přírodní vědy	2	2	3	3	3	—	—	—	—	13
fysika	—	—	—	—	—	3	2	3	3	11
chemie	—	—	—	—	—	—	2	2	2	6
psaní	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
kreslení	—	2	2	2	2	2	2	2	2	16
tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
zpěv	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	50	30	33	35	35	37	37	37	37	311

Mimo to nepovinně rýsování od O III. po 2 hod. a v posledních dvou letech po hodině prací v laboratorii fyzikálně-chemické.

Zkrácená nižší reálka berlínská měla úpravu tuto:

	uIII.	oIII.	uII.
náboženství	2	2	2
němčina	5	4	4
franština	8	4	4
angličtina	—	6	4
dějepis	2	2	2
zeměpis	2	1	1
počty a matematika	6	6	6
přírodní vědy	2	4	4
kreslení	2	2	2
obchodní nauky	1	1	1
účetnictví	—	—	2
Celkem	50	52	52

Mimo to obligátní 3 hodiny tělocviku (mimo odpůldne her) a 1 hodina zpěvu; nepovinně se učilo stenografii a ručním pracím.

Konečně zkrácené gymnasium a reálné gymnasium typu berlínského (pro žáky obzvlášť nadané) mělo tento rozvrh:⁵³⁸

	Společný základ		Oddělení gymnasiijní				Oddělení reálné gymnasiijní				Celkem	
	dvouletý										539	
	uIII	oIII	uII	oII	uI	oI	uII	oII	uI	oI	A	B
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	12	12
němčina	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	26	26
latina	10	8	7	7	7	7	4	4	4	4	46	54
řečtina	—	—	8	7	7	7	—	—	—	—	29	—
franština	—	6	5	5	5	5	4	4	4	4	18	22
angličtina	—	—	—	—	—	—	6	4	4	4	—	18
zeměpis	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	7	7
dějepis	2	2	2	3	3	3	2	3	3	3	15	15
matematika	5	4	5	5	5	5	4	4	4	4	21	35
přir. vědy	2	2	2	2	2	2	3	4	4	4	12	19
kreslení	2	2	—	—	—	—	2	2	2	2	4	12
celkem	50	52	52	52	52	52	52	52	52	52	190	190

⁵³⁸ Srv. uv. spis Moedeův 21 a článek Cyr. Stejskala Střední školy pro nadané v Německu v časop. Střední škola 1921, 51.

⁵³⁹ A značí součet hodin v společném základě a vyšším oddělení gymnasiijním. B podobně v spol. základě a vyšších třídách reálné gymnasiijních.

Mimo to všichni žáci měli tři hodiny týdně tělocviku (mimo odpůldne her) a 2 hod. zpěvu; neobligátně se učilo v oddělení gymnasiijním kreslení a angličtině neb hebrejštině, na reálném gymnasiu rýsování. Náboženství, němčině, dějepisu, zeměpisu, tělocviku a zpěvu učili se žáci obou větví ve vyšších třídách společně, rozcházejíce se tedy jen na učení jazykům, matematice, vědám přírodním a kreslení.

*

Normální osnovou tří typů střední školy pruské řídila se s nevelkými změnami před válkou daleká většina ostatních států německých: tak Anhalt, Brunšvicko, Brémy, Alsasko-Lotrinsko (tu posíleno vyučování franštině), Hesensko (kde jazykům dáno celkem více hodin než v Prusku), Lippe, Lübeck, Meklenbursko (nemělo osnov všeobecně platných, nýbrž každý ústav napodobil Prusko svým způsobem), Oldenbursko, Reusz, Sasko-Altenburg, Sasko-Koburg-Gotha, Sasko-Meiningensko, Schwarzburg-Rudolstadt a původně také Badensko, kde však v roce 1912-3 vstoupila v platnost nová úprava reálných gymnasií i reálék: na obojích ústavech počet hodin zmenšen a to na reál. gymnasiích zvlášť v latině a matematice, na reálkách ve franštině a matematice, ale za to přidáno hodin zvlášť vědám přírodním.⁵⁴⁰ V Bavorsku, kde jako ve Württembersku počítají třídy jako u nás ze zdola od I.-IX., býval však počet hodin na všech typech značně nižší než v Prusku. Ježto jednotlivé předměty měly mnohem méně hodin (franština na př. o 10 hod.: přírodopisu učilo se docela jen po 1 hod. týdně!), ale od šk. roku 1914-5 byla provedena nová úprava, podle níž latině učeno jen o 5 hod. méně než v Prusku (řečtina dokonce měla počet stejný), za to značně přidáno vě-

⁵⁴⁰ Podrobnosti podává časopis Pädagogisches Archiv 1912, 512 sl. a 514 sl., odkud přejaty ve výtahu do Věstníka čes. prof. XX. část pedag. 42.

dám přírodním a kreslení, takže průměr týdenních hodin byl zvýšen na 30 (dříve byl v některých třídách jen 25!); gymnasium přiblíženo k reál. gymnasiu v prvních pěti letech co nejvíce; vedle ústavů úplných dovoleno zřizovati i progymnasia, reálky jen šestitřídní, ba dokonce i spojení progymnasia s reálkou, resp. reformním reál. gymnasiem v jediný ústav.⁵⁴¹ V Hamburce vedle reálek s franštinou jako hlavní řečí moderní existovaly i reálky s angličtinou. V král. Saském posílen sice počet hodin jazyků klasických (v latině 71—73, řečtině 40 až 42), ale celkový počet hodin byl stále ještě nižší než v Prusku (288—292); reálky šestitřídní bývaly spojeny po příp. se třemi třídami progymnasia. Konečně ve Württembersku poslední předválečnou úpravou z r. 1906 zmenšen vůbec počet hodin a stanoveno i maximum domácí práce, ale protože jednotlivým předmětům stále ještě připadalo hodin dosti (latině na př. 74, řečtině 38, matematice 56, přírodním vědám 20), byl celkový počet hodin pořád ještě téměř stejný jako v Prusku.⁵⁴²

*

Přes to, že střední školství německé, zvl. pruské, ve své předválečné podobě bývalo kladeno přímo za vzor státům cizím⁵⁴³ a zvláště také Rakousku, sama existence četných sdružení pro reformu školy, hojná literatura toho druhu odborná i beletristická, ovšem i nestranné hlasy cizích pozorovatelů dokazovaly, že přes to vše nebylo lze ani tento stupeň školy německé předválečné nazývati doko-

nalým.⁵⁴⁴ Trialismus gymnasií, reálek a reálných gymnasií hověl sice v celku speciálním potřebám všeobecného vzdělání a zvláště od té doby, kdy byla provedena rovnoprávnost všech tří typů, umlkly četné hlasy nespokojenosti, nicméně bylo třeba, aby v detailech leccos se změnilo, co nebylo již v duchu doby.

Především na gymnasiích německých rozhodně ještě stále se věnovala přílišná pozornost jazykům klasickým, proti nimž discipliny reální byly odstrčeny příliš do pozadí; a přece, jak stoupal význam moderních literatur, tak klesala naopak cena antiky, pozbývají své výhradní prestiže, a to tím spíše, že se i na německých školách nězdůrazňoval vždy dostatečně onen stále cenný a významný zřetel estetický a kulturní a převládal přes všechny předpisy výcvik gramaticko-stylistický, odkud se právě vysvětloval kormutlivý zjev, že také v Německu absolventi gymnasia nepěstovali dále četbu klasiků, s radostí odkládaných.⁵⁴⁵ A přece jen v omezení, ne ovšem úplném vymýcení klasických jazyků podle přání radikálních odpůrců filologie vůbec jako O s t w a l d a (Grosze Männer 1909, Wider das Schulelend 1909) bylo lze zjednatí místa jednak řečem moderním, zvláště angličtině, jednak novým a novým disciplinám, jež se hlásily o přijetí na školu střední.

Těžce se nesl dále v kruzích odborných nedostatek filosofické propedeutiky, pěstované na ústavech pruského systému jen příležitostně, zvláště při jazyce německém, ač přece právě té discipliny, sjednocující pod společným zorným úhlem všechno vědění, byla i v Německu potřeba patrná a to na gym-

⁵⁴¹ Podrobné osnovy uveřejněny ve Ministerialblatt für Kirchen- und Schulangelegenheiten in Bayern 1914, 217.

⁵⁴² A. Schmidt Die neueste Umgestaltung der höheren Schulen in Württemberg v Monatsschrift für höhere Schulen VI. 1907, 65.

⁵⁴³ Srv. na př. uv. spis B o r n e c q u e ů v nebo článek S c h ö n ů v Französische Stimmen über deutschen Gymnasialunterricht v Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik XVIII 1 sl.

⁵⁴⁴ Srv. ostatně J. L. Kandel - Thomas Alexander The reorganisation of education in Prussia 1927, 61 a N o h l ů v Handbuch IV. 230 sl.

⁵⁴⁵ Srv. ostatně i R e i n Pädagogik I. 2 435 sl.; že zvláště přírodní vědy na gymnasiích pruských proti našim poměrům byly zanedbávány, ukazuje článek F e n d r y c h ů v ve Věstníku pedag. I. 89.

nasíh i reálkách; bylo sice nařizeno, že se tomuto předmětu může věnovati i souvisle několik neděl z úkolu němčiny, dokonce na ústavech dívčích byly mimo němčinu v obou nejvyšších třídách připuštěny i zvláštní hodiny, ale hlavní závadou bylo, že se tak učitelům němčiny bez zřetele, hodí-li se svým vzděláním k tomu čili nic, ukládal nový úkol, který ovšem s cílem učení jazyku mateřského nijak nesouvisel.⁵⁴⁶

Zkoušelo se místy dále, jak na střední školu zavést elementy věd právních a občanské nauky, jak učení příliš theoretické doplniti výcvikem v pracích ručních, jak vzdělání příliš rozumové⁵⁴⁷ doplniti a oživiti výchovou estetickou a dějinami umění, jak dále všechno střední školství vůbec uvésti v čilejší souvislost s životem praktickým, neboť právě tento nedostatek vytýkali cizinci především všem středním školám německým;⁵⁴⁸ jak konečně požadavek nacionalismu, jemuž dosud bylo vyhověno měrou jen nepatrnou, uvést ve zdravou shodu s humanismem i klasicismem. V tom právě byl těžký problém budoucnosti, jak všechny ty nové neodbytné požadavky uvésti v souhlas s disciplinami starými, jichž nebylo lze postrádati, jak zabrániti, aby nevzniklo na konec jen povrchní mnohovědění, nýbrž uplatněna byla moudrá koncentrace, jak konečně definitivně již odstraniti skutečně i domělé přetížení žactva, jež mělo hodin školní i domácí práce příliš mnoho.

S tím souvisely i snahy po zlepšení disciplíny školní,⁵⁴⁹ aby po příkladě americkém také v Německu dopřáno bylo žákům více volnosti a organizovány byly na zkoušku školní obce nebo aspoň

⁵⁴⁶ Schmidkunz Philosophische Propädeutik in neuester Literatur 1917, 42 a 77.

⁵⁴⁷ Pěstění intelektuální prostřednosti vytýkal Německu zvláště Hughes Demokratický ideál ve výchově 1913, 13.

⁵⁴⁸ Srv. uvedený článek Schoenův 7 a Budde v uv. sp. II. 50 sl.

⁵⁴⁹ Tu zase Hughes v uv. sp. 23 sl. a 29 sl. vytýká německé škole nedostatek svobody.

žakovští činovníci; dále snahy, aby zlepšena byla stránka metodickodidaktická v tom smyslu, že by místo trpného přijímání hotových poznatků žák co možná všechno hledal sám;⁵⁵⁰ naproti tomu ke koe dukaci právě na tomto stupni po stránce morální i intelektuální stavěli se němečtí odborníci pravidelně nepříznivě. Sem tam dály se již před válkou pokusy s difirenciací učebné osnovy a přízpusobním jejím k individuálním schopnostem žáků v tom smysle, že se v poslední třídě dovolovalo, aby žák podle svých schopností věnoval více pozornosti na př. vědám matematickým a měl za to úlevu ve vyučování jazykovém; také o této „volnosti učení“, praktikované v Prusku od r. 1905, v Sasku od 1907, byly již před válkou četné hlasy pro i contra.⁵⁵¹

Vážné závady byly konečně i ve správě školství středního, v které živel laický a zvláště rodičové neměli zastoupení pražádné, ale za to byrokracie — a to dokonce často neodborná byrokracie — slovo rozhodné. Při tom hojné rozšíření středoškolských přípravek, jakož i značné školné bránily přirozenému výběru žactva, neboť průměrná zámožnost rodičů nezaručuje přece ani v Německu také průměrnou inteligenci jejich dětí; žáci němečtí na venek lépe se snad representovali nežli naši, bvli silnější a lépe živeni,⁵⁵² ale přes to výběr jejich řídil se nezdravou zásadou, kterou Paulsen dobře nazval „sociálním aristokratismem“. A právě proto přes všechna nařízení byla přeplněnost německých středních škol před válkou místy úžasná: tak v r. 1906 v samém Prusku téměř čtvrtina škol (104 ze 445) měla více než 500 žáků (v čele bylo reálné gymnasium

⁵⁵⁰ Srv. K. Rössger Der Weg der Arbeiterschule 1927, 158 sledující.

⁵⁵¹ Srv. ostatně Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 20 sl.; Die Umgestaltung des höheren Schulwesens 1923, 49. — Nejdále se zašlo v té věci právě v Sasku, kde na konec r. 1919 přímo nařizena gymnasiím a reálným gymnasiím všem, kdežto Prusko a jiné státy dovolovaly tu vždy jen ojedinelé pokusy (srv. Behrend v uv. sp. 39).

⁵⁵² Srv. také Educational Review I. 1911, 357.

v Rixdorfu u Berlína s frekvencí 1084 žáků ve 26 třídách!), takže bylo lze právem mluvit o ústavech „sloních“ a „mamutích“.⁵⁵³ A podle statistiky z roku 1909 se poměry ty, možno-li, ještě zhoršily,⁵⁵⁴ neboť tehdy již přes 28% všech škol mělo na 500 žáků a v čele šel zase Rixdorf, tentokrát s horrentní číslicí 1137 žáků! Mimo Prusko zdály se býti poměry přece jen příznivější, třebaš ani tam (na př. v Sasku) nebyly přeplněné ústavy vyloučeny.

Chápeme proto, že se v Německu před válkou mluvilo již otevřeně o krizi střední školy a zvláště gymnasia⁵⁵⁵ a doporučely se opravné prostředky více méně radikální. Náběh k reformě — a to ještě nesmělý — stal se výnosem o pracích písemných (t. řeč. Extemporale-Erlass) pruského ministerstva školství r. 1911, jímž byl počet školních prací klasifikovaných vydatně omezen, ale podržena za to cvičení na zkoušku bez klasifikace; až do té doby byla písemná cvičení v jazycích až čtyřikrát týdně a ještě na př. v O III. při třech hodinách latinské gramatiky (ostatek hodin věnován byl četbě) byla každý týden písemná práce, podobně při řečtině v U II při dvou hodinách.⁵⁵⁶ Nepřekvapuje, že i tomuto výnosu se dostalo přijetí různého⁵⁵⁷ a že zvláště klasičtí filologové v tomto i podobných výnosech, jimiž se mělo ulehčiti aspoň největšímu přetížení, viděli jen nezdravé úsilí, aby byla snížena úroveň střední školy (filolog P. Cauer vystoupil dokonce pro řečený výnos z pruských služeb školních). A je zajímavé,

že právě tak jako ve Francii a jako u nás největší obavy o snížení střední školy měli i v Německu vždy profesori vysokoškolstí, kteří s oblibou vytýkávali abiturientům nedostatečný výcvik v elementárním myšlení i v jazykovém výrazu a nedostatečné vědomosti odborné, zvláště v reáliích; neuvěřitelné doklady o tom sneseny ve spise prof. Bernheima Die ungenügende Ausdrucksfähigkeit der Studierenden 1912, dále v jednání společnosti pro vysokoškolskou pedagogiku (Gesellschaft für Hochschulpädagogik) v Mnichově 1911 — a co je charakteristické, mnohé ty výtky ozývaly se již řadu desítek let a měly jistě z části své příčiny docela vnější, hlavně v přílišném návalu k studiím také žáků méně schopných.⁵⁵⁸

§ 32. NOVÁ ÚPRAVA STŘEDNÍHO ŠKOLSTVÍ NĚMECKÉHO PO VÁLCE SVĚTOVÉ

Protože všechny vylíčené nedostatky německé střední školy objevily se právě ve světové válce zcela patrně, nebylo pochyby, že po ní dojde jistě k revisi také v tomto oboru školství. Proto již za války se objevila nepřehledná řada návrhů reformních — některé psány byly přímo v zákopech — jak posílit národního ducha německého,⁵⁵⁹ rozšířit tělesný a dokonce i vojenský výcvik, zavést více moderních jazyků, ale omezit řeči klasické, umožnit studium nadaným, ale chudým dětem, dopřát více vlivu veřejnosti a omeziti zato byrokratismus; byly ovšem i hlasy, které naopak tvrdily, že se právě gymnasia

⁵⁵³ Srv. H. Morsch Das höhere Lehramt in Deutschland und Österreich Ergänzungsband 1907, 50 sl.
⁵⁵⁴ Paedagogisches Archiv 1910, 137 sl.
⁵⁵⁵ Srv. R o l o f f ů v Lexikon II. 555.
⁵⁵⁶ Zeitschrift für Philosophie XX. 108.
⁵⁵⁷ Srv. Pädagogisches Archiv 54, 49 a 155; Zeitschrift für pädagogische Psychologie XIII. 53; Rotwisch Jahresberichte über das höhere Schulwesen XXVI. VI. 65 sl.; K. Reinhardt Die schriftlichen Arbeiten in den preussischen Lehranstalten 1912²; G. R i n d f l e i s c h Der Rückgang der Schulleistungen und der sogenannte Extemporale-Erlass v Monatschrift für höh. Schulen 1913, 295.

⁵⁵⁸ Srv. ostatně Pädagogisches Archiv 54, 193 sl.; Zeitschrift für pädagogische Psychologie XIII. 82 a 275; Zeitschrift für Hochschulpädagogik 1920, 60 a 69; Neue Bahnen XXIV. 522; článek E. g. Huckerta Die Leistungen der höheren Lehranstalten in Preussen in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft v časop. Sokrates II. 1914, 18 aj.
⁵⁵⁹ Srv. zprávu Die höhere deutsche Schule v časop. Pharus 1918, 73 sl.

sium německé ve válce osvědčilo znamenitě a že nebude třeba oprav hlubších.⁵⁶⁰ A přece bylo nepochybně, jak vyložil ostatně sám pruský ministr Boelitz v brožuře Der Charakter der höheren Schule 1926, že i nehledě k válce úkoly německé školy střední a zvláště gymnasia v posledních desetiletích podstatně se změnily, ježto vedle přípravy ke studiu na škole vysoké, kdysi to jediného svého úkolu, musila přece střední škola míti na zřeteli také potřeby těch, kdož vstupují do praktického života, jakož i těch, kdož podle posledních nařízení chtějí se věnovati povolání učitelskému; těmto změněným úkolům nemohla přece již stačiti stará úprava novohumanistická a bylo nutno pomýšleti na úpravu novou.

Nejvíce pozornosti odborných kruhů i širší veřejnosti vzbudily četné návrhy, které již za války a ještě více po ní byly činěny na otevření nového typu střední školy, který by měl svůj střed v mateřské kultuře (Deutschkunde) a nazýval se proto Die deutsche Oberschule. Sama říšská konference školská v červnu 1920 jednala o reformě střední školy dosti podrobně,⁵⁶¹ ale přijala na konec většínou návrh kompromisní v tom smyslu, že by se k čtyřleté škole základní (Grundschule) pojila především tříletá Mittelschule pro žáky nadané, kteří by se tu učili již jednomu jazyku cizímu (modernímu), a na to teprv buď šestiletá škola střední (gymnasium, reálné gymnasium, reálka, Deutsche Oberschule) buď tříleté ústavy reálné a lycejni; ale vedle toho se mělo obcím i zemím nechat právo, chtějí-li podržeti i nadále osvědčené školy starého druhu, které se připojují přímo ke škole základní,

⁵⁶⁰ Jakým směrem vyznívalo hnutí reformní za války, patrně nejlépe ze sborníků Norrenbergova Die deutsche höhere Schule nach dem Weltkriege 1916 a W y c h g r a m o v a : Die deutsche Schule und die deutsche Zukunft 1916.

⁵⁶¹ Srv. články E. Goldbecka Der zukünftige Schulaufbau nach den Vorschlägen der Reichsschulkonferenz v Neue Jahrbücher XVI. 1920, 151, sborník G. Louise Die Realschule (bez roku), 1 sl. a N o h l ů v Handbuch IV. 235 sl.

takže by tu vedle těchto starých škol desetiletých (po tříleté návštěvě obecné školy) otevřena byla nová cesta celkem 13letá (čtyři léta Grundschule, tři Mittelschule a šest střední školy), tedy o rok delší.

Vedle návrhu na Deutsche Oberschule, rovnocennou svojí délkou i určením ostatním školám středním, objevil ke na konferenci dále i návrh na školu nástavnou (Aufbauschule), která by se připojovala až k úplné škole obecné a zřizována byla jen v středisku krajů jako sběrna pro nadané absolventy školy obecné; konečně na konferenci školní i mimo ni se objevila opět a opět zmíněná již myšlenka školy jednotné,⁵⁶² takže by střední škola v rozsahu podstatně omezeném navazovala na společný základ, utvořený ze školy obecné a měšťanské; tak T e w s chtěl míti šestiletou školu základní, tříletou měšťanskou a jen tříletou vyšší střední (Oberschule); četné návrhy radikální přestavby směrem větší samostatnosti a produktivity žáků hlásali jmenovitě stoupenci řečeného Svazu rozhodných reformátorů (Bund entschiedener Schulreform) v čele s Oestreichem a Karsenem; jiní zase namítali, že sice je nutno posílit národní ráz střední školy, ale v celku nehýbati ani jejím složením ani délkou studia; opět jiní ukazovali na ústavy Reinhardtovy, kde se prý výborně osvědčil společný základ bez latiny, ale s moderním jazykem, a zas jiní odkazovali na zkušenosti, získané zmíněnou volností osnov v nejvyšší třídě.

Byly ovšem i hlasy konservativní, zvláště z kruhů klasických filologů, kteří v dalším dělení středních škol podle typů viděli těžkou pohromu Německa a chtěli za každou cenu zachrániti latinu jako první cizí jazyk aspoň na jednom typu střední školy.⁵⁶³ K tomu přistupovala okolnost bez odporu povážlivá, že sice novou říšskou ústavou byly

⁵⁶² Boelitz Preussisches Bildungswesen 1924 60 sl.

⁵⁶³ Behrend Die Zukunft des deutschen höheren Schulwesens 1923, 74 sl.

posíleny snahy po unifikaci a jednotné úpravě školy v celé říši a že vedle říšské konference školní utvořen na čas i zvláštní školní výbor říšský,⁵⁶⁴ ale de facto separatismus zemí německých i tu zase ovládl a co horšího, v některých zemích německých začaly se vlády rychle střídati a při tom každá se snažila na kvap prováděti reformy podle svého způsobu, nemajíc jistoty, že se jí vůbec zdaří věc začatou dovésti šťastně až ku konci. Nadešla zkrátka doba neklidu a horečných i často ukvapených změn, které nemohly býti zdravý organickému vývoji střední školy německé.

A tak nezůstalo ušetřeno těchto bojů ani školství pruské, které po krátkém onom záchvatu unifikačním vstoupilo zase do popředí a začalo opětně udávati tón státům jiným.⁵⁶⁵ Aby získala dalších zkušeností reformních, dovolila vláda pruská již r. 1922 na zkoušku některá uvolnění osnov v nejvyšších třídách, takže bylo lze odtud zaváděti vyučování jen po skupinách (skupina učila se některým předmětům ve větším rozsahu, ale zato měla úlevu v jiných mimo náboženství, dějepis, zeměpis, němčinu, tělocvik, kreslení a zpěv, které musily pro všechny žáky zůstatí v rozsahu stejném) nebo vyučování t. řeč. jádrové (mimo jmenované předměty zůstaly nedotčeny také disciplíny pro příslušný typ školy charakteristické, tedy na př. na reálném gymnasiu latina, franština a matematika) nebo konečně se na menších ústavech dovolovalo snížití vůbec počet normálních osnov a zavéstí zato volitelná pracovní družstva, která důkladněji proborou uzavřené celky z některých předmětů povinných.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Tamže 65 sl.

⁵⁶⁵ Tamže 71.

⁵⁶⁶ Zentralblatt 1922, 38, z něhož je výtah ve Střední škole 1922, 170; svr. i 1924, 25. Řadu podobných pokusů vyčítá P. Oestreich v čl. Die elastische Oberstufe ve Sborníku Epsteinově Das Buch der Erziehung 1927, 521 sl. — O stavu volnosti osnov v jednotlivých zemích informuje Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 21 sl., 33 sl. a 46 sl.

V konečné úpravě střední školy pruské, pro níž vydána nařízení z r. 1924 a zprvu přechodná, pak definitivní osnova s platností od r. 1925, postupovala vyučovací správa tamější v celku opatrně a zvolna. Teprv r. 1922, tedy čtyři léta po válce, vydala jednotlivým provinciálním školním kolegiím (Provinzialschulkollegium) k posouzení návrhy nových osnov pro devítiletou „Grundständige deutsche Oberschule“ a pro Aufbauschule (po sedmileté návštěvě školy obecné) po vzoru oné Oberschule a škol reálných.⁵⁶⁷ Návrh ten poprvé upravuje nový typ středoškolský s jádrem v jazyce mateřském, jemuž přičteno celkem 44 hodin (mimo 2 hod. četby filosofické), a s jedním jazykem cizím (franštinou neb angličtinou) od nejnižší třídy, druhým teprv v posledních čtyřech ročnících; občanská nauka byla tu spojena s dějepi sem a zeměpisem, při čemž v rozdělení předmětů těch v třídě nejvyšší vůbec dána byla volnost; v přírodních vědách bylo navrženo od VI do U II po dvou hodinách biologie, od U III — O III paralelně s biologií přípravný kurs fyziky, dále v U II dvě hodiny chemie a konečně od O II — O I vždy po dvou hod. fyziky a 3 hod. biologie, tedy počet rozhodně značný (celkem 33 ve všech 9 třídách). Ve všech třídách mělo býti učeno po 2 hodinách kreslení, po 2 hudbě a po 3 tělocvik, takže celkový počet hodin byl v VI. a V. třídě po 30, v IV. 31, v obou terciích po 33, v U II 35 a v posledních tří-

⁵⁶⁷ Návrh Oberschule otištěn v Zentralblatt 1922, příl. 4. k čís. 6. str. 123 (srv. Pädagogische Blätter 1922, 159 sl.); připomínky k osnovám (Richtlinien) tamže v příl. k čís. 7. roč. 66. (srv. i Pädag. Blätter 1922, 208). Dále srv. Thomas — Kandel v uv. sp. 299 sl.; E. Löffler Der Aufbau des öffentlichen Schulwesens in Deutschland 1928, 129 sl., Lamla v uv. sborníku Grimmeově 63 sl.; Čeněk v uv. sp. 145 a 152; Nohl Handbuch IV. 234 a 253. — K osnově Aufbauschule vrátím se svým místem níže. — V definitivní úpravě osnovy Oberschule, otištěné na str. 55 spisu Die Neuordnung des preusz. höheren Schulwesens 1924, jsou jen nepatrné změny v náboženství, matematice a přírodních vědách.

dách dokonce 36; jako volné předměty doporučeny ruční práce, pracovní skupiny (Arbeitsgemeinschaften) pro němčinu a vědy přírodní, práce hospodářské a zahradnické.

Vedle nové Deutsche Oberschule podrženy především všechny tři hlavní typy dosavadní tak, že jako dřív má klasické gymnasium t. řeč. střed v antice, proti níž ovšem zvláště reálie a moderní jazyky musí ustoupiti do pozadí, reálné gymnasium stává se jakýms gymnasiem novojazyčným (neusprachliches Gymnasium), konečně reálka má i nadále středisko své v matematice a vědách přírodních;⁵⁶⁸ vedle domácí kultury (Deutschkunde) všude posíleny zvlášť technicko-estetické obory, za to vědy přírodní pochodily mimo Deutsche Oberschule všude špatně.⁵⁶⁹ Ideál jednotné střední školy byl tu definitivně opuštěn, neboť každý typ představuje vlastně jednu větev celého složitého, čím výše, tím rozlišenějšího systému; jinými slovy: Prusko se osvědčilo opětně státem v celku konservativním a nesplnilo jistě ani z daleka to, co se čekalo aspoň po předběžných pokusech. Volání po reformě učiněny koncese jednak zřízením zmíněné Deutsche Oberschule jednak tím, že mnohá reálná gymnasia podržela po vzoru frankfurtském typ t. řeč. reformní s latinou až od UII., vedle níž se učí dvěma jazykům moderním, jednomu od třídy nejnižší, druhému až od ročníku čtvrtého. Uznáme-li konečně, že vedle řečené Deutsche Oberschule a Aufbauschule jsou i neúplné ústavy pouze s třídami VI.—UII.⁵⁷⁰ a že se dále na klasických gymnasiích dovoluje někde místo řečtiny pěstovati řeči moderní a mate-

matiku, lze říci celkem, že pestrost střední školy pruské proti dobám předválečným stoupla vskutku povážlivě: jsou nyní 1. gymnasia klasická; 2. gymnasia s náhradním učením místo řečtiny; 3. gymnasia reálná; 4. reformní gymnasia reálná; 5. reálky; 6. Deutsche Oberschulen a 7. Aufbauschulen. Pro všechny ty typy byly, jak již řečeno, vydány nejdříve přechodné osnovy pro školní r. 1924-5, načež od r. 1925 zavedeny definitivní osnovy nové.⁵⁷¹

Nynější rozdělení předmětů i hodin na pruských středních školách jest toto:

I. Ústavy s latinou jakožto základní řeči cizí (Anstalten mit Lateinisch als grundständiger Fremdsprache).

I. Gymnasia:

Třída	VI.	V.	IV.	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
němčina	5	4	3	3	3	3	4	3	3	31
latina	7	7	7	6	6	5	5}	5}	5}	572 53
řečtina	—	—	—	6	6	6	6}	6}	6}	36
moderní jazyk	—	—	3	2	2	2	2	2	2	15
dějepis s obč. nauk.	—	1	2	2	2	3	3	3	3	19
zeměpis	2	2	2	1	1	1	1	1	1	12
matematika	4	4	4	3	3	4	3}	4}	4}	33
přírodní vědy	2	2	2	2	2	2	2}	2}	2}	18
kreslení	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1573 14
zpěv	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
Celkem	26	26	27	29	29	29	29	29	29	253

2. Gymnasia s náhradním vyučováním místo řečtiny věnují z hodin tohoto předmětu od UIII.—UII. po 2 hodinách modernímu jazyku, kterému se učilo od IV., a po 4 hodinách druhému modernímu jazyku.

⁵⁶⁸ Srv. G. Louis Die Lehrverfassung der Realschule und ihre Stellung im Rahmen des deutschen Schulwesens ve sborníku Die Realschule 153 sl.

⁵⁶⁹ Srv. článek Poskeův Die Naturwissenschaften am humanistischen Gymnasium v Monatschrift für höhere Schulen 1925, 193.

⁵⁷⁰ Srv. Otto Conrad Neuordnung des höheren Schulwesens in Preussen 1926, 16.

⁵⁷¹ Zatímní osnova otištěna v Zentralblatt 1924, 122 sl. a v Pädagogisches Zentralblatt 1924, 164 sl.; přechodná ustanovení pro školy v obsazeném území v Zentralblatt 1925, 119; definitivní úprava tamže 1924, 286 sl.; ve spise Neuordnung etc. 53. Srv. i časopis Střední škola 1924, 27 sl.

⁵⁷² Znamená opět, že v těchto mezích je možná i dočasná výměna hodin mezi oběma předměty.

⁵⁷³ V tř. UII. — OI. učí se kreslení každých 14 dní 2 hodiny.

3. Reálná gymnasia mají osnovu v tř. VI.—IV. úplně stejnou jako na gymnasiích, kdežto pro další třídy zavedeno toto rozdělení:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem ve všech devíti třídách
náboženství	2	2	2	2	2	2	18
němčina	3	3	3	4	3	3	31
latina	4	4	3	3	3	3	41 ⁵⁷⁴
1. moderní jazyk	4	4	4	4(3)	4(3)	4(3)	27(24) ⁵⁷⁵
2. moderní jazyk	4	4	3	3(4)	3(4)	3(4)	20(23)
dějepis s obč. naukou	2	3	3	3	3	3	20
zeměpis	2	1	1	1	1	1	13
matematika	4	4	4	4	4	4	36
přírodní vědy	2	2	4	3	4	4	25
kreslení	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	29	29	29	29	29	29	253 (se 4 hod. zpěvu v tř. VI. a V.)

II. Ústavy s cizí moderní řečí jakožto základní (Anstalten mit einer neuer Fremdsprache als grundständiger Sprache):

1. Reformní reálná gymnasia:

	VI.	V.	IV.	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
němčina	6	5	5	3	3	4	3	3	3	35
latina	—	—	—	—	—	4	4	4	4	16
1. moderní jazyk	6	6	6	5	5	4	4(3)	4(3)	4(3)	44(41) ⁵⁷⁶
2. moderní jazyk	—	—	—	5	5	4	3(4)	3(4)	3(4)	23(26)
dějepis s obč. naukou	—	1	3	3	3	3	3	3	3	—
zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	1	1	—
matematika	4	4	5	4	4	4	4	4	4	37
vědy přírodní	2	2	2	2	3	3	3	3	3	23
kreslení	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
zpěv	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
	26	27	27	28	28	30	30	29	29	253

2. Reálky v třídě VI.—OIII. mají osnovy shodné s reformními reálnými gymnasií a v ostatních se řídí touto osnovou:

⁵⁷⁴ Na ústavech, které nejsou spojeny s gymnasiem v jeden ústav, má latina ve IV. tř. 6 hodin a 1. moderní jazyk 4 hodiny, takže latina má celkem 40, moderní řeč 28 (25).

⁵⁷⁵ Počet hodin uvedený v závorce platí, je-li první řečí moderní angličtina.

⁵⁷⁶ Jako v poznámce předešlé.

UII.⁵⁷⁷ OII. UL. OI. Celkem ve všech devíti třídách:

náboženství	2	2	2	2	18
němčina	3	4	4	4	37
1. mod. jazyk	3	3	3	3	40
2. mod. jazyk	3	3	3	3	22
dějepis s obč. naukou	—	—	—	—	—
naukou	3	3	3	3	22
zeměpis	2	1	1	1	14
matematika	5+1 ⁵⁷⁸	5+1	5	5	43
přírodní vědy	6	6	6	6	35
kreslení	2	2	2	2	18
Celkem	30	30	29	29	253 (se 4 hod. zpěvu).

3. Deutsche Oberschule shoduje se s oběma předcházejícími typy ve tř. VI.—IV. (Gemeinsamer Unterbau); v ostatních třídách má tuto úpravu:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem ve všech devíti třídách
náboženství	2	2	2	2	2	2	18
němčina	5	5	5	5	4	4	44
dějepis s obč. naukou	3	3	2+1	4	3+1	3+1	25
zeměpis	2	2	2	2	2	2	18
matematika	4	4	4	4	4	4	37
přírodní vědy	4	4	4	4	4	4	30
1. jazyk cizí	6	6	4	4(3)	4(3)	4(3)	46(43) ⁵⁷⁹
2. jazyk cizí	—	—	4	3(4)	3(4)	3(4)	13(16)
kreslení	2	2	2	2	2	2	18
Celkem	28	28	30	30	29	29	253 (se 4 hod. zpěvu).

Konečně pro školu nástavnou (Aufbauschule) určen tento rozvrh:

⁵⁷⁷ Němčina na nižší reálce a 1. moderní jazyk v této třídě mohou mít o hodinu více, matematika a vědy přírodní o hodinu méně.

⁵⁷⁸ 1 hodina věnována deskriptivě.

⁵⁷⁹ Čísla v závorkách platí, je-li druhým jazykem latina neb franština.

I. S cílem týmž co Deutsche Oberschule:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	12
němčina	5	5	5	5	4	4	28
dějepis s obč. naukou	3	3	2+1	4	3+1	3+1	21
zeměpis	2	2	2	2	2	2	12
matematika	5	5	4	4	4	4	26
přírodní vědy	4	4	4	5	5	5	27
1. řeč cizí	7	7	5(4)	4(3)	4(3)	4(3)	31(27) ⁵⁸⁰
2. řeč cizí	—	—	4(5)	3(4)	3(4)	3(4)	13(17)
kreslení	2	2	2	2	2	2	12
Celkem	50	50	51	51	50	50	182

II. S cílem vyšší reálky:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem
náboženství	2	2	2	2	2	2	12
němčina	4	4	4	4	4	4	24
dějepis s obč. naukou	3	3	2+1	3	3	3	18
zeměpis	2	2	2	1	1	1	9
matematika	6	6	5	5	5	5	32
přírodní vědy	4	4	4	6	6	6	30
1. řeč cizí	7	7	4	4	4(3)	4(3)	30(28) ⁵⁸¹
2. řeč cizí	—	—	5	4	3(4)	3(4)	15(17)
kreslení	2	2	2	2	2	2	12
Celkem	50	50	51	51	50	50	182

Ve všech typech přistupuje k tomu mimo rozvrh ještě po 4 hodinách týdně tělesných cvičení (t. j. 2 hodin tělocviku a 2 hodin volných her) ve třídách VI.—OI., (resp. tedy v Aufbauschule od UIII.—OI.), dále od IV. do OI. 4 hodiny hudby a 6 hodin věnovaných pracovním skupinám.

Jak patrně, zůstaly střední školy pruské i při poslední úpravě devítitřídní, ač se i tam časem ozývaly hlasy po jejich zkrácení o rok, a protože měly navazovati na čtyřletou Grundschule, prodlužovalo se tak vlastně studium proti dosavad-

ním poměrům o rok; ale zprvu jen pro školní rok 1924-5, aby nenastala pauza v přijímání nováčků, kdyby najednou místo tříleté návštěvy školy obecné se požadovala čtvřletá, později (1925) bez omezení časového dovolil říšský sněm, aby přijímání byli žáci nadaní již po třech letech Grundschule;⁵⁸² ve skutečnosti vlastně již na příklad roku 1922-3 průměrem 50% hochů a 75% dívek přišlo do střední školy již po třech letech obecné, při čemž se shledalo, že přes všechny zákazy existují dosud místy zvláštní přípravné kursy pro úspěšné vybytí přijímací zkoušky, takže zákazů přípravek tím ve skutečnosti se obchází.

Je chvályhodno, že nové osnovy, které současně s rozdělením hodin byly vydány,⁵⁸³ dopřávají dosti volnosti jednotlivým školám, jsou vskutku jen „směrnice“, netrvařícími na nezměněném rozvržení hodin na jednotlivé předměty, ba samy přímo doporučují volnost v posledních dvou ročnících; při tom zásada stejného oprávnění abiturientů pro vysokoškolské studium jest zachována přes všechnu různost typů, jejichž specifický ráz byl přece ještě více zdůrazněn než dříve; zdůrazněn všude dále vlastivědný a národní cíl výchovy (Die Wahrung der deutschen Bildungseinheit in der Mannigfaltigkeit des höheren Schulwesens, jak dí samy Richtlinien); počet hodin učebných snížen a rozsah domácí práce omezen, tak aby odpoledne mohla vskutku býti volna pro jiný účel; v detailech zesíleno vyučování mateřskému jazyku a dějepisu ve

⁵⁸² Zentralblatt 1925, 129 a 336. Ustanovení v různých státech německých v té věci sebral E. H y l l a Der Übergang von der Grundschule zu weiterführenden Schulen 1925.

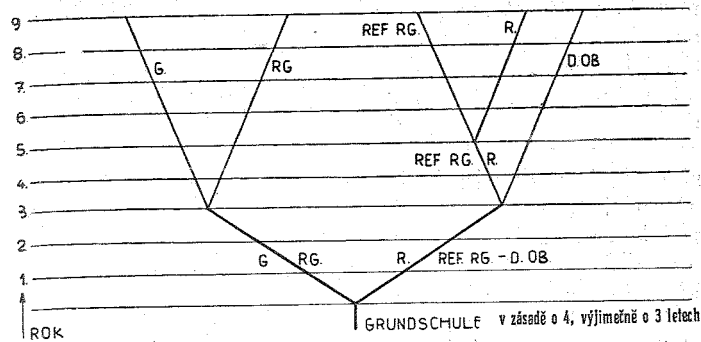
⁵⁸³ Richtlinien für die Lehrpläne der höheren Schulen Preussens 1925; srv. i K a n d e l — T h o m a s v uv. sp. 315 sl.; obšírný posudek jich podává se stránky pedopsychologické A r n o l d B o r k Die „preussischen Richtlinien“ und der jugendliche Mensch v časop. Die neue Erziehung 1926, 488; srv. také Neuordnung etc. 17 sl. — Pro náboženství evangelické vydány byly osnovy až r. 1926 (Zentralblatt 1926, 408)

⁵⁸⁰ Totěz.

⁵⁸¹ Totěz.

všech typech a zeměpis učiněn vědou samostatnou ve všech třídách, třebaš v rozsahu minimálním; ale nebylo dáno místa snahám, aby všude zavedena byla místo franštiny angličtina, jak navrhováno namnoze jen z odporu proti vítězné Francii. V jazycích klasických zdůrazněna stránka kulturní a dovolena i četba překladů k doplnění obrazu jednotlivých autorů; samočinnost žáků všude se zdůrazňuje jako vůdčí princip výchovný (der Unterricht ist grundsätzlichen Arbeitsunterricht) a doplňuje speciálními pokyny pro jednotlivé předměty; dovolují se dále i žakovské otázky, kladené učitelům, i doporučí se zřizovati pracovní družiny⁵⁸⁴ (Arbeitsgemeinschaften), zvlášť ve filosofické propedeutice (která sice zůstala spojena s němčinou, ale mimo logiku a psychologii rozšířena i na základní otázky estetické i etické a poznání hlavních epoch z vývoje filosofie), v dějepise, jazycích klasických i moderních a vědách přírodních. Také esteticko-výchovný moment akcentován při všech vhodných příležitostech; kanon klasiků latinských i řeckých nově upraven; v dějepise i zeměpise zachována dvojestupňovitost; nařízen i zřetel k pohlavním rozdílům v četbě mateřského jazyka. Všude konečně podškrtnut zřetel hygienický, státoctvorný a náboženský (Erziehung zu vergeistigtem, willensstarkem und freudigem Deutschtum).

Protože s jedné strany mají gymnasia a reálná gymnasia společnou osnovu pro první tři třídy (VI.—IV.), s druhé reformní reálná gymnasia a reálky se shodují v třídách VI.—VIII., deutsche Oberschule pak s předchozími v třídách VI.—IV., je vlastně schematické znázornění nynější úpravy střední školy pruské toto:

Tedy první diferenciace je hned při vstupu do střední školy, druhá po třech, třetí (event.) po pěti letech.⁵⁸⁵

*

Bude nyní nutno vyčkati řadu let, zdali nová úprava se osvědčí v praxi: je zajímavé, že hned po jejím publikování se ozvaly hlasy,⁵⁸⁶ že je předčasná, ježto prý doba vyrovnání protiv ještě nastala, ježto dále i názory vlády pruské se radikálně měnily a ježto konečně by se měla otevřít cesta různým jiným úpravám na zkoušku. Úpravě nové se vůbec nedostalo přijetí valně příznivého, neboť vytýká se plným právem přílišná její složitost a nedůslednost;⁵⁸⁷ nejsou s ní spokojeni ani filologové ani matematikové ani přírodopisci;⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Patrně odtud, že zařazení úřední školy pruské do systému školy jednotné, jak o něm mluví Conrad v uv. sp., je velmi iluzorní.

⁵⁸⁶ Srv. Behrend Die Zukunft des deutschen höheren Schulwesens 1925, 12 sl. a K. Ott Die höhere Schule 1924.

⁵⁸⁷ „Eine verwirrende Mannigfaltigkeit des deutschen Schulwesens“, dí Theune v Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 585.

⁵⁸⁸ O postavení věd přírodních v nových osnovách srv. čl. H. Budde Heimat und Biologie v Monatsschrift für höhere Schulen 1926, 67, o momentu domovědním čl. Hemsingů v ib 285.

⁵⁸⁴ Řada článků o pracovních skupinách vyšla v 5. čísle Monatsschrift für höhere Schulen 1929; srv. také Conrad Die Neuordnung des höheren Schulwesens in Preussen 1926, 48 sl.

a zvláště také ne vysokoškolská profesora, kteří se obávají ještě dalšího snížení úrovně středoškolských abiturentů; obavy budí také přílišné zdůraznění Deutschkunde (náboženství, němčin, dějepisu a zeměpisu) na újmu jiných oborů, zvláště matematiky a věd přírodních. Gymnasium sice prý poskytl latině a řečtině nejvíce místa, ale nedalo jim přece ústředního postavení, kdežto reálky nemají prý vůbec jednotící myšlenky.⁵⁸⁹ Vytýká se dále, že nebylo dostatečně využito nařízení o samosprávě žáků, vydaného již roku 1918, a že nezdár samosprávy svědčí o nedostatku pozitivního a produktivního smyslu.⁵⁹⁰ Filosofická propedeutika nebyla ani při této úpravě zavedena jako samostatný předmět, patrně (mimo jiné důvody) pro odpor církvi, které se bály o svůj vliv, kdyby se žákům podával jiný světový názor, než jaký hlásají ony samy;⁵⁹¹ v pracovní metodě, s takým úsilím ve všech předmětech zaváděné, vidí se nebezpečnost nového přetřívání žáků⁵⁹² nebo zas nového mechanismu a slepé rutiny.⁵⁹³

Není dále vyloučeno, že známé spory o konfesionální vypravení škol, o něž se rozbil, jak jsme viděli, i poslední návrh na úpravu obecného školství, vrhnou svůj reflex také do škol středních.⁵⁹⁴ I tato úprava je prý po stránce vnitřní příliš uniformní, zanedbávající individuální rozdíly žáků a odstrkující žáky velmi nadané ve prospěch průměrných a

⁵⁸⁹ R. Lehmann Das doppelte Ziel der Erziehung 1925, 187.

⁵⁹⁰ „Entleertheit der heutigen Schule vom positiven und produktiven Sinne“, dí P. Oestreich v čl. Schüler selbstverwaltung v Die neue Erziehung 1927, 417.

⁵⁹¹ H. Richert Die Stellung der Philosophie in der preussischen Schulreform v Monatsschrift für höhere Schulen 1929, 345.

⁵⁹² Alexis Gabriel Überbürdungsfrage v témž časop. 1929, 230 (srv. i L. Faser Von Freiheit und Bildung ib 324).

⁵⁹³ Richert Stand und Fortgang der preussischen Schulreform v témže časop. 1929, 6.

⁵⁹⁴ „Es gibt ein Problem der konfessionellen höheren Schule“, dí Walter Landè v čl. Höhere Schule und Reichsvolksschulgesetz v témže časopise 1929, 70.

slabých.⁵⁹⁵ V praktickém životě rozhodně při přesídlení žáka působí veliké obtíže okolnost, najde-li také v novém bydlišti školu téhož typu, neboť pestrost typů zvýšena ještě tím, že cizím jazykům nemusí se učit všude v témž pořádku ani rozsahu a že v prvních letech poválečných franština leckde rušena ve prospěch angličtiny, v čemž teprv zase nyní se dostavuje vystřízlivění a návrat k bývalým poměrům.⁵⁹⁶

Sotva také bude vývoji střední školy pruské zdrávo, že se zvýšil netušeně nával žactva: kdežto roku 1896 z 10.000 hochů vstoupilo do sexty všech vyšších škol jen 432, r. 1916 počet ten se zvýšil již na 633, r. 1927 dokonce již na 1164;⁵⁹⁷ počet tříd v letech 1914—24 stoupl o 824, ale žáků o 48 336. V souhlase s tím počet abiturentů z 5 000 v r. 1901 stoupl na 18 000 a dosáhne brzy 25.000, takže hrozí nebezpečnost studovaného proletariátu a přeplněnost všech povolání učených, čemuž chce H. Weinstock⁵⁹⁸ čeliti novou úpravou maturitních zkoušek a oprávnění abiturientů k dalším studiím. Při tom právě v poslední době rostou nářky do špatné přípravy abiturientů k vysokoškolským studiím a do špatného prospěchu žactva vůbec; tak podle zprávy pruské právnícké zkušební komise z r. 1925 téměř u všech kandidátů při zkouškách klausurních objevila se neschopnost správného a obratného užívání mateřštiny.⁵⁹⁹ Ale stejně tak

⁵⁹⁵ H. Müller Umbau und Ausbau der höheren Schule v časop. Die neue Erziehung 1928, 941 sl.

⁵⁹⁶ Srv. sborník Reformanstalten 150.

⁵⁹⁷ Proto se již v Die neue Erziehung 1929, 54 mluví o útěku žáků z obecné školy a inflaci školy střední; H. Müller tamže 1928, 941 užívá terminu Auspowerung der Volksschule.

⁵⁹⁸ V čl. Das Berechtigungselend v témže časop. IV. 1929, 265 sl.

⁵⁹⁹ Srv. Monatsschrift für höhere Schulen 1927, 107; přeplněnost učebnic jazykových a špatný prospěch právě toho odboru učených vytýká i Schönemann v čl. Problematisches in der gegenwärtigen Berufsarbeit an höheren Schulen v témž časop. 1928, 299.

se s druhé strany ozývají nářky, že je příliš usnadněn přístup do nejnižší třídy střední, že při tom rodiče pranic se neohlízejí na rozdíly středních škol ani na specifické sklonnosti svých dětí, že přijímací zkoušky nepodávají dosti záruky o skutečných schopnostech k studiím, že proto příliš veliké procento žáků propadá hned v nižších třídách.⁶⁰⁰

Mají své speciální obtíže i jednotlivé typy, zvláště reálky, kde rovněž se dnes místo franštiny namnoze ukvapeně zaváděla angličtina stejně jako na Deutsche Oberschule;⁶⁰¹ zůstala řada detailních problémů v úpravě typů reformních;⁶⁰² ale největším kamenem úrazu objevil se patrně právě nový typ „německé školy střední“, a její zkratky „nástavné“, poněvadž nebvlo vůbec vzorů ani tradice na půdě Německa.⁶⁰³ První z těchto nových typů vzešel z dlouholetých stížností, že střední škola německá jest školou kosmopolitickou a nešetří dostatečně momentu národního, který proto v novém typu měl se státi vskutku středem učení;⁶⁰⁴ bohužel hned od počátku také tento typ činil různé ústupky místním potřebám a je dnes stejnou směsicí látky jako typy ostatní.⁶⁰⁵ A typ školy nástavné má zase děkovati za svůj vznik zvýšené snaze po demokratisaci vzdělání, tak aby i nadaným dětem chudších vrstev byl umožněn přístup na vysokou školu: proto říšský výbor nazval jej přímo verkürzte höhere

⁶⁰⁰ P. Puppe Wie bewähren sich unsere Grundschüler in weiterführenden Schulen? v časop. Pädag. Zentralblatt 1929, 504 sl.

⁶⁰¹ Srv. sborník Realschule 97 sl. Monatsschrift für höhere Schulen 1927, 285, Střední škola VI. 242; tak z 82 Aufbauschulen r. 1927 jich mělo 62 angličtinu jako první cizí jazyk. ⁶⁰² Sborník Reformanstalten 19 sl.

⁶⁰³ Za nejslabší ze všech typů označuje Deutsche Oberschule sám Spranger (srv. Riesenbürger v uv. sp. 241).

⁶⁰⁴ Srv. články v Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 53 a 69.

⁶⁰⁵ To vytkl sám Lehmann v uv. sp., srv. i čl. Aug. Schmitta Leistungen u. Hemmungen der Aufbauschule v Monatsschrift für höhere Schulen 1928, 317, který vytýká četné nesnáze vnější.

Schule und geradlinige Fortsetzung der Volksschule⁶⁰⁶ a stanovil již r. 1920 počátek jeho průměrem na 13. rok věku. Ve skutečnosti k rozšíření obou nových druhů střední školy přispělo nejvíce rušení učitelských seminářů,⁶⁰⁷ za něž hledána rovnocenná náhrada; a tak Aufbauschule, místo, aby přijímání byli do ní pouze žáci nadaní, otvírá zase přístup dětem všem, odcizuje se tak svému prvotnímu poslání a stává se na konec nebezpečným konkurentem škol měšťanských, zvyšujíc nejistotu jejich právního postavení.⁶⁰⁸

Dohoda jednotlivých států německých o zřizování Deutsche Oberschulen a vzájemné jejich uznání, zvláště se zřetelem ke zkouškám maturitním, dlouho se setkávala s obtížemi a došlo k ní teprv koncem r. 1924 vyjímaje Bavyry, které zůstaly na stanovisku zásadně nepřívznivém.⁶⁰⁹ Počet obojích ústavů jest již dosti značný:⁶¹⁰ tak bylo roku 1921 v Prusku jen 47 státních Aufbau k l a s s e n (nikoli celých škol), ale r. 1926 již 87 škol toho druhu: 75 chlapeckých a 12 dívčích. R. 1928 udává statistika pruská 80 Deutsche Oberschulen a Aufbauschulen toho typu, mimo to 17 Aufbauschulen rázu reálného; Sasko mělo ten rok 24 devítitřídních Deutsche Oberschulen a 11 šestitřídních Aufbauschulen, Durynsko 11 Aufbauschulen, v ostatních menších státech bylo pouze po 1—3 školách toho

⁶⁰⁶ Zentralblatt 1924, 289.

⁶⁰⁷ Srv. Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 26 sl., první Deutsche Oberschule otevřena v Köthenu přeměnou učitelského semináře (Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 6).

⁶⁰⁸ Srv. článek K. Irmera Die Mittelschule in der Kleinstadt und auf dem Lande ve sborníku Buhtzově Die Mittelschule 42.

⁶⁰⁹ Srv. Pädagogisches Zentralblatt 1925, 168 a Zentralblatt 1925, 229.

⁶¹⁰ Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 77, Monatsschrift für höhere Schulen 1926, 97, Die Umgestaltung des höheren Schulwesens 1923, 75.

druhu.⁶¹¹ Úsudek o obou nových typech na ten čas značně kolísá:⁶¹² při Deutsche Oberschule obtíže působí, že není přece možná bez cizích jazyků, ježto nelze vyšší vzdělání vůbec podati jen výlučně na podkladě domácí kultury; proti Aufbauschule se zase namítá, že nemáme dosud spolehlivých metod k zjištění obzvláštního nadání, že je to násilné urychlování vývoje žáka a že osnova těchto škol je přecpána předměty, zvláště jazykovými; úspěch této školy závisí patrně na radě předpokladů, podařili se při takovém pozdním přechodu z obecné do střední školy zajistiti kontinuitu vývoje, zdali obecná škola nahradí při tom vskutku scházející nejnižší třídy střední a máme-li vůbec právo při odhadování z faktických výkonů žáků hlásících se do takové školy usuzovati beze všeho také již na obzvláštní jejich schopnost a výkonnost. Podle zkoumání K r a s k o w s k i - h o ⁶¹³ jeví se prý teprv od 3. ročníku obraz těchto škol ve světle příznivém, neboť teprv tehdy prý žáci stačí zvýšeným požadavkům, kdežto první dvě třídy působí dojmem více méně nepříznivým.⁶¹⁴ Celkem se zatím výsledky těchto zkrácených škol v odborných kruzích pokládají za uspokojivé a práce učitelů, kteří utvo-

⁶¹¹ K a n d e l Yearbook 1928, 120, sborník Schulwesen 1928-9, 66 udává jen pro Prusko 114, Sasko a Oldenbursko po 11 Aufbauschulen, pro ostatní země 1-4.

⁶¹² Srv. zvláště: W. H e l l p a c h Die Wesensgestalt der deutschen Schule 1926, 132 sl.; P. O e s t r e i c h Die Schule zur Volkskultur 1925, 114 sl.; J o h. F r i t z Die Aufbauschule v časop. Monatsschrift für höhere Schulen 1926, 9; přílišný chvat a přeplněnost osnov vytyká S. K a w e r a u Soziologische Pädagogik 1924, 279, drahotu časopis Die deutsche Schule 1926, 166; naproti tomu nepřetržitým chvalozpěvem obou nových typů je spis H a n s e R i c h e r t a Die Ober- und Aufbauschule 1925.

⁶¹³ V čl. Zur Begabungsfrage in der Aufbauschule v Zeitschrift für angewandte Psychologie 1926, sv. 27, str. 42 sl.

⁶¹⁴ Je charakteristické pro složení žactva těchto škol, že na ústavě, který K r a s k o w s k i zkoumal, počet vskutku velmi nadaných žáků odhaduje v mezích velmi skromných (tři v UII. a jediný v UIII.!).

řili sdružení pro sebe a vydávají svůj orgán,⁶¹⁵ jeví se radostnější a vydatnější než na normálních školách středních; konečný úsudek také zde bude lze pronést až po letech.

A podobně nelze dnes ještě vyřknouti závěrečného soudu o útvaru blízko příbuzném, t. řeč. g y m n a s i u v e č e r n í m (Abendgymnasium), jež k podnětu P. S i l b e r m a n n a po vzoru amerických evening high schools (večerních škol vyšších) bylo otevřeno poprvé v Berlíně 1. září 1927 a napodobeno pak v některých městech jiných.⁶¹⁶ Obsahuje pouze třídy OIII.—OI. s tuto osnovou:

	OIII	UII	OII	UI	OI	celkem
němčina	5	4	4	4	4	21
dějepis	2	2	3	3	3	13
zeměpis	1	2	1	1	1	6
matematika	5	3	3	3	3	17
přírodní vědy	2	2	4	4	4	16
1. cizí jazyk	5	4	3	3	3	18
2. cizí jazyk	—	3	2	2	2	9
Celkem	20	20	20	20	20	100

Škola tato je určena posluchačům nejméně 18letým, kteří mají své denní zaměstnání a přicházejí k učení pětkrát týdně večer od 7—10 hodin na čtyři hodiny učebné po 45 min. a to od 1. září do konce června; v každém předmětu jsou po vzoru amerického postupné kursy, takže propadnutí celkové jest vůbec vyloučeno; škola chce býti politicky nestranná a laciná. Základní cizí řečí je angličtina, k níž po roce přistoupí latina neb franština. Ústav má samoprávu (volené seniory) a řadu klubů společenských. Proti škole ozvaly se ihned četné ná-

⁶¹⁵ K a n d e l na uv. sp.

⁶¹⁶ Srv. tyto publikace: P. S i l b e r m a n n Das Abendgymnasium 1928; týž má článek téhož názvu v Pädagogisches Zentralblatt 1928, 425; dále E r i c h F i s c h e r Das Berliner Abendgymnasium v časop. Die Schulreform 1929, 337 Srv. také Die deutsche Schule 1927, 237 zprávu v Nár. Politice 25. března 1927 (Nový druh střední školy) a sborník Schulwesen 1928/29, str. 69.

mitky více méně věcné,⁶¹⁷ že se málo komu podaří absolvovati celý kurs po denní námaze, že zmenší výkonnost ve vlastním povolání, že se posluchači odcizí veřejnému životu atd., zatím se i německým⁶¹⁸ i rakouským školám toho druhu (ve Vídni, Štýr. Hradci a Linci) daří dobře a snad povedou časem i k večerním kursům vysokoškolským toho směru a určení, jak je projektuje Silbermann a O. Haac ve spise Die Berliner Abend-Universität 1930.

*

Snahy po unifikaci středního školství ve všech zemích bývalého císařství německého nevedly k valným úspěchům:⁶¹⁹ mimo zmíněnou již dohodu o nových typech smluveno dosud jen vzájemné uznání maturit⁶²⁰ a úprava tak řeč. studijních ústavů pro dívky (viz níže); o některých dalších bodech jednání sice začalo, ale nevedlo dosud k cíli. Ve skutečnosti jednotlivé státy německé upravují si i nadále své střední školy samy, při čemž řada zemí, zvl. menších, řídí se opětně vzorem pruským, jiné moudře vyčkávají, až jaké budou zkušenosti jinde získané, jiné konečně (jako Sasko a Duryn-

⁶¹⁷ Silbermann v uv. sp. 17 sl.

⁶¹⁸ Podobný úkol mají kursy pro absolventy obecné školy v stáří 18—25 let při reálném gymnasiu v Neuköllnu (Fritz Karsen Die sogenannten Arbeiterkurse in Neukölln v časopise Pädagogisches Zentralblatt 1928, 445); jiné kursy toho druhu byly v letech 1919—23 ve Stuttgartě a od 1923 v Hamburce (sborník Das deutsche Schulwesen 1927, 248). — K andělova ročenka 1928, 122 uvádí celkem osm míst (Berlín, Essen, Kolín, Hanover, Kasel, Gelsenkirchen, Halle a Hamborn).

⁶¹⁹ Srv. Pädagogisches Zentralblatt 1924, 152; Bäumer (ová) Deutsche Schulpolitik 1928, 82 sl.; sborník Schulwesen 1927, 162 sl. a 1928/9 75 sl.; srv. i spis Löfflerův Die Neuordnung des höheren Schulwesens in den ausserpreussischen deutschen Ländern ve sborníku Grimmeově Wesen und Wege der Schulreform 1930, 41 sl.

⁶²⁰ Pädagogisches Zentralblatt 1928, 189; Schröder Aufnahme und Studium an den Universitäten Deutschlands 1926, 4 sl.

sko, kde dočasně měli většinu socialisté a komunisté) zahájily velmi radikální opravy, ale záhy zase daly místo nové reakci. Dnes je proto právě střední školství německé ve stavu naprosté nehotovosti a roztržiténosti, a ježto je dána i v úředních osnovách značná volnost úpravy,⁶²¹ snad každý střední ústav má nějaké zvláštnosti a odchylky; sám E. Löffler, na ten čas jistě nejlepší systematik německého školství, přiznává proto:⁶²² „Es ist heute überhaupt nicht möglich, eine genaue und vollständige Übersicht über die verschiedenen Formen der höheren Schule geben.“

Nejdále zašlo Durynsko, které přijalo r. 1922 zásadu jednotné školy, takže Grundschule (pro 1. až 4. školní rok) měla býti všem dětem společná; na stupni druhém (Unterschule) pro 5.—7. školní rok měly jíti paralelně vedle sebe Deutsche Unterschule jakožto pokračování školy obecné a Real-Unterschule, na třetím (Mittelschule) pro 8.—10. rok projektovány byly větve tři: Die deutsche Mittelschule, die Realmittelschule a Die Latein-Mittelschule, a konečně 4. stupeň (Oberschule) pro 11. až 13. rok měl míti sekce čtyři: Die deutsche Oberschule, Die Realoberschule, Die Realgymnasiale Oberschule a Die Gymnasiale Oberschule;⁶²³ jak patrně, tedy postupná diferenciací stále složitější a složitější; učitelé všech kategorií měli se vzdělávati vesměs na škole vysoké, ovšem po nestejnou dobu, a lišili by se od sebe jen rozsahem aprobace, při čemž klasickým filologům (ač se přece navrhovaly také typy s jazyky klasickými) byla dána moudrá rada, aby si včas opatřili aprobaci z moderních jazyků.⁶²⁴ Po pádu socialistické vlády bylo

⁶²¹ Srv. přehled Löfflerův ve sborníku Schulwesen 1928/29 str. 70 sl.

⁶²² Sborník Schulwesen 1928-9, str. 64.

⁶²³ Pädagogische Blätter 1922, 85; Behrend v uv. sp. 22 sl.; Čeněk v uv. sp. 145; Schulwesen 1927, 140 sl.; Aug. Messer Pädagogik der Gegenwart 1928, 209 sl. a j.

⁶²⁴ Behrend Zukunft etc. 23.

další provádění reformy, sotva začaté, již r. 1924 zastaveno, načež počátkem šk. r. 1926/7 zavedeny nové osnovy, napodobující příklad pruský, které zdůrazňují především vlastivědný úkol školy a dopřávají v rámci osnovy dostatek volnosti učitelům.⁶²⁵

V S a s k u uveřejnila vláda již v únoru 1919 nová nařízení, že se na zkoušku zavádějí některé změny v osnově gymnasií, doporučí se znovu volnost v posledních dvou ročnících, připuštěná tam vlastně již r. 1907, posiluje se tělesná výchova (vedle obligátních dvou hodin týdně zavádí se ještě fakultativní Vorturnenstunde a denní desítminutové cviky v přestávkách, dále dvě povinné hodiny her týdně, pochody ve dnech feriálních), konečně má být odtud ponecháno ročně deset volných dní pro žáky U II.—O I., aby se mohli věnovati četbě v jazyce mateřském i řečech cizích. Vynikající prospěch v tělocviku mohl odtud vyvážit méně cenné výsledky v předmětech vědeckých (!). Na reálkách zesílily dějepis, zeměpis i vědy přírodní (o 2—3 hodiny) a ubráno za to hodin náboženství a matematice, kdežto na gymnasiích posíleny němčina, dějepis, zeměpis, kreslení a vědy přírodní na újmu jazyků klasických a na reálných gymnasiích podobně přidáno i franštině a angličtině; jako volný předmět zavedeny všude ruční práce.⁶²⁶ Později obdržely své osnovy zvláštní i nově zřízené Deutsche Oberschulen (s jedním nebo dvěma cizími jazyky) a Aufbauschulen (s počátku málo vyhledávané), při čemž jako první cizí jazyk napořád zaváděna angličtina.⁶²⁷ Definitivní úprava provedena

⁶²⁵ Schulwesen 1927, 141; Pädagogisches Zentralblatt 1925, 129; Messer v uv. sp. 214.

⁶²⁶ Srv. Otto Stange Die neue Lehrverfassung der sächsischen Gymnasien und Realgymnasien v Neue Jahrbücher XXII., pedagog. část 103 sl.; Fred. Roman The new education in Europe 1924, 191 sl.; Nohlů v Handbuch IV. 258 sl.; Pädagogische Blätter 1919, 196 sl.

⁶²⁷ Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 340.

r. 1926 podle zásad, jež samo saské ministerstvo školství vyhlásilo spisem Zur Neuordnung des höheren Schulwesens in Sachsen 1926: také v Sasku sice zůstaly oddělené typy (gymnasia, reformní gymnasia, reální gymnasia, reformní reální gymnasia, vyšší reálky, deutsche Oberschulen, Aufbauschulen a mimo vše ještě zvláštní ústavy dívčí), ježto přý již na střední škole nutno dáti vzdělání pokud možno přiměřené příštímu oboru studií vysokých, ale na rozdíl od Pruska jednotlivé druhy středních škol co nejvíce jsou v nižších třídách zblíženy, aby mohly časem býti změněny v typy reformní a aby byl umožněn co nejsnazší přechod mezi nimi; za to je tím větší diferenciací v třídách vyšších a v obou ročnících primy (třídy nejvyšší) zachována volnost osnovy tak, že předměty rozděleny na „Kernfächer“ všem žákům společné (náboženství, němčina, dějepis, zeměpis a tělocvik), dále na předměty tomu typu význačné (charakteristische Fächer) a konečně volitelné kursy (Kursfächer), zvláště moderních jazyků; filosofické propedeutice dostalo se ve všech typech samostatného zastoupení v nejvyšším ročníku (v Aufbauschule 1 hod., v ostatních 2 hod. týdně); zvláštní hodiny mají dále i přírodopisná cvičení (od OIII. do OI.), dílenské práce (Werkunterricht v zim. sem. ve tř. IV.), rovněž i stenografie a hudba; počet hodin stoupá z 31 až na 36 v posledních ročnících, tedy počet rozhodně značný; za to značně omezeny předměty volné a podržena instituce 5—10 dní v roce pro výlety a 10 pro soustavná studia (Studententage).⁶²⁸

V H a m b u r c e vydány nové osnovy všech typů rovněž r. 1926,⁶²⁹ vesměs devítitřídních, ježto

⁶²⁸ V podrobnostech rozvrhu předmětů, který tuto nelze otiskovati pro nedostatek místa, odkazují na Monatsschrift für das gesamte Schulwesen II. 1926, 138 sl.; srv. i Die Erziehung II. 353, Střední škola VI., 259, Věstník pedagogický V. 64 a VI. 299. — A připomínám, že od roku 1922 existuje v Drážďanech státní koedukační pokusná Dürerschule s vydatným pěstěním kreslení a tělocviku (Věst. ped. V. 19).

⁶²⁹ Detaily viz v Střední škole VI. 240.

pokus omeziti rozsah střední školy jen na 8 let (po čtyřleté Grundschule), učiněný r. 1920, ztroskotal již po dvouletém trvání;⁶³⁰ k osnově vydány podrobné metodické pokyny v pěti oddílech; hlavní váha i tam položena na vlastivědu (Deutschkunde), s níž sloučena i filosofie i estetika výtvarných umění.⁶³¹ Kdežto dále v Badensku se nepodařilo dosud provésti novou úpravu střední školy pro překážky politického rázu,⁶³² v Brunšvicku vstoupily v platnost nové osnovy od šk. r. 1926-7 pro pět typů škol chlapeckých (Altsprachliches Gymnasium, Realgymnasium alten Stils, Reformrealgymnasium, Oberreal- und Realschule a Aufbauschule) a dva typy dívčí⁶³³, dále v Oldenbursku od šk. r. 1927-8 s četnými volnými předměty v nejvyšších třech třídách,⁶³⁴ ve Württembersku pro 5 typů škol chlapeckých a 5 dívčích od šk. roku 1926/7,⁶³⁵ při čemž je patrná snaha udržeti zdravý střed mezi úpravou pruskou a saskou, resp. mezi požadavky konservativními a pokrokovými. V Hešensku spokojili se zatím r. 1925 jen se všeobecnými návrhy směrnic reformních,⁶³⁶ v jejichž rámci má mít každý ústav právo upravit si osnovu podle vlastních poměrů. Nejkonservativněji ve své úpravě vede si Bavorsko, které nepřistoupilo

⁶³⁰ Messer Pädagogik der Gegenwart 1926, 219 a Riesenbürger v uv. sp. 47.

⁶³¹ Löffler v sborníku Schulwesen 1928/29 str. 64 chválí pečlivé vymezení úkolu jednotlivých předmětů a cenné pokusy metodické; tamže 65 mluví o nové úpravě učení jazykům moderním.

⁶³² Messer v uv. sp. 220.

⁶³³ Podrobné rozdělení viz v Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 342 a 470; srv. i Střední školu VI. 241. — Nový návrh jednotné školy v Brunšviku učinil W. Paulsen (srv. článek E. Riethusa Der Aufbau der Volksschule in Braunschweig v časop. Neue Bahnen 1930, 29).

⁶³⁴ Srv. Monatsschrift für das Schulwesen II. 68 sl.; Schulwesen 1927, 143 a 1928/29, 65.

⁶³⁵ Srv. Monatsschrift I. 409 sl., Střední škola VI. 240; Schulwesen 1927, 158 a 1928/9, 61.

⁶³⁶ Schulwesen 1927, 142.

ani, jak jsme viděli, na úmluvu o Deutsche Oberschule a uzavřelo se stolicí papežskou pověstný konkordát; osnovy, které tam byly provedeny rovněž od šk. r. 1926-7, neliší se podstatně od osnov předchozích a určeny jsou pouze pro čtyři typy škol chlapeckých: humanistické gymnasium (s 62 hod. latiny, 36 řečtiny a jen 12 angličtiny) gymnasium reálné (s 52 hod. latiny, 25 angl. a 16 franštiny), reformní reálné gymnasium (s angl. od třídy nejnižší, latinou od IV. a franštinou od VI.) a vyšší reálku (s angličtinou hned od I., franštinou až od V.); vedle ústavů úplných připuštěny také progymnasia a reálky nižší.⁶³⁷

Podle srovnávacích tabulek, které s velikou pečlivostí vypracoval H. Theune pro článek Vergleichende Übersicht über die Studentafeln der höheren Lehranstalten v časop. Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 1926, str. 577 sl.,⁶³⁸ nejvíce hodin latiny je na gymnasiích bavorských (62) a saských (65), nejméně pruských (53) a durynských (54), na reformních reálných gymnasiích nejvíce v Bavorsku, Badensku a Sasku (53—58), nejméně v Prusku a Durynsku (16); menší difference jsou v jazycích moderních, celkový souhlas v dějepisu, zeměpisu, matematice, za to značné kolísání ve vědách přírodních (na reálkách na příklad mezi 33 hod. ve Württembersku a 47 v Hamburce) a kreslení a hudbě; celkový počet hodin je nejvyšší v Hamburce, nejnižší v Prusku a Bavorsku (na reálkách hamburských na př. je 306, bavorských jen 270). Právem proto Theune mluví na konec o „verwirrende Mannigfaltigkeit des deutschen Schulwesens“, jak bude patrné i z následujícího přehledu středního školství dívčího.

⁶³⁷ Srv. Roman v uv. sp. 189 sl.; Monatsschrift I. 524; Střední škola VII. 58 a 65; Naše Doba XXXIV. 51; Schulwesen 1928/29, 60; Jos. Mayer Das höhere Unterrichtswesen in Bayern 1928, 165 sl.

⁶³⁸ Srv. také podrobný přehled rozdílů v sborníku Das deutsche Schulwesen 1927, 147 sl.

33. STŘEDNÍ (VYŠŠÍ) ŠKOLSTVÍ DÍVČÍ

O vyšší vzdělání dívek v Německu až do konce stol. XVIII., kdy byl nedostatek i elementárních škol všeho druhu, postaráno bylo velmi špatně; pokud ústavy ty vůbec existovaly, byly podniky buď soukromníků, zvláště Francouzů a Francouzek, buď samých vladařů, kdežto obce a stát povinností svých po té stránce nedbaly vůbec. Obvyčejně se *F r a n c k e o v o G y n a e c e u m* zřízené r. 1698, pokládá za první vyšší dívčí školu vůbec (název höhere Töchterschule utvořil však teprv r. 1774 *L e o n h. U s t e r i v C u r y c h u*); později se o školy toho druhu zasazovali filantropisté, zvláště *B a s e d o w*, kteří tu také poprvé v učebné osnově kladli důraz na potřeby stavů měšťanských, jak patrně na př. z osnovy desavského dívčího ústavu z r. 1786, jenž chtěl skýtatí poučení potřebné pro život domácí. Proslulý byl dále ústav, zřízený vévodou Karlem Eug. Württemberským po vzoru francouzského ústavu v St. Cvr (t. řečená école des demoiselles) vedle toho staly se v té době dokonce již i pokusy o dívčí školství reálné po vzoru Heckerovy školy berlínské (na př. ve Vratislavi).

Vlivy francouzské převládaly ovšem v tomto oboru školství ještě počátkem stol. XIX. a teprv oživení národní myšlenky německé zásluhou Pestalozziovou a Fichteovou značí také v tomto oboru školy definitivní obrat k lepšímu. Nicméně nelze vzdělání v těchto ústavech, jež i nadále zůstávají podniky soukromými, dlouho a dlouho vůbec zvátí důkladným neb aspoň přiměřeným, neboť omezuje se pravidelně jen na povrchní vzdělání pro společnost i domov, jak je persifluje ještě *F r i e d r i c h C a u e r* (v sborníku *Lyzeum und Oberlyzeum* v článku *Ziele der Mädchenbildung einst und jetzt*); mimo náboženství a němčinu učeno zvlášť franštiné a ručním pracím ženským, kdežto vědy přírodní a matematika odbývány napořád velmi macešsky.

Bylo by bývalo dojistá s prospěchem, kdyby také těchto škol se byl včas ujal stát.⁶³⁹ ale po marném náběhu r. 1848 první pokus o jednotnou organizaci vyšších škol dívčích stal se teprv r. 1872, kdy sjezd učitelů a učitelek těchto škol ve Výmaru formuloval své požadavky, jež pak byly přijaty v podstatě vládami pruskou, badenskou, hesenskou i saskou. Další vývoj škol dívčích děje se od let sedmdesátých min. století ve znamení „ženské otázky“ a ne bez vlivů amerických a anglických názorů (zvláště *M i l l o v a* proslulého spisu *Podanství žen*); tehdy jednak z potřeby, aby se dívkám kruhů měšťanských dostalo přípravy pro samostatnou existenci i pro universitní studium, vznikají kursy gymnasiijní, o kterých se ještě zmíním, jednak vždy trpněji se počíná cítiti, že školství dívčí nestačí již moderním kulturním potřebám ženy, jež se vždy horlivěji účastní sociální práce veřejné. A bylo hlavně zásluhou žen pruských sdružených ve všeobecném německém spolku učitelek a vedených mimo jiné *H e l e n o u L a n g e o v o u*, že vláda pruská normovala poprvé to školství r. 1894 tak, že se odtud v devíti ročnících mělo podávati méně učiva, ale prohloubeného, než příliš mnoho vědění povrchního;⁶⁴⁰ současně nařízeny také první státní zkoušky pro učitelky těchto škol (*Oberlehrerinnen*), jež po pětileté praxi a dvou ne tříleté návštěvě university neb kursů přípravných osvojily si dostatečné vzdělání přípravné;⁶⁴¹ poprvé také bylo tehdy stanoveno, že ženy se mohou státi ředitelkami těchto škol.

Ale organisace, provedená r. 1894, neuspokojila ani stoupenců ženského vzdělání ani učitelstva těchto škol, jež opět a opět ukazovalo na vážné ne-

⁶³⁹ Že se stát ještě tehdy o školy ty vůbec nestaral, znovu dokazuje *R i e s e n b ü r g e r* v uv. sp. 250.

⁶⁴⁰ Podrobnosti jsou v *L e x i s o v ě* uv. sborníku II. 310.

⁶⁴¹ *R i e s e n b ü r g e r* v uv. sp. 260 dobře ukazuje, že na vzdělání učitelstva těchto škol kladeny byly vždy požadavky nižší než na učitele škol chlapeckých.

dostatky, zvláště že přílišný počet hodin jest věnován jazykům a naopak malá příprava se podává pro život praktický i rodinný, dále že se příliš zdůrazňují moment citový a fantasie, konečně že není školami těmi vůbec postaráno o přípravu dívek k studiu vysokoškolskému, jehož také v Německu od let osmdesátých ženy se úsilovně domáhaly. Po dlouhém jednání a četných poradách odborných vydala vláda pruská r. 1908 nový normativ vyššího školství dívčího (lyceí), jež odtud organisována jako desítileté ústavy, rozdělené na tříletou přípravku na stupni obecné školy (nemusila být všude zřízena) a sedmi-letou školu vyšší, jež zase rozdělena na stupeň střední (o 3) a vyšší (o 4 ročnicích) a doplněna být mohla buď vyšším lyceem (Oberlyzeum), buď ústavem studijním (Studienanstalt). Proti starší osnově zdůrazněna více stránka rozumová a proto i vědy přírodní a matematika, třebaš jinak se nepouštěly se zřetele speciální vlastnosti dívčí, jakož i příští životní úkoly a povolání ženská. Normální věk při vstupu do přípravy stanoven byl na šest, do VII. tř. na 9 let; maximální počet žaček ve třídě na 40; kde poměry dovolovaly, bylo možno do oddělení středního a vyššího přijímat také hochy, ale jen výjimkou. Rozdělení hodin a předmětů bylo toto:

Vědecké obory:	Oddělení přípravné			Oddělení střední			Oddělení vyšší				Celkem bez přípravy
	Třída X.	IX.	VIII.	VII.	VI.	V.	IV.	III.	II.	I.	
náboženská	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	17
němčina	10	9	8	6	5	5	4	4	4	4	32
franština	—	—	—	6	5	5	4	4	4	4	32
angličtina	—	—	—	—	—	—	4	4	4	4	16
dějepis a dějiny umění	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	13
zeměpis	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	14
počty a matematika	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	21
vědy přírodní	—	—	—	2	2	2	3	3	3	2	17
Technické obory:											
psaní	—	3	2	1	1	1	—	—	—	—	3
kreslení	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	14
ruční práce	—	2	2	2	2	2	(2)	(2)	(2)	(2)	6(14)
zpěv	2/2	2/2	2/2	2	2	2	2	2	2	2	14
tělocvik	2/2	2/2	2	2	2	2	3	3	3	3	18
Celkem:	16	15	14	22	22	22	24	24	24	24	162
	+2	+7	+6	+9	+9	+9	+7	+7	+7	+7	+55
							(0)	(9)	(9)	(9)	(63)

642 Značí dvě půlhodiny.

643 Značí předmět volný.

Pro další vzdělání vědecké a praktické, přizpůsobené povaze a speciálním potřebám dívek, určeno bylo Oberlyzeum, jež jako pokračování školy střední mohlo mítí povahu dvojí: buď jako roční nebo dvouletá Frauenschule připravovala k životu rodinnému a podle poslední úpravy r. 1917 obsahovala hospodářství a kuchařství, zdravotnictví a ošetřování dětí, vychovatelství, náboženství, němčinu a dějepis s občanskou naukou, k čemuž fakultativně podle místních poměrů přistupovaly tělocvik a různé předměty vědecké.⁶⁴⁴ Vyučování mělo vůbec býti upraveno volněji a vedeno základní myšlenkou: připravit co možná prakticky pro příští úkoly žen v rodině a společnosti. Anebo mohlo Oberlyzeum převzítí úkol vyššího semináře učitelského (höheres Lehrerinnenseminar) k přípravě pro povolání učitelky na školách měšťanských a vyšších; v tom případě bylo rozšířeno na ústav čtyřletý a to tak, že první tři léta věnována byla studiu vědeckému, poslední přípravě odborné a praktické. Osnova prvních tří let byla tato:

	Tř. III.	II.	I.	Celkem
náboženství	3	3	3	9
pedagogika	2	2	2	6
němčina	3	3	3	9
franština	4	4	4	12
angličtina	4	4	4	12
dějepis	2	2	2	6
zeměpis	2	1	1	4
matematika	4	4	4	12
přírodní vědy	2	3	3	8
návod k vyučování a prakt. výstupy	—	—	(4)	(4)
kreslení	2	2	1	5
zpěv	1	1	1	3
tělocvik	3	3	3	9
Celkem	32	32	31 (+4)	95 (+4)

V čtvrtém ročníku věnována byla náboženství 1 hod., pedagogice 3, němčině 1, franštině s anglič-

644 Podrobnosti v uv. sp. Hornově 111.

tinou 1, zeměpisu s dějepisem 1, matematice 1, přír. vědám 1, za to návodů k vyučování 4, pokusům ve vyučování 4—6 a vědeckým cvičením 8 hodin, celkem tedy 25—27 hodin (mimo to 3 hodiny tělocviku). Maximální počet žaček ve třídě stanoven na 30; s ústavem musila býti spojena dětská zahrádka a cvičná škola, po příp. bylo lze při něm zříditi i různé odborné kursy pro výcvik učitelek jazyků, domácích nauk, ručních prací a tělocviku. Konečně spojován býval s lyceem jako třetí, resp. druhé paralelní a samostatné oddělení studijní ústav (Studienanstalt), jehož úkolem bylo poskytnouti dívkám přípravu pro studium vysokoškolské v rozsahu, jakého se dostává hochům na devítitříd. ústavech středních. Proto mohl studijní ústav obsahovati kursy trojího druhu: gymnasiijní, reálně gymnasiijní a reální; do prvních dvou, trvajících 6 let, mohly dívky vstoupiti po sedmileté návštěvě lycea (počítaje do toho i přípravku), do kursu reálného, pouze pětiletého, po osmileté návštěvě školy dívčí, takže celkem přípravné studium k přijetí na školu vysokou trvalo podle toho u žen 13 let (o rok více než u mužů) a minimální stáří absolventky kursů bylo 19 let. Kursy gymnasiijní obsahovaly mimo 12 hodin náboženství (po 2 v každém roce) a 18 hodin němčiny s filosof. propedeutikou (po 3 hod. týdně) 36 hodin latiny (po 6), 32 řečtiny (po 8 od ročníku třetího), 14 franštiny (2—3), 6 angličtiny (po 3 v prvních dvou letech), dějepisu 12 (po 2), zeměpisu 6 (po 1), matematiky 20 (3—4), přírodopisu 14 (2—3); mimo to se obligátně učilo kreslení a tělocviku, neobligátně zpěvu, takže počet povinných hodin týdně byl 32. V oddělení reálně gymnasiijním místo řečtiny měly franština a angličtina po 18 hod. (po 3 hod. ve třídě), matematika 24 (po 4), přír. vědy 22 (po 3—4) kreslení 12 (po 2); v ostatních předmětech byla shoda, takže celkový počet hodin ve třídě byl 32—33. Konečně v kursech reálních mimo 10 hodin náboženství (po 2) a 20 hodin němčiny (po 4) měly franština i angličtina po

20 hodinách po 4 v každé třídě), dějepis 10 (po 2), zeměpis 5 (po 1 hod.), matematika 24 (4—5), přírodní vědy 20 (po 4), kresl. 10 (po 2), tělocvik 15 (po 3); celkový počet hodin 30—31 ve třídě. Počet posluchaček i tu byl stanoven maximálně na třicet.

Celkové schéma dívčího vyššího školství představuje tedy tento obrazec:

		Studijní ústav				
		gym.	reál. gym.	reálka		
Fraternischnle	2 (stáří absolventky 20 let)	} 4 } 3 } 2 } 1 } V } vyšší seminář učít.	I.	I.	I.	(stáří absolventky 19 let)
	2 (stáří absolventky 18 let)		II.	II.	II.	
	1 (stáří 16 let)		III.	III.	III.	
			IV.	IV.	IV.	
Odd. vyšší	I.		V.			
	II.		VI.			
	III.					
Odd. střed.	IV.					
	V.					
Odd. příprav.	VI.					
	VII. (stáří 9 let)					
	VIII.					
	IX.					
	X. (stáří 6 let)					

Analogicky jako v středním školství chlapec-kém existoval také pro žáčky obzvlášť nadané, které teprv z vyšších tříd obecných se chtěly věnovati středoškolskému studiu, zvláštní typ berlínský, upravený takto:⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Srv. Moede-Piorkowski-Wolff Die Berliner Begabenschulen 1918, 88. Podle článku Piorkowského Die Berliner Begabtenklassen nach vier Jahren ihres Bestehens v časop. Die deutsche Schule 1922, 23 se prý plně osvědčil.

	Tř.	VI.	V.	IV.	III.	II.	I.	Celkem
náboženství		2	2	2	2	2	2	12
němčina		7	5	5	6	6	6	35
angličtina		—	—	—	(4)	(4)	(4)	(12)
franština		—	6	6	4	4	4	24
dějepis		—	1	2	2	2	2	9
zeměpis		2	1	2	2	2	2	11
počty, účetnictví a geometrie		4	3	3	4	4	4	22
přírodní vědy		2	2	2	2	2	2	12
psaní		1	1	1	—	—	—	3
kreslení		2	2	2	2	2	2	12
zpěv		2	1	1	2	2	2	10
tělocvik		2	2	2	2	2	2	12
ruční práce		2	2	2	2	2	2	12
hospodyňské nauky		—	—	—	—	(2)	(2)	(4)
Celkem povin. hodin s angličtinou		26	28	30	30	30	30	174
s hospod. naukami		—	—	—	—	54	34	186
		—	—	—	—	32	32	178

Do třídy VI. se přijímaly obzvlášť nadané žáčky po 3. školním roce školy obecné, do tř. IV. po 5. a do tř. III. po 6. roce obecné školy.

*

Všechny absolventky lyceí měly právo se podrobiti maturitní zkoušce, jež normována byla posléze r. 1911⁶⁴⁶ podle maturit na ústavech chlapeckých; vedle písemné zkoušky z němčiny, matematiky, franštiny a angličtiny zkoušelo se ústně z náboženství, němčiny, pedagogiky, franštiny, angličtiny, dějepisu, zeměpisu, matematiky a věd přírodních. Absolventky vyššího učitelského semináře, které měly již maturitu lyceijní, podrobovaly se zvláštní zkoušce z pedagogiky písemné a ústní, načež obdržely vysvědčení způsobilosti učitelské pro vyšší dívčí školy a školy měšťanské.⁶⁴⁷ Takto zkoušené učitelky měly již od r. 1909 právo k dalším studiím

⁶⁴⁶ Bestimmungen über die Prüfungen an den Lyzeen 1911, 7 sl.

⁶⁴⁷ Tamže 23 sl. — Také absolventky studijních ústavů konalý maturitu per analogiam příslušných ústavů chlapeckých.

na universitě a mohly si získati i aprobaci středoškolskou, při čemž ministerstvo jim dokonce od r. 1913 promíjelo i předepsanou dvouletou praxi zkušebnou.⁶⁴⁸ A tak vedle absolvování tří normálních typů středoškolských získána byla ještě „čtvrtá cesta k universitě“, notabene jen pro učitelky, které tu tehdy byly v rozhodné výhodě proti svým kolegům mužským, snad proto, že většinou pocházely z „lepších“ rodin, ku kterým musila vláda míti jisté ohledy.⁶⁴⁹ Opatření to naráželo proto na prudký odpor; mimo jiné více než 300 univ. profesorů vyslovalo se svou dobou proti němu, že prý již nyní působí silné potíže nestejná příprava posluchačů a že absolvované lyceistky v žádném oboru nepřinášejí dostatečného vzdělání přípravného.⁶⁵⁰ Nicméně vláda pruská přednostního toho práva neustala hájiti⁶⁵¹ a po převratě tyto absolventky vyšších lyceí připustila také k rigorosům.⁶⁵²

Také proti celé této úpravě ženského studia ozvaly se velmi záhy závažné námitky a jmenovitě T e w s pronesl tehdy^{652a} zdrcující odsudek: „Eine tórichtere „Schulreform“ als diese hat nie das Licht der Welt erblickt. Das weisz heute nach wenigen Jahren alle Welt.“ Ústavy ty v plném svém vypravení byly rozhodně příliš drahé a přece nepodávaly svým absolventkám ani zdaleka tolik oprávnění, jako jejich mužským ko-

⁶⁴⁸ Pädagogisches Archiv 1914, 104.

⁶⁴⁹ Die deutsche Schule 1913, 730.

⁶⁵⁰ Die deutsche Schule 1914, 111. — Srv. také dobrozdání filosofické fakulty v Gotinkách Die Vorbildung zum Studium an der philosophischen Fakultät (bez roku) 13, podle něhož rovněž nestačí lyceistky v žádném oboru studia; naproti tomu hájil jich L e h m a n n v uv. sp. 410, který však přece připouštěl, že výnos způsobil napětí v samém učitelstvu.

⁶⁵¹ Die höheren Mädchenschulen XXXII. 106.

⁶⁵² Zentralblatt 1920, 189.

^{652a} Die deutsche Schule 1912, 174. — Podobně Engelmann ve spise Der Weg der deutschen Schule tvrdí, že tato reforma jest omylem (ein Irrtum); srv. v témž časopise 1917, 375.

legům; osnova jejich byla rozhodně přeplněna a látka při tom namnoze špatně rozdělena;⁶⁵³ málo bylo přihlíženo k specifickým úkolům dívčí výchovy a příliš napodobena osnova ústavů chlapeckých; nebyla věnována dostatečná pozornost požadavku samostatnosti žaček aspoň v posledních třídách.⁶⁵⁴ Nebylo také v první době dosti vhodných osob učitelských pro složité úkoly ústavů, neboť jen pro přípravná oddělení stačila aprobace pro školy obecné, kdežto pro vlastní vyšší školu dívčí požadovala se pravidelně zvláštní pedagogická způsobilost, resp. t. řeč. Oberlehrerinnenprüfung, pro kursy studijního ústavu dokonce jen vzdělání akademické, při čemž až na Bavorsko, kde měly ženy rozhodnou převahu ve sborech učitelských, býval počet učitelů lycejních a učitelek asi stejný.

Přes tyto vady dívčích lyceí bylo i tu Prusko příkladem a vzorem ostatním státům německým.⁶⁵⁵ Především S a s k o, kde vyšší dívčí školy poprvé organisovány pevně již r. 1876, upravilo zákonem 1910 nově toto odvětví školy, ale jen s fakultativní přípravkou tak, že tedy obsahovalo pouze 4.—10. školní rok; studijní ústavy mohly býti zřizovány buď samostatně jako šestitřídní po způsobu reformních gymnasií a nahrazovati tak gymnasia mužská, nebo jako tříleté pokračování (Aufbau) připojeny přímo k vyšší dívčí škole a býti náhradou za reálky (v Sasku šestitřídní). Pruskému vyššímu lyceu odpovídala v Sasku Frauenschule, obsahující pravi-

⁶⁵³ „ein verwirrendes Vielerlei“ nazval ji proto Lehmann v uv. sp. 406, kdežto Hel. Langeová mluvila posměšně o Lyzeum-Quodlibet.

⁶⁵⁴ Srv. o tom všem článek Klumppův Zehn Jahre Mädchenschulreform v časop. Frauenbildung 1919, 42 a Flemmingův Zur Neuordnung der Mädchenschulreform ib. 58, dále Jahresschau III. 127, IV. 120 sl. a Reinovu Encyklopedii X. 875.

⁶⁵⁵ Podrobné srovnání pruské úpravy s jinými státy provádí Ew. Horn ve spise Das höhere Mädchenschulwesen in Deutschland 1919.

delně buď jen dvouletou školu pokračovací s úkoly ryze vědeckými nebo vyšší školu hospodyňskou pro přípravu dívek k životu rodinnému; konečně bylo také v Sasku dovoleno zřizovati čtyřleté semináře učitelské pro absolventky úplné vyšší dívčí školy. Podrobné osnovy vyšly koncem r. 1910,⁶⁵⁶ ale již v této své původní úpravě některá ustanovení narazila na odpor feministek, jimž se osnova sama zdála býti z různých důvodů nedostatečnou a zpátečnickou.

Podobně jest patrný nepochybný vliv Pruska na osnově, uzákoněné r. 1911 v B a v o r s k u. Ke čtyřem třídám obecné školy připojena vyšší dívčí o šesti třídách s dvouletým seminářem a dvouletými kursy pokračovacími; vedle toho po třetí třídě vyšší školy bylo lze vstoupiti do šestiletých kursů humanitních neb reálných. Touto osnovou byl nahrazen zastaralý normativ z r. 1873, jenž školství to vydával v područí klášterů (ještě r. 1903 ze 135 ústavů toho druhu bylo 100 klášterních); ale ani úprava z r. 1911 nebyla přijímána bez námitek, zvláště vytýkán nedostatečný zřetel k potřebám života občanského a rodinného.⁶⁵⁷

Samostatně vedlo si H e s e n s k o, jež výslovně odmítlo přijímati vzor pruský a zatím zřídilo v některých městech jen dvouleté Frauenschulen s vyšším učitelským seminářem; vlastní vyšší dívčí školy měly býti nahrazeny vyššími reálkami. Podobně ve W ü r t t e m b e r s k u mimo koedukaci na středních školách chlapeckých (viz níže) a soukromé dívčí gymnasium ve Stuttgartě od r. 1914 zřizovaly se samostatné dívčí reálky o 6 neb 9 třídách s osnovou málo odchylnou od osnovy ústavů chlapeckých; místo vyššího oddělení reálky mohl býti otevřen jednoroční kurs hospodyňský a hygienický, kdežto

⁶⁵⁶ Otištěny ve spise Schnellově Das Mädchenschulwesen in den deutschen Einzelstaaten 1911, 24 sl.

⁶⁵⁷ Srv. článek Sim. Irshla Die Frauenschule v časop. Pharos 1918, 141.

studijní ústavy vůbec nebyly povolovány, ježto jich prý není potřebí.⁶⁵⁸

Jiné státy německé zatím vyčkávaly, až jak se osnova pruská osvědčí, jiné zas (jako Schauenburg-Lippe, Schwarzburg-Rudolstadt, Waldeck, Meiningen, Altenburg, Kobursko a Gotha) přejaly prostě osnovy pruské s nepatrnými modifikacemi. Zastaralá byla dlouho úprava badenská, pocházející v podstatě již z r. 1877 a jen povrchně modifikovaná r. 1905: vyšší dívčí škola byla tam sedmiletá (bez přípravy) a k tomu v Karlsruhe existovala Frauenschule ve formě jediné pokračovací třídy a na několika místech byly semináře pro výcvik učitelek všech škol (i obecných); teprv těsně před válkou přijali i v Badensku vzor pruský.⁶⁵⁹

Vedle samostatných škol dívčích zaváděna byla již před válkou sem tam koedukace dívek na ústavech chlapeckých, resp. aspoň jejich hospitování a to v Badensku, Hesensku, Württembersku, Alsasku-Lotrinsku, Oldenbursku a Sasku, ale ve směr jen v omezeném počtu a s různými kautelemi; r. 1911 bylo těchto dívek již na 3000, z toho 800 na gymnasiu.⁶⁶⁰ Samo Prusko dovolilo koedukaci až po válce světové, a to jen v místech, kde není zvláštních škol dívčích, a na školách odborných;⁶⁶¹ zprvu vyžadováno svolení ministerské v každém jednotlivém případě a přijímány jen dívky obzvlášť nadané, takže ještě roku 1921 bylo všeho všudy na 193 ústavech jen 1291 dívek,⁶⁶² ale počet ten záhy roste: roku 1926 studovalo na ústavech chlapeckých již 1631 dívek,⁶⁶³ r. 1929 na 427 ústavech již 10.089 dívek a to nejvíce na

reformních reálních gymnasiích a reálkách,⁶⁶⁴ takže počet dívek, studujících na chlapeckých ústavech v Prusku, odhadoval se již na 9%, ve Württembersku na 12.2%.⁶⁶⁵

*

Válka sama zasáhla do vývoje německého školství dívčího velmi silně; jednak musily ženy nakvap přejímati leckterá povolání mužská, která jim dosud byla uzavřena, zvláště také vyučování na středních školách chlapeckých, jednak bylo nutno leckde místo žen akademicky vzdělaných připustiti dočasně i dívky s nižším vzděláním. Spolu rostl již za války proud, který byl nepřízniv dosavadní osnově škol dívčích, chtěje ji nahraditi novou životnější a bližší osnově škol chlapeckých;⁶⁶⁶ mimo to také tu se počalo s propagandou hesla školy jednotné a pracovní. Ministerstvo pruské svolalo již v létě 1921 zvláštní komisi poradní o nové úpravě střední školy dívčí, jež by navázala na uzákoněnou zatím čtyřletou školu základní⁶⁶⁷ a řešila také otázku vyšších lyceí, která v posledních letech trpěla značným nedostatkem žaček. Již v lednu 1922 vydalo ministerstvo výnos, podle něhož v místech, kde je vyšší lyceum bez studijního ústavu, ale s paralelkami, doporučeno místo jedné paralely zřídit raději studijní ústav některého směru; vedle toho doporučeno měniti i vyšší vědecké třídy lyceijní ve Frauenschulen s technickými kursy, konečně se radilo, aby

⁶⁶⁴ Tamže 1930, 42.

⁶⁶⁵ Schulwesen 1928-9, 67; podle str. 69 nově zavedena koedukace v Bavorsku od r. 1928, především zase jen v místech, kde není zvláštních škol dívčích.

⁶⁶⁶ Že vzdělání dívčí vykazuje pravidelně minus i v obsahu učení i ve vzdělání formálním, tvrdí Hel. Langeová v čl. Das Problem der spezifischen Mädchenbildung v Monatsschrift für höhere Schulen 1929, 16.

⁶⁶⁷ Přípravky lyceijní byly ovšem jako na jiných středních školách rušeny (Zentralblatt 1921, 173).

⁶⁵⁸ Die deutsche Schule 1914, 400.

⁶⁵⁹ Horn v uv. sp. 7.

⁶⁶⁰ Säemann 1911, 253.

⁶⁶¹ Die höheren Mädchenschulen XXXII. 201 a Die deutsche Schulreform 1920, 195.

⁶⁶² F. W. Schmidt Der gemeinsame Unterricht von Knaben und Mädchen in Preußen v časopise Monatsschrift für höhere Schulen 1922, 53.

⁶⁶³ Zentralblatt 1926, 380.

se lycea hleděla přizpůsobit nové osnově Deutsche Oberschule; místy dokonce — po prvé v Chotěbuzi (Kottbus, odkud název Kottbuser System) počali měniti vyšší lycea vůbec v čtyřtřídní studijní ústa-
vy.⁶⁶⁸

Když se takto měnil obraz vyšších škol dívčích v nepřehlednou směsici, vláda pruská chtěla tomu čeliti tím, že r. 1924 vydala nejprve přechodnou, pak definitivní úpravu tohoto odvětví školství od r. 1925, takže délka lycea vlastního i vyššího (Oberlyzeum) zkrácena byla o rok, ale současně jako na mužských školách místo přípravy nařizeny čtyři třídy Grundschule, takže celkový rozsah 13 let zůstal zachován. Třída UII, kterou se končí vlastní lyceum, může se odtud dělit na dvě sekce, z nichž jedna, upravená spíše vědecky, vede k vyšším studiím dalším, druhá rázu spíše praktického má své organické pokračování ve Frauenschule, navázané na tuto UII. Jako na ústavech chlapeckých i na lyceích se volí za první cizí jazyk nyní namnoze angličtina místo franštiny přes všechny oprávněné námitky.⁶⁶⁹ Protože pak také pro dívky zřízena Deutsche Oberschule, vyznačuje se vyšší dívčí školství pruské nyní nemenší pestrostí než chlapecké.⁶⁷⁰ Existují nyní tedy tyto typy vyšších škol dívčích:

⁶⁶⁸ Schvalovala mimo jiné i Vaertingová ve Frauenbildung 1923, 17, která však navrhovala přídržeti se spíše vzoru saského, podle něhož tyto tři třídy se připojují jako reálné pokračování k vyšší dívčí škole; o všech těchto přechodních změnách srv. Boelitz v uv. sp. 101 sl., Zentralblatt 1922, 106, Die deutsche Schule 1922, 278 a Jahrbuch des Zentralinstituts 1922, 31.

⁶⁶⁹ Srv. článek Splettstöszerův ve sborníku Lyzeum 81.

⁶⁷⁰ Zatímni osnovy vyšly v Zentralblatt 1924, 125, definitivní. 287. Srv. i Richtlinien 87 sl., dále Boelitz v uv. sp. 104 sl., Neuordnung 56 sl., Riesenbürger v uv. sp. 255 sl., Kandel Reorganisation 94 sl. a článek Elsy Sanderové Vom Mädchenbildungswesen in Deutschland ve Volkserziehung, Pädagog. Teil 1926, 167 sl.

1. Lyceum s touto osnovou:

	Tř.	VI.	V.	IV.	UIII.	OIII.	UII.	Celkem	Paralel. odděl. UII.
náboženství	2	2	2	2	2	2	2	12	3
němčina	5	5	5	4	4	4	4	27	4
1. cizí jazyk	6	5	5	4	3	4	4	27	2
2. cizí jazyk	—	—	—	4	4	4	4	12	2
dějepis s obč. naukou	—	1	3	2	2	3	3	11	3
zeměpis	2	2	2	2	2	2	2	12	2
matematika	4	4	4	4	4	4	4	24	3
vědy přírodní	2	2	2	2	3	3	3	14	3
kreslení	2	2	2	2	2	2	2	12	2
hudba	2	2	1	1	1	1	1	8	2
Celkem	25	25	26	27	27	29	29	159	26

Vyučování hudbě od tř. IV. dopouští se po skupinách; mimo to přiřčeno ještě od VI—OIII po 2 hod. a v paralelce UII 4 hodiny ručním pracím ženským (Nadelarbeit) a od VI do UII po 4 hodinách tělesné výchově, ale hodiny určené ručním pracím, kreslení a hudbě mohou při tom v této paralelce býti rozděleny také jiným způsobem.

2. Vyšší lyceum (Oberlyzeum) pokračuje po UII touto osnovou další:

	OII.	UI.	OI.	Celkem s třídami VI.—UII.
náboženství	2	3	3	20
němčina	4	4	4	39
1. řeč cizí	4	4	4	39
2. řeč cizí	4	4	4	24
dějepis	3	3	3	20
zeměpis	2	2	2	18
matematika	4	4	4	36
přírodní vědy	3	3	3	23
kreslení	2	2	2	18
hudba		2		10
	28	29	29	247
	+2	+2	+2	

3. Vyšší lyceum rázu reálného (Oberlyzeum der Oberrealschulrichtung) má tuto úpravu:

	OII.	UI.	OI.	Celkem s třídami VI.—VII.
náboženství	2	2	2	18
němčina	4	4	4	39
1. řeč cizí	5	5	5	36
2. řeč cizí	5	5	5	21
dějepis	5	5	5	20
zeměpis	2	2	2	18
matematika	5	5	5	39
přírodní vědy	4	5	5	28
kreslení	2	2	2	18
hudba		2		10
	28	29	29	247
	+2	+2	+2	

4. Deutsche Oberschule shoduje se ve třídách VI.—IV. s osnovou lyceijní, načež nastupuje toto rozdělení další:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem s třídami VI.—IV.
náboženství	2	2	2	2	2	2	18
němčina	5	5	5	5	4	4	43
1. cizí jazyk	5	5	5	4 (5)	4 (5)	4 (5)	41 (38)
2. cizí jazyk	—	—	4	3 (4)	3 (4)	3 (4)	15 (16)
dějepis s obě. naukou	5	5	2+1	4	3+1	3+1	25
zeměpis	2	2	2	2	2	2	18
matematika	4	4	5	4	4	4	35
přírodní vědy	4	4	4	4	4	4	30
kreslení	2	2	2	2	2	2	18
hudba	1	1	1		2		10
Celkem	28	28	29	30	29	29	251
						+2	

5. Reálně gymnasiijní studijní ústav podává po lyceijních třídách VI.—IV. toto rozdělení:

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem s třídami VI.—IV.
náboženství	2	2	2	2	2	2	18
němčina	4	4	5	4	5	5	36
latina	6	6	4	4	4	4	28
1. moderní jazyk	4	4	5	5	5	5	36
2. moderní jazyk	—	—	4	4	4	4	16
dějepis s obě. naukou	2	2	5	5	5	5	20
zeměpis	1	1	1	1	1	1	12
matematika	4	4	4	4	4	4	36
přírodní vědy	2	2	2	5	5	5	21
kreslení	2	2	2	2	2	2	18
hudba	1	1	1		2		10
Celkem	28	28	29	50	29	29	251
						+2	

6. Gymnasiijní studijní ústav připojuje se rovněž po třídu IV. s touto úpravou.

	UIII.	OIII.	UII.	OII.	UI.	OI.	Celkem ve všech 9 třídách
náboženství	2	2	2	2	2	2	18
němčina	4	4	5	5	5	5	35
latina	7	7	6	6	6	6	38
řečtina	—	—	8	8	8	8	32
řeč moderní	5	5	2	2	2	2	30
dějepis s obě. naukou	2	2	2	2	2	5	17
zeměpis	1	1	1	1	1	1	12
matematika	4	4	5	5	5	5	32
přírodní vědy	2	2	2	2	2	2	18
kreslení	2	2					10
hudba	1	1			2		9
Celkem	28	28	29	29	29	50	251
						+2	

K osnově vyšších lyceí přistupuje ještě v třídách VI.—OI po 4 hodinách tělesných cvičení (celkem tedy 24), pracovní skupiny ve vyšších třídách 6 hod., a ruční práce po 2 hod. v tř. VI.—OIII (celkem 10), dohromady tedy +40; podobně k osnově

studijních ústavů a Deutsche Oberschule nutno přidati 10 hodin tělesných cvičení, 6 hodin pro pracovní skupiny a po 2 hod. ručních prací v tř. VI.—IV., úhrnem tedy +36.

Kdežto vyšší lyceum ve smyslu učitelského semináře pro novou úpravu učitelského vzdělání vůbec zašlo,⁶⁷¹ zůstala Frauenschule s osnovou určenou 31. pros. 1917.⁶⁷²

Směrnice osnov vydané k nové úpravě zdůrazňují, že zásadně pro dívčí školy platí osnovy obdobných tříd chlapeckých,⁶⁷³ ale že v jejich rámci má se přihlížeti k speciálnímu nadání a životním úkolům dívek a že zvláště problémy ženské mají se probírat při četbě jazykové a dějepisu. Zůstaly ovšem i v nové osnově ruční práce a menší počet hodin všeobecného vzdělání; ale pro rychlejší vývoj dívek nutno měniti opětně průběhem lycea také učebnou metodu, jak ukazuje článek S u s. E n g e l m a n n o v é Jugendpsychologische Forderungen (ve sborníku Lyzeum 11 sl.). Bude nyní nutno také zde vyčkat, jak se nová úprava osvědčí, neboť vyrostly zatím nové a nové potíže zvláště v tom, jak současně podati vzdělání dosti hluboké pro vysokoškolské studium i dosti praktické těm, kdož dále studovati nemíní;⁶⁷⁴ již nyní se také ozývají obavy z přetěžování začek vzrůstajícím rozsahem učebné látky, počtem hodin a nezbytným zřetelem k technickému výcviku;⁶⁷⁵ konečně není bez významu i značný počet soukromých škol toho směru.

Největší vývoj na ten čas v Německu (mimo Sasko, kde dosud nezakotvily pevně) vykazují prá-

vě Frauenschulen, jež po krizi válečné, kdy většinou zašly vůbec, znovu rostou velmi rychle: v roce 1928 bylo jich již 150 (88 státních + 62 soukromých) vedle 181 (130 + 51) lyceí, 30 Deutsche Oberschulen a 60 studijních ústavů (o velikonocích 1927 opustilo vyšší dívčí školy celkem 2550 abiturientek, rok potom již asi o 1000 více!). Školy ty nabývají nových a nových forem i úkolů speciálních, jednak tím, že ještě více zdůrazňují hospodyňskou a praktickou přípravu pro život,⁶⁷⁶ jednak že místy se na zkoušku rozšiřují dokonce na ústavy tříleté (roku 1929 jich bylo v Prusku již 20); osnova těchto Frauen o b e r s c h u l e n, zakončených zkouškou maturitní, obsahuje celkem tytéž předměty, co jiné střední školy, ale jen jedinou cizí řeč (obvyčejně franštinu) a omezený počet hodin matematických, aby se tak získalo dosti času pro hospodyňství, vaření, ruční práce, zahradnictví atd.; přes všechny četné úvahy v časopisech odborných i denních není mínění o těchto školách dosud ustáleno.⁶⁷⁷ Zvláštním útvarem jsou konečně Frauenberufsoberschulen (nebo Werkoberschulen), které vedle doplňků všeobecného vzdělání podávají buď vzdělání hospodyňské nebo v ručních pracích a od obyčejných odborných škol hospodyňských (Hausfrauenklassen) se liší tím, že jsou součástí školy střední a mají učitelstvo vzdělané akademicky, kdežto Hausfrauenklassen jsou školy ryze odborné, na-

⁶⁷⁰ Srv. sborník Frauenschulen 2, Schulwesen 1927, 153 a 1928-9, 67 sl., dále Riesenbürger v uv. sp. 259 sl. a Handbuch Nohlův IV, 277 sl.

⁶⁷¹ Schulwesen 1928-9, 68. Srv. článek Elsy Meyerové Die dreijährige Frauenschule ve sborníku Frauenschule 13 sl., dále čl. A. Pfennigse Die dreijährige Frauenschule v časop. Deutsche Mädchenbildung 1929, 49; W. Sölten Die Aufgabe der Frauenoberschule v časop. Die Erziehung IV, 1928, 171; Elis. Blochmann Die Frauenoberschule v témž časop. 513; sborník Grimmeův 126 sl. a 76-sl., konečně několik článků v čís. 5. a 10. Deutsche Mädchenbildung 1927.

⁶⁷¹ Sborník Frauenschulen 4.

⁶⁷² Zentralblatt 1918, 276 a Horn v uv. sp. 111 (viz výše).

⁶⁷³ To právě vytýká Rich. Le Mang v čl. Gedanken zur Mädchenbildung v čas. Deutsche Mädchenbildung 1926, 195.

⁶⁷⁴ Srv. článek Marg. Heinemannové Das preussische Mädchenschulwesen ib. 1928, 195 a výklady Cauerovy ve sborníku Lyzeum 5 sl.

⁶⁷⁵ Srv. článek K. Hahna Die drohende Überbürdung im höheren Mädchenschulwesen v Deutsche Mädchenbildung 1928, 242.

vazující na školu měšťanskou a osazené učitelkami odbornými.⁶⁷⁸

Z dalších změn a dodatků organizačních nutno uvést novou úpravu dvouletých kursů přiřazených k Frauenschulen pro vzdělání pěstounek a ošetrovatelek, jež asi polovinu času věnují odbornému výcviku a ručním pracím, polovinu všeobecnému vzdělání, tělocviku a hudbě.⁶⁷⁹ Nařízením z r. 1928 omezuje se zkouška závěrečná (Schlussprüfung) jen na lycea spojená se studijním ústavem anebo s Deutsche Oberschule, kdežto lycea spojená jen s Frauenschule nepokládají se za ústavy úplné a jsou tedy od závěrečné zkoušky osvobozena.⁶⁸⁰

Připomínám, že po převratě odstraněna byla klausule celibátní, která bývala dříve připojována k dekretu ustanovovacímu v ten smysl, že provdání se také učitelky středoškolské značí eo ipso její odchod ze služby koncem škol. roku; sama nová ústava říšská v čl. 128. zrušila totiž všecka výiimečná ustanovení úřednic, a tak i provdané učitelky mohou zůstatí ve službě; ale při provádění restriktce r. 1924 byl právě těchto žen větší počet propuštěn s odbytným.⁶⁸¹

*

Také jiné státy německé mimo Prusko přikročily po válce ke změně více méně radikální svého dívčího školství.⁶⁸² Tak Sasko r. 1926 současně se zmíněnou novou úpravou škol chlapeckých vydalo

⁶⁷⁸ Sborník Frauenschulen 2 a 90 sl. (článek Emmy Beckmannové) a článek Liny Mayer-Kulenkampffové v Deutsche Mädchenbildung 1926, 545. — O potřebě výcviku pro odborné učitelstvo těchto škol viz článek Albrechtové ve sborníku Frauenschulen 5 sl.

⁶⁷⁹ Zentralblatt 1928, 309.

⁶⁸⁰ tamže 380.

⁶⁸¹ Srv. Riesenbürger v uv. sp. 261 sl., který se patrně sám kloní k mínění, že povolání učitelské nelze sloučiti s úkoly rodinnými.

⁶⁸² Z nedostatku místa i tu se spokojují se všeobecným přehledem a neuvádím detailů osnov.

i novou osnovu dívčí vyšší školy a reformní reálky (Höhere Mädchenschule und Reformberrealschule für Mädchen) o devíti třídách tak upravených, že v posledních třech ročnících je trifurkace na větev latinskou, novojazyčnou a matematicko-přírodovědeckou; z jazyků učí se angličtině od tř. VI., franštině od VIII, latině v příslušném odděl. OII—OI; filosofická propedeutika má své vlastní dvě hodiny v nejvyšší třídě.⁶⁸³ Vedle tohoto typu existují i studijní ústavy i Deutsche Oberschulen, ale úplná rovnoprávnost škol dívčích s chlapeckými se zamítá dosud z důvodů psychologických i hospodářských.⁶⁸⁴

V B a d e n s k u vyšla rovněž r. 1926, ale jen na zkoušku, nová osnova reálky dívčí, s níž lze spojovati od 4. roku i kursy gymnasiijní a reálné gymnasiijní a po absolvování šesti tříd také Frauenschule;⁶⁸⁵ podobně W ü r t t e m b e r s k o v touž dobu nově upravilo šestitřídní reálky dívčí, dále roční Frauenschulen jakožto nastavbu reálky, devítileté vyšší reálky, reformní reálná gymnasia a reformní gymnasia, obě o šesti ročnících, navazujících na třetí třídu reálek.⁶⁸⁶ Současně vyšla nová osnova h e s e n s k ý c h lyceí povahy reálné o 9 třídách s franštinou od VI. jakožto první a angličtinou od U III. jakožto druhou řečí cizí (latině lze učiti nepovinně); filosofické propedeutice

⁶⁸³ Podrobnosti viz v Monatsschrift für das ger. Schulwesen, II. 146; srv. také Věstník pedagogický 1927, 64, Die Erziehung II. 353 a Nohlův Handbuch IV. 272.

⁶⁸⁴ Schulwesen 1927, 137.

⁶⁸⁵ Srv. článek H. Franze Das höhere Mädchenschulwesen in Baden v časop. Deutsche Mädchenbildung 1927, 313, dále tamže 1926, 353, Schulwesen 1927, 140 a Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 469.

⁶⁸⁶ Srv. A. Mack Stand und Aufgaben des höheren Mädchenschulwesens im Rahmen des gesamten Schulwesens in Württemberg v Deutsche Mädchenbildung 1926, 460 a Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 414 sl.; srv. také čl. Vollmerové, Macka, Dehlingera, Metzgera a Dieterle v Deutsche Mädchenbildung 1927, 414 sl. o budoucnosti a problémech školství tamního.

určeno po 1 hod. v obou ročnících I. třídy; neobligátními předměty jsou také hudba, praktická cvičení přírodopisná a stenografie. Vedle lyceí zřizují se také studijní ústavy povahy vyšších reálků, které mají od VI. do U II. osnovu shodnou s lycei; gymnasijských ústavů studijních není vůbec. Frauenschulen zůstaly s osnovou nezměněnou.⁶⁸⁷ V D u r y n s k u mají nyní 7 vyšších lyceí, z nichž jedno má také vyšší oddělení reformně reálné gymnasijské, jedno vyšší reálné; osnova lyceí upravena nově rovněž r. 1926 s franštinou od VI., angličtinou od O III. a latinou od U II.; celkový počet hodin je příliš vysoký, neboť jen v VI. a V. je po 32 hodinách, ale ve všech ostatních po 37, resp. s nepovinnými ručními pracemi po 39 hodinách týdně.⁶⁸⁸ Pro jednoleté až tříleté Frauenschulen vydány nové osnovy teprve r. 1929.⁶⁸⁹ H a m b u r k má od velikonoce 1926 novou úpravu reálných gymnasií (s jednou moderní řečí od VI., latinou od dolní tercie a druhou moderní řečí od horní tercie), reálků (s dvěma cizími jazyky od VI. a dolní tercie) a Deutsche Oberschule (s jednou cizí řečí od VI., druhou od dolní II.); nepovinně vedle latiny, franštiny, španělštiny a hebrejštiny učí se zpěvu sborovému, hudbě orchestrální, ručními pracemi a deskriptivě (ovšem v různém měřítku na různých typech vesměs devítitřídních).⁶⁹⁰ B r u n s v i c k o vydalo rovněž r. 1926 novou osnovu devítitřídního lycea, k němuž po IV. tř. lze připojit studijní ústav rázu reálně gymnasijského.⁶⁹¹ Konečně v B a v o r s k u zavedli od šk. r. 1926/7 novou osnovu šestitřídního lycea (s angličtinou od nejnižší třídy a franštinou od ročníku 4.), k ně-

⁶⁸⁷ Srv. článek G. Dreschera Die Neuordnung des höheren Mädchenschulwesens in Hessen v Deutsche Mädchenbildung 1926, 268 a Schulwesen 1927, 143.

⁶⁸⁸ Srv. článek Julia Voigta Das höhere Mädchenschulwesen in Thüringen v témž časopise 1926, 471 a 1930, 117.

⁶⁸⁹ Srv. Pädagogisches Zentralblatt 1929, 688.

⁶⁹⁰ Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 279 sl.

⁶⁹¹ Tamže 345 sl.

muž lze ve dvou nejvyšších třídách přiřadit paralelní oddělení povahy reálné, dále devítitřídního humanistického gymnasia s latinou od třídy nejnižší a řečtinou od třídy VI. (počítajíc jako u nás ze zdola), devítitřídního reálného gymnasia s angličtinou od tř. I., latinou od IV. a franštinou od VI., konečně šestitřídní vyšší dívčí školy rázu praktického s cizími jazyky pouze jako předměty nepovinnými, ale s vydatným zastoupením ručních prací (ve všech třídách povinných po 2 hod.) a hospodyňského vyučování (spolu s přírodními vědami po 2—4 hod.).⁶⁹² Místa existují také jednotřídní Frauenschulen při lyceích neb vyšších dívčích školách pro doplnění obecného vzdělání a přípravu k životu rodinnému.⁶⁹³ Protože osnova prvních tří ročníků lyceí a obou typů gymnasijských se shoduje, lze říci, že se vlastně obojí gymnasia přičleňují k IV. tř. lycejské jako ústavy studijní.⁶⁹⁴

Připomínám nakonec, že v Prusku a jiných zemích, kde nebyla v oblibě koedukace na středních školách, vedle vyšších dívčích škol, jež tedy řeší otázku dívčího vzdělání cestou zvláštní, zřizovány byly po vzoru chlapeckých škol středních také gymnasia a reálky pouze dívčí neb aspoň samostatné kursy toho směru. Nejstarší gymnasia dívčí otevřena r. 1893 v Karlsruhe a Berlíně, načež rychle přibývaly kursy neb ústavy (pravidelně šestitřídní) v Lipsku, Baden-Badenu, Hanoveru, Královci a j.⁶⁹⁵ ale kdž dána byla možnost zřizovati t. řeč. studijní ústavy při lyceích, stoukala tendence, aby ony samostatné dívčí školy

⁶⁹² Fritz Hilsenbeck Die weiblichen Bildungsanstalten in Bayern v Deutsche Mädchenbildung 1927, 307, a Joh. Schlimmer Das höhere weibliche Bildungswesen in Bayern tamže 1929, 491; srv. i ib. 1926, 334, dále Schulwesen v uv. sp. 135, Monatsschrift für das Schulwesen I. 527; M a v e r u v. sp. 506; Handbuch Nohlův IV. 274.

⁶⁹³ Schulwesen 1927, 154.

⁶⁹⁴ Toto schéma má uv. Handbuch Nohlův 275.

⁶⁹⁵ Srv. Rein Pädagogik I.² 364 sl.

byly sloučeny s lycei, jak se stalo na příklad i v Badensku.

Počet dívčích středních škol také v Německu v poslední době značně stoupá, takže opětně již se ozvaly hlasy obavné a nebezpečnosti nadprodukce také tu je víc než patrné. Kdežto r. 1901 bylo v Prusku 213 veřejných vyšších dívčích škol, bylo v dubnu 1910 již veřejných škol 310 a r. 1918 již 454;⁶⁹⁶ statistika z r. 1928⁶⁹⁷ udává 181 vyšších lyceí, 30 Deutsche Oberschulen, 60 studijních ústavů, 150 Frauenschulen atd., v celku 533 vyšší školy (362 veřejné a 171 soukromé).^{697a}

§ 34. PŘEHLED VNITŘNÍ ORGANISACE NĚMECKÝCH ŠKOL STŘEDNÍCH. STATISTIKA

V organisaci škol středních, zvláště i v určení a úpravě samé látky učebné, určení jejího cíle atd. vliv pruský na ostatní státy německé byl vždy zcela patrný. V náboženství, jež zůstalo všude předmětem povinným, zdůrazňuje se pravidelně stránka etická a znalost samého Písma, kdežto memorování má ustupovati do pozadí; v jazyce mateřském akcentuje se moment patriotický⁶⁹⁸ a znalost gramatiky i literatury staré i nové; podobně vlastivědný úkol se vytýká vyučování v dějepise, občanské nauce a zeměpise, k čemuž po převratě přistoupil i důraz na výchovu pravého republikánského ducha, v jehož smyslu nařízena

⁶⁹⁶ Jahresschau V. 108.

⁶⁹⁷ Die deutsche Schule 1928, 689; jiná data jsou v K a n d e l o v ě ročence 1927, 162; v časop. Die höheren Mädchenschulen 1920, 41 sl. a v časop. Frauenbildung 1922, 171.

^{697a} Srv. také článek G. Proebstinga Die Entwicklung des höheren Mädchenschulwesens in Preussen v časop. Deutsche Mädchenbildung 1950, 170.

⁶⁹⁸ „Im deutschen Unterricht sollen die Schüler lernen deutsch zu reden und zu schreiben, deutsch zu fühlen, zu denken und zu wollen.“ (Richtlinien für die Lehrpläne der höheren Schulen Preussens 1925, 9).

proto i důkladná revise učebnic.⁶⁹⁹ V jazycích moderních vedle znalosti hlavních děl literárních požaduje se i jistý výcvik v ústním proslovení, po stránce metodické se v nich za jediné správnou má umírněná cesta direktní. V matematice a vědách přírodních jeví se celkem shoda s požadavky i u nás platnými a zvláště se doporučují i biologický způsob výkladu i vlastní pozorování žákovy a zřetel k logickým noetickým, estetickým a etickým úvahám. V kreslení staví se také v Německu do popředí cvičení podle přírody a kreslení volné vedle kreslení z názoru a pozorování děl uměleckých.

Největší rozdíly mezi jednotlivými státy německými jsou na ten čas v jazycích klasických,⁷⁰⁰ jejichž metoda jest rozhodně v přerodu a samo postavení, kdysi vševládnoucí, povážlivě oslabeno; vedle prvků starohumanitních (elokvence, výcviku stylistického, důrazu na učení gramatické) čtou se jinde zas požadavky docela moderní, zvlášť důraz na kulturní i estetickou stránku antiky, při čemž právem výcvik gramatický pokládá se ne za cíl, nýbrž jen za prostředek k cíli. Rozumí se ovšem, že prvotní cíl škol latinských, ovládnout latinu slovem i písmem, je všude již opuštěn; přes to ve výběru četby samé zřetel retoricko-stylisticko-gramatický přece jen ještě se uplatňuje měrou značnou.

⁶⁹⁹ Zentralblatt 1922, 565. — „Der Geschichtsunterricht soll ... dazu beitragen, den jungen Menschen wurzelfest im Heimatsboden, im deutschen Volkstum und im Staat zu machen“ (Richtlinien 16). — „Der Unterricht in der Erdkunde soll ... im Schüler die Liebe zur Schule, Heimat und Vaterland wecken und pflegen zum Verständnis der deutschen Kultur ... beitragen und den Schüler zum deutschen Staatsbürger erziehen helfen“ (ib. 19).

⁷⁰⁰ O pokusech nahraditi řečtinu angličtinou praví Ed. Spranger Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik 1919, 8: „Eine Bildung ohne Griechisch hat aufgehört „gymnasial“ zu sein. Niemand kann im Ernst das Griechische durch das Englische ‚ersetzen‘ wollen.“

Velmi horlivě se konečně dnes ve všech státech německých propaguje tělesná výchova ve formě oddělených hodin školních i v podobě volných her, vycházek a po případě i cviků rázu vojenského.⁷⁰¹ Celkem zvláště nové směrnice (Richtlinien) pruské zdůrazňují hned v úvodu, že znalost německé kultury (Fächer, die das deutsche Bildungsgut überliefern) má být středem všeho učení, že dále neustále nutno přihlížeti k různostem pohlaví a vývoje žactva, že ve výběru látky má se jednotlivým ústavům nechat co největší volnost, ale že je nutno učivo neustále soustřeďovati, při čemž jako základní metoda se doporučují t. řeč. Arbeitsunterricht ve všech třídách.

*

Pro přijetí žáka do nejnižší třídy střední školy stanoven nyní⁷⁰² vzhledem k povinné návštěvě čtyřleté společné Grundschule minimální věk 10 let; toliko žáci nadaní mohou, jak již řečeno, přijímání býti o rok dříve, a protože bývalé přípravy středoškolské jsou odstraněny, musí se všichni hlásící podrobiti zkoušce přijímací. Kdežto dříve konečné rozhodnutí o přijetí žáka v mnohých státech (i v Prusku) příslušelo zpravidla samému řediteli ústavu, který po případě zkoušel a rozhodoval úplně sám, nyní pravidelně přijímání žáků neprovádí střední škola sama, nýbrž zvláštní okresní výbor, v němž jsou rovnoměrně zastoupeni profesori střední školy a učitelé obecných škol za předsednictví ředitele střední školy;⁷⁰³ vedle obyčejného vysvědčení vyžaduje se pravidelně ještě zvláštní posudek o způsobilosti ke studiím, ovšem i osobní arch

⁷⁰¹ O Prusku srv. Zentralblatt 1924, 250 sl.

⁷⁰² Starší předpisy jsou sestaveny v uv. sp. Morschové 1 sl. a v uv. sp. Hornové Das höhere Schulwesen, passim.

⁷⁰³ Srv. článek C. Stejskala Jak upravití přechod na střední školu ve Věstníku pedag. IV. 153; dále Pädagogisches Zentralblatt 1926, 277 a 1915, 22, Schulwesen 1927, 105 sl.

z obecné školy.⁷⁰⁴ Zkouška přijímací týče se v Prusku nyní vlastivědy, jazyka mateřského, počtů, kreslení; naproti tomu na př. v Durynsku jen jazyka mateřského a počtů.⁷⁰⁵ Jako doplněk (nikoli náhrada) zkoušky může přistoupiti zkoumání podle psychologických testů, pro něž dobrou příručku napsali Bobertag a Hylla (Begaungsprüfung für den Übergang von der Grundschule zu weiterführenden Schulen 1926).⁷⁰⁶ Přijetí do nejnižší třídy je někde (jako v Bavorsku) jen zatímní a rozhodne se definitivně až po určité lhůtě (v Bavorsku po 8 nedělích, v Sasku po půl roce).⁷⁰⁷

Podrobné předpisy jsou vydány všude v Německu i pro zkoušky semestrální a zvláště pro konečné zkoušky postupné,⁷⁰⁸ kde se právem ukazuje na rozdíly individuální a vnější okolnosti důležité (na př. delší nemoc), ale vedle toho opět a opět se doporučují přísnost bezpodmínečná u žáků notoricky slabých; někde (jako ve Württembersku a Hesensku) může žák postoupiti i při špatné známce, je-li vyrovnána dobrou známkou z jiných předmětů; jinde zas (jako v Sasku) může žák postoupiti „podmínečně“, t. j. když do určité doby mezery doplní, sice se vrátí do nižší třídy; někde je dosud dovoleno, že žáci obzvláště nadaní

⁷⁰⁴ Zeitschrift für angewandte Psychologie XV. 1919. 440.

⁷⁰⁵ Zentralblatt 1924, 101; Monatsschrift für das Schulwesen II. 276.

⁷⁰⁶ Zkušenosti své s touto novou úpravou vypsalí zvláště K. Ehlers v čl. Die Aufnahmeprüfung in die Sexta v Monatsschrift für höhere Schulen 1924, 245; Th. Valentiner Die Grundschüler in der höheren Schule v Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1928, 49 a G. Bonwetsch Die Leistungen der Grundschulen und die Anforderungen der höheren Schule v Deutsche Mädchenbildung 1929, 292.

⁷⁰⁷ Monatsschrift für das Schulwesen II. 198; Věstník pedagogický V. 18.

⁷⁰⁸ Přehled ustanovení, zvláště podrobných v Sasku a Württembersku, je v uv. spise Morschové Das höhere Lehramt in Deutschland u. Österreich 1905, 112 sl. a Ergänzungsband 1907, 22 sl.

mohou návštěvu třídy zkrátit na půl leta, takže absolvují za rok dvě třídy (v Prusku bylo r. 1926 toto „Springen“ omezeno jen na jediný případ v době studií, při čemž nejnižší třída nesmí býti vůbec přeskočena).⁷⁰⁹

S velikou rozhodností drží se dosud všechny státy německé z koušek maturitních, jakožto nutného závěru studií středoškolských, při čemž zvláštní úmluvou z r. 1922 uznávají jednotlivé země bývalého císařství navzájem své maturitní zkoušky za určitých podmínek, zvl. že zkouška musí býti závěrem devítiletého studia a že musí obsahovat určité předměty povinné pro gymnasia a pro reálky.⁷¹⁰ Kdežto však v jedné skupině států se zdůvodňuje spíše moment vnější, že totiž má stát takovým způsobem míti záruku řádné přípravy pro studia vysokoškolská, podle jiných zemí — a to je patrně přirozenější formule — má se tak zjistiti okolnost důležitá pro vnitřní stav školy, zdali totiž absolvent si osvojil vědomosti souhlasné se zákonným cílem školy střední, jinak řečeno, zdali tedy žák dosáhl aspoň dostatečně toho cíle, kterého dosíci mohl a měl.

Jako u nás předsedá zkoušce maturitní zvláštní komisař vládní a členy komise zkušební jsou vedle ředitele pravidelně jen učitelé nejvyšší třídy; zkoušky samy jsou také v Německu písemné i ústní z určité označených předmětů, pro příslušný typ střední školy význačných. V Prusku je poslední úpravou z r. 1926 z á s a d n ě stanovena povinnost zkoušky ze všech předmětů (i tělocviků!), ale kandidát má právo jednak předložit komisi větší domácí práci písemnou na důkaz své zralosti k samostatné práci, jednak může před ústní zkouškou sám označiti předmět, z něhož chce svou zralost obzvláště dokázati, načež komise

⁷⁰⁹ Zentralblatt 1926, 154; srv. i Säemann 1913, 105 a Pädag. Zentralblatt 1930, 167.

⁷¹⁰ Srv. Umgestaltung etc. 82 sl.; také s Rakouskem je uzavřena podobná úmluva (Zentralblatt 1922, 101).

určí, z kterých předmětů má nadto ještě býti zkoušen. Do podrobností předpisů,⁷¹¹ které se v detailech v jednotlivých státech značně odchyľují a velmi často mění, nelze tuto zacházeti; připomínám pouze, že na rozdíl od našich předpisů dopouští se t. řeč. kompensace, t. j. že nedostatečný výsledek zkoušky v některém předmětu může býti vyrovnán dobrou známkou z předmětů jiných. Celkem však výsledky maturitních zkoušek jsou na středních školách německých rozhodně daleko horší než u nás; aspoň podle statistiky uveřejněné v knize H u c k e r t o v ě (Die Leistungen der höheren Lehranstalten in Preussen im Lichte der Statistik 1913, 40) počet propadlých při maturitě neustále před válkou stoupal: roku 1905 byl 25,6, r. 1907 již 28,9, r. 1909 dokonce 29,4 procenta!⁷¹²

Připomínám, že na rozdíl od našich poměrů bývaly v některých státech zavedeny také zvláštní závěrečné zkoušky po šestém ročníku střední školy, skýtající t. řeč. Mittlere Reife, jež zjednávala právo jednoroční služby vojenské (Einjährigenschein), jakož i možnost vstupu do služeb poštovních, železničních, samosprávných atd.; pro tuto Mittlere Reife, jež ovšem již nemá s vojenskou službou nic společného, byly nyní v některých zemích (jako Sasku a Württembersku) vydány nové předpisy zvláštní.⁷¹³

*

⁷¹¹ Starší předpisy podrobně přehlídí M o r s c h v uv. sp. 151 sl.; nové předpisy pruské uveřejněny v Zentralblatt 1926, 285 a výbor jich je v Monatsschrift für das Schulwesen I. 662 a ve Schweizerische pädagogische Zeitung 1929, 61 (M. Z o l l i n g e r Die neue preussische Prüfungsordnung). Zkušenosti s novou úpravou vypsál K. S t r a c k e v čl. Erfahrungen mit der neuen preussischen Reifeprüfungsordnung v Deutsche Mädchenschule 1927, 249. O nové úpravě württemberské viz Pädag. Zentralblatt 1930, 175.

⁷¹² Přehled oprávnění abiturientů středoškolských k dalším studiím podává Zentralblatt 1926, 370 sl.

⁷¹³ Srv. Monatsschrift für das Schulwesen I. 337 a II. 275.

Počet žactva, jež maximálně lze do třídy přijmouti, ku podivu v mnohých státech německých — aspoň ještě těsně před válkou — nebyl stanoven přesně vůbec⁷¹⁴ a jinde, kde normy jsou, nebylo zase de facto postaráno, aby se také ve skutečnosti zachovávaly. Podle předpisů pruských má se tu přihlížeti k výši třídy, takže tedy ve třídách nejnižších je stanoven počet největší (50), ve středních již o něco zredukovaný (40—50), v nejvyšších nejmenší (30—40). Školné je na středních školách německých v celku značně vyšší než u nás, v Prusku na př. stanoveno bylo r. 1919 na 160—220 Mk, na dívčích školách 160—300 Mk,⁷¹⁵ ale od r. 1926 již na 200 GMk,⁷¹⁶ tedy obnos rozhodně značný, který sám R i e s e n b ü r g e r⁷¹⁷ nazývá „Kulturwidrige Erhöhung“. Celkem v státech severních bývalo školné na ústavech středních daleko vyšší než v státech jižních (proti 45 Mk v Bavorsku a 40—70 Mk ve Württembersku před válkou bylo v Lübecku 160, Hamburce 192, v Brémách až 200 Mk!), což ovšem zase mělo vliv na výběr žactva; po válce rozdíl ty značně vyrovnány, ale studium zároveň téměř všude značně zdraženo.⁷¹⁸

⁷¹⁴ Morsc h Ergänzungsband 1907, 46 sl.

⁷¹⁵ Zentralblatt 1919, 639.

⁷¹⁶ Tamže 1926, 114.

⁷¹⁷ V uv. sp. 204.

⁷¹⁸ Starší, dnes již neplatný přehled školného je v Jahrbuch des höheren Schulwesens XXXVI. 787 sl. — Podle přehledného článku O l d e n d o r f f o v a v Monatsschrift für das gesammte Schulwesen I. 449 sl. bylo v Bavorsku stanoveno školné obnosem 45 GMk ročně, v Sasku 30 Mk čtvrtletně, ve Württembersku 60—75 (podle tříd) ročně, v Badensku 105, v Hesensku 112—160 (zase podle tříd), v Hamburce 48 čtvrtletně, Brémách 120 ročně. Od 1. dubna 1928 bylo školné téměř všude značně zvýšeno: v Bavorsku, kde je stále ještě nejnižší, na 90 RM. ročně, v Badensku na 150, Württembersku 90—120 (podle tříd), v Sasku 180, Durynsku 140—200 (podle tříd), Hesensku 210, Brunšvicu 220, Oldenbursku 220—240, v Brémách dokonce na 360, takže Prusko s 200 RM. přestalo již býti státem nejdražším (Schulwesen 1929/30, 33 sl.). R. 1930 bylo pro Prusko stanoveno, že výše školného

Rok školní počíná se dosud v Prusku a většině států německých o velikonocích, kdežto v státech jižních pravidelně jako u nás v září; teprve v poslední době pronikly na veřejnost zprávy, že ministerstvo pruské, které ještě r. 1922 znovu setrvalo na jarním počátku roku školního pro všechny ústavy všeobecně vzdělávací,⁷¹⁹ začíná se úmyslem přeložit počátek roku na podzim a upravit podle toho i hlavní prázdniny.⁷²⁰ Dlouho však bývalo, zvl. v Prusku, zvykem přijímati žáky do střední školy dvakrát v roce (o velikonocích a koncem září) a tak bývaly i upraveny učebné osnovy tříd, aby mohly postupné zkoušky býti konány v dobách pololetních; dnešní stav, analogický našim poměrům, ale začínající rok tedy na jaře, je zaveden teprv r. 1882, ale některé zbytky starší praxe udržovaly se ještě před válkou.⁷²¹

Rozsah a umístění hlavních prázdnin bývaly podle místních potřeb a klimatických poměrů vždy v jednotlivých zemích, ba i v jednotlivých krajích německých velmi různé.⁷²² třebaš v celku i v Německu prázdniny připadaly vždy na měsíce letní (červenec až září); dosud se proto zvláště v Prusku vyhlašuje termin prázdnin každoročně v úředním časopise pro jednotlivé kraje.⁷²³ V celku rozsah všech prázdnin o svátcích vánočních, velikonočních a hlavních feriích pohyboval se vždy kolem 80 dní v roce a značnější plus vykazovalo jen Bavorsko (95). Jako jednotlivé dni feriální uznávaly se před válkou zvláště narozeniny císařovy a zemského mocnáře, den vítězství u Sedanu, Nanebevstoupení Páně, konec roku

nemá zásadně přesahovati třetinu průměrného nákladu na vzdělání žáka na veřejné škole střední (Zentralblatt 1930, 220).

⁷¹⁹ Zentralblatt 1922, 191.

⁷²⁰ Monatsschrift für höhere Schulen 1930, 50 a j.

⁷²¹ Morsc h Ergänzungsband 27. sl.

⁷²² Podrobný přehled předválečný v témž spise 84 sl.

⁷²³ Srv. posléze v Zentralblatt 1930, 35.

církevního a den maturit, v státech protestantských také svátek reformace (31. říjen); po převratě ovšem odstraněny feriální dni politického a monarchického rázu,⁷²⁴ ale zavedeny za to v jednotlivých zemích, jak již bylo řečeno, volné dny pro vycházky a tělesný výcvik, dále pro souhrnnou četbu i domácí práce, návštěvy muzeí a sbírek atd.⁷²⁵ Hodina učebná od r. 1912 na všech ústavech pruských trvá jen 45 minut, při čemž všecko, co není přímo vyučováním, musí se vyřídit mimo hodinu (zápisy do třídní knihy, prohlídka písemných cvičení a pod.); protože pauzy po každé hodině stanoveny průměrem po 10 min., lze absolvovati za dopoledne nyní až 6 hodin učebných ($6 \times 45 + 5 \times 10 = 320$ minut).⁷²⁶

Konečně připomínám, že pro vnitřní život ústavu a chování žactva ve škole i mimo ni také v Německu existují zvláštní disciplinární řády, platné často jen pro jednotlivé školy; bývá proti nim odpor rodičů z příčin pochopitelných, ale také samých pedagogů, ježto se jimi prý ruší dětský důvěrný poměr mezi učiteli a žáky, ale pokud obsahují konkrétní a vskutku nutné předpisy, nelze jim nic vytýkati, leda to, že bývají leckdy příliš mnohomluvné a — jen na papíře. Zvláštní je, že se v Německu přes všecken odpor pedagogů udržely i na střední škole tělesné tresty, třebaš jen jako prostředek nejkrajnější a třebaš s určitými kautelami; jediné Sasko v zákoně r. 1922 (Schulbedarfsgesetz) vyslovalo zřetelně zásadu: „Körperliche Züchtigung der Schüler ist unzulässig“, kdežto i socialističtí ministři pruští neod-

⁷²⁴ Monatshefte für pädagogische Reform 1920, 277.

⁷²⁵ Srv. článek H. Kertinga Freie Arbeitstage auf den höheren Schulen v Neue Jahrbücher 1920, XLVI. sv., 110 sl. a K. Waertha Studenttage oder freie Arbeitstage? v Monatsschrift für höhere Schulen 1921, 88. — Pro Prusko ustanovení příslušné je v Zentralblatt 1920, 297; pro celou říši výnos ministerstva stanovil r. 1922 počet všech feríí 85 (Schwartz Lexikon II. 81).

⁷²⁶ Säemann 1912, 9 a 124.

vážili se než k novým pokynům a napomenutím ve věci tak choulostivé; de facto trvají tedy tresty toho druhu i v nejnižších třídách středních škol chlapeckých, kdežto pro třídy vyšší a pro všechny školy dívčí jsou zakázány.⁷²⁷ Rozumí se, že jako jiné prostředky kázeňské také v Německu fungují důtky, degradace na horší místo ve třídě, karcer atd.

*

Správa školství středního vyhrazena jest jednotlivým zemím samým a jejich úřadům, pouze pro rovnoprávnost absolventů středoškolských a pro úkoly vojenské služby bývaly úmluvy vízící všechny země jako součástky jednotné říše. Je zvláštní, že v mnohých státech, ba i v Prusku není dosud jediného celistvého zákona o správě škol středních, jenž by odpovídal analogickému zákonu o školách obecných, nýbrž že existuje vlastně jen řada ustanovení ojedinelých, ba docela i jen zvyklostí tradičních. V Prusku ústřední správu školství vede ministr kultu a duchovních záležitostí se svým podsekretářem a dalšími úředníky, zvanými vortragende Räte, kteří obstarávají zvláště technické záležitosti vyššího školství, personalie, schvalování učebných osnov atd. a proto aspoň z části bývali vždy vybírání z řad učitelstva těchto škol samých. Nižšími orgány jsou provinciální školní kolegia v každém hlavním městě 12 provincií pruských, jejímiž členy mimo jiné úředníky jsou pro dozor na školu a otázky pedagogické vůbec t. řeč. vrchní školní radové (Oberschulräte), pravidelně bývali profe-

⁷²⁷ H. Schwartz Pädagogisches Lexikon III. 1930, 111 sl. Podle předpisů předválečných musil v Prusku před trestem nebo bezprostředně po něm učitel výkon trestu třídnímu i řediteli ohlásit; ve Württembersku byly podrobné předpisy o počtu ran i délce holi; v Hamburce určena k trestání výslovně jen určitá zadní část těla (Morsch v uv. sp. Ergänzungsband zur zweiten Auflage 1913, 36 sl.).

soři neb ředitelé středoškolští. Konečně města sama mívají své komise neb deputace i školní výbory pro péči o vnější potřeby ústavů domácích. Církvi ponecháno právo dozoru na vyučování náboženství, kdežto všechn vrchní dozor je tedy soustředěn v rukách orgánů státních.

Podobně je upravena správa středního školství v jiných zemích německých:⁷²⁸ také ve Württembersku všechn vrchní dozor má příslušné oddělení ministerstva, které funguje jednak jako oddělení ministerstva kultu, jednak jako samostatná instance úřední; v Brunšviku podléhaly střední školy zemskému školnímu úřadu, jenž teprv r. 1928 nahrazen samým ministerstvem pro lidové vzdělání; v Oldenbursku jsou pod vrchní pravomocí ministerstva zřízeny pro správu střední školy čtyři úřady krajské; v Bavorsku je ministru k ruce nejvyšší školní rada, složená ze zástupců škol vysokých i středních a lékaře a jí jsou zase podřízeny orgány krajské atd. Pro úpravu samých osnov a reformu vnitřního zřízení vůbec jsou směrodatná v Prusku úřední shromáždění všech ředitelů středoškolských, kteří se v pravidelných lhůtách scházejí po jednotlivých provinciích a rokují o otázkách školských a výchovných. Konečně jsou ministerstvu a krajským úřadům podřízeni jako nejnižší instance správní ředitelé středních škol (Studiendirektoren), na těmto ovšem samí profesoři, kteří v Německu mívali dříve titul Oberlehrer a nyní za republiky Studienräte (po delší službě úspěšné Oberstudienräte), kdežto název Professor je pravidelně vyhrazen jen univerzitám.⁷²⁹

Jak patrně, je školství střední v Německu daleko více zcentralisováno, než obecné a vlivy

⁷²⁸ Schulwesen 1927, 68.

⁷²⁹ Riesenbürger 220. — Proti učitelům škol obecných bývají profesoři středních škol označováni také názvem Philologen v širším smyslu slova.

korporací samosprávných skutečně omezeny na minimum, kdežto ve všech důležitějších věcech, ať již vyšly odkudkoliv, rozhoduje koneckonců sám ministr, jemuž všichni ostatní činitelé jsou vlastně jen rádci. Je to tím nápadnější, že pokud paměť lidská sahá, bývali aspoň před válkou ministři a daleká většina jejich úředníků vybírání napařad jen z právníků, kdežto odborníci školští a lékaři bývali nanejvýš přibírání, aby podali dobrá zdání, ale vlastní rozhodování ve věci sporné připadalo vždy zase jen právníkům.⁷³⁰ Daleko více se uplatňoval živel školský a tedy odborný v úřadech krajských a místních, ač ani tam přirozená souvislost školy s životem a potřebami praxe nebývala vždy nejtuzší.

Teprv republika německá přivodila tu potěšitelný obrat, jednak tím, že na rozhodující místa v ministerstvu ve větším počtu povolání skuteční odborníci, jednak že ve většině zemí německých posílen vliv samosprávy a širších kruhů obecnstva tím, že vytvořeny při jednotlivých ústavech poradní sbory (Beiräte) z učitelů, rodičů a lékařů.⁷³¹ jednak konečně, že pro užší styk žáků s učiteli a pro usnadnění školní kázně po převratě úsilovně byla podporována žákovská samospráva, jež však téměř všude zklamala a brzy zase zašla z týchž asi důvodů, co u nás.⁷³²

*

⁷³⁰ Proto zase Ad. Matthias (Erlebtes und Zukunftsfragen 88 sl.), který byl sám po dlouhá léta zaměstnán v ministerstvu vyučování, obnovuje starou myšlenku Humboldtovu, aby ministerstvu topícímu se v byrokratizmu dán byl k ruce poradní sbor pedagogů různých oborů, který by zkoumal zvláště všechny návrhy reformní.

⁷³¹ Přehled příslušných ustanovení podává Schulwesen 1927 81 sl. Srv. i článek W. Violeta Rechte und Pflichten für Elternbeiräte v Monatsschrift für höhere Schulen 1930, 288. ⁷³² Srv. tamže 84 sl. Riesenbürger 59 sl., Kandel 1926, 528, Bäumer(ová) 35 sl., kde vypočtena také příslušná nařízení vládní.

Pro povolání učitele středoškolského jsou předepsány také v Německu všude zvláštní zkoušky odborné podle zkušebních řádů, jež pocházejí sice z různých dob,⁷³³ ale ve většině zemí řídí se opět vlivem Pruska, kde poslední úprava zkušebních předpisů provedena od 1. dubna 1918 s podstatnými změnami ustanovení předchozích. Doba studií universitních, která do té doby byla v Prusku ještě tříletá (jen v Bavorsku a Badensku čtyřletá), rozšířena na osm semestrů, do nichž se mohou za určitých modalit (podobně jako u nás) započítávat studia na technice a za hranicemi; bývalá obecná zkouška všech kandidátů, jež kdysi byla vlastně druhou maturitou a i při svém pozdějším omezení obsahovala přece ještě filosofii, pedagogiku, německou literaturu a náboženství, ztenčena nyní jen na filosofii, t. j. základy psychologie, etiky, logiky a noetiky s dějinami filosofie. Místo starých skupin, jež také v Prusku byly dříve obvyklé, nastoupila úplná volnost výběru dvou předmětů jako hlavních a jednoho vedlejšího, a dovoleno mimo to si rozšiřovati aprobaci i o t. řec. dodatečné předměty (Zusatzfächer), t. j. předměty, kterým se na střední škole neučí jako disciplinám samostatným (na př. filosofická propedeutika, užitá matematika), dále moderní jazyky (polština, dánština, ruština, italština, španělština a turečtina) a konečně dovednosti (kreslení, zpěv a tělocvik).⁷³⁴ Pro každý předmět vytčeny požadavky zkušební docela přesně a podrobně, při čemž však ponechány rozdíly — ostatně ne vždy zřetelné — mezi aprobací pro celý ústav a toliko pro nižší třídy; nově také formulovány požadavky na písemné práce domácí a klausurní (tyto jsou však nutny jen u filologů).

⁷³³ Srv. Schulwesen 1927, 224 sl.

⁷³⁴ Pozdějšími výnosy zařazené sem i občanská nauka (Zentralblatt 1922, 484), vlastivěda (deutsche Volkskunde, ib. 1928, 31) a filosofie náboženství (Allgemeine Religionsgeschichte, ib. 1923, 119).

Také tento předpis pruský,⁷³⁵ vedle něhož vydána zvláštní nařízení pro zkoušky z kreslení, zpěvu i tělocvik,⁷³⁶ přejat s některými modifikacemi řadou jiných států německých (zvl. také Saskem); své zvláštní řady zkušebné mají Bavorsko (od r. 1912), Württembersko (1913) a Badensko (1928). V Bavorsku je zkouška rozdělena na dva termíny, z nichž jeden připadá hned po studiích universitních a druhý po roční návštěvě pedagogického semináře na některé střední škole; první zkouška je vědecká, druhá praktická z pedagogiky, filosofie a dějin filosofie;⁷³⁷ vedle toho jest zavedena ještě třetí zkouška po 10 letech působení na střední škole pro profesory, kteří se dosáží zapracování do některého oboru a chtějí dosáti lepšího postavení, zvl. místa ředitelského. Podobně jsou dvě zkoušky ve Württembersku: první z předmětů vědeckých podle určitých skupin, druhá písemná z pedagogiky a ústní z filosofie, spojená s praktickou ukázkou didaktické dovednosti (Lehrprobe). Konečně v Badensku musí se všichni kandidáti podrobiti všeobecné zkoušce z filosofie a odborné z klasické neb moderní filologie neb skupin věd matematicko-přírodních v určitých kombinacích;⁷³⁸ připuštěny jsou také dodatečné předměty (mezi nimi i pedagogika).

⁷³⁵ Podrobnosti viz v čl. K. Reinhardta Zur Neuordnung der Prüfung und der praktischen Ausbildung der Kandidaten des höheren Lehramts v časop. Monatsschrift für höhere Schulen 1918, 4 sl. srv. dále Die deutsche Schule 1918, 174 a 189 (vytýká, že schází hygiena aspoň jako předmět vedlejší). Reithwisch Jahresberichte XXXII. I. 15 (srovnává řady pruský, saský, bavorský a württemberský). Naše Doba XXV. 377. — Pro praktickou potřebu určeny jsou Reinhardtovy Erläuterungen zu der Ordnung der Prüfung an höheren Schulen in Preussen 1918°.

⁷³⁶ Srv. Zentralblatt 1922, 257 a článek L. Pallata Das künstlerische Lehramt an den höheren Lehranstalten Preussens v Pädagogische Blätter 1922, 325.

⁷³⁷ Pädagogisches Archiv 1913, 189, Věstník čes. profesorů XX 192; srv. i Morsch v uv. sp. II. Ergänzungsband 80.

⁷³⁸ Pädagogisches Zentralblatt 1928, 497.

Pro praktickou potřebu k učitelskému povolání středoškolskému je určena dále po zkouškách buď doba jednoho roku, zvaného zkušebním (Probejahr; tak zvláště v Bavorsku, Sasku, Württembersku) nebo čas dvou let, z nichž jedno se zove seminárním, druhé zkušebním (v Prusku a státech je napodobujících). V roce seminárním⁷³⁹ kandidáti přidělení jsouc určitému ústavu střednímu pod vedením ředitele a odborných profesorů, mají teoreticky i prakticky seznati povolání učitelské a sami se zkoušeti poněmáhle ve vyučování, v pravidelných schůzích probíratí všecky otázky didaktiky, organisace i hygieny školní a péče o mládež, pracovati písemné práce o daných tematech atd. Všecko zaměstnání v tomto roce má býti co možná praktické a všestranné; seminaristé mají se tu na př. učit i spravovat sbírky, vésti školní hry, psáti protokoly, mají navštěvovati školy všeho druhu (i obecné a pomocné atd.), vésti si deníky o svých pozorováních. Teprv v druhém roce nastupuje již větší volnost a samostatnost kandidáta, jenž po příp. při nedostatku učitelstva může již býti zaměstnán jako učitel pomocný. Po dvouleté praxi, k níž se v Prusku připouštějí jen kandidáti tělesně zdraví a mravně bezúhonní a z níž mohou kdykoli býti propuštěni, neosvědčili se, podrobují se praktické zkoušce

⁷³⁹ O přípravě k učitelskému povolání středoškolskému v Německu srv. zvláště: W. Fries Die Vorbildung der Lehrer auf das Lehramt 1895; Ch. Chabot La pédagogie au lycée 1903 (líčí semináře na některých gymnasiích) H. Kunmerow Über die praktische Vorbereitung der Studienreferendare und die pädagogische Prüfung v Monatschrift für höhere Schulen 1922, 30 (příliš prý převládá zřetel praktický); Max Siebourg Die Ausbildung des philologischen Nachwuchses v témž časopise 1925, 1 a 1926, 8 (zkušební s novou úpravou); Die deutsche Schule 1918, 174 (chce obrácený pořádek výcviku v obou letech), H. Stoldt Um die praktische Ausbildung der Philologen v Monatschrift für höhere Schulen 1930, 291; K. Müller Die Ausbildung der Philologen und der Volksschullehrer v Die deutsche Schule 1930, 213.

z pedagogiky, písemné i ústní a to původně na ústavě, kde posledně byli zaměstnání; od r. 1923 dějí se zkoušky ty hromadně pro celý dozorcí okres (Aufsichtsbezirk) před společnou ústřední komisí a to pravidelně v lednu a červenci; praktický výstup (Lehrprobe) nemá naopak nyní z pravidla býti na ústavě, kde kandidát je zaměstnán.⁷⁴⁰ V souhlase s tím jsou od r. 1928 všichni zkušební kandidáti všech oborů z celého dozorcího okresu sloučeni v společný seminář pro výcvik didaktický tak, že nejzdatnější pedagogové z celého okresu utvoří ad hoc pracovní společnost, kandidáti mají společné schůze, pokusy ve vyučování, navštěvují vzdělávací ústavy všeho druhu a pod.⁷⁴¹

Po pravdě nutno přiznati, že ani v Německu nemívají seminaristé a zkušební kandidáti postavení na ústavě závidění hodné, že záci k nim ledacos si dovolují a že také v očích nerosudného obecnstva bývají tito adepti učitelského úřadu snižováni; již proto se důtklivě doporučovalo, aby seminář příslušný netrval při téměř ústavě déle dvou let. Rozhodně má celé toto zařízení, jehož počátky nutno hledati v ústavách Frankkeových, dále v semináři Gedikeově a ovšem i v seminářích universitních v Gotinkách, Lipsku, Jeně, Královci a j., dosud leckteré nedostatky, pročež opět a opět se objevují návrhy, jak tufo přípravu kandidátů profesury zlepšiti a doplniti.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Zentralblatt 1922, 518.

⁷⁴¹ Srv. článek Deitersův Die pädagogische Ausbildung der Lehrer an höheren Schulen v Erziehung III. 667.

⁷⁴² Srv. články K. Meyera a Rud. Müncha v Monatschrift für höhere Schulen 1930, 81 a 113 a publikaci Die wissenschaftliche und praktische Ausbildung der Philologen. Zwei Denkschriften 1929, dále Střední škola 1925, 175 (návrhy Weinstockovy); článek Ed. Ederta Zur Ausbildung der Studienreferendare v Monatschrift für höhere Schulen 1926, 425; dále článek K. Rollera Zur Frage der Vorbildung der Lehrer an höheren Schulen v sborníku Sternově Jahrbuch der Erziehungswissenschaft I.

Po úspěšně vybyté praxi zkušební musí se každý kandidát profesury přihlásiti u krajského školního kolegia k zápisu do úředního seznamu, podle něhož se čekatelé (Anwärter) ustanovují pak na uprázdněná místa učitelská a to tak, že na ústavech státních je jmenuje, na městských potvrzuje ministr. Od r. 1924 je v Prusku ustanoven pro čekatele numerus clausus o 1000 mužů a 200 žen, rozdělených podle určitého klíče na jednotlivé obory; jen tito vyvolenci jsou příkazováni službou, kde je jich potřeba, a dostávají plat jako úředníci státní, kdežto ostatní mimo numerus mohou býti zaměstnáni jen bezplatně.⁷⁴³ Úřední názvy těchto čekatelů jsou v různých zemích německých různé (candidatus probandus, Hilfslehrer, Lehramtspraktikant, Lehramtskandidat, Gymnasialassistent, Lehramtsakzessist, Lehramtsassessor, Probelehrer, Gymnasialvikar etc.); v Prusku se ustálil nyní název Studienreferendar (v době zkušební) a Studienassessor (po ní).

Vůbec nutno nakonec konstatovati, že i v Německu výsledky nových zkušebních řádů jeví se pravidelně ve světle špatném.⁷⁴⁴ Jelikož i tam pro příznivé, ale jen dočasné vyhlídky kandidátů nahrnulo se na vysoké školy dosti lidí neschopných.⁷⁴⁵ Proto se také již před válkou ob-

1925, 344; Rud. Műch Zur Ausbildung der neusprachlichen Studienreferendare v témž Monatsschrift 1927, 353; uv. článek Deiters ů v Die Erziehung III. 667; návrhy Behrendovy na sjezdě v Kasselu v Zeitschrift für pädagog. Psychologie 1928, 541; Pädag. Zentralblatt 1924, 23 sl.; časopis Sokrates I. 30; G. Wenz Der neue Erzieher. Wege zur Reform der wissenschaftlichen und praktischen Ausbildung des Philologen 1930 a j.

⁷⁴³ Zentralblatt 1924, 152 a Pädagogisches Zentralblatt 1924, 559 (článek Landé ů v).

⁷⁴⁴ Podle statistiky z r. 1927-8 obstálo při první neb opakované zkoušce 423, propadlo 113 kandidátů (viz Zentralblatt 1928, 353; starší data za r. 1918—22 v Monatsschrift für höhere Schulen 1922, 285. v Rethwischových Jahresberichte XXXII. II. 65, v Zentralblatt 1924, 74.

⁷⁴⁵ Fries v Lehrproben und Lehrgänge 1914, I. 2 sl.

jevila nadprodukce kandidátů⁷⁴⁶ a po válce se obtíže ještě stupňovaly, ježto nebylo lze z příčin finančních čekati zřizování ústavů nových, a naopak ocitli se bez místa profesori z krajů, jež musilo Německo odstoupiti.⁷⁴⁷ A protože vláda pruská sama opětně poukázala na špatné vyhlídky filosofického studia, nastal vskutku od r. 1920 rapidní pokles posluchačstva, takže na př. roku 1921 z 9677 abiturientů již jen 207 (t. j. 2.14 procenta) ohlásilo, že se věnuje studiu filologie, a podobně v šk. r. 1922/3 z 9043 abiturientů odešlo na filosofii jen 205, t. j. 2.27%.⁷⁴⁸ Konečně nelze mlčením pominouti, že universitní příprava kandidátů profesury je právě po stránce pedagogické dosud velmi kusá, protože na mnohých universitách není dosud ani systemisována stolice pedagogiky a ponechává se starost o pedagogické vzdělání namnoze volným sdružením posluchačů samých; proto také se stále ozývají stesky do nedostatečné pedagogické přípravy kandidátů, přicházejících z university do praxe, i do zastaralosti zkušebních řádů, které prý příliš hoví indi-

⁷⁴⁶ R. 1912 bylo vypočteno, že kandidáti v ten rok vstupující na fakultu, dočkali by se definitivy až r. 1928 (Sæmann 1912, 188); r. 1913 bylo již 3900 zkoušených kandidátů, z nichž ročně bývalo jmenováno asi 650 (Pedagog. Archiv 1914, 42). Samo ministerstvo školství v Prusku varuje r. 1930 před studiem na fakultě filosofické, tvrdíc, že r. 1934 bude 7—8000 studijních asesorů, na které se po dlouhá léta nedostane vůbec místa (Deutsche Mädchenbildung 1930, 431).

⁷⁴⁷ O. Baumgarten Die Not der akademischen Berufe nach dem Friedensschluss 1919, 50 pokládá vyhlídky kandidátů profesury ze všech učených stavů za nejhorší; podle nových dat po válce nejhorší vyhlídky byly pro filology a historiky (Monatsschrift 1919, 166). — Statistická data o průměrném stáří kandidátů viz v Zentralblatt 1919, 537 a v čl. Dunkmannově Die Berufsstatistik der Philologen v Pädagog. Zentralblatt 1922, 195.

⁷⁴⁸ Zentralblatt 1923, 20; počet asesorů podává Monatsschrift für das Schulwesen I. 20, 257, 326 a každoročně Zentralblatt.

viduálním sklonnostem a příliš zanedbávají úkoly školy.⁷⁴⁹

*

Velmi podrobná jsou pravidelně také v jednotlivých zemích německých ustanovení o služebních poměrech učitelstva stredoškolského, pravomoci ředitele ústavu a kompetenci učitelských sborů. Vlastní přesná a důkladná pragmatika služební vydána po prvé roku 1910 v Prusku s názvem Dienstanweisung für die Direktoren und Lehrer an den höheren Lehranstalten für die männliche Jugend, podrobně normující postup v konferencích, při klasifikaci, disciplinárních trestech atd.⁷⁵⁰ Ředitel jest nadřízeným úřadům zodpověden za všechno vnější i vnitřní pořádek ve své škole; v mnohých zemích má k ruce zástupce, na nějž může přenést část svých složitých funkcí. Staly se sice v některých severních městech Německa pokusy, aby práva sboru byla vůči řediteli rozšířena tak, že by byl jen výkonným orgánem a nastoupila vlastně správa t. řeč. kolegiátní, ale pokusy ty lze dnes již celkem míti za odstraněny.⁷⁵¹ V jednotlivostech jsou ovšem i tu mezi jednotlivými zeměmi menší rozdíly, pro naše poměry bez významu;⁷⁵² rozumí se, že některých omezení doznává kompetence ředitele i sboru tam, kde existují i zmíněné poradní sbory občanstva, po příp. t. řeč. školní výbory (Schulausschüsse) při ústavech městských.⁷⁵³

⁷⁴⁹ Srv. zvlášť uvedený článek Rollerův v Sternově Jahrbuch I.

⁷⁵⁰ Srv. Morsch v uv. sp. II. Ergänzungsband 1913, 9 sl., kde jsou data také o jiných zemích.

⁷⁵¹ Podobné usnesení saského sněmu z r. 1922 nebylo pro odpor vlády i samých sborů vůbec nikdy provedeno (Neue Erziehung 1922, 149; Schulwesen 1927, 71). — Srv. i Schulwesen 1927, 76 a 1928-9, 32.

⁷⁵² Srv. podrobný přehled v Schulwesen 1927, 69 sl. a 1928-9, 39 sl.

⁷⁵³ Ib. 78 sl.

Konference učitelské jsou v Prusku podle nařízení z r. 1922 trojího druhu: všeobecné (Gesamtkonferenzen) o věcech celého ústavu, třídní (Klassenkonferenzen) o prospěchu jednotlivých tříd a odborné (Fachkonferenzen) o vyučování jednotlivým předmětům.⁷⁵⁴ Proti našim poměrům má učitel německý rozhodně více volnosti ve své povinnosti učebné,⁷⁵⁵ jež je nyní vyměřena v Prusku pro ředitele na 12, na silnějších ústavech jen na 8 hodin týdně, u ostatních učitelů do 45 let 25, do 55 let 23 a odtud jen 20 hodin,⁷⁵⁶ v Bavorsku 20—22, v Sasku a Württembersku 24, výjimkou až 30.

Velmi rozmanitě byly vždy upraveny v jednotlivých zemích německých platy ředitelů a profesorů stredoškolských, které opět a opět měněny; v celku i tu bývali němečtí profesoři ve výhodě proti našim rychlejším postupem i větším konečným platem. Před válkou kolísaly platy ředitelů dle stáří, místa a rozsahu ústavu mezi 3700 až 13.000, profesorů mezi 2400—11.000 Mk, takže stoupaly po třech, výjimkou po dvou, čtyřech nebo pěti letech.⁷⁵⁷ Po válce upraveny platy nejdříve r. 1920, kdy naměřeno v Prusku maximum platu profesorského 14.500, ředitelů 16.800 Mk mimo přídavky rodinné a místní,⁷⁵⁸ a znovu současně s příjmy ostatních úředníků r. 1924, takže mimo přídavky místní a rodinné dostávají učitelé předmětů manuálních měsíčně 258.50—379.50 Mk podle doby služební, studijní radové 330—495 Mk,

⁷⁵⁴ Srv. Zentralblatt 1922, 335, kde je i jednacím řád konferencí, a Schulwesen 1927, 74, kde vypočteny hlavní jejich úkoly.

⁷⁵⁵ Srv. čl. E. Müllera Über die methodische Freiheit des Lehrers v Zeitschrift für das Realschulwesen 1914, 163 sl.

⁷⁵⁶ Riesenbürger 220 sl.

⁷⁵⁷ Detaily podává Morsch v uv. sp. 308 sl., I. Ergänzungsband 118 a II. 89 sl., dále Loosova Encyklopedie s. v. Gehaltsbezüge.

⁷⁵⁸ Zentralblatt 1920, 354 sl., přehledná tabulka o jednotlivých zemích německých je v Jahrbuch des höheren Schulwesens XXXVI. 1919-20, II. Teil 785 sl.

ředitelé neúplných ústavů 385—577.50, ředitelé úplných škol a vrchní studijní radové 445.50 až 660 Mk⁷⁵⁹. Rozumí se, že dnes je všude také postaráno i o pensii profesorů a zaopatření jich pozůstalých, třeba i tu v jednotlivých zemích ne stejně a třeba ne v té výši jako u nás, kde však — aspoň před válkou — plativali sami profesori do pense daleko více, než v Německu (v Prusku a většině států nebylo pensijních příspěvků vůbec).⁷⁶⁰

Konečně třeba připomenouti, že také v Německu pro další vzdělání učitelů škol středních vedle ústavních knihoven⁷⁶¹ zařizují se v posledních desetiletích vědecké kursy pokračovací při jednotlivých školách vysokých z různých disciplin,⁷⁶² že většina států poskytuje pro týž účel státní stipendia různé výše⁷⁶³ a že vědeckých otázek týče se i značná část činnosti spolků profesorských, rozlišených podle odborů vědních a sdružených ve Vereinsverband akademisch gebildeter Lehrer Deutschlands (r. 1909 měl již skoro 18.000 členů).

*

⁷⁵⁹ Srv. Věstník čes. profesorů v č. 36., str. 509, který označuje sám tyto příjmy za skvělé proti našim.

⁷⁶⁰ Morsch, Ergänzungsband 128.

⁷⁶¹ Podle vzorného katalogu Stoewerova (Katalog einer Lehrerbibliothek für höhere Lehranstalten 1911) odhaduje se rozsah knihovny každého ústavu asi na 1200 děl ve 2100 tř. v ceně 15.000 Mk.

⁷⁶² Tak r. 1914-5 byly v Gotinkách po celý rok soustavné výklady z matematiky a věd přírodních. (Nastavni vjesnik 24, 315).

⁷⁶³ Podrobnosti podává zvl. Roloffův Lexikon IV. 293 sl. podle přehledu vydaného v Deutscher Philologenblatt 1912 čís. 35 a v Monatsschrift für höhere Schulen 1918, 258. Počet stipendií ročně udílených odhaduje Speck (Die wissenschaftliche und pädagogische Weiterbildung der akademisch gebildeten Lehrer 1917, 153) na 300.000 Mk. Srv. i instruktivní článek Ziertmannův Der Aufenthalt deutscher Philologen im Ausland v Jahresbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht II. 1920, 171 sl.

Nakonec několik přehledných dat o vývoji středního školství německého. Počet škol toho stupně rostl před válkou světovou úžasně, zvl. když skončeny byly boje o rovnoprávnost typů, a středoškolské studium stalo se nezbytnou podmínkou kariéry vojenské i úřednické; jistě také obrovský vzrůst národního jmění, odhadovaný před válkou na 10 miliard Mk.⁷⁶⁴ měl tu podíl význačný: kdežto na př. obyvatelstva pruského od r. 1870 do 1907 přibylo jen o 53%, vzrostl počet žactva středoškolského v téže době z 97.884 na 249.558, t. j. o 255%!⁷⁶⁵ Nejsilnější přírůstek je patrný v století dvacátém, při čemž gymnasia sice napořád převládají, ale od r. 1900 je znatelný příbytek žactva škol reálných (r. 1909 na př. byla průměrná návštěva gymnasií 344, reálných gymnasií 332, ale reálek 475);⁷⁶⁶ nejlépe je patrnó toto přesouvání ve prospěch reálek, srovnáme-li počet žactva s počtem obyvatelů vůbec: kdežto u gymnasií poměr ten již od r. 1875 udržuje se skoro stále na stejné výši (na 10.000 obyv. připadá 26—27 gymnasistů, u reálných gymnasistů je patrný úbytek, u realistů víc než znatelný přírůstek a to za 30 let 1870—1900 devateronásobný). V souhlase s tím je i příbytek abiturientů, kteří odcházejí na techniky a školy odborné: kdežto v období 1868—91 chodilo z abiturientů na universitu ještě 82%, na techniku pouze 3½%, na jiná povolání 14½%, byla příslušná čísla r. 1912 již 62,

⁷⁶⁴ Huckert Die Leistungen der höheren Lehranstalten in Preuzen 1913, 21, který také vyvrací obvyklé mínění, že prý příčinou vzrůstu jsou i snížené požadavky klasifikační.

⁷⁶⁵ Revue universitaire 1911, I. sv. 125.

⁷⁶⁶ Sonde III. 23. — Podle čl. Joh. Ellenbecka Aus der Geschichte der Oberrealschule v Pädag. Zentralblatt 1926, 640 sl. byl poměr žactva reálek ku počtu žáků na gymnasiích r. 1882 ještě 1:9.2, ale r. 1920 jen 1:1.9! Žáků bylo r. 1920 na reálkách přes 90.000, na reálných gymnasiích téměř 75.000, na gymnasiích přes 98.000.

11½ a přes 26%!⁷⁶⁷ Podle článků Oberleových⁷⁶⁸ je v počtu gymnasií celkem stagnace, kdežto počet reálných gymnasií se od r. 1900 zdvojnásobil, reálek docela ztrojnásobil, a vůbec přibýlo nápadně ústavů reformních. Vlivy majetkové a náboženské i tu jsou zcela patrné: na 10.000 evangelických obyvatelů připadalo r. 1860 36 žáků středoškolských, na též počet katolíků 21, ale židů 152, kteráž čísla se změnila r. 1900 již na 50, 29, ale 327.⁷⁶⁹ Úžasně stoupá také náklad na toto odvětví školy: r. 1860 byl něco přes 3.446.000, ale r. 1870 již přes 6.750.000, r. 1900 přes 46.377.000 a r. 1909 dokonce 69⅓ mil. Mk; při tom stát vydržoval vždy daleko více gymnasií než reálek, o něž péče připadala vždy především městům. V době války nastal ovšem rapidní pokles žactva, zvl. v posledních třídách, nejvíce v Ol, kde proti 10.256 žákům r. 1914 bylo již r. 1915 jen 950, tedy asi 1/11;⁷⁷⁰ za to po válce nastal nový nebývalý a rozhodně i nezdravý a přílišný nával na střední školy⁷⁷¹ a současně i nápadná proměna typů středoškolských, takže na př. r. 1924 každý šestý ústav měnil svůj ráz.⁷⁷² Zajímavé jest, že jednotlivé typy nejsou po říši německé rozšířeny stejnoměrně: v jižních zemích a v Prusku, východně od Labe mají rozhodnou převahu gymnasia, ale mezi Labem a západní hranicí říše reálky.⁷⁷³

⁷⁶⁷ Rethwisch Jahresberichte XXXI. I, II. — Podle Petersena Innere Schulreform 1925, 83 sl. r. 1921-2 dokonce již jen 32% abiturentů šlo na universitu, ale 30% k hospodářství, průmyslu a obchodu.

⁷⁶⁸ Deutsches Philologen-Blatt 1916, 605 a 1914, 99; srv. i Rethwisch XXXI. I. 16 a Ehrke Lateinlose Schulen 24.

⁷⁶⁹ Lexis uv. sborník II. 186.

⁷⁷⁰ Die deutsche Schule 1916, 480.

⁷⁷¹ Kaestner Zur Frage der Schulgliederung und der Grundschule 1925, 10.

⁷⁷² Pädagogisches Zentralblatt 1924, 37.

⁷⁷³ A. Petersen Innere Schulreform und Neue Erziehung 1925, 90.

Celkem udává poslední statistika z 1. května 1928⁷⁷⁴ pro celou říši 305 gymnasií, 29 reformních gymnasií, 194 reálných gymnasií, 242 reformních reálných gymnasií, 331 reálek, 10 deutsche Oberschulen, 17 a 63 Aufbauschulen chlapeckých, úhrnem 1370 škol o 10.861 třídách s 307.946 žáky.

§ 35. ŠKOLY ODBORNÉ

Bohatě rozvité jest v Německu také školství odborné. Bývalo na ně dříve pohlíženo s jakýmsi despektem, ovšem docela neoprávněným, a bývalo zvláště vzdělání odborné od dob Herbartových stavěno v příkrou protivu proti školství obecně vzdělávacímu, jakoby pro samé odbornictví nestaralo se vůbec o mravní a rozumovou hodnotu člověka.⁷⁷⁵ Názory ty samou praxí důkladně vyvráceny a tak dnes není snad povolání, pro něž by nebyly zřízeny školy zvláštní, neustále se víc a více specialisující a diferencující; rozumí se, že také ženy s rozvinutím t. řeč. ženské otázky domáhají se škol svých vlastních, které vesměs vznikaly s počátku jen z iniciativy soukromé neb spolkové a jež jsou dosud dalekou pře-

⁷⁷⁴ Kandel Yearbook 1927, 162; starší data tamže 1924, 324, a 1925, 196 a 199; o počtu škol, učitelů i žáků a nákladů na školy v letech 1912—6 tamže 1926, 504—506. — Statistiku učitelů a učitelek na všech středních školách uveřejnil Monatsschrift für das gesamte Schulwesen II. 257 sl.; pouze pro pruské Aufbauschulen ib. 193 sl.; statistiku stud. asosorů ib. I. 505. — Srovnávací tabulky o letech 1911 a 1921 má též časopis I. 207, o letech 1914 a 1922 Boelitz Aufbau etc. 160 sl., o letech 1914 a 1924 Kandel Reorganisation etc. Appendix 183 (podle Jahresberichte der höheren Lehranstalten in Preussen). Statistika škol badenských je v uv. Monatsschrift I. 705 sl.

⁷⁷⁵ Srv. úvodní článek Kühneův v Entwicklungsstufen der Berufserziehung v jeho sborníku Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen 1922 a články v sborníku Reinově Die Erziehung des Kindes 1924, 123 a 159.

vahou povahy nižší,⁷⁷⁶ kdežto vysoké školy odborné otvírají se ženám teprv v posledních letech (na př. zemědělství v Badensku, Bavorsku, Württembersku a Sasku, umělecké akademie ve Württembersku a pod.).

Dnes je také v Německu školství to v kvapném vývoji, trpíc při tom i nedostatkem vlastních učitelů i žáků stejnoměrně vzdělaných, leckde snad i tísní finanční a nepřízní samých kruhů odborných; teprv rozumná sociální a školská politika zjedná i tu časem žádoucí korektiv. Dosud sice tu mnoho zlepšily zvláště spolky a valná sdružení pro podporu těchto škol,⁷⁷⁷ ale hlavní práce čeká stále na úřední a parlamentní kruhy, které budou musiti především řešiti zásadní otázky organizační, jednotu úpravy, náležitý odborný dozor, finanční zajištění, odborné vzdělání učitelstva, namnoze dosud nevyhovujícího,⁷⁷⁸ ustanovení o oprávnění absolventů odpovídající aspoň bývalé „mittlere Reife“;⁷⁷⁹ zvláštní pozornosti konečně si vyžádá potřebná specialisace ústavů, neboť také v Německu rozsah toho školství se neustále šíří a rodí se nové a nové útvary toho druhu; v poslední době před válkou na př. po vzoru švýcarském a americkém chystal se při universitě lipské i zvláštní ústav pro odborné vzdělání žurnalistů a to z odkazu Edgara Herfurtha, majitele časopisu *Leipzigischer Neueste Nachrichten*;⁷⁸⁰ podobně roku 1911 otevřena v Düsseldorfu akademie pro vzdělání obecních starostů

⁷⁷⁶ Také nový typ škol hospodyňských, upravený r. 1924 (*Schulwesen* 1928-9, 90).

⁷⁷⁷ Srv. článek E. m. B a a r a *Vereinsbildungen und Vereinsarbeit auf dem Gebiete des Berufs- und Fachschulwesens* v řeč. sborníku *Kühneově* 519 sl.

⁷⁷⁸ Srv. článek K. Th o m ä *Die Ausbildung der Lehrer an Fachschulen* v řeč. sborníku 477 sl., dále *Kandelovu* ročenku 1928, 386 a *Schulwesen* 1928-9, 123 sl.

⁷⁷⁹ Srv. článek P. Z i e r t m a n n a *Das Berechtigungswesen* v sborníku *Kühneově* 487 sl.

⁷⁸⁰ *Akademische Rundschau* III, 178 sl.

a úředníků,⁷⁸¹ jež však po válce zašla pro nedostatek prostředků; jiná *Verwaltungsakademie* otevřena v Berlíně 1919;⁷⁸² k podnětu *Zeppelinovu* otevřeny v Mnichově a *Friedrichshafenu* školy aviatické; zkrátka i v Německu přibývá nových škol odborných a nových jejích forem.

Z jednotlivých kategorií škol odborných především školy hospodářské také v Prusku jsou různého stupně. Nejinze stojí mimo školství pokračovací toho druhu školy rolnické a zimní hospodářské,⁷⁸³ jež na rozdíl od našich poměrů těší se značné oblibě, takže r. 1921 bylo jich již 19 rolnických a 505 zimních;⁷⁸⁴ dosti je také nižších škol speciálních půlletních neb ročních pro lukařství, ovocnářství, zahradnictví, lihovarství i pivovarství, mlékařství, včelařství, chov dobytka, podkovářství, rybářství atd. Střední školy toho druhu propůjčovaly v Německu jako u nás pravidelně i právo na jednoroční službu vojenskou a proto v osnově své dopřávaly vždy poměrně mnoho místa i předmětům všeobecně vzdělávacím (moderním jazykům, zeměpisu a dějepisu, matematice); byly to do nedávna vlastně nižší reálky s rozšířeným studiem věd přírodních, ale protože vyhovovaly již dávno praktickým potřebám a počet jich byl i v Prusku neveliký (16, v ostatním Německu pouze 5), dostalo se jim r. 1927 nové úpravy o rozsahu čtyřletém, takže odpovídají asi U III—OII střední školy s jedinou řečí cizí.⁷⁸⁵ Nejvyšší stupeň škol hospodářských představují samostatná zemědělská vysoká škola v Berlíně, zří-

⁷⁸¹ Tamže I, 57.

⁷⁸² Tamže VII, 130.

⁷⁸³ Rolnické (*Ackerbauschulen*) jsou theoretické i praktické, zimní (*Landwirtschaftliche Winterschulen*) jen theoretické; srv. *Kühne* 410 sl., kde je podrobný rozbor osnov.

⁷⁸⁴ Podrobnosti o nich podává V. l. Š t e i n *Zemědělská škola ve službách zemědělce* 1927, 191 sl., srv. i *Kühne* 407 sl.

⁷⁸⁵ *Schulwesen* 1928-9, 89.

zená r. 1859,⁷⁸⁶ akademie v Poppelsdorfu u Bonnu (1846), ústav zemědělský v Brombergu v Prusku, vysoká škola zemědělská v Hohenheimu ve Württembersku (1818), akademie hospodářská a pivovarská ve Weißenstephanu v Bavorsku (reorg. 1895), konečně zemědělské ústavy připojené k univerzitám v Královci, Lipsku, Jeně, Halle, Kielu, Gotinkách, Vratislavi a Gieszenu a k technice v Mnichově, jejichž posluchači jsou ovšem úplně na roveň postaveni imatrikulovaným posluchačům jiných fakult; studium na těchto vysokých školách v Prusku a Bavorsku bylo po válce nově upraveno.⁷⁸⁷ Pro vzdělání učitelstva škol hospodářských je nyní roční seminář při hospodářském universitním ústavu v Lipsku, spojený se školou cvičnou.⁷⁸⁸

Starého původu jest v Německu školství lesnické, pocházející namnoze již ze století XVIII. S počátku byly to hlavně soukromé podniky šlechticů pro výcvik hajných i lesních, ale záhy ujímá se škol těch stát a zřizuje jednak samostatné školy lesnické, jednak jednotlivé stolice na vysokých školách odborných nebo universitách, kde zařaděno lesnictví v obor t. řeč. nauk kamerálních. Odtud plyne, že právě tento nejvyšší stupeň lesnického vzdělání je v Německu v nápadném rozkvětu a že jsou mu věnovány vedle čtyř akademii také některá oddělení universit (v Mnichově a Tubinkách) a technic (v Karlsruhe) a zvláštní vysoká škola v Aschaffenburgu v Bavorsku, takže sami Němci počet vysokých škol toho druhu uznávají za přílišný; vskutku také návštěva některých ústavů je v naprostém nepoměru k vysokému nákladu. Naproti tomu

⁷⁸⁶ Od r. 1918 udílí hodnost doktora zemědělství buď po přísných zkouškách, buď pro zásluhy o zemědělství (Venkov 11. 10. 1918).

⁷⁸⁷ Boelitz v uv. sp. 142 a Monatschrift für höhere Schulen I. 80.

⁷⁸⁸ Zeitschrift für Hochschulpädagogik 1918, 79.

jsou v celém Německu jen dvě střední školy lesnické (v Prusku ani jediná!), jichž rozhodně by spíše bylo třeba; rovněž nedostatečně jest zastoupeno i dvouleté nižší školství pro výcvik hajných (první státní škola toho druhu zřízena teprv 1878; v samém Prusku jsou nyní jen tři, v Bavorsku pět!), takže daleká většina začátečníků musí se vzdělávat jen cestou soukromou.

Jen dvojího druhu (jako u nás) jest v Německu školství hornické; nižší školy pro výcvik lezců, zakládané již od stol. XVIII. v krajích hornických hledí vedle upevnění a rozšíření učiva školy obecné podati i přípravné vzdělání odborné, zvláště ve vědách přírodních, kreslení, strojnictví, odborném stavitelství; je jich nyní v celém Německu asi 40 (v samém Prusku 12) nestejně výše.⁷⁸⁹ S druhé strany existují v Německu tři vysoké školy montanistické či akademie: v Clausthalu (v Harzu), Berlíně, kde však spojena r. 1916 s technikou jako její šesté oddělení,⁷⁹⁰ a ve Freibergu (v Sasku), jakož i oddělení montanistické na technice v Cáchách; posluchači vzdělávají se po 3—4 léta ve všech disciplínách potřebných pro vyšší služby důlní.

Záhy dovedli také Němci oceniti význam škol hospodářských, jichž je dnes asi 40 soukromých neb spolkových. Vláda pruská vydala již r. 1902 zkušební řád pro učitelky domácího hospodářství⁷⁹¹ a pořádá občasně kursy odborné i pokračovací roční nebo kratší v pracích domácích. vaření, mytí a pod. Sem tam existují i dívčí školy zahradnicko-mlékař.-hospodářské; v Dortmundě byl již před válkou i „technický seminář“ pro výcvik učitelek domácího hospodářství, prací ručních a tělocviku pro školy obecné i střední; s tříletým ústavem je tam spojena sedmitřídní

⁷⁸⁹ O jejich organizaci viz Kühne 344 sl.

⁷⁹⁰ Akademische Rundschau V. 2 sl.

⁷⁹¹ Otištěn v uv. sp: Schöppov e O dívčím školství 223 sl.

škola cvičná a pokusná zahrada;⁷⁹² jiný seminář podobného určení je ve Frankfurtě n. M.⁷⁹³

Nepřehledná je řada všemožných škol průmyslových a řemeslnických, jichž bylo v různých oborech r. 1903 již asi na 500, z toho asi polovice v Prusku. Jsou to školy stavitelské, strojnické, textilní, kovolitecké, keramické, truhlářské, zámečnické, klempířské atd.; podrobný jich výčet i statistika podle oborů jsou nemožny již proto, že školy pravidelně obsahují několik oddělení různých.⁷⁹⁴ Dalekou většinu jich vydržují zase spolky a města a již proto úprava jejich není jednotná a také délka učení velmi nestejná (u škol stavitelských průměrem 5—6 semestrů). Mnohé připravují výslovně jen dílovedoucí, jiné doplňují teoreticky i prakticky výcvik v řemesle, jemuž se žák učí. Od r. 1884 podléhají všechny tyto školy dozoru ministerstva obchodu, jež o jejich rozvoji a stavu vydalo zvláště r. 1909 velmi podrobnou správu, čítajíc do toho i školství pokračovací a umělecko-průmyslové;⁷⁹⁵ velikou pozornost právem věnuje ministerstvo zvláště také vzdělání učitelstva těchto ústavů.⁷⁹⁶ Některé ze škol strojnických a textilních mají povahu škol středních, jsouce určeny pro výcvik úředníků a techniků konstruktivních, jakož i samých majitelů a ředitelů průmyslových závodů. Dívčí školství toho druhu jest i v Německu mnohem méně vyvinuto než školství chlapecké; jsou to školy krejčovské, modistské, krajkářské, ma-

⁷⁹² Säemann V. 368.

⁷⁹³ Frauenbildung 1919, 201.

⁷⁹⁴ Srv. ostatně Kühne 279 sl., Kandel 1928, 340 sl. a Löffler Das deutsche Fortbildungs- (Berufs-) Schulwesen 1928, 169 sl.; mnohým dostalo se po převratě nové úpravy (srv. Schulwesen 1928-9, 87 sl.).

⁷⁹⁵ Výťah podrobný vyšel v známém americkém Report 1910 I. 301 sl.

⁷⁹⁶ Přehled ustanovení o zkouškách učitelských pro školy průmyslové podává Monatsschrift für das ges. Schulwesen I. 154 a 269.

lířské, fotografické, zubolékařské, ba i sazečské atd.

Třetí velká kategorie škol odborných, školství obchodní, může se honositi v Německu historií asi již dvousetletou.⁷⁹⁷ Již totiž r. 1723 vyšel spis dvorního a komerčního rady drážďanského Pavla Jak. Marpergera s originálním názvem Trifolium mercantile aureum oder Dreyfaches Güldenes Klee-Blatt der werten Kauffmannschaft, v němž spisovatel zdůrazňuje myšlenku, že jen nedostatek obchodních škol jest příčinou, že státy německé nedosahují toho stupně rozkvětu, jakého by při své poloze a jiných okolnostech dosíci mohly a že tudíž jako se zakládají akademie šlechtické i malířské, tak že třeba zřizovati také zvláštní akademie obchodní. Návrh jeho však nedošel povšimnutí a teprv v berlínské realce Heckerově (1747) učilo se po prvé vedle jiných oborů také disciplinám obchodním. Ústav Heckerův neměl však dlouhého trvání stejně jako obchodní učiliště, jež bylo otevřeno 1772 při gymnasiu v Lipsku; jako první ústav samostatný lze uznati školu obchodní otevřenou v Hamburce 1768 zásluhou prof. Büsche⁷⁹⁸ a kupce Wurmba.

Ale ustavičné nepokoje válečné koncem stol. XVIII. a počátkem XIX. uškodily také školství obchodnímu a zarazily nadobro nesmělý tento vývoj a teprv od druhé polovice XIX. stol. také v Německu nastává nový rozkvět těchto škol, ač počet jejich je stále ještě proti jiným zemím evropským nedostatečný na všech stupních, ježto ani v kruzích odborných není pro tyto školy dosti

⁷⁹⁷ Srv. zvláště: M. Facy L'enseignement commercial en France et à l'étranger 1923, 173; Hughes-Klemm Progress of education in the century 1907, 471 sl.; H. Otto v Landsmannschafter Zeitung roč. 58. str. 53; Kretzschmar v uv. sp. 535 sl.; Kandel 1928, 364 sl.; Kühne v uv. sp. 353 sl.

⁷⁹⁸ K podnětu Büschovu zřízena také Real-Handlungsakademie ve Vídni r. 1770 (Viz Dějiny pedagogiky II. 2², 358).

porozumění; ještě na př. r. 1897 vyšel z Hamburku proti nim protest, ježto prý vědecké studium obchodní je nejen zbytečno, nýbrž přímo i škodlivě nastávajícím obchodníkům. Proto také teprv r. 1898 otevřena v Lipsku první vysoká škola obchodní (Handelshochschule) pro důkladné vzdělání odborné vyšších povolání obchodních a výcvik odborného učitelstva; v dvouletém kursu probírají se tam zvláště nauky národního hospodářství, obchodu i zeměpisu, ale vedle toho jsou i přednášky obecně vzdělávací a mimo jiné pedagogika. Existovaly dále před válkou vysoké školy při technice v Cáchách, v Kolíně n/R., Mannheimu, Mnichově (od r. 1910), Berlíně, akademie věd obchodních a sociálních ve Frankfurtě n/M., kde vedle vzdělání obchodního poskytuje se i vzdělání sociální pro potřeby soudců, profesorů a advokátů; byly dále i přednášky obchodní při akademii poznaňské i při koloniálním ústavu hamburském (od r. 1908) pro vzdělání těch, kdož se chtěli odebrati do osad německých; za války přibyla ještě roku 1915 vysoká škola obchodní v Královci.

Střední školy obchodní (höhere Handelsschulen) jsou podle úpravy pruské z r. 1916 ústavy rvze odborné o jedné neb dvou třídách, předpokládající vzdělání ve výši O II. neb úplného lycea, nebo jsou to vlastně reálky, v jichž osnově disciplinám obchodním vykázáno vydatné místo vedle předmětů obecně vzdělávacích (odtud název Handelsrealschulen), nebo konečně (jako v Bavorsku) jsou prostě přičleněny kursy obchodní k obyčejné reálce.⁷⁹⁹ Počet těchto škol, jistě v praxi potřebnějších než školy vysoké, je bohužel dosud neveliký (r. 1912 jich bylo 43, z čehož asi polovice

⁷⁹⁹ Organisation Handelsrealschule probírá se hlavně v uv. sborníku Kühnelo v. 360 sl.; o nové úpravě středních škol obchodních ve Württembersku jedná Monatschrift für das höhere Schulwesen I. 333, o nové úpravě zkoušek učitelských Zentralblatt 1925, 63.

v Sasku, jež má školství obchodní vůbec vypraveno nejlépe). Po válce vznikla nová kategorie středních škol obchodních ve formě nástavné (t. řeč. Wirtschaftsaufbauschulen), jejichž tři ročníky navazují na sedm let obecné školy (nebo dva na osm); vedle toho se vytváří šestiletá (po příp. jen tříletá Wirtschaftsoberschule jednak pro vzdělání pomocných sil obchodních, jednak pro přípravu ke studiu na škole vysoké; konečně v poslední době v Prusku se objevily i dvouleté školy pro ty, kdož vybyli čtyři ročníky školy střední.⁸⁰⁰

Nejnižší posléze stojí také v Německu pokračovací školy obchodní, denní nebo večerní pro výcvik pomocníků v malých obchodech, vydržované nyní z peněz soukromníků, spolků neb obcí ve všech větších městech; v organisaci těchto ústavů není dosud žádoucí jednoty (jako vůbec v organisaci všeho školství obchodního) a téměř každý ústav se řídí svou osnovou zvláštní. V poslední době se živě propagují také dívčí školy toho druhu ať jako přípravné ať pokračovací, ale i toto školství je dosud jen v počátcích.⁸⁰¹ Vůbec je stav škol obchodních ve většině Německa ku podivu nehotový i neurovnaný a poměry ty jistě se nezlepší, pokud sám stát se neujme iniciativy a nepřevzme aspoň část břemene s beder soukromníků a obcí; dosavadní přílišná rozmanitost i volnost osnov a nezávislost na státu má rozhodně také své špatné stránky, jimž jen z části podařilo se čeliti vzájemnými úmluvami zemí v rovnoprávnosti vyšších škol obchodních.⁸⁰² Naléhavá je konečně také v Německu nová úprava odborného vzdělání učitelstva pro tyto školy, pro kterou jsou jmenovitě nutny i cvičné školy neb kursy při školách vysokých.

⁸⁰⁰ Srv. Löffler v uv. sp. 151 a 168, Schulwesen 1928-9, 86.

⁸⁰¹ Roloffův Lexikon V. 467.

⁸⁰² Schulwesen 1928-9, 86.

Poměrně dobře je postaráno v Německu o vzdělání umělecké.⁸⁰³ Nejstarší akademie tohoto druhu (Königliche Akademie der Künste) otevřena již 1696 v Charlottenburku u Berlína a po častějších změnách reorganisuje se po válce v rozsahu 10 semestrů⁸⁰⁴ jako Preussische Akademie der Künste; pro umělce a umělecké průmyslníky je určena král. umělecká akademie v Kasselu (založená 1777), pro malíře, stavitele, architektu i rytce akademie výtvarných umění v Drážďanech (otevřena sice již 1705, ale ráz vysoké školy má teprv od 1899), pro malířství, sochařství, ryteckví i umění dekorační akademie v Düsseldorfu (1767), pro malířství, sochařství i architekturu badenská akademie v Karlsruhe (1854); existují dále malířské a sochařské školy v Mnichově (od 1818), Štuttgartě (1829), Královci (1845) a Výmaru (1860), konečně v Lipsku jako středisku knihkupeckého trhu akademie pro grafická umění (od r. 1764). Vedle toho je po Německu na třicet vyšších škol umělecko-průmyslových (v Cáchách, Berlíně, Brémách atd.), na nichž se vzdělávají i techničtí umělci i profesori těchto předmětů.

Ze škol hudebních nejvýše stojí rozhodně Staatliche Hochschule für Musik v Berlíně s oddělením pro církevní hudbu (založeno již 1822), pro skladbu (1833) a reprodukční umění hudební (1869); r. 1922 přibyla Akademie für Kirchen- und Schulmusik v Berlíně pro vzdělání učitelů hudby.⁸⁰⁵ Vedle toho je v každém městě řada různých organizovaných konservatorií i škol a akademií; je charakteristické, že s počátku na těchto ústavech vesměs vedle vzdělání skladatelů a dirigentů

⁸⁰³ Nejnovější zprávy o něm viz v Messerově spise Pädagogik der Gegenwart 1926, 197 a v Kandelově ročence 1928 372 sl.

⁸⁰⁴ Nový statut viz v Zentralblatt 1926. 137; srv. také Boelitz v uv. sp. 114 sl. a Kandel Reorganization etc. 106 sl. (Art high Schools and fine arts in the schools).

⁸⁰⁵ Messer v uv. sp. 197.

pěstovala se jen hra na klavír, housle a violoncello, kdežto nástroje dechové a hra orchestrální dlouho ponechávány jen sdružením praktickým jako domněle méněcenné (poprvé pojaty v obor učení akademického teprv 1872 ve Výmaru).

Nepřekvapuje, že v militaristickém Německu předválečném bylo dobře postaráno také o školství v o j e n s k é; zvláště poslední císař věnoval intenzivní pozornost reorganizaci těchto ústavů, aby vzdělání obecné nebylo zanedbáváno na újmu odborného, ale obojí aby bylo náležitě prohloubeno. Pruské školy kadetní, upravené r. 1877 po vzoru reálek I. řádu (tedy vlastně reálných gymnasií), odchovávaly před válkou asi 2500 chovanců; vedle toho existovalo několik škol válečných (Kriegsschulen) a berlínská tříletá Kriegsakademie pro další vzdělání důstojnictva; v poslední době před válkou přibyla ještě tříletá vojensko-technická akademie v Charlottenburku pro výcvik technický. Také v Bavorsku a Sasku byla osnova škol kadetních přizpůsobena osnově gymnasií reálných. Po válce ovšem všechny ty školy byly zrušeny neb aspoň změněny,⁸⁰⁶ když stálé vojsko bylo nahrazeno dobrovolníky 12 let sloužícími; aby se jim pak usnadnil přechod do povolání civilních, jsou pro ně již v době vojenské služby zřizovány kursy pro přípravu k povoláním hospodářským, správním a technickým.⁸⁰⁷

Sem by bylo lze přiřaditi také školy lodnické, zprvu docela soukromé, od počátku stol. XVIII. státní (v Prusku poprvé v Gdansku), vzdělávající různé kategorie námořníků po delší předepsané praxi (24—60měsíční) a zkoušce přijímací; doba vzdělání kolísá podle kategorie službv mezi 2 až 40 nedělemi. Před válkou bylo jich celkem 18 (z toho v Prusku 12), nyní jen 12 (v Prusku 7);

⁸⁰⁶ Gurlitt navrhoval přeměnu kadetek v školské farmy (Schulfarmen); viz Die neue Erziehung I. 858 sl.

⁸⁰⁷ Kühne v uv. sp. 453 sl.

o počtu žactva není ku podivu veřejné statistiky.⁸⁰⁸

Zvláštní oblíbené těší se v poslední době školáci, jimž se dostalo r. 1927 v Prusku i státního uznání pro přípravu k povoláním sociálním a péči o mládež.⁸⁰⁹ Ti, kdož vybyli aspoň dvouletý kurs toho druhu a po úspěšné zkoušce závěrečné nejméně rok ztrávili v praktické službě sociální, mají nárok na definitivní postavení v tomto oboru veřejné činnosti. Většinou studují na školách sociálních ženy; v Prusku i tu se dává přednost školám rozděleným podle pohlaví žáků, kdežto v Sasku jest zavedena koedukace.⁸¹⁰ Pro zkoušky učitelek péče o kojence vydán nový zkušební řád r. 1922, kde vytčeny přesně požadavky po stránce theoretické i metodickopraktické.

§ 36. ŠKOLY VYSOKÉ

Proces, který ve vývoji německých universit počal se kdysi na vysokých školách v Halle a Gotinkách, dovršuje se v stol. XIX., kdy se teprv rodí universita ve smyslu moderním jako ústav vědeckého badání a sídlo svobody učení.^{810a}

⁸⁰⁸ ib. 376 sl.

⁸⁰⁹ Srv. článek Charl. Dietrichové Der Stand des sozialen Ausbildungswesens v časop. Erziehung IV. 237 a článek - Liny Mayer-Kulenkampffové Ausbildungsstätten für weibliche soziale Berufe v Nohlově Handbuch IV. 282 sl.

⁸¹⁰ Vývoj a úkoly těchto škol podrobně vylíčila Dr. Alice Salomonová ve spisku Soziale Frauenbildung und soziale Berufsarbeit 1917 a Die Ausbildung zum sozialen Beruf 1927. — Srv. také článek její Soziale Frauenschulen v Kühniově sborníku 395.

^{810a} Srv. Messer Geschichte der Pädagogik III. 1925, 115 sl., Becker ve sborníku Schairer-Hoffmanově Die Universitätsideale der Kulturvölker 1925, 7 sl. — Upozorňují na mínění Ed. Sprangra rozhodně upřílišené, jenž ve spisku Wandlungen im Wesen der Universität seit 100 Jahren 1913 dokazuje, že moderní university vůbec se přímo nevyvinuly z universit středověkých, nýbrž jsou prý vlastně zcela novým útvarům XIX. stol., který staré instituce naplnil novým duchem osvíceného racionalismu a liberalismu.

Nové toto období zahajuje založení university v Berlíně (1810), jež, vyšedši z iniciativy Humboldtovy a od počátku těšíc se přízni vlády pruské, přes všecky nesnáze finanční stala se v brzku centrem německé vědy a zastínila daleko své starší družky, ježto tu od počátku právě vědecký úkol profesorů stavěl se do popředí, při čemž úkolem státu nemělo a nemohlo býti nic jiného než zjednávatí všecky podmínky zdaru vědecké práce a zajistiti universitám zvlášť naprostou svobodu badání i učení. Je nejvyš charakteristické pro ducha Německa s počátku stol. XIX., že tato myšlenka se v něm ujala v téže době, kdy Napoleon z universit francouzských učinil celek přísně zcentralisovaný a byrokraticky rozvržený, kde profesor byl vlastně jen examinátorem, státu za vše zodpovědným. Není pochyby, že idea vysoké školy německé jako ústavu vědecké práce vyplynula docela organicky z politických tendencí tehdejší pruské vlády a zvláště liberálních názorů svob. pána von Stein.⁸¹¹

Skoro současně se založením university berlínské provedena reorganizace university ve Frankfurtě nad Odrou, jež přeložena byla při tom do Vratislavi, dále o něco později otevřeny university v Bonnu (1818) a v Mnichově (1826, kam přeložena stará universita z Ingolstadtu), jakož i reorganizovány v duchu doby četné university starší; poslední německá universita v stol. XIX. vznikla r. 1872 ve Štrasburku po přivtělení Alsaska-Lotrinska k říši německé. Na venek jeví se obrát příznivý universitám v tom, že počet stolic i vědeckých ústavů roste v stol. XIX. měrou úžasnou, zvláště na fakultě filosofické a medicínské neustálou specialisací a dělením oborů vědních, z čehož ovšem na druhé straně vzrůstá nebezpečnoství, že ztratí se neb aspoň znesnadní žádoucí přehled přes

⁸¹¹ Srv. článek Otty Brauna Hochschulpädagogik vor 100 und mehr Jahren v časop. Akademische Rundschau 1912-3, 258 sl.

celek a nebude ani možno posluchači řádně vyslechnouti všechny speciální přednášky svého oboru. V souhlase s tím dále staré regulativy a všeliká omezení látky i formy výkladů, platná ještě v stol. XIX., definitivně zanikají; profesor německý přejímá sice svůj úřad z rukou státu, ale jinak je v jeho plnění úplně autonomní. Konečně university německé, omezené kdysi po reformaci na území neveliké a rozlišené docela i podle konfese posluchačstva, v XIX. stol. vyrůstají zase jako kdysi v dobách svého vzniku ve středověku na instituce všenárodní, jež neznají hranice státu ani pout konfese, nýbrž otvírají své síně posluchačům z celého světa kulturního; jsou, jak známo, dosud obory vědní, v nichž německá učenost dovedla si obhájití a udržeti primát.

Nebyl ovšem ani vývoj universit německých v stol. XIX. bez překážek a momentů retardačních a zvláště také na ně dolehla aspoň částečně všeobecná reakce a stagnace v polovině století,⁸¹² ale vznik nové německé říše přinesl i tu oživení a nový rozmach, opřený o politický, sociální a národohospodářský rozkvět všeho Německa. Při tom žádnou ze čtyř starobylých fakult universitních nové proudy nepronikly v Německu tak dokonale jako fakultu filosofickou. Z bývalého předstupně fakult odborných stává se také v Německu místem, kde svoboda badání v moderním smysle slova projevuje se nejryzeji a nejvýznamněji, a stává se tak střediskem všeobecného vzdělání, vědecky upraveného pro potřeby posluchačů všech fakult; konečně od dob, kdy střední školy také v Německu se definitivně posvětšují a vzniká tak laické učitelstvo středoškolské, právě této fakultě vedle jejího úkolu theoretického připadá

⁸¹² V Berlíně byly ještě r. 1846 zakázány přednášky literárního historika Prutze o nejnovější literatuře; zvláště chikanován i proslulý estetik Vischer i právník Lieberman (srv. Fr. Schmidt Die Universitäten und andere Hochschulen in Deutschland 1912, 26).

také úloha spíše praktická: poskytnouti kandidátům učitelství těchto škol dostatečné vzdělání přípravné.⁸¹³

Na ostatních světských fakultách zmodernisování obsahu jeví se hlavně v tom, že stále více se uplatňuje také v Německu zřetel k empirii a zároveň i historii proti starému racionalismu a živědecké naturfilosofii: ne již abstraktní výklady, nýbrž sama praxe, ne již výhradně panství starého práva a staré medicíny, nýbrž spravedlivé posuzování i pozdějších dob kulturních i samé přítomnosti je odtud vůdčí ideou těchto fakult. Při tom na právnické fakultě německé na rozdíl od našich poměrů zavládla větší volnost studia potud, že jest posluchači samému ponecháno, chce-li začítí historickou složkou studia či se k ní na konec vrátit; více se také než u nás zdůrazňují i na právech cvičení seminární, při zkouškách práce klausurní.⁸¹⁴ Nejméně ovšem i v Německu se zreformovalo studium theologie, jež i tam nejen podrželo, nýbrž koncem století ještě utužilo svůj starý scholastický ráz; proto také nejméně provedlo žádoucí specialisaci výkladů a instituci vědeckých seminářů i ústavů.

V dnešní své podobě jsou německé university institucemi státními neb aspoň státem uznávanými, privilegovanými korporacemi veřejnými s vlastním jméním i důchody, samosprávou i svobodou učení, podřízeny jsoouce přímo ministerstvu vyučování, jehož zástupcem na jednotlivých uni-

⁸¹³ Jakýs pokus obnovy staré fakulty artistické lze podle mínění K. Brandi (Die Hochschulen ve sborníku Die deutsche Schulreform 1920, 59) viděti v tom, že v seznamu přednášek jsou po přednáškách jednotlivých fakult uváděny nyní na konec také pravidelně přednášky filosofické, vhodné posluchačům všech fakult.

⁸¹⁴ Akademische Rundschau VI. 165. — Studijní řády jednotlivých fakult ve výtahu podává Otto Schröder Aufnahme und Studium an den Universitäten Deutschlands 1926, 23 (o Prusku), 128 (Bavorsku), 167 (Sasku), 195 (Württembersku), 215 (Badensku), 249 (Hesensku), 274 (Meklenbursku), 292 (Durynsku) a 309 (Hamburku).

versitách pruských (mimo Berlín) a některých jiných je kurátor, resp. kancléř jakožto splnomocněnec vlády. Představiteli samosprávy universitní jsou rektor a akademický senát; onen volí se pravidelně jen na rok z řádných profesorů (někde jako v Gotinkách býval jím před válkou princ královský a volil se proto jen jeho zástupce prorektor); senát sestává buď jen z omezeného počtu senátorů nebo patří k němu všichni profesori řádní (akademický koncil, nebo generální koncil či corpus professorum). Na některých universitách pruských, jež obdržely nová statuta,⁸¹⁵ vedle senátu, do něhož patří jen rektor, prorektor, děkani a členové volení z jednotlivých fakult (po jednom z profesorů řádných, po dvou z mimořádných a soukr. docentů), zřizuje se nyní také t. řeč. konsistoř (velký neb širší senát) všech profesorů řádných, dále volených zástupců jiných kategorií podle určitých norem; této instanci patří nyní na příslušných universitách i volba rektora a všeobecné záležitosti universitní.

Po stránce vnitřní dělí se také universita německá na fakulty, jichž je však leckde více než čtyři (pouze v Münsteru jsou fakulty jen tři bez medicíny). Na universitách v Bonnu, Vratislavi, Tubinkách jsou dvě fakulty theologické, evangelická a katolická;⁸¹⁶ na universitách v Tubinkách a Heidelbergu je bývalá fakulta filosofická rozdělena na filologicko-historickou a matematicko-přírodovědeckou (jinde jako v Mnichově, Münsteru, Würzburgu a Mariboru jsou aspoň

⁸¹⁵ Jsou to universita v Kielu (Zentralblatt 1929, 66), Münsteru (ib. 228) a Vratislavi (ib. 341), Mariboru (ib. 1930, 122), Berlíně (ib. 151) a Gotinkách (ib. 150), konečně v Halle (ib. 235), Bonnu (246), Královci (265).

⁸¹⁶ O tom, zdali fakulta theologická patří do svazku moderní university, jsou i v Německu posud živé spory; zastali se dosavadního stavu zvláště všichni rektori universit pruských ve speciálním podání k ministerstvu 1911 i hlavně profesori Lamprecht a Ziegler (Die Tat VI. 1915, 189).

dvě oddělení či sekce této fakulty), konečně v Tubinkách je i zvláštní fakulta státovědecká (má tedy tamější universita celkem sedm fakult) a v Mnichově je i zvláštní staatswirtschaftliche Fakultät (vedle právnické). Hodnost děkana fakulty střídá se po semestru nebo roce mezi řádnými profesory podle pořadí jejich ustanovení neb volbou. Disciplinární moc přísluší rektoru, universitnímu soudci, zvanému obyčejně syndikus a jmenovanému dříve králem, nyní vládou zemskou, konečně senátu, resp. zvláštnímu výboru disciplinárnímu neb komisi či užšímu koncilu (mezi jednotlivými zeměmi a universitami jsou tu značné rozdíly). Celkem se poměr university k státu jeví spíše po stránce vnější odvislosti než vnitřní podřízenosti: stát sice university zřizuje a vydržuje, zakládá při nich vědecké ústavy, vydává pro ně statuta, dosazuje zkušební komise, ustanovuje profesory, ale do vlastního učení, metody a osnov atd. nezasahuje vůbec. Poměr university k církvi se ovšem nadobro změnil, neboť mimo fakultu theologickou university s církví nesouvisí vůbec; ale parita konfesí žádala, aby i v Německu aspoň na některých universitách byla vedle evangelické fakulty zřízena též katolická, na níž rozhodující vliv má církev katolická sama.

Sbory učitelské jednotlivých fakult skládají se z profesorů řádných, čestných (Honorarprofessoren), mimořádných (placených i bez platu), soukromých docentů, lektorů a učitelů technických. Profesori řádní a mimořádní jmenování jsou na doživotí po návrhu fakulty, kdežto profesori čestní, kteří pravidelně zastávají současně jiné postavení veřejné, jsou pouze oprávněni, nikoli povinni přednášet a nepožívají za to ovšem platu. Ve svém postavení jsou profesori universitní (mimo Gieszen) nesedaditelní a mohou bít pensionováni předčasně jen k vlastní žádosti (v Bavorsku řídí se také tu obecnými předpisy o státních úřednících vůbec.) Mezi učebnou povinností profesorů řádných a

mimořádných není de facto rozdílu, tak, že tytéž obory jsou na některých univerzitách obsazeny řádnými, jinde mimořádnými profesory, takže konečkonců tu rozhoduje jen úspora státní pokladny. Soukromí docenti se připouštějí k přednáškám po habilitaci a jen v určitém úseku vědním; venia legendi může jim býti v určitých případech odňata, ba někde po jisté době zaniká vůbec sama sebou, nestal-li se docent profesorem. Od převratu mohou se také ženy habilitovati za stejných podmínek jako muži;⁸¹⁷ Lektorů učí prakticky jazykům, konečně učitelé technictví obstarávají výcvik v tělocviku, šermu, stenografii, fotografii, kreslení, jízdě na koni atd.

V těchto rozdílech učitelstva provedeny byly v Prusku r. 1923 v t. řeč. Grundsätze einer Neuordnung der preussischen Universitätsverfassung některé podstatné změny.⁸¹⁸ Mimořádné profesury pevně systemisované byly změněny v stolice řádné a nově přičleněny mimořádné profesury mimo status (nichtbeamtet), na něž jmenování docenti vynikající vědeckou činností neb mimořádnými didaktickými úspěchy; za to odstraněny vůbec profesury čestné v dosavadním smyslu slova a titul ten uděluje se odtud jen nehabilitovaným osobám, jichž účast ve vyučování universitním jeví se býti žádoucí. Do sboru profesorského patří mimo řádné profesury také zástupci ostatních kategorií; ve zvláštních případech svolávají se všichni profesori řádní, mimořádní, čestní i docenti⁸¹⁹ (t. řeč. die weitere Fakultät). Při úředních příležitostech jsou všichni členové vyššího sboru učitelského povinni vystupovati v talárech

⁸¹⁷ Zentralblatt 1920, 192. — První německou docentkou a to theologie (ovšem protestantské) stala se r. 1919 Pavla Herlangová v Berlíně; v Mnichově byla poprvé připuštěna k habilitaci z anatomie asistentka Hartmannová (Akademische Rundschau VII. 176).

⁸¹⁸ Boelitz v uv. sp. 156 sl., Messer Pädagogik der Gegenwart 1926, 204, Kandel Reorganization 1927, 117 a j.

⁸¹⁹ Zentralblatt 1929, 68.

z černého sukna se sametovou ozdobou různé barvy podle fakult.⁸²⁰ Universitní soudce se nazývá nyní Universitätsrat; obor působnosti kurátorů se značně rozšiřuje. Zákonem z r. 1920 zavedena také v Německu maximální hranice, do kdy smí býti profesor činný, a to do nejbližšího 1. dubna neb října po svém 68. roce.

Potěšitelné je, že profesori vysokých škol nevyklučují se již dnes, jako kdysi bývalo, z ostatních stavů učených, netvoří již kastu pro sebe, nýbrž účastní se živě politických a sociálních proudů doby, jsou zastoupeni v parlamentech i obecních zastupitelstvech, účastní se horlivě i práce lidových výchovné a nepokládají popularisování vědy již za něco méně cenného.⁸²¹ Od posledních let před válkou je čilá výměna universitních profesorů německých za cizince (ovšem jen dočasně); zvláště se tak vystřídalo hojně profesorů severoamerických s německými.

Platy profesorů řádných a mimořádných, které se před válkou podle místa university i stáří profesora pohybovaly mezi 4000—10.200, resp. 2400 až 4800 Mk, byly r. 1920 uvedeny v souhlas s platy jiných úředníků a podle poslední úpravy jsou nyní v Prusku a státech jím se řídících 7500 až 11 600 Mk pro profesury řádné, pro mimořádné 5700—9000 Mk.⁸²² Mimo platy mají profesori příjmy i z přednášek soukromých (veřejné — publica — jsou bezplatné), sestavených jako u nás podle údajů samých profesorů a docentů pod dozorem rektora, jemuž také spolu se senátem náleží zodpovědnost za jejich skutečné provádění (docent je oprávněn přednáseti nejméně třem posluchačům). Honorář za přednášky byl před válkou na různých univerzitách různý: 3—5, výjimečně 8, ale také až 120 Mk za hodinu semestrální; r. 1919 byl

⁸²⁰ Tamže 66.

⁸²¹ Lehmann v dodatku k 3. vyd. Paulsenovy Geschichte des gel. Unterrichts II. 1921, 698 sl.

⁸²² Kandel Yearbook 1928, 135.

všeobecně zdvojnásoben a pro cizince mimo Němce z Rakouska, Ruska a zemí odstoupených znovu značně zvýšen;⁸²³ odtud se pak úprava kolejného a vůbec všech tax universitních znovu a znovu vyhláší: tak podle ustanovení z r. 1928⁸²⁴ je pro domácí i cizince předeepsáno především zápisné (Aufnahmegebühr) v částce 25 Mk, o něž se dělí rektor, děkan a pokladny senátu, fakulty a university, dále poplatek studijní (Studiengebühr) u theologů 50, u ostatních 60 Mk za semestr, pak Hörergebühr 20 Mk a konečně kolejné (Unterrichtsgeld) za hodinu semestrální 2·50—20, za praktická cvičení 50 Mk. Poplatek studijní a kolejné se za určitých podmínek posluchačům nemajetným slevují, ale v případech daleko řidších nežli u nás, po příp. se může posluchačům sečkat s jejich placením (Stundung) až do šesti let po skončení studií; na kolejném mají na rozdíl od našich poměrů profesori podíl až do určité výše, takže zvláště u profesorů odborů zkušebních plyne odtud příjem velmi značný. — Rok studijní trval dříve od polovice října do počátku srpna. při čemž od počátku března do polovice dubna byly semestrální prázdniny: podle nového nařízení⁸²⁵ stanoví se počátek letního semestru přesně na 15. duben a zimního na 1. listopad, konec letního semestru přesně na 31. červenec, zimního na poslední únor; všechny tyto termíny mají se přísně dodržovati.

Jako u nás tak i v Německu vykazuje se prospěch studijní jednak zkouškami státními. jednak rigorosy, ale na rozdíl od našich poměrů zavedeny r. 1920 také dvě státní zkoušky pro udělení aprobační lékařské pro celou říši, a to předběžná po pěti semestrech (z disciplin přírodních) a odborná po dalších pěti, načež je kandidát povinen aspoň rok ještě pobýti na klinice neb v ne-

⁸²³ Zentralblatt 1919, 578 a 1920, 291.

⁸²⁴ Ib. 306.

⁸²⁵ Ib. 1930, 21.

mocnici.⁸²⁶ Pro dosažení doktorátu měl v Německu býti odevzdán určitý počet (100—330) exemplářů tištěné disertace, což teprv r. 1920 změněno v ten smysl, že lze odevzdati pouze 4 exempláře psané na stroji a místo ostatních výtisků jen výtah tištěný o několika stránkách;⁸²⁷ zvláště je, že se dosud v Německu při promoci kandidátovi symbolicky odevzdávají barety i prsten doktorský, kdežto disputace doktorská je dnes jen formalitou;⁸²⁸ hodnota licenciata podržely již jen katolické theologické fakulty. Zprávy, šířené i v našich časopisech r. 1913, že prý v Prusku nově zaveden doktorát pedagogiky, osvědčily se býti klamem;⁸²⁹ za to nově zaveden na některých universitách doktorát zubního lékařství (doctor chirurgiae dentariae) a téměř na všech universitách se udílí vedle doktorátu práv také doktorát věd politických či státovědeckých (doctor rerum politicarum).⁸³⁰

Od r. 1925 připouštějí se v Prusku k zápisu na universitu také obzvlášť nadané osoby bez maturitního vysvědčení,⁸³¹ ale jen na návrh jiných osob soudných (urteilsfähig); žádosti o přijetí přikazují se berlínské universitě, která uchazeči dá vypracovati několik klausurních prací a podrobí jej kolokviím, takže je tím formální průkaz maturity vydatně nahrazen. Výsledky tohoto opatření na pohled tak liberálního nejsou dosud valné; do r. 1925 bylo podáno takových žádostí o připuštění asi 1800, z nichž polovice (900) byla odmítnuta a limine a z další polovice 500 bylo zamítnuto samou zkušební komisí v Berlíně; jen

⁸²⁶ Ib. 1920, 455; současně upraveno nově i studium zubního lékařství (ib. 462).

⁸²⁷ Ib. 1920, 292.

⁸²⁸ Schmidt v uv. sp. 30 sl.

⁸²⁹ Archiv für Pädagogik 1913, 256 a Zeitschrift für pädagogische Psychologie XIV. 124.

⁸³⁰ Akademische Rundschau VII. 287 a VIII. 24, Blätter für die Fortbildung 1923 příl. 3.

⁸³¹ Zentralblatt 1923, 299 a 1926, 277; Die deutsche Schule 1923, 331; Schröder v uv. sp. 11 a 20.

400 uchazečů bylo tedy na konec připuštěno ke zkoušce; z těch do té doby bylo vyzkoušeno 160 a obstálo všeho všudy jen — 50!⁸³² Od r. 1927 rozšířena tato možnost vysokoškolského studia bez maturity i na techniky a vysoké školy odborné i pedagogické akademie a zavedena po příkladě pruském i v Badensku, Durynsku, Meklenbursku, Sasku, Bavorsku s různými omezeními.⁸³³ Přijetí děje se všude jen na omezenou dobu 4—6 semestrů a neposkytuje práva připuštění ke zkouškám státním ani rigorosům; v Prusku se žádá od r. 1926 zvlášť ještě dovolená ke studiu a bydlení v místě vysoké školy neb bezprostředním okolí.⁸³⁴ Jak patrně, opatření zdánlivě krajně liberální stává se ve skutečnosti ilusorním, patrně odporem vysokých škol samých, které se bojí snížení své úrovně.

Ženy byly připuštěny jako hospitantky v Prusku teprv r. 1896 ale jako řádné posluchačky přijímány poprvé v Badensku od r. 1900, načež následovaly Bavorsko (1903), Württembersko (1904), Sasko (1906), Výmarsko (1907), Prusko a Hesensko (1908), Meklenbursko (1909).⁸³⁵ Po převratě provedena tu a tam také úplná rovnoprávnost s muži;⁸³⁶ počet žen studujících na universitě roste odtud úžasně,⁸³⁷ zvl. na fakultách filosofických,

⁸³² P. Wasse *Universitätsstudium* ohne Reifezeugnis v časop. *Die neue Erziehung* VII. 509 sl.

⁸³³ *Zentralblatt* 1927, 112; 1925, 262; *Die deutsche Schule* 1924, 55; *Pädagogisches Zentralblatt* 1929, 173. V Sasku bylo příslušné nařízení revidováno r. 1930 (tamže 1930, 293) a předepsány zvlášť i písemné zkoušky.

⁸³⁴ *Zentralblatt* 1926, 277.

⁸³⁵ *Educational Review* 1911 I. 320.

⁸³⁶ Příslušná ustanovení viz v uv. sp. Schröderově 68, 160, 186, 209, 239, 272, dále v uv. sp. Riesenbürgerově 251 a v časop. *Deutsche Mädchenbildung* 1929, 172.

⁸³⁷ Srovnávací tabulky let 1911 a 1928 uveřejněné v *Deutsche Mädchenbildung* 1929, 161, uvádějí tento vzestup: na fakultě theologické z 5 na 159; právnické 44—782; medicínské 513—1934; filologii 1175—4532; matematice a vědách přírodních 385—2110; farmacie 7—199. Jiná data má *Naše Doba* XXIV 66, *Monatsschrift für höhere Schulen*

ale bohužel nesplnil ani v Německu všech očekávání, neboť německé posluchačky příliš napodobí své mužské kolegy a osvojují si také známé jejich nectnosti, mají zvlášť i své komersy s hojným pitím, své *Bierzeitungen* atd.⁸³⁸

Nutno připomenouti, že universitní studenti němečtí vůbec vždy velmi horlivě pěstovali spolkový život, měli své staré korporace s barevnými odznaky a sdružení sportovní, umělecká, pěvecká, čtenářská, vědecká atd., při čemž bohužel mnohý posluchač spoustu času „probumloval“ a v pravém smyslu propil. Teprv v posledních letech zásluhou t. řeč. *Freistudentenschaften* věnují se posluchači vysokoškolští více užitečné práci popularisační mezi lidem a vůbec v leccems se umírnili a zjemnili;⁸³⁹ dojista by k tomu potěšitelnému obratu mohly přispěti i vládou slibovaná podpora pracovních družin i sportu a nanejvýš nutná revise disciplinárních předpisů, namnoze již zastaralých, kde dosud vedle důtky, peněžité pokuty i relegace udržuje se karcer až do dvou neděl,⁸⁴⁰ ba paraduje na př. v Tubinkách i zákaz chovat a vodit sebou veliké psy a zpívat dostaveníčka bez policejního dovolení. Právem proto pruský sněm již r. 1910 se usnesl vyzvat vládu, aby se postarala o nový

1919, 204. — Jak připomíná Schröder v uv. sp. 3, dosud absolventky práv se nepřijímají do služeb soudcovských a absolventky theologie do duchovní správy.

⁸³⁸ Výborné srovnání žen studentek před 10 lety s nynějším a vylíčení změn podává Levin-Schücking v čl. *Beobachtungen zum Frauenstudium* v časop. *Die Tat* VI. 1915, 185 sl.; nepříznivý hlas ženy o ženském studiu je v *Zeitschrift für pädag. Psychologie* XIX, 270.

⁸³⁹ Kandel 1928, 140 mluví o hnutí protialkoholním, vyšlém z *Kösender Senioren-Konvent*; dějiny *Freistudentenschaften* z let 1913—8 líčí A. Messer *Die freideutsche Jugendbewegung 1919*.

⁸⁴⁰ Dobře praví C. H. Becker *Gedanken zur Hochschulreform* 1919, 51: „Die Tage der Universitätsrichter sind gezählt... Der Karzer gehört ins Germanische Museum und nicht mehr an die Universitäten.“

a času přiměřený disciplinární řád, který by také studentský život postavil na zdravější základ.

*

Jisto je, že i jinak nutno leccos změnit v ústrojí německých universit, má-li se udržeti jejich politický, mravní a vědecký význam v národě německém i ve světě. Byli již před válkou skeptikové, kteří tvrdili, že německé university pozbyly již svého vůdčího postavení, které měly v domácí kultuře,⁸⁴¹ ježto všechno se vynakládá jen na vojsko, osvěta se zanedbává, svoboda učení se omezuje, vnucují se universitám lidé neschopní a naopak se nepřipouštějí „rudí“ docenti jak vykládal známý historik Lamprecht již na sjezdě učitelů vysokoškolských v Lipsku 1900. Mnozí profesori universitní jsou sice vědci, ale ne pedagogy,⁸⁴² jiní zas nevnikají prý ve vědě nad prostřednost, ale za to úsilovně se shánějí po řá-

⁸⁴¹ „Wir stehen nicht mehr an der Spitze der Universitäten des Weltalls; Frankreich und Amerika sind uns bei weitem voraus.“ tento výrok Lamprechtův uvádí Tögel. (Die Notwendigkeit einer pädagogischen Fakultät an unseren Hochschulen 1930, 5). „Die deutschen Hochschulen stehen schon heute in wesentlichen Fragen neben der nationalen Entwicklung, wie sie einst geführt werden; sie sind zum guten Teil sehr wohlgerüstete auf hohem Niveau postierte Fachschulen — aber eben doch Fachschulen geworden.“ (W. Hellpach Die Wesensgestalt der deutschen Schulen 1926, 160.) Srv. W. Jaeger Stellung und Aufgaben der Universität in der Gegenwart 1924 17 sl.

⁸⁴² Obecné přesvědčení o poměru vědecké a pedagogické zdatnosti vysokoškolských profesorů dobře ilustrují tato slova K. Brandi v čl. Die Hochschulen ve sborníku Die deutsche Schulreform 1920, 57: „Die wissenschaftliche Überlegenheit ist das dem Wesen der Sache nach Entscheidende, und die Unzulänglichkeit oder Unbehilflichkeit der pädagogischen Darbietung wird stets zwar als erhebliche Beinträchtigung aber doch das kleinere Übel erscheinen müssen. Beides ist Gnade“ (podtrhuji já). — Charakteristice německých profesorů universitních stačí tyto dvě drobnosti z anonymní brožury Die deutschen Universitäten und der heutige Staat 1926, 18: „Der deutsche Pro-

dech, vyznamenáních i titulech a byli proto vždy největšími strážci monarchistického zřízení a oligarchické vylučnosti universit;⁸⁴³ proto také již dnes mnohé objevy vědecké dějí se nejen mimo universitu, nýbrž přímo přes odpor „oficiální“ vědy. Ve výběru docentů, kteří také v Německu žijí často v poměrech ne skvělých, nerozhoduje prý vždy vědecká kvalifikace, nýbrž příbuzenské styky a politické vlivy, ba i majetkové poměry.⁸⁴⁴ Samy výklady universitní ztrácejí prý často žádoucí kontakt s praxí a životem⁸⁴⁵ a rozplývají se leckdy v zbytečných detailech, jež posluchač nestačí ani chápati.

Čekají svého řešení stále a stále i v tomto oboru mnohé otázky organizační, včlenění universit v systém jednotné školy,⁸⁴⁶ poměr k technikám, doplňování profesur na jiném zdravějším a vskutku demokratickém podkladě, úprava seminářů i praktických cvičení a zvláště reforma přednášek, které dnes, v době úžasně rozšířeného tisku, musí

fessor ist zu sehr Individuum um Vereinsmensch zu sein“ a str. 33: „Nur zu oft war vor und während des Krieges der Professor die Trompete die von selbst zu tönen meinte und nicht wagte, dass und von wem sie geblasen wurde.“

⁸⁴³ Viktor Naumann Die deutschen Universitäten 1909, 68 a Aug. Messer Pädagogik der Gegenwart 1926, 91 sl.

⁸⁴⁴ Vady dnešního řízení habilitačního drasticky líčí Benz Über den Nutzen der Universität 1920, 18 sl.; srv. i Spran-ger Begabung und Studium 1917, 63.

⁸⁴⁵ F. Bock Hochschulreform v sborníku Oestreichov-ě Bausteine zur neuen Schule 1923, 147 praví: „... wenn auch die zutreffende Empfindung, dass die Universitäten weit hinter dem lebendigen Leben zurückgeblieben, dem Leben entfremdet sind...“; jinde (248) tvrdí, že se na nich pěstuje jen straníctví (humanistische Parteiwissenschaft) a „kulturfeindliche Versteinerung“; jinde zas (249) vytýká: Herrschaft der Plutokratie und des Klüngels an den Lehrstühlen ... des korrupten Berufsunwesens und „Gutachten“ — Unwesens; techniky jsou přece prý zdravější, životnější a národnější (250). Rady výtek pronáší také H. Honig Zur Reform unserer Universitäten v Neue Erziehung 1929, 920.

⁸⁴⁶ Boelitz v uv. sp. 126 sl.

přece býti postaveny na zcela jiné základy.⁸⁴⁷ O všech těch otázkách organizačních je dnes již obsáhlá literatura německá a rodí se přes všechn odpor universitních učitelů dokonce i zvláštní odvětví pedagogiky vysokoškolské,⁸⁴⁸ která má v Německu dnes i svou Gesellschaft für Hochschulpädagogik (s odbočkou ve Vídni) a měla také svůj orgán, zatím zašlé Mitteilungen (později Zeitschrift) für Hochschulpädagogik (od r. 1910).

Obtíže dále i v Německu působí, jak na jedinou na téměř ústavu a v týchž přednáškách vychovávat i vědecký dorost i příští muže praxe; Ostwald⁸⁴⁹ proto chce i na venek od sebe odlišiti Hochschule jako přípravu kandidátů pro úřední povolání od Forschungsschule jako vědecké pracovny, jež by měla svůj střed v semináři jako jediném místě přímého styku učitele s žákem a postavena tak na moderní heslo školy pracovní. Rozhodně dosud všude teorie příliš převládá na újmu praktického výcviku a tak jsou v nevhodě právě ti, kdož mají nadání právě pro skutečné výkony;⁸⁵⁰ proto také i v Německu stále více a více se stávají university vlastně přípravkami pro úřední kariéru a státní služby byrokratické.⁸⁵¹ Je nutno také zrevidovati poměr university k církvím, jimž se dosud leckde dějí zbytečné koncese v obsazování stolic tak, že se profesury dějepisu a filosofie obsazují dvojmo: katolíkem a protestantem.⁸⁵²

⁸⁴⁷ „Universitätsprofessoren sind Lesemenschen“, dí dobře bývalý docent berlínské university Eugen Fischer v časop. Die Tat VI. 1915, 132.

⁸⁴⁸ Srv. můj článek v II. ročníku Věstníku ústř. spolku učitelů vysokoškolských 48.

⁸⁴⁹ Die Universität der Zukunft und die Zukunft der Universität v jeho spise Der energistische Imperativ I. 1912, 429.

⁸⁵⁰ Spranger v uv. spisu 48 sl.; srv. i Zeitschrift für päd. Psychologie IX. 226.

⁸⁵¹ I to právem vytkl již Lamprecht (Naše Doba XXV. 318).

⁸⁵² Ziegler Über Universitäten und Universitätsstudium 1913, 40.

Počet posluchačů je na některých universitách, zvláště berlínské, příliš značný; tak již před válkou v zimě 1910/11 bylo v Berlíně zapsáno 9200, v Mnichově přes 6900, v Lipsku asi 4900 posluchačů, při čemž značné nesnáze působil i veliký počet žen i příval cizinců, zvláště Rusů (těch bylo na př. v šk. r. 1912/3 v Německu zapsáno přes 2840!).⁸⁵³ Vláda pruská snažila se proto již před válkou (poprvé v roce 1913/4) omeziti vzrůstající počet cizích posluchačů, který již r. 1908 dosáhl téměř desetiny všech:⁸⁵⁴ přes to po válce, která ovšem i v Německu počet zapsaných zdecimovala, znovu přibývá cizinců a také posluchačů domácích, jichž bylo r. 1922 dokonce již 85.000!⁸⁵⁵

Nelze dále zamlčeti, že studium universitní je v Německu poměrně velmi drahé a proto nepřístupné třídám méně majetným:⁸⁵⁶ tak náklad na lékařské studium odhadoval se již před válkou na nejméně 16.260 Mk.⁸⁵⁷ A při tom přes všechny snahy nápravné neumlkají zvláště v kruzích profesorů samých stesky do nedostatečné přípravy^{857a} a lenosti a nevázanosti posluchačů, jichž spolků (v poslední době zvláště konfesijních: katolických a židovských) úžasně přibývá.⁸⁵⁸

Mimo vzpomenutou již potřebu lepšího disci-

⁸⁵³ Srv. Akademische Rundschau 1912—3, 667, kde jsou i jiná data. — Ruským studentům ostatně plnou chválu vzdává E. Michel v časop. Die Tat VI. 1915, 215.

⁸⁵⁴ Report 1909, I. 212.

⁸⁵⁵ Revue universitaire 1925, 221. Srv. i Lidové noviny 9. srpna 1922.

⁸⁵⁶ Podle brožury Die deutschen Universitäten und der heutige Staat 1926, 36 ještě r. 1925 studovalo na universitě jen 425 dětí dělnických t. j. asi 1,3%!

⁸⁵⁷ Kühnert-Kranold Neue Beiträge zur Hochschulreform 1913, 129.

^{857a} E. D. Spranger v časop. Erziehung V. 513 sl. navrhuje proto včleniti do university ještě stupeň přípravy po vzoru amerických kolejí.

⁸⁵⁸ „Der deutsche Student ist heute entweder Philister oder Saufbursche“, praví drasticky H. Pudor ve spise Die neue Erziehung 1902, 76. Srv. také Messer Das Problem der staatsbürgerlichen Erziehung 1912, 101 sl.

plinárního řádu je dále nejvýš nutná i revise ustanovení o disertacích a rigorosech, jež se dnes provádějí namnoze laxně, ba docela se i podvodně obcházejí, takže vážnost doktorátu (zvláště filosofického) velice poklesla; zvláště doktoráty v Roztokách a Heidelberce byly již před válkou velmi podezřelé, neboť na př. v Heidelberce v jednom roce z 222 doktorů tam promovaných 155 nebylo prý vůbec na universitě zapsáno!⁸⁵⁹

Pro politické smýšlení dnešního Německa je svrchovaně charakteristické, že právě vysokoškolské profesorstvo a studentstvo německé zůstalo i po převratě hlavním nositelem všenněmeckých a monarchických ideí. Tak senát berlínské university zakázal přednášet prof. Nicolaiovi, obviněnému z internacionalismu (a teprv ministerstvo zákaz ten zrušilo), studentstvo berlínské z valné části se účastnilo Kappova puče; v Greifswaldě posluchači utvořili ligu nacionálně antisemitskou a antisocialistickou a to pod dozorem samých profesorů; ve Vratislavi bojovali studenti po boku rebelů proti vládě; v Mariboru byli obviněni, že zastřelili 15 dělníků atd.⁸⁶⁰ O málo lépe po té stránce je ostatně i na školách středních, kdežto učitelstvo škol národních je dnes v Německu celkem již skutečně republikánské a demokratické.⁸⁶¹

Také vypravení universit některých nebylo již před válkou dostatečné⁸⁶² a po válce všeob-

ným poklesem měny a stoupnutím cen materiálů ocitly se university a vědecké ústavy německé v postavení přímo katastrofálním: tak fyzikální ústav berlínský měl roční dotaci 48.000 Mk, ale jen na laboratoř by byl v roce 1920 potřeboval 300.000 a na otop 24.000 Mk;⁸⁶³ universitní knihovna berlínská předplácela před válkou 2300 revuí, v r. 1925 již jen — 140.⁸⁶⁴ Bylo proto k podnětu samého ministerstva utvořeno sdružení, jež má pečovat o doplňování sbírek a knihoven, a jiné pro sociální zabezpečení studentstva, trpícího namnoze nedostatečnou výživou.⁸⁶⁵

Konečně některé nesnáze — jen dočasné — vyplynuly i z nutných opatření poválečných, jak nahraditi ztrátu let akademikům, dlícím po řadu semestrů v poli, a ztrátu zaopatření posluchačům invalidním, jak zajistiti vůbec výživu nadměrnému počtu inteligence, jež nenajde již zaopatření ve službě vojenské ani v koloniích a jak čeliti zmíněnému návalu cizinců, jež hrozí odnésti s sebou různá tajemství pracovních i výrobních metod.⁸⁶⁶

*

Před válkou bylo v Německu celkem 21 universit, vesměs státních, a to 10 v Prusku: v Berlíně (založena 1810), Bonnu (1818), Vratislavi (1506), Gotinkách (1734), Greifswaldě (1456), Halle (1694), Kielu (1386), Královci (1544), Mariboru (1527) a

⁸⁵⁹ Akademische Rundschau 1915, 122 sl. a 564 sl., Napředak 1915, 355.

⁸⁶⁰ Revue de l'enseignement des langues vivantes 1920, 240; srv. i Revue universitaire 1925, 223 sl. Podle A u g. M e s s e r a Pädagogik der Gegenwart 1926, 91 sl. bojkotovali posluchači techniky v Hannoveru profesora Lessinga za nepřívznivý článek o Hindenburgovi a teprv ministerstvo bylo nuceno se ho ujmouti a pohroziti uzavřením techniky.

⁸⁶¹ Srv. článek C. S t e j s k a l a Německá škola ve službách republiky v Národních Listech 5. listopadu 1921.

⁸⁶² Že v Německu není ani z daleka tolik smyslu pro podporu vědeckého badání, jako v Americe, vytýká L. C u r t i u s v čl. Universitätsreform v časop. Die Tat VI. 113 sl.

⁸⁶³ Revue de l'enseignement des langues vivantes 1920, 305.

⁸⁶⁴ Revue universitaire 1925 I. 220 sl.

⁸⁶⁵ Revue universitaire tamže 221. — Připomínám na konec, že výtky činěné německým universitám marně se snaží oslabiti neb vyvrátiti spisek W. W i e n a Die neuere Entwicklung unserer Universitäten und ihre Stellung im deutschen Geistesleben 1915.

⁸⁶⁶ Vedle posluchačů ze střední a jižní Evropy přišlo po válce i mnoho Švédů, Norů, Rusů a Japonců, pro které stanoveny ostré podmínky přijetí, zvl. dostatečné jmění a náležitá znalost němčiny. Vedle universit jsou přeplněny cizinci i techniky a všechny vysoké školy odborné (Lidové Noviny 9. srpna 1922).

Münsteru (1786); dále 3 v Bavorsku: v Erlangách (1743), Mnichově (1472, resp. 1826) a Würzburgu (1402); dvě v Badensku: ve Freiburgu (1457) a Heidelbergu (1586); jedna v Hesensku: v Gieszenu (1607); jedna v Sasku: v Lipsku (1409); jedna ve Württembersku: v Tubinkách (1477); jedna v Meklenbursku: v Roztokách (1419); a jedna v Alsasku-Lotrinsku: v Štrasburku (1872).

V poslední době před válkou horlivě se uvažovalo o rozmnožení universit, navrhovala se zvlášť nová universita v Drážďanech doplněním tamější techniky a školy zvěrolékařské, mluvilo se o otevření nové svobodné university bez fakulty theologické ve Frankfurtě n. M.; jednalo se o rozšíření hamburského koloniálního ústavu v universitu o 4 fakultách: filosofické, přírodovědecké, právnické a koloniální.⁸⁶⁷ Když se proti všem těm návrhům vyslovili i mnozí vysokoškolští profesori sami, ukazující na závady organizační i na výhody dosavadního stavu (byla mimo jiné pronesena slova, že veliké university jsou s výhodou pro posluchače, ježto mohou býti lépe vypravěny, a že by vůbec bylo lépe, kdyby se raději obmezoval, než podporoval příval na vysoké školy),⁸⁶⁸ otevřena po velikých potížích a odporu vlády pruské r. 1914 universita ve Frankfurtě n. M. a to nákladem města se základním kapitálem 25 mil. Mk, jakožto tedy první německá universita městská t. j. městem založená a městem vydržovaná;⁸⁶⁹ není ovšem universitou svobodnou,

⁸⁶⁷ Akademische Rundschau 1913, 256, 268, 274; srv. i Hlídku Času 1913 čís. 78.

⁸⁶⁸ Ed. Spranger v časop. Die Geisteswissenschaften 1913 I. 8 a Akademische Rundschau 1913—4, 2 a 66 sl.

⁸⁶⁹ Srv. Boelitz v uv. sp. 149, Naše Doba XXIII. 227, L. Heilbrunn Die Gründung der Frankfurter Universität 1915, Fr. Adikes Persönliche Erinnerungen zur Vorgesichte der Universität Frankfurt a. M. 1915 a Lehmann ve 3. vyd. Paulsenovy Geschichte 1921 II.³ 696. V almanachu Minerva XXIV 1920, 253 je sice označena jako Preussische Staats-Universität, ale dále se praví: „Unterhalten

jak obec chtěla, ježto vláda prohlásila, že by zkoušek z takové university neuznala, ale nemá přece dosud fakultu theologickou; ustanovování profesorů sice je také tam v rukou ministerstva, ale město má nicméně rozhodující účast v administrativě a universita není podřízena přímo státu, nýbrž kuratoriu za předsednictví starosty města.⁸⁷⁰ K tomu teprv po válce přistoupila od let. sem. 1919 nová universita v Hamburce⁸⁷¹ přeměnou tamního koloniálního ústavu, s nímž zvláště spojena i psychologická laborator; a konečně náhradou za universitu štrasburskou, která ovšem připadla Francii, otevřena nová universita péčí a nákladem obce v Kolíně n. R.⁸⁷² přeměnou tamní vysoké školy obchodní a ústavu pro občanskou i sociální správu a to s počátku jen o dvou fakultách (pro vědy národohospodářské i sociální a pro medicinu). Celkový počet universit německých stoupl tak na 23 (z nich jsou 2 městské), v samém Prusku na 12.

Jak rychle se vyvíjely německé university, o tom několik dat pro srovnání. R. 1830 bylo na všech universitách sice 15.870 posluchačů, ale počet ten zprvu neustále klesal (za 10 let bylo jich již jen 11.567) a stoupl zase přes 15.000 teprv v r. 1871-2, odkud již jest patrný neustálý vzestup: v r. 1881-2 22.863, 1890-1 28.359, 1899-1900 32.834, r. 1903 37.677. Profesorů bylo r. 1840 všeho všudy 886, r. 1860 923, r. 1900 již 1740; náklad na university pruské byl v r. 1865 3.807.000, ale 1903 již 14.789.000 Mk.⁸⁷³ Podle ročenky K a n d e l o-

ohne Aufwendung von Staatsmitteln, anschliesslich aus den von den Stiftern zur Verfügung gestellten Mitteln sowie aus den Zinsen besonderer Stiftungen.

⁸⁷⁰ Revue pédagogique 1925, I. sv. 418.

⁸⁷¹ Akademische Rundschau VII. 281, Zeitschrift für angew. Psychologie 1919, XV. 160.

⁸⁷² Becker Gedanken zur Hochschulreform 1919, 60, Boelitz v uv. sp. 149, Zeitschrift für Hochschulpädagogik X. 61.

⁸⁷³ Lexis v uv. sborníku I. 652. — Americký Report na uv. m. 98 má čísla o počtu posluchačů v letech 1869 až 1908, podobně počet profesorů na str. 97, čísla o jednotlivých uni-

v y 1927, 158 vzrostl počet posluchačů vysokoškolských ze 60.000 před válkou na 72.000 v r. 1927; podle téže ročenky 1925, 197 bylo zapsáno v zimním semestru 1924-5 na všech universitách 54.204 posluchačů a 6674 posluchaček, v tom 2069 a 261 cizinců.

Statistika ukazuje kolísání v rozdělení posluchačů na jednotlivé fakulty;⁸⁷⁴ toliko počet theologů stoupal celkem stejnoměrně (r. 1891 evangelických theologů bylo 3826, katolických 1280; r. 1905 4093+1665, r. 1914 4346+2058), za to počet právníků v letech 1891—1908 vzrostl z 6681 až do maxima 11.859, načež zase klesal až na 9824 v r. 1914, počet mediků nejdříve klesal z 8110 v r. 1891 na 5903 r. 1905), ale pak zas velmi rychle stoupal až na 15.920 v r. 1914; konečně počet filosofů ustavičně rostl z 513 v r. 1891 až na 25.978 v r. 1913. Podle článků Goetzových⁸⁷⁵ v zim. semestru 1925/6 bylo zapsáno na 12 pruských universitách celkem 26.493 mužů a 3578 žen něm. státní příslušnosti, při čemž u mužů daleko převládalo předběžné vzdělání gymnasiální (celkem 12.559), u žen reálně gymnasiální a reální; v r. 1928 bylo z universitních a technických posluchačů již jen 40% s maturitou gymnasiální, přes 26% reálně gymnasiální a přes 20% reální.

*

versitách z r. 1911 na str. 98. — Akademische Rundschau 1913, 176 má čísla ze zim. semestru 1912/3, podle nichž přibývalo tehdy ročně asi 2500 posl.; jiná čísla má Kretschmar v uv. sp. 552 sl.; o fluktuaci podle fakult srv. spis Der Aufstieg der Begabten 88. — Za války nastal ovšem rapidní pokles: tak v zim. sem. 1914/5 na 2076, v letním 1915 na 2013 (viz Rethwisch Jahresberichte XXX. II. 1). Statistické přehledy za období 1911-25 jsou v Zentralblatt 1926, 9.

⁸⁷⁴ Srv. K u c k h o f f Höhere Schulbildung und Wirtschaftsleben 1916, 127 sl.

⁸⁷⁵ Die Vorbildung der Studierenden in Preußen v Monatschrift für höhere Schulen 1927, 365 a Die Schulvorbildung der Studierenden auf Universitäten und Technischen Hochschulen 1929, 711. — Statistiku o jednotlivých fakultách za r. 1925 má Petersen Innere Schulreform 938 a též za jednotlivá vybraná léta z období 1891—1914.

Druhá větev vysokých škol německých, techniky, rozvinula se teprv v stol. XIX. jako protějšek universit a dovršení německého školství reálného a průmyslového, s nímž zároveň děkuje za svůj vznik jednak obrovskému rozmachu věd přírodních, jednak vždy úsilovnější konkurenci Německa s Anglií a Francií na poli průmyslu. Zprvu byly to také v Německu školy docela praktické pro výcvik dílovedoucích, mechaniků, jakož i inženýrů a přijímaly proto žáky své ve věku velmi mladém (v Berlíně prý již ve 12 letech!); pomalu s rozvojem výroby samé stoupá i potřeba hlubšího vzdělání obecného a odborného i požadavky činěné na absolventy; a tak od nižších škol průmyslových, zvaných dosud v Německu též technickými, oddělují se polytechniky ve smyslu škol vysokých, jež pak hledí se po stránce vnější i vnitřní své organizace ve všem přizpůsobiti svému vzoru staršímu a přijímají proto na konec i název Technische Hochschule n. Nešlo to ani v Německu bez obtíží a sám Becker⁸⁷⁶ vytýká, že sice techniky na rozdíl od neživotných a nepraktických (lebensfeindlich und anwendungsscheu) universit měly velkolepý vývoj, ale že přes to ve veřejném mínění německém jen s velikou námahou i odporem získávaly si stejného oprávnění s universitami.

Za nejstarší technický ústav v onom širším smysle průmyslovém Němci sami, kteří by patrně rádi i v tomto oboru chtěli si zajistiti historický primát, udávají t. řeč. Collegium Carolinum (nyní techniku) v Brunšviku, založ. 1745, k němuž se pak přidružily různé ústavy odborné; počátkem století XIX. vznikly pak rychle za sebou techniky v Karlsruhe (1825), Darmstadtě (1826), Mnichově (1827), Drážďanech (1828), Štuttgartě (1829) a Hannoveru (1831), ale teprv od let šedesátých počíná se patrná přeměna technik na ústavy vysokoškolské, a to nejdříve v Cáchách (založena 1865, ale

⁸⁷⁶ V uv. sborníku Schairerové 24.

otevřena až 1870), Štuttgartě (reorganisována již 1862), Karlsruhe (reorg. 1865) a Mnichově (reorganisována 1868).

Tento vývoj techniky na úroveň vysokých škol děje se současně všemi směry: techniky osvojují si akademickou svobodu učení, akademickou samosprávu, akademické grady, mají své všeobecné oddělení, analogické naší fakultě filosofické (i v tom, že právě v tomto oddělení studují příští učitelé disciplin matematicko-přírodovědeckých); také techniky konečně přijímají jen absolventy úplných středních škol. Rozdělení university na fakulty odpovídají také na technikách německých oddělení (Abteilungen); na všech polytechnických německých mimo zmíněné všeobecné oddělení bývají čtyři oddělení speciální (pro architekturu, stavební inženýrství, strojní inženýrství a technickou chemii) a vedle toho sem tam jiná ještě oddělení zvláštní: pro hornictví, elektrochemii, techniku cukrovarnickou a lihovarskou, ba i farmácii, stavbu lodí, polní hospodářství a lesnictví atd.; nejméně je rozvinuta nově založená (1910) technika vratislavská, jež podle zakládací listiny měla mít mimo všeobecné oddělení jen chemii s hornictvím a strojnictví s elektrotechnikou.

Svoboda učení je také na německých technikách de facto omezena studijními řády, jež jsou ve všech oborech stanoveny docela přesně tak, aby průměrem ve čtyřech letech bylo lze si získati žádoucí vědecké průpravy; vedle seminářů, spíše theoretických, a přednášek hlavní význam tu mají dílny, laboratoře a rýsovný pro výcvik praktický. Ve sboru vedle profesorů řádných, mimořádných, čestných a soukromých docentů i lektorů jsou také remunerovaní docenti pro určitý odvolatelný obor, kteří pravidelně mají své hlavní povolání mimo techniku a ustanovují se na pololetní výpověď; konečně i pomocné síly technické (Konstruktionsingenieurs) a asistenti; příjmy jich služební jsou upraveny podobně jako na universi-

tách. Správu techniky vede senát, složený jako na universitě, a syndikus t. j. ministerský úředník pro hospodářskou a finanční stránku ústavu; v čele techniky je jako na universitě rektor, volený však na dobu delší (1—3 léta), v čele oddělení přednosta odboru s touž dobou úřední.

Za posluchače řádné připouštějí se jen absolventi úplné střední školy; vedle nich jsou i posluchači mimořádní a hospitanti; ženy připouštěly se před válkou jen ve výjimečných případech se svolením ministerstva a proto počet jejich býval minimální (počátkem 1916 teprv 54!); nová ústava i tu ženám zjednala rovnoprávnost. Posluchačům z ciziny, ježto počet jich na újmu domácích značně rostl, kladou se nyní tužší podmínky přijetí a počet jejich se všemožně omezuje;⁸⁷⁷ byly dokonce již před válkou hlasy radikální, aby cizinci z technik byli vůbec vyloučeni, ježto prv s vědomostmi získanými v ústavech německých zakládají doma potom podniky konkurenční; za války odpor ten značně zesílil zvláště proti Japoncům i Rusům a vedl k dalším omezením.⁸⁷⁸

Po válce provedla vláda pruská některé podstatné změny organizační:⁸⁷⁹ připustila k návštěvě technik také absolventy škol průmyslových po zkoušce doplňovací, upravila složení sborů učitelských podobně jako na universitách, přezvala oddělení technik na fakulty a rozšířila působnost technik i o t. řeč. Auszeninstitute, jež mají podporovati ruch vědecký a technický i v těch oborech, jež nespádají dosud v rámec techniky; zmenšila dále počet povinných hodin, aby byla posluchačům zjednána větší volnost k samostatnému studiu; upravila konečně znovu taxy a kolejně (toto kolísalo před válkou podle ústavu i doby

⁸⁷⁷ V Mnichově byl přesně kontingentován počet cizinců; tak Bulharů smělo být nanejvýš 80, Rumunů 32, Řeků 26, Srbů 22.

⁸⁷⁸ Akademische Rundschau IV. 252 a Naše Doba XXIV. 65.
⁸⁷⁹ Boelitz v uv. sp. 154 a 140 sl., Zentralblatt 1922, 353 a 1926, 159.

přednášek mezi 2—6 Mk za semestrální hodinu týdně, v zimě bývalo vyšší než v létě, při praktických cvičeních vyšší než při pouhé přednášce, pro cizince značně vyšší než pro posluchače domácí, při čemž osvobození od kolejného někde bylo vůbec vyloučeno, jinde omezeno na nepatrný počet 4—10%). Podle úpravy z r. 1928⁸⁸⁰ platí nyní domácí posluchač 25 RM zápisného (Aufnahmegebühr), 60 Mk t. řeč. Studiengebühr, 250 Mk školného za hodinu přednášek semestrálně, až 50 Mk za praktikum, 40 a 80 Mk za zkoušku diplomovou, 200 Mk za promoci. Vedle semestrálních zkoušek státních udržují se zkoušky diplomové ve dvou oddílech (po 2 letech a po absolvování studia); první týče se zpravidla věd přípravných a obecných, druhá odborných. Od r. 1899 je i v Německu zaveden gradus doktora věd technických (též doktor-inženýr na rozdíl od diplomovaného inženýra se zkouškami diplomovými) za podobných podmínek jako u nás.

Třeba připomenouti, že z technik německých je jedna městská (v Köthenu v Anhaltsku) o šesti odděleních (je tam i zvl. oddělení pro techniku keramickou, sklářskou a cementovou), která v jednotlivostech má úpravu odchylnou od technik státních (správu její vede ředitel pod dozorem magistrátu).

Při ústavech tak mladých rozumí se samo sebou, že vývoj jich není ani zdaleka ještě ukončen a že proto také vnitřní organizace není prosta nedostatků. Ani tu se zvláště nedaří vědecký a theoretický moment sloučiti vždy šťastně s praktickým, jak patrně i na přednáškách i na laboratorních cvičeních, která měla mít s počátku také jen ráz theoreticko-vědecký; proto se časem ozvou skeptické hlasy, že prý techniky německé jsou vůbec v krizi, ježto je prý ve skutečnosti živá poptávka jen po lidech prakticky vzdělaných⁸⁸¹.

⁸⁸⁰ Zentralblatt 1928, 156.

⁸⁸¹ Akademische Rundschau VII. 2 sl.

S rozvojem potřeb kulturních a životních víc a více vstupují do popředí otázky právní, sociální a národohospodářské a nemá-li nastati přetížení posluchačstva, jež přece vůbec musí v čas i s těmito novými úkoly býti obeznámeno, bude musit býti i doba studijní prodloužena i prohlouben předběžný praktický výcvik v dílnách odborných, jenž se již dnes k připuštění ke zkouškám požaduje. Sami profesori technik vytykají dále přílišnou specialisaci učení, jemuž prý schází povznesené hledisko jednotné;⁸⁸² nezbyvá prý ani času pro výchovu státoobčanskou ani národohospodářskou, ba ani na výchovu charakteru; je nutno prý uvolniti také technické studium a dopřáti posluchačům víc svobody k osobnímu a samostatnému vývoji; také zkoušení prý vyžaduje opravy, aby se nezkoumala stále jen pamět, ale dána byla větší volnost ve výběru témat zkušebních; žádoucí jsou také kursy pokračovací pro absolventy a konečně leccos nutno opravit i také ve správě technik a postavení samého učitelstva.

Plyne z toho všeho, že postavení profesorů věd technických není právě snadné a že stoupají-li požadavky na posluchačstvo, také odborné vzdělání učitelstva musí se víc a více prohlubovati a rozšiřovati; je i v Německu problém budoucnosti technik v tom, jak vědeckou zdatnost učitelovu spojit se znalostí praxe samé, jež je přece nezbytnou podmínkou technického studia vůbec. Právem se proto pro reformu tohoto odvětví školy německé vytvořil r. 1908 Deutscher Ausschusz für technisches Schulwesen (zkráceně DATSch), jenž již r. 1910 vydal první svazek svých Abhandlungen und Berichte über technisches Schulwesen (zvláště o školách strojnických a stavitelských).

⁸⁸² Stimmen zur Hochschulreform zusammengestellt und herausgegeben vom Deutschen Ausschusz für technisches Schulwesen 1920, 14, 45, 60, 153, 48, 74, 85 a j.; prohloubení vědeckého studia a obecného vzdělání vůbec se domáhá E. Pabst Aufgaben und Ziele der technischen Hochschulen 1927.

Před válkou bylo v Německu 11 technik státních a 1 městská (v Köthenu); z ústavů státních bylo v Prusku samém pět: v Cáchách (založ. 1865), Berlíně-Charlottenburku (1882), Vratislavi (1910), Gdansku (1899) a Hannoveru (1831); v Brunšvicu jedna: v Brunšvicu (1745), v Hesensku jedna: v Darmstadě (1826), v Sasku jedna: v Drážďanech (1828), v Badensku jedna: v Karlsruhe (1825), v Bavorsku jedna: v Mnichově (1827) a ve Württembersku jedna: ve Štuttgartě (1829). Po válce světové Gdansk se stal svobodným přístavem a je tedy vlastně jen 10 technik státních a 1 městská. Nejčetněji bývají navštíveny techniky v Berlíně a Mnichově (ona měla na př. r. 1905 přes 3800, tato 2800 posluchačů), nejslaběji v Cáchách (toho r. 918), Brunšvicu (723) a Gdansku (599). Celkem od r. 1871/2 byl zprvu nenáhlý vzestup ze 4710 až do maxima 6417 v r. 1876/7, ale na to úpadek až do 3677 v r. 1883/4, odkud je zase znamenati ustavičný vzrůst, přímo úžasný v posledních letech: r. 1890/1 bylo posluchačů 5333, rok na to již 6205, r. 1896/7 již 10.345, r. 1902/3 16.826, v letním semestru 1914 již 21.450 (z toho jen 70 žen, ale 22% cizinců), v zimním semestru 1924/5 již 24.900, v letním 1925 22.850 (z toho 370 žen a jen 15% cizinců).⁸⁸³ Náklad na vysoké školy technické je rozhodně značný, neboť na př. jen za desetiletí 1898—1908 vydáno v jediném Berlíně na mimořádné potřeby tamější techniky 11 milionů předválečných marek.

*

Mimo svazek universitní stojí především sedm bavorských lyceí mužských (v Augšpurce, Bamberku, Dillingenu, Eichstättě, Frizinkách, Pasově a Řezně), jež zřízeny jsou pravidelně v prvních třiceti letech století XIX. místo býv. universit neb jezuitských akademií podle organisace z r. 1830

⁸⁸³ Srv. sborník Lexisův IV. 44 sl., Reinovu Encyklopedii IV. 420 a uvedený spisek Probstův 12.

jsou speciálními školami pro filosofii a theologické studium katolické a postaveny jsou tak na roveň fakultám theologickým (bez práva promočního). Jejich dějiny jsou vlastně ustavičným kolísáním mezi školou střední a vysokou;⁸⁸⁴ ukončeny jsou na ten čas statuty z r. 1891 a výnosy vládními z r. 1892, jež profesorům těchto škol přirůkly sice postavení profesorův universitních (řádných i mimořádných) a ústavům daly i svobodu učení, ale nepřirůkly jim práva volit si vlastní rektory. Ústav v Eichstättě je biskupský, ostatní jsou státní; všechny přijímají posluchače po maturitě gymnasiální a to pro studium filosofie na rok, theologie na 3—4 léta. Hlavní vadou ústavů je, že pro příliš omezený počet profesorů není možná náležitá specialisace; tak podle učebné osnovy z r. 1910 učil na př. ve Frizinkách jediný profesor logice, noetice, ontologii, morálce, naturfilosofii, psychologii, dějinám filosofie, výkladu Aristotela a dějinám umění všech věků, v Dillingenu jediný dějepisu a vědám pomocným, dějinám stavitelství, malířství, estetiky, národnímu hospodářství, dějinám moderní krásné literatury, interpretaci Aristotela a Cicerona a zas jiný profesor tamže anatomii i fyziologii člověka a zvířat, hygieně, chemii, krystalografii, botanice, hospodářství polnímu a vybraným kapitolám z průmyslu i obchodu, v Pasově jediný profesor chemii, mineralogii, antropologii, hygieně, zoologii a botanice atd.⁸⁸⁵ R. 1900 mělo všech sedm lyceí 43 profesory řádné, 19 mimořádných, 4 docenty a 650 posluchačů, tedy počet rozhodně nepatrný.

Lépe je vypraveno pruské královské lyceum Hosianum v Braunsberku jako pokračování koleje jezuitské, zřízené tam biskupem Stanislavem Hosiem již r. 1565 a zaniklé počátkem stol. XIX., načež náhradou za ně král Bedřich Vilém III. zří-

⁸⁸⁴ Srv. Sachs Hochschulfragen 1910, 47 sl.

⁸⁸⁵ Rehm Die Frage der Professuren für Pädagogik 1910, 46.

díl 1818 lyceum. Podle statutu z r. 1843 je to vlastně kusá univerzita o fakultě filosofické a theologické bez práva promočního (rektor se volí na tři léta). Počet posluchačstva nebyl nikdy ani tam značný (maximum předválečné bylo r. 1899 a to — 78!). Církev katolická má dále ovšem i v Německu své biskupské semináře a Collegium Georgianum v Mnichově pro přípravu katolických jinochů k úřadu kněžskému; evangelicko-theologický seminář mimo university existuje v Tubinkách, židovsko-theologický ve Vratislavi, ústav pro vědecké studium židovské (Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums) v Berlíně od r. 1872; r. 1910 otevřen péčí vnitřní misie německé dokonce i mohamedánský seminář v Potsdamu.⁸⁸⁶

Zvláštní postavení měla konečně královská akademie v Poznani, zřízená r. 1903 pruskou vládou pro šíření německví v krajích polských a to přednáškami vědeckými i populárními a pokračovacími kursy všech oborů v Poznani i okolí; správu vedl akademický senát v čele s rektorem, voleným na tři léta. Posluchači mohli po čtyřsemestrovém studiu podrobiti se diplomové zkoušce z určitých oborů. Po válce připadla Poznaň Polsku, jež tam zřídilo polskou universitu.⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ K. Knabe Das deutsche Unterrichtswesen der Gegenwart 1910, 101.

⁸⁸⁷ Postavení akademie poznaňské bylo vždy nevyjasněné; sám bývalý dlouholetý profesor tamější (z doby Pruska), Rud. Lehmann vyslovil se o akademii té ve svém příspěvku k Hahnovu sborníku Die Pädagogik der Gegenwart in Selbstdarstellungen I. 117 takto: „Denn die Akademie war ein schwankendes Gebilde, dem jeder grözere Erfolg notwendigerweise versagt bleiben musste. Sie war aus politischen Motiven gegründet und sollte ein Zentrum deutscher Geistesarbeit in der Ostmark sein. Aber politische Rücksichten waren es auch, welche die preussische Regierung zurückhielten die stattlichen Anfänge zu einem systematischen Ausbau zu entwickeln. Sie sollte ausgesprochenen Hochschulcharakter tragen und war mit wissenschaftlichen Instituten und Bibliotheken sehr wohl ausgestattet, aber es fehlte jede

Samostatné medicínské akademie existovaly před válkou v Berlíně pro výcvik vojenských lékařů,⁸⁸⁸ v Düsseldorfě a Kolíně n/R.; mimo to bylo několik ústavů speciálních (v Berlíně pro infekční nemoci; ve Frankfurtě n/M. pro experimentální terapii; v Hamburce pro hygienu atd.). Lékárnictví také v Německu se studuje na fakultě filosofické, resp. přírodovědecké, mimo to i na některých technikách; zubní lékařství (bylo již před válkou přístupné také ženám) na fakultě lékařské. Pro vzdělání zvěrolékařů byly samostatné vysoké školy v Berlíně, Drážďanech,⁸⁸⁹ Hannoveru, Mnichově a Gieszenu;⁸⁹⁰ vedle toho jsou ústavy zvěrolékařské na některých universitách; přijímají se vesměs jen absolventi úplné střední školy a udílí se hodnost doktora medicinae veterinariae. R. 1920 chystalo se otevření vysoké školy politické v Berlíně,⁸⁹¹ r. 1922 vysoké školy pro hospodářství, techniku a správu;⁸⁹² v květnu r. 1920 otevřena tříletá vysoká škola tělocvičná (Preussische Hochschule für Leibesübungen) ve Špandavě,⁸⁹³ jež přijímá rovněž pravidelně jen abiturienty středoškolské, aby se připravili k povolání učitele tělocviku i sportu neb správce tělocvičných ústavů pro výcvik v obcích, okresích i krajích. Konečně existuje v Berlíně německý archeologický seminář (zřízený prvotně v Římě

bestimmte Zielsetzung. Berechtigungen an das Studium zu knüpfen, scheute man sich, damit die polnische Jugend nicht Vorteile davon hätte und es gab daher auch keinen festen Stamm von Studierenden und keine bestimmten Bildungsziele, die uns Dozenten die Richtung für unsere Tätigkeit und einen Masstab für unsere Erfolge gegeben hätten.“

⁸⁸⁸ Reorganizována podle Boelitze v uv. sp. 150, ale bez práva promoce.

⁸⁸⁹ Přeložena do Lipska a spojena s tamější universitou r. 1914 (Akad. Rundschau 1913/4, 510).

⁸⁹⁰ Mimo to byl ústav toho druhu v Štutgartě, jenž zrušen r. 1913 (ib. 255).

⁸⁹¹ Nár. Listy 26. září 1920.

⁸⁹² Die deutsche Schule 1922, 175.

⁸⁹³ Akadamische Rundschau VIII, 107. Zentralblatt 1929, 350.

1829, odkudž přeložen 1874) a seminář pro orientální jazyky (1887), v Mnichově Maximilianeum (otevř. 1876) s úkolem, aby talentovaným mladíkům bavorským opatřovalo takovou míru vzdělání, jaké je třeba pro vyšší zájmy státu.

Ze soukromé iniciativy německé feministky Henrietty Goldschmidtové vznikla r. 1911 vysoká škola ženská v Lipsku a to přeměnou vědeckých přednášek, pořádaných tam pro dámy od r. 1874; škola ta nechtěla ani nemohla býti náhradou za universitní studium (zakladatelky vůbec stály na stanovisku, že potřebám žen a zvláště jejich úkolům sociálním nevyhovuje dnešní studium vysokoškolské), nýbrž obracela se naopak výslovně jen k ženám, které nechtěly vědecky konkurovat s muži, nýbrž jen prohloubiti své vzdělání.⁸⁹⁴ Proto ve volných kursech, obecně přístupných, vedle obecného vzdělání probíraly se hlavně nauky pedagogické, lékařské a sociální, kdežto vlastní kursy studijní, ke škole připojené, přístupny byly ovšem jen absolventkám lyceí, středních škol a učitelských seminářů.⁸⁹⁵ R. 1916 byla škola postátněna a po válce změněna v ženských seminář.⁸⁹⁶ Načež r. 1925 náhradou místo ní otevřena v Berlíně péčí 17 ženských spolků sociálních a charitativních akademie pro sociální a pedagogickou činnost žen.⁸⁹⁷ Zajímavým podnikem je také akademie práce, otevřená r. 1921

⁸⁹⁴ Zeitschrift für pädagogische Psychologie XII. 487, Zeitschrift für Hochschulpädagogik IV. 47.

⁸⁹⁵ Die deutsche Schule 1911, 645, Šťastný domov VIII. 57. U nás o ní podrobněji jedná J. o. s. K a f k a ve spisku 350 ženských povolání 1916, 232, v Německu E. d. S p r a n g e r Die Idee einer Hochschule für Frauen und Frauenbewegung 1916, který ukazuje, že předchůdkyní školy lipské byla škola hamburská, otevřená r. 1850 tamějším ženským spolkem vzdělávacím a řízená synovcem Fröblovým Karlem: škola povrchního vzdělání s kursy všeho druhu o nepatrném počtu hodin zašla brzy z nedostatku peněz.

⁸⁹⁶ S p r a n g e r Kultur und Erziehung 1923², 214.

⁸⁹⁷ Die neue Erziehung 1925, 64.

při universitě ve Frankfurtě n/M. pro vědy politické a sociální a přístupná také dělníkům.⁸⁹⁸

§ 37. ŠKOLSTVÍ LIDOVÉ A NĚMECKÉ ŠKOLY V CIZINĚ

V posledních letech před válkou světovou také v Německu, ač ne bez obtíží, ujímalo se hnutí pro universitní extensi a vůbec pro šíření vzdělanosti do vrstev lidových, jež dosud de facto byly z něho vyloučeny;⁸⁹⁹ rozumí se samo sebou, že i tu všechna péče věnována byla jen lidu německému, kdežto o jiné národnosti, zvláště o Poláky, nikdo se nestaral.⁹⁰⁰ Je důležité, že první počátky popularizačních snah objevují se již v dobách, kdy se počali organisovati němečtí obchodníci, živnostníci a dělníci, kteří od počátku ve svých sdruženích pořádali poučné přednášky.⁹⁰¹ Tyto starší instituce lidových přednášek soustředily se roku 1876 k podnětu občana koburského Ed. Lotze v Deutscher Verband von Vereinen für öffentliche Vorträge: před válkou sdružení to obepínalo území od Gdanska a Královce přes Bolzano a Meran až k Milánu a Neapoli, od Vídně a Lince až po Brusel a Amsterodam. Sami vysokoškolští profesori však dlouho se vyhýbali těmto úkolům lidovýchovným, vidouce v nich jen profanaci vědy; přes to hnutí šťastně zahájené rostlo a vytvářelo si nová a nová střediska. R. 1879 vznikla Humboldtova akademie v Berlíně z podnětu známého národohospodáře Dra Maxe Hirsche, která si obrala

⁸⁹⁸ Boelitz v uv. sp. 145.

⁸⁹⁹ Přehled hnutí pro lidovou výchovu podává zvl. Jahrbuch der königlich preussischen Auskunftsstelle für Schulwesen I. 1913, 343 sl.; srv. i R e i n o v u Encyklopedii IX. 718 s. v. Volkshochschule i L e x i s ů v sborník I. 622 sl.

⁹⁰⁰ Srv. Pedagogické Rozhledy XXIV. 1053.

⁹⁰¹ K r e t z s c h m a r v uv. sp. 151 sl.

úkolem podávati hlubší vzdělání všem, kdož nemohli navštěvovati školy vysoké; pořádala proto pravidelné soustavné cykly ze všech oborů vědních, přístupné mužům i ženám, praktické kursy jazykové, vycházky a návštěvy musejní. Počet posluchačů rostl již před válkou úžasně: r. 1879 účastnilo se všech podniků asi 1700, ale r. 1903 již přes 11.200 lidí.

Podobné oblíbě se těšily podniky, jež od r. 1899 pořádal Verein für Volkstümliche Kurse von Berliner Hochschullehrern, a to večer (po přednášce byla vždy diskuse); v posluchačstvu byla většina dělníků, kdežto k středním vrstvám občanstva obracela se od r. 1902 Die freie Hochschule; pro propagaci umění i vědy pracovala v Berlíně Lessingova vysoká škola (Lessing-Hochschule) z r. 1901. Na vyšším stupni stál podobný podnik hamburský (Die wissenschaftlichen Vorlesungen des Staates Hamburg), jehož počátky odvozují někteří již ze stol. XVII., ale jenž vlastní svou činnost přednáškovou vyvinul až od r. 1895; dobře se dařilo také přednáškové akci ve Frankfurtě n. M., Lipsku, Mnichově atd., kde všude dělnictvo bylo hlavním kádrem posluchačstva.

Vlastní univerzitní extenze, tedy přednášky pouze učitelů vysokoškolských pod ochranou samých universit objevují se po prvé v Mnichově r. 1896, Lipsku 1897, Berlíně 1898 a Královci 1902; připomněl jsem již, že v poslední době také samo vysokoškolské studentstvo místo pitek a maření času chápe se činností lidovýchovně.⁹⁰²

Sem tam staly se již před válkou pokusy o organizaci lidových škol vysokých po vzoru dánském;⁹⁰³ dobře se jim dařilo zvláště v Šlesviku, kde r. 1905 otevřena první lidová universita žen-

⁹⁰² G. Fritz Das moderne Volksbildungswesen 1909, 93 sl.; Ant. Uhlíř Studentstvo a Husova lidová universita 12.

⁹⁰³ Jahresschau I. 80 sl., Deutsche Schulerziehung II. 463, Fritz v uv. sp. 95.

ská na podkladě národní kultury a křesťanství v Tingleffu a r. 1906 v Albersdorfu první podobný podnik pro mladíky od 18 let. Je pravda, že ani v těchto institucích nelze vždy odstraniti všechny závady a nesnáze, jež tkví v látce i formě podání, ale jistě mnoho přispěly k sblížení inteligence s třídami pracujícími a k povznesení vzdělanosti i mravnosti. Vadou podstatnou ovšem bylo, že školy ty zakládány byly jen z příčin národních proti Dánsku, tedy z důvodů vnějších a politických a že se nevyvinuly dosti organicky ze samé německé půdy;⁹⁰⁴ Elsa Hilbrandtová⁹⁰⁵ soudí dokonce, že mimo severní provincie nemají tyto školy vůbec opory a že selské obyvatelstvo německé ani zdaleka není tak sociálně uvědomělé jako švédské; nicméně staly se pokusy toho druhu právě mezi selským občanstvem bavorským (řezenské kursy selské), v nichž spíše již bylo lze viděti instituci vpravdě německou.

Neobyčejně rychlý byl vzrůst lidových škol vysokých v Německu po válce světové patrně z příčin sociálních i politických, aby Německo co nejdříve vyrovnalo svou porážku vojenskou a sociální.⁹⁰⁶ Lze říci vskutku s Wernerem Pichtem (v úvodním článku k 1. čís. časop. Die Arbeitsgemeinschaft. Monatsschrift für das gesamte Volkshochschulwesen 1919, 6): „Die deutsche Volkshochschule ist ein Kind der Revolution.“ Již v polovici roku 1919 působilo několik sdružení

⁹⁰⁴ Die Tat VI. 31.; po válce obstála vskutku ze všech jen jediná (Pharus 1920, 126).

⁹⁰⁵ Die schwedische Volkshochschule 1916, 146 sl.

⁹⁰⁶ Srv. Fr. Hilker Deutsche Schulversuche 388 sl., Kandel Reorganization 117 sl.; Nohlův Handbuch IV. 370 sl., W. Grote Die Volkshochschule v čas. Pharus 1920, 122 sl.; přehledný referát H. Baegge v Die neue Erziehung I. 259 sl. (liší celkem tři typy, ač ne přesně ještě vyhraněné); W. Hofmann Zur freien Volksbildungsarbeit ib 413 (byly prý v krizi, ježto obstarává je buržoazie, která nemá smyslu pro potřeby lidu); Die deutsche Schule 1921, 15 sl.; Messer Pädagogik der Gegenwart 1926, 20, a j.

pro teorii práce lidovýchovné (Deutsche Gesellschaft für Volkshochschulwesen v Berlíně, Zentrale für Volkshochschulwesen v Merseburku), jiná pro praktické uplatnění v celé říši (na př. Deutsche Volkshochschulgemeinschaft v Hellegravě) nebo v jednotlivých krajích (na př. v Hesensku, Durynsku, Šlesviku atd.). Počátkem roku 1919 bylo již na 40 vysokých škol lidových v městech a 7 po venkově, přes 60 se jich zakládalo v tu dobu a 15 dalších aspoň projektovalo a počet ten rostl měsíc od měsíce tempem rozhodně až nezdravým, neboť nebylo všude vždy dost zkušených a obratných učitelů pro nové školy, jež nezřídka stávaly se přímo nástrojem místních politických stran a neplnily dobře svého poslání osvětového;⁹⁰⁷ leckde nové pyšné jméno krylo jen starou věc, při čemž se mylně soudilo, že trochou vědění povrchně podaného podaří se již změnit ducha Německa. Bylo tu zkrátka mnoho ukvapeného diletantismu a upřílišněných nadějí, jimž samy vlády chtěly čelit tím, že včas pečovaly o přípravu vhodných učitelů⁹⁰⁸ a že zvláště vláda pruská doporučila, aby vysoké školy lidové, pokud jsou udržovány jen ze soukromých prostředků, hleděly se opřít o obce, jež by pro ně zvolily výbor mužů i žen ze všech politických stran, a s tím výborem aby vstoupily ve styk sami posluchači, takže by se utvořila jakás pracovní družina; přednášky měly býti jen v celých kursech (ne ojedinelé!) a za plat, po každé přednášce měl býti rozhovor (Besprechung) a pokud lze i práce písemná; všude měl býti co možná zachován vědecký ráz a přísná objektivnost výkladu; za posluchače měly býti připuštěny jen osoby nejméně 18leté.⁹⁰⁹

⁹⁰⁷ Arbeitsgemeinschaft I. 930.

⁹⁰⁸ Tak na př. 1920 měl prof. Wiese na universitě v Kolíně n. R. seminární cvičení pro ten účel (ib. 188.)

⁹⁰⁹ Zentralblatt 1919, 374, 419 a 425.

Než všechna ta dobře míněná opatření nedovedla zabrániti tomu, že příliš kvapný vývoj lidových škol změnil se záhy v neméně prudký úpadek. Scházely leckde všechny vnitřní podmínky zdatu, školy počaly se třístiti podle konfesí a politických rozdílů⁹¹⁰ a ubývalo záhy posluchačů přes to, že některé školy opatřeny byly docela i internáty (Heimvolkshochschulen), v nichž v létě se zdržovaly dívky, v zimě mladí mužové,⁹¹¹ pěstující po vzoru dánském zvláště vlastivědu, domácí literaturu a hudbu. A tak již r. 1924 bylo školství to v naprostém rozkladu a jak rychle vznikalo, tak rychle zase zapadalo, nesplnivši ani zdaleka nadějí, jež do něho v poválečném zklamání byly kladeny.^{911a}

*

Na konec nutno se zmíniti o školství německém v cizině, jež bylo vždy podstatnou složkou národní propagandy.⁹¹² Němci mnohem více než ostatní národové jsou si vědomi toho, že nedostatek pěstění mateřštiny je prvním krokem k odnárodnění; proto jednotlivci v cizině,⁹¹³ zvláště od války francouzsko-německé, všude, kde se Němci usadili, zakládali s velikou horlivostí školy s německým jazykem vyučovacím jako nejlepší prostředek, aby se udrželi v záplavě cizích živlů. Německá škola udržovala tak a sílila národní vědomí žactva i dospělých lidí, kteří se v ní scházivali k národním slavnostem, paralysovala aspoň

⁹¹⁰ Boelitz v uv. sp. 121.

⁹¹¹ Ib. 125.

^{911a} Die deutsche Schule 1924, 481.

⁹¹² Přehled (stručný) stavu předválečného je v Jahrbuch der königlich preussischen Auskunftstelle für Schulwesen I. 1915, 109; srv. i Hilker Deutsche Schulversuche 388 sl.; Reinov a Encyklopedie s. v. deutsches Schulwesen im Ausland, Roloff I. 757, Jahresschau I. 77 a j.

⁹¹³ Podle Boelitze jen 60 mil. Němců prý žije doma, 40 mimo vlast (Zeitschrift für pädag. Psychol. 1927, 397).

částečně vlivy cizího okolí, podporovala vědomí o jednotě všeho Německa, odbírajíc učebnice i pomůcky z vlasti posilovala německý průmysl, šířila dokonce i německou řeč a kulturu mezi cizinci, kteří s oblibou školy ty vyhledávali sami pro své děti — zkrátka byla neméně mocným nástrojem národní propagandy než německý tisk a protestantská víra; vedle kostela byla proto právem první institucí, kterou si zakládali osadníci, sotva pevněji stanuli v nové zemi, vedle kostela byla první tvrzí, o níž se opírali. Proto také rozložení a vývoj školy německé v zahraničí ukazuje zároveň názorně postup, jakým se dalo stěhování Němců do zemí cizích, do Ameriky, Asie, jižní i severní Afriky, Austrálie, ba i do jižních a východních krajů Evropy.

Rozvoj škol těch byl v posledních desetiletích před válkou světovou vskutku úžasný: kdežto r. 1870 bylo škol těch sotva 50,⁹¹⁴ r. 1911 jich odborná ročenka⁹¹⁵ udává po celém světě (mimo Spojené státy severoamerické) asi 1500 a G. Trentsch⁹¹⁶ dokonce na 1700 pro 70.000 žáků (nejvíce v Brazílii a to 500 pro 15.000 žáků); sama vláda německá před válkou úředně podporovala asi 1000 těchto ústavů nákladem asi 1 mil. Mk z t. řeč. Auslandsschulfond, ze spolků pak největší činnost tu vyvíjel pověstný Der allgemeine deutsche Schulverein, jenž vrhal se s plnou silou zvláště na neněmecké kraje Rakousko-Uherska, ale nezanedbával nikdy ani států ostatních; právě z iniciativy tohoto sdružení pořízen byl svého času také první pečlivý adresář, stále pak doplňovaný Handbuch des Deutschtums im Auslande.⁹¹⁷

⁹¹⁴ Za nejstarší německé školy se uznávají obyčejně škola stokholmská (1569), moskevská (1626), kodaňská (1643) a petrohradská (1736).

⁹¹⁵ Pädagogischer Jahresbericht von 1911 VIII. 116.

⁹¹⁶ Srv. L'éducation 1909, 518.

⁹¹⁷ Výtah je v Reineově Encyklopedii II. 115 sl. — Pro zahraniční politiku bývalého mocnářství rakousko-uherského

Obyčejně byly školy německé podniky soukromé, vypravené po vzoru škol v německé říši, a to tak, aby pravidelně vedle stupně elementárního podávaly i jakous náhradu za školy měšťanské a reálné; některé ústavy byly skutečné školy střední (na př. reálky v Bukurešti a Cařihradě, gymnasium v Bruselu), ba i učitelské ústavy, s jinými bývaly spojovány jazykové kursy německé, dětské zahrádky a přípravy, zkrátka podle potřeby místa byla největší rozmanitost úpravy a zastoupeny byly všechny stupně škol, neboť existovaly dokonce i vysoké školy německé v Číně, a to německé oddělení (vedle francouzského a anglického) na universitě císařské v Peking (reorganizováno 1901), německá škola lékařská a inženýrská v Šanghaji (1907), německo-čínská vysoká škola v Cingtau (zříz. 1909).

Učitelé pro německé školy v cizině bývali povolávání buď přímo z Německa, kde se jim pak po návratu do vlasti služba v cizině započítávala do dalšího postupu, nebo to bývali misionáři, duchovní a jeptišky; důchody jejich bývaly ve skutečnosti velmi nestejně, neboť skoro všude objevoval se občasný nedostatek finančních prostředků, jež bylo nutno shánět z různých stran; vůbec pak stav škol těch byl namnoze neupravený, trpěl různými nedostatky a obtížemi vnějšími i vnitřními, zvláště také tím, co sami Němci nepopírali,⁹¹⁸ že do nich přijímány namnoze i děti domorodé, němčiny vůbec neznalé, že učitelé se často měnili a místo školy často se spíše věnovali práci veřejné a politické, že bývalo hojně svátků a příliš dlouhé prázdniny atd.⁹¹⁹ Nesnáze ty ještě se stupňovaly ve školách, které od r. 1887 zakládala vláda německá pro domorodce v zabraných krajích

je příznačné, že jsme na mnohé německé školy v Orientě, zvl. v Bukurešti, Cařihradě, Bělehradě, Soluni a j. přispívali sami určitými obnosy.

⁹¹⁸ Srv. na př. Jahresschau VI. 116.

⁹¹⁹ Ib. 117 a 141 sl.

Afriky (t. řeč. Regierungsschulen), aby tak vnikalo německví i do černošského lidu a podporována byla asimilace domácího obyvatelstva německé kultury a politice.

Společným orgánem všech těch škol byl časopis Die deutsche Schule im Ausland, vydávaný od r. 1900; mimo to existovaly i speciální časopisy pro určitá území, na př. Schulblatt für die deutschen Kolonien im Russland, vydávaný učitelem Schmidtem v Taganrogu.⁹²⁰ V některých zemích měli nadto učitelé těch škol i svá sdružení stavovská a propagační, zvl. v Belgii, Rumunsku, Brazílii, Argentině, Australii a j.

Za války význam německých škol v cizině, možno-li, ještě stoupl, při čemž se nepokrytě projevovala také jejich tendence, aby byly středisky národní propagandy a ještě více šířily německou řeč, německého ducha, německý průmysl, umění i vzdělání po celém světě; byl to spolu výraz vše-německého hnutí, jež Němcům způsobilo jinak mnoho nepřátel, byl to zároveň i důtklivý slib do budoucna, dopadne-li válka pro Němce vítězně, jak nikdo z nich nepochyboval. Tím krutější byl za to úpadek a rozklad těchto institucí po válce, zvláště v Americe, kde téměř šmahem školy ty pozavírány, ba odstraněno namnoze i učení německé na domácích školách středních a vysokých.⁹²¹ Jen s velkými obtížemi⁹²² počíná se školství to znovu šířiti, zvláště tam, kde se může opřít o větší

⁹²⁰ Srv. Jahresschau VII. str. XXI. — Jak buditi zájem pro toto školství i doma ve vlasti, ukazuje spisek G. Fittbogen a Das Deutschum im Auslande in unseren Schulen 1913, líčící zvlášť podrobně situaci sedmihradských Sasiků; srv. také článek Rumptův ve Vierteljahrschrift für philosophische Pädagogik II. 56 sl., domáhající se toho, aby v německém studentstvu byl šířen zájem o tyto ústavy.

⁹²¹ Die neue Erziehung I. 546 a Die deutsche Schule 1919, 277.

⁹²² Že všecko to školství v cizině je pronásledováno, stěžuje si Freie Schulzeitung 1925, 88.

masu obyvatelstva německého;⁹²³ bohužel objevují se znovu stesky do přílišného počtu dětí neznalých jazyka vyučovacího a nedostatečného finančního zajištění ústavů.⁹²⁴

⁹²³ Tak bylo v Polsku již r. 1922 na 1550 veřejných škol německých se 100.000 dětmi a 1910 učiteli. (Komenský roč. 50, str. 61.)

⁹²⁴ Srv. sborník Schmidt-Boelitz Aus deutscher Bildungsarbeit im Auslande, 2 svazky 1928; několik článků v 6. sešitě Pädagogisches Zentralblatt 1928; článek Henszův Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1927, 393 (příznává, že chodí do škol mnoho dětí tuzemských), téhož článek v Sternově Jahrbuch der Erziehungswissenschaft I. 1925, 353 (není jednotného prostředí výchovného, nevěnuje se dost pozornosti výchově předškolní; učitelé příliš pracují mimo školu); víd. Pädagogisches Jahrbuch 1926, 171 a 1927, 150; a zvlášť důkladný článek von Hauffův Die deutsche Auslandsschule v Monatsschrift für das gesamte Schulwesen I. 710; několik dalších dat je i tamže II. 282.

LITERATURA

Literatura o školství německém je úžasně obsáhlá a nelze ji všeučivo vypočítávati; omezují se dalším přehledě na spisy poválečné a důležité publikace starší a odkazují ostatně také na příslušná hesla a údaje literární v odborných encyklopediích Reinově, Loosově, Roloffově a Schwartzově, v častěji citovaném Nohlově Handbuch der Pädagogik sv. IV. a v ročenkách Kandelových (zvl. 1924, 552 a 1925, 531), konečně na speciální publikace uvedené pod čarou na příslušných místech v tomto mém přehledě.

Ze souborných spisů o německé škole dosud cenný je sborník, který u příležitosti světové výstavy v St. Louis sestavil W. Lexis s pomocí četných odborníků s názvem Das Unterrichtswesen im Deutschen Reich o 4 svazcích r. 1904: I. Die Universitäten; II. Die höheren Lehranstalten und das Mädchenschulwesen; III. Das Volksschulwesen und das Lehrerbildungswesen; IV. Die technischen Hochschulen.

Stručnější přehled starších dat podává Fr. Kretschmar: Politische Pädagogik für Preußen 1904.

Pro běžnou potřebu stačily spisy K. Knabe Das deutsche Unterrichtswesen der Gegenwart 1910, dále W. Rein Deutsche Schulerziehung 1907 ve 2 sv., James Hughes — L. R. Klemm Progress of education in the century 1907, 147 sl., jakož i příslušné partie dějin německé pedagogiky a školy z Reinova souborného spisu Pädagogik in systematischer Darstellung I, a téhož sborník Die Erziehung des Kindes 1924². Zastaralé jest dílo Heinemannovo: Handbuch über die Organisation und Verwaltung der staatlichen Unterrichtsverwaltung in Preußen 1907.

Přehledný obraz německého školství poválečného všech stupňů je ve IV. svazku publikace Handbuch der Pädagogik, herausgegeben von Herman Nohl und Ludwig Palat 1928, 75 sl. (články různých autorů); srv. také spisy O. Boelitze Der Aufbau des preussischen Bildungswesens nach der Staatsumwälzung 1925, A. Kandel-Alexander The reorganization of education in Prussia 1927, Alexander-Parker The new Education in the German Republic 1929.

Srv. také W. Vorbrodt — V. Herrmann Handwörterbuch des gesamten Schulrechts in Preußen 1930.

Změny za jednotlivá léta registruje od převratu Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht, jehož poslední svazky mají výslovně titul Das deutsche Schulwesen (r. 1930 vyšel přehled změn za léta 1928/1929), dále každoročně od r. 1924 ročenka Kandelova: Educational Yearbook of the Internationale Institute of Teachers College Columbia University.

Nové zákony pruské vycházejí v kapesním formátě podle jednotlivých oborů školy v nakladatelství Weidmannově v Berlíně s názvem Weidmannsche Taschenausgaben von Verfügungen der Preussischen Unterrichtsverwaltung (do konce března 1930 vyšlo 70 sešitů); nařízení vládní v Prusku uveřejňují se v Zentralblatt für die gesamte Unterrichtsverwaltung in Preußen (r. 1930 již 72. ročník!).

Přehled reformních snah ve všech oborech školství poválečného podává Kurt Kessler Grundfragen der Gegenwart 1924, srv. také pojednání Elis. Rotten(ové) Germany ve sborníku Hearnshawově Educational Advancement Abroad 1925, 117 a spis F. W. Romana The new Education in Europe 1924², 150 sl. Stručný pokus o srovnání školství německého s francouzským učinil Fr. Guex v čl. Pédagogie allemande et pédagogie française v Annuaire de l'instruction publique en Suisse 1911, 7.

Srv. dále tyto publikace:

- K. F. Sturm Die pädagogische Reformbewegung der jüngsten deutschen Vergangenheit 1930.
- K. Metzner Zum deutschen Bildungswesen der Gegenwart 1930.

O ŠKOLE OBECNĚ jednájí tyto spisy:

- Fr. Houser Pruská obecná škola v časop. Naše Doba XVI. 760.
- Pruské učitelstvo v časop. Učitelské Noviny 1909, 275.
- Rintelen Die Volksschule Preußens in ihrem Verhältnis zu Staat und Kirche 1908.
- R. Sandler — O. Kobel Übersichtliche Darstellung des Volkserziehungswesens der europäischen und ausereuropäischen Kulturvölker II. 1901, 270 sl.
- J. Tews Die deutsche Volksschule 1908.
- Die preussische Volksschule, ihr gegenwärtiger Stand und ihre dringendsten Forderungen v časop. Die deutsche Schule 1908, 729 sl.
- Zur deutschen Bildungsstatistik tamže 1909, 90 sl.
- Schwartz Kosten und Unterrichtserfolge der Volksschulen in den deutschen Hansestädten tamže 1911, 95 sl.
- Rich. Balles Das Recht der Schulaufsicht in den wichtigeren deutschen Staaten 1911.
- E. Levasseur L'enseignement primaire dans les pays civilisés 1897, 98 sl.
- E. Rietschel Simultanschule, konfessionslose Schule und konfessionelle Schule 1911.
- W. Pätzold Geschichte des Volksschulwesens im Königreich Sachsen 1908.
- Maxm. Bernhard Wem gehört die Volksschule? 1909.

- G. Antoni Die preussische Volksschulgesetzgebung 1908.
Natorp Volk und Schule Preussens vor hundert Jahren und heute 1908.
- P. Plüschke Die städtischen Schuldeputationen und ihr Geschäftskreis 1908.
- Clausnitzer—Rosin Die Geschichte des preussischen Unterrichtsgesetzes 1909.
- H. Lewin Geschichte der Entwicklung der preussischen Volksschule und der Förderung der Volksbildung durch die Hohenzollern 1910.
- C. Müller Grundriss der Geschichte des preussischen Volksschulwesens 1910.
- W. Münch Das Unterrichts- und Erziehungswesen Gross-Berlins 1912.
- G. Thiele Die Organisation des Volksschul- und Seminarwesens in Preussen 1808—1819, 1912.
- Th. Franke Geschichte des Staatsgedankens in Schule und Erziehung 1912.
- W. Appens Die pädagogischen Bewegungen des Jahres 1848, 1914.
- Clausnitzer — Grimm — Sachse — Schubert Handwörterbuch des Volksschulwesens 1920.
- K. Weyher, Geschichte des preussischen Volksschulwesens in den letzten 50 Jahren 1919.
- R. Lüdicke Die preussischen Kulturminister und ihre Beamten im ersten Jahrhundert des Ministeriums 1817—1917, 1918.
- Quehl Verordnungen über das Volksschulwesen in Preussen 1910.
- J. Hess Der Kampf um die Schule in Preussen 1872—1906, 1912.
- J. Tews Ein Jahrhundert preussischer Schulgeschichte 1914.
— Grundzüge der deutschen Schulgesetzgebung 1913.
- Pädagogische Chronik. Rundschau über das Volksschulwesen des Jahres 1910 (I. Jahrgang) a der Jahre 1911/12 (II. Jahrgang): více nevyšlo.
- E. R.: V německoj narodnoj škole v časop. Russkaja škola 1911, březien I. oddíl 43 (dojmy z pobytu studijního).
- P. Schramm Hundert Jahre bayerischer Volksschule 1911.
- Rob. Piloty Das Recht der Volksschulaufsicht in Bayern 1911.
- Seydewitz — Böhme Sächsisches Volksschulgesetz 1910.
- Schütz — Hepp Die Württembergische Volksschulgesetzgebung 1910.
- Jos. Kubálek Německá třída elementární v časop. Pädagogické Rozhledy XXVI 29
- W. Kahl Zur Geschichte der Schulaufsicht 1913.

- A. Sachse Die preussische Volks- und Mittelschule 1913.
- J. Raszmann Geschichte der preussischen Volksschule 1914
- E. Hierl Die Entstehung der neuen Schule 1914 (líčí dějiny německé školy metodou regresivní zpět od Meumannova).
- G. Lüttgert Preussens Unterrichtskämpfe in der Bewegung von 1848, 1924 (líčí jednání frankfurtského parlamentu o otázkách školních).
- Ed. Spranger Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik 1919 (vývoj školy obecné i střední).
- Ad. Mazel Německá škola v přerodu 1922.
- A. Millet Les écoles primaires allemandes v časop. Revue pédagogique 1922 II. 249.
- G. Wolff Grundschulfragen und Grundschulgegner 1923.
- A. Scharnagel Die Schulpolitik in Bayern nach der Revolution 1924.
- W. Landé Die Schule in der Reichsverfassung. Ein Kommentar 1929.
- Fr. Schmidt Die Badische Volksschule 1926.
- E. Kalischer Das Berliner Schulwesen 1928.
- W. Offenstein Der Kampf um das Reichsschulgesetz, 2 díly 1926 a 1929.
- Arnold Sachse Über die Tragweite der Schulbestimmungen der Reichsverfassung v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1929, 448 (je vlastně polemika se spisem Landéovým).
- Grundzüge des Preussischen Volksschulrechts 1926.
- Walther Kühn Schulwesen in Preussen 1926 (přehled školství obecného, měšťanského i středního).
- W. Landé Die Grundschule in Preussen 1925.
— Gesetze und Verordnungen über das Volks- und Fortbildungs(Berufs)schulen im Freistaate Sachsen seit 1919, 1925.⁴
Neuere Volksschulgesetzgebung. Eine Sammlung der Versuche aus Sachsen, Hessen, Hamburg, Preussen, Thüringen, Bayern 1925.
- O. Koellreuter Staat, Kirche und Schule im heutigen Deutschland 1926.
- Keller — G. Menzel Das preussische Schulwesen nach den Ergebnissen der amtlichen Statistik vom 25. November 1921, 1924.
- R. Mumm Das Reichsschulgesetz zur Ausführung vom Artikel 146, Absatz 2 der Reichsverfassung 1922.
- Menzel Die Gesetze über Dienstestimmen, Ruhegehalt und Hintergebliebenenversicherung der preussischen Volksschullehrer 1924.
- K. O. Beetz Das neue Schulrecht und der Lehrer im Deutschen Freistaat 1920. Die neuzeitliche deutsche Volksschule (Zpráva o sjezdu berlinském) 1928.

- L. Battista Die Entwicklung der österreichischen und der reichsdeutschen Volksschule in der Nachkriegszeit v Oesterreichische Vierteljahrshefte für Erziehung und Unterricht 1950, 20.
- K. Müller Die preuszische Volksschule im Volksstaate-1950.
- O. Popp Die neue Landschule im Geiste der preuszischen Richtlinien 1950.
- G. Ried Die Stellung von Reich, Staat und Gemeinde zur Pflichtschule 1950.
- Otto Völcker Reichsreform und Schule v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1950, 485.

O ÚSTAVECH POJÍCÍCH SE KE ŠKOLE OBECNÉ (mimo spisy uvedené v textu):

- B. Männel Vom Hilfsschulwesen 1905.
- Ed. Schulze Die Berufsbildung des Hilfsschullehrers 1917.
- Fr. Frenzel Geschichte des Hilfsschulwesens 1918.
- Hilfsschulgesetze 1911.
- Wesen und Einrichtung der Hilfsschule 1919.
- Sickinger Die Einheitsschule und die Aufteilung der Kinder nach der Begabung ve Vierteljahrschrift für philosophische Pädagogik III. 98.
- Fr. Frenzl Handbuch des Hilfsschulwesens 1920.
- Fuchs Schwachsinnige Kinder, ihre sittlich-religiöse, intellektuelle und wirtschaftliche Rettung 1922³.
- Frenzl Hilfsschulpädagogik 1926³.
- G. Becker Die Begabtenauslese und ihre Bedeutung für den Aufbau und die Einrichtung der deutschen Einheitsschule 1922.
- Jak. Hoffmann Handbuch der Jugendkunde und Jugendziehung 1922³.
- Charl. Dietrich Zur Gestaltung der Wohlfahrtsschulen v časop. Erziehung V. 684.
- Chr. Penčev Problematata na učilištnata organizacija v časop. Učilišten prehled 1912, 175 sl.
- Ch. Th. Vozněnskaja Vspomogatěl'nyja školy v Germaniji v časop. Izvěstija po narodnomu obrazovaniju 1914, 40, 190 sl.
- P. Stritter Die Heil-, Erziehungs- und Pflgeanstalten für schwachbegabte Kinder, Idioten und Epileptiker 1902.
- W. Walker Die neuesten Bestrebungen und Erfahrungen auf dem Gebiete der Erziehung der Schwachen 1905
- A. Ščeglov Vspomogatěl'nyja školy dlja maloodarenich i neuspėvajščich dětėj v Germaniji v časop. Russkaja škola 1911, čís. 5. odd. II., str. 15.

- G. Wende Deutsche Taubstumm-Anstalten — Schulen und Heime im Wort und Bild 1915.
- Ind. Abramson Sur l'organisation de l'enseignement primaire sélectif en Allemagne v Revue pédagogique 1924 I. sv. 1. sl.
- Wehrhan Deutsche Hilfsschule im Wort und Bild 1915.
- Arne Fuchs Das Sonderschulwesen in Berlin 1927.
- V. Bezděková Mateřské školství v Berlíně v časop. Nové školy 1929, 129.
- A. Sickinger Zur Geschichte der Förderklassen 1926.

O VENKOVSKÝCH ÚSTAVECH VÝCHOVNÝCH A ŠKOLÁCH POKUSNÝCH (mimo spisy uvedené v textu):

- Ad. Ferrière Herm. Lietz, le créateur en Allemagne des écoles nouvelles à la campagne v časop. L'éducation 1920, 347.
- Alfr. Andreesen Bilder aus den deutschen Landerziehungsheimen (bez roku).
- Fritz Karsen Deutsche Versuchsschulen der Gegenwart und ihre Probleme 1923.
- Fr. Hilker Deutsche Schulversuche 1924.
- G. Porger Neue Schulformen und Versuchsschulen 1925.
- Ed. Štorch Dětská farma 1929, 133 sl.
- Rude Die Neue Schule 1927.
- Sv. Štech Venkovské výchovné ústavy v Německu v časop. Nové školy IV. 1950, 321.

O ŠKOLÁCH POKRAČOVACÍCH (mimo spisy uvedené v textu):

- P. Petersen — W. Zimmermann Die Aufgaben des neuen Berufsschulwesens 1925.
- N. L. Aranovič Dopolnitěl'nyja školy v Germaniji v časop. Russkaja škola 1911 čís. dubnové, odd. I. str. 1.
- Quehl Verordnungen betreffend Mittel-, Privat- und Fortbildungsschulen 1910.
- Ek. Stefanova Dopolnitěl'nyja selskije školy v časop. Svobodnoje vospitanje 1911 č. 11 str. 29.
- Jul. Fontègne L'école de perfectionnement allemande v L'éducateur moderne 1913, 341 sl.
- L. Löffler Das deutsche Fortbildungs-(Berufs-)Schulwesen nach Reichs- und Landesrecht 1928.

O ŠKOLÁCH MĚŠTANSKÝCH (mimo spisy uvedené v textu):

- V. — H. F. La réorganisation des écoles primaires supérieures en Prusse. Revue pédagogique 1912 II. sv. 52 sl.

- Quehl Verordnungen betreffend Mittel-, Privat- und Fortbildungsschulen in Preußen 1910.
- Männer Die preussische Mittelschule in ihrer geschichtlichen Entwicklung v. Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik XIV. 1907, 372.
- W. Riesenbürger Die rechtlichen Grundlagen des mittleren und höheren Schulwesens in Preußen seit 1918.
- Buhtz Die Mittelschule (Sborník).
- Die mittleren Schulen in Preußen. Bearbeitet und herausgegeben von der Staatlichen Auskunftsstelle für Schulwesen 1930.
- Fr. Kirchert Handbuch für Mittelschule 1926.
- Th. Stolze Die preussische Mittelschule 1930.

O UČITELSKÉM VZDĚLÁNÍ (mimo spisy uvedené v textu):

- V. H. Friedel Le programme des écoles normales allemandes v. jeho spise La pédagogie dans les pays étrangers 1910, 529.
- Th. Alexander The training of elementary Teachers in Germany 1929.
- J. L. Kandel The training of elementary school teachers in Germany 1910.
- G. Menzel Die Lehrerbesoldung in den deutschen Staaten 1911.
- C. Jeannot Formation pédagogique des instituteurs et des professeurs en Allemagne et spécialement en Prusse v. časop. L'éducateur moderne 1913, 208.
- P. Kaestner Vom Wesen der neuen Lehrerbildung 1929. Aufbau und Arbeitsweise einer Pädagogischen Akademie. Herausgegeben vom Lehrkörper der Pädagogischen Akademie Kiel 1929.
- K. Zierold — P. Rothkugel Die Pädagogischen Akademien 1950.
- K. Weidel Pädagogische Akademie und höhere Schule v. časop. Deutsche Mädchenbildung 1930, 106.

O ŠKOLSTVÍ STŘEDNÍM VŮBEC A CHLAPECKÉM ZVLÁŠTĚ (viz i spisy uvedené v textu):

- S. Learned An American Teacher's Year in a Prussian Gymnasium v. časop. Educational Review 1911 I. 345.
- Sachs The training of the teacher of the Classics in Germany ib. 449.
- A. d. Beier Die höhere Schule in Preußen und ihre Lehrer 1909.³

- Ew. Horn Führer durch das Höhere Unterrichtswesen in Deutschland mit besonderer Berücksichtigung der Alumnote 1911.
- P. Schwartz Die Gelehrtenschulen Preußens unter dem Oberschulkollegium und das Abiturientenexamen I. 1910.
- James E. Russell German higher schools 1903.
- Fred. Bolton The secondary system of Germany 1900.
- H. Cornelius — E. Reisinger — G. Kerschensteiner Aufgabe und Gestaltung der höheren Schulen. Drei Vorträge 1910.
- Hugo Müller Das höhere Schulwesen Deutschlands am Anfang des 20. Jahrhunderts 1904.
- Otto Schröder Die Ordnung des Studiums für das höhere Lehramt in Deutschland 1906.
- W. Lexis Die Reform des höheren Schulwesens in Preußen 1902.
- W. Fries Die wissenschaftliche und praktische Vorbildung für das höhere Lehramt 1910.²
- H. Bornecque Questions d'enseignement secondaire des garçons et des filles en Allemagne et en Autriche 1910.
- Fr. Drtina Reforma středního školství v Prusku v časop. Česká Mysl IV. 1905.
- Reforma středoškolská v Prusku a ve Francii 1905.
- E. Lentz Die Vorzüge des gemeinsamen Unterbaues aller höheren Lehranstalten 1904.³
- W. Münch Réformes possibles et impossibles dans l'enseignement secondaire en Allemagne 1907.
- Jul. Ziehen Über die bisherige Entwicklung und die weiteren Aufgaben der Reform unseres höheren Schulwesens 1909.
- Fr. Paulsen Richtlinien der jüngsten Bewegung im höheren Schulwesen Deutschlands 1909.
- V. Hulík Střední školství v Německu 1906 (program reálky v Žižkově).
- H. Morsch Das höhere Lehramt in Deutschland und Österreich 1905 a 1907, 2. vyd. 1910, Ergänzungsband 1913.
- Friedr. Aly Geschichte des preussischen höheren Schulwesens 1911.
- G. Budde Die Pädagogik der preussischen höheren Knabenschulen 1910 2 sv.
- J. F. Brown The training of teachers for secondary schools in Germany and United States 1911.
- Fries Die Ordnungen für die Prüfungen, für die praktische Ausbildung und die Anstellung der Kandidaten des höheren Lehramts in Preußen 1912.
- Jakob Wychgram Das höhere und mittlere Unterrichtswesen in Deutschland 1913.

- Huckert Die Leistungen der höheren Lehranstalten in Preußen im Lichte der Statistik 1913.
- O. Delius Bau und Einrichtung der staatlichen höheren Lehranstalten in Preußen 1915.
- Fr. Zwerger Geschichte der realistischen Lehranstalten in Bayern 1914.
- K. Reinhardt Erläuterungen zu der Ordnung der Prüfung für das Lehramt an höheren Schulen in Preußen 1917.
- J. F. Brown The training of teachers for secondary schools in Germany and the United States 1911.
- Rud. Lehmann Der gelehrte Unterricht bis zum Weltkrieg 1892—1914 v dodatku k 3. vyd. Paulsenovy Geschichte des gelehrten Unterrichts II. 1921, 693 sl.
- P. Kaestner Schul-Verwaltungsrecht mit Disziplinarrecht für höhere Schulen und-Lehrerbildungsanstalten 1916.
- Julius Desselberger Geschichte des höheren Mädchenschulwesens in Württemberg 1916.
- Ed. Spranger Fünfundzwanzig Jahre deutscher Erziehungspolitik 1916.
- R. Lehmann Die Neugestaltung des höheren Schulwesens deutscher Staaten im letzten Jahrhundert v časop. Monatsschrift für höhere Schulen XVI. 225.
- C. Rethwisch Durchblick durch die neuere Geschichte der deutschen Oberschule v Jahresberichte über das höhere Schulwesen XXXIII. 1918, 1.
- A. Oberdorfer La lotta fra scuola umanistica e scuola realistica in Germania fino agli albori del XX secolo v časop. Levana I. 1922, 450.
- F. Behrend Die Entwicklung des höheren Schulwesens in Deutschland 1919—1922 v Jahrbuch des Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht 1922, 15 sl.
- Ed. Ebner Geschichte des Realschulwesens in Bayern vom 1774 bis 1853, 1924.
- W. Landé — W. Günther Die Leiter und Lehrer an den öffentlichen höheren Lehranstalten in Preußen (ve 4 sv.) 1926.
- Joh. Ellenbeck Aus der Geschichte der Oberrealschule v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1926, 640.
- Die Neuordnung des preussischen höheren Schulwesens. Denkschrift des preussischen Ministeriums für Wissenschaft usw. 1924.
- Die Umgestaltung des höheren Schulwesens. Denkschrift des Reichsministeriums des Innern 1923.
- Otto Conrad Die Neuordnung des höheren Schulwesens in Preußen 1926.
- Felix Behrend Die Zukunft des deutschen höheren Schulwesens 1925.
- W. Riesenbürger Die rechtlichen Grundlagen des

- mittleren und höheren Schulwesens in Preußen seit 1918, 1927.
- Morgenstern Das Gymnasium (sborník Zentralinstitutu).
- G. Louis Die Realschule 1924 (sborník Zentralinstitutu).
- Behrend Reformanstalten und Oberrealschule (sborník Zentralinstitutu).
- Max Paul Die deutsche Oberschule und Aufbauschule in Sachsen 1928.
- J. M. Fauner Die Erfolge der Gymnasial- und Realabiturienten 1928.
- G. Widenbauer Geschichte des bayerischen Realschulwesens vom 1816 bis heute 1928.
- Mil. Rychlovský Hnutí mládeže a školská reforma v Německu ve Věstníku pedagogickém 1930, 16.
- Jos. Mayer Das höhere Unterrichtswesen in Bayern 1928.
- Wesen und Wege der Schulreform, zusammen mit H. Deiters und Lina Mayer-Kulenkampff, herausgegeben von Adolf Grimme 1930.
- H. Deiters Die Jahrespläne der höheren Schulen v Monatsschrift für höhere Schulen 1930, 179.
- Karl Hubert v Aus der Arbeit an dem Anstaltslehrplan und der Jahresplänen ib. 197.
- L. A. Fouret L'enseignement secondaire en Prusse v časopise Revue universitaire 1930, 105 (velmi stručný přehled poslední reformy).
- Erich Feldmann Der preussische Neuhumanismus. Studien zur Geschichte der Erziehung und der Erziehungswissenschaft im 19. Jahrhundert, I. Band 1930 (o Trendelenburgovi a filosof. propedeutice v Prusku).
- Ad. Grimme Wesen und Wege der Schulreform 1930 (sborník článků různých autorů).
- Sigfrid Krampe Die Deutsche Oberschule und die Aufbauschulen v uv. sborníku Grimmeově 120.
- Lina Mayer — Kulenkampff Die Frauenoberschule, tamže 120.

O VYŠŠÍM ŠKOLSTVÍ DÍVČÍM (mimo spisy uvedené v textu):

- Cauer Lyzeum und Oberlyzeum (sborník Zentrainstitutu).
- J. Ziegler Soll und Haben der neuen Mädchenschule 1909.
- Schnell — Güstrow Die soziale und politische Bedeutung der preussischen Mädchenschulreform 1909.
- Schöppa Das Mädchenschulwesen in Preußen 1909.
- H. Güldner Die höheren Lehranstalten für die weibliche Jugend 1909. Bestimmungen über die Prüfungen an dem Lyzeum in Preußen 1911.

- Fr. Drtina Dívčí školství u nás i jinde 1905.
 A. I. Vaňura Reforma vyššího školství dívčího v Prusku a v Sasku ve Věstníku čes. profesorů XVIII. 72 sl.
 W. Quehl Verordnungen betreffend höhere Mädchenschule in Preussen 1909.
 O. Lehmann Die Mädchenfortbildungsschule 1911.
 Schnell Das Mädchenschulwesen in den deutschen Einzelstaaten 1911.
 C. W. Prettyman The higher girls' schools of Prussia 1911.
 H. Güldner Die Oberlehrerin in Preussen 1912.
 Marg. Bernhard Die rechtliche und wirtschaftliche Lage der höheren Privatmädchenschulen in Preussen 1915.
 H. Bohnstedt Beiträge zum wissenschaftlichen Unterricht in der höheren Mädchenbildung 1912.
 H. Güldner Die Lehrpläne für die Lyzeen, Oberlyzeen und Studienanstalten 1919.²
 B. Rost Entwicklung und Stand des höheren Mädchenschulwesens im Königreich Sachsen 1907.

O ŠKOLSTVÍ ODBORNÉM (mimo spisy uvedené v textu):

- Cambon Les écoles professionnelles en Allemagne v časopise L'éduc. I. 268. sl.
 Z. Kiprijanova Chudožestvenno — promyšlennoje obrazovanie v Germanii v časop. Russkaja škola 1910 čís. 5. str. 64.
 Fred. W. Roman Die deutschen gewerblichen und kaufmännischen Fortbildungs- und Fachschulen und die industriellen und kommerziellen Schulen in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. Ein Vergleich 1910.
 K. von Rümker Das landwirtschaftliche Versuchs- und Unterrichtswesen in den Vereinigten Staaten von Nordamerika und Preussen 1911.
 G. Raphaël Les écoles professionnelles et d'arts décoratifs en Allemagne v Revue pédagogique 1911 II. 550.
 H. Beckwith German industrial education and its lessons for the United States 1913 (srovnání s amer. poměry).
 R. S. Busser The German System of industrial schooling 1915.
 F. E. Farrington Commercial Education in Germany 1914.
 A. Kühne Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen 1925.
 Kandel Educational Yearbook 1928, 325.

Abhandlungen und Berichte über technisches Schulwesen
 6 sv. 1910—19.

O ŠKOLÁCH VYSOKÝCH (mimo věci uvedené v textu):

- Bibliografii vysokého školství německého po prvé ve 3 sv. (až do konce stol. XIX.) podali W. Erman a Ewald Horn Bibliographie der deutschen Universitäten 1904/5; pokračováním měl býti Ebertův Bibliographisches Jahrbuch für deutsches Hochschulwesen, z něhož však vyšel jediný svazek za léta 1910—1911; podobně po šesti sešitech uvázl Literaturblatt für deutsches Hochschulwesen, založený r. 1920 Ebertem a Scheuerem ve Vídni; soupis literatury za r. 1924 podávají Jahresberichte des Literarischen Zentralblattes I. Jahrg., 2. Band 1924. — Literaturu o technikách zvlášť sebral Lexisův sborník IV. 24 sl. — Speciální spisy:
 P. Schwartz Die Gründung der Universität Berlin und der Anfang der Reform der höheren Schulen im Jahre 1810 v Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte XX. 1910, 151.
 S. Günther Die Entstehung der technischen Schulen in Bayern, tamže 209.
 Friedr. Paulsen Die deutschen Universitäten 1902.
 V. Naumann Die deutschen Universitäten 1909.
 Jos. Sachs Hochschulfragen 1910.
 O. Schröder Aufnahme und Studium an den Universitäten Deutschlands 1908, nové vyd. 1926.
 (Anonym) Die Lage der ausserordentlichen Professoren an den preussischen Universitäten 1911.
 O. Koenen — W. Eicker Hochschulführer I. 1911 (informativní knížka pro posluchače).
 K. Hoerber Das deutsche Universitäts- und Hochschulwesen 1912 (stručně dějiny jednotlivých universit).
 Fr. Schmidt Die Universitäten und andere Hochschulen in Deutschland 1912.
 Th. Ziegler Über Universitäten und Universitätsstudium 1915.
 Otto Schröder Die philosophische Doktorwürde an den Universitäten Deutschlands 1908.
 H. Schoen L'enseignement supérieur technique en Allemagne, ses origines, son organisation, ses méthodes et son avenir v Revue internationale de l'enseignement 1909, 214.
 VI. List Die technischen Hochschulen Preussens, ihre Entwicklung und gegenwärtige Verfassung 1909.
 A. Riedler Zur Frage der Ingenieur-erziehung 1895.

- Unsere Hochschule und die Anforderungen des XX. Jahrhunderts 1898.
- Damm Die technischen Hochschulen in Preußen 1899.
- Fr. Kubec O organizaci akademických úřadů vys. škol technických v Německu ve Věstníku čes. ústř. spolku učitelů vysokoškolských III. 116 sl.
- W. Kähler Die Rechtstellung der Lehrkräfte an den preussischen technischen Hochschulen 1913.
- H. Kranold Freistudententum 1913.
- R. Couchet Les universités allemandes au XXe siècle 1914.
- Friedr. Schulze und P. Ssymank Das deutsche Studententum von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart 1910.
- P. Ssymank Die moderne Studentenschaft und ihre Gruppierung und ihre Ziele v časop. Akademische Rundschau I. 25.
- Untergangene deutsche Universitäten v časop. Berliner Hochschulnachrichten 1926, 94 sl.
- Zwanzig Jahre Freistudentenbewegung v Akad. Rundschau IV. 160.
- Jul. Ziehen Aus der Studienzeit. Ein Quellenbuch zur Geschichte des deutschen Universitätsunterrichts in der neueren Zeit aus autobiographischen Zeugnissen 1912 (sběrka autentických líčení o profesorech univerzitních z let 1700—1850).
- Alf. Otto von Terzi Die politischen und studentischen Strömungen in der Deutschen Burschenschaft vom 1850 bis 1915 v Akademische Rundschau IV. 75.
- Ed. Spranger Die Idee einer Hochschule für Frauen und die Frauenbewegung 1916.
- Arnold Ruge Kritische Betrachtung und Darstellung des deutschen Studentenlebens 1906.
- Abhandlungen und Berichte über technisches Schulwesen, 6 sv. 1910—19 (sborník).
- Bruchmüller Das deutsche Studententum von seinen Anfängen bis zur Gegenwart 1922.
- Fritz Kruger The spirit of the German Youth movement and its effect on education in modern Germany v časop. School and Society XXX. čís. 772.
- Academicus: Deutscher Hochschulführer 1924, herausgegeben von A. Köhler (příručka pro posluchače).
- W. Zimmermann — H. Hendriock Handbuch für das Hochschulstudium in Deutschland 1926.
- Rich. Graf du Moulin Eckart Geschichte der deutschen Universitäten 1929 (jedná o 33 univ. na půdě Německa, Rakouska a Švýcar).
- W. Oberle Die deutschen Hochschulen im Sommer-

- semester 1929 v Monatsschrift für höhere Schulen 1930, 298 (rozbor poslední statistiky).
- Erich Feldmann Der preussische Neuhumanismus I. Band 1930, str. 143 (o reformě universit za ministra Eichhorna).
- L. Bernhard Akademische Selbstverwaltung in Frankreich und Deutschland 1930.

O VYSOKÝCH ŠKOLÁCH LIDOVÝCH (mimo spisy uvedené v textu):

- Fritz Das moderne Volksbildungswesen 1909.
- W. Dieck Ziele und Wege der deutschen Volkshochschule I sv. 1923, II sv. 1924.
- Klaus Berger Die Erwachsenenbildung in Deutschland v časop. Pädagogisches Zentralblatt 1930, 321.
- M. Keilhacker Das Universitäts-Ausdehnungs-Problem in Deutschland und Deutsch-Oesterreich 1929.

O ŠKOLSTVÍ NĚMECKÉM V CIZINĚ (viz i spisy uvedené v textu):

- Fr. Schmidt Das deutsche Auslandsschulwesen v Clausnitzerově Pädagogische Jahresschau VI. 112 sl.
- Eickhoff v časop. Blätter für Volkskultur 1. ún. 1911. Aus deutscher Bildungsarbeit im Auslande 1927 (sborník, vydaný Fr. Schmidtem a O. Boelitzem).
- W. Junosza Szkolnictwo polskie w Niemczech 1928.
- F. Kemsies Deutsche Schulfürsorge und Schulhygiene im Osten 1918.
- Otto Boelitz — H. Südhof Die deutsche Auslandsschule 1929.
- Fritz Reimesch Die deutsche Schule in der Welt. I. Band: Die deutsche Schule im europäischen Auslande 1925.
- S. Fittbogen Das Deutschtum im Ausland in unseren Schulen 1913.
- V. Rod Koloniální německé školy v Africe v časop. Pedagogické Rozhledy XXVI. 1017.
- Ed. Moritz Das Schulwesen in Deutsch-Südwestafrika 1914.
- Fr. v. Borstel Die deutsche Auslandsschule und die Vorbildung ihrer Lehrer 1917.
- Bernhard Gade Zur Problematik der deutschen Schule im Auslande v časop. Die Erziehung V. 1930, 375.
- R. Frankenberg Das Grenz- und Auslandsdeutschtum im Geschichtsunterricht 1930.
- O. Boelitz Das Grenz- und Auslandsdeutschtum, seine Geschichte und seine Bedeutung 1930.

Opravy tiskových omylů

I. dílu

Str. 88. v nadpise § 13. čti: Františka Josefa I.

Str. 110. ř. 22. čti: od roku.

Str. 244. ř. 3. čti: Istrii (místo Itálii).

Str. 227. ř. 1. čti: Korutanech.

Str. 370. ř. 12. Weintritt.

Str. 404. ř. 17. Wilten.

Str. 430. ř. 9. čti: 1771.

Str. 453. ř. 1. čti: 6 (místo 8).

Str. 534 čti: dodatek k § 13. str. 91.

O B S A H

Část třetí. Školství v Republice Československé	7
po válce světové	7
§ 1. Stav školství československého vůbec. Snahy reformní ve školství elementárním	7
§ 2. Správa školství	16
§ 3. Změny ve vnitřní a vnější úpravě obecné školy	21
§ 4. Školy měšťanské a pokračovací	37
§ 5. Péče o mládež a ústavy s ní souvisící	52
§ 6. Ústavy učitelské	62
§ 7. Školství střední	75
§ 8. Školství odborné	125
§ 9. Školy vysoké. Výchova lidová	144
§ 10. Školství v zemích nově přibylých	162
§ 11. Školství naše v cizině a cizí u nás	181
§ 12. Statistika školství v ČSR	188
Literatura	203
Část čtvrtá. Školství v Republice Rakouské po válce světové	211
§ 13. Rakouské školství po převratě. Plány reformní	211
§ 14. Školství elementární v Republice Rakouské	219
§ 15. Vzdělání a postavení učitelstva škol elementárních	251
§ 16. Střední školy rakouské	259
§ 17. Ústavy souvisící se školou obecnou. Školy menšinové a soukromé	275
§ 18. Školství odborné a vysoké. Správa školství	277
§ 19. Přehled a statistika školství rakouského	285
Literatura	289
Část pátá. Školství maďarské po válce světové	294
§ 20. Školství elementární	294
§ 21. Školy střední, odborné a vysoké	304
Literatura	317
Část šestá. Školství německé od konce stol. XVIII.	318
§ 22. Vývoj obecného školství v Německu od konce století XVIII. do války světové	318
§ 23. Německé školství obecné po válce světové	354
§ 24. Dnešní organizace německé školy obecné	357
§ 25. Celkový stav obecného školství německého	387
§ 26. Instituce pojící se ke škole obecné v Německu	406
§ 27. Vzdělání učitelstva škol elementárních	445
§ 28. Vývoj německého gymnasia od počátku stol. XIX. do války světové	471
§ 29. Vývoj německých reálek a reálných gymnasií do války světové	489
§ 30. Reformní pokusy středoškolské před válkou světovou	497

§ 31. Přehled organizace středních škol německých až do nové úpravy poválečné	505
§ 32. Nová úprava středního školství německého po válce světové	517
§ 33. Střední (vyšší) školství dívčí	542
§ 34. Přehled vnitřní organizace německých škol středních. Statistika	564
§ 35. Školy odborné	587
§ 36. Školy vysoké	598
§ 37. Školství lidové a německé školy v cizině . . .	629
Literatura	638

